EIVISSA I EL TURISME

UNA ANÀLISI D'ALGUNS ASPECTES DEL CANVI SOCIAL I ADAPTACIÓ AL TURISME A EIVISSA

Ronald James Cooper

Una traducció al català, per l'autor, de la tesi:
"An Analysis of Some Aspects of Social Change and Adaptation to Tourism on Ibiza"

Una dissertació sociològica presentada a la
Universitat d'Oxford a l'agost de 1976
per al grau de *Doctor of Philosophy*

© Ronald James Cooper

(Exeter College, Universitat d'Oxford)

Traducció al català per l'autor (2016) de la seva tesi doctoral; defensada al juny de 1974, a la Universitat d'Oxford, davant A. H. Halsey (examinador intern) i Salvador Giner i de San Julián (examinador extern); revisada, aprovada i dipositada en la Biblioteca Bodleiana, Oxford, a l'agost de 1976.

Voldria agrair a Maria Cardona Marí i a Helena Alvarado i Esteve els seus amables comentaris i consells lingüístics.

La versió original anglesa es troba disponible (des del 2012) per consultar o descarregar gratuïtament a la següent pàgina web de l'Oxford University Research Archive:
https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:fe56b53d-4d7c-438c-afef-1da6f8666610

R E S U M

EIVISSA I EL TURISME:
UNA ANÀLISI D'ALGUNS ASPECTES
DEL CANVI SOCIAL I ADAPTACIÓ
AL TURISME A EIVISSA

1. PROPÒSIT

La tesi procura contestar –dins dels límits establerts– la següent pregunta empírica: "En el context del desenvolupament històric d'Eivissa des del segle XIII, quins efectes ha tingut el turisme sobre l'estructura i l'organització social d'Eivissa?".

2. JUSTIFICACIÓ

S'han editat ben poques obres serioses –especialment sociològiques– sobre el turisme internacional, la qual cosa assoleix tanmateix una gran importància econòmica i social a nivell mundial. A més, la majoria dels estudis fins ara solien concentrar-se en els orígens del turisme mateix, en la seva organització, o en els seus efectes macroeconòmics. Aquesta tesi, per contrast, investiga l'impacte sociològic del turisme en una petita zona i comunitat, amb tot l'aprofundiment que ens permet aquesta limitació, però sense descuidar les relacions entre els nivells locals, nacionals, estatals i internacionals. Hi havia diverses raons per triar Eivissa com a lloc d'investigació, incloent-hi: la petita extensió de l'illa, l'escassetat d'indústries fabrils (l'absència d'aquesta important causa de canvi social facilitava la separació analítica, fins a un cert punt, dels diversos factors de canvi), i la recent i massiva evolució del turisme internacional a l'illa.

D'aquesta manera s'espera fer una aportació cap a "una sociologia del turisme": en concret, aclarir com el turisme actua d'agent de modernització als països o regions predominantment rurals. S'espera també fer alguna contribució al camp de "la sociologia mediterrània"; en primer lloc perquè, a pesar de la

importància del turisme a la majoria dels països mediterranis, els sociòlegs mediterranis han fet molt poca menció dels seus efectes i, en segon lloc, perquè aquest és un dels primers estudis d'aquest tipus enfocats sobre una comunitat dins l'àmbit de la cultura catalana, per bé que s'han realitzat diversos "estudis de comunitat" (*community studies*) en altres parts de l'Estat espanyol.

3. MÈTODES

Els mètodes incloïen l'observació participant durant uns divuit mesos de treball de camp a Eivissa els anys 1970 i 1971, un ús ampli de fonts locals publicades en castellà i català, i algun ús també de dades locals inèdites.

La societat eivissenca s'analitza amb les tècniques generals i les divisions institucionals del mètode sociològic d'investigació de comunitat (*community-study method*). Però, com que la tesi és específicament un estudi de cas de canvi social, s'inclou aquí una anàlisi històrica més profunda que la normal en els estudis de comunitat. En efecte, el material es presenta com una sèrie de descripcions diacròniques i complementàries de la societat eivissenca des de la conquesta catalana dels musulmans del segle XIII: d'aquestes descripcions empíriques s'esperava poder treure conclusions sobre les preguntes inicials i focals de l'estudi. Aquesta manera innovadora d'enfocar-se, se suggereix, podria designar-se com "funcionalisme històric" (*historical functionalism*).

Amb aquesta finalitat, la història de l'illa es divideix en tres períodes principals:

i) "l'època tradicional", des del segle XIII fins a la darreria del segle XVIII, aproximadament;

ii) "l'època intermèdia", des dels finals del segle XVIII fins a la dècada dels cinquanta del segle XX;

iii) "l'època turística", des dels cinquanta fins al "present" (1970-1971).

Els tres períodes es distingeixen en part per a la conveniència d'anàlisi, però també els delimiten clars tombs empírics de la història eivissenca, tot i que hi ha alguna coincidència parcial tant temporal com conceptual.

Únicament per falta d'espai i temps, es proporciona només un tractament

incidental a alguns aspectes importants i estudiats de la societat eivissenca (per exemple la família i el parentesc, la socialització i l'educació, la religió i la percepció del món, o la utilització de l'oci). Els aspectes que es tracten detalladament inclouen el patró distintiu d'assentament i els moviments de població, l'organització econòmica i les institucions econòmiques, l'administració i les institucions polítiques, i l'estratificació social.

4. DESCOBRIMENTS

Com en qualsevol altre estudi de comunitat, una bona part del seu interès resideix precisament en els complexos detalls sociogràfics que arriben a constituir la part més important de la tesi, i que no es poden condensar en un resum. Com va dir M. R. Stein (en anglès a l'original):

> En llegir per primera vegada [...] qualsevol bon estudi de comunitat, el lector mitjà probablement es trobarà aclaparat per la massa de fets detallats que s'hi inclouen. Observacions i més observacions van amuntegant-se de manera que els temes principals no s'introdueixen fins als últims capítols, i això només si es decideix de fer-los explícits. [...] El lector ha de deixar que creixin a poc a poc les seves impressions de l'estructura social, tal com ho fa el treballador de camp en la situació original. Els detalls s'han de cavil·lar mentre el seu sentit canvia d'un context a un altre, i les comparacions generals s'han de tractar amb repetides inspeccions de les relacions de dades (STEIN, Maurice R. *The Eclipse of Community: An Interpretation of American Studies*. Princeton: Princeton Univ. Press, 1960, p. 8.).

Aquesta característica d'estudis de comunitat, emperò, no s'empra com a excusa per fer descripcions a l'atzar o sense pertinència: la tesi compon gradualment un sistemàtic retrat general del desenvolupament històric de la societat eivissenca, recalcant les contribucions de factors endògens i exògens als processos de canvi social a l'illa. Per exemple, es descobreix que hi havia poderoses forces que fomentaven el desenvolupament urbà industrial a Eivissa durant "l'època intermèdia": un creixent excés d'obrers rurals; una expansió del comerç exterior de l'illa i una millora general dels mitjans de comunicació; un increment del "nexe dels diners" (*cash nexus*: l'ús predominant de pagament en metàl·lic i no en espècie, bescanviant) i del cultiu de productes destinats al mercat; i aspiracions entre els empresaris locals (sota la influència dels desenvolupaments que es produïen a altres països) a fer una explotació

capitalista en activitats fabrils de la mà d'obra excedent.

Però es va trobar també que hi havia diverses circumstàncies de l'illa que anaven en contra d'aquestes forces, limitant efectivament el seu desenvolupament econòmic i social abans del turisme: en concret, la seva reduïda extensió; el terreny muntanyós i el tipus inusual –distint d'aquell de Mallorca– d'assentament demogràfic, amb poblament dispers a la ruralia; la influència perdurant del sistema arrelat d'agricultura de subsistència i de les restes de l'ordre social quasi-feudal a l'illa; i els desavantatges econòmics que havien sorgit de la subjugació de l'illa (amb la resta de Catalunya) a la dominació centralitzada de Castella al segle XVIII, especialment l'alienació que havia fet l'Estat espanyol a les Salines, que abans d'allò havien estat propietat comuna dels eivissencs i que representaven una indústria vital per a Eivissa.

A cada punt, la contribució del turisme al desenvolupament recent de l'illa s'examina en relació amb aquests processos i circumstàncies precedents. Podem observar com les mateixes circumstàncies ecològiques, geogràfiques i socials que anteriorment havien limitat els processos de modernització a l'illa eren, en canvi, molt aptes per al desenvolupament del turisme de masses (després que en altres llocs s'havia desenvolupat el transport aeri barat). D'altra banda, sembla que, en molts casos, el turisme ha actuat no tant com a causa primitiva, sinó com un "factor facilitador" (*facilitating factor*) en els recents canvis socials. Per exemple: el turisme ha "facilitat" més que "causat" l'èxode rural, proveint feina alternativa sense cap necessitat d'emigrar de l'illa; ha actuat en combinació amb factors endògens (tal com l'individualisme i familisme tradicionals, i les aspiracions empresarials locals) per produir un nou ordre de capitalisme familiar a l'illa; i, en general, l'associada afluència de riquesa i les oportunitats noves per al comerç han facilitat la realització per part de molts eivissencs d'aspiracions que podien tenir des de fa molt de temps però que abans els resultaven impracticables.

Diverses qüestions controvertides sobre els efectes del turisme s'examinen desapassionadament respecte al cas eivissenc, utilitzant material tant qualitatiu com quantitatiu. Per exemple, la distribució de la riquesa nova i dels ingressos nous entre els eivissencs natius, espanyols en general i estrangers s'analitza curosament. Resulta que, almenys fins ara, els principals beneficis econòmics

corresponen als eivissencs natius i, a més, es distribueixen gairebé generalment entre ells (en part a causa dels trets distintius del turisme en si, i en part a causa de la relativament estreta gamma de riquesa preexistent entre els eivissencs). Però es troba també que una creixent participació directa en l'economia eivissenca dels forasters és una característica nova i important.

Així que li sembla a l'investigador que molts dels canvis contemporanis no són atribuïbles només al turisme; i, a més, que la senzilla exposició dicòtoma que s'encontra tan sovint –"abans del turisme" i "després"– és greument errònia. Diversos models corrents dels efectes del turisme s'examinen críticament sota la perspectiva del cas eivissenc, per exemple els que postulen "l'aculturació" o "la convergència social". Es troba que efectivament hi ha certs elements encertats en aquests models, sobretot pel que fa a la rapidesa i al caràcter global dels canvis actuals a Eivissa. No obstant això, cal insistir que els efectes del turisme, almenys a Eivissa, són els resultats de "canvi selectiu, derivat del contacte" (*selected contact change*) i no pas de "canvi dirigit, derivat del contacte" (*directed contact change*); i que qualsevol grau de convergència es troba condicionat per la importància perdurant de les circumstàncies particulars i l'ambient sociocultural de l'illa. Breument, se suggereix que en realitat –lluny d'ésser el producte de la "invasió", "colonització" o "violació" de la tradicional societat local (en les paraules de diversos comentadors sobre els efectes del turisme a Espanya)– la nova societat eivissenca constitueix una "síntesi selectiva" d'elements tant tradicionals com moderns, tant locals com exòtics. És a dir –deixant de banda aquí la dictadura d'en Franco– que en lloc de ser l'indret físicament i culturalment empobrit, dominat i explotat per gent de fora, el qual figura en molts escrits, l'Eivissa dels anys setanta té possibilitats noves i poc usuals de triar entre diferents futurs socioculturals, tant al nivell individual com col·lectivament.

Tanmateix, la natura humana i alguns paràmetres comuns de les societats humanes sempre influeixen en aquestes decisions individuals o col·lectives. I, en aquest estudi de cas, es perceben trets distintius del turisme com a agent de canvi social o de modernització:

i) Hi ha diversos trets derivats del contacte directe, personal i intercultural, característics del turisme. En primer lloc, l'impacte sociocultural és especialment

ràpid i comprensiu. En segon lloc, la presència massiva de forasters crea demandes insòlites sobre l'administració local, les quals (juntament amb els altres corol·laris d'internacionalització i d'acceleració de comunicacions) produeixen fortes pressions per a reformes administratives (especialment a un lloc com l'Eivissa del 1970). I, en tercer lloc, cal mencionar la creació d'una societat plural, el creixement del relativisme cultural, i els efectes distintius del turisme sobre les normes locals d'intercanvi, interacció i hospitalitat.

ii) Hi ha el predomini econòmic del sector terciari a llocs –com Eivissa– que tenen poca indústria fabril, on el turisme de masses s'ha desenvolupat típicament. En aquests casos, la indústria de serveis reemplaça la indústria fabril en el paper de "sector impulsor" (*leading sector*) en el desenvolupament econòmic. Es produeix, doncs, una forma distintiva d'organització econòmica, de la qual cal assenyalar els trets següents: l'estructura jeràrquica fragmentada dels llocs de treball dels hotels; l'estacionalitat de la feina; l'èmfasi sobre l'oci, l'esplai i el divertiment; l'absència de grans grups homogenis d'obrers; els guanys inesperats i les inversions temporals de riquesa (derivades, per exemple, de la inversió abrupta del valor de la terra interior de conreu i la terra costanera de bosc baix); i l'àmplia gamma d'oportunitats per a treballar per compte propi i per a fer activitats empresarials a petita escala (igual que a gran escala).

iii) En general, el turisme no afecta els patrons d'assentament i el medi ambient en la mateixa manera que la indústria fabril. Per exemple, tendeix a produir nuclis més reduïts de població (en l'absència, almenys, del desenvolupament d'indústries derivades). I, en el cas d'aparèixer qualsevol indici de contaminació (p. ex. aigües residuals) o de danys al medi ambient (p. ex. la construcció d'hotels, etc. massa grossos o "lletjos") hi ha més probabilitat d'una reacció "autolimitadora", portada a terme per les autoritats i els comerciants locals o, si no actuen aquests, pels turistes mateixos.

iv) El turisme té efectes distintius sobre les diferències ciutat-camp. La indústria fabril a gran escala tendeix a localitzar-se en primer lloc a ciutats i a contribuir al seu eixamplament. En canvi, el turisme de masses representa característicament un moviment per escapar-se d'aquest ambient urbà industrial i, per tant, fa un impacte directe sobre les àrees rurals, el qual és normalment molt més fort que

l'impacte del tipus de turisme que es dirigeix, per contrast, a les grans ciutats. Tot això fa que els efectes del turisme de masses mostrin facetes aparentment contradictòries. Per una banda, per exemple, la presència de turistes d'origen urbà tendeix a introduir elements de *Gesellschaft* ("associació") en la vida rural; mentre que, per l'altra banda, molts dels turistes avaluen positivament els aspectes de *Gemeinschaft* ("comunitat") dels llocs que visiten, i d'aquesta manera contribueixen al fet que la gent indígena els revalorin. Tenint en compte també el conseqüent boom econòmic a la zona visitada, es veu que el turisme tendeix a introduir, a les àrees rurals, la "urbanitat" (en el sentit d'un conjunt d'elements i qualitats que normalment es consideren com a típics de la vida urbana), encara que no necessàriament la "urbanització" (és a dir l'edificació massiva i concentrada). Al mateix temps, el turisme estimula poderosament la continuada diferenciació d'aquestes àrees i les demandes regionals d'aconseguir més autonomia de les autoritats metropolitanes.

Finalment, se suggereix que alguns punts de vista divergents sobre el turisme, amb els quals ens trobem sovint, es poden relacionar amb l'estatus social i l'ambient socioeconòmic de la gent en qüestió. Així que, en general, els efectes del turisme a Eivissa no han agradat a alguna gent (local o no) dels subgrups menys comercials de les classes socials mitjanes o altes; especialment aquella gent la riquesa relativa o l'estatus relatiu de la qual ha tendit a disminuir com a conseqüència del turisme. El seu punt de vista (que comparteix molta de gent fora d'Eivissa, incloent-hi alguns acadèmics britànics) sol relacionar pejorativament els canvis contemporanis amb el desenvolupament urbà industrial a altres bandes i, a més, amb l'augment de la "vulgaritat". Contrasta totalment l'actitud de la immensa majoria d'eivissencs (incloent-hi, interessantment, la gent gran del camp) que associa el passat amb "la misèria" i amb l'endarreriment sociocultural ("érem salvatges" i "érem *atrassats*"). Per tant, encara que no mancada de sentit crític, aquesta majoria d'eivissencs col·labora activament en la transformació de la seva societat, cosa que el turisme de masses ha fet possible.

A G R A Ï M E N T S

Volem expressar la nostra gratitud a totes les persones que han ajudat d'alguna manera en l'elaboració d'aquesta tesi. D'entre elles cal mencionar:

- Per la seva supervisió atenta, pacient i desapassionada:
  Bryan R. Wilson.
- Pels seus consells abans de començar-se el treball de camp:
  Joseph B. Aceves, Julio Caro Baroja, John R. Corbin, Salustiano del Campo Urbano, Susan T. Freeman, Carmelo Lisón Tolosana, John Naylon, Julian A. Pitt-Rivers.
- Per informació especialitzada sobre Eivissa:
  Juan Calvera Vehi, José Costa Ramón, Isidoro Macabich Llobet, Enrique Ramón Fajarnés.
- Per la seva ajuda en l'aprenentatge de l'eivissenc (el dialecte de català de l'illa):
  Josep Marí Serra, Pere Planells Marí, Marià Villangómez Llobet.
- Per l'accés a fonts inèdites i per altres ajudes:
  L'alcalde i altre personal administratiu del municipi de Sant Josep, el mossènyer de la parròquia de Sant Josep, diverses persones de la Cambra de Comerç i del Foment del Turisme a la ciutat d'Eivissa, el personal meteorològic de l'aeroport.
- Per l'accés a una col·lecció particular d'obres sobre Eivissa:
  Juan Tur de Montis y de Ayguavives.
- Per dibuixar els gràfics i les altres figures, i per moltes altres ajudes:
  Patricia A. Cooper.
- Per l'hospitalitat que va fer possible l'elaboració d'aquesta tesi:
  Els nostres veïns i amics a Eivissa.

C O N T I N G U T S

1. INTRODUCCIÓ
1.1 Objectius de la investigació 1
1.2 Enfocament i mètodes 8
1.3 L'illa 17

2. EL PATRÓ D'ASSENTAMENT
2.1 La imatge típica del "pueblo" espanyol 30
2.2 Eivissa i les altres Illes Balears 31
2.3 La ciutat d'Eivissa 33
2.4 El poble de Sant Josep 38
2.5 El desenvolupament del patró d'assentament rural 44

3. POBLACIÓ
3.1 Les conseqüències de la conquesta catalana 55
3.2 L'època tradicional 58
3.3 L'època intermèdia 61
3.4 L'època turística 67

4. MIGRACIONS
4.1 Migracions externes 72
4.2 Migracions internes 80

5. AGRICULTURA I PESCA
5.1 Esquema general de l'economia eivissenca 87
5.2 El patró d'ús de la terra 92
5.3 L'ús de la terra incultivada 93
5.4 El conreu de secà 96

5.5 El regadiu 102
5.6 El bestiar 105
5.7 La pesca 107
5.8 Factors condicionants 109
5.9 Conclusions 124

6. COMERÇ, INDÚSTRIA I TURISME
6.1 El capitalisme a Eivissa 127
6.2 El desenvolupament i les característiques del turisme a Eivissa 134
6.3 L'estat actual de la indústria fabril 142
6.4 La importància relativa dels tres sectors econòmics 145
6.5 El turisme i el capitalisme a Eivissa 146
6.6 El turisme i el desenvolupament econòmic 147

7. INTERCANVI
Preàmbul 153
7.1 "Intercanvi social" i "intercanvi econòmic" 154
7.2 La "teoria eivissenca" tradicional de l'intercanvi 155
7.3 El desenvolupament monetari i el nexe dels diners 166
7.4 L'intercanvi de béns en el comerç intern 169
7.5 La propietat i la privadesa 180
7.6 Els veïns 188
7.7 L'hospitalitat 216

8. L'ESTRUCTURA DE L'ADMINISTRACIÓ
8.1 L'època tradicional: les relacions feudals 241
8.2 L'època intermèdia: la integració a l'Estat espanyol 246
8.3 L'estructura formal de l'administració moderna 248
8.4 Els problemes sistemàtics de l'administració 251
8.5 L'impacte del turisme 261
8.6 Els canvis actuals en l'administració formal 263

8.7 L'estructura informal d'administració 274
8.8 L'aeroport i l'hotel: una història de cas 285
8.9 Els canvis actuals en l'administració informal 293

9. LES AUTORITATS I EL POBLE
9.1 El rerefons 299
9.2 L'illa dividida: les autoritats contra el poble 302
9.3 Els efectes del turisme 314

10. LA DISTRIBUCIÓ DE LA RIQUESA I RENDA
10.1 El rerefons 330
10.2 La riquesa creada pel turisme 332
10.3 Les maneres d'accedir a la nova riquesa 336
10.4 Perdedors econòmics? 384
10.5 La nova estructura de la riquesa i renda 386

11. ESTRATIFICACIÓ SOCIAL
11.1 L'època tradicional: estaments i esclavitud 391
11.2 L'època intermèdia: grups d'estatus 397
11.3 L'època turística: classes i pluralisme 403

12. RECAPITULACIÓ I CONCLUSIONS
12.1 Taula sumària 420
12.2 El turisme i altres factors de canvi 431
12.3 El turisme com un "factor facilitador" en el canvi social 433
12.4 La modernitat a Eivissa: convergència o síntesi? 434
12.5 La modernitat a Eivissa: aculturació o adaptació? 437
12.6 Aspectes distintius del turisme com un agent de modernització 440
12.7 Punts de vista divergents 449

A P È N D I X S

I	L'evolució de la població	452
II	Els sectors econòmics	454
III	Les sequeres: un factor en la decadència agrícola?	456
IV	L'evolució del turisme a Eivissa	459
V	"Intercanvi social" i "intercanvi econòmic"	460
VI	L'evolució de la finances municipals	464
VII	La desamortització a Eivissa	465
VIII	La Guerra Civil Espanyola a Eivissa	467
IX	L'acumulació de capital a Eivissa	489
X	El concepte de "factor facilitador"	496
XI	Els "hippies" a Eivissa	501

LLISTA D'OBRES CITADES I ADDENDA 504

T A U L E S

1. Grau de concentració i dispersió de la població (1960) 31
2. Saldos migratoris 85
3. Evolució de la població activa i la seva distribució sectorial (Província de Balears) 89
4. Distribució sectorial de la població activa: Eivissa i Formentera (1965) 90
5. L'ús de la terra d'Eivissa als anys 1860 i 1960 92
6. L'extensió de les finques 115
7. L'estructura (per grups d'edat) del sector primari (1965) 122
8. Evolució del turisme a Eivissa i Formentera (1954-1972) 138
9. Composició del turisme a Eivissa (1972) 139
10. L'estructura (per grups d'edat) del sector terciari (1965) 141
11. La indústria fabril d'Eivissa i Formentera (1965) 143
12. L'estructura (per grups d'edat) del sector secundari (1965) 144
13. El valor afegit net de producció (per sectors) a Balears 146
14. El boom turístic: alguns indicadors socioeconòmics 335
15. Xifres estimatives del capital estranger invertit en la indústria del turisme a l'Estat espanyol (1968-71) 341
16. Distribució de la titularitat d'empreses a Eivissa (1969) 344
17. Distribució de titularitat: hotels (Eivissa, 1969) 347
18. Distribució (municipis) de la titularitat dels hotels (1969) 348
19. Empleats nadius i forasters (per grups d'ofici) a Barcelona (1970-71): una distribució cumulativa 378
20. La renda per càpita (pessetes) de les sis províncies de l'Estat espanyol més altes i de les sis més baixes (1967) 379
21. Població (1392-1970) 452
22. Població total a cada municipi 453
23. Percentatge de població a cada municipi 453

24. Precipitació anual (1953-1970) 457
25. El turisme a Eivissa (1954-1972) 459
26. Pressuposts municipals (Sant Josep) 464

F I G U R E S

1. Situació 18
2. Límits municipals 19
3. Pobles, carreteres i trets físics d'Eivissa 20
4. Zones de la ciutat 35
5. Topografia de la ciutat d'Eivissa 36
6. S'Arraval: el nucli de Sant Josep 41
7. Sant Josep: límits parroquials i municipals 42
8. Sant Josep: *clustering* (agrupament no necessàriament compacte de l'assentament recent) 54
9. Població en milers d'habitants: Eivissa i Formentera (1650-1970) 63
10. Eivissa: distribució de la població (1840-1970) 65
11. La proporció de la població a cada municipi 82
12. La població de cada municipi 84
13. El turisme a Eivissa (1954-1972) 136
14. Sant Josep: els pressupostos municipals i el turisme 265
15. Precipitació anual (mm) 1953-1970 458

C A P Í T O L 1

INTRODUCCIÓ

La tesi procura contestar –dins dels límits establerts– la següent pregunta empírica: "En el context del desenvolupament històric d'Eivissa des del segle XIII, quins efectes ha tingut el turisme sobre l'estructura i l'organització social d'Eivissa?" Aquest capítol explicarà les raons sociològiques d'aquest enfocament i els mètodes escollits, abans de concloure's amb alguna informació bàsica sobre Eivissa.

1.1 OBJECTIUS DE LA INVESTIGACIÓ

a) Cap a "una sociologia del turisme"

Fins no fa gaire, els acadèmics han mostrat poca curiositat pel fenomen social de turisme. El fet que les obres serioses sobre el turisme solen començar amb una llarga exposició de la seva magnitud i rellevància és un símptoma clar d'aquest descuit. Un economista, per exemple, va estimar que als països desenvolupats de l'Europa Occidental i de l'Amèrica del Nord, l'any 1967, "la despesa en el turisme representa entre 4 i 7 per cent del consum total del sector privat" (PETERS, 1969: 27). El mateix any, la despesa mundial en el turisme era de £26.000 milions, de la qual gairebé una quarta part (£6.000 milions) es gastà en el turisme internacional. El ritme d'expansió del turisme era quasi el doble del de les rendes estatals del món. Com a proporció del valor total de l'exportació mundial, els ingressos internacionals del turisme creixeren del 3,4 per cent el 1950 al 6,3 per cent el 1965-1966, de manera que "el turisme internacional ha arribat a ser el component més gros del comerç exterior" (PETERS, 1969: 21-22). Com ens avisa Peters mateix, aquestes xifres s'han de tractar només com a aproximacions però demostren ben clarament, com a mínim, que el turisme té una importància considerable al nivell internacional, almenys per als

economistes.

En aquesta tesi esperem demostrar que el turisme mereix també més consideració per part dels sociòlegs. No se'n troba cap menció en la majoria de llibres estàndards de lectura sobre el canvi social, ni tampoc en els que es dediquen específicament al desenvolupament social o a la modernització. Més sorprenent, fins i tot els sociòlegs i antropòlegs mediterranis han mostrat poc interès en el turisme: això es pot comprovar mirant algunes antologies com ara PITT-RIVERS (1963), PERISTIANY (1965), i PERISTIANY (1968).

La falta d'interès pot explicar-se en bona part perquè el turisme és un fenomen "recent" des del punt de vista acadèmic: òbviament, l'elaboració, publicació i comparació de diversos estudis necessiten algun temps. Però una altra raó podria ésser la influència limitadora dels focus establerts d'interès acadèmic. Els sociòlegs, per exemple, han tendit a concentrar-se en els factors "clàssics" del canvi social, com ara les innovacions tècniques i el desenvolupament industrial; el creixement de població i la urbanització; la burocratització i el creixement dels "estats nacions". És ver que fa temps que els antropòlegs en general s'interessen en els processos de canvi derivat del contacte social, però s'han enfocat típicament en l'aculturació i no en el tipus de canvi social que s'analitza aquí. Alguns antropòlegs europeus (inclosos els estudiosos mediterranis) han aplicat les seves tècniques d'observació a les seves pròpies societats o a societats veïnes, però s'han especialitzat fins ara en els aspectes "folklòrics" d'aquestes societats, en l'estudi dels quals el turisme (perquè els canvia) sembla ésser més una força "destructiva" que no un tema interessant en si per ser estudiat.[1]

No obstant això, hi ha ara alguns indicis d'interès dels sociòlegs i altres científics socials. Un estudi sociològic alemany del desenvolupament i de l'estructura del turisme va sortir el 1960 (ressenyat per MAYER, 1961). De

[1] Abans de començar-se el treball de camp, l'autor va parlar del seu projecte d'investigació amb l'etnòleg espanyol, Julio Caro Baroja. Tot i mostrant-hi un interès cortès, els seus comentaris sobre els efectes del turisme en Espanya van ser majoritàriament antagònics, aparentment per aquesta mateixa raó. Compareu igualment el comentari de Carr, esmentat més avall.

més rellevància per al meu treball, hi ha un recent estudi de cas (principalment econòmic, però amb punts d'interès per a un sociòleg) dels efectes del turisme al Carib (BRYDEN, 1973): sembla que hi ha importants contrasts amb els efectes a Eivissa, a causa de la diferent herència històrica i l'estructura social tan distinta. Mencionarem més avall diversos estudis acabats o encara en curs a Eivissa i les illes veïnes. Hi ha algunes referències, també, als efectes del turisme dins els articles d'investigació sobre comunitats europees en BAILEY (1971) i BAILEY (1973). Referències a altres estudis es poden trobar en la bibliografia i, sens dubte, hi pot haver alguns estudis pertinents que puc desconèixer.[1]

La major part dels estudis més seriosos fins ara, doncs, s'han enfocat en el desenvolupament, estructura i organització del turisme en si, o bé només en els seus efectes macroeconòmics.[2] Aquesta tesi, per contrast, s'enfoca en l'impacte sociològic del turisme (incloent-hi "el turisme de masses", "els residents estrangers" i "els hippies") sobre la regió hostatgera. Com s'explicarà més endavant, la tesi és un estudi de cas sobre els canvis socials causats o influïts d'una altra manera pel turisme, dins una àrea limitada però amb tota la profunditat que això possibilita.

Els estudis de cas d'aquest tipus són imprescindibles. Els periodistes solen fer generalitzacions fermes sobre els efectes del turisme. I, en els comentaris fets sobre aquesta investigació mateixa, trobem que bona part de

---

[1] Hi ha moltes de publicacions sobre el turisme fetes per les juntes de turisme o per altres organitzacions interessades: la British Tourist Authority, per exemple, publica trimestralment un full informatiu sobre investigacions (BRITISH TOURIST AUTHORITY, 1971–). La major part d'aquests estudis i publicacions tenen fins professionals i no acadèmics, però les seves idees i informació estadística poden tenir algun interès sociològic. Hi ha molta informació útil, per exemple, en l'obra voluminosa de FERNANDEZ FUSTER (1967), la qual es fa servir de llibre estàndard de referència a les "Escuelas de Turismo" a Espanya, i aquest llibre inclou també una bibliografia internacional sobre diversos aspectes del turisme. Finalment, cal mencionar un informe breu d'interès general sobre el turisme publicat per Penguin Books (YOUNG, 1973).

[2] Les excepcions inclouen ROBERTSON (1964), BRYDEN (1973) i els estudis actuals sobre Eivissa, els quals es mencionen més avall. Hi ha també dos estudis actuals que es resumeixen en el *Development Studies Research Register UK* (INSTITUTE OF DEVELOPMENT STUDIES AT THE UNIVERSITY OF SUSSEX, 1971 i 1972). Un d'ells, per W. M. Williams, considera aparentment les implicacions socials del desenvolupament turístic a Dominica (a les Antilles). L'altre és una tesi en preparació sobre el turisme i desenvolupament a les Seychelles: *Tourism and Development in the Seychelles*, per P. C. Lloyd (data d'acabament previst: 1974).

les persones ja tenen una opinió ben definida, encara que no sempre igual. Fa poc, un informe de la BBC sobre Nepal parlava dels "efectes inevitables del turisme". Ara bé, qualsevol suggeriment de coses "inevitables" a l'hora de parlar del canvi social hauria de cridar immediatament l'atenció del sociòleg.[1]

D'altra banda, el turisme pot despertar forts sentiments. Una ressenya d'un llibre sobre un poble de muntanya a prop de la "Costa del Sol" ho resumeix tot amb aquest comentari: "Violació és l'única paraula per descriure el que passa: la violació d'un paisatge, la violació d'una societat". Mentre que reconeix els beneficis econòmics que varen destacar els habitants del poble de l'obra ressenyada, el crític proposa una sèrie de generalitzacions que he vingut a reconèixer com a elements d'una concepció negativa i bastant comuna del turisme. Parla, per exemple, de "la modernització a través de la inversió estrangera" i cita més tard un suggeriment de que dins poc temps la gent local podria trobar-se "exclusivament al servei de l'estranger". El turisme es descriu com un "assalt" i és acusat "d'atacar, i atacar fort, la societat més estàtica i tancada d'Espanya: el *pueblo* andalús" i, finalment, "el turisme de masses destrueix l'encant de la societat que l'atreu; porta implícita la seva pròpia derrota" (CARR, 1973).

L'opinió popular general del turisme entre els eivissencs natius del 1970-1971 era gairebé completament diferent. Amb l'excepció parcial de l'elit professional i/o terratinent, els eivissencs tenien una visió molt negativa de la seva tradicional forma de vida. Per descomptat, la pobresa i sobretot els períodes de "misèria" contribuïen a formar aquest punt de vista negatiu del passat. Hi havia una nova dita a Sant Josep: "Si deixen de venir es turistes a Eivissa, no hi ha prou pins a sa Talaia per sa gent penjar-s'hi!"[2] I la mera

[1] És clar que aquest tipus de generalitzacions sense cap matís no es pot justificar. Els efectes de, posem per cas, mig milió de turistes a l'any (el nombre que visitaren Eivissa el 1972) sobre Londres o Oxford no serien gaire comparables amb els efectes del mateix nombre sobre St. Ives o sobre Eivissa. Aquesta tesi indica també que s'han de tenir en compte distincions de context més subtils que el nombre d'habitants en la comunitat o les diferències ciutat-camp; per exemple les variacions locals d'història o d'estructura socioeconòmica.

[2] El dialecte local de català s'anomena eivissenc. Sa Talaia és la muntanya més alta de l'illa i domina la vista del poble de Sant Josep. Penjar-se era una forma tradicional de suïcidar-se a Eivissa.

possibilitat d'una reducció en la quantitat de turisme a l'illa, a causa del tancament a la nit de l'aeroport durant uns mesos del 1970-1971, va ser suficient per despertar la ira popular, expressada en escrits de paret, el vandalisme del cotxe de l'alcalde, i discussions populars sobre l'acció directa per demolir l'hotel que havia causat el tancament. Però la visió negativa del passat contenia també elements no econòmics, i es complementava amb una actitud positiva en general a la nova forma de vida. Fins i tot la gent més vella del camp solia dir que els eivissencs havien estat "*atrassats*" o "salvatges", mentre que aleshores eren "més civilitzats". Aquests comentaris es feien en una varietat de contexts, incloent-hi l'àmbit econòmic, el festeig i el matrimoni, l'ús d'armes, les creences religioses i l'antiga manca de coneixements sobre el món fora de l'illa o fins i tot sobre les parts més llunyanes de l'illa.

L'objectiu d'aquesta tesi és la descripció analítica sense valoració. Però, dins de la controvèrsia sobre els suposats avantatges i desavantatges del turisme, hi ha diverses qüestions empíriques i hipòtesis sense base, les quals el sociòleg pot examinar útilment. Els estudis de cas poden contribuir així a una valoració més desapassionada i polifacètica del fenomen turístic. A més, poden ajudar a explicar per què existeixen opinions tan divergents.

Els efectes del turisme a la regió d'acollida són, per descomptat, només un dels aspectes del turisme d'interès sociològic. Es referirà de tant en tant als efectes (p. ex. el despoblament) en les àrees fora dels focus turístics principals, però el seu estudi detallat cau fora de l'abast d'aquesta tesi. El desenvolupament, l'organització del turisme, etc. s'ignoraran també, excepte quan tenen a veure amb l'impacte sobre els eivissencs. S'esmentaran les possibles particularitats del cas d'Eivissa (i, per contra, s'indicaran algunes generalitzacions possibles), però uns estudis més generals i estudis de cas d'altres àrees són necessaris per a una visió més completa. Finalment, com s'explica més avall, s'han omès aquí certs aspectes de les transformacions socials a Eivissa, per tal de poder tractar els altres amb prou profunditat.

Malgrat aquestes qualificacions, esperem que la tesi faci alguna aportació cap a "una sociologia del turisme".

b) La sociologia del desenvolupament social i modernització

Es considerarà detalladament l'evolució a Eivissa de l'organització econòmica i política, i l'estratificació social, les quals són temes centrals de la sociologia del desenvolupament. Es trobarà sovint que l'impacte del turisme sobre Eivissa ha estat similar al de les causes determinants "clàssiques" (vegeu p. 2) del desenvolupament. Notem també que la gènesi i organització del turisme de masses és fruit dels processos d'urbanització, industrialització i burocratització als països "desenvolupats". Tanmateix, el turisme ha tingut també alguns efectes distintius: p. ex. l'ordre per sectors del desenvolupament econòmic, les relacions ciutat-camp, l'estructura del treball, la interacció social i l'hospitalitat.

Alguns aspectes que s'inclouen sovint en els estudis de modernització s'ometen aquí (p. ex. la família i el parentiu, els rols sexuals, la socialització i l'educació, les actituds religioses i visions del món), però es tracten detalladament els canvis en les actituds, valors, i institucions econòmiques i polítiques.

c) Sociologia mediterrània

Eivissa cau ben bé dins el camp dels "sociòlegs mediterranis": els "països heretats dels fenicis, dels grecs clàssics, dels romans, dels sarraïns i dels bizantins" (ARENSBERG i KIMBALL, 1965: 92). Per tant, hi ha moltes semblances a altres comunitats en la mateixa àrea cultural àmplia.[1]

[1] Aquestes semblances naturalment són més notables quan es refereixen a altres bandes de Catalunya, a causa de la derivació catalana dels elements essencials de la cultura eivissenca des de la conquesta catalana del segle XIII i la relació històrica posterior amb l'àrea peninsular de Catalunya (encara que, en efecte, les influències castellanes també han estat molt importants, sobretot des del segle XVIII). En aquest context hem de constar que, atès que la tesi és un estudi de cas d'una àrea particular, no hi ha cap intenció de fer comparacions sistemàtiques amb altres bandes de Catalunya, encara que, en efecte, se'n faran bastant freqüentment. Dit d'una altra manera, les afirmacions sobre la societat o cultura eivissenca no s'haurien d'entendre com si impliquessin unicitat. Per l'altra banda, no s'haurien de prendre necessàriament com a descripcions en general de la societat i cultura catalana (per això, cal consultar les obres que tracten d'altres bandes de Catalunya, de les quals farem alguna menció aquí): que quedi clar que existeixen diferències importants entre Eivissa i la Catalunya peninsular, malgrat els enllaços històrics. Fins i tot, diferències d'aquesta mena existeixen entre Eivissa i les altres Illes Balears: aquestes diferències són importants per arribar a entendre les relacions entre les illes, com explicarem més avall.

Però es poden observar també algunes diferències importants. En particular, el patró d'assentament a Eivissa és molt diferent del que es descriu en la majoria d'estudis mediterranis. Hi havia –i fins a un cert punt hi ha encara– una dicotomia extraordinàriament clara entre la ciutat i el camp. El poblament rural tenia una dispersió total fins fa ben poc, en notable contrast amb moltes comunitats estudiades a altres bandes, les quals tenen la forma de nuclis rurals i s'assemblen a pobles més grans.

Els patrons de conducta tradicionals (*folkways*) de la gent del camp d'Eivissa semblen molt inusuals en comparació dels descrits en estudis de comunitats peninsulars. Només alguns dels patrons –com per exemple els costums de l'herència, les relacions entre veïns, i l'hospitalitat– es tracten detalladament en el cos de la tesi, però s'inclouen també moltes notes que resumeixen altres coses d'interès etnogràfic.

L'etnografia detallada per se no és la principal preocupació de la tesi, però potser farà alguna aportació a la sociologia mediterrània en aquest sentit. És un dels primers estudis del seu tipus dins els Països Catalans. Diversos aspectes del desenvolupament històric i de l'estructura social distintiva d'una part d'aquesta àrea es descriuen detalladament d'un punt de vista sociològic, prestant atenció també a la relació d'Eivissa amb l'estat o "estat nació" d'Espanya.[1] Entre altres coses, s'examinen les forces per a la centralització i la descentralització, la integració en les economies nacionals

[1] De vegades, els conceptes "estat nació" i "nacional" s'utilitzen o se citen aquí sense comentari amb referència a l'Estat espanyol, per a la conveniència d'anàlisi, però cal fer certes reserves sobre aquest ús. El nacionalisme català i/o independentisme han estat notablement menys importants a Eivissa (i, a més, a les Illes Balears en general) que a la Catalunya peninsular. La majoria dels eivissencs tenen una identitat "eivissenc" primària i una identitat "espanyol" secundària, però sorprenentment pocs tenen un veritable sentit de pertinença a Catalunya. Així que l'ús de l'adjectiu "nacional" pel que fa a Espanya com un conjunt no sembla tan polèmic en una tesi sobre Eivissa com podria resultar en una altra sobre, diguem, Barcelona o el País Basc. Tot i així, s'utilitzarà en molts casos el terme "Estat" o bé "l'Estat espanyol", tenint present la importància a Espanya dels altres nacionalismes. LINZ ha explicat bé aquest punt: "Espanya és per a la majoria d'espanyols un estat nació, invocant en ells una consciència més solidària que cap altre afiliació de grup; però per a algunes minories importants, ha estat i probablement continuarà sent només un estat amb l'autoritat del qual es conformen en el seu comportament, atribuint-hi més o menys legitimitat, segons les seves diferents maneres de veure els règims que exerceixen el poder dins de les fronteres d'Espanya i les capacitats coercitives d'aquells règims. Per a aquelles minories Espanya és un estat, però no la seva nació, i, per tant, no és un estat nació" (LINZ, 1973: 36. Cf. també LINZ i MIGUEL, 1966.)

i internacionals, i l'esperit de comunitat canviant a Eivissa. És interessant contrastar aquests aspectes d'Eivissa amb els d'altres llocs mediterranis estudiats (cf., per exemple, els assajos a PITT-RIVERS, 1963).

A més, es pot esperar que l'anàlisi del paper del turisme com a agent de canvi també hauria de ser d'interès per als sociòlegs mediterranis, especialment quan es considera dins el context històric local.

1.2 ENFOCAMENT I MÈTODES

L'elecció d'Eivissa com a lloc per estudiar el turisme –tot i que en part fortuïta– va resultar d'una determinació curosa de les necessitats de recerca. Una visita anterior (l'any 1963, com a turista, per descomptat) havia deixat l'autor amb una impressió de la idoneïtat de l'illa, posteriorment suplementada amb la lectura d'algunes de les moltes descripcions publicades. En concret, es pot assenyalar-ne els següents avantatges:

i) A una illa, els límits de la comunitat són inusualment clars, la qual cosa és útil per a finalitats estadístiques i d'altres. Eivissa és una veritable "pàtria xica". L'aïllament històric va produir una clara diferenciació entre la població i cultura autòctones d'Eivissa i aquelles de la Península. I, com es veurà més endavant, el mateix es pot dir –en certa mesura– amb referència a la Catalunya peninsular, malgrat un enllaç més estret etnolingüístic i històric. Tot això fa que siguin més fàcils d'identificar a Eivissa els diferents elements de la societat plural complexa creada pel turisme.

ii) Hi havia molt poca indústria abans del turisme, i les diferències ciutat-camp eren inusualment clares. Aquestes circumstàncies, juntament amb les del punt i), faciliten l'anàlisi dels efectes del turisme sense haver-hi confusions contínues amb els de processos anteriors d'industrialització, urbanització i burocratització, tot i que la separació analítica total no és possible.

iii) Eivissa és prou petita per ser estudiada útilment per un investigador tot sol. Com el punt i) indica, però, Eivissa és prou gran en termes sociològics per poder analitzar l'impacte del turisme sobre persones de grups d'estatus

molt diferents.

iv) El desenvolupament del turisme d'Eivissa ha estat molt recent, ràpid i massiu. Això crea certs inconvenients, com ara la dificultat d'obtenir estadístiques prou recents. També fa que alguns dels efectes descrits puguin ser de caràcter només temporal, com s'assenyalarà sempre quan sigui possible. No obstant això, hi ha l'avantatge decisiu que els informants de totes les edats poden proveir informes orals de la memòria recent.

Altres investigadors han triat Eivissa (o les illes veïnes) per raons similars, encara que els seus estudis varien molt en profunditat, mètodes i temes. D'entre els llibres recents que parlen dels efectes del turisme es poden mencionar ROBERTSON (1964), PORCEL (1968), BARCELÓ PONS (1970), GIL MUÑOZ (1970 i 1971); i n'hi ha diversos més en preparació. Tot i això, cap d'ells tracta amb detall els temes principals d'aquest estudi. L'obra de BARCELÓ PONS, tanmateix, mereix una menció especial com a la font més important de les estadístiques en els capítols que segueixen.

El present treball utilitza les idees de la tradició sociològica "d'estudis de comunitat" (*community studies*). Aquesta tradició inclou per descomptat una gran varietat d'objectius, mètodes i perspectives: s'adopta aquí una variant de l'estudi de cas. En efecte, l'estudi del cas dels canvis socials a Eivissa serveix per exemplificar i il·lustrar en un context estrictament limitat alguns dels processos socials generals relacionats amb el turisme, i també per explorar la seva interacció amb les circumstàncies locals preexistents i altres factors que contribueixen als canvis socials a l'illa.

Malgrat la varietat d'enfocaments en els "estudis de comunitat", normalment s'hi pot detectar un marc analític més o menys similar d'un tipus global i funcionalista. Les principals institucions socials són examinades al seu torn, a poc a poc, per intentar crear una aproximació a una retrat global (inevitablement incompleta) de la comunitat. La intenció original d'aquest estudi era més modesta: s'esperava enfocar-se només en els aspectes de la societat eivissenca més afectats pel turisme. Però, com s'hauria d'haver previst, sens dubte, la realitat a Eivissa feia necessària una estratègia més global, com a mínim durant el treball de camp. La gent va

insistir des del primer moment que el turisme ho "ha canviat tot". I les notes de camp anaven prenent aviat una forma familiar, dividint-se per conveniència en divisions prou estàndards: població i patrons d'assentament; l'organització i institucions econòmiques; l'administració; les institucions polítiques i estratificació; la família, el parentiu i les generacions; socialització i educació; religió i visió del món; patrons d'oci etc.

Tenint en compte l'enfocament històric descrit més avall, la tesi hauria arribat a tenir com a mínim el doble de l'extensió permesa si s'haguessin tractat en profunditat tots aquests aspectes. Per raons de llargària i temps solament, doncs, s'inclou un tractament detallat només dels aspectes bàsics (és a dir els aspectes demogràfics, econòmics, administratius, i de l'estratificació), amb algunes mencions abreujades també dels temes omesos (sobre els quals l'autor pensa escriure en el futur si pot ser).

Els "estudis de comunitat" han proveït un punt de trobada per als sociòlegs i antropòlegs en l'estudi de "les societats complexes". Tant l'enfocament funcionalista com el conjunt de tècniques de "l'observació participant" (normalment associats més amb l'antropologia social que amb la sociologia en el passat) han anat adquirint característiques més sociològiques en la seva aplicació a les societats complexes. Amb l'existència d'arxius històrics molt antics i una abundància d'altra documentació, el funcionalisme i l'etnografia anhistòrics esdevenen clarament inadequats.

L'observació participant es descriu bé i prou completament en el llibre de McCALL i SIMMONS (1969). Tot i així, cal assenyalar un problema especial de l'observació participant a les zones turístiques. Qualsevol treballador de camp pot esperar algunes dificultats d'obtenir un grau satisfactori d'acceptació en la comunitat. Però, en les zones turístiques com Eivissa, en el dia a dia, els indígenes han d'inventar alguns mecanismes per aïllar-se en certa mesura de la massa de "forasters". Per això, sobretot al principi, el treballador de camp topa contra una indiferència desanimadora, en contrast amb la curiositat (tot i que no sigui necessàriament curiositat amable) que pot despertar en altres llocs. En l'establiment d'un rol viable, l'observador participant ha de ser capaç d'esquivar tots els rols

potencialment alienadors, com per exemple "turista", "resident estranger", "*hippy*", o "periodista", a més dels rols alienadors més coneguts pels antropòlegs, com "administrador" o "espia".[1]

Per aquestes raons, així com per poder comunicar-nos amb la gent més gran del camp, ens va resultar necessari aprendre el dialecte eivissenc de català a més del castellà. Això va ser suficient per distingir l'investigador de gairebé tots els altres "forasters", incloent-hi estrangers, els treballadors migrants espanyols (majoritàriament castellanoparlants), i funcionaris (també típicament de parla castellana). A més, el treball de camp es va estendre dels dotze mesos prevists a uns divuit mesos (febrer de 1970 a agost de 1971), deixant a banda un mes fora de l'illa al principi del 1971.[2] Després, fins a la presentació de la tesi (1974), l'investigador ha tornat a Eivissa una sola vegada (durant unes setmanes del 1972), però s'ha mantingut en contacte a través de correspondència i algunes visites familiars a l'illa. També va tenir l'oportunitat de tornar una mica d'hospitalitat a alguns membres d'una família rural d'Eivissa, quan van arribar a Anglaterra el 1973 per al casament d'un d'ells amb una anglesa (una guia turística a Eivissa).

Aquesta boda i la visita a Anglaterra –en un viatge organitzat per una agència espanyola– il·lustren una diferència important entre l'Eivissa moderna i les àrees rurals aïllades sovint estudiades pels antropòlegs socials: ara és tot el contrari d'una "illa oblidada".[3] I, tot i que

---

[1] Un altre problema del treball de camp (menys important però, a vegades, desconcertant) va ser la prosperitat dels eivissencs, la qual dificultava reciprocar la seva generositat. Els treballadors de camp, a vegades, poden tornar favors als indígenes, portant-los en el seu cotxe, per exemple, però això no resultava possible gaire sovint a Eivissa. De fet, el cotxe de l'investigador i la seva dona va ser precintat per la duana després de nou mesos i, després, rebien favors d'aquesta mena també, encara que amb el temps anaven trobant maneres de reciprocar en la majoria dels casos.

[2] Més detalls de l'evolució gradual d'una bona relació amb als eivissencs s'utilitzarà més avall com a material il·lustratiu en l'apartat sobre l'hospitalitat.

[3] Inventada per VUILLER (1897), aquesta designació es va popularitzar en posteriors escrits sobre viatges a les Balears, especialment a BOYD (1911), que va limitar-la a Eivissa, perquè Mallorca ja era més coneguda. CHAMBERLAIN (1927), que va mencionar millores de comunicacions i innovacions tècniques a les illes (tal com uns quants vehicles de motor i una quantitat reduïda d'electricitat), ja no considerava apta la qualificació "illa oblidada". Avui en dia, Formentera és l'única illa d'importància que, de vegades, la mereix.

la majoria d'eivissencs eren analfabets fins fa ben poc, hi ha hagut una minoria culta d'administradors, sacerdots i altres persones des de fa segles.[1] Cap estudi de les transformacions socials de l'illa podria deixar a banda l'abundància de dades històriques (moltes de les quals han estat publicades, encara que les edicions són normalment limitades i difícils de trobar fora de l'illa), ni tampoc les nombroses descripcions contemporànies d'Eivissa, tant dels autors eivissencs com dels forasters.[2]

Hi ha també estadístiques oficials sobre molts aspectes de la vida a Eivissa, especialment tractant-se de la seva demografia i economia, i se'n farà un ús freqüent. No obstant això, la seva utilització presenta sovint algunes dificultats, en vista de les importants diferències entre Eivissa i l'illa molt més gran, Mallorca, les dades de la qual determinen la magnitud de qualsevol xifra relacionada amb la Província Balear en el seu conjunt: la superfície d'Eivissa té 541 km^2, mentre que la de Mallorca té 3.640 km^2. I les seves poblacions de dret, d'acord amb el cens de 1970, eren respectivament de 42.456 i de 438.656 habitants. D'altra banda, moltes de les estadístiques disponibles no són prou recents per reflectir

[1] Les estadístiques oficials sobre l'alfabetització a Espanya són de poc valor. La situació a l'Eivissa del 1970-71 es pot resumir com segueix. La gent de la ciutat en general tenien més capacitat de llegir, escriure i calcular que la gent del camp. Al camp, poques persones de la generació dels avis podien llegir o escriure, i moltes d'elles eren unilingües (especialment les dones) o només podien entendre castellà amb dificultat. Les persones de la generació mitjana tenien un nivell variable d'alfabetització, i solien utilitzar formes catalanes en la seva parla castellana. Les persones de la generació jove eren majoritàriament alfabetes i tenien alguna capacitat aritmètica. Oralment eren bilingües, i podien llegir i escriure castellà correctament (la major part de la gent d'una certa edat ens envien cartes escrites pels seus fills). D'altra banda, els eivissencs joves semblaven tenir un vocabulari més limitat de paraules típicament eivissenques i solien utilitzar formes castellanes quan parlaven el dialecte. Només un grapat de gent eivissenca podia escriure català. I la gent del camp solien dir que el dialecte era impossible d'escriure, tot i que alguns dels professors nadius estaven tractant de recuperar el seu ús escrit a Eivissa.

[2] Es farà referència freqüent a aquestes descripcions. Però cal tenir en compte dos punts per a la seva interpretació correcta. Les descripcions dels forasters tenen un grau d'exactitud molt variable. I les descripcions natives presenten generalment el punt de vista només d'una elit dels eivissencs: els administradors, capellans i altres persones d'estatus alt.

Hi ha diverses bibliografies d'escrits relacionats amb les Illes Balears, de les quals s'han fet servir més les de SOLBERG (1928); LLABRÉS (1953); COSTA RAMON (1970).

amb precisió els canvis produïts pel turisme.[1] En conseqüència, els descobriments d'aquesta tesi mai no es basen exclusivament en les estadístiques. En canvi, es fan servir sempre que sigui possible (tant durant com després del treball del camp) per posar a prova les observacions, com també per comprovar les descripcions orals i escrites (de vegades contradictòries) dels eivissencs o altres persones.

La història social d'Eivissa es descriu amb més profunditat de l'habitual en els informes antropològics o estudis de comunitat.[2] Més que la majoria, doncs, aquest estudi es conforma a l'observació de STEIN que els estudis de comunitat "cauen realment en una mena de llimbs entre la sociologia i la història" (STEIN, 1960: 3). Això ha semblat a l'investigador una manera idònia per estudiar els efectes del turisme a Eivissa, perquè s'oposa a la tendència comuna de veure els canvis socials ràpids amb un enfocament massa simple: "abans-i-després". Això implica una divisió de la societat en qüestió en dos retrats –"l'antic" i "el nou"– en els quals l'anterior és vist generalment com "tradicional" i estàtic, i l'últim és vist com a "modern" i dinàmic. Els canvis a causa del turisme van ser, de fet, freqüentment retratats d'aquesta manera pels eivissencs mateixos. La gent gran, per exemple, solien dir "He vist dos mons!". Però, després de més preguntes, solien recordar que hi havia hagut canvis anteriors al turisme. Per tant, encara que es pot justificar com una primera aproximació de les persones, parlant de memòria, per explicar la radicalitat dels canvis a un forester, aquesta concepció dicòtoma distorsiona la realitat històrica d'Eivissa. Importants –encara que generalment més graduals– canvis ocorrien molt abans que el turisme es va convertir en un factor significant.

Tot i que el simple error "abans–i–després" s'evita, encara és fàcil escurçar progressivament el passat, fent-ne només un resum general –més

[1] En el moment d'escriure, només el primer volum (publicat el 1973) de cada sèrie del cens espanyol de 1970 és disponible, i les dades de més interès s'inclouran en els següents volums.

[2] Una excepció comparable és l'estudi de LISÓN-TOLOSANA (1966) sobre una comunitat aragonesa, el qual va ser d'ajuda en l'orientació d'aquesta tesis abans de començar-se el treball de camp.

enrere, menys detall– mentre que es descriuen els esdeveniments recents amb gran detall. Aquesta manera d'enfocar-se tendeix a donar la impressió parcialment falsa d'un ritme de canvi progressivament més ràpid en quant s'acosti més al present.[1] Per aquests motius, l'anàlisi d'aquesta tesi es remunta fins al segle XIII, i conté molts de detalls històrics –que no s'inclouen solament pel seu interès general– per cada aspecte important dels canvis, fins i tot amb algun risc de repetició. D'aquesta manera, s'ha intentat construir un conjunt de retrats diacrònics i complementaris de diferents –però alhora interrelacionats– aspectes de la societat eivissenca. Així, s'observa l'impacte del turisme en el context dels processos preexistents del canvi i també en el context de qualsevol peculiaritat històrica o cultural d'Eivissa. D'aquesta forma, els descobriments es podran utilitzar més encertadament per fer comparacions amb altres àrees. Pot ser que el "funcionalisme històric" (*historical functionalism)* sigui una designació apta per la manera d'enfocar-se d'aquest estudi, sempre que s'entengui el "funcionalisme" en un sentit bastant ampli o eclèctic.

D'una altra banda, el material de la tesi es pot veure com un conjunt, basat en el turisme, "d'incidents dramàtics dins el seu marc històric i geogràfic", la investigació dels quals s'ha suggerit com "el camí a seguir per als estudis de comunitat britànics" (FRANKENBERG, 1966: 293). Aquest enfocament ha estat adoptat deliberadament en el cas de la crisi sobre el tancament de l'aeroport d'Eivissa durant el meu treball de camp, utilitzat aquí per il·lustrar els canvis provocats en les normes administratives.

Tractant-se ara d'un tema bastant diferent, cal assenyalar que els canvis a Eivissa es poden mirar d'una varietat de punts de vista. Hi ha a l'illa, per exemple, diversos grups plurals i poc interrelacionats; incloent-hi eivissencs indígenes, treballadors migrants, residents estrangers, "hippies", i turistes. Cada un té la seva pròpia vista típica del fenomen

[1] Per bé que la impressió pot ser sovint en gran part correcta, no cal exagerar-la d'aquesta manera. A més, es poden trobar altres períodes de ràpid canvi social en la història d'Eivissa, per exemple el període just després de la conquesta catalana del segle XIII, la qual s'utilitza com a punt de partida d'aquest estudi. També hi va haver canvis radicals durant el segle XVIII, els quals marcaren la divisió entre "l'època tradicional" i "l'època intermèdia", les quals es defineixen més avall.

turístic. Per exemple, els residents estrangers i els "hippies" –i fins i tot els visitants temporals que es veuen com a "viatgers" i no com a "turistes"– solen ser despectius sobre els "turistes". I alguns dels residents estrangers s'estimen més viure terra endins o a zones aïllades de la costa, per estar ben lluny dels principals focus turístics. No obstant això, l'investigador tracta en general tots els grups de "forasters" com a part del fenomen general de turisme d'Eivissa, encara que es fan distincions sempre que siguin necessaris.

Per regla general, s'incorporen només dos punts de vista en la tesi. El primer és el de l'observador sociològic "de fora", el qual determina les preguntes i dona forma a la seva anàlisi. Per exemple, entre altres coses, la tesi analitza les divisions i altres aspectes "negatius" de la societat eivissenca. En canvi, com és natural, els eivissencs –i sobretot la gent d'estatus alt, incloent-hi la majoria dels escriptors indígenes– solen dissimular els aspectes negatius en la presència de forasters i també en les seves publicacions. D'altra banda, l'investigador va utilitzar una metodologia inductiva tant durant el treball de camp com durant l'escriptura, avançant des de les observacions particulars i altres dades cap a les hipòtesis més generals. L'enfocament en els efectes del turisme ha possibilitat triar entre la multitud de dades. Però s'ha intentat evitar seleccionar o ordenar les dades per encaixar-les en un determinat marc teòric rígid o conformar-les a qualsevol prejudici personal: de fet, la perspectiva de l'autor sobre els efectes del turisme ha estat modificada radicalment per l'experiència del treball de camp. També s'ha intentat presentar el material de tal manera que sigui possible treure'n interpretacions alternatives quan el testimonis són ambigus.

El segon punt de vista principal incorporat en la tesi és el dels eivissencs autòctons: el punt de vista "de dins". La interpretació subjectiva eivissenca dels canvis és una part important de la realitat social de l'illa. Per tant, la tesi fa un ús freqüent dels seus comentaris orals i escrits per indicar els seus punts de vista. El plural ("punts de vista") es refereix a les variacions relacionades amb classes socials entre

altres coses: aquestes diferències s'indiquen quan calgui. Ara bé, si no hi cap indicació al contrari, qualsevol afirmació global en la tesi sobre les opinions dels eivissencs es refereix a les del poble i no a les de la gent benestant o administradora.

Aquest últim punt planteja la qüestió de la representativitat del treball de camp. L'investigador estava acompanyat i ajudat per la seva dona, però és evident que no era possible estudiar adequadament una comunitat de més de 40.000 persones en un any i mig. Després d'arribar a Eivissa, vam viure durant unes sis setmanes en una pensió de la ciutat antiga, alta i emmurallada, Dalt Vila, mentre anàvem descobrint la resta de la ciutat i l'illa. Després, ens vam instal·lar en un pis nou al poble de Sant Josep (descrit en el capítol 2). A primera vista, l'elecció d'un poble, el nucli del qual se situava terra endins, podria semblar estranya, però hi havia les següents raons:

i) El poble era prou petit per arribar a conèixer una bona representació de la gent. També era la capital d'un municipi, amb ajuntament i escola; és a dir que tenia un complement íntegre de funcionaris.

ii) Tot i que el nucli del poble era a l'interior, els límits parroquials envoltaven una gran àrea d'habitatges dispersos, incloent-hi un tram del litoral en procés de desenvolupament turístic. Hi havia un pròsper comerç de turisme al nucli del poble, que era un punt de parada i d'interès per a les excursions d'autocar. I, a més, molts dels josepins treballaven en el turisme en altres llocs. Gairebé tots eren afectats pel turisme d'alguna manera.

iii) Per tant, la vida rural d'abans i els efectes del turisme es podien estudiar allí al mateix temps. En molts aspectes, Sant Josep era un cas intermedi entre els llocs més populars de vacances arran de mar –com Sant Antoni i Santa Eulària– i els pobles aïllats o separats del mar per penya-segats molt alts, al nord de l'illa, com Sant Mateu, que havia perdut habitants a causa del turisme a altres bandes d'Eivissa.

iv) La ciutat tenia una posició única entre les comunitats d'Eivissa i, per tant, hauria d'entrar en qualsevol estudi allí. L'investigador tenia ocasió

d'anar a la ciutat (per visitar la biblioteca, per exemple) –una o més vegades cada setmana durant tot el període de treball de camp– i no era gaire lluny de Sant Josep. També era possible establir i mantenir els contactes a la ciutat sense haver de viure-hi després de les sis setmanes inicials, mentre que fer això al camp hauria estat molt més difícil.
v) També vam visitar altres bandes de l'illa prou sovint, així que en teníem almenys unes impressions directes, complementades per la lectura de les descripcions escrites de l'illa present i passada.

No s'ha seguit la pràctica habitual d'escriure un estudi de poble, perquè això no faria justícia a la societat de l'illa en el seu conjunt. En canvi, s'escriu tant sobre la ciutat com sobre el camp (utilitzant exemples de Sant Josep quan calgui). No obstant això, s'inclouen més detalls sobre el camp, perquè alguns aspectes de l'impacte del turisme hi han estat més dramàtics que a la ciutat. Llevat que s'especifiqui altrament, doncs, el material de la tesi es refereix al camp i, més concretament, a Sant Josep.[1] En vista de les diferències entre els pobles, aquest és un punt important a recordar. Un estudi basat en, diguem, Sant Mateu podria donar una impressió bastant diferent del turisme, tot i que s'hi trobarien algunes coses en comú.

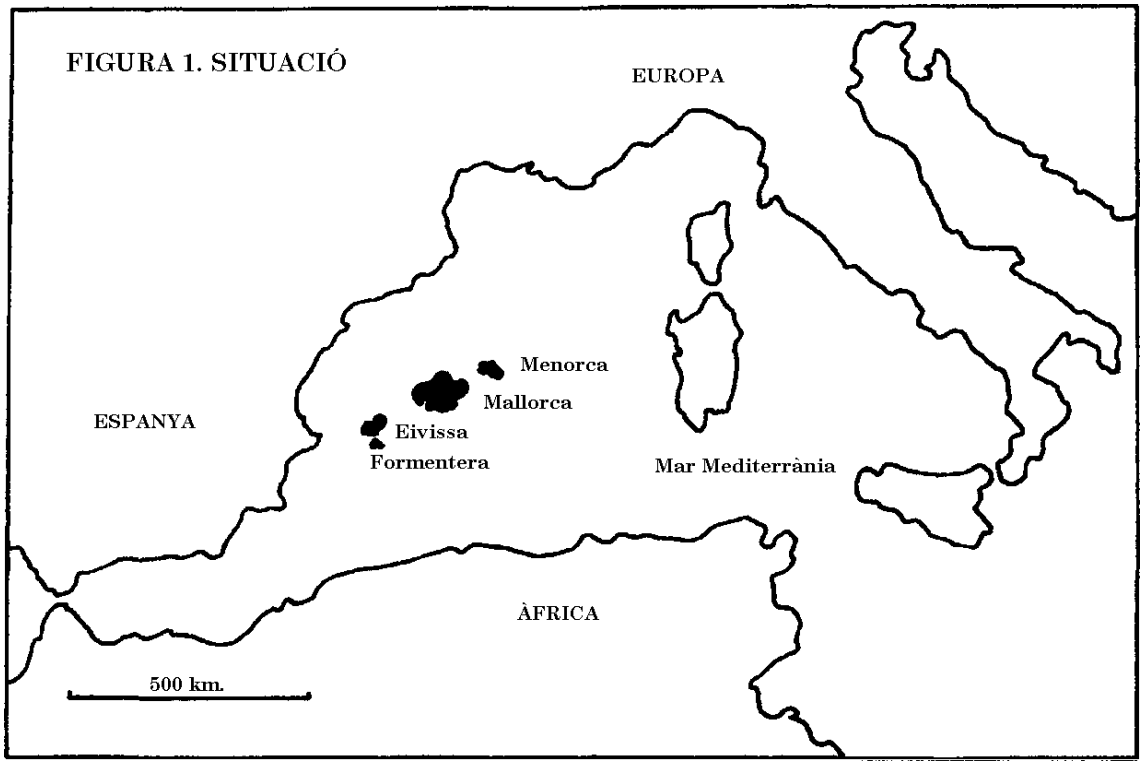
Finalment, s'ha utilitzat de vegades "el present etnogràfic", sobretot en passatges comparant coses passades i presents, per evitar la repetició contínua de la frase "Els anys 1970-1971…". És a dir que el temps present es refereix normalment als anys 1970-1971.

1.3 L'ILLA

a) Resum geogràfic

[1] Hi ha petites variacions del dialecte eivissenc d'un lloc a un altre. Les cites i refranys s'han escrit aquí tan literalment com permetia la transcripció de la veu. Altrament, les formes utilitzades són les de Sant Josep o formes més generals segons el context: p. ex. famili o família; aigo / aigu o aigua; mijoral o majoral. Algunes intrusions castellanes es poden notar també a vegades: p. ex. *cuento* per conte.

Eivissa és una illa de l'arxipèlag balear a la Mediterrània occidental. Hi ha només quatre illes principals del grup: Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera, en l'ordre de minvant grandària.[1]

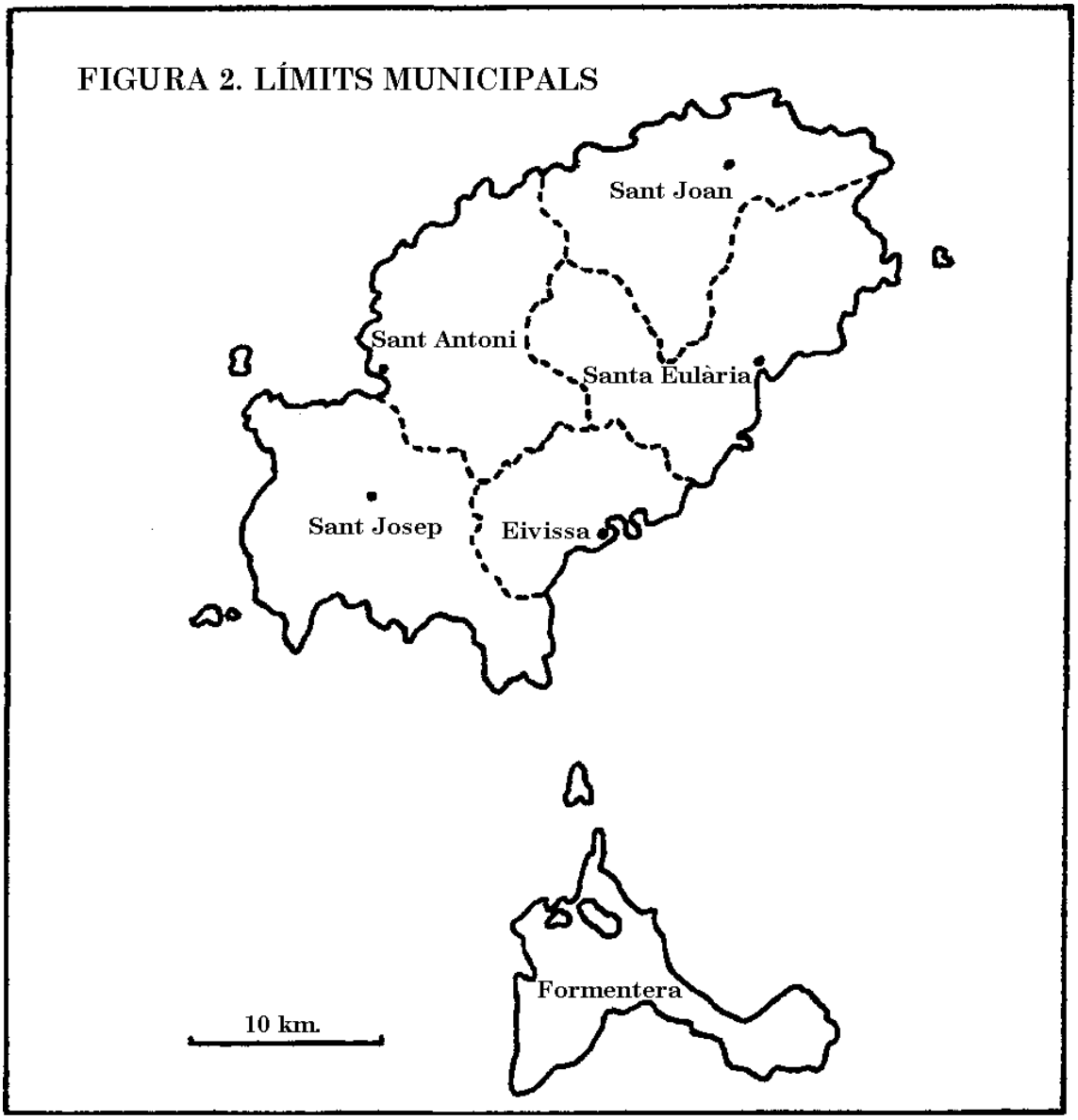

[1] En castellà, l'illa es coneix com "Ibiza", i el seu nom català és "Eivissa". Per regla general, la forma castellana dels noms de les illes, divisions oficials i pobles es van utilitzar en la versió anglesa i original de la tesi, ja que a l'any 1970-1971 aquella era la forma escrita més comuna i per conservar l'exactitud etnogràfica. Els topònims dels puigs, cales i altres trets físics van conservar usualment la seva forma dialectal, emperò, perquè no existia cap forma establerta en castellà.

Seria normal subratllar totes les paraules o frases estrangeres en el text anglès. Però, per a distingir entre les formes castellanes i catalanes, només aquestes es van subratllar (tant si eren del català literari com si eren del català dialectal). Les citacions més llargues i apartades del text no es van subratllar, sinó es distingien per mitjà de les designacions "castellà", "català", o "eivissenc".

N. del t. Òbviament, tot això afecta principalment la versió anglesa. L'autor de la tesi utilitzava les formes escrites més usuals dels topònims a Eivissa a l'any 1970-1971, seguint el principi d'exactitud etnogràfica més aviat que el d'elegància lingüística. En l'actualitat, el procés de normalització lingüística del català ha tingut més efecte a Eivissa, per bé que hi ha encara molts obstacles tant polítics i ètnics com pràctics. A més, en la majoria dels casos no tindria cap sentit fer servir el nom "Ibiza", per exemple, en una versió catalana. Aquí, doncs, s'utilitzen usualment les formes catalanes i normalitzades en el text. En canvi, no s'utilitzen els noms llargs dels pobles els quals s'estilen ara, perquè no s'utilitzaven el 1970-1971 (ni tampoc ara en la llengua parlada). Per exemple, es fa servir "Sant Josep" però no "Sant Josep de sa Talaia".

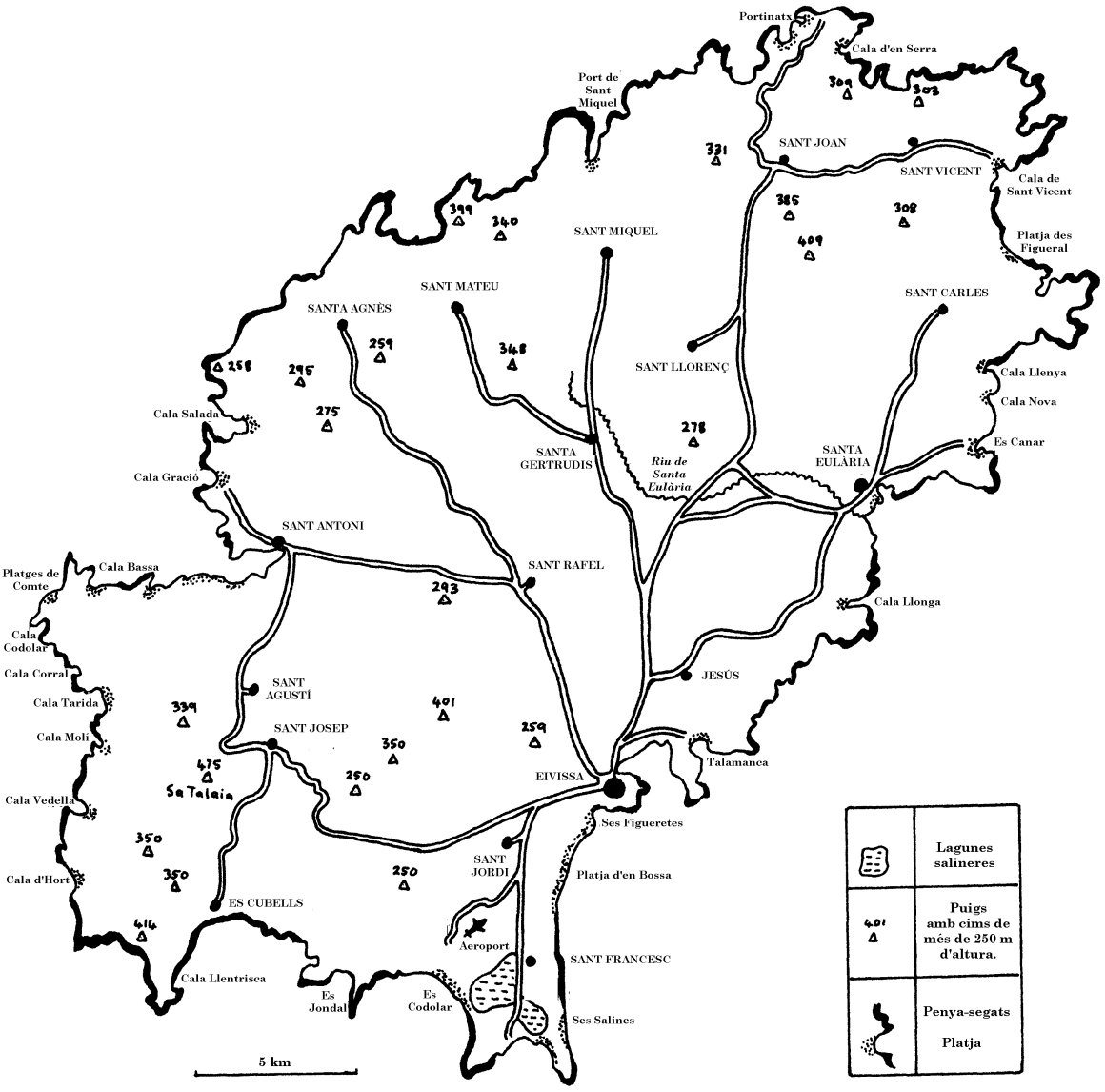
En la versió catalana, s'utilitza cursiva per les paraules no catalanes. Les cites en anglès, etc. es tradueixen al català. Les cites en castellà es deixen normalment sense traducció, en vista del bilingüisme dels catalanoparlants.

A més de les seves relacions geogràfiques, les illes constitueixen una sola província, administrada des de la capital provincial de Palma de Mallorca, però hem de tenir clar des del principi que les seves característiques històriques, econòmiques i socioculturals són ben diferents en molts aspectes.[1] Eivissa i Formentera en formen un subgrup separat de les altres illes principals i denominat "les Illes Pitiüses", l'antiga designació dels grecs, la qual significa "les illes dels pins".

[1] Vegeu, per exemple, MAYER (1967) o CARO BAROJA (1946: 426) per una discussió de les principals diferències i semblances.

FIGURA 3
POBLES, CARRETERES I TRETS FÍSICS D'EIVISSA

Figures 1-3 mostren la ubicació i alguns trets administratius i geogràfics d'Eivissa. L'illa es troba entre la longitud 4°50' i 5°20' a l'est de Madrid, i la latitud 38°50' i 39°7' nord. Això és 52 milles a l'est de la costa espanyola a prop de Dénia, 45 milles al sud-oest de Mallorca, i 138 milles al nord de la costa africana. L'illa té una forma oblonga, amb l'eix longitudinal del sud-oest a nord-est. Mida 25 milles de llarg per 12 milles d'ample en els eixos, amb una superfície total de 220 milles quadrades, incloent-hi els illots als seus voltants, majoritàriament sense habitants.

Els geòlegs consideren que Eivissa i les altres Illes Balears (amb la possible excepció de Menorca) constitueixen una prolongació de les muntanyes de la província continental d'Alacant, la qual acaba entrant al Mediterrani a Cap Naó, prop de Dénia.[1] Gairebé la totalitat d'Eivissa és coberta de muntanyes petites o "puigs" –predominantment de roques calcàries– que acaben en penya-segats amb cales de tant en tant. Les escasses zones relativament planes inclouen una gran franja en forma de mitja lluna de terres argiloses i platges arenoses als voltants de Vila.[2] Hi ha unes zones més petites però fèrtils als voltants de Santa Eulària i Sant Antoni (vegeu figures 2 i 3). La muntanya més alta és sa Talaia (1559 peus) a la parròquia de Sant Josep. Les muntanyes semblen estar repartits per tota l'illa, però la majoria es concentren en dues serres arrugades, al sud i al nord, amb valls relativament amples que uneixen els pobles de Vila, Sant Antoni i Santa Eulària.

Les 106 milles de litoral (incloent-hi el dels illots) són molt variades, amb penya-segats al voltant de la major part de l'illa. Els trams de costa més plans i accessibles, amb platges extenses, estan situats a les parts

[1] Vegeu, per exemple, HOUSTON (1964: 192 i 634-5).

[2] N. del t. La ciutat i capital de fet de l'illa en el seu conjunt comparteixen el mateix nom castellà, "*Ibiza*". On això podia causar confusió, la versió anglesa els distingia com "*Ibiza-town"* i "*Ibiza*". En català, passa el mateix amb el nom compartit "Eivissa". El 1970-1971, com ara, els eivissencs mateixos ho tenien més clar, utilitzant normalment el nom "Vila" per la ciutat i "Eivissa" per l'illa. La traducció catalana segueix aquest usatge en general, amb algun ús també de "la ciutat" (encara només n'hi ha una), "la capital", etc. Cal assenyalar, però, que la ciutat no té l'estatus legal de capitalitat, encara que en reuneix totes les característiques normals i malgrat les reivindicacions freqüents de les autoritats de Vila. De moment, doncs, és només un municipi com els altres.

orientals i meridionals de l'illa, amb l'excepció de la costa a prop de la badia de Sant Antoni. En canvi, a l'est de Sant Antoni, només unes poques i petites cales interrompen una imponent línia de penya-segats que impedeixen l'accés a la mar en la major part de la vessant nord de l'illa (v. figura 3). Tot això ha tingut importants conseqüències per a la distribució del desenvolupament turístic a l'illa, així com per als patrons d'assentament anteriors. Les tres grans badies accessibles són els únics llocs d'assentament amb grans nuclis: Eivissa (Vila), Sant Antoni i Santa Eulària.

La vegetació espontània és dominada per pins blancs (*Pinus halepensis*). Les pinedes ocupen aproximadament la meitat de les terres ermes o sigui una quarta part de la superfície total de l'illa, donant-li una aparença verda i fèrtil des de la mar. L'altra meitat de la terra inculta és coberta amb una mena de garriga, és a dir pastura pobra amb vegetació baixa (generalment de fulla perenne i resistent a la sequera) dominada per savines (principalment *Juniperus phoenicea*) i herbes aromàtiques com l'estepa, el romaní i la frígola. La part superior de la majoria dels puigs és coberta de pins, mentre que cap avall el bosc cedeix a matolls i llavors a bancals cultivats. Però el cultiu més intensiu es troba en les valls i torrenteres, que només de tant en tant contenen aigua. La quantitat de terra de regadiu a l'illa és cada vegada major, però el secà encara hi predomina, amb una barreja d'arbres fruiters (garrovers, ametllers, figueres, oliveres, vinyes, albercoquers i d'altres, en ordre numèric decreixent) i de cereals (blat i ordi) amb algunes llegums també.

Eivissa té un típic clima mediterrani amb hiverns suaus i estius càlids. La temperatura hivernal rarament cau sota zero i qualsevol gelada eventual sol dura molt poc. La temperatures d'estiu no solen pujar a més de 30 °C i la mitjana anual és entorn de 17.5 °C. La pluja és molt variable: això vol dir que l'agricultura és sempre precària, cosa que influenciat molt en la reacció dels eivissencs al desenvolupament turístic dels últims anys. La pluviometria anual total tendeix a fluctuar entre uns 450 i 700 mm., però la major part de la pluja és a la tardor, del setembre al novembre, amb temporals puntuals durant la primavera i una sequera més o menys total

durant els mesos d'estiu de juny, juliol i agost.[1]

b) Resum històric

Els historiadors estan indecisos sobre l'existència d'una població indígena a Eivissa abans de la seva ocupació pels fenicis. L'historiador local més meticulós fins ara, MACABICH, està convençut que ja tenia habitants, a causa d'algunes troballes arqueològiques i una referència en l'Ora Marítima d'Aveni. Però, no s'ha trobat cap vestigi a Eivissa de restes megalítiques com aquelles de Mallorca i Menorca.[2]

La ciutat d'Eivissa va ser fundada pels fenicis circa l'any 650 aC. La següent descripció de l'illa a l'època precristiana és de Diodor de Sicília, que utilitza Timeu (340-250 aC) com la seva font:

> Después de la isla mencionada está la llamada Pitiusa, que lleva esta denominación a causa de la multitud de pinos que en ella crecen. Está en medio del mar y dista de las columnas de Hércules tres días y otras tantas noches de navegación; un día y una noche bastan para llegar a Libia y sólo un día de viaje la separa de Iberia. En extensión es igual a Corfú y es de mediana fertilidad; tiene poca tierra de viñedos y olivos ingertados en los acebuches. Y las lanas que en ella se producen son reputadas bellísimas por su suavidad. La entrecortan campos risueños y colinas y tiene una ciudad que se llama Ebusos y es colonia de los cartagineses. Tiene también puertos dignos de mención y grandes murallas y un número considerable de casas admirablemente construidas. La habitan bárbaros de todas clases, principalmente fenicios. La colonización de esta isla tuvo lugar después de ciento sesenta años de la fundación de Cartago (Citada en MACABICH, 1966-1967: vol. I, 11).

D'aquestes descripcions, així com de les restes arqueològiques abundants, sembla que Eivissa va ser important, pròspera i cosmopolita al llarg del període clàssic. Amb la caiguda de Cartago, Eivissa va entrar a l'Imperi Romà amb molta autonomia, tenint l'estatus d'una ciutat

---

[1] Les fonts del material en aquesta secció inclouen: SERRES UBACH (1961), DICCIONARIO GEOGRÁFICO DE ESPAÑA (1959), BARCELÓ PONS (1969).

[2] N. del t. Les fonts de la prehistòria utilitzades el 1970-71 van incloure MACABICH (1966-1967: vol. I) i PERICOT GARCÍA (1972), cap. IV, "The Punic Islands: Ibiza and Formentera," 114-125. De llavors ençà, hi ha hagut nous descobriments històrics, incloent-hi uns jaciments molt antics a Eivissa i Formentera. Ja no hi ha cap dubte sobre l'ocupació prehistòrica de les dues illes, però això no afecta els arguments d'aquesta tesi.

confederada fins a 70 dC, quan els canvis de Vespasià van provocar un major grau de romanització de l'illa. La seva importància estratègica i marítima va continuar. Hi havia una gran varietat d'indústries com la mineria de plom, la producció de sal per l'evaporació d'aigua del mar i la fabricació de tint purpuri i ceràmica, a més de l'agricultura i pesca. Entre les exportacions, la ceràmica va ser especialment celebrada perquè es creia que la terra eivissenca posseïa la propietat de repel·lir tots els serpents i animals verinosos. I Plini el vell va elogiar les figues seques exportades.

L'illa va ser presa pels vàndals en el cinquè segle dC. Amb la seva derrota per l'Imperi oriental el 535 dC, es va convertir en part de l'Espanya bizantina. Durant els segles següents hi havia moltes ràtzies procedents de l'Àfrica, les quals van culminar en la conquesta musulmana total de l'illa en el desè segle dC. Amb el temps, algunes de les indústries clàssiques havien disminuït en importància o fins i tot desaparegut. Però sembla que, en general, l'economia de l'illa va tenir una forma similar a través de les dominacions diferents. Això es veu, per exemple, –deixant a banda el que diu, probablement erròniament, sobre una manca d'ovelles i oliveres– en la següent descripció, atribuïda a l'escriptor àrab Al Makkari del segle XI:

> Ibiza… provee gran parte de África de leña y sal. La isla es muy poblada e industriosos sus habitantes; produce toda suerte de granos y frutos, pero el ganado lanar no se multiplica; tienen cabras y se alimentan de su carne. Uvas, almendras, higos, son de los artículos que los naturales cultivan y exportan a la cercana isla de Mallorca. No crecen en la isla los olivos, no son conocidos en ella, y reciben de Andalucía el aceite. Como en Ibiza hay mucho bosque, la principal industria de sus vecinos consiste en hacer carbón que embarcan para Barcelona y otros puntos del Mediterráneo (Citada a MACABICH, 1966-1967: vol. I, 38 n.).

Al segle XIII, Jaume I d'Aragó va conquistar Mallorca, però va deixar la conquesta d'Eivissa i Formentera en mans de Guillem de Montgrí, l'arquebisbe electe de Tarragona, el qual va rebre el títol feudal de les illes a canvi. La capital tenia tres muralles de defensa i un castell, però va ser presa bastant ràpidament pels atacants catalans, amb l'ajuda segons la tradició local d'un germà del xeic àrab, actuant en revenja. L'illa va estar totalment en mans dels cristians el dia 8 d'agost, 1235, una ocasió que encara se celebra anualment amb una festa. La meitat de l'illa pertanyia a

Montgrí. Pere (l'infant de Portugal) i Nunyo Sanç (el Comte de Rosselló), que havien acompanyat a Montgrí, en van rebre una quarta part perhom com a feudataris de Montgrí. Amb aquest fi, l'illa s'havia dividit en quatre parts ("quartons") però, més tard, dos van pertànyer a la Mitra de Tarragona, una al rei, i l'última a l'arxidiaconat tarragoní de Sant Fructuós.

Els conqueridors van reemplaçar aviat la mesquita musulmana a la part superior del turó en què s'havia construït la vila, amb una església cristiana de Santa Maria. Des del segle XIII fins al segle XIX, l'illa va ser administrada com una sola parròquia i un sol municipi. Els conqueridors van donar també als eivissencs una carta de franquícies similars a les atorgades a Mallorca per Jaume I. Els seus drets més importants incloïen la representació en el govern de l'illa i en els processos judicials, la immunitat de tortura judicial, i la exempció de tot servei militar excepte en defensa d'Eivissa. Hi havia també una varietat de disposicions destinades a protegir les persones i els seus béns contra possibles abusos pels més poderosos, però aquestes disposicions no es complirien sempre en la pràctica.

Durant aquest període, les salines de l'illa van ser vitals per a la seva economia, proporcionant una divisa per al comerç extern, el qual servia per compensar la pèrdua de collites. La sal era la propietat comuna de tots els eivissencs, per concessió dels conqueridors. Al segle XVIII, emperò, les salines van ser expropiades "per dret de conquesta" per Felip V, perquè l'illa havia fet costat als perdedors de la Guerra de Successió Espanyola. En vista de la seva evident necessitat, l'illa va rebre més endavant una renda anual de sal, com a almoina. Però, l'any 1849, aquesta renda es va deixar de pagar i, l'any 1871, l'Estat va vendre les salines a una empresa privada.

El perill constant d'atacs de pirates contribuïa a la inseguretat general d'Eivissa després de la conquesta catalana.[1] En el segle XVI, per tant, les

[1] N. del t. En aquesta traducció, s'utilitza normalment el terme "la conquesta catalana" perquè la majoria dels conquistadors eren de parla catalana i van establir el català com a llengua pròpia de l'illa, amb una cultura derivada clarament de la catalana. La interminable polèmica semàntica i –sobretot– política sobre aquest tema sorgeix de les preferències individuals per algunes de les diferents dimensions (religioses, econòmiques, polítiques o ètniques) de la conquesta. El debat no deixa de tenir interès sociològic, però no afecta els temes principals d'aquesta tesi. Es pot dir el mateix sobre la relacionada polèmica històrica i política sobre "conquesta" i "reconquesta". L'objectiu metodològic de la tesi és l'anàlisi sociològica sense valoració en tant que sigui possible. Però sabut és que el mer fet d'escriure en català, sense entrar en l'ús de determinats termes i no d'altres, pot ser mal interpretat com una valoració o posicionament polític.

defenses de la vila es van reforçar amb noves muralles imponents, que encara són intactes. Torres de vigilància van aparèixer per tot arreu de la costa i torres de defensa van incorporar-se en algunes de les finques disperses del camp. Les esglésies del camp van ser construïdes com a refugis fortificats a més de ser llocs de culte. Els eivissencs també practicaven la pirateria, recollint botí i esclaus de la costa de Barbaria. Els corsaris eivissencs van arribar al seu apogeu durant el segle XVIII i la primera part del segle XIX. Hi ha un monument en el port de la vila per celebrar-los, el qual es refereix en particular a la captura l'any 1806 del vaixell pirata anglès "Felicity" per un vaixell local i molt més petit.

El sistema feudal de governació de l'illa, amb la seva relativa autonomia, va donar pas a una major integració administrativa dins l'Estat espanyol als segles XVIII i XIX. L'any 1782, la parròquia de l'illa es va fer una diòcesi, l'església de Santa Maria es va convertir en una catedral, i es van crear una sèrie de noves parròquies. Altres reformes, juntament amb les condicions de comerç més segures, millors comunicacions, la desamortització de propietats eclesiàstiques i la supressió dels delmes feudals i altres quotes (vegeu Apèndix VII, més avall), van contribuir a un període de creixement de la prosperitat. Però aquesta prosperitat comercial no va ser sempre compartida per les classes baixes de la ciutat ni pels pagesos, per als quals hi ha hagut moments de grans dificultats. Molts joves han estat obligats a emigrar durant els últims cent anys, quan la població de l'illa s'ha fet excessiva pels seus recursos econòmics, especialment durant les crisis econòmiques generals.

Tot i que Eivissa es va quedar al marge durant gran part de la Guerra Civil (1936-39), els seus efectes hi eren profunds. Per una descripció més completa de la guerra i les seves conseqüències, les quals no es poden tractar adequadament en un resum històric d'aquest tipus, vegeu Apèndix VIII, més avall. La diminuta guarnició de l'illa es va declarar inicialment a favor dels franquistes, però es va rendir amb poca resistència efectiva a una gran força expedicionària de republicans el dia 9 d'agost, 1936. Després de la derrota desastrosa de l'atac republicà posterior a Mallorca i un atac aeri a

Vila per bombarders franquistes, els republicans (acompanyats per alguns eivissencs) van abandonar l'illa el 13 de setembre, 1936. Eivissa llavors va romandre en mans franquistes fins al final de la guerra, utilitzant-se com a base militar, igual que l'illa més gran, Mallorca. Els eivissencs van tenir un paper generalment passiu en aquests esdeveniments, però moltes persones de les petites minories actives a banda i banda van morir, la majoria per afusellament més que no pas en combat. Aquestes matances polítiques són el record més típic de la guerra i van contribuir en gran mesura a la posterior aparença d'indiferència política.

Durant la postguerra, hi va haver molta privació a Eivissa (com en altres llocs) i es refereix encara a aquells anys com "Sa Misèria" a seques. L'agricultura va començar a recuperar-se durant els anys cinquanta, però seria reemplaçada aviat pel turisme com a base econòmica de l'illa. Alhora, la Guerra Civil i la postguerra tenien diverses conseqüències directes i indirectes de llarga duració a Eivissa, com a la resta de l'Estat. Entre els efectes directes a l'illa cal destacar l'augmentada receptivitat dels eivissencs envers el turisme –i les seves conseqüències– a causa de l'impacte desintegrador de la guerra sobre l'ordre social tradicional –malgrat la victòria de les forces "tradicionalistes" de la dreta, irònicament– i també a causa del record negatiu de la "misèria" just abans del període turístic. Els efectes indirectes es deriven principalment de la persistència del règim polític que havia sorgit d'una sangonent guerra civil. Cal tenir sempre present aquest rerefons polític fosc dels canvis socials contemporanis analitzats en la tesi, encara que no es dóna especial èmfasis a causa de l'enfocament sobre el turisme i altres factors; incloent-hi la selecció d'Eivissa per al treball de camp, l'àmplia perspectiva històrica adoptada en l'anàlisi, i el mètode de generalització inductiva de l'observació participant principalment al nivell popular (vegeu Apèndix VIII).

c) <u>Períodes històrics</u>

Per a l'anàlisi del canvi social a Eivissa, resulta útil de vegades dividir

la història de l'illa des de la conquesta catalana en tres períodes principals.[1]

i) "L'època tradicional": – Des de la conquesta catalana de 1235 fins a l'última part del segle XVIII, aproximadament. Després de la conquesta catalana de l'illa, s'hi va desenvolupar un ordre social ben definit i relativament estàtic, derivat del sistema feudal de la Catalunya peninsular.[2] Aquest període va acabar gradualment amb els canvis constitucionals del final del segle XVIII i principis del segle XIX.[3]

ii) "L'època intermèdia": – Des de la fi de l'època tradicional a la dècada de 1950. Els canvis constitucionals mencionats, juntament amb la industrialització de l'Europa occidental i la millora de la comunicació al Mediterrani occidental, van causar importants modificacions de la societat eivissenca durant l'època intermèdia. Aquest període es va caracteritzar, de fet, per un ritme generalment més ràpid de canvi social que el de l'època tradicional, cosa que queda ben il·lustrada en el següent comentari sobre l'Eivissa de 1897:

> Van borrándose allí, como en todas partes, los relieves distintivos de cada pueblo ó comarca, provincia ó reyno. La facilidad y rapidez de las comunicaciones, el constante transiego de personas y mercaderías, la multiplicidad y fuerza expansiva de las grandes industrias, nos va llevando al cosmopolitismo más prosaico, á la más monótona uniformidad; y es de creer que la descripcion de costumbres actuales resulte dentro de cincuenta años tan histórica como la de los germanos ó de los celtas (NAVARRO, 1901: 8-9).

---

[1] Les divisions històriques utilitzades per VILÀ VALENTÍ (1963) van inspirar aquesta idea, que s'ha demostrat molt útil per a l'ordenació de les dades històriques de la tesi. Per descomptat, la qüestió de "punts d'inflexió" o "tombs" de la història és sempre problemàtica i seria possible fer més divisions (p. ex. abans de la guerra civil i després), però els punts seleccionats semblen adequats per a la majoria dels propòsits d'aquesta tesi.

[2] Cal notar que la Corona d'Aragó, el Principat de Catalunya i el Regne de València diferien dels altres regnes medievals d'Iberia –i notablement d'aquell de Castella– en tenir un sistema feudal ben desenvolupat. Mentre que les institucions parlamentàries de Castella van sortir febles de l'Edat Mitjana en relació a la monarquia, les de les àrees mencionades compartien amb la Corona els poders legislatius i anaven reforçades amb complexes restriccions legals, a tots els nivells, sobre l'ús arbitrari del poder. Aquesta diferència constitucional fonamental ha estat un factor important en les dificultats persistents trobades per l'Estat castellà en els seus esforços per assimilar aquestes àrees (Vegeu LINZ, 1973: 38-40, i pàssim. Cf. també les observacions de GINER, 1971: 132; 157, n.19.).

[3] Vegeu, per exemple, els primers capítols de CARR (1966).

iii) "L'època turística": – Des dels anys cinquanta a l'actualitat (1970-1971). Deixant a banda la seva valoració negativa dels canvis, el comentari citat de Navarro va ser molt més profètic que ell podia esperar. Altres visitants a l'Eivissa de l'època intermèdia van mencionar canvis a causa de la introducció d'innovacions tècniques d'altres llocs.[1] Però la història de l'illa encara tenia pendent un altre punt d'inflexió, que només era implícit en les següents frases de Navarro: "la facilidad i rapidez de las comunicaciones" i "el constante transiego de personas…". Deixant a banda el turisme incipient dels anys trenta que va ser estroncat per la Guerra Civil, podem dir que el turisme de masses va iniciar-se efectivament a Eivissa durant la dècada de 1950; es va intensificar durant els anys seixanta; i ha assumit proporcions impressionants el 1970-1971, amb canvis socials concomitants que afecten tots els aspectes de la vida a l'illa.

Cal tenir en compte que aquests tres períodes històrics coincideixen parcialment en certa mesura, tant temporalment com conceptualment, però segueixen sent útils per als propòsits d'anàlisi d'aquesta tesi.

[1] P. ex. "L'any 1923, quan vaig tornar a visitar les illes, vaig trobar que la introducció de llum elèctrica i automòbils havia causat grans canvis" (SOLBERG, 1928: 94).

C A P Í T O L 2

EL PATRÓ D'ASSENTAMENT

2.1 LA IMATGE TÍPICA DEL "PUEBLO" ESPANYOL

Tots els estudis més coneguts fins ara de comunitats espanyoles han estat de nuclis compactes de població, els quals, per tant, se solen considerar típics:

> És una tradició antiga que cada família posseeix la seva casa dins la vila, i aquesta tradició és comuna a la major part d'Espanya, els camps buits de la qual en donen testimoni (PITT-RIVERS, 1961: 6).

> En el mateix ús del mot *pueblo* s'hi pot trobar la seva connotació subjacent d'un sentit de compacitat: de grups de persones ajuntades i comprimides en comunitats per les pressions externes (KENNY, 1966: 9-10).

> El poble segueix la línia de la carretera i forma un rectangle gairebé perfecte. És un *Gassendorf* o un *Strassendorf*. El patró de les cases sembla conformar-se a un pla ben definit, estant agrupades compactament de manera que el poble es pogués tancar a la nit per mitjà de dues portes, a cada extrem del carrer principal (LISÓN-TOLOSANA, 1966: 2).

> Per bé que la seva petita extensió diferencia Valdemora d'alguna manera, ni els seus límits territorials ni el nombre dels seus habitants serveix per limitar el seu univers… els habitants de Valdemora són gairebé gent de ciutat més aviat que no pobletans (FREEMAN, 1970: xiv).

Un antropòleg, de fet, ha suggerit que aquest patró d'assentament tipifica l'Europa meridional en general:

> Aquests assentaments compactes són característics de la majoria de les societats de l'Europa meridional… Per tot arreu del Mediterrani la comunitat amb el més alt prestigi és la ciutat, i cada un dels pobles i viles rurals imita a la seva manera el patró urbà de poblament dens. L'ideal d'una casa del camp lluny dels concorreguts carrers de poble o ciutat –tan familiar al nord europeu o nord-americà– és totalment aliè a l'europeu meridional (BOISSEVAIN, 1969: 7).

2.2 EIVISSA I LES ALTRES ILLES BALEARS

Taula 1 demostra que el patró d'assentament a les Illes Pitiüses (Eivissa i Formentera) és notablement diferent, tant del de les comunitats que es descriuen més amunt com del de les Illes Balears originals (Mallorca i Menorca).[1]

TAULA 1

GRAU DE CONCENTRACIÓ I DISPERSIÓ DE LA POBLACIÓ (1960)

Illa	Població en nuclis (per cent)	Població dispersa (per cent)
Mallorca	89,0	11,0
Menorca	84,9	15,1
Eivissa	37,9	62,1
Formentera	12,9	87,1

Font: BARCELÓ PONS (1970: 74)

A Mallorca, l'illa més gran, Palma –la ciutat i capital provincial– exerceix una forta influència sobre la resta de l'illa, i la ciutat conté gairebé la meitat (47 per cent l'any 1965) de la població total. No obstant això, hi ha sis altres ciutats i quaranta-quatre pobles compactes d'alguna consideració a Mallorca, a més d'assentaments compactes més petits. La gran majoria de Mallorquins, doncs, viuen dins els nuclis de població, conformant-se al patró general descrit a la secció anterior.

El mateix es pot dir de Menorca, per bé que les principals funcions urbanes d'aquesta illa es divideixen entre les dues grans ciutats, Ciutadella i Maó.

A Formentera, per contrast, no hi havia cap nucli significant de població fins al desenvolupament recent del turisme allí. L'illa ha estat administrada principalment des de la ciutat de la veïna més gran, Eivissa,

[1] La designació de "Balears" no es va estendre a les Illes Pitiüses fins a l'època romana tardana.

des de la conquesta catalana. Va ser repoblada per eivissencs durant el segles XVII i XVIII, després d'un període de despoblament a causa del perill constant d'atacs pirates. I, fins fa poc, Formentera constituïa gairebé una extensió del camp eivissenc, tot i que les poques milles que separen les dues illes van produir-hi amb el temps alguna diferenciació.

Durant l'època tradicional, almenys, el patró d'assentament d'Eivissa era bastant simple. Hi havia una sola vila o "ciutat" compacta, que contenia entre una quarta part i la meitat de la població total de l'illa, i que monopolitzava totes les funcions urbanes de l'illa.[1] La resta dels eivissencs vivien en finques escampades per tot arreu del camp, sense cap nucli de població, ni tan sols cap llogarret, tot i que alguns petits nuclis rurals van formar-se més tard al voltant d'una església. En contrast amb la situació descrita per PITT-RIVERS a Andalusia, hi va haver una dicotomia completa entre vila i camp a Eivissa.[2]

Aquesta dicotomia encara té certa importància avui en dia, malgrat els canvis notables de les èpoques intermèdies i turístiques. Segons la Taula 1, l'any 1960, un 32,6 per cent corresponia a Vila del 37,9 per cent de la població eivissenca en assentaments compactes, cosa que demostra el creixement relativament petit aleshores dels assentaments compactes en altres llocs.

Les diferències vila / camp es manifesten encara en les maneres de viure i veure el món. En lloc que tothom sigui "almenys conceptualment… viler", aproximadament una tercera part dels eivissencs són "gent de vila", mentre que la resta són "pagesos". Aquells viuen "a Vila" i aquests "en es camp". Aquesta distinció és de vital importància per a l'anàlisi

---

[1] La preeminència administrativa de la ciutat s'il·lustra en la coincidència del seu nom castellà amb el de tota l'illa. Com ja hem comentat, els eivissencs mateixos utilitzen dos noms diferents –"Eivissa" (l'illa) i "Vila" (la ciutat)– però aquest nom encara indica la unicitat de la ciutat. "Vila" i la paraula anglesa *town* [vila, poble o ciutat petita] semblen sovint més aptes que *city* (ciutat, normalment gran) per designar la petita ciutat d'Eivissa del 1970. No obstant això, la vila va ser atorgada el títol oficial de "Ciutat", per segell reial, després de la creació de la diòcesi d'Eivissa l'any 1782 (CASTELLÓ GUASCH, 1967: 33).

[2] "La dicotomia entre les classes agrícoles i urbanes la qual ha dominat la història anglesa fins a l'actualitat no es pot fer. Aquí, almenys conceptualment, tothom és viler. La seua feina és un tema separat" (PITT-RIVERS, 1961: 49).

sociològica d'Eivissa, perquè els eivissencs fins a un cert punt pertanyen encara a dues comunitats separades, tot i que relacionades, amb identitats, lleialtats i cultures diferents.[1] De moltes maneres, de fet, la vida i la cultura de la gent de vila s'han assemblat més a les de les ciutats de la Península que a les de l'Eivissa rural, encara que el desenvolupament turístic dels darrers anys ha causat una important grau de convergència de les dues cultures de l'illa.

2.3 LA CIUTAT D'EIVISSA

La topografia de la capital de l'illa sembla haver canviat relativament poc des de la seva fundació en el segle VII aC fins al segle XX. Els conqueridors cristians del segle XIII dC van prendre possessió de la vila existent dels àrabs: només van convertir la mesquita en una església cristiana. Les muralles antigues de la vila van ser reemplaçades a mitjan segle XVI en una resposta tardana a l'amenaça turca. Les muralles més importants encara es conserven, envoltant completament el turó empinat sobre el qual s'erigeixen el castell, la catedral, i les cases imponents de la burgesia, amb les cases apilonades més avall de les persones de categoria i ofici progressivament més baixos. Entre les muralles i el mar hi havia un barri humil, on vivien principalment mariners, pescadors, i les seves famílies. Els estatus respectius dels dos barris de Vila es reflectien en els seus noms: Dalt Vila i Sa Marina.

Les funcions principals de la vila durant l'època tradicional eren administratives i militars. El seu creixement i topografia van ser controlats estrictament per aquests propòsits pels governadors de l'illa. Així, l'any 1684, cinquanta famílies del camp van rebre ajuda per traslladar-se al recinte emmurallat per tal de substituir aquella gent que havia mort en l'epidèmia de pesta de 1652. En diverses ocasions,

[1] Alguna gent jove del camp que mai no ha treballat la terra, com també els empresaris, comerciants i assalariats dels nuclis de població (especialment a Sant Antoni o Santa Eulària), es troben ara enmig de les dues categories.

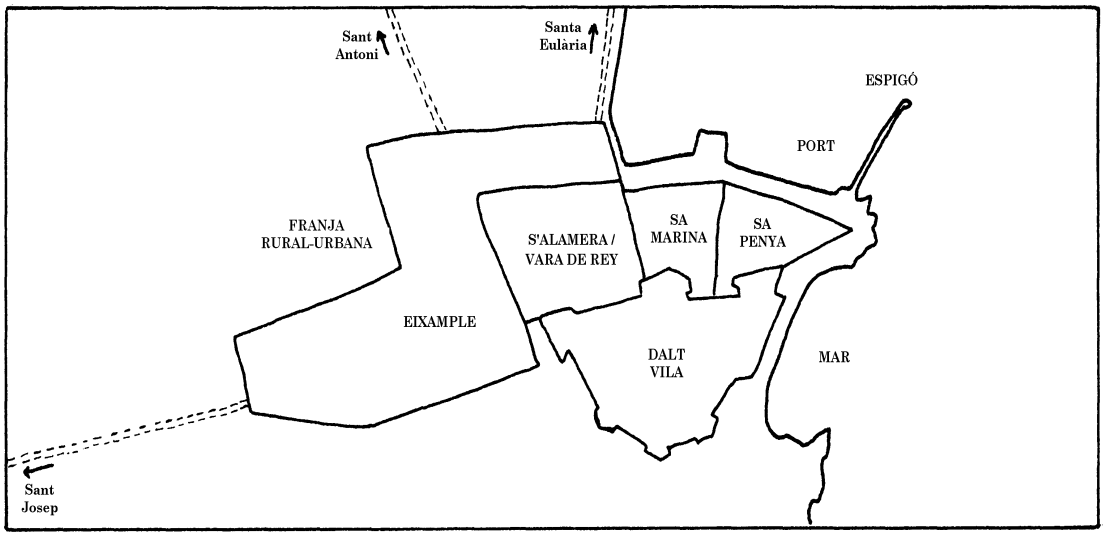
en canvi, algunes cases –i fins i tot esglésies– fora de les muralles de Dalt Vila, van ser demolides per impedir la seva possible utilització com a empara pels enemics que solien atacar la vila. L'última d'aquestes demolicions va tenir lloc l'any 1756.[1] Per raons similars, el creixement de la vila va ser controlat d'altres maneres. Cap plaça de mercat no podia establir-se a Sa Marina fins a l'any 1797. El nombre de pagesos que migraven a la vila va ser limitat mitjançant expulsions periòdiques. Per exemple, això va passar l'any 1746, el 1820 i el 1832. En aquesta darrera ocasió, només 152 persones del camp van ser detectades d'entre els habitants de Vila, de les quals 68 van ser retornades a les seves parròquies d'origen, mentre que les altres van ser autoritzades a romandre's a la vila (MACABICH, 1966-1967: vol. II, 46).

Durant el segle XIX hi havia menys perill d'atacs, però durant la Guerra Civil del segle XX hi va haver unes evacuacions massives de la vila per gent que fugien dels atacs aeris, i molta gent es mudaren temporalment al camp (FAJARNÉS CARDONA, 1958: p. 167-169). La invenció d'armes modernes, avions i bombes, doncs, havia invertit la seguretat relativa de la ciutat i el camp a Eivissa –com en altres llocs– eliminant, per tant, l'antiga funció defensiva de la vila.

La vila "alta", Dalt Vila, ha disminuït progressivament en importància i prestigi durant el segle XX i especialment durant l'època turística. A part de la pèrdua de la seva funció defensiva, l'expansió de la ciutat alta és impossibilitada per les enormes muralles circumdants; la majoria dels carrers costeruts i estrets no deixen passar els automòbils; i millor serveis públics i sanejament estan disponibles fora de les muralles. A la part superior del turó, el castell i la catedral tenen encara com a veïnes unes cases que pertanyen a gent de l'alta burgesia, mentre que més avall es troben el seminari i l'ajuntament. Però, barrejant-se amb les altres cases, hi ha galeries d'art, bars, restaurants nous, i "pensions" barates freqüentades per turistes joves i "hippies".

[1] Vegeu "Sobre topografía urbana" a MACABICH (1966-1967: vol. I, 494-505).

FIGURA 4. ZONES DE LA CIUTAT

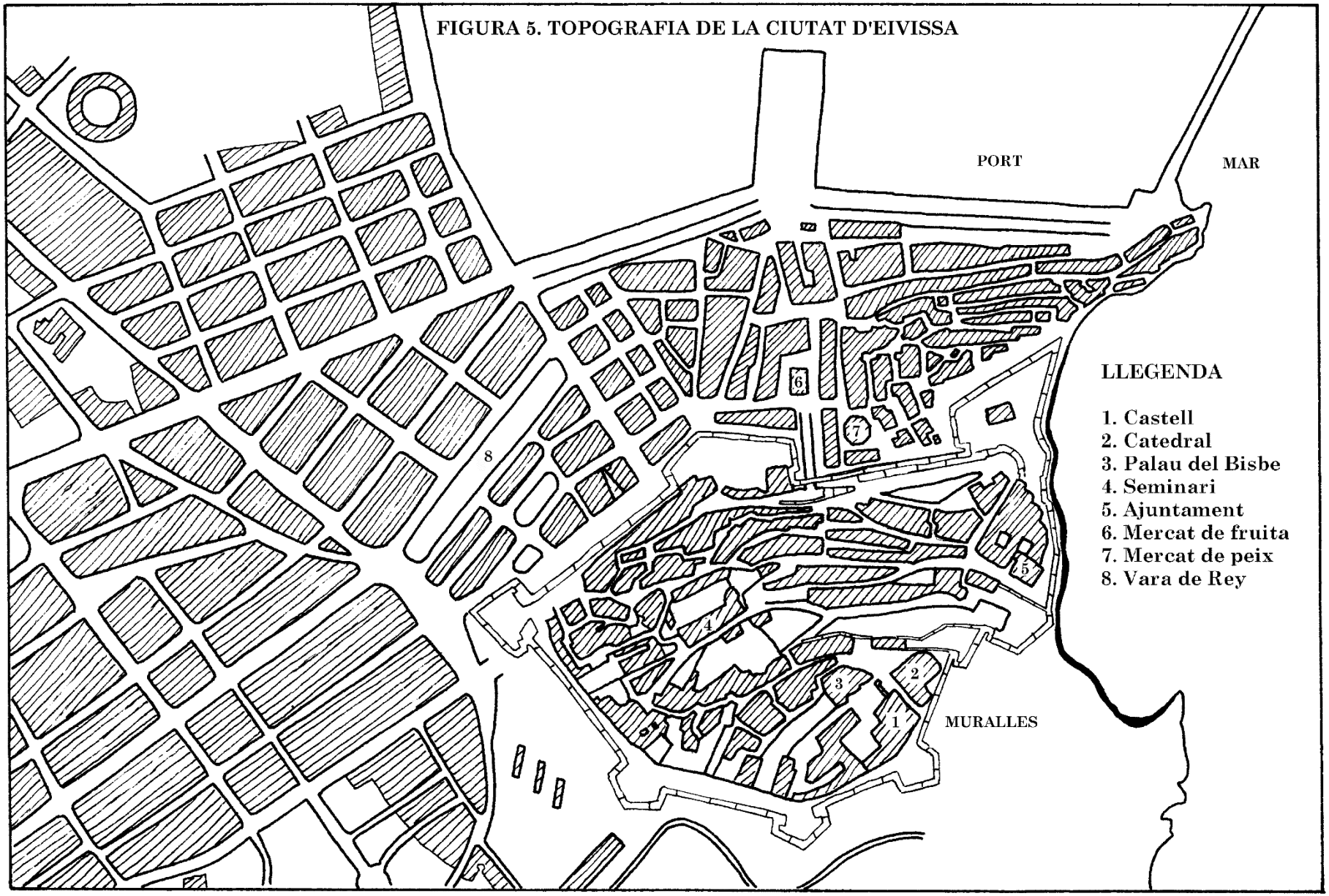
Adaptat de BARCELÓ PONS (1964: 226)

Alguns membres de les famílies de l'alta burgesia antiga viuen encara a Dalt Vila, però d'altres –especialment les persones amb ocupacions professionals o comercials– s'han mudat a apartaments moderns en la part nova de la vila prop de Vara de Rey ("s'Alamera"), una avinguda ampla que és ara el lloc central de la vila per reunir-se o passejar-se.

Figura 4 mostra els diversos barris antics i nous de la ciutat, mentre que Figura 5 indica la seva topografia amb més detall.

Fora de les muralles de la ciutat, el vell barri de Sa Penya conté un gran nombre de petits edificis apilonats en carrers gairebé tan estrets i costeruts com els de Dalt Vila. En el barri contigu de Sa Marina, els edificis són més alts i moderns. Entre els habitants d'aquests dos districtes, situats al costat del port, hi ha encara molts pescadors i mariners. A Sa Marina es troben també els mercats de peix i fruita i una gran varietat de botigues, petits comerços o negocis, i tallers d'artesans. Al voltant de l'avinguda de Vara de Rey hi ha edificis encara més alts i grans, amb tendes, comerços,

FIGURA 5. TOPOGRAFIA DE LA CIUTAT D'EIVISSA

empreses, oficines administratives, bancs, cinemes, etc. Tots tres barris tenen també molts de bars i restaurants, freqüentats tant per turistes com per gent local, tot i que hi ha un elevat grau de segregació voluntària dels diferents tipus de clientela. L'Eixample és una zona ampla i principalment residencial d'alts blocs d'apartaments amb el formigó emblanquinat per tal d'harmonitzar-se fins a un cert punt amb els edificis més antics. Els edificis nous han anat tapant progressivament les antigues "Feixes".[1] Més lluny encara del casc antic és una franja rural-urbana, on hi ha una barreja de conreus, habitatges dispersos, la central elèctrica de l'illa, i una varietat d'indústries lleugeres relacionades en la seva majoria amb la construcció. També, hi ha desenvolupament turístic intensiu de la costa a banda i banda de la vila, encara que això cau fora dels límits de la Figura 5.

Les transicions respectives de l'època tradicional a la intermèdia i de l'època intermèdia a la turística es reflecteixen, doncs, en el desenvolupament de la ciutat: la primera en el creixement del districte administratiu i comercial al voltant de Vara de Rey; la segona en els eixamples suburbans, industrials i turístics fora de les parts més antigues de la vila. Durant l'època turística, emperò, s'han transformat també els barris antics, i els tranquils i sobris carrers d'antany tenen ara un ambient continu de Carnaval.

Una gentada poliglota i multicolor pul·lula pels carrers estrets dels barris antics. S'asseuen a les taules sobre les voreres per beure *Cuba libres*, *Gin-tònics* i altres mescles exòtiques. Turistes que porten bikinis i al·lotes "hippy" en bruses de mussolina semitransparent sense cap sostenidor passegen amunt i avall. Es barregen amb gent de la vila en vestits o en l'última moda espanyola (encara que la seva manera de vestir-se sembla relativament informal en comparació de la dels seus homòlegs a les ciutats peninsulars). I també hi ha gent del camp que duu productes agrícoles al mercat: algunes de les dones més grans

[1] Les "Feixes" d'Eivissa són terrenys fèrtils, irrigats per un mecanisme capil·lar i especial, en una zona pantanosa reclamada per al cultiu d'aquesta manera pels àrabs. Vegeu FOSTER (1952) per un tractament detallat.

encara porten la trena i la roba tradicional –ampla, llarga però elegant– les quals estan desapareixent ràpidament. Una rima antiga d'Eivissa s'ha fet inesperadament encertada:

> Carnestoltes dotze voltes
> i Nadal de mes en mes,
> cada dia fos diumenge
> i sa Corema mai vengués!

2.4 EL POBLE DE SANT JOSEP

El nucli del poble de Sant Josep se situa al sud-oest de l'illa i a uns catorze quilòmetres de la capital. Una carretera principal, asfaltada fa una dècada, el connecta amb la capital i amb Sant Antoni. Sortint de la capital, la carretera de Sant Josep travessa l'eixamplament nou –i encara creixent ràpidament– de Santa Creu, compost d'alts blocs de pisos emblanquinats. Aquest barri flanqueja el vessant interior d'un puig costaner conegut com a Puig des Molins a causa dels antics molins de vent al cim, construïts amb pedra i utilitzats anteriorment per a la mòlta de grans. En el mateix vessant d'aquest puig hi ha molts d'hipogeus i fosses antics, que formaven part d'una necròpolis púnica-romana, i al seu peu es troba un museu que conté les troballes arqueològiques. A dos quilòmetres i mig del centre de Vila, després de passar una zona marginal de desenvolupament dispers recent, la carretera es bifurca. La carretera a l'esquerra travessa la zona plana costanera, amb finques de regadiu i molins de vent per pujar l'aigua –i amb alguns alts hotels moderns que trenquen la línia de la costa– passant pel poble de Sant Jordi i acabant a l'aeroport modern, poc després d'una desviació que mena a la parròquia de Sant Francesc i les Salines. La carretera de la dreta voreja la plana costanera per uns quilòmetres abans de serpentejar lentament cap amunt fins a la "Cova Santa". Aquesta cova modesta conté belles formacions i s'explota actualment per fer visites guiades i com un lloc

de barbacoes per a turistes en autocars. La cova es troba dins el municipi de Sant Josep (que comença a prop de la bifurcació) i és explotada per gent del nucli de Sant Josep, encara que el límit parroquial no es troba fins a la fita del quilòmetre deu, a Can Jordi. La carretera va pujant a poc a poc entre puigs coberts de pins, passant finques amb cases disperses i alguna "botiga" (una tenda tradicional d'aprovisionament general que inclou normalment un bar), fins que arriba al coll en què se situa el petit nucli del poble de Sant Josep, on hi ha muntanyes modestes a cada banda amb el cim de Sa Talaia (la muntanya més alta de l'illa) visible a l'esquerra. Després de passar la plaça de l'església, la carretera comença a baixar serpentejant cap a la badia de Sant Antoni, els hotels de la qual poden veure's al lluny.

La parròquia –i poble– de Sant Josep va ser creada al segle XVIII, com algunes altres de l'illa. Abans del segle XVIII, els habitants dispersos de la zona només tenien a la seva disposició la veïna església de Sant Jordi o la de Sant Antoni, totes dues construïdes al segle XIV.[1] L'església de Sant Josep va ser construïda conforme a les instruccions d'un arquitecte mitjançant "reminyoles" de la gent del camp veí.[2] La feina va ser interrompuda diverses vegades, però es va finalitzar el 1732 (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 85). Un segle i mig més tard, en la dècada de 1880, encara hi havia només vuit o nou cases agrupades a l'entorn de l'església, incloent-hi la del capellà, la d'un mestre (i mestra) d'escola primària, i la casa consistorial (SALVATOR, 1886-1890: vol. II, 200-201).

Durant l'època turística, emperò, i especialment durant els darrers anys, un nucli de població considerable –anomenat per la gent "sa Raval" o bé "s'Arraval"– ha crescut als voltants de l'església (vegeu

[1] Una església rural va ser construïda inicialment per a cadascun dels quatre "quartons" rurals (VILLANGÓMEZ LLOBET, 1956: 36).

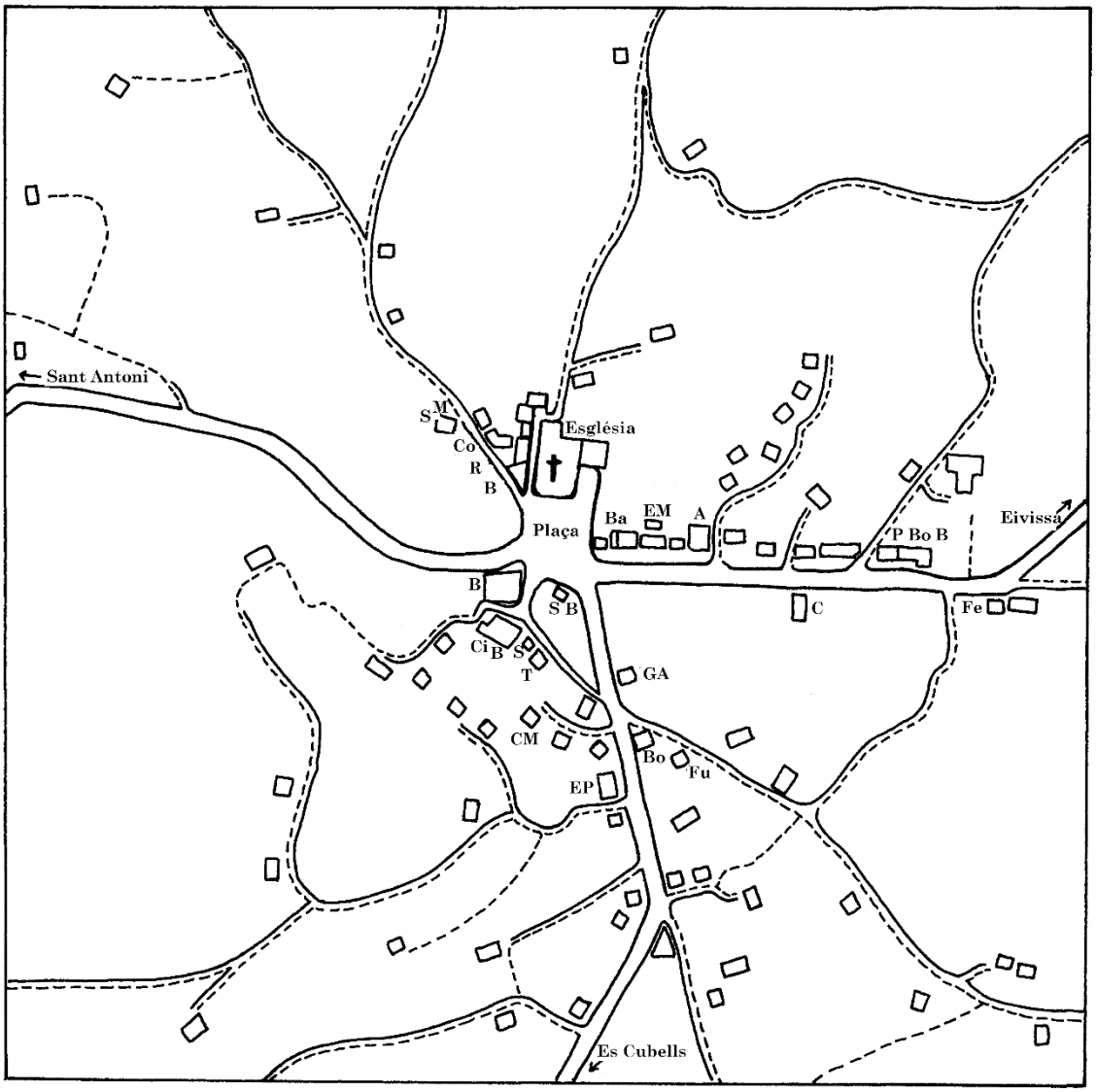
[2] Reunions de treball cooperatiu. En els mots dels primers arxius de la parròquia, l'església va ser construïda per "així homens com dones, vells y jovens, mestres y peons, grans y petits" (MACABICH, 1966-1967: vol. III, 352).

Figura 6).[1] Hi ha uns 1200 habitants en tota la parròquia (1216, l'any 1971, segons el cens municipal). D'aquests, entre dos i tres-cents (206, l'any 1965, segons el padró municipal) viuen dins el nucli del poble, mentre que els altres viuen escampats per tot arreu d'aquesta parròquia muntanyosa.

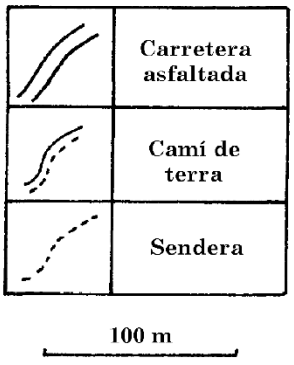
Hi ha diferències importants entre la majoria de "sa gent de s'Arraval" (la gent del nucli de població) i "es pagesos" (les persones que viuen en les cases disperses del camp i treballen la terra), encara que, amb poques excepcions, tots són igualment "josepins" (nadius de Sant Josep) i tenen un parentiu compartit. Gairebé totes les famílies del nucli (deixant a banda els funcionaris públics i la gent professional) es guanyen la vida amb botigues, bars, oficis o artesania: és a dir, amb empreses petites d'alguna mena. Algunes de les persones que viuen a les carreteres principals fora del nucli també tenen petits negocis, però això és molt menys comú entre la població dispersa en general. Per descomptat, hi ha una clara raó per l'abandonament de la tradicional patró dispers d'assentament rural per part de la majoria de la gent comercial. El nucli és el punt de reunió de tota la parròquia i la carretera principal atrau trànsit local i turístic, amb avantatges comercials clars. La relació entre aquest nucli i la resta de la parròquia rural s'assembla essencialment a la relació entre Vila (la capital) i la resta de l'illa. I no és solament una qüestió d'economia. Els vilers, per exemple, van ser els primers eivissencs a adoptar noves modalitats de la Península, i els habitants del nucli josepí han estat els primers a deixar la indumentària tradicional de la pagesia, adoptant les modes i idees noves de Vila o –en menor mesura de moment– dels estrangers residents i dels turistes. S'opina generalment sobre la gent de s'Arraval

[1] N. del t. Els anys setanta, l'autor no havia vist mai aquest nom en forma escrita. Va utilitzar la grafia "s'arraval" (o "s'arravall"), doncs, com una transcripció de la pronúncia josepina d'aquesta paraula. Ara s'escriu més freqüentment i les grafies més freqüents són "sa Raval" i, potser més correctament, "s'Arraval".

FIGURA 6. S'ARRAVAL
EL NUCLI DE SANT JOSEP

A Ajuntament: Casa Consistorial i de la Guardia Civil
B Bars
Ba Banca
Bo Botigues
C Carnisseria
Ci Cinema
Co Correus
CM Cas Metge
EP Escola pública
EM Escola de ses monges
Fe Ferreria
Fu Fusteria
GA Garatge d'autobusos
M Merceria
P Forn de pa
R Restaurant
S Botigues de "souvenirs"
T Taxi

–i encara més sobre la de Sant Antoni o de Vila– que "són més espavilats" en comparació de la gent de les cases disperses del camp.

El topònim de "Sant Josep" (o *San José*) s'utilitza per tres entitats: "es poble" (o *el pueblo*); "sa parròquia" (o *la parroquia*); i "es municipi"(o *el municipio*). Per a la majoria de propòsits, els límits geogràfics i els membres del poble i la parròquia són similars.[1] Els límits municipals, en canvi, són diferents, amb una extensió molt més gran, com es veu en la Figura 7.

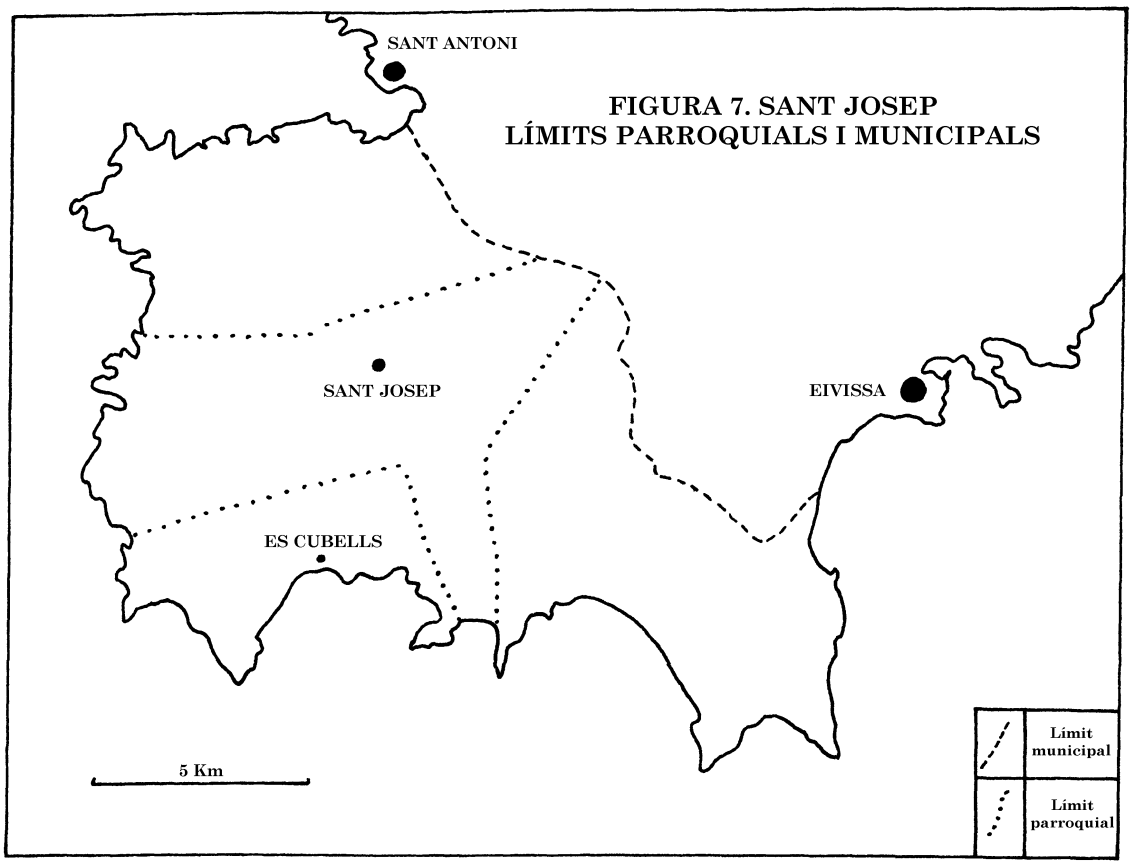

FIGURA 7. SANT JOSEP
LÍMITS PARROQUIALS I MUNICIPALS

La lleialtat primària dels josepins és al seu poble, encara que les seves xarxes personals, interessos, i activitats quotidianes s'estenen

[1] En la major part d'Eivissa els límits de la parròquia (la comunitat de l'església) i el poble (la comunitat popular) coincideixen estretament, perquè les esglésies parroquials han format eficaços centres socials per a les finques disperses. La situació de Sant Josep, emperò, va ser complicada, durant la dècada de 1930 i després, per la creació de la parròquia nova de *Nuestra Señora del Carmen*, encara coneguda popularment pel seu nom secular, "Es Cubells". Algunes persones que estan tècnicament en la parròquia des Cubells, doncs, acudeixen encara a l'església de Sant Josep i es consideren josepins.

cada vegada més enllà del límits pobletans. Tot i les reduïdes dimensions de l'illa, els límits naturals han tingut un paper important en delimitar les àrees d'interacció social. El terreny muntanyós i els camins dolents, fins fa poc, confinaven la gent a zones relativament petites per als propòsits de cada dia. El municipi de Sant Josep inclou la totalitat de l'illa a l'oest d'una línia entre sa platja d'en Bossa (la platja a l'oest de la capital) i un punt proper al nucli de Sant Antoni. La línia segueix aproximadament el límit natural d'un grup laberíntic de muntanyes entre les dues carreteres principals de Vila a Sant Antoni. Les muntanyes formen una barrera difícilment penetrable i separen la zona occidental de la resta de l'illa. Hi ha un cert nombre de carreranys i camins de carro en mal estat, utilitzats pels habitants de les valls entre els vessants costeruts d'aquestes muntanyes. Però, per a sortir fàcilment del seu municipi, la gent de Sant Josep ha d'anar primer a Vila o Sant Antoni. En un passat recent, abans de l'arribada dels automòbils i camins asfaltats, fins i tot anar a Vila no era gaire fàcil, sinó un viatge llarg en carro per un camí estret i ple de sotracs, o –en el cas de la gent menys benestant– algunes hores caminant. No és sorprenent, doncs, que algunes de les persones més grans de Sant Josep, en referir-se a l'àrea del nord-est de l'illa, encara parlen vagament de "per aquestos amunts" i tenen una varietat de contes que il·lustren el caràcter suposadament poc civilitzat i hostil de la gent que hi viuen, especialment els habitants de Sant Joan i San Carles, a l'altre extrem de l'illa. Amb el benestar creat pel turisme, però, la majoria de famílies de Sant Josep han adquirit almenys un automòbil, que facilita l'accés a la resta de l'illa. Mentre que els avis recorden que un viatge "fora cortó" (fora del quartó) solia ser tota una aventura, això és una cosa normal pels josepins joves. Alguns han començat a anar també de vacances a la Península o a països estrangers (sovint al final de la temporada turística), tot i que s'ha de dir que això encara representa una aventura per a la majoria d'ells.

2.5 EL DESENVOLUPAMENT DEL PATRÓ D'ASSENTAMENT RURAL

Els orígens del patró d'assentament totalment dispers de l'època tradicional no són completament clars. Un geògraf ha descartat la qüestió, referint-se a la petita extensió de l'illa (MAYER, 1967: 204). Però, encara que això pot explicar l'absència de més d'una vila important (especialment si la topografia de l'illa es té en compte), no explica per què la població rural no es va agrupar en pobles compactes com els de Mallorca, la Península i altres parts de la Mediterrània. Un antropòleg ha suggerit que "Les parts del país on la població agrícola viu íntegrament en una comunitat central en lloc d'una finca en les seves terres corresponen molt aproximadament amb la distinció entre 'l'Espanya seca' i 'l'Espanya humida'." (PITT-RIVERS, 1961: 6 n.). Ara bé, amb referència a la quantitat de pluja, Eivissa és la més seca de les Illes Balears i, per tant, s'ha d'incloure en "l'Espanya seca", de manera que és aparentment una excepció a aquesta regla. No obstant això, DEFFONTAINES i DURLIAT (1957: 177-178) han comentat que el relleu accidentat d'Eivissa dóna lloc a molts de petits naixements d'aigua i punts adequats per fer pous, i, per tant, estan escampats per tot arreu de l'illa, en contrast amb l'escassesa d'aiguaneixos a l'illa plana de Menorca (malgrat la seva pluja mitjana més alta). Aquesta circumstància potser va influir en la forma d'utilitzar la terra d'Eivissa, en parcel·les petites amb un policultiu de subsistència. Les zones muntanyoses de Mallorca –les quals s'assemblen a Eivissa a escala més gran– tenen un assentament similarment dispers, en contrast amb la major part de la resta de l'illa.

L'evolució històrica del poblament d'Eivissa és bastant ben documentat. La vila va ser fundada com a fortalesa costera pels fenicis, i no hi ha cap menció d'altres nuclis de població a l'illa durant

l'època clàssica.[1] Els conqueridors cristians del segle XIII dC van prendre possessió de les finques (i, per tant, del seu patró d'assentament dispers) dels àrabs.[2] Posteriorment, segons HOUSTON (1964: 639), la dispersió i concentració a les Illes Balears han alternat amb temps de pau i d'inseguretat respectivament. Però en el cas d'Eivissa sembla que un alt nivell de dispersió es va mantenir durant tota l'època tradicional, encara que algunes de les parts més exposades de l'illa solien ser abandonades en temps d'inseguretat.

La persistència de la dispersió a Eivissa en segles més recents pot estar vinculada amb el sistema de tinença de la terra. A Mallorca i Menorca la gent de les ciutats va acumular grans propietats cultivades per majorals, però a Eivissa els terrenys de la gent de Vila es van limitar principalment al sud de l'illa, mentre que la major part d'Eivissa ha estat explotada per pagesos terratinents des de la conquesta catalana ençà (MAYER, 1967: 203).

Durant l'època intermèdia, no obstant això, hi va començar a haver una mica d'agrupament de població en alguns llocs del camp. Les autoritats de l'illa del segle XVIII n'eren responsables en gran part, perquè pensaven –sota la influència de la "il·lustració despòtica" estatal– que el patró d'assentament dispers era un obstacle fonamental per a qualsevol tipus de progrés:

> Las islas de Ibiza y Formentera se hallan en el día en el mismo atraso y quizás mayor que cuando fueron conquistadas por las armas de Aragón a los Sarracenos, e imposible es […] que se puedan hacer grandes adelantos en un país bastante extenso, que no cuenta con más población reunida que la de la capital […] ¿Cómo es posible que cunda la ilustración entre gentes que sólo se reúnen los días festivos al tiempo de oír misa? (GIBERT, 1845: 264).

---

[1] N. del t. Els descobriments arqueològics de les dècades més recents han transformat l'historia preclàssica i clàssica d'Eivissa. Ara se sap, per exemple, que hi havia una població –ben distinta de les de Mallorca i Menorca– en un temps molt remot. S'han descobert també les restes d'un important assentament compacte dels fenicis a sa Caleta.

[2] Detalls, incloent-hi els noms àrabs llatinitzats de les finques, es donen en un document dels arxius de la Catedral d'Eivissa, el qual descriu el repartiment de l'illa entre els conqueridors cristians. El text llatí es publica en MACABICH (1966-1967: vol. I, 237-240. Vegeu també p. 173).

La construcció d'algunes esglésies rurals en el segle XVIII ja s'ha esmentat. Es van provar també altres tàctiques per educar la gent del camp eivissenc a conformar-se a l'ortodòxia de l'estat nació. Per exemple, a la darreria del segle XVIII, una font i una avinguda d'arbres es varen fer a Santa Eulària (mitjançant el treball de presoners) per tal d'atraure gent a establir-s'hi. La gent del camp, tanmateix, van desconfiar del projecte, tement amb perspicàcia que fos un truc per treure-los la seva llibertat, imposar el pagament dels impostos i la llei contra el contraban, i acabar amb el costum de portar armes per defensar-se (MACABICH, 1966-1967: vol. I, 517).[1] Al cap i a la fi, algunes famílies s'hi van establir. Un mig segle més tard, l'informe sobre Eivissa del *Jefe Político de la Provincia* (GIBERT, 1845: 250) es va queixar que hi havia encara només una cinquantena de cases dins el nucli de Santa Eulària i una vintena en el port de Sant Antoni. Però, l'any 1930, el procés d'assentament en nuclis havia anat més lluny: hi havia unes 700 persones vivint dins el nucli del poble de Sant Antoni, 350 en el de Santa Eulària, i 100 en el de Sant Joan (VILÀ VALENTÍ, 1963: 100).

Durant l'època turística, els canvis han estat més complexos:
i) El ràpid creixement de la capital d'Eivissa i el desenvolupament d'una franja rural-urbana s'han descrit anteriorment.
ii) Els pobles de Sant Antoni i Santa Eulària han crescut tant que s'han convertit en viles i són centres turístics com la capital. El seu eixamplament nou és en part compacte i en part dispers (principalment al llarg de la costa). Però fins i tot en el cas del desenvolupament dispers costaner hi ha una tendència forta a l'agrupament d'hotels, xalets, botigues i comerços turístics en zones adequades com ara Cala

[1] Les reformes que les autoritats van intentar fer durant els segles XVIII i XIX van combinar, en efecte, un desig genuí "d'il·lustrar" els pagesos amb el de reduir-los a una condició més governable.

Llonga i Es Canar (a prop de Santa Eulària) o Cala Vedella (a prop de Sant Josep), les quals s'estan fent llocs turístics d'importància.
iii) "Urbanitzacions", o agrupaments planejats de *villas* (vil·les, o xalets turístics), han aparegut en llocs escaients per tot el litoral de l'illa, i unes quantes fins i tot terra endins, com ara a Sant Rafel. Un gran terreny, usualment erm, es divideix en parcel·les d'entre 600 i 2.000 metres quadrats. Un camí d'accés, l'electricitat i l'aigua es fan disponibles normalment, i després les parcel·les (a vegades amb xalets acabats) es comencen a vendre individualment, principalment als estrangers. El resultat és un creixement gradual d'un grup de *villas*, el qual pot convertir-se en un lloc tant residencial com de vacances, atraient-hi botigues i altres serveis. De moment, però, la majoria de les urbanitzacions estan només parcialment desenvolupades i tendeixen a convertir-se en pobles fantasma a l'hivern.
iv) Altres estrangers –i alguns eivissencs amb sous disponibles– han comprat terrenys individuals directament dels pagesos; normalment, però no sempre, en la costa. S'han fet un gran nombre de nous habitatges aïllats d'aquesta manera, tot i que els pagesos normalment prefereixen vendre diversos terrenys en un mateix lloc.
v) Els moviments de població associats amb la nova base econòmica del turisme (els quals han produït el creixement de les viles d'Eivissa, Sant Antoni i Santa Eulària) no han tingut els mateixos efectes sobre el poblament a tota l'illa.

El patró antic de finques disperses ha perdurat fins ara en les zones d'Eivissa menys freqüentades per turistes, incloent-hi la major part del municipi de Sant Joan i algunes parts dels altres municipis les quals estan relativament aïllades dels focus turístics.

No obstant això, cap lloc de l'illa no és completament apartat dels hotels, urbanitzacions i vil·les. Hi ha hagut a tota l'illa, doncs, una transferència de l'agricultura a altres ocupacions vinculades directament o indirectament amb el turisme. Moltes de les persones més joves, en particular, mostren una forta antipatia envers

l'agricultura. Aquestes persones no tenen cap raó de pes per continuar vivint en finques disperses i els resulta més convenient mudar-se a prop del seu nou lloc de treball. Per tant, hi ha hagut un èxode general –que ja havia començat en molt menor mesura abans del turisme– de les cases rurals més allunyades. Moltes són avui ruïnes, per bé que les finques més recentment abandonades se solen conservar ara perquè els eivissencs s'han adonat que es possible vendre-les a preus inflats als estrangers, que valoren la seva aparença i ubicació generalment pintoresques.

El resultat ha estat greu despoblament en alguns pobles de l'interior com ara Sant Mateu, on la població va baixar en deu anys d'uns 1.000 habitants (1960) a 522 (1970); és a dir més o menys la meitat. El capellà d'aquesta parròquia va comentar a l'investigador que moltes famílies senceres ja havien anat a viure a Sant Antoni o a Puig d'en Valls, una important zona nova tant residencial com industrial de la franja rural-urbana de la capital. Amb tristesa va relatar que dues parelles de joves acabaven de casar-se a l'església parroquial i que havien anat de seguida cap a Puig d'en Valls per no tornar-ne mai més, excepte de visita als seus familiars.

Sant Josep i alguns altres pobles es troben entremig dels casos extrems de Sant Antoni i Sant Mateu. El nucli de Sant Josep té algun comerç turístic propi i se situa oportunament entre Vila i Sant Antoni. Molts dels josepins joves troben feina en hotels, restaurants o altres empreses, en la majoria dels casos en, o a prop de, Vila i Sant Antoni. Alguns d'ells viuen on treballen, però actualment la majoria dels llocs de treball són només de temporada (uns set mesos de cada any) i normalment els joves tornen a Sant Josep durant la tardor o hivern per viure amb els seus pares, ajudant-los amb les tasques de la casa i l'agricultura. Fins i tot durant la temporada d'estiu, els membres d'una família josepina poden mantenir el contacte sense cap dificultat, i bastantes persones viatgen diàriament del poble a la feina. Per tant, encara que uns quants matrimonis o famílies de Sant Josep s'han

traslladat a Vila o als centres turístics de la costa, no hi ha cap raó per fer-ho en massa, com a Sant Mateu.

Hi ha diversos factors que contribueixen a la prosperitat de Sant Josep en comparació de la de Sant Mateu. Alguns ja s'han esmentat. A més a més, el poble de Sant Josep és la capital municipal d'una gran part de l'illa. Els josepins han ampliat els seus horitzons i interessos comercials, sobrepassant els límits de la parròquia per incorporar les zones lucratives del litoral adjacent a les dues poblacions més grans. Sant Mateu, en canvi, té només un camí de terra per comunicar amb la seva capital municipal de Sant Antoni, i no hi ha cap oportunitat comparable per a l'expansió comercial fora dels límits parroquials. L'ambient de creixement i oportunitat a Sant Josep contrasta fortament amb el d'aïllament i abandó a Sant Mateu. Les escoles de Sant Josep estan repletes d'alumnes i s'estan ampliant, mentre que les quatre escoles primàries separades per sexes a l'àrea de Sant Mateu s'estan convertint en dues escoles mixtes a causa de la falta d'alumnes. El nucli de Sant Josep va creixent ràpidament, tant en el nombre d'edificis com en importància, mentre que el de Sant Mateu consisteix encara només d'una església, una botiga, i unes poques cases.

vi) La influència de les carreteres noves en el canviant patró d'assentament ja ha de ser evident. Mentre que abans del turisme l'illa tenia camins de terra, difícilment transitables en cotxe, ara hi ha carreteres asfaltades que comuniquen Vila amb les quatre capitals municipals del camp, i s'estan asfaltant també uns quants altres camins. Una altra influència important ha estat la difusió progressiva de línies de subministrament d'electricitat (no n'hi ha cap a Sant Mateu). Fins ara, tant la construcció de carreteres noves com el subministrament d'electricitat han depès gairebé completament de la prosperitat produïda pel turisme. Ho demostra clarament la ubicació dels nous elements infraestructurals, en gran part limitada als focus turístics. Un efecte immediat és un augment de l'atracció d'aquestes zones per als habitants de les cases rurals disperses. Un altre efecte és

el creixement general d'agrupacions de cases relativament properes (*clustered settlement*) i la formació de nuclis de població (*nucleated settlement*) per accedir més econòmicament a les noves facilitats.[1]

La riquesa cada vegada més gran de l'illa pot reduir aquest efecte, i ara una xarxa de camins veïnals i línies d'electricitat va unint a poc a poc les zones aïllades, sobretot en la costa però també en alguns llocs de l'interior. A Sant Josep moltes persones estan construint habitatges nous, i els fan actualment una mica apartats de les carreteres principals i del nucli del poble, en contrast amb la tendència de fa uns quants anys. L'augment continu del trànsit i soroll s'esmenta com una raó, juntament amb un sentiment tradicional que situar la seva casa a una certa distància de les dels seus veïns i parents redueix la possibilitat de baralles. Això no obstant, la nova pauta encara té l'efecte de crear grups de cases relativament properes (*clustering*) en contrast amb la dispersió total de l'assentament tradicional.

vii) Els efectes de la planificació administrativa del desenvolupament seran, sens dubte, un factor important en els patrons d'assentament del futur, encara que no ho són en la actualitat. Fins ara, el desenvolupament d'edificació nova s'ha guiat gairebé totalment pels capritxos dels empresaris i particulars. Però el temor de "la destrucció del paisatge" ha impulsat últimament l'elaboració d'una normativa detallada de planificació, limitant cada forma distinta de

[1] Des de fa algun temps ha existit un projecte per fer una carretera costanera de circumval·lació de tota l'illa. Els propòsits primaris serien crear un accés automobilístic a les moltes cales que es poden visitar ara només amb dificultat (o navegant pel mar) i possibilitar excursions turístiques per tot arreu de l'illa: això és difícil de moment per mor del sistema radial de carreteres, el qual s'ajusta a les necessitats d'abans del turisme. Els propòsits secundaris inclourien la vinculació dels pobles aïllats, permetent-los participar en el boom turístic, o com a mínim les excursions en autocars. La ronda litoral, sense cap dubte, modificaria els nous patrons descrits en aquest apartat. Però hi ha un cert escepticisme entre els eivissencs sobre la seva realització (com també sobre els projectes per a l'electrificació de les zones aïllades), ja que la majoria de les noves instal·lacions fins ara ha estat posteriors al desenvolupament turístic en lloc de fer-se anteriorment com és el cas normal a Anglaterra.

desenvolupament a zones considerades aptes pels planificadors.[1] Els plans encara es debaten, però sembla molt probable que es duran a terme, més o menys tard. Fins ara, tant els funcionaris com els promotors immobiliaris de l'illa han mostrat una tendència a no fer-se cap cas de les normes de planificació, però –per raons que es tractaran en un capítol posterior– les trampes i evasions comencen a estar controlades una mica més estrictament. Els resultats més probables dels nous plans (tal com estan de moment) són un augment del creixement de les poblacions més o menys compactes a la costa i a l'interior, una disminució gradual de la proporció de finques disperses, i algun increment compensatori de les vil·les disperses i altres habitatges no agrícoles (encara que estan regulats fins a un cert punt per les noves normes).

viii) Les diverses tendències que s'indiquen en els punts i) a vii) no es poden resumir fàcilment, perquè alguns aspectes estan en conflicte. No obstant això, no hi ha cap dubte que el turisme ha afectat radicalment el patró d'assentament de l'illa i, d'aquesta anàlisi, en sorgeixen dos punts importants.

En primer lloc, hi ha hagut importants canvis qualitatius. El patró anterior d'assentament i la distribució radial dels camins estaven relacionats amb la antiga base econòmica de l'agricultura: cada família del camp tenia la seva casa en el seu propi terreny de conreu (excepte en el cas dels majorals); cada habitatge dispers es connectava amb l'església parroquial mitjançant camins i senderes que anaven de casa en casa; les esglésies es connectaven llavors amb l'única vila gran, amb els seus mercats únics i el port que uneix l'illa a l'exterior. Els nous patrons d'assentament s'han superposat sobre l'antic i, per tant, conserven algunes de les característiques anteriors. Però la nova base

[1] Hi ha un diagrama de les zones de planificació noves a IBIZA INSIGHT (núm. 92, la setmana del 6 de maig, 1971, p. 2).

econòmica de turisme determina l'estil i la ubicació de les noves edificacions. I els edificis nous, com el turisme que els fa necessaris, són productes de la tecnologia moderna. Hi ha hagut una curiosa barreja d'estils tradicionals de l'arquitectura eivissenca amb l'ús de blocs de formigó i dissenys moderns i importats. Una gran varietat d'assentaments és va construint a tota l'illa, en contrast amb l'anterior dicotomia simple de vila i camp. Alguns estrangers rics han construït vil·les luxoses en penya-segats inestables, amb camins d'accés excavats precàriament amb buldòzers, causant sorpresa i inquietud entre els eivissencs grans, per als quals "una casa és per sempre", i que poden recordar un dia en què hi va haver un gran esllavissament de terres en el mateix lloc. I, en general, les urbanitzacions costaneres han aparegut en vessants que no tenien cap valor per als agricultors de l'illa en el passat. El canvi de l'ocupació principal dels eivissencs ha provocat també canvis importants en la ubicació i l'estil dels seus propis habitatges, encara que (com s'ha dit anteriorment) solen incorporar algunes característiques tradicionals.

En segon lloc, hi ha hagut canvis importants en els patrons de dispersió i agrupament en nuclis. Aquests canvis no apareixen gaire clarament en les estadístiques oficials. Per exemple, BARCELÓ PONS (1970: 74) dóna unes xifres que mostren aparentment un increment de la dispersió del poblament a Eivissa entre l'any 1950 i el 1960, el qual pot semblar anar en contra dels punts fets anteriorment. Aquestes estadístiques, tanmateix, són més aviat enganyoses. L'origen principal de la distorsió és que les zones noves urbanitzades o semi urbanitzades, als voltants de la capital i en altres llocs, s'incloïen com a assentaments disseminats, com, per cert, assenyala BARCELÓ. Les urbanitzacions i els llocs de vacances s'inclouen igualment en la categoria de disseminats, com també (correctament, en aquest cas) les cases aïllades dels residents estrangers i altres. Hi ha, a més a més, un gran nombre d'habitatges secundaris de tipus dispers: per exemple la gent més pròspera del poble de Sant Josep han construït habitatges

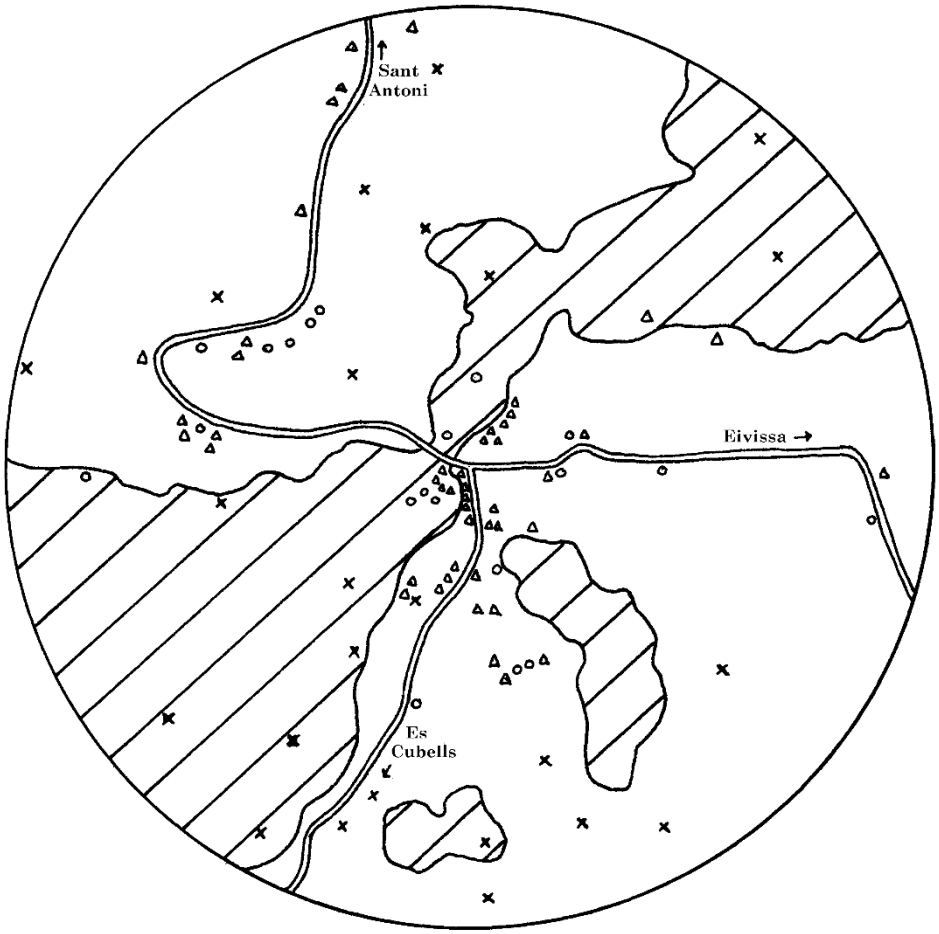
secundaris en les seves cales preferides per passar-hi els caps de setmana o per llogar a turistes durant els mesos de l'estiu.[1]

En conclusió, amb les diverses excepcions esmentades, la tendència més notable en general és l'augment d'assentament en nuclis de població. Els nuclis creixents de Sant Antoni i Vila en són els exemples més clars. Però, per poder incloure tots els altres casos, una designació més apropiada de les noves formes predominants d'assentament podria ser "agrupaments no necessàriament compactes d'habitatges" (*clustered settlements*) en lloc de "nuclis de població" (*nucleated settlements*). Fins i tot la vila de Santa Eulària no es conforma veritablement de moment al nucli ideal de població imaginat pels planificadors del segle XVIII. Sens dubte, és "un agrupament no necessàriament compacte d'habitatges", però no és un assentament ni totalment compacte ni dispers. El mateix és pot dir de les urbanitzacions i els llocs de vacances nous. Fins i tot els estrangers residents que busquen reclusió, i la gent del camp que no volen mudar-se a un nucli de població, tendeixen a crear agrupaments petits però no necessàriament compactes (*clusters*) d'habitatges nous a prop dels camins asfaltats i línies elèctriques. Finalment, aquest "efecte d'agrupament no necessàriament compacte" (*clustering effect*) als voltants del nucli de Sant Josep es demostra clarament en la Figura 8, que segueix.

[1] Segons el Cens d'Habitatges de 1970 (I.N.E., 1973), hi havia 2.691 habitatges familiars al municipi de Sant Josep. D'aquests, només 1.504 eren habitatges principals, mentre que 748 eren habitatges secundaris i 401 estaven vacants aleshores (el cens va ser dut a terme a l'hivern). 38 s'apuntaren com a "altres".

Per entendre bé aquestes xifres, cal assenyalar que alguns dels habitatges secundaris són païsses, és a dir cases secundàries tradicionals, d'utilització agrícola.

FIGURE 8. SANT JOSEP
CLUSTERING
(AGRUPAMENT NO NECESSÀRIAMENT COMPACTE
DE L'ASSENTAMENT RECENT)

NOTA: es mostren només les cases dels tipus mencionats en la llegenda.

LLEGENDA

× ×	Cases abandonades o ruïnes
Δ Δ	Cases edificades després de l'any 1950
o o	Cases en construcció 1970-1971
	Àrees amb més de 200 m d'altura

1 Km

C A P Í T O L 3

POBLACIÓ

3.1 LES CONSEQÜÈNCIES DE LA CONQUESTA CATALANA

La situació estratègica d'Eivissa (i de les altres illes) va portar a la seva ocupació successivament per una varietat de pobles abans del segle XIII (vegeu el resum històric en Capítol 1), i les influències d'aquelles èpoques anteriors es poden detectar encara a l'illa. Això no obstant, les tradicions eivissenques actuals i la cultura popular es deriven principalment de la conquesta catalana. La primera llengua dels eivissencs és un dialecte del català, el qual conserva usatges arcaics que no es troben al continent, a més de diferències de vocabulari i petites variacions de gramàtica, o siguin trets que han sorgit de l'evolució local al llarg dels segles.[1] Però, avui en dia, la majoria d'eivissencs saben parlar també l'idioma oficial estatal, el castellà, amb variacions de fluïdesa entre la gent del camp.

Sembla que els catalans van ser ells mateixos d'origen mixt, i hi havia una gran varietat cultural entre la gent que s'anava establint a Eivissa.[2] Això va motivar una sentència de l'any 1264 de Guillem de Montgrí, el senyor d'Eivissa, que des d'aleshores tot terreny ocupat contínuament i sense desacords durant deu anys pertanyeria a l'ocupant i als seus hereus. El text es refereix als "habitants de diversos lochs o regnes venguts en aquelles" i diu que la norma era necessària per posar fi a les disputes freqüents sobre la propietat, a causa de "la

[1] No hi havia cap llibre de text disponible sobre el dialecte eivissenc quan l'autor feia el treball del camp, però va trobar d'utilitat les obres següents: GILI (1967), MOLL (1968), i MOLL (1969).

A més de rebre algunes classes particulars a Sant Josep, l'autor va assistir al curs magistral sobre el català i el dialecte eivissenc d'en Villangómez per a adults, a l'institut de Vila, del 1970 al 1971. El material d'aquest curs es va publicar després a VILLANGÓMEZ LLOBET (1972).

[2] Vegeu VICENS I VIVES (1962: 22-25).

diversitat de les costums" dels pobladors.[1]

Els testimonis més fiables suggereixen que la majoria dels habitants àrabs se'n van anar d'Eivissa després de la conquesta catalana, però alguns d'ells semblen haver-s'hi quedat (com també va passar a Mallorca) per seguir cultivant les seves terres.[2] Es van complementar de tant en tant amb altres àrabs capturats pels corsaris eivissencs. Queda clar dels documents contemporanis que la necessitat de més treballadors manuals va ser un estímul important per al desenvolupament de la pirateria eivissenca. El següent és un extracte d'una carta que va autoritzar ràtzies eivissenques a la costa nord-africana i que va ser enviada pel rei de Mallorca a Ramon Muntaner, el seu lloctinent a Eivissa, l'any 1335:

> Per los feels nostres los jurats e prohomens d'Eviça […] missatgers […] proposaren que totes les obres rusticals ques fan en la dita illa se fan per mans de catius com altras personas franchas no si tropian, e que es fins asci usitat que alguns corsaris anaven en terra de moros que no eran de pau a captivar e de aço fonch aquella illa en conreus e pagesia augmentada (fragment d'un document català dels arxius històrics, publicat a MACABICH, 1966-1967: vol. I, 297-298).

Molta cura es necessària en la lectura d'aquestes declaracions. Vilà Valentí sembla interpretar una part d'aquesta citació, fora del seu context, com a prova que els pagesos eivissencs en general no fossin lliures durant un llarg període després de la conquesta catalana.[3] Altres dades ens mostra que això no és cert. Aquesta mena de peticions a autoritats fora de l'illa se solien expressar en llenguatge hiperbòlic, i el nombre de "catius" i "esclaus" sembla en realitat haver estat molt reduït en comparació de la població rural en total. L'any 1654, per

---

[1] D'un extracte del *Libro de la Cadena* als arxius històrics d'Eivissa, publicat en MACABICH (1966-1967: vol. I, 278).

[2] Vegeu "Lo indígena y lo catalán," en MACABICH (1966-1967: vol. I, 108-114).

[3] "Durante un largo período, los campesinos constituyen incluso una clase carente de ciertas libertades; una parte de esta clase está constituída por musulmanes sometidos tras la Reconquista, que posteriormente serán reemplazados por cautivos" (VILÀ VALENTÍ, 1953: 98).

exemple, hi havia només 150 esclaus a l'illa (que tenia una població total de 10.250 habitants l'any 1652). Tot i així, en una petició contra un decret reial que s'havia de vendre tots els esclaus i treure'ls de l'illa, les autoritats eivissenques van al·legar que els esclaus "son necesarios para todo, por falta que hay en esta Isla de servicio, pues no se hallan de ninguna manera personas que a sueldo quieran servir".[1] Més detalls, aquí i en altres llocs, indiquen que la majoria dels esclaus pertanyien als funcionaris i terratinents més rics, que vivien al recinte emmurallat. Els esclaus eren útils com a mà d'obra en general, però sobretot per fer certes tasques avorribles per als eivissencs lliures, com ara les execucions, l'enterrament dels morts d'epidèmies, o el treball del criat. La majoria de les finques, llavors com ara, eren cultivades pels seus propietaris, encara que alguns d'ells deixaven les seves finques en mans de majorals. Ben pocs eren bastant rics per comprar esclaus. En realitat, la carta del rei a Muntaner no demostra que no hi havia pagesos lliures, sinó que faltaven eivissencs disposats a servir els altres com a criats o mà d'obra. I això no és gaire sorprenent, tenint en compte el reglament de l'any 1264, que donava en propietat els terrenys ocupats pacíficament durant deu anys.

L'estatus dels esclaus era variable.[2] Se'ls permetia conservar la seva pròpia religió, però la conversió al cristianisme es recompensava amb la manumissió. Sembla que el resultat va ser un procés gradual d'emancipació, assimilació i reemplaçament als estrats més baixos dels eivissencs lliures, sobretot al camp.[3] La cultura distintiva del camp

---

[1] D'un document citat a MACABICH (1966-1967: vol. I, 446-447).

Cal assenyalar que el motiu d'aquesta ordre del rei va ser l'amenaça a la seguretat de l'illa que plantejava fins i tot un petit nombre d'esclaus: un esclau escapat havia actuat com a guia en una ràtzia recent dels musulmans. Per aquesta raó, el nombre d'esclaus mai no podria haver estat gaire gran, ni molt menys haver constituït la majoria o totalitat dels pagesos, que eren molt més nombrosos que la gent de vila durant la major part de l'època tradicional.

[2] Alguns detalls sobre l'estatus i el tractament dels esclaus es donen en MACABICH (1966-1967: vol. IV, 263-266).

[3] L'últim cas conegut d'esclavitud a Eivissa (i Espanya) va ser tan recent com la dècada de 1820 (MACABICH, 1966-1967: vol. II, 214–).

d'Eivissa, doncs, té arrels majoritàriament catalanes, però incorpora també altres elements.

A vegades la pirateria de la Mediterrània va disminuir la població eivissenca en comptes d'afegir-hi. Per exemple: "Día de luto fue en Portmany el 31 de Agosto de 1383, que costó diez y nueve cautivos y la quema de varias casas, según…".[1] Molts informes similars parlen de les ràtzies de pirates africans a l'illa durant els segles després de la conquesta catalana, les quals van causar l'abandonament temporal de l'illa veïna de Formentera i les parts més desemparades de la costa d'Eivissa com a llocs d'habitació permanent, amb una conseqüent reducció efectiva de la terra disponible per al cultiu.

3.2 L'ÈPOCA TRADICIONAL

Les característiques sociodemogràfiques dominants dels primers segles després de la conquesta catalana, doncs, van ser una baixa densitat de població i una escassetat de mà d'obra, a diferència de les èpoques anteriors tal com es descriuen en els documents clàssics i àrabs. Deixant de banda els efectes de la pirateria ja esmentats, la combinació de la inseguretat general de les comunicacions marítimes i la incerta disponibilitat de la sal per a bescanviar en el comerç exterior va contribuir a la consolidació d'una agricultura de subsistència a Eivissa, concentrant-se sobretot en el cultiu de cereals per al consum de casa. La terra i el clima de l'illa no eren realment aptes per als cereals (sobretot el blat), i les collites pobres eren bastant freqüents. Quan les collites fallaven, els eivissencs es van veure obligats a importar cereals de diferents ports mediterranis a preus alts (i amb el risc de perdre els subministraments vitals als pirates durant el viatge).

Les malalties epidèmiques també van ser importants fins a mitjans del segle XVII. Un document de l'any 1354 utilitza "el temps de

[1] Quadrado, Islas Baleares, 1327-28; citat a MACABICH (1966-1967: vol. I, 288).

la gran mortalitat" com un punt de referència.[1] Un altre del 1381 parla de "diverses mortalitats e fams, que aquí son estades".[2] I, el 1402, hi va haver un brot de pesta del qual es va afirmar que si l'epidèmia hagués durat un altre mes, l'illa hauria quedat deserta.[3] Els documents existents esmenten 230 diferents cognoms d'eivissencs del segle XIII i 328 del segle XIV, però molts d'aquests llinatges van desaparèixer més tard, per bé que alguns dels noms antics han perdurat com a noms de cases i, per tant, també com a sobrenoms personals.[4] Segons el cens de l'any 1934 –quan la població de l'illa era molt més gran– el nombre total de primers cognoms a l'illa era 97, dels quals 56 es trobaven exclusivament a Vila; així que hi havia només 41 primers cognoms diferents al camp.[5] Aquestes xifres il·lustren eloqüentment el caràcter tancat i aïllat de la societat eivissenca fins fa ben poc.

L'any 1392, un visitador eclesiàstic va informar que hi havia només unes 500 famílies a l'illa, dividides gairebé igualment entre la vila i el camp (MACABICH, 1966-1967: vol. I, 291 n.). Però la població de l'illa va créixer intermitentment durant el període següent, fins a 10.250 l'any 1652. El mateix any, hi va haver una epidèmia de pesta que va matar 711 eivissencs en total. Van morir 523 dels menys de 1000 habitants de la vila emmurallada, 70 habitants de la vila d'extramurs, i 118 persones del camp.[6] Aquest va ser el darrer important brot de pesta a les Illes Balears.[7] L'any 1669, encara hi

---

[1] "del temps de la gran mortalitat ençà" (citat en MACABICH, 1966-1967: vol. I, 113).

[2] Citat en MACABICH, 1966-1967: vol. I, 113.

[3] "se il progredire del morbo fosse durato un altro mese, l'Isola sareble rimasta deserta" (citat en MACABICH, 1966-1967: vol. I, 113).

[4] Els sobrenoms són d'ús general a Eivissa per mor de l'escassetat d'altres noms, fins i tot per formar part de les adreces postals. Per una descripció que conté una llista d'uns 500 sobrenoms, vegeu CASTELLÓ GUASCH (1963).

[5] Vegeu COSTA RAMON (1964).

[6] MACABICH (1966-1967: vol. I, 412-413); MACABICH (1945: 257).

[7] Mallorca va ser afectada encara més severament que Eivissa, amb 22.241 morts d'una població d'uns 100.000 habitants. (BARCELÓ PONS, 1970: 49)

havia només 9.596 eivissencs, però a partir d'aleshores la població va créixer d'una manera més contínua, tot i que lentament al principi.

A finals del segle XVII, l'escassetat de mà d'obra s'havia convertit en un superàvit. Aquesta situació era sovint avantatjosa per als comerciants i terratinents de la vila, però significava la pobresa o fins i tot la fam per a alguns dels pagesos. Això va causar un canvi en la tendència migratòria: en lloc de rebre colons com abans, els eivissencs van començar a emigrar. L'any 1690, els pagesos van enviar al rei un informe de les seves queixes sobre l'oligarquia de governants de l'illa, dient:

> Es notorio, señor, que son ya más de ciento y cinquenta Personas, que desertando sus haciendas, y abandonando Parientes, han salido huyendo de la Isla, y se han pasado a Espana y a otras partes por evitar las repetidas plagas que en la Isla gemían, queriendo más mantener su miserable vida con el afán de su trabajo en agenas Provincias, que morir desesperados en su propia Patria, al intolerable cuchillo del hambre, y al sordo dolor del desabrigo y desnudez (SUÑER, 1690: 430).

I això era només el començament a Eivissa d'un procés d'emigració que va arribar a grans proporcions en el segle XIX. L'emigració, doncs, va substituir gradualment les epidèmies i la misèria com a principal factor limitant de la població de l'illa.[1]

Diversos esdeveniments de gran escala també van afectar a

[1] És veritat que l'emigració intensiva dels segles XIX i XX (vegeu Capítol 4, més avall) va ser un símptoma de la pobresa a Eivissa, proporcionant una sortida a l'exterior per a les pressions que altrament podrien haver estimulat canvis més importants en l'ordre social relativament estancat. Cal assenyalar, tanmateix, que l'emigració va fer també una contribució a l'economia i al canvi social de l'illa perquè va crear nous contactes amb l'exterior i, al llarg dels anys, alguns emigrants van tornar a Eivissa (cf. CARR, 1966: 10-11 i pàssim). Fins ara han tornat relativament pocs, però alguns d'ells havien fet fortuna i eren rics al parer dels eivissencs. Les persones d'edat avançada podien afegir-se als retirats de l'illa. Però els emigrants tornats amb menys edat solien estar ben preparats, econòmicament i mentalment, per emprendre negocis nous o altres activitats capitalistes a Eivissa, i tot això va introduir un estímul extern a les classes comercials incipients. En aquest context, és interessant que la família comercial més destacada de Sant Josep és la d'un emigrant transatlàntic de retorn (cf. GINER, 1968: 7). Cal esmentar també la creació de nous ingressos externs (per exemple, les remeses a familiars o dependents) i alguna disminució de l'atur de l'illa, encara que resulta difícil avaluar la importància de tots aquests punts a causa de la manca d'informació detallada.

Eivissa en comú amb les altres Illes Balears. La unió de Castella i Aragó, i el descobriment d'Amèrica, van dirigir molt de comerç cap a l'Atlàntic o sigui fora de la Mediterrània, i aquesta tendència va ser reforçada pel creixement del poder naval dels turcs en la Mediterrània occidental. La resultant decadència d'oportunitats per al comerç i els creixents perills a l'entorn de les Illes Balears des de mitjan segle XVI fins a finals del segle XVIII, van portar a un ordre relativament estancat a Eivissa durant aquest període. La situació econòmica d'Eivissa va ser agreujada encara més per les represàlies contra els catalans després de la Guerra de Successió (1701-14), sobretot quan l'Estat va expropiar les Salines, propietat comuna dels eivissencs fins aleshores.

3.3 L'ÈPOCA INTERMÈDIA

Les idees de la "Il·lustració" –de reformes instigades i dirigides per governants despòtics però "benèvols"– van arribar a les Illes Balears cap a finals del segle XVIII. La *Sociedad de Amigos del País*, fundada a Palma l'any 1778, va aconseguir per als illencs la possibilitat de comerciar amb les colònies americanes amb la supressió de lleis que perjudicaven la seva economia. Altres canvis importants incloïen la introducció de noves tècniques agrícoles i nous cultius. D'aquests, les ametlles era d'especial importància com una collita de sortida fàcil: "Tanto Mallorca como Ibiza deben al almendro sobre todo la elevación del nivel de vida de sus poblaciones rurales … y la apertura de mercados exteriores – lo que Menorca había conocido un siglo antes gracias al estímulo de la presencia inglesa" (BISSON, 1964: 65).
L'any 1784, el primer bisbe de la nova diòcesi de l'illa d'Eivissa va compilar un informe sobre el seu estat (ABAD Y LA SIERRA, publicat el 1907). L'any següent, una Junta va ser nomenada per dur a terme una extensa sèrie de reformes. Aquesta iniciativa va topar-se amb la resistència d'alguns eivissencs (FAJARNÉS CARDONA, 1961: 21), i un

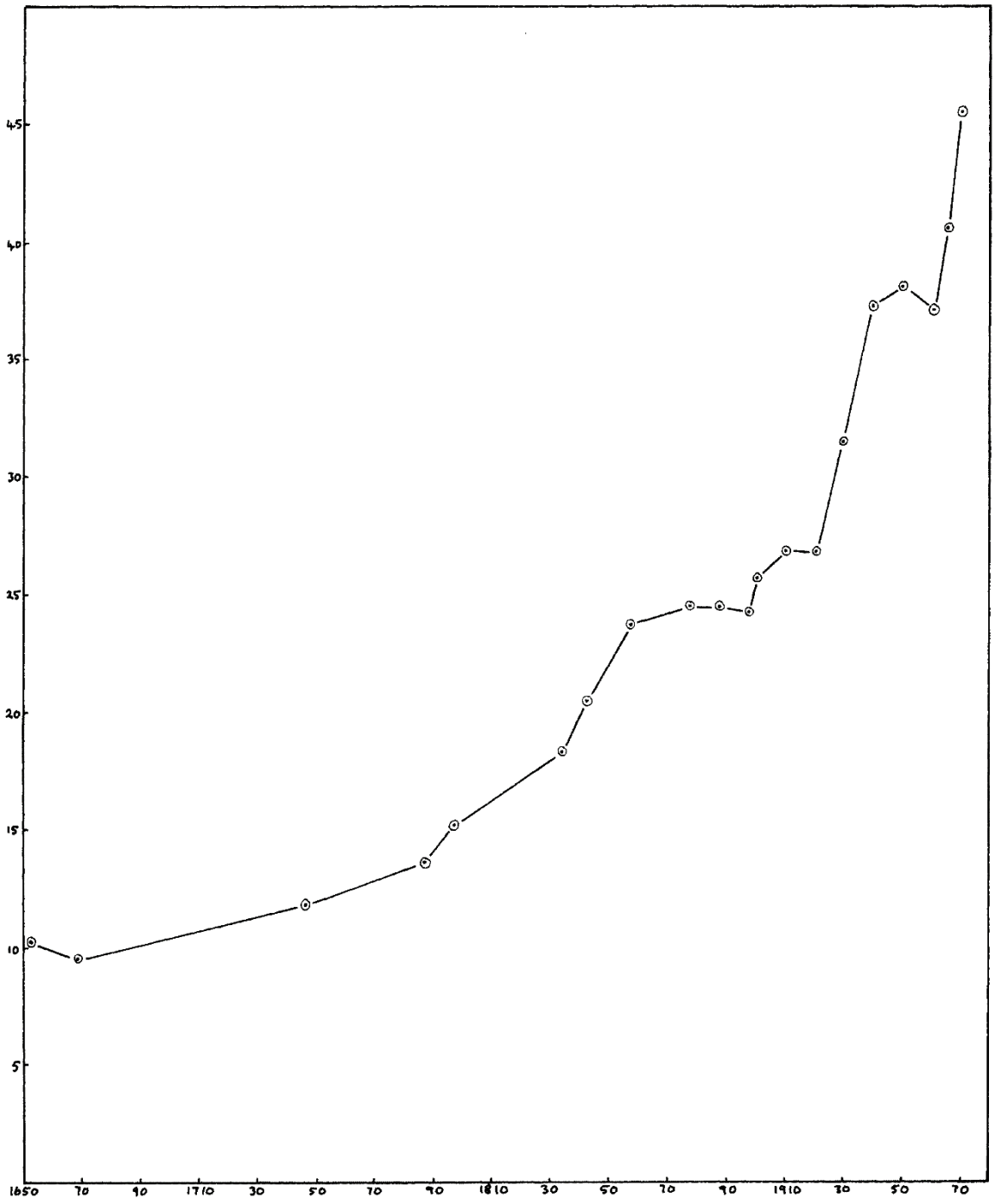
informe al govern del 1845 va parlar d'una falta general de millora i de la pobresa que encara hi havia (GIBERT, 1845). No obstant això, hi ha raons per creure que aquest informe i d'altres van subestimar els canvis que havien tingut lloc, perquè feien l'error de comparar l'illa d'Eivissa amb les regions més avançades en el mateix moment, en lloc d'avaluar el seu estat aleshores amb relació al del passat.[1] De totes maneres, fos quina fos la causa, el ritme de creixement de la població eivissenca va accelerar notablement a partir dels volts de l'any 1787; i aquest creixement relativament ràpid va continuar fins als volts del 1860: vegeu la Figura 9. A més de les reformes, hi va haver la mencionada millora de la situació comercial i de la seguretat i regularitat de les comunicacions marítimes del segle XIX.[2] També hi va haver la desamortització prèviament mencionada dels béns eclesiàstics els anys 1835 i següents. A més a més, Eivissa i les altres illes van ser utilitzades com a llocs d'exili polític durant el segle XIX, començant amb presoners francesos i refugiats de la Guerra de la Independència del 1810. Els exiliats van aportar tota mena d'idees noves i freqüentment inconformistes a Eivissa, a més de proporcionar-hi un augment temporal de població. En resum, la població de les Illes

[1] S'han fet molts d'aquests comentaris sobre la immutabilitat aparent d'Eivissa i Formentera. Fins i tot l'any 1964 –en un estudi del canvi social a Formentera– un antropòleg va afirmar a la lleugera sobre els pagesos: "Els seus trets culturals més distintius són les seves eines i tècniques agrícoles, desproveïdes totalment d'influències tecnològiques modernes i comparables justament amb l'Europa en conjunt de fa un mil·lenni" (ROBERTSON, 1964: 35).

Cal assenyalar que més avall (Capítol 5) es demostra que canvis importants (tot i que graduals) en tècniques i cultius havien ocorregut a les Illes Pitiüses, com a mínim entre l'any 1860 i l'any 1960. Sembla probable que aquests canvis havien rebut un estímul important dels reformadors energètics de la Il·lustració, perquè els canvis eren aproximadament del mateix tipus que ells havien instigat o recomanat.

[2] Hi havia un servei de vapors de correu entre Eivissa i Alacant a partir de l'any 1789. Disset vaixells eivissencs van visitar el port de Palma el 1801. Hi havia un servei mensual entre Eivissa i Alacant a partir del 1830, i les comunicacions han anat millorant gradualment fins avui. Vegeu POU MUNTANER (1964).

FIGURA 9. POBLACIÓ EN MILERS D'HABITANTS EIVISSA I FORMENTERA (1650-1970)

(Basada en les xifres de l'Apèndix I)

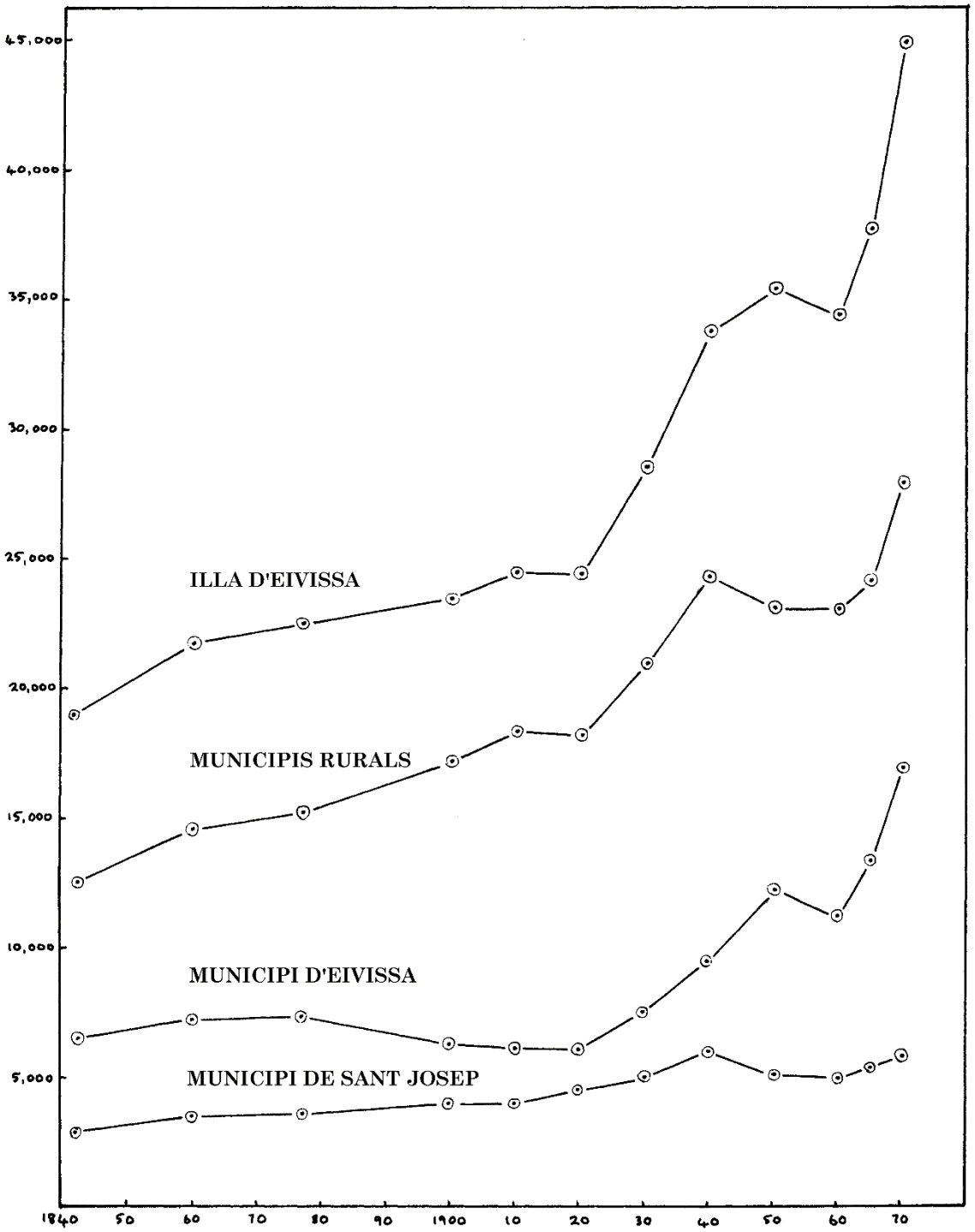
Pitiüses va pujar de 13.707 a 23.791 habitants entre l'any 1787 i el 1857 (vegeu la taula de l'Apèndix I).

Les circumstàncies van ser menys favorables durant la segona meitat del segle XIX, culminant en la pèrdua del comerç colonial al final del segle, la qual va afectar greument les Illes Balears. Després de l'any 1860, la població d'Eivissa va tornar a un ritme més lent de creixement i després va començar fins i tot a baixar quan l'emigració assolia grans proporcions. Hi va haver també diversos brots de malalties al llarg del segle però la seva incidència en la població va ser petita en comparació de la de l'emigració.

Cal assenyalar que les poblacions de la vila i el camp no van ser afectades de la mateixa manera. Hi havia emigració en alguna mesura dels dos llocs. Però, mentre que la població de la vila baixava bastant regularment des de l'any 1877 (aproximadament) fins al 1920, la població del camp pujava gairebé contínuament durant els anys 1840-1940: vegeu la Figura 10. Una de les raons per a aquesta diferència és la introducció d'innovacions agrícoles (per exemple, nous mètodes de bombament d'aigua per a regar) i la maduració de nous cultius, especialment els ametllers. Una altra raó, probablement, és que les influències de l'exterior afectaven aleshores més la gent de Vila que la del camp (el relatiu aïllament de la gent del camp ha desaparegut ara, per descomptat, tot i que conserva encara més autosuficiència que la gent de Vila).

La població total de l'illa d'Eivissa ha crescut irregularment al llarg del segle XX (vegeu la Figura 10). Des de l'any 1900 al 1920, l'increment total va ser només de 3,9 per cent, a causa de l'emigració i l'epidèmia de grip del 1918, la qual va afectar greument totes les Illes Balears. La població de l'illa d'Eivissa, en efecte, va minvar entre 1910 i 1920. Pels volts del 1920, tanmateix, la introducció de canvis

FIGURA 10. EIVISSA: DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ (1840-1970)

(Basada en les xifres de l'Apèndix I)

tecnològics i d'altres va començar a reflectir-se de diverses maneres en les xifres demogràfiques. La millora de les tècniques de producció reforçava la situació generalment més favorable de l'economia de l'illa. I hi ha hagut una disminució progressiva en les taxes de mortalitat infantil durant el segle XX. L'equilibri canviant de naixements, morts i emigracions va ser mostrat per un augment del 17 per cent de la població entre 1920 i 1930.

A primera vista, aquesta taxa d'increment es va mantenir en la dècada següent, amb un augment del 18 per cent entre 1930 i 1940. Però aquesta xifra oculta els notables efectes demogràfics de la Guerra Civil d'Espanya dels anys 1936-1939. A Eivissa, com a les altres Illes Balears, tant els índexs elevats de mortalitat com els índexs baixos de casaments i natalitat d'aquests anys van ser amagats per l'alta taxa d'immigració temporal de l'Espanya peninsular a causa del conflicte.[1] La Guerra Civil i la Guerra Mundial a continuació van aturar quasi completament el comerç d'Eivissa amb l'exterior, creant una greu crisi econòmica que va durar des de l'any 1936 fins al 1947 aproximadament: el període de "Sa Misèria".[2] Després de la guerra civil, doncs, hi va haver una forta caiguda de la taxa de creixement de la població quan els immigrants temporals se'n van anar i els van seguir un creixent nombre d'emigrants eivissencs. En el decenni 1950-1960, la població va experimentar una baixada absoluta. Tanmateix, la millora econòmica després de l'any 1948 i el creixent boom turístic durant la segona meitat dels anys cinquanta van fer-se sentir amb el temps, produint canvis dramàtics en les tendències demogràfiques, tal com es relata a continuació.

---

[1] Entre els immigrants temporals hi havia militars franquistes (espanyols i marroquins) que estaven estacionats a l'illa (hi havia una caserna en la carretera de Sant Josep).

[2] Per una acurada anàlisi estadística del comerç extern d'Eivissa, especialment durant el segle XX, vegeu MOLL MARQUÉS (1961). Aquest autor resumeix l'evolució recent de l'economia de l'illa en les paraules següents:

> De 1922 a 1930 hay una fase de inestabilidad; de 1931 a 1935 una consolidación de la economía; de 1936 a 1947 una época de profunda crisis, y de 1948 hasta la actualidad una prosperidad creciente, que a partir de 1956 toma carácter de verdadera fiebre, que hace temer que no se trunque demasiado bruscamente (MOLL MARQUÉS, 1961: 76).

3.4 L'ÈPOCA TURÍSTICA

a) Naixements

El nombre de naixements vius a l'illa d'Eivissa va pujar amb bastant regularitat des de 465 l'any 1956 a 714 l'any 1965.[1] L'índex brut de natalitat (és a dir, els naixements per mil habitants) va augmentar també durant aquest període, des de 14,28 per mil (en el quinquenni 1955-1960) fins a 17,08 per mil (en el quinquenni 1960-1965). Així i tot, Eivissa tenia encara la taxa de natalitat més baixa de les Illes Balears i aquestes al seu torn tenien una natalitat més baixa que l'Estat espanyol (deixant de banda l'illa anòmala de Formentera).[2] Hi ha una situació similar pel que fa a les xifres de fecunditat (el nombre de naixements per mil dones d'entre 14 i 49 anys d'edat): l'any 1965, la fecunditat d'Eivissa i Formentera va ser de 68,5 per mil, la de Mallorca 71,5 per mil, i la de Menorca 87,2 per mil.

L'índex global de natalitat de les Illes Balears havia començat a disminuir significativament des de l'any 1870 ençà, aproximadament, anticipant-se a la disminució en la resta de l'Estat. En el segle XX, la natalitat va disminuir intermitentment des de 25,98 per mil (l'any 1900) a 19,71 per mil (l'any 1965). Les xifres globals d'Espanya eren de 33,8 per mil (el 1900) i 21,1 per mil (el 1965). Els índexs més baixos de natalitat de les Illes Balears d'aquest segle van ser durant els anys de la guerra civil i el decenni següent, amb un mínim de 13,45 per mil (el 1950), en comparació de

---

[1] La majoria de les xifres d'aquesta secció s'han pres de (o s'han calculat de) les estadístiques reunides en BARCELÓ PONS (1970). Però les del període des de l'any 1965 són del Cens Nacional de Població del 1970 (I.N.E., 1973a).

[2] El nombre de naixements vius a Formentera va baixar de 37 l'any 1956 a 24 l'any 1965; però això no vol dir necessàriament que hi hagués cap baixada demogràfica. Les dones de Formentera, com també les del camp d'Eivissa, han començat a donar a llum els seus infants en les clíniques de Vila, en lloc de seguir el costum de donar a llum els fills a ca seva amb l'ajuda d'una "llavanera" (llevadora). Tots aquestos infants es registren com a nascuts dins el municipi de Vila, cosa que pot causar equivocacions. Per aquesta raó, l'índex de natalitat registrada a Formentera i al camp d'Eivissa ha tendit a disminuir en els darrers anys recents, però la situació real pot ser d'un augment de natalitat tant al camp com en la majoria dels barris de Vila.

20,0 per mil per l'Estat espanyol: la diferència reflecteix la pobresa extrema de les illes durant els anys de postguerra.

Per contrast, l'augment de les taxes de natalitat a Eivissa i a les altres illes des de 1950 reflecteix tant la prosperitat augmentada de l'època turística com la relativament alta taxa de fecunditat de les dones que han immigrat a Eivissa des de la Península.

b) Morts

La mortalitat (morts per mil habitants) de les Illes Balears ha disminuït progressivament durant el segle XX, des de 21,04 per mil (el 1900) fins a 9,96 per mil (el 1950). Des de 1950, ha estat bastant estable a uns 10 per mil. L'any 1900, la mortalitat de l'Estat espanyol (28,8 per mil) era considerablement més alta que la de les Illes Balears i va seguir així fins al 1950; però de llavors ençà ha estat més baixa. L'any 1965, per exemple, la mortalitat estatal era de 8,4 per cada mil habitants i la de les Illes Balears era de 10,62 per mil.

El factor principal en la minva de la mortalitat total de les Illes Balears, com en altres llocs, ha estat la baixada paral·lela de la mortalitat infantil (el percentatge de morts durant el primer any de vida amb relació al nombre total d'infants que sobreviuen les primeres vint-i-quatre hores), a causa de la millora de les condicions sanitàries (sobretot a les ciutats), millores tècniques mèdiques, i la provisió i creixent popularitat els darrers anys de les clíniques per a donar a llum. Així, l'any 1901, la mortalitat infantil era 18,5 per cent a l'Estat espanyol i només 9,1 per cent a Palma de Mallorca (en l'absència d'una xifra per a la província); mentre que, l'any 1925, la de l'Estat espanyol era 13,65 per cent i la de les Illes Balears 7,52 per cent; i finalment, l'any 1965, les xifres respectives havien baixat a 2,89 per cent i 2,16 per cent.

Hi ha hagut dues importants fluctuacions excepcionals en les taxes de mortalitat en el segle XX. La primera va ser associada amb l'epidèmia d'influença de l'any 1918, quan la mortalitat de les Illes Balears es va doblar

temporalment. La segona va ser durant la Guerra Civil. En els quatre anys 1936-1939 les estadístiques oficials van mostrar 2.752 morts "violentes o accidentals" a la província, el qual nombre contrasta amb la mitjana de 129 per any durant els tres anys anteriors.[1] Així i tot, sense cap dubte, aquestes xifres proporcionen una estimació massa baixa del nombre de matances i execucions polítiques per les dues bandes, perquè algunes d'aquestes morts no es van registrar oficialment aleshores. En lloc d'això, s'atribuïen a altres causes o, en alguns casos, s'anaven apuntant a poc a poc durant els anys de la postguerra (BARCELÓ PONS, 1970: 88). Cal assenyalar, finalment, que tant durant la Guerra Civil com durant l'anterior epidèmia de grip, l'índex oficial de mortalitat va pujar temporalment per sobre de l'índex de natalitat, la qual cosa no ha ocorregut en cap altra ocasió durant el segle XX.

La influència del turisme sobre la mortalitat de les illes sembla haver estat més aviat reduïda, en contrast amb els seus efectes sobre la natalitat. La mortalitat de l'illa d'Eivissa era de 8,93 per mil durant el quinquenni 1955-1960, i de 8,97 per mil durant el quinquenni 1960-1965. Ha variat poc entre els municipis de l'illa, i en tots ha estat inferior a 10 per mil.

Hi pot haver diversos factors conflictius que afecten les taxes de mortalitat de l'illa d'Eivissa en els darrers anys. La majoria dels immigrants espanyols són relativament joves i sans, cosa que tendeix a baixar la taxa global de mortalitat. Les instal·lacions mèdiques de l'illa milloren (gradualment) també, amb l'augment de prosperitat. En canvi, el nombre de morts accidentals pot estar augmentant a causa dels accidents de carretera. L'any 1969, per exemple, hi va haver 104 accidents de carretera notificats, que van causar 140 ferits (amb molts qualificats de greus) i 19 morts (VIDAL JUAN, 1969: 41); i cada any augmenta el trànsit en les carreteres estretes i tortuoses de l'illa.

c) Població total

Fins als volts del 1960, l'equilibri canviant entre naixements i morts,

[1] Les xifres en aquest paràgraf són de l'I.N.E. (1951).

descrit als paràgrafs anteriors, és el factor principal en els canvis de població a Eivissa dels darrers cent anys, encara que l'emigració és també molt important per a les xifres de la població total. Entre l'any 1900 i el 1960, la població de l'illa va pujar un 46 per cent. En comparació, la població de la província de les Illes Balears va pujar un 42 per cent, i la del conjunt de l'Estat espanyol un 64 per cent. La població de les Illes Balears com a proporció de la total de l'Estat espanyol va minvar en cada dècada entre l'any 1900 i el 1960 (excepte la de 1930-1940, quan la immigració des del continent, a causa de la guerra civil, va amagar la tendència general). Això mostra la influència en la província tant de l'emigració com del ritme relativament lent d'increment natural (naixements menys morts). Per contrast, la població del conjunt de les províncies de parla catalana de la part oriental de l'Estat espanyol va pujar un 77 per cent durant els anys 1900-1960. Dit d'una altra manera, la població de les illes abans del 1960 va mostrar una pèrdua contínua per comparació a la resta de l'Estat espanyol i molt més encara per comparació a la Catalunya peninsular.

Pels volts del 1960, hi va haver una inversió brusca d'aquesta tendència. Entre 1960 i 1965, la població eivissenca va augmentar un 9,6 per cent, la de les Illes Balears un 10,6 per cent, la de l'Estat espanyol només un 4,3 per cent i la de Catalunya un 13,0 per cent. Entre 1965 i 1970, però, la població d'Eivissa va créixer un extraordinari 19,2 per cent, mentre que la de la província va créixer un 13,5 per cent. La població de l'illa d'Eivissa, doncs, va augmentar molt més ràpidament que la de l'Estat espanyol després del 1960 aproximadament, i la diferència va créixer regularment durant una dècada. En els primers cinc anys d'aquesta dècada, l'increment de població de l'illa d'Eivissa era comparable amb el de les Illes Balears en conjunt, però, a partir del 1965 aproximadament, va ser molt més ràpid. Això reflecteix la minva lleugera del boom turístic a Mallorca durant aquest període, en contrast amb la seva intensificació a Eivissa.

Mentre que hi ha hagut canvis en la taxa d'increment natural en els últims anys a Eivissa, els seus efectes han estat clarament eclipsats pel canvi massiu en la direcció de les migracions, el qual es descriu en el capítol

següent. A la Península hi havia hagut un moviment migratori cap a Catalunya (incloent-hi Mallorca) com a mínim des de l'any 1920, al principi a causa de la industrialització i més tard a causa de la concentració del turisme allà. Eivissa i Menorca, en canvi, no podien atreure immigrants abans del 1960 a causa de la seva manca relativa d'industrialització, però de llavors ençà una afluència massiva de turisme ha fet d'Eivissa especialment un focus immigratori comparable amb les províncies més pròsperes de Catalunya, la qual cosa es farà molt clara a continuació.

CAPÍTOL 4

MIGRACIONS

4.1 MIGRACIONS EXTERNES

Abans del 1920, aproximadament, sembla que hi va haver un patró d'emigració similar en general des de totes les illes.[1] Hi havia hagut alguns emigrants d'Eivissa en períodes de dificultats en segles anteriors, doncs, però l'emigració només havia assolit grans proporcions en la segona meitat del segle XIX. Després de visitar Eivissa dues vegades (1867 i 1875), un investigador meticulós va informar que molt pocs vaixells (i, en conseqüència, pocs visitants) hi anaven, i que (fins i tot llavors) tant la immigració com l'emigració eren de "poca importància" a Eivissa i Formentera.[2] El mateix autor dóna estadístiques que demostren que, entre el quinquenni de 1863-67 i el quinquenni de 1878-82, l'edat mitjana a la mort es va elevar a Eivissa de 31,89 a 34,37 anys, mentre que a Formentera va augmentar de 44,67 a 53,42 anys.[3] El canvi reflecteix l'inici de la progressiva disminució, descrita anteriorment, de la mortalitat infantil i general, la qual va afectar a les altres illes més o menys al mateix temps (BARCELÓ PONS, 1970: 113). El resultant augment en la taxa de creixement de la població no va ser acompanyat per un corresponent augment en les possibilitats d'ocupació, fins i tot a Mallorca, on ja havia començat la industrialització. Hi va haver una certa baixada progressiva i compensatòria de les taxes de natalitat, probablement a causa de la taxa baixa i l'edat alta del matrimoni, les quals eren

[1] El terme "migracions externes" es refereix a la immigració cap a –o l'emigració des de– qualsevol illa individual o la província, segons el context.

[2] SALVATOR (1886-90: vol. I, 52 i 58). L'estimació que ni l'emigració ni la immigració eren destacables en aquell moment es va basar en una comparació d'estadístiques de població "de dret" i "de fet".

[3] Ibid., p.167.

associades amb la pobresa rural, juntament amb l'absència de molts homes joves (temporalment com a mariners o permanentment com a emigrants) i també amb l'augment gradual de l'ús de mètodes anticonceptius.[1] Però tot això no era suficient per evitar la formació d'un excedent de població cada vegada que hi havia una crisi econòmica de qualsevol tipus.

El 1881, la *Real Sociedad de Amigos del país de Mallorca* va informar el govern que l'emigració de les Illes no era sistemàtica, sinó que tenia lloc en els anys d'escassetat, normalment després de sequeres; i que en la seva majoria consistia d'homes, amb destinació a Algèria (BARCELÓ PONS, 1970: 113). El 1889, però, hi va haver una intensa onada d'emigració dirigida no solament a Algèria, sinó també cap a l'Argentina, Xile i les Antilles. Pel que sembla, va ser provocada per una combinació de sobrepoblació i nous impostos, però la persuasió dels contractistes de mà d'obra de les repúbliques sud-americanes també hi va ser rellevant. Famílies senceres van agafar una mena de

[1] De les fonts orals dels anys 1970-71 (tant de la ciutat com del camp), sembla que hi va haver una mica de coneixement de mètodes anticonceptius ("fer mèrits per no tenir infants") a Eivissa des de almenys l'any 1920 en endavant, és a dir, des del moment en què els nostres informadors més ancians eren de l'edat de contraure matrimoni. També hi havia "iaies que donaven *conseis* i medicines" tant sobre "estar junts sense tenir infants" com sobre els avortaments ("abortos"). Però totes dues pràctiques eren "pecats" i "molt privats". Gairebé tan important com un element de dissuasió (i potser més per a algunes persones) va ser la por, fundada en casos coneguts, de "perjudicar-se". Els informants esmentaven diversos mètodes, incloent-hi el *coitus interruptus* ("aguantar-se"), "es condons", les dutxes vaginals de llimó o vinagre ("ses dutxes") i el mètode del ritme ("estar junts certs dies només"). Feien referències a "ses regles" com a mitjà per saber quan s'hagués produït l'embaràs. També deien que les píndoles anticonceptives ("ses pastilles") s'utilitzaven cada vegada més (normalment per prescripció dels metges), i afegien que l'anticoncepció ja no era considerada generalment un pecat tan dolent com tenir massa fills per a poder alimentar-los, vestir-los i educar-los adequadament. No obstant això, estaven d'acord que, almenys abans, hi havia moltes persones que no sabien res sobre l'anticoncepció o que van ser inhibides per pors o escrúpols morals. Per contra i irònicament, sembla que la insistència clerical sobre el tema pot haver contribuït a la difusió d'informació i interès en la contracepció: uns informants van contar que, durant els consells prematrimonials, el capellà local solia insistir en una promesa per part de les núvies de no utilitzar cap d'aquestes tècniques. Sigui com sigui, en la actualitat a Sant Josep, sembla que la majoria de les parelles tenen el nombre de nens que volen (generalment no més de quatre, sovint menys) al més aviat possible després del matrimoni (d'un desig de tenir fills i/o de calmar les insistents preguntes de familiars i amics d'una certa edat). Però després normalment no en tenen més, i les seves famílies petites contrasten notablement amb les famílies més grans dels seus pares, i més amb les famílies encara més grans dels seus avis (malgrat la major mortalitat). Aquests canvis van ser molt clars en diverses genealogies investigades.

febre de l'emigració, fins i tot venent les seves terres a preus baixos per tal d'anar a buscar la seva fortuna en un altre lloc. En un sol dia, el 6 de setembre de 1889, 420 emigrants van sortir del port de Palma de Mallorca per anar a Xile. Després d'un curt període de menys emigració, n'hi va haver una altra onada, entre 1891 i 1895, a causa del col·lapse del comerç de vi amb França i la pèrdua del comerç amb les Antilles per mor de la guerra colonial. En aquest període, 2.034 persones van deixar les Illes Balears per anar a Algèria, 458 per a les repúbliques sud-americanes i 2.204 per a les colònies d'ultramar, mentre que molts altres van anar a la península espanyola.

Un autor ha calculat que, entre 1887 i 1900, un total de 28.296 persones (o una mitjana anual de 2.177) van emigrar de la província, que era, per tant, la tercera més alta d'Espanya pel que fa a l'emigració en aquell període (BARCELÓ PONS, 1970: 114). L'emigració va continuar fins ben entrat el segle XX. Però, va disminuir per a les Illes Balears en el seu conjunt cap al 1925, a causa de la inversió de la tendència migratòria de Mallorca pels volts del 1920. L'illa més gran estava començant a beneficiar-se de la seva industrialització i també d'un comerç turístic creixent, que no havia arribat encara a les altres illes. De fet, Mallorca ja es convertia gradualment en un focus d'immigració, en comú amb les províncies catalanes peninsulars. Tot i així, hi va haver un episodi excepcional d'emigració de Mallorca –en comú amb les altres illes– durant els anys postguerra i abans de la recuperació del turisme, cosa que suggereix un alt nivell de saturació de població de l'illa amb relació als recursos naturals i una conseqüent sensibilitat a qualsevol fluctuació econòmica general. Al llarg del segle XX, la capital provincial de Palma ha atret immigrants, tant de la ruralia de Mallorca com de les altres illes o les províncies peninsulars. Un eivissenc que hi viu actualment ha estimat que un total d'entre 3.000 i 5.000 eivissencs vivien a Mallorca el 1961 (CASTELLÓ GUASCH, 1961: 30). I algunes persones a Sant Josep encara tenen familiars a Palma com a resultat.

Des del 1920 aproximadament, doncs, la situació d'Eivissa ha estat molt diferent de la de l'illa més gran. Mentre que l'emigració intensa havia durat menys de mig segle a Mallorca, va continuar durant molt més temps a Eivissa. Com a resultat, s'hi va establir una mena de "tradició d'emigració". Pel que poden recordar la majoria de la gent gran a Eivissa, l'emigració sembla haver estat una característica permanent de la vida de l'illa abans del turisme. Diuen que, fins a mitjans de la dècada de 1950, "*casi* tots es jóvens" acostumaven a emigrar, indicant que l'emigració ja no es considerava cap esdeveniment merament episòdic o excepcional, si bé n'hi havia algunes fluctuacions.

En les paraules d'un autor eivissenc dels anys cinquanta, "la emigración ibicenca tiene dos nombres alucinadores: la Habana y Argel. Golpes de imaginativos de la riqueza parten hacia las dos ciudades" (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 289). Les destinacions originals de molts emigrants eivissencs, en efecte, havien estat similars a les descrites anteriorment per a les Illes Balears en el seu conjunt. Però més tard i fins a la Guerra Civil de 1936-39, l'Amèrica del Nord es va convertir també en un important focus d'atracció, igual que Mallorca, la península espanyola, el nord d'Àfrica i Amèrica del Sud. Després de la Segona Guerra Mundial, les economies en expansió de diversos països europeus occidentals, especialment la d'Alemanya, van atreure l'emigració eivissenca fins als darrers anys de la dècada de 1950.

Els informants orals han avançat diverses raons per l'emigració. Sembla que la causa bàsica era l'excés de població sobre recursos disponibles. La necessitat impulsava bona part dels emigrants, doncs, i van ser molt més nombrosos "després dels anys dolents" en l'agricultura o qualsevol altra crisi econòmica. No obstant això, i deixant a banda altres possibles motius personals, no hi ha cap dubte que alguns dels emigrants eren joves aventurers o famílies ambicioses, que van deixar l'illa amb la il·lusió de tornar-hi algun dia amb les

butxaques plenes de peces d'or. Alguns homes joves fins i tot van deixar les núvies a Eivissa per provar sort a l'estranger, i un d'ells ens ha confirmat que, en la dècada de 1920, "tothom parlava d'anar a Cuba". L'atracció de l'emigració va ser reforçada, a més a més, per l'aparença relativament cosmopolita i pròspera dels emigrants que retornaven a Eivissa de tant en tant. Els joves "de fora" (és a dir, emigrants retornats) eren fàcilment reconeixibles pels seus "jacs" (jaquetes a mida), que contrastaven amb les "camisoles" dutes aleshores pels camperols. Sembla que les al·lotes solien quedar impressionades per aquest senyal exòtic de riquesa: "se xiflaven" en veure aquests joves tan espavilats.

Sense l'ajuda del capellà o una altra persona culta per redactar-los una carta, ben pocs dels primers emigrants eren suficientment lletrats per comunicar-se amb els seus familiars i amics d'Eivissa, i, en alguns casos, hi va haver una pèrdua completa de contacte. A poc a poc, no obstant això, algunes comunitats d'eivissencs expatriats es van establir a l'estranger. En conseqüència, els eivissencs que hi van emigrar més tard podien comptar amb l'ajuda dels emigrants establerts. A més d'això, tenien més sovint l'avantatge de saber llegir i escriure, com també la relacionada capacitat d'utilitzar castellà amb un millor nivell de fluïdesa.

D'aquesta manera, sembla que l'emigració va esdevenir a poc a poc una possibilitat bastant normal i ben entesa per a qualsevol jove ambiciós que no podia trobar una feina satisfactòria a Eivissa, i que ja no era la mesura desesperada o la gran aventura de les dècades anteriors.[1]

---

[1] El flux d'informació retornant a Eivissa de l'ultramar, sens dubte, era un factor important en ampliar els horitzons de la gent de l'illa. També va contribuir a canvis en la indumentària i els patrons tradicionals de conducta (*folkways*). Els costums de festeig, per exemple, havien canviat considerablement abans de la Guerra Civil, i molt abans de l'arribada del turisme de masses. Els emigrants retornats incloïen tant alguna gent gran que potser només podien contribuir-hi algunes històries exòtiques com bastants persones més joves que podien fer un paper actiu en la vida de l'illa, amb un potencial fèrtil d'innovació.

Tot i que el pitjor de la "misèria" postguerra havia acabat pels volts de 1947, la recuperació econòmica de l'illa no va impedir l'augment de l'emigració fins a aproximadament una dècada més tard. Però, llavors, el creixement del turisme va causar una inversió abrupta de la direcció de la migració. Mentre que un balanç net de 883 persones va emigrar d'Eivissa durant el quinquenni 1955-60, un balanç de 1.843 va immigrar-hi durant el següent període de cinc anys. En altres paraules, la pèrdua mitjana anual de població a causa de la migració, de 5,13 per mil entre 1955 i 1960, es va convertir en un augment mitjà anual de població, de 10,19 per mil entre 1960 i 1965 (BARCELÓ PONS, 1970: 118). En vista de l'augment de la població eivissenca entre 1965 i 1970 –un 19,2 per cent (vegeu p. 70)– és evident que el flux immigratori anava creixent cada vegada més.

Des del 1960, doncs, moltes persones han anat a Eivissa a la recerca de feina. Són principalment del sud d'Espanya, parlen una primera llengua diferent de la dels eivissencs, i tenen diferents costums. En general, per tant, es distingeixen fàcilment dels eivissencs nadius per les seves característiques i aspecte. Les relacions entre les diverses categories d'immigrants i els eivissencs es tractaran amb més detall en un capítol posterior. Per descomptat, no tenen cap dificultat per trobar feina a l'illa, a causa del boom del turisme. Col·lectivament, però, no els cauen bé als eivissencs per una sèrie de raons, bàsicament perquè són "forasters" i tenen normes d'interacció cara a cara diferents a les de la gent de l'illa, la qual cosa pot generar fàcilment friccions o malentesos.

Relativament pocs dels eivissencs que van emigrar abans de l'auge del turisme han tornat a l'illa, tot i les impressions molt comunes en contra. Encara hi ha alguns 2.000 eivissencs (per naixement o descendència) que viuen a l'Argentina, per exemple, amb una comunitat estretament unida d'uns 1.000 a la zona de Santa Fe. A les afores d'una ciutat veïna més petita, Santo Tomé, hi ha una mena d'oasi baleàric habitat gairebé exclusivament per emigrants d'Eivissa i

de les altres illes. La seva principal avinguda s'anomena "Baleares", i l'ocupació principal és l'agricultura de regadiu. Del centenar d'illencs allà, la majoria provenen de la parròquia de Sant Miquel o parròquies veïnes d'Eivissa, cosa que demostra la importància dels vincles amb el poble natal en estimular més emigració quan s'hagin assentat els pioners.[1]

Els eivissencs de Santa Fe han mantingut contacte regular entre ells i amb Eivissa, mitjançant l'establiment d'una "Casa de Ibiza", un centre per a reunions de diversa índole, o simplement per conèixer altres membres del grup ètnic.[2] En els darrers anys, alguns emigrants han tornat permanentment de l'Argentina a Eivissa, però sembla poc probable que la majoria els segueixin, ja que són ben establerts a l'Argentina. Això s'aplica igualment o més als emigrants en altres llocs a l'estranger, com Amèrica del Nord.[3]

Tot i així, el ritme de retorn sembla haver-se accelerat en els darrers anys al compàs del boom turístic, amb les noves oportunitats empresarials i la necessitat de més treballadors a l'illa. Ara, també, hi ha vols turístics barats de tot Europa i Amèrica del Nord. Bastants emigrants, per tant, han tornat per viure a l'illa des de la península d'Espanya, des d'Europa i del nord d'Àfrica, en particular. Alguns altres fan visites a Eivissa des de l'Amèrica del Nord, però només uns quants d'aquests tornen a viure-hi. Cal afegir que els emigrants que retornen després de molts anys fora (trenta o quaranta anys en alguns casos) solen tenir una gran sorpresa quan troben una illa rica, animada i cosmopolita en lloc de la societat tancada, frugal i tranquil·la que

---

[1] Vegeu "Ibicencos en Argentina", al DIARIO DE IBIZA (30 d'octubre de 1970: 6-7).

[2] "Casas de Ibiza" existeixen també a Palma de Mallorca, Barcelona i altres llocs. Hi ha informes periòdics de les activitats dels grups de Mallorca i Santa Fe en el DIARIO DE IBIZA.

[3] Un factor addicional que potser dificulta el retorn d'emigrants des de l'Amèrica del Nord és la diferència d'idioma. La gent de Sant Josep diuen que els fills de familiars que han emigrat a Amèrica del Nord tenen molt poc coneixement d'Eivissa i les seves llengües.

recorden. Fa poc, la filla nord-americana de naixement d'un emigrant de Sant Josep va anar-hi de vacances, portant una ràdio de transistor que li havia donat son pare, per mostrar als josepins aquesta meravella de la tecnologia moderna, la qual cosa va provocar inesperadament molt de riure al poble.[1]

En conclusió, és clar que hi ha un equilibri delicat entre la població i els recursos econòmics a Eivissa. Un contratemps en el boom turístic podria provocar ràpidament el retorn d'un excedent de població, causant, en primer lloc, un baixada de la immigració; en segon lloc, l'èxode de bona part dels immigrants a l'illa; en tercer lloc, l'emigració renovada d'alguns dels eivissencs, probablement principalment cap a Anglaterra i altres països europeus. Els eivissencs són plenament conscients d'aquesta possibilitat, que explica també la sensibilitat extrema del diari de l'illa envers qualsevol informe desfavorable sobre Eivissa en la premsa espanyola o estrangera. Aquesta por impulsa igualment els esforços continus de les associacions empresarials de l'illa per aconseguir una diversificació dels països d'on arriben els turistes. No obstant això, en la actualitat, molts espanyols peninsulars i fins i tot alguns estrangers van a Eivissa a la recerca de "peces d'or". Com a mínim de moment, doncs, el turisme ha invertit totalment la tendència secular de migració externa de l'illa.[2]

---

[1] L'investigador no ha trobat cap sobrenom general a Eivissa per emigrants retornats, com el sobrenom castellà *indiano*. Però els retornats poden tenir sobrenoms individuals, com ara "en Fidel Castro" (de Cuba) o "en Pujol moro" (del nord d'Àfrica).

[2] Una possible "excepció" és una nova forma d'emigració a curt termini relacionada amb el turisme. Alguns joves eivissencs ambiciosos van a Anglaterra, França o Alemanya per un any o més, per tal d'aprendre una llengua estrangera i obtenir més experiència del treball de cambrer o barman, per exemple. Al seu retorn a Eivissa, poden esperar un ascens ràpid en un hotel o en altres llocs de treball turístic. L'investigador coneix dos josepins de menys de trenta anys que s'han convertit en "mestres d'hotel" d'aquesta manera. Tenen un gran prestigi entre els seus companys a causa de la seva competència lingüística, que estimula altres a seguir el seu exemple. Aquest fenomen potser no durarà molt de temps, tanmateix, perquè s'ha establert una "colònia" d'anglesos i altres estrangers residents a Eivissa, i cada vegada les llengües estrangeres son més fàcils d'aprendre sense sortir de l'illa.

4.2 MIGRACIONS INTERNES

Els beneficis materials en general són tan evidents que és fàcil passar per alt les maneres contraposades en les quals el turisme ha afectat diferents parts de l'Estat espanyol. La gran majoria de turistes es dirigeixen cap a les platges i llocs de vacances costaners, i, per tant, hi ha hagut una intensificació de l'abandonament de la terra, fins al punt de crear "pobles fantasma" en molts llocs. El govern espanyol ha trobat en el turisme una solució ideal a les seves dificultats de balança de pagaments i als problemes econòmics en general. En conseqüència, les polítiques econòmiques i la legislació s'han dirigit cap a la promoció del turisme, amb un relatiu (per bé que no complet) abandonament dels problemes rurals i agraris. Aquesta política ha reforçat encara més l'èxode rural. Així mateix, un estret control governamental sobre les instal·lacions turístiques i els seus preus han fet que Espanya sigui el país turístic més competitiu de l'Europa occidental durant els darrers anys. Per contrast, s'ha aplicat una política general de *laissez-faire* a la localització i la naturalesa d'edificis turístics, com també a l'activitat de les empreses fins ara, tot i que hi ha alguns indicis que això comença a canviar.

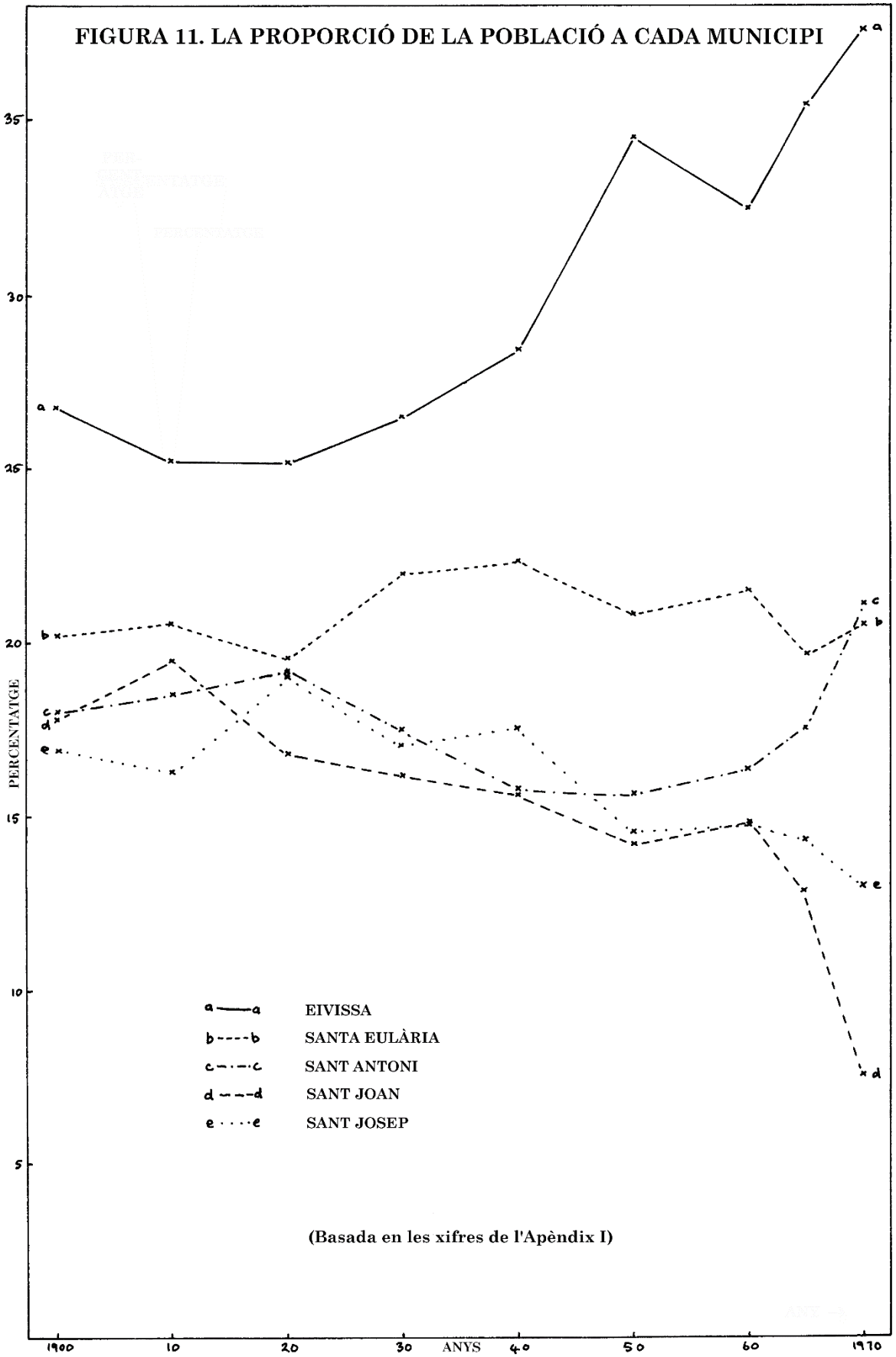
El resultat a Eivissa, com en altres llocs, ha estat una economia anàrquica. Mentre que hi ha desenvolupament quasi incontrolat en determinades zones de l'illa, no n'hi ha gairebé cap en altres. És cert, per descomptat, que els trets naturals de l'illa han fet un paper fonamental en la localització del turisme (vegeu l'esquema geogràfic del primer capítol), però la política local de *laissez-faire* ha magnificat fortament els seus efectes. Fins ara, la prestació de serveis públics crucials, com ara les carreteres asfaltades, l'electricitat, l'aigua potable i els telèfons, ha estat gairebé totalment limitada a les zones que ja havien atret un gran nombre de turistes, i això ha augmentat molt l'atractiu d'aquestes zones per comparació a les àrees desateses, tant per als eivissencs com per a la gran majoria de turistes.

Els primers hotels d'importància construïts després de la Guerra Civil van aparèixer a San Antonio a la segona meitat de la dècada de 1950, aviat seguits per més hotels a Vila i la costa propera. Aquest desenvolupament hoteler es va estendre a Santa Eulària durant la dècada de 1960. Alguns nous hotels es van construir també dins dels límits municipals de Sant Josep, especialment a la costa a prop de Vila o Sant Antoni. Per tant, l'únic municipi amb molt poc desenvolupament turístic és el de Sant Joan. És cert que uns quants hotels s'han edificat a la zona en els darrers anys, però els penya-segats els han limitat a les poques cales que hi ha (Portinatx, sa cala de Sant Vicent i es port de Sant Miquel), amb l'excepció notable d'un ambiciós hotel de luxe enfilat dalt d'un penya-segat a Na Xamena, a prop de Sant Miquel.

A l'inici del segle XX, poc més d'una quarta part de la població de l'illa vivia a Vila.[1] Aquesta proporció es va mantenir bastant estable fins als volts de 1930, després del qual va augmentar durant uns vint anys, a causa d'un migració gradual des dels municipis del camp (vegeu Figura 11). Durant la dècada de 1950, aquesta tendència es va invertir temporalment, en part perquè l'impacte de la misèria de la postguerra havia estat pitjor per a la gent sense terra que per als molts camperols relativament autosuficients, que tenien sovint cereals i altres comestibles amagats, evitant així la seva requisició. Així era que la proporció de gent resident a Vila va caure entre 1950 i 1960, mentre que la població de tots els municipis rurals va augmentar lleugerament. Des de 1960, no obstant això, la proporció dels habitants de l'illa que viuen a Vila ha augmentat de forma constant, arribant a 37,6 per cent el 1970. Aquest increment es pot atribuir en part a una renovada migració des de les parts més aïllades dels municipis rurals. Però un factor més important en l'última dècada ha estat la gran afluència d'immigrants de la Península, atrets per la nova demanda

[1] Apèndix I, més avall, mostra les proporcions que vivien a Vila i al camp en segles anteriors.

FIGURA 11. LA PROPORCIÓ DE LA POBLACIÓ A CADA MUNICIPI

(Basada en les xifres de l'Apèndix I)

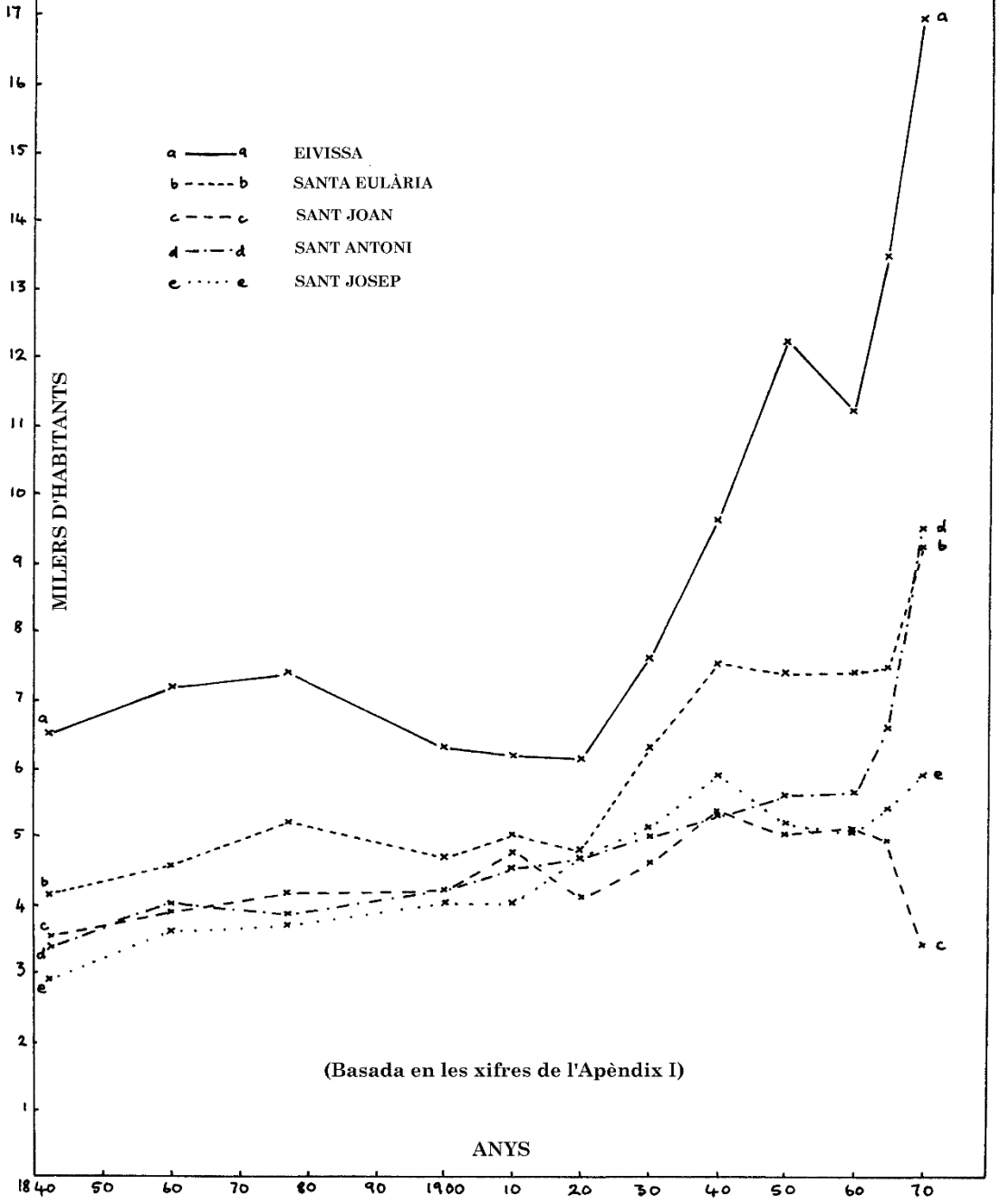
associada amb el creixement turístic per treballadors en les indústries (especialment la construcció), els comerços i l'administració (tots en gran mesura concentrats en o a prop de la capital), a més de la necessitat d'assalariats en hotels, etcètera (més igualment compartida entre la capital i altres municipis).

La proporció de la població de l'illa que correspon al municipi de Sant Antoni també va augmentar al llarg de la dècada de 1960. Però les proporcions dels tres altres municipis del camp van disminuir durant els primers cinc anys, 1960-1965, a causa dels efectes de les migracions tant internes com externes cap als llocs de desenvolupament més ràpid. En els cinc anys següents, 1965-1970, la proporció de Santa Eulària va augmentar al compàs del desenvolupament de les badies de Santa Eulària, Cala Llonga i Es Canar. En canvi, les proporcions dels municipis de Sant Josep i Sant Joan van continuar disminuint al llarg de la dècada (conforme amb la tendència establerta, encara que discontínua): vegeu Figura 11. La baixada de Sant Joan va ser força dramàtica: des de 14,9 per cent (el 1960) a 7,6 per cent (el 1970).

Figura 12 mostra la situació sota una llum una mica diferent. Tot i que la proporció de població de l'illa que correspon a Sant Josep va baixar durant la dècada de 1960, la població total del municipi va augmentar: és a dir, la "baixada" és només en relació amb l'expansió més ràpida de Sant Antoni i Vila (i posteriorment Santa Eulària). En canvi, el declivi de la població total de Sant Joan ha estat tan marcat com la disminució de la proporció que hi viuen. De fet, la població de Sant Joan d'ara és més baixa que la del 1900, la qual cosa és molt impressionant, sobretot tenint present el gran augment de la població de l'illa. Els factors demogràfics subjacents a les diferències entre els cinc municipis es fan més clars a la Taula 2, que segueix. Aquesta taula mostra, per als dos quinquennis 1955-60 i 1960-65, el saldo migratori de cada municipi i el de l'illa en el seu conjunt.[1]

[1] El "saldo migratori" és la diferència entre el volum de la immigració i de l'emigració d'un lloc determinat, o sigui el canvi en la població total menys "l'augment natural" (la diferència entre naixements i morts).

FIGURA 12. LA POBLACIÓ DE CADA MUNICIPI

(Basada en les xifres de l'Apèndix I)

TAULA 2

SALDOS MIGRATORIS

Àrea	1955-60	1960-65
Vila	- 386	+ 1.151
Sant Antoni	+145	+ 744
Sant Josep	- 166	+ 218
Sant Joan	- 176	- 227
Santa Eulària	- 300	- 43
Total de l'illa	- 883	+ 1.843

Font: BARCELÓ PONS (1970: 293)

Les xifres de l'illa en el seu conjunt mostra la contribució de les migracions externes als canvis de la població anteriorment descrits. Les diferències de magnitud entre els municipis reflecteixen tant la distribució desigual de les migracions externes com els efectes de les migracions internes. No obstant això, les diferències de signe entre els municipis indiquen clarament l'existència d'importants migracions internes. La taula confirma així les impressions derivades de Figures 11 i 12, per bé que cal assenyalar que Santa Eulària no va rebre un saldo migratori positiu per al període 1960-65 mentre que Sant Josep ho va fer, malgrat la disminució de la proporció de la població de l'illa en aquest municipi durant la dècada.

Dels tres indicadors utilitzats aquí, és evident que les migracions internes a causa del turisme d'Eivissa constitueixen un microcosmos dels canvis que s'estan produint a la resta de l'Estat espanyol. Hi ha hagut un extraordinari boom econòmic i demogràfic a les zones turístiques, i un declivi complementari a l'interior i en altres llocs

rurals inaptes per al desenvolupament intensiu del turisme.[1] Cal assenyalar, tanmateix, que el desenvolupament turístic d'Eivissa s'ha estès progressivament d'un lloc a un altre, així que amb el temps podrà canviar-se la situació de les zones menys desenvolupades, almenys en termes absoluts, si no en termes relatius. L'extensió continuada de les carreteres i altres serveis públics de l'illa també pot disminuir la necessitat de migració interna en el futur.

[1] La divisió en municipis en aquest apartat és necessari per a fer ús de les estadístiques demogràfiques oficials, que mostren bé la magnitud dels canvis, però cal tenir en compte que no hi consten alguns aspectes importants. En particular, hi ha importants corrents migratoris dins i fora dels límits municipals, amb un descens general de població a les zones agrícoles interiors i a les parts de la costa on hi ha penya-segats alts. En el municipi pròsper de Sant Antoni, per exemple, el poble de Sant Mateu pateix de despoblament extremadament ràpid (vegeu p. 48-50, més amunt).

C A P Í T O L 5

AGRICULTURA I PESCA

5.1 ESQUEMA GENERAL DE L'ECONOMIA EIVISSENCA

La història econòmica d'abans del turisme d'Eivissa s'ha descrit de manera dispersa en els capítols anteriors, i aquesta secció intenta merament lligar-ne caps.

Sembla que Eivissa va ser pròspera i cosmopolita en els períodes púnics i romans: a més de l'agricultura fonamental hi havia diverses indústries, incloent-hi l'extracció (que continua avui en dia) de la sal marina, la mineria de plom, la ceràmica, i la fabricació de tints. L'illa també sembla haver estat pròspera durant l'època àrab, que va veure la introducció d'innovacions importants en l'agricultura, com ara noves tècniques de reg.[1]

Després de la conquesta catalana del s. XIII, però, Eivissa va entrar en un llarg període de dificultats. Estava en una situació perillosa entre les terres de domini cristià i musulmà de la Mediterrània occidental. La seva escassa població era insuficient per combinar una defensa adequada de l'illa amb una agricultura intensiva en mà d'obra. Els eivissencs, per tant, es van veure obligats a viure d'una agricultura de subsistència al llarg del període tradicional. Quan la collita de blat era insuficient, cosa freqüent, els eivissencs importaven gra d'altres llocs, comprat amb la sal marina. Però qualsevol desenvolupament de comerç o indústria més enllà del mínim imprescindible va ser impedit per l'eficaç aïllament, que va portar també a la consolidació de un ordre socioeconòmic de tipus marcadament tradicional. A finals del segle XVIII, Eivissa té més densitat de població que moltes altres parts de l'Estat. Però l'informe del cens de 1799, després d'indicar que una vintena de les famílies d'Eivissa es dedicaven a la fabricació industrial, va dir que tots els productes manufacturats ("efectos manufacturados") es consumien a Eivissa o Formentera (BARCELÓ, 1964: 211). L'informe també

[1] Vegeu FOSTER (1952); SCHIØLER (1964).

esmenta una greu escassetat de blat: al mateix temps diu que ordi, cotó, fruites i fruits secs s'exportaven.

Moltes de les característiques tradicionals van persistir a través de l'època intermèdia fins als inicis del turisme. Però la decadència de la pirateria i les conseqüents millores en el comerç i les comunicacions van provocar canvis importants. Anteriorment hi havia hagut una quantitat limitada de construcció de vaixells de fusta de diversos tipus a Eivissa (tant per a la pirateria com per al comerç), però això es va convertir en una indústria molt important entre els volts de l'any 1770 i el 1850; després del qual va declinar a poc a poc.[1] Cal assenyalar igualment que, durant el segle XIX, hi va haver a l'illa una sèrie d'intents d'establir altres indústries a una escala relativament gran, les quals solien tornar a perdre importància amb el temps, per raons que s'expliquen més endavant. També hi va haver canvis notables en l'agricultura. El policultiu tradicional de subsistència va començar a donar pas a una major èmfasi en el desenvolupament i intercanvi de cultius més aptes per a les condicions de l'illa, com ara les ametlles i garroves. Aquest procés va ser impulsat pels administradors d'Eivissa des de finals del segle XVIII en endavant. La manca de resultats immediatament evidents els solia consternar, com també la resistència previsible dels pagesos a qualsevol innovació radical des de dalt, i en conseqüència els reformadors semblen haver subestimat en general els canvis reals en els seus informes periòdics sobre l'estat de l'illa. Tanmateix, les estadístiques disponibles per al període entre el 1860 i el 1960, per exemple, demostren que hi va haver importants canvis a llarg termini. A més, diverses descripcions de l'agricultura d'Eivissa van ser publicades al llarg d'aquest centenar d'anys, en les quals es veu que el procés de canvi va ser bastant continu, amb –per exemple– la substitució gradual de cereals i arbres tradicionals per nous tipus d'arbres.

Les comunicacions han continuat millorant en el segle XX. Les innovacions mecàniques van començar a penetrar cada vegada més en el

[1] Una llista gairebé completa dels vaixells construïts a Eivissa, juntament amb altres dades, es dóna a COSTA RAMON (1944).

camp eivissenc, especialment després de la Guerra Civil. La guerra va donar als joves reclutes eivissencs una oportunitat de comparar les tècniques agrícoles utilitzades en altres llocs amb les d'Eivissa, i la creació d'una situació socioeconòmica inestable va posar una prima en l'enginy i la capacitat d'adaptació. L'impacte de la guerra civil en l'economia de les Illes Balears en el seu conjunt apareix dramàticament a la taula sobre la distribució sectorial de treball, més avall. Hi va haver un gran augment temporal en la proporció de població activa, a causa de la immigració des de la Península, coincidint amb una recessió en la indústria i un augment corresponent en la proporció de treballadors en el sector primari.

La Guerra Civil, de fet, va interrompre temporalment la tendència general a les Illes Balears cap a una major quantitat d'ocupació en els sectors secundaris i terciaris de l'economia. Aquesta tendència (igual que la d'Europa occidental en general) va ser causada inicialment per la combinació de més industrialització amb una agricultura menys intensiva de mà d'obra. Però la tendència s'ha intensificat en els últims anys a causa de l'auge del turisme de masses.

TAULA 3

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA I LA SEVA DISTRIBUCIÓ SECTORIAL (PROVÍNCIA DE BALEARS)

Any	Sector primari	Sector secundari	Sector terciari	Proporció activa de la població
1920	55,7	26,2	18,1	34,5
1930	39,7	36,8	23,5	40,8
1940	52,4	23,4	24,2	49,4
1950	40,1	33,3	26,6	41,5
1965	27,4	34,1	38,5	42,3

Font: BARCELÓ PONS (1970: 163)
Totes les xifres són percentatges

Una característica notable de la història de les Illes Balears és el lapse de temps entre la introducció d'innovacions en diferents llocs: és a dir, primer a la Península, a continuació a Mallorca, llavors a Eivissa, i finalment a Formentera. La indústria i el turisme d'Eivissa no són excepcions a la regla. Com es descriu anteriorment, hi havia molt poca indústria a l'illa abans del turisme, amb l'excepció de l'artesania a petita escala. En conseqüència, hi va haver molt poca transferència d'ocupació del primari als altres dos sectors fins als darrers vint anys.[1] Fins i tot el 1965, la proporció de població ocupada en el sector primari a Eivissa i Formentera (45,6 per cent) és gairebé el doble que a Mallorca (26,2 per cent) i Menorca (22,7 per cent). La següent taula sobre la distribució sectorial de l'ocupació a Eivissa i Formentera el 1965 demostra, no obstant això, l'aparició d'importants sectors secundaris i terciaris. Això es va deure gairebé totalment a l'auge del turisme, que ha impulsat el desenvolupament de la construcció i altres indústries auxiliars a Eivissa, a més de tenir un efecte directe sobre el sector terciari.

TAULA 4

DISTRIBUCIÓ SECTORIAL DE LA POBLACIÓ ACTIVA
EIVISSA I FORMENTERA (1965)

	Població activa	Percentatge en cada sector
Sector primari	7.468	45,59
Sector secundari	4.217	25,74
Sector terciari	4.697	28,67

Font: BARCELÓ PONS (1970: 178)

BARCELÓ PONS (1970: p. 174 i 178) ha suggerit que la persistència (el 1965) d'una alta proporció d'eivissencs i formenterers dedicats a l'agricultura es relaciona amb l'alt grau de dispersió de la població del camp

[1] Les denotacions dels termes "sector primari", "sector secundari" i "sector terciari" (tal com s'utilitzen en aquesta tesi) s'expliquen a l'Apèndix II.

i també amb la distribució relativament uniforme de terres de conreu entre propietats (la qual es descriu a continuació). Afirma que el 1965 hi havia poc moviment del sector primari a ocupacions terciàries a les Pitiüses, dient que els nous llocs de treball del turisme havien estat ocupats majoritàriament per immigrants peninsulars (BARCELÓ PONS, 1970: 174). No obstant això, encara que fos així el 1965, aquestos arguments no es poden aplicar de cap manera a l'Eivissa del 1971. Ara, és difícil trobar-hi joves adults ocupats principalment en l'agricultura i, per tant, la població d'agricultors actius s'envelleix molt ràpidament. Les xifres del cens del 1970 encara no estan disponibles. Però, fins i tot per al 1965, altres dades de Barceló indiquen que només un 30,7 per cent dels homes actius entre 20 i 29 anys d'edat i només el 16,6 per cent de les dones actives de la mateixa edat, tenien llavors ocupacions del sector primari (BARCELÓ PONS, 1970: 206). Aquestes dades indiquen, doncs, que una transferència considerable de gent jove del sector primari a altres sectors ja havia tingut lloc el 1965. Familiaritzant-se amb l'Eivissa del 1971, ningú pot dubtar que aquest procés s'ha intensificat en els últims anys. Encara que la dispersió de la població del camp i la divisió relativament uniforme de la propietat hi poden tenir alguna influència, sembla bastant segur que les diferències principals en les figures de 1965 per a Mallorca i Eivissa són atribuïbles al lapse de temps mencionat en el desenvolupament del turisme de masses i la indústria a Eivissa.

Deixant de banda qüestions sobre les estadístiques, no hi pot haver cap dubte que el turisme de masses a Eivissa ha portat a terme un dels canvis més fonamentals en la seva història econòmica. Fins fa uns vint anys, l'illa estava gairebé totalment dependent del sector primari. Però ara es diu popularment que Eivissa té un "monocultiu del turisme". Per bé que això encara és una exageració, el turisme, sens dubte, ha substituït l'agricultura com a l'activitat econòmica bàsica de l'illa, i ara totes les altres són d'importància secundària o auxiliar, almenys en l'actualitat.

5.2 EL PATRÓ D'ÚS DE LA TERRA

TAULA 5
L'ÚS DE LA TERRA D'EIVISSA ALS ANYS 1860 I 1960

Cultiu	1860		1960	
	Àrea en hectàrees	Per cent de l'àrea total	Àrea en hectàrees	Per cent de l'àrea total
Terra conreada				
Secà:				
Cereals / llegums	16.526	77,5	9.375	33,5
Ametlles	521	2,4	5.584	20,0
Garroves	1.729	8,1	7.989	28,6
Figues	1.181	5,5	2.201	7,9
Olives	871	4,1	1.317	4,6
Vinyes	45	0,2	17	0,1
Altres fruites	–	–	39	0,2
Total (secà)	20.874	97.8	26.522	94,9
Regadiu:				
Cereals	441	2,1	1.314	4,6
Fruites	15	0,1	113	0,5
Total (regadiu)	456	2,2	1.427	5,1
Total (conreat)	21.331	100	27.949	100
Terra sense conrear				
Pinar	1.717	5,2	14.791	53,4
Inculte	15.323	46,1	4.006	14,5
Muntanya baixa	11.676	35,1	7.213	26,0
Salines	526	1,6	–	–
Sense vegetació	3.998	12,0	1.693	6,1
Total (sense conrear)	33.240	100	27.704	100
Àrea total inclosa	54.571		55.653	

Fonts:
URECH CIFRE, Casimiro: Estudios sobre la riqueza territorial de las islas Baleares dedicados a las Cortes constituyentes (Palma, F. Guasp, 1869).
CATASTRO DE RIQUEZA RÚSTICA (Ministerio de Hacienda): extractes publicats a *Estadística* (1963).

Taula 5 detalla el patró d'ús de la terra d'Eivissa als anys 1860 i 1960, sobre els quals existeixen dades adients. Hi ha algunes diferències entre les classificacions utilitzades en les dues fonts, de manera que cal fer-ne una interpretació cautelosa. Però la taula mostra alguns canvis evidents durant el període de cent anys entre els informes, i aquests s'elaboren en les següents seccions com una base útil per entendre l'impacte del turisme sobre les tendències anteriors a l'agricultura d'Eivissa.

5.3 L'ÚS DE LA TERRA INCULTIVADA

Aproximadament la meitat d'Eivissa és terra incultivada, més o menys igualment dividida entre boscos de pins i garriga. En algunes parts d'Espanya, els boscos formen part d'un patrimoni comú com ara en el poble sorià de "Ramosierra" descrit per KENNY (1966). Però la divisió del segle XIII d'Eivissa entre els conqueridors i els seus successors deixava gairebé tota la terra en règim de propietat privada, incloent-hi els boscos de pins. Cada herència de finca o parcel·la de terra inclou normalment una mescla de bosc, garriga i feixes o bancals.

En el passat, les terres incultes eren un recurs econòmic important. Un escriptor àrab del segle XI, Al-Makkari, va informar que Eivissa "proporciona la majoria de l'Àfrica amb fusta i sal" i que "la indústria principal dels seus habitants consisteix a fer carbó vegetal que s'embarca per a Barcelona i altres punts de la Mediterrània" (vegeu la cita més llarga al Capítol 1). El comerç de fusta i carbó va seguir sent important fins al recomençament del turisme en la dècada de 1950. Hi va haver preocupacions periòdiques sobre la tala excessiva d'arbres, i avui en dia s'ha de demanar un permís per talar-ne. Els pins van ser particularment importants, proporcionant fusta, carbó vegetal, resina i teies (llistons prims de pi, utilitzats per fer torxes). A principis de la dècada de 1960, unes 3.000 tones de fusta de pi encara es produïen anualment, i aproximadament una tercera part es convertia en caixes de fruita. La

majoria de la fusta i caixes s'exportava a l'àrea de fruita cítrica de Gandia. Les savines (Juniperus Phoenicia) també van ser explotades, principalment com a estaques per a arbres fruiters joves. A més de les savines utilitzades a Eivissa, uns 20.000 dels seus plançons rectes s'enviaven cada any a Mallorca. El bosc i la garriga també eren explotats localment de diverses altres maneres. Es feia calç en forns. Es mantenien abelles entre els pins, en ruscs de pedra. Els conills i ocells (atrapats o matats a tirs) proporcionaven el luxe d'un àpat amb carn. Algunes plantes (com ara verdures, bledes, espàrrecs i fongs) i herbes silvestres (p. ex. romaní, farigola i fonoll) afegien nutrició i sabor a la seva alimentació o begudes.[1] En resum, a més de proveir productes de valor comercial i millorar la dieta dels camperols autosuficients, les terres incultes els proporcionaven materials per a les seves cases, els mobles, vaixells, combustibles, medicaments, roba, eines i màquines.[2]

D'acord amb la Taula 5, hi va haver un augment enorme de la superfície classificada com a pinar entre les dues enquestes (d'un 5,2 per cent de la superfície total de terra inculta l'any 1860 a un 53,4 per cent el 1960) malgrat la baixada en l'àrea total de terra inculta. L'augment del pinar va ser acompanyat per un declivi corresponent de l'àrea classificada com a *erial*, muntanya baixa i llocs sense vegetació. Cal tenir present que hi pot haver algunes diferències en els mètodes de classificació. Però, com a mínim en anys recents, algun augment en el pinar es desprèn dels informes orals i les observacions a l'àrea de Sant Josep. Un dia, per exemple, un ancià va tractar d'assenyalar a l'autor un petit santuari dalt d'un puig proper, però no va poder fer-ho a causa dels pins que cobrien el cim. Va expressar molta sorpresa per això, dient que no molts anys abans el cim havia estat completament nu. A més a més, gairebé tots els pins a la zona de Sant Josep són curts i prims. Això es deu en part a la escassesa

[1] Fins i tot, a Vila, hi ha una fàbrica que produeix licors tradicionals d'herbes eivissenques (p. ex. Frígola i *Hierbas Ibicencas*), tant per al consum local com per a l'exportació.

[2] La majoria de les màquines utilitzades pels agricultors fins fa ben poc (algunes estan encara en ús) es feien gairebé totalment de fusta i pedra, incloent-hi les bombes d'aigua, els molins de farina, i les premses d'oli i vi.

de la terra, però també dóna testimoni de la poca edat de la majoria dels pins. D'altra banda, la següent cita es refereix a la venda d'un gran pi de l'àrea de Sant Miquel al principi de la dècada de 1950: "Havia de tenir més de dos palms al cap més prim."[1] Continua: "Els pagesos [...] parlaven de la futura víctima amb indiferència. Sabien que s'acabaven els grans pins, que cadascun necessitava molt de temps per a fer-se, però no veien sinó els diners que en donarien." (VILLANGÓMEZ LLOBET, 1956: 72).

En el moment en què això es va escriure, tanmateix, la tendència d'explotació de la pineda ja s'havia invertit. La demanda de fusta del tipus procedent dels pins eivissencs (*Pinus halepensis*) estava decaient, a causa de la introducció progressiva del cartró i plàstic per fer caixes i altres coses. Els quinqués i, més tard, l'electricitat (que encara és coneguda en general com a "sa llum") va substituir els llumeners, espelmes, teies, i altres formes tradicionals d'il·luminació. En els darrers anys, el gas butà ha estat reemplaçant la fusta i el carbó vegetal per a la calefacció i per cuinar. Alguns llaüts de fusta –les embarcacions tradicionals de pesca– es fan encara, però el ferro, acer, plàstic, fibra de vidre, i altres materials artificials estan fent obsolets els molts usos antics de la fusta a Eivissa. Aquests canvis tecnològics formen part d'un procés llarg i lent durant l'època intermèdia i més tard, en el qual l'estil de vida de subsistència dels eivissencs va donar pas a una major implicació en el comerç i intercanvi.

La gent del camp fan encara un cert ús del bosc i garriga. Els ruscs d'abelles de pedra encara estan en ús en alguns llocs. Molts arbrets rectes es tallen per fer estalons, i algunes savines petites s'utilitzen també com a arbres de Nadal. La caça és un deport popular. Hi ha excursions al bosc a la tardor per buscar els pebrassos (*Lactarius sanguifluus*), que són difícils d'assolir i molt apreciades. Els fongs, plantes i herbes silvestres encara

[1] Una mesura encara d'ús comú al camp d'Eivissa, un "palm" és més o menys la mida d'una mà estesa i generalment es considera com una cinquena part d'un metre.

Notem també les perspectives típicament divergents dels camperols i l'autor viler, Villangómez, que llavors era el mestre d'escola de Sant Miquel i que ara és una persona literària molt respectada a Eivissa.

donen sabors distintives i tradicionals a la cuina eivissenca. Però el turisme ha accelerat en gran mesura la transició esmentada anteriorment i, en particular, ha eliminat completament l'incentiu econòmic per a l'explotació dels productes naturals de la terra incultivada.[1] Aquestes terres, de fet, han sofert un canvi fonamental de funció: és a dir, de la producció econòmica a l'oferta d'un paisatge escènic i un espai d'oci. Altres factors, especialment les innovacions tècniques, han contribuït a aquest canvi, però les seves noves funcions estan relacionades directament amb la riquesa i noves actituds introduïdes pel turisme.[2]

5.4 EL CONREU DE SECÀ

El conreu de secà és la forma predominant a Eivissa, com a les altres Illes Balears, i cobreix més d'un noranta per cent de la superfície total en producció. Els paràgrafs següents contenen descripcions breus dels

[1] Hi va haver un gran incendi forestal al municipi de Sant Josep durant el període del treball de camp. Va durar uns quants dies, causant la destrucció d'una gran extensió de bosc bastant dens, que contenia alguns dels arbres més grans de la zona. Diverses cases van ser amenaçades per l'incendi i les autoritats se'l van prendre molt seriosament, important a l'illa un avió especialitzat per ajudar els soldats que lluitaven contra el foc. L'alcalde de Sant Josep va sol·licitar també l'ajuda dels homes locals. Tècnicament, tothom tenia una obligació legal de respondre a aquesta petició però, de fet, ben pocs homes s'hi van presentar (incloent-hi el personal de l'ajuntament, alguns altres homes locals i uns quants residents estrangers i "hippies"). Hi va haver comentaris que, anteriorment, tots els homes físicament capaços del poble n'haurien pres part, però que aleshores gairebé tots els homes joves eren massa ocupats treballant en hotels i altres empreses turístiques, i que no els era possible deixar la feina per lluitar contra incendis forestals. No obstant això, no hi va haver cap falta d'espectadors, tant eivissencs com turistes, amb una llarga fila de cotxes aparcats a la carretera principal propera. Al lloc de l'incendi, els homes es queixaven que ni tan sols el propietari dels arbres salvats s'havia molestat a venir per ajudar-los! Afegien que, de tota manera, els arbres no valien res relativament als ingressos del turisme. Ja no mereixia la pena vendre la fusta. El "delegat des bosc" havia de venir-hi primer per decidir quins arbres podien ser venuts, i després s'havia de pagar un impost per cada arbre talat. A més a més, van dir, era un treball molt dur.

[2] El turisme de masses és criticat sovint i principalment per la gent de ciutat, tant a Anglaterra com a Espanya, per causar "la destrucció del paisatge". Però no hi ha dubte que contribueix –de moment, almenys– a la restauració del paisatge dels boscos d'Eivissa de diverses maneres: en primer lloc, perquè no hi ha l'anterior necessitat econòmica de talar tants d'arbres com fos possible; en segon lloc, perquè estimula una apreciació estètica del paisatge local; i, en tercer lloc, perquè impulsa els funcionaris locals a introduir noves normes de planificació que combinen motius estètics i econòmics.

cultius més importants, per clarificar les dades de la Taula 5. Després, hi ha apartats similars sobre el regadiu, la ramaderia i la pesca. Al visitant casual, el paisatge de l'illa pot presentar encara característiques aparentment invariables, com ara els bancals, els arbres sense esporgar, i les ancianes del camp amb els seus capells de palla, trenes i vestits tradicionals. No obstant això, els apartats següents demostren que hi va haver canvis importants en el sector primari abans de l'arribada del turisme de masses, i canvis realment dramàtics després.

i) Cultius herbacis:– La proporció de terres cultivades utilitzada per a cereals i llegums (els cultius herbacis més importants) va caure més de la meitat entre el 1860 i el 1960, d'acord amb les dades de la Taula 5. Aquesta caiguda reflecteix la mencionada substitució de cultius de subsistència per productes per al mercat durant l'època intermèdia i turística.

El blat és un dels cultius més tradicionals a Eivissa. Però, la gent del camp diu que el blat és el cultiu més exigent i difícil, i els científics agrícoles opinen que l'illa en general no és gaire apte per al conreu de blat a causa de la seva sequedat, especialment durant els mesos crítics d'abril i maig.[1] No obstant això, els agricultors eivissencs segueixen cultivant el blat per diverses raons. Potser la més important és que molta gent del camp encara fan el seu propi pa en forns de pedra tradicionals de forma redona, i l'estimen més que el pa dels forns comercials que ara existeixen.[2] L'ordi, en canvi, és més adequat per al clima de l'illa, ja que és de maduració més primerenca. Eivissa produeix un considerable superàvit d'ordi, que s'exporta al mercat peninsular, mentre que s'ha d'importar blat. Les faves també s'adapten bé a les condicions d'Eivissa, i

[1] Es poden trobar estadístiques dels rendiments (baixos) del blat eivissenc i comparacions amb la resta de l'Estat espanyol a BARCELÓ PONS (1970: 193).

[2] Les cases noves, tanmateix, solen tenir forns moderns que funcionen amb electricitat o gas butà, i que no són gaire adequats per a l'elaboració de pa. Molts eivissencs i eivissenques joves prefereixen utilitzar màquines per estalviar feina i menjar aliments de conveniència, coses que ara poden permetre's el luxe de comprar. Així que es pot esperar que l'àrea dedicada al cultiu de blat continuarà disminuint (encara que no simplement per les antigues raons econòmiques).

són un cultiu molt útil per alternar-se amb els cereals tradicionals, ja que milloren el sòl, introduint-hi humus i nitrogen.[1] Hi ha una varietat d'altres cultius herbacis a Eivissa, però són de menor importància.[2]

Els cereals i llegums, a Eivissa, es cultiven normalment en feixes o bancals que contenen també línies regulars o irregulars d'arbres fruiters, principalment ametllers, garrovers i figueres. Encara que produeix un paisatge pintoresc, aquesta pràctica és criticada fortament pels científics agrícoles perquè, segons diuen, dóna rendiments més baixos i impedeix l'ús de maquinària. En general, els agents agrícoles intenten descoratjar la producció de blat i, en canvi, suggereixen l'alternança d'ordi i llegums en llocs aptes. Alguns dels pagesos de Sant Josep han adoptat aquest sistema, encara que molt pocs poden oferir raons clares per fer-ho. Altres pagesos, tanmateix, semblen haver abandonat els sistemes tradicionals de rotació sense adoptar-ne una de nova, i solen sembrar el mateix cultiu en una feixa durant uns quants anys consecutius.[3]

També hi ha una tendència a abandonar els cultius herbacis per complet, ja que són intensius de mà d'obra, fins i tot quan s'hi utilitzen màquines també. Cada any en l'actualitat, hi queda més terra sense cultivar per aquesta raó, encara que alguns josepins joves solen ajudar els seus pares amb la feina de les finques a l'hivern i de vegades (si poden trobar una mica de temps lliure) durant la collita a l'estiu. Si aquest abandonament dels cultius herbacis s'acompanyés amb un augment de la cura dels conreus llenyosos, el rendiment efectiu seria gairebé igual (o fins i tot es podria augmentar), però això no és el cas de moment.

En definitiva, el conreu de cereals i llegums a Eivissa és molt

---

[1] No obstant això, les faves pateixen de l'atac devastador d'una planta paràsita ("sa magraneta") en moltes parts d'Eivissa. L'únic remei conegut és bastant complex, i els mètodes tradicionals de matar la mala herba com són l'arada, la rasclada i deixar la terra en guaret, no eliminen la magraneta (SERRES UBACH, 1962: 9-11).

[2] Hi ha una taula que mostra la importància relativa dels diferents cultius herbacis d'Eivissa a BARCELÓ PONS (1970: 193).

[3] El sistema tradicional més comú de rotació dels cultius herbacis és "a terços". És a dir, s'utilitzen tres (o, de vegades, quatre) àrees al seu torn, principalment per al blat, ordi i guaret.

problemàtic en l'actualitat, en part a causa de les dificultats en canviar l'agricultura de subsistència a la dels mercats especialitzats, com també en l'aprenentatge i la incorporació de noves tècniques. Però, cal assenyalar que el factor més crucial és el creixent benestar fruit del turisme i la conseqüent escassetat de joves pagesos i treballadors agrícoles.

ii) Cultius llenyosos:– Els ametllers ("es metllers") s'esmenten en antigues descripcions d'Eivissa i, en l'actualitat, cobreixen aproximadament una cinquena part de la superfície total conreada a Eivissa. A principis de la primavera, el paisatge és dominat per la seves flors blanques o rosenques. També són l'ingredient principal de "la salsa de Nadal" del camp d'Eivissa, un plat tradicional que s'ofereix als visitants durant el període festiu de Nadal. Moltes persones, per tant, solen afirmar que: "*Antes* des turisme, ses metlles sempre eren sa riquesa d'Eivissa". No obstant això, la realitat és que no hi van assolir gran importància econòmica fins que fa relativament poc. Al final del segle XVIII, la *Sociedad de Amigos del País* van promoure fortament el cultiu d'ametlles a totes les Illes Balears, però no va començar a implementar-se àmpliament a Eivissa fins al final del segle XIX (vegeu la Taula 5).

La majoria de les ametlles s'exporten i, per tant, van ser una font molt important d'ingressos en efectiu abans del turisme. A més, el 1961, un especialista agrícola va afirmar que l'ametller s'adapta perfectament a les condicions ecològiques de l'illa (SERRES UBACH, 1961: 146). L'arbre, tanmateix, necessita atenció acurada i regular per sobreviure. El 1970, el *Agente de Extensión Agraria* a Eivissa opinava que aproximadament la meitat dels ametllers existents eren moribunds o en perill imminent de ser-ho. Hi estaven d'acord els tècnics agrícoles de la *Promoción Profesional Obrera* (una organització estatal de cursos peripatètics de formació professional), els quals donaven cursos sobre la cura dels cultius llenyosos a cada poble d'Eivissa durant el període de treball de camp. I alguns ametllers morts, mig morts, o amb la fruita sense collir estan a la vista arreu de Sant Josep. Hi ha dues raons principals. En primer lloc, la

competència del mercat mundial manté preus massa baixos per als agricultors eivissencs, perquè els seus mètodes tradicionals no donen un rendiment adequat. I en segon lloc, l'escassetat ja esmentada de mà d'obra a causa del turisme ho fa tot difícil, especialment quan els agricultors són majoritàriament gent d'una certa edat.[1]

A diferència de l'ametller, el garrover és un arbre robust, que dóna regularment bons rendiments a la tardor, sense necessitar gaire atenció, i es pot veure garrovers venturers en els marges dels boscos als voltants de Sant Josep. La majoria de la producció de garroves de l'illa és processada i exportada (principalment a Anglaterra). La resta s'utilitza principalment com un aliment animal local (equí, sobretot).[2] Hi va haver un augment enorme de la proporció de terra utilitzada per a garroves a Eivissa entre el 1860 i el 1960 (vegeu la Taula 5). És probable, a més, que l'impacte del turisme sigui menys marcat que en el cas de l'ametlla, ja que el garrover sobreviurà fins i tot si es descuida completament. Els mercats, per tant, són el factor determinant en aquest cas, i fins ara han estat bastant favorables a la producció de garroves a Eivissa.

Les figueres d'Eivissa tenen una aparença majestuosa, a causa de l'alternativa tradicional i curiosa dels pagesos locals a la poda generalment utilitzada pels arbres fruiters. Quan cada branca creix tan llarga que hi ha un risc de ruptura pel seu propi pes, s'hi insereixen puntals de fusta (estalons). L'arbre, per tant, s'estén a poc a poc horitzontalment, arribant sovint a ser molt gran, amb dotzenes (o fins i tot un centenar) d'estalons. Els científics agrícoles critiquen la pràctica

---

[1] El 1970, un senyor (és a dir, un home que no necessita treballar amb les mans) de Sant Josep havia perdut el seu majoral ("es mijoral") i no n'havia trobat cap substitut. L'estiu de 1969, per tant, va oferir la meitat ("a mitges") de la collita dels fruits d'arbre de la seva finca de 80 hectàrees a qualsevol que volgués fer la feina. El pagament tradicional per la mera recollida dels cultius llenyosos era només "una part de quatre". Però aquesta collita no es va fer i el fruit es va podrir. Altres propietaris de la zona estan tenint dificultats similars, ja que la collita d'ametlla es fa durant la temporada alta turística.

[2] La garrova és menys apreciada que l'ametlla a Eivissa. Les fruites s'assemblen a faves negres quan estan madures, i tenen un sabor dolç curiós. Molts eivissencs, de mal grat, havien de menjar-ne o utilitzar-les per fer farina després de la Guerra Civil, per la qual cosa "menjar garroves" simbolitza "sa misèria" per a ells.

com un mal ús de l'espai i per retenir la fusta vella i improductiva (SERRES UBACH, 1961: 147). Però les amples ombrel·les verdes de les figueres són atractives i fotogèniques per als turistes, i donen ombra a l'estiu. En qualsevol cas, les figues han estat en gran part substituïdes per altres aliments preferits de porc en els darrers anys, i hi ha hagut una conseqüent disminució en el seu valor de mercat.[1] L'escassetat de mà d'obra afecta també la seva cura i la recollida, i, per tant, és bastant comú veure arbres plens de figues podrides. D'aquesta manera, una combinació de la modernització dels mètodes agrícoles amb la demanda de mà d'obra del turisme ha invertit la tendència anterior a l'expansió de les figueres a Eivissa (Taula 5 mostra que l'àrea ocupada per figueres s'havia gairebé duplicat entre el 1860 i el 1960).

Hi ha dos altres conreus tradicionals que són molt menys importants en l'actualitat. En primer lloc, hi ha l'olivera, que creix de forma natural a Eivissa, però el seu fruit és afectat greument pels corcs. Els arbres, un cop establerts, reben molt poca atenció dels pagesos. Les olives solen resultar bastant amargues i són consumides pels pagesos mateixos, o curades o en forma d'oli. L'oli es produeix localment en trulls, enormes premses tradicionals de fusta, l'ús dels quals encara es recompensa en espècie a Sant Josep. L'oliva, anteriorment d'una utilitat considerable als pagesos de subsistència, de moment té molt poca importància econòmica, i la majoria de l'oli d'oliva utilitzat a Eivissa és importada. En segon lloc, hi ha les vinyes d'Eivissa, les quals no es planten normalment en files atapeïdes com en altres llocs. Les línies individuals de vinyes adornen les vores d'algunes de les feixes, assemblant-se a tanques vegetals. El raïm és premut i convertit en vi, utilitzant mètodes tradicionals. El vi és consumit en gran part pels seus productors, que se n'enorgulleixen, guardant-lo a vegades per dies festius en el cas d'un petit (però bon) rendiment. Un rendiment petit és cada

[1] Les figues seques s'han exportat d'Eivissa per al consum humà des de l'època clàssica, però la seva utilització principal ha estat com a aliment per als porcs de l'illa, dels quals cada finca tenia –i sovint encara en té– com a mínim un, per ser sacrificada a la tardor, proporcionant carn i embotits durant tot l'hivern. Qualsevol excedent de figues s'exportava al mercat peninsular.

vegada més freqüent en els anys recents, i la majoria dels pagesos en donen la culpa a una sequera sostinguda. Però, sens dubte, la comoditat de comprar vi barat de les botigues hi influeix també, encara que el seu gust no és gaire comparable.

5.5 EL REGADIU

L'aigua, l'or blau, és el recurs bàsic més preuat d'Eivissa. El seu ús en l'agricultura pot augmentar el rendiment net anual en efectiu d'una parcel·la de terra, de 3.200 pessetes per hectàrea a més de 50.000 pessetes, és a dir, multiplicar-lo per un factor de 16, d'acord amb BARCELÓ PONS (1970: 203-4). La zona humida de cultiu veïna a Vila, "Ses Feixes", va desapareixent sota els blocs d'apartaments de l'eixamplament de la capital. En canvi, en altres parts d'Eivissa s'estan fent petites parcel·les de regadiu per tot arreu on l'aigua es pugui trobar. Menys d'una desena part de la superfície total conreada a Eivissa és de regadiu en l'actualitat, però la proporció augmenta constantment.[1] I aquesta dada no indica adequadament la importància de la irrigació a l'illa, si no es té en compte el rendiment molt més alt de la terra de regadiu. Mentre que, per exemple, només un 7,2 per cent de la superfície conreada el 1962 era de regadiu, un 43 per cent (2.125) de les 4.897 finques de l'illa feien ús de la irrigació (BARCELÓ PONS, 1970: 192).

Bona part del regadiu d'Eivissa s'utilitza per als cultius herbacis, que inclouen patates, dacsa, alfals, i altres plantes de farratge, juntament amb una gran varietat d'hortalisses de menor importància, com ara tomates, lletugues, pebreres, coliflors, albergínies, raves i cacauets. Diversos arbres fruiters (especialment albercoquers i cítrics) també són d'importància i adequats a les condicions de l'illa.

Aquest tipus d'agricultura pot ser molt rendible, doncs, amb ingressos resultants que es comparen favorablement amb els que es deriven del

[1] L'àrea de regadiu de les Illes Balears en conjunt ha augmentat de 15,8 mil hectàrees el 1960 (BARCELÓ PONS, 1969: 25) a 16,7 mil hectàrees el 1970 (MINISTERIO DE AGRICULTURA, 1973).

turisme. No obstant això, el regadiu és també més exigent tècnicament que el secà tradicional. El problema des del punt de vista del tècnic agrícola, lluitant contra les tècniques tradicionals del pagès eivissenc, s'ha expressat eloqüentment en el *cri de cœur* següent:

> La mayor dificultad estriba, a nuestro juicio, en el elemento humano. Un agricultor acostumbrado al cultivo rudimentario del garrofero, almendro e higuera, no puede convertirse en fruticultor de la noche a la mañana; y para realizar plantaciones mal proyectadas, de árboles hambrientos y sedientes, con ramas grotescas y copas enmarañadas, colección lamentable de insectos, hongos y bacterias, de escasa producción y paupérrima calidad, tal vez sea preferible que sigamos comiendo fruta de otras regiones, aun a costa del no despreciable gravamen de los transportes, embalajes, mermas y comisiones (SERRES UBACH, 1962: 28).[1]

Serres potser tenia raó quan deia, el 1962, que l'element humà era el factor més important en l'agricultura de regadiu a Eivissa. Però la situació del regadiu en l'actualitat proporciona també un exemple curiós del complex conjunt de factors que afecten l'agricultura moderna a Eivissa, tal com mostren els paràgrafs que segueixen.

L'expansió del regadiu és, en gran mesura, el resultat de la difusió de les innovacions tècniques. Els mètodes àrabs de pujar l'aigua (per capil·laritat a ses Feixes i per mitjà de sínies amb mules en altres llocs) es van utilitzar durant tota l'època tradicional. A partir de mitjans del segle XIX, però, tot i que els mètodes tradicionals s'utilitzen encara en alguns llocs, s'han introduït diverses tècniques noves, primer els molins de vent i després una sèrie de diferents bombes de motor fins arribar a les bombes rotatives elèctriques d'avui. S'estan excavant encara molts pous a mà amb l'ajuda de dinamita en ser necessari, un procés laboriós i perillós. Però el 1971 es va importar a Eivissa una plataforma moderna de perforació d'alta velocitat, i van començar a fer-se perforades molt profundes a l'interior. D'aquestes dues maneres, doncs, s'estan fent un gran nombre de nous pous cada any.

---

[1] La visió continguda a la cita és d'un nou conjunt d'arbres fruiters cultivats de la manera tradicional (és a dir, amb estalons i sense esporgar), que aquest autor critica durament.

El turisme ha afectat aquesta situació de diverses maneres. En primer lloc, ha augmentat la demanda local per verdures i fruites, i ha proporcionat a molts pagesos els diners necessaris (de la venta de terrenys o el treball de temporada, per exemple) per invertir en l'electricitat, pous i nous sistemes de reg. En segon lloc, s'ha creat també una gran demanda nova d'aigua per abastir les llars i els nous banys dels eivissencs benestants de cop i volta, i sobretot per proporcionar les grans necessitats d'aigua dels hotels turístics i altres empreses comercials. Eivissa, en conseqüència, s'enfronta amb la seva primera crisi ecològica.

El 1970-71, les mestresses de casa de Vila ja no podien utilitzar l'aigua d'aixeta per beure's, i el seu acudit estàndard era que no calia posar cap sal a la sopa, perquè ja se n'havia proporcionat gratis en l'aigua d'aixeta. Al mateix temps, els pagesos de la zona fèrtil de Sant Jordi van trobar que els seus pous anava adquirint cada vegada més salinitat. De fet, la mateixa cosa succeïa a totes les zones baixes d'Eivissa, és a dir, a les àrees més importants per a l'agricultura de regadiu. Mentrestant, als voltants del poble de Sant Josep, molt per sobre el nivell del mar, els antics pous i fonts s'havien eixugat progressivament, i els nous pous s'havien de fer cada cop més profunds. La gent del poble en general va donar la culpa d'aquests fenòmens a *sa sequia* (la sequera), però altres van culpar també els nous hotels per utilitzar tanta aigua. Sembla probable, almenys, que l'esgotament dels pous de Sant Josep té alguna relació amb la salinització dels pous més a prop del nivell del mar.

El problema ha impulsat diversos estudis hidrològics de l'illa. Un equip del *Servicio Hidrológico de la Delegación Provincial del Ministerio de Obras Públicas* va arribar a la conclusió que la gran quantitat d'aigua que es bombeja ara a la superfície va esgotant les reserves d'aigua dolça de l'illa més ràpidament que puguin ser reposades per les pluges (DIARIO DE IBIZA, 4 febrer 1971: 8). La importància d'aquest descobriment s'ha resumit pel diari de l'illa:

> Al parecer, según las previsiones del Plan Provincial de Ordenación de Baleares, la isla de Ibiza puede seguir creciendo al ritmo actual solamente hasta el año 1975 [...] Poco crecimiento le queda, pues, a

> nuestra isla. ¿Razón del plazo tan corto? Según los técnicos redactores del Plan, los recursos de agua serán insuficientes pasado 1975. El agua puede suponer, pues, un colapso total en el crecimiento de nuestra isla ("El Agua, Problema", DIARIO DE IBIZA, 12 març 1971: 2).

Hi ha problemes similars de salinització de pous a l'illa més gran, Mallorca, segons BARCELÓ PONS (1970: 191). Amb la ironia que ja és familiar en altre llocs, doncs, les innovacions tècniques que han fet possible tant el turisme com (en conseqüència) l'augment de reg, estan produint al mateix temps un possible desequilibri ecològic a les illes. Les dificultats, per descomptat, no s'han d'exagerar. S'han proposat diverses solucions, incloent-hi l'explotació "més científica" de les reserves d'aigua natural i l'establiment de plantes de dessalinització. En l'actualitat, s'estan introduint normes restrictives sobre la localització i el subministrament d'aigua dels nous hotels. I s'han proposat més restriccions sobre la perforació i l'ús dels pous particulars també. Tanmateix, és probable que el cost de l'aigua dolça a Eivissa augmentarà ràpidament en el futur pròxim. Això pot limitar el desenvolupament del regadiu. Es redueixen també els rendiments del reg en les zones afectades per la salinització. I, per descomptat, les conseqüències no es limiten a l'agricultura.

Tot això demostra també la interdependència de diferents aspectes del canvi agrícola a Eivissa, com ara la difusió de les innovacions tècniques, la major participació en una economia de mercat, el creixement del turisme, els canvis en la demanda i els tipus d'inversió locals, la introducció de noves formes d'administració i planificació, i l'equilibri ecològic. I no s'han esmentat altres aspectes rellevants, com l'escolarització o aprenentatge per exemple: la creixent complexitat de l'agricultura incentiva les habilitats generals com l'alfabetització i els coneixements tècnics com ara els mètodes moderns de poda o l'ús de túnels de plàstic per cultivar tomates primerenques.

5.6 EL BESTIAR

Ben poques finques d'Eivissa tenen més d'uns quants animals de cada espècie.[1] Fins i tot les ovelles i cabres es mantenen normalment en ramats d'una vintena o menys. Malgrat tot el foment de la racionalització agrícola i l'aparició de carnissers comercials, doncs, ha perdurat fins avui el patró de l'època tradicional de mantenir a cada finca algun animal de tir i altres animals suficients per a les seves pròpies necessitats de carn. A més del bestiar, la majoria de famílies del camp (i en el passat algunes famílies de la ciutat també) mantenen gallines, conills i coloms, entre altres coses.[2]

El nombre d'animals de tir d'Eivissa ha anat disminuint durant els últims cinquanta anys, d'acord amb la tendència en altres llocs, a causa de la mecanització gradual de l'agricultura. Però el turisme, que ha produït riquesa i una escassetat de mà d'obra, ha estimulat enormement aquest procés. Encara que l'assessor agrícola local sosté que podrien ser rendibles, el nombre d'ovelles i cabres va disminuint també: la tasca de cuidar-les era tradicionalment dels nois (que ara van a l'escola) o dels ancians (que ara tenen altres ocupacions, deixant a banda els minusvàlids). El porc (gairebé totalment comestible) ha perdut similarment la importància central que va tenir en l'agricultura de subsistència, quan les matances al final de la tardor eren el punt culminant de l'any agrícola, amb un gran intercanvi d'hospitalitat, feina i festes entre familiars i vesins. No obstant això, els porcs i bestiar poden mantenir-se en un espai petit, sense necessitar massa atenció, i la demanda mundial i local per la seva carn ha augmentat en els darrers anys.

En general, en efecte, la situació del mercat és favorable per a la

---

[1] Hi havia els animals següents a les finques d'Eivissa el 1955: 813 bestiar gros, 15.563 ovelles, 8.571 cabres, 5.984 porcs, 1.659 mules, 223 ases i 2.195 cavalls, segons BARCELÓ PONS (1970: 381).

[2] Algunes famílies de Sant Josep també mantenen faisans, d'origen curiós. Es diu que, fa uns quants anys, un estranger establert a l'illa va comprar alguns faisans i va emprar un home local per cuidar-los. Després, el faisans adults es van amollar al sotabosc per a la caça. No hi van durar gaire temps. Però l'home local n'havia criat més i llavors va vendre alguns a coneguts seus, i des d'aleshores els han criat a ca seua, fora de l'abast de les escopetes.

ramaderia d'Eivissa en l'actualitat. Hi ha hagut un consegüent increment en el nombre de porcs i bestiar, però una sèrie de factors han impedit una expansió ràpida fins ara. En primer lloc, encara que el turisme ha proporcionat més capital disponible, la forta inversió inicial i el benefici lent, els quals caracteritzen la ramaderia moderna, tendeixen a dissuadir els inversors, que poden trobar oportunitats més atractives d'inversions més directament vinculades amb el turisme. En segon lloc, hi ha l'escassetat de mà d'obra i els alts costs en general, si es comparen amb els de la ramaderia a la Península. Aquest desavantatge de cost de les Illes Balears ha estat empitjorat per les polítiques del govern central sobre els preus de la carn, segons ANGUERA SANSÓ (1969: 47-8). I, en tercer lloc, el caràcter essencialment complementari i la petita escala de la ramaderia d'Eivissa, els quals segueixen el patró de subsistència tradicional, dificulten la competència en el mercat estatal. És possible, per descomptat, que alguna reestructuració del sector pugui tenir lloc a poc a poc, quan les noves generacions hereten terres en què tenen poc interès a part del seu valor en efectiu. Però hi ha hagut poca reestructuració fins ara, i la distribució relativament equilibrada de la terra i el típic patró del conreu pel propietari ho fan ben difícil.

5.7 LA PESCA

Es podria pensar que la pesca hauria de ser l'ocupació principal d'una illa llunyana com Eivissa. Però, com a mínim des del segle XIII, la pesca ha estat només una ocupació complementària. El motiu principal en el passat va ser probablement la pirateria a la Mediterrània occidental, quan la pesca era una activitat més perillosa. Fins i tot a finals del segle XIX, no obstant això, hi havia a Eivissa només uns cinc-cents pescadors a temps complet, fent ús d'unes 120 embarcacions de pesca (NAVARRO, 1901: 89). La majoria d'ells vivien en el barri de sa Penya de la capital. L'any 1958, el seu nombre havia tornat a reduir-se, a 358 en total (MASSUTÍ, 1961: 57).

Tot i que hi havia pocs pescadors a temps complet a Eivissa, gairebé tots els pagesos (almenys els josepins) eren pescadors a temps parcial, i alguns d'ells sabien construir els llaüts tradicionals que s'hi utilitzaven. Alguns tenien una caseta en una de les cales, on podien allotjar-se o pernoctar durant la temporada de pesca que seguia la collita de cereals, però havien de tornar a les seves finques per a recollir les ametlles i olives al final de l'estiu. Llavors, quan s'havien acabat les feines principals de la tardor –l'arada i la sembra–, es començava la temporada de la pesca de calamars. Així doncs, encara que fos només una activitat secundària per a molta gent del camp, la pesca els proporcionava un element important de la dieta, ja que per a ells la carn era un luxe que es menjava principalment a l'hivern i primavera, després de les matances.

Durant el segle XX, les fibres artificials i els motors han reemplaçat en gran part les fibres naturals, les veles i els rems. Però els arts de pesca d'Eivissa segueixen sent molt similars als de segles passats. Això és poc sorprenent, tenint en compte l'envelliment de la població de pescadors de les Illes Balears en general. El 1958, només un 18 per cent dels pescadors de la província tenien menys de 30 anys d'edat, mentre que un 48 per cent tenien entre 30 i 50, i un 32 per cent tenien més de 50 anys (MASSUTÍ, 1969: 51). Pocs joves estan seguint els passos dels seus pares a Eivissa, i en anys recents molts pescadors experimentats han abandonat la pesca per treballar als hotels o, si no, per dedicar-se a excursions en vaixell per als turistes.

Un altre factor és la creixent escassetat de peix. Fa temps que les aigües de les Illes Balears han patit de sobrepesca, malgrat la continuïtat de les tècniques tradicionals locals i la disminució de la pesca a temps complet entre els illencs. Sembla que la causa principal en sigui la gran quantitat de peix que agafen els vaixells arrossegadors, especialment els del continent. Això, almenys, és l'argument de la majoria de la gent local. Els funcionaris, tot i que estan parcialment d'acord, també donen una part de la culpa a una sèrie de tècniques il·legals emprades principalment pels pagesos que pesquen a temps parcial, en particular l'ús de xarxes en

aigües poc profundes, la pesca amb dinamita, i la pesca submarina amb botelles d'aire.[1] Aquesta última pràctica va ser introduïda pels visitants estrangers, però ara ho fan també alguns joves locals, amb gran èxit.[2]

La majoria dels homes de Sant Josep (de totes les edats) encara surten a pescar, sigui en els seus llaüts i xalanes tradicionals o en embarcacions modernes de fabricació comercial. El nombre d'embarcacions va augmentant ràpidament, i hi ha una escassetat d'espais per a les tradicionals casetes rectangulars de llaüt al litoral de Sant Josep. Però ara la gent va a pescar gairebé enterament per divertir-se i no per les raons econòmiques anteriors, tot i que el preu del peix de les Illes Balears és superior al de qualsevol altra província espanyola (MASSUTÍ, 1969: 58). Així és que el turisme ha canviat la funció principal de la pesca a Eivissa (igual que la del bosc) de la cerca d'aliments o ingressos a l'oci.[3] També cal assenyalar que en el cas de la pesca, com en el de l'ús d'aigua dolça, les tècniques modernes estan amenaçant els recursos naturals, tot i que l'escassetat de peix no és tan particular a Eivissa, ni tan directament vinculada amb el turisme.

5.8 FACTORS CONDICIONANTS

La interacció dels diversos factors que influeixen en els canvis d'Eivissa s'ha esmentat en apartats anteriors. En aquesta secció,

---

[1] Fa molt de temps que la pesca amb dinamita es practica a Eivissa. Vegeu, per exemple, BENAVIDES (1932).

[2] Tots aquests mètodes són il·legals, amb una pena de presó per pescar amb dinamita, una multa per la pesca submarina amb botelles, i normalment la vista grossa en el cas de la pesca (tradicional) amb xarxes.

[3] No obstant això, l'actitud dels eivissencs ancians envers l'oci encara reflecteix normalment la preocupació econòmica del passat. Després d'una excursió de pesca o per buscar pebrassos, una gran recollida sol provocar el comentari que "hem fet molta de vega!", mentre que una petita recollida provoca un comentari negatiu, per bé que l'excursió hagi agradat a tothom. I quina sorpresa els dóna sentir a dir que molts pescadors anglesos tornen els peixos a l'aigua en lloc de menjar-los! D'altra banda, solen considerar que les activitats recreatives i no productives que costen diners (p. ex. ballar en discoteques) són només formes de "tirar sous". En canvi, els eivissencs més joves, especialment els que tenen ocupacions a temps complet de naturalesa no agrícola, tendeixen a dissociar la producció econòmica del plaer en molt major mesura.

s'intenta desembolicar els principals factors que afecten l'agricultura en particular, però algunes de les observacions tenen implicacions més àmplies també. Les causes més importants dels canvis analitzats en aquest capítol es poden resumir en tres factors:
i) l'expansió de les comunicacions,
ii) les innovacions tècniques
iii) el turisme de masses.
Durant l'època tradicional a Eivissa, cap dels tres va ser de gaire importància per a les finalitats d'aquesta anàlisi. En l'època intermèdia, l'expansió de les comunicacions va ser inicialment el factor més important, seguit per la difusió de les innovacions tècniques en la ciutat i camp d'Eivissa: durant el segle XX, aquestes innovacions han afectat el camp en particular cada cop més. En l'època turística, s'ha vist una continuïtat i intensificació dels dos primers factors, però el tercer factor, el desenvolupament del turisme de masses, ha estat determinant.

Els diversos productes del sector primari d'Eivissa i l'impacte en aquest sector dels tres factors causals ja s'han descrit en els apartats anteriors d'aquest capítol. Aquesta secció, en canvi, descriu les principals circumstàncies a Eivissa que han condicionat els canvis provocats pel turisme en particular. S'observa que, tot i que les circumstàncies de l'illa no es poden considerar estrictament factors causals (ja que són, per definició, estàtiques), han influït de manera important en la forma i magnitud dels canvis. Han determinat, per exemple, els llocs de l'illa on el turisme s'ha desenvolupat més, o la magnitud de la transferència dels joves de l'agricultura a altres llocs de treball (que podrien haver estat ocupats, d'altra manera, per immigrants).

a) Factors ecològics

i) El clima:– A principis de la dècada de 1970, un presumpte canvi climàtic de l'illa va ser una de les raons més comunes que s'esmentaven a Eivissa (sobretot per la gent del camp) per la disminució en la producció

agrícola dels darrers anys, especialment en el cas de cultius tradicionals de secà, com ara els cereals, figueres, vinyes i ametllers. Es va dir que en els darrers anys hi havia hagut una sequera inusualment greu. No valia la pena sembrar llavors per veure com les plantes joves es pansissin al sol. Es va afirmar que aquesta era la raó principal per la qual totes les persones joves anaven abandonant l'agricultura, encara que hi podia haver altres raons menys importants. Era també l'explicació gairebé invariable de la reducció en la producció de vi casolà. La gent de Sant Josep solia esmentar igualment la sequera com a la causa de l'assecat de pous i fonts locals, i una persona va atribuir fins i tot la desaparició de l'antic costum de ballar a les fonts d'aigua comunal a la sequera (els balls havien tingut lloc en el passat en determinats dies de festa a l'estiu). En altres paraules, els eivissencs estaven atribuint un significat causal al suposat canvi del clima comparable a l'efecte del turisme.

Per a comprovar la seva explicació, es van analitzar les xifres de pluviometria del període 1953-1970, facilitades a l'investigador per l'oficina meteorològica a l'aeroport d'Eivissa. Els resultats es presenten en l'Apèndix III. La interpretació d'aquest material per part de l'investigador és que els eivissencs tendien a utilitzar un suposat canvi climàtic com una explicació neutral i convenient de la decadència de l'agricultura. Les xifres de precipitacions, de fet, no en demostren cap alteració notable durant l'última dècada.

Confirmen, no obstant això, la manca sempiterna de fiabilitat del clima eivissenc. L'absència de temperatures extremes permet una gran varietat de cultius, però la pluja és intermitent i molt irregular, encara que es concentra sovint –però no sempre– en fortes tempestes a la tardor i la primavera. El resultat és que la collita de tots els cultius és variable i incerta també. D'altra banda, la creença dels eivissencs que el clima ha canviat pot tenir l'efecte de convertir un factor que és objectivament estàtic en un factor subjectivament causal, provocant, per exemple, més abandonament rural per part de persones de totes les edats.

Per resumir, el clima és, sens dubte, una circumstància important

que condiciona els canvis en l'estructura econòmica de l'illa. En primer lloc, la manca de fiabilitat limita la rendibilitat del secà, mentre la seva sequedat restringeix l'expansió del regadiu. En segon lloc, hi ha els efectes psicològics de la manca de fiabilitat. Els anys dolents, tot i que no són anormals, tenen un impacte psicològic més fort i durador que els anys bons o mitjans d'entremig. El clima pot esdevenir així un factor subjectivament dinàmic. En tercer lloc, el clima no és sempre favorable per a l'agricultura, però és certament apte per al turisme de masses (deixant a banda la consegüent escassetat d'aigua dolça), i el clima constitueix un dels principals encants de l'illa.

ii) Sòls i topografia:– El sòl és un important factor limitant per a l'agricultura d'Eivissa. Una anàlisi detallada se'n dóna a SERRES UBACH (1961: 142-3). El nivell general de fertilitat intrínseca és més aviat baix. Si la terra es treballa curosament, utilitzant adobaments adequats i aigua suficient, la fertilitat pot elevar-se a un nivell alt en moltes parts de l'illa, però poques vegades concorren aquests requisits en la pràctica. Per tant, els agricultors d'Eivissa tenen un handicap important quan el seus productes han de competir en els mercats amb els productes de regions més fèrtils i/o explotades més científicament.

D'altra banda, les característiques geològiques de l'illa (igual que el clima) són tan favorables per al turisme com són problemàtiques per a l'agricultura. El seu perfil muntanyós i el sòl prim del terreny alt limiten el conreu a la meitat aproximadament de la superfície total. Aquestes característiques redueixen, doncs, el potencial de la producció agrícola. A més, en el cas del nord de l'illa, els penya-segats impenetrables són un impediment econòmic fins i tot ara, en l'època turística. Però, en general, la geologia afavoreix l'encant turístic del paisatge de l'illa, amb els seus puigs coberts de pins, penya-segats impressionants, cales pintoresques, feixes sense tanques, i finques emblanquinades aquí i allà.

iii) Situació geogràfica:– La posició geogràfica d'Eivissa és en algunes èpoques favorable i en altres desfavorable a l'economia de l'illa. Quan el comerç a la Mediterrània ha florit, Eivissa en general també. Quan hi ha

hagut pirateria o guerra, en canvi, l'illa ha patit dràsticament.[1] Mai no ha estat completament autosuficient, fins i tot amb el sistema tradicional de subsistència, a causa del baix rendiment dels cereals i l'antiga dependència de la producció de sal marina. Des de la conquesta catalana fins fa poc, doncs, la ubicació de l'illa ha constituït generalment un desavantatge econòmic. En primer lloc, la comunicació limitada i insegura va restringir el mercat agrícola i va provocar un lapse de temps en la introducció de canvis tècnics i d'altres. En segon lloc, el desenvolupament comercial i industrial té sempre un desavantatge del cost de transport relativament a la Península.

En canvi, la posició geogràfica d'Eivissa s'adapta bé a l'explotació del turisme de masses. Per l'aire, és prou a prop dels estats europeus occidentals més pròspers per ser un lloc de vacances barat sense perdre l'atracció de ser una illa exòtica. La insularitat és en si un valor afegit, tant perquè els turistes a l'actualitat són atrets per illes per raons romàntiques com també a causa de les mateixes dificultats de transport que antigament van ser un desavantatge. Els turistes normalment volen a l'illa i passen la totalitat del seu temps disponible per vacances a l'illa (amb l'excepció, potser, d'alguna excursió en ferri a Formentera). Eivissa en conseqüència té la durada mitjana d'estada més llarga d'Espanya.

b) Factors socials

i) El patró d'assentament:– Vila, o "la Ciutat d'Eivissa", ha estat –i, per a molts propòsits, encara ho és– l'únic assentament compacte d'importància a Eivissa. També posseeix l'únic port important de l'illa. Per tant, gran part del contacte amb l'exterior (sigui administratiu, comercial o cultural) ha

[1] La pirateria en la Mediterrània occidental durant l'època tradicional va tenir tres conseqüències econòmiques importants per a Eivissa. En primer lloc, restringia les comunicacions i el comerç. En segon lloc, el perill inhibia la pesca i el conreu de les terres costaneres. En tercer lloc, desviava l'escassa mà d'obra des de la producció d'aliments a la defensa de l'illa.

També és cert, per descomptat, que la pirateria va proporcionar una important font d'ingressos per als eivissencs involucrats en ella, però per a la majoria de la gent els inconvenients per a l'economia superaven aquest avantatge.

tingut lloc en, o a través de, la ciutat. Quan el patró d'assentament dispers del camp es té present també, es pot apreciar l'aïllament profund dels habitants del camp eivissenc.

Les principals conseqüències econòmiques són els següents. En primer lloc, el comerç de productes agrícoles amb l'exterior i, fins fa poc, tota la venta de productes agrícoles dins la ciutat, ha estat en mans d'intermediaris de Vila, amb una conseqüent pèrdua per als pagesos. En segon lloc, la manca general de cooperació entre les famílies pageses ha estat augmentada a Eivissa per la dispersió dels habitatges, la qual limita la cooperació eficaç a petits grups de veïns o familiars. A més, la deficiència de les comunicacions internes ha contribuït a la inhibició d'innovacions tècniques en l'agricultura, i la desconfiança envers intermediaris i funcionaris de tota mena, incloent-hi els assessors agrícoles, ha reforçat aquest efecte.

No obstant això, diversos factors han disminuït els efectes del patró d'assentament en el segle XX, incloent-hi la millora de les comunicacions, el transport, i l'alfabetització. En anys recents, a més, el turisme de masses ha tingut un impacte decisiu. Ha proporcionat la riquesa necessària per a desenvolupar les carreteres asfaltades i la xarxa d'electricitat, que poc a poc van unint els racons més aïllats de l'illa. Ha proveït també una oportunitat inigualable de contacte amb la gent d'altres cultures, la qual cosa ha afectat radicalment la mentalitat de fins i tot les persones més grans del camp, i els ha fet generalment més receptives a les innovacions de tota mena. Resumint, doncs, el patró d'assentament va ser una circumstància important que limitava els canvis de tot tipus durant l'època tradicional i la intermèdia, però l'impacte del turisme (especialment) en els darrers anys ha superat en gran mesura aquesta influència restrictiva del patró d'assentament de l'illa.

ii) <u>El repartiment de la terra</u>:– Taula 6 mostra la distribució de la terra d'Eivissa en explotaciones de diferents mides, el 1963, juntament amb les distribucions ben diferents a les altres illes principals.

TAULA 6

L'EXTENSIÓ DE LES FINQUES

Extensió (hectàrees)	El nombre de finques				
	Eivissa	Formentera	Mallorca	Menorca	Balears
0 a 0,9	398	115	9.925	1.758	12.196
1 a 4,9	1.389	309	13.301	453	15.452
5 a 9,9	1.126	117	4,993	216	6.452
10 a 19,9	866	92	2.396	237	3.591
20 a 29,9	276	30	626	156	1.088
30 a 49,9	133	22	459	139	753
50 a 69,9	26	6	167	109	308
70 a 99,9	14	3	194	127	338
100 a 199,9	2	4	245	142	393
200 o més	1	2	227	38	268
Totals	4.231	700	32.533	3.375	40.839

Font: "EXPLOTACIONES AGRARIAS..." (1963).

A Mallorca i Menorca, la terra és repartida de manera molt desigual. Hi ha un gran nombre de minifundis (explotacions molt petites), un nombre considerable de finques grans o molt grans (latifundis), i relativament poques explotacions de mida mitjana. En contrast, la terra d'Eivissa és repartida d'una forma relativament equilibrada, amb un predomini de petites i mitjanes explotacions, d'entre 5 i 100 hectàrees: aquestes comprenen un 57,9 per cent del nombre total de finques a Eivissa, i ocupen un 87 per cent de la superfície de l'illa.[1] Només un 0,5 per cent de les explotacions són més grans de 100 hectàrees, ocupant en total un 5,1 per cent de la superfície.[2] La divisió de la terra d'Eivissa, doncs, és molt equilibrada relativament a les altres illes, i a la resta de l'Estat espanyol.

A algunes parts de l'Estat, les finques s'han dividit per mor de l'herència i intercanvi en nombroses petites parcel·les, sovint separades,

[1] La divisió menys desigual de la terra d'Eivissa es remunta a l'època tradicional. Un cens realitzat l'any 1797, per exemple, demostra que Eivissa era aleshores la província dividida més equilibradament de tot Espanya (l'illa tenia l'estatus de província en aquella època), d'acord amb FAJARNÉS CARDONA (1961: 23).

[2] La majoria de les xifres en aquest apartat són del primer *Censo Agrario de España* (1962), però aquestes d'aquí són de BARCELÓ PONS (1969). Cal notar que contenen una discrepància sense importància amb les xifres de la font (diferent) de la Taula 6.

de manera que el conreu necessita més temps i la seva mecanització és més difícil. Segons el cens agrari del 1962, la mida mitjana de les parcel·les a Eivissa i Formentera era de 6 hectàrees, i hi havia un terme mitjà de 1,9 parcel·les a cada finca. Un 52 per cent aproximadament de les finques d'Eivissa eren d'una sola peça de terra. En altres paraules, el problema de fragmentació no era realment aleshores de gaire importància.

No obstant això, la mida mitjana de les finques d'Eivissa, 11,5 hectàrees, és més aviat petita. A més, un 41,7 per cent de les finques (que ocupen només 7,9 per cent de la superfície total) tenen menys de 5 hectàrees. I les mides de les finques inclouen tant la terra cultivada (regadiu i secà) com les terres ermes. En total, només la meitat (50,2 per cent) de la superfície d'Eivissa es conrea, tot i que es fa ús també de l'àrea de bosc.[1] BARCELÓ PONS (1970: 203-4) ha fet uns càlculs pertinents dels rendiments mitjans de la terra de conreu de les Illes Balears en el seu conjunt. El 1962, l'ingrés net mitjà és de 3.234,7 pessetes (uns £19,37) per hectàrea de secà, i de 51.370 pessetes (£307,6) per hectàrea de regadiu. El rendiment d'una finca eivissenca de secà de mida mitjana (11,5 hectàrees), per tant, era d'uns £220 per any i, per contrast, només 3 hectàrees de regadiu podien donar un rendiment de £920 per any.[2] En la interpretació d'aquests càlculs, cal tenir en compte que es refereixen al 1962, i també que el cost de la vida d'un pagès eivissenc és molt inferior al de les persones en altres ocupacions. Tot i així, indiquen que els ingressos de la majoria de les finques d'Eivissa en l'actualitat són més aviat petits, capaços de sustentar només un nombre limitat d'eivissencs.

Les finques haurien de ser molt més grans, doncs, per proporcionar

---

[1] En general, hi ha una relació inversa entre la mida de cada explotació i la qualitat de les seues terres. És a dir, com més gran sigui la finca, més gran és la proporció de garriga i bosc. Hi ha una taula que demostra aquesta relació en BARCELÓ PONS (1969: 21).

[2] Els equivalents anglesos es calculen amb un tipus de canvi de 167 pessetes = £1. Els rendiments donats aquí estan bastant d'acord amb les declaracions de rendes de les finques a l'àrea de Sant Josep en el moment del treball de camp

llocs de treball tan atractius com les ocupacions turístiques, i per això s'haurien d'agregar les explotacions petites. A vegades, l'agregació pot ocórrer per mitjà de les compravendes i altres intercanvis. Però, en el passat, l'efecte de divisió per herència era determinant. Hi havia també competència intensa entre els joves que volien convertir-se en majorals. Ara, en contrast, només les millors finques poden atraure majorals, sense importar-hi la seva edat; i cada any més joves canvien a altres ocupacions. Es podria pensar, doncs, que hi hauria més agregació per mitjà de les compravendes. Però, en l'actualitat, hi ha diversos nous factors que inhibeixen la reestructuració de les terres de conreu.

—En primer lloc, hi ha l'auge del preu de la terra en general. Encara que la majoria del desenvolupament turístic ha estat en terres costaneres, cap part de l'illa cau gaire lluny del mar, i els propietaris de qualsevol peça de terra que tingui una mica de potencial per a la construcció són naturalment reticents a vendre-la per a l'agricultura a un preu relativament baix. El resultat és que la majoria de terrenys, que en cas contrari podrien ser incorporats a explotacions més grans i més viables, són ara massa cars per a aquest propòsit.[1]

—En segon lloc, l'escassetat de la mà d'obra agrícola també inhibeix l'agregació de finques. Encara que l'estacionalitat del turisme deixa lliures molts eivissencs joves a l'hivern per ajudar als seus pares amb la feina de la finca, la gran majoria prefereixen les ocupacions no agrícoles. Al mateix temps, la majoria d'eivissencs es mostren reticents de moment a acceptar "peninsulars" com a majorals o agricultors de llogater, ja que consideren que són generalment poc fiables. D'altra banda, la temporada turística ha tendit a allargar-se en els darrers anys, reduint encara més la disponibilitat d'eivissencs joves per a la feina agrícola, i així fent el conreu de fins i tot les finques més petites cada vegada més difícil per a les persones grans.

—En tercer lloc i potser paradoxalment, les persones d'una certa edat

[1] La nova planificació pot canviar aquesta situació si impedeix el desenvolupament turístic de la terra de conreu. Es pot produir així una doble (o múltiple) estructura de preus de terrenys, en funció de les categories de planificació.

solen ser reticents a vendre bones terres de conreu. Estan ben disposades a vendre a un preu avantatjós "es marge" (terra erma d'entre el bosc i les terres de conreu), "ses roques vora la mar", o "*terrenos* dins es bosc". Però encara recorden vívidament "es anys de sa misèria": els anys després de la guerra, quan els pagesos autosuficients van patir menys que alguns vilers normalment relativament benestants, que no podien comprar amb els seus diners els aliments que no estaven a la venda. També recorden aquell temps quan "tots es jóvens anaven a Cuba". I es pregunten què passaria si hi hagués una recessió en el comerç turístic: ¿què faran llavors tots el joves sense cap ofici? Així és que moltes persones grans tendeixen a mantenir el sòl cultivat que posseeixen, fins i tot quan ells ja no són capaços ni de treballar-lo ni de trobar d'altres per fer-ho.

És probable que, si el comerç turístic continua florint, els joves que hi participen i que hereten petites peces de terres de conreu, tendiran cada cop més a vendre-les, perquè no comparteixen la preocupació dels seus pares amb la seguretat de ser propietari de terra. En el cas possible que aquesta tendència es combini amb una estructura de doble preu a causa de les restriccions de planificació, podrà haver-hi un augment de la mida mitjana de les finques. Però, de moment, hi ha més aviat pocs senyals d'una reestructuració de les finques, i la seva petita escala actual és un factor important que contribueix a la decadència de l'agricultura.

iii) Tècniques:– En general, les tècniques utilitzades pels pagesos d'Eivissa han canviat lentament en comparació de les dels agricultors de la Península o altres països europeus. No obstant això, s'han introduït canvis tècnics importants de manera gradual durant els últims cent anys, i el ritme d'innovació s'ha accelerat en les últimes dues dècades. Encara que la seva aparença i base familiar no han canviat gaire, l'agricultura eivissenca ha sofert una transició profunda des de la subsistència a l'agricultura de mercat. El seu estat actual –una mescla del tradicional amb el modern– és el resultat, doncs, d'un procés

incomplet d'adaptació a una major implicació en els mercats nacionals i internacionals.

Tot i que aquest ritme de canvi tècnic semblava molt lent als funcionaris i assessors agrícoles, va ser suficient per mantenir la viabilitat de l'agricultura de l'illa fins fa poc (però no per proporcionar llocs de feina per a tothom de la població en augment). El turisme ha interromput dràsticament aquest procés gradual. La competència laboral entre els sectors terciaris i primaris de l'economia exigeix un ritme impossible de canvi tècnic en l'agricultura. Per exemple, encara que les petites feixes d'arbres i cultius herbacis en associació no són la forma més eficient d'utilitzar la terra, canviar-ho necessita el seu temps i tendeix a ser ben car. En qualsevol cas, un tractor és poc eficient si s'ha de conduir en petits cercles al voltant dels arbres. I molta maquinària agrícola és tan cara que només és assequible i servible per als propietaris de les finques més grans de l'illa. Per tant, en lloc d'intentar explicar els problemes agrícoles actuals d'Eivissa només en termes de la suposada "resistència al canvi" dels pagesos en general, com han fet molts autors, seria més correcte explicar-los –almenys en gran part– en termes del ritme impossible de canvi tècnic exigit per l'impacte del turisme de masses. Innovacions molt importants poden ser (i han estat) introduïdes a l'agricultura eivissenca amb un temps suficient, però no n'hi ha en l'actualitat.

No obstant això, no neguem l'existència d'un cert grau de "resistència al canvi" al camp d'Eivissa, sempre que aquest concepte s'analitzi amb cura. La resistència al canvi pot considerar-se "irracional" (als ulls de la majoria d'assessors agrícoles, per exemple) o "racional" (als ulls dels agricultors). La desconfiança genèrica de molts pagesos envers l'assessorament per agents agrícoles "de fora", la qual cosa limita la seva influència, és un possible exemple de resistència irracional. Però fins i tot aquesta desconfiança té una base racional: deixant a banda la fal·libilitat d'aquests assessors, hi ha un llegat de la llarga història de conflictes d'interessos entre els pagesos i els funcionaris o les autoritats

de Vila. I la majoria de casos de resistència tenen alguna explicació ben racional. Per exemple, durant el treball de camp, un equip d'assessors de la "PPO" (*Promoción Profesional Obrera*) tractaven d'introduir nous mètodes de poda d'arbres, especialment dels ametllers. Alguns dels pagesos més rics van permetre la poda experimental d'alguns dels seus arbres. Però la resposta comuna entre els pagesos que tenien explotacions més petites era que els semblava ridícul tallar branques fructíferes. Opinaven que alguns dels arbres més dràsticament esporgats poguessin morir. En qualsevol cas, van dir, era ben segur que els arbres podats produirien poca o cap fruita durant uns quants anys. Pensant-ho més serenament, van estar disposats a esperar per veure els resultats de la poda experimental, abans de treure'n conclusions. Doncs bé, totes aquestes consideracions són perfectament racionals, però un resultat advers, per qualsevol raó, podia desacreditar fàcilment els nous mètodes. De fet, la reacció dels pagesos eivissencs d'una certa edat a les innovacions tècniques es caracteritza més per una forma de prudència gairebé acadèmica que per la irracionalitat. Aquesta prudència es basa en part en el seu enfocament, derivat de l'analfabetisme, envers la nova informació –que sempre ha de ser contrastada en el context de l'experiència personal i local– i en part en raons econòmiques: els agricultors humils no es poden permetre experimentar amb el seu mitjà de vida en l'espera d'obtenir beneficis futurs incerts.

La reacció a les innovacions tècniques depèn també de si involucren cultius tradicionals o cultius nous. Un assessor agrícola establert a l'illa ens va dir, per exemple, que la majoria de la gent que li feien consultes espontàniament solien ser hortolans o agricultors de regadiu. En canvi, ell rebia molt poques preguntes sobre els cultius tradicionals de secà, tot i que parlava català i era un home pacient sense pretensions, que pensava a llarg termini i tenia una actitud molt positiva envers els pagesos eivissencs. Una vegada més, aquestes reaccions a l'assessorament van ser racionals, però prudents. Els mètodes utilitzats en el conreu d'ametllers, figueres i cereals han estat practicats durant

centenars d'anys més o menys exitosament, i, per tant, qualsevol innovació necessitaria una demostració molt convincent del seu valor. En general, hi ha molt menys resistència a les innovacions quan el seu valor és més immediatament evident, com és el cas de les màquines i eines agrícoles, per a l'adopció de les quals la principal dificultat és normalment financera.[1]

Els joves, en general, tendeixen a ser més receptius a les innovacions, per raons d'indiferència, si no és que tenen cap impuls actiu d'experimentar amb novetats. Han estat menys socialitzats en costums establerts (*folkways*) que les persones grans, i tenen menys implicació en el statu quo, a més de trobar més fàcil l'aprenentatge per raons biològiques. A Eivissa, en major mesura que les persones grans, el joves han estat exposades també a l'ensenyament de l'escola (amb la seua manera d'inculcació més o menys autoritària d'informació que sovint no és comprovable a la llum de l'experiència personal i local), i són, per tant, més acostumats a rebre noves idees de llibres o de "forasters". La edat dels agricultors a Eivissa és, per tant, un factor important en els processos de canvi. L'estructura per grups d'edat del sector primari per a l'any 1965 es mostra a la Taula 7. Aquestes xifres són per desgràcia més aviat obsoletes, ja que el volum de turisme d'Eivissa ha augmentat considerablement des de 1965, i la transferència de personal (especialment gent jove) als treballs turístics ha anat ara molt més lluny. Per tant, les xifres de Mallorca s'inclouen per a comparació i per mostrar el tipus d'estructura d'edat al qual tendia l'Eivissa del 1965. En qualsevol cas, la Taula 7 indica la creixent preponderància de les persones d'una certa edat en l'agricultura (i pesca) d'Eivissa, cosa que implicaria una major resistència a les innovacions.

[1] Tot i així, les innovacions mecàniques no s'accepten sense cap sentit crític. Per exemple, es diu que recollir a mà és realment més eficaç perquè les males herbes poden ser deixades de banda, o que els molins fariners de motor cremen la farina a causa de la seva velocitat tan alta. Tant les màquines de recollida com els molins fariners de motor s'han implementat, no obstant això, a causa de l'estalvi valuós de mà d'obra.

TAULA 7

L'ESTRUCTURA (PER GRUPS D'EDAT)
DEL SECTOR PRIMARI (1965)

Grups d'edat	Percentatge de persones actives en el sector primari (del total a cada grup d'edat)				Percentatge de persones actives a cada grup d'edat (del total en el sector primari)	
	Eivissa		Mallorca		Eivissa	Mallorca
	Homes	Dones	Homes	Dones	Ambdós sexes	Ambdós sexes
10-19	41,91	18,75	17,94	14,46	9,4	6,3
20-29	30,66	16,61	14,51	14,55	14,5	11,7
30-39	42,75	17,31	22,32	27,47	18,8	17,1
40-49	50,61	10,00	25,67	31,76	17,9	19,0
50-64	60,28	39,29	32,87	38,68	27,0	31,4
64+	77,76	29,41	51,67	55,13	12,4	14,5
Totals	47,63	22,97	25,25	29,37	100,0	100,0

Font: BARCELÓ PONS (1970: 206).

Així que la relació del turisme amb les innovacions tècniques a Eivissa és bastant complexa. D'una banda, es crea una enorme pressió sobre els agricultors per adoptar tècniques menys intensives de mà d'obra però, d'altra banda, el turisme s'enduu la mateixa gent jove que podria haver dut a terme les reformes necessàries. També proporciona nova riquesa que podria ser utilitzada per adquirir maquinària, però al mateix temps ofereix possibilitats d'inversió més atractives en altres sectors. Pel que fa a les pràctiques actuals de l'agricultura, elles són, sens dubte, un important factor limitant la competitivitat de l'agricultura per comparació al turisme. Però els canvis en les tècniques agrícoles necessàriament són i seran només graduals, encara que això pugui implicar l'abandonament de l'agricultura, sobretot en el cas de les parcel·les més petites o menys fèrtils, com ja ha passat fins a un cert punt.

iv) Estatus social:– Hi ha dos aspectes d'estatus social a Eivissa que incideixen particularment en l'actual situació econòmica de l'agricultura. El primer és l'estatus molt baix que es concedeix tradicionalment als agricultors, malgrat la importància de l'ocupació

abans del turisme. L'agricultor segueix sent vist com un "pagès" en tots el sentits, sense importar-hi la modernitat de les seves tècniques: per exemple, els agricultors que utilitzen túnels de plàstic per a produir cultius primerencs tenen el sobrenom de "pagesos de plàstic".[1] En canvi, un "senyor" és per definició exactament el contrari d'un pagès: ell no s'embruta les mans treballant la terra. Per això, si canvien a ocupacions semi manuals o no manuals en hotels o oficines, la gent del camp poden aconseguir un nou estatus social entre el del pagès i el del senyor.

El segon aspecte és el de l'estatus d'edat. En l'estructura familiar tradicional del camp, l'autoritat final sempre recau en les persones grans, que són els amos de la finca i terra fins que morin, tot i que poden ser dividides entre els seus fills per endavant. En el passat, la transició a l'edat adulta va ser sovint retardada per la pobresa, ja que l'edat adulta plena s'aconseguia només al casar-se, que depenia de la possessió (o la garantia de possessió posterior) d'una parcel·la adequada de terra.[2] Així que els joves d'ambdós sexes poden aconseguir un estatus d'edat efectivament més alt per mitjà de traslladar-se a una ocupació no agrícola, a la qual els criteris tradicionals no s'apliquen. Els seus ingressos independents els permeten també resistir la voluntat dels seus pares si volen fer-ho, i els dóna la llibertat de casar-se quan i amb qui triïn.

Aquestes circumstàncies proporcionen clarament potents estímuls per als joves a abandonar l'agricultura per altres ocupacions, siguin quines siguin les respectives recompenses financeres.

---

[1] Vegeu CALVERA (1972: 34).

[2] Les fadrines del camp, sigui quina sigui la seva edat, encara solen tractar-se com a "al·lotes" (joves) en lloc de "dones" (persones adultes del sexe femení o també esposes). Els fadrins han tingut tradicionalment molt més llibertat. Després de la pubertat, els "al·lots" es converteixen en "jóvens" durant la resta de l'adolescència i els anys abans de casar-se. Quan es casen, esdevenen definitivament "homens". Tot i així, en el passat, la dependència de la terra solia ser encara més crítica en el seu cas, ja que les noies atractives sense riquesa tenien més possibilitats que ells d'aconseguir "un bon partit".

5.9 CONCLUSIONS

En els boscos dels voltants de Sant Josep, l'any 1970, és més aviat comú topar amb antigues feixes entre els arbres, de vegades fins i tot al cim d'un puig. Evidentment, són les restes abandonades d'un període d'explotació agrícola molt més completa de la terra alta dels puigs. Tot i així, la tendència general entre el 1860 i el 1960 havia estat cap a un conreu cada vegada més extens de la terra d'Eivissa: la proporció cultivada va augmentar d'un 39 per cent el 1860 al 50 per cent l'any 1960. Tan recentment com fa quinze o vint anys, noves terres de conreu s'estaven creant encara en alguns llocs, per mitjà de la tala d'arbres i la crema dels matolls.[1] L'època turística, en canvi, ha vist una inversió completa d'aquesta tendència. Ara als voltants de Sant Josep, com en altres parts de l'illa, les zones en desús de la terra estan augmentant. No és el cas que tota aquesta terra hagi estat abandonat definitivament, per descomptat, ja que la terra activa de conreu es deixa descansar de vegades durant dos anys o fins i tot més temps. Però, cada any, els agricultors que reben ingressos d'alguna activitat associada amb el turisme tendeixen a deixar zones més grans de descans. El procés d'abandonament comença sovint amb la terra més accidentada i menys productiva, però pot arribar a incloure la terra fèrtil de les valls o àrees importants de terra plana i relativament fèrtil. A les Illes Balears en el seu conjunt, la proporció de terres cultivades va declinar del 56 per cent el 1962 (BARCELÓ PONS, 1969: 24) al 53 per cent el 1970 (MINISTERIO DE AGRICULTURA, 1973).

La gent professional que escriu sobre l'estat actual de l'agricultura (i pesca) a Eivissa esmenten normalment els problemes descrits en aquest capítol, però acaben sovint amb una nota optimista. Per exemple, argumenten que l'envelliment de la població del sector primari contribuirà a

[1] El procés era conegut com "fer rota". En la nova terra se solia sembrar pèsols o altres cultius, que donarien un rendiment especialment alt durant els primers anys. Un home de Sant Josep de 37 anys d'edat descriu com va fet rota quan es va casar, però ara (el 1970) ell és un petit empresari de transport. I la gent més jove no sol saber què significa el terme "fer rota".

una reestructuració eventual que necessitarà menys ma d'obra. O bé, que la terra en què el conreu s'abandona pot tornar a ser rendible si s'empra per a la pastura d'ovelles o vaques. O bé, que algunes innovacions tècniques estan sent implementades gradualment, especialment en el cultiu d'hortalisses (en terrenys de regadiu), el qual és molt important, a més, ja que el producte de la terra de regadiu constitueix tres quartes parts del total del rendiment net en efectiu de l'agricultura de les Illes Balears (BARCELÓ PONS, 1970: 202), malgrat el més aviat petita proporció de terres de reg. O bé, que el turisme ha augmentat en gran mesura la demanda local de productes agrícoles (i peix), i que, per tant, l'agricultura ara és més rendible en termes absoluts que era abans, si bé es compara desfavorablement amb els ingressos turístics.[1]

Totes aquestes coses poden ser certes, o poden passar en el futur. Sembla probable, com a mínim, que a la llarga pot haver-hi un equilibri més estable entre l'agricultura i el turisme d'Eivissa, cosa que implica potser un cultiu més intensiu de capital, d'una àrea més petita de la terra, i d'una minoria de la gent del camp. Però, sens dubte, l'agricultura d'Eivissa està, de moment, en un estat de "crisi": aquesta paraula figura, en efecte, en la majoria de descripcions de l'agricultura eivissenca des dels inicis de la dècada de 1960. Aleshores, el total de la renda neta real del sector primari de les Illes Balears en el seu conjunt ja havia començat a declinar (BARCELÓ PONS, 1970: 202). Les innovacions tècniques havien produït certament un augment de renda neta real per càpita, però la renda mitjana per càpita en el sector primari del 1964 era només d'unes dues cinquenes parts de la del sector terciari, i aquest ràtio probablement no ha millorat des de llavors. De fet, la situació de l'agricultura en general a Eivissa, sens dubte, ha empitjorat en els darrers anys, tot i que alguns observadors segueixen mantenint l'optimisme, com ara CALVERA (1972). Aquest capítol ha il·lustrat àmpliament l'estat complex de desorganització en què els agricultors eivissencs es troben en l'actualitat. Ells mateixos descriuen

[1] Comentaris com aquests es poden trobar, per exemple, en les diverses fonts citades en aquest capítol.

aquesta situació en comentaris hiperbòlics, dels quals els següents són representatius: "Tots es jóvens se'n van en es hotels. No n'hi queda cap que vulgui treballar sa terra" [...] "Ara no se treballa sa terra.[1] Tot se deixa perdre!" [...] "Què li hem de fer? En Xico guanya més tot sol en set mesos que naltros guanyam en tot s'any!... i amb *menos* faena!".[2]

A la llum de l'anàlisi en la secció anterior, seria simplista concloure que el turisme de masses tot sol ha estat responsable per la desorganització i la decadència, com a mínim temporal, de l'agricultura d'Eivissa en els darrers anys. Els efectes del turisme sobre l'agricultura no són de cap manera inevitables: depenen sobretot de l'estat original de l'agricultura i, en particular, de la seva rendibilitat i atractivitat relatives a l'ocupació turística. Fins i tot abans de turisme, l'agricultura d'Eivissa havia estat una ocupació escassament viable. S'havia adaptat només parcialment a les necessitats del mercat, i hi va haver sempre un equilibri precari entre la població i els recursos de l'illa. Va ser, a més, una ocupació de molt baix estatus social.

Per tant, en conclusió, hi ha dues forces principals que estimulen la transferència des de l'agricultura al turisme a Eivissa:
i) Una "empenta". Ja que l'agricultura sembla una ocupació indesitjable a molts eivissencs i ha estat incapaç de proporcionar sustentació a la creixent població, hi ha una forta pressió per buscar altres ocupacions. En el passat això implicava sovint emigrar, però ara hi ha llocs de treball alternatius a l'illa.
ii) Una "tirada". El turisme proporciona alternatives molt atractives a l'agricultura.

És difícil avaluar les importàncies respectives de "l'empenta" i "la tirada", però, sens dubte, totes dues fan una contribució important a la situació descrita en aquest capítol.

---

[1] El terme "treballa" aquí té la doble implicació que no només s'abandona la terra, sinó que també el sòl cultivat no és treballat amb tanta cura com abans.

[2] Aquests dos últims comentaris van ser fets per agricultors de Sant Josep que tenien familiars que treballaven en la hostaleria, i aquestes declaracions eren correctes fins i tot per a explotacions més aviat grans.

C A P Í T O L 6

COMERÇ, INDÚSTRIA I TURISME

6.1 EL CAPITALISME A EIVISSA[1]

En l'època tradicional, les oportunitats per a l'acumulació de capital eren molt limitades a Eivissa. La riquesa i el prestigi depenien de la possessió de terra. L'autoritat dels senyors feudals i els seus representants va provenir del seu títol de propietat de l'illa, mentre que l'autoritat compensatòria dels jurats (els membres elegits de la Universitat d'Eivissa, l'òrgan d'administració territorial de l'illa, els quals representaven els tres estaments laics de l'Eivissa feudal) derivava de l'ocupació i usdefruit de la terra. Amb el pas del temps, hi havia més parcel·lació de la terra, principalment en mans d'agricultors propietaris. Per tant, hi podia haver poca acumulació de capital per mitjà de la propietat de la terra. L'altra font principal de la riquesa a l'illa durant aquest període –la indústria de la sal marina– es va administrar col·lectivament, i la sal en si era una propietat comuna. Tot i així, hi havia algunes possibilitats d'acumular capital monetari mitjançant el comerç, la pirateria, abusos administratius, préstecs de diners (malgrat les lleis contra la usura), o l'acaparament de productes bàsics per a la venda en temps d'alts preus (la inflació ràpida, especialment la de la moneda local, era bastant freqüent en l'època tradicional). Malgrat intents periòdics per impedir els abusos després de protestes, totes aquestes activitats van ser més aviat comunes (MACABICH, 1966-67: vol. I, pàssim). Però la situació perillosa a la Mediterrània occidental i l'ús restringit de diners a Eivissa van imposar límits estrets a aquestes formes d'acumulació de capital.

En l'època intermèdia, en canvi, l'augment del comerç exterior i un increment en l'ús de diners a Eivissa feien més factible l'acumulació de

[1] Vegeu també l'Apèndix IX.

capital. De l'últim quart del segle XVIII fins a mitjans del segle XIX, hi va haver un auge de la construcció de vaixells, la qual va ser la primera indústria important d'Eivissa (deixant a banda les indústries de l'època clàssica o la fabricació de sal marina). Entre el 1765 i el 1860, més de 400 vaixells van ser construïts, amb un tonatge total de més de 22.000 tones (COSTA RAMON, 1961: 42). A finals del segle XIX, un petit nombre de famílies comercials riques anaven apareixent a la ciutat, juntament amb un gran nombre de comerciants i empresaris més petits. Un llibre d'aquell temps descriu l'estat de comerç a l'illa com segueix:

> El comercio en Iviza no se hace en grande escala, pero es asombroso el número de tiendecitas que se ven, principalmente en la marina. Banqueros no hay más que dos, división de una sola casa y familia. Estos mismos y otros pocos más, hacen el negocio de los frutos del país; almendras, algarrobas, frutas, corteza y madera de pino: y reciben géneros de importación como harina, arroz, petróleo y algún otro. Pescado se exporte poco, pues han fracasado hasta ahora cuantas tentativas se han hecho para montar en grande ese negocio, bien utilizando vapores dedicados á él exclusivamente, bien por medio de la congelación (NAVARRO, 1901: 94).

La referència als intents de desenvolupar l'exportació de peix a gran escala és interessant, ja que suggereix l'existència d'un esperit empresarial de capitalisme a la ciutat d'Eivissa durant la segona meitat de l'època intermèdia. Aquest esperit capitalista es va manifestar clarament en els diversos intents del segle XIX d'explotar els dipòsits de plom (amb plata associada) a una zona situada entre Santa Eulària i Sant Joan. Tant les empreses locals com empresaris d'altres llocs van participar en aquests esforços, que requerien una gran quantitat de capital, la qual es va reunir en alguns casos per mitjà de l'emissió pública d'accions. El 1879, nou de les mines de plom estaven en funcionament i deu més s'hi estaven explorant, emprant en total uns 200 homes. Com comenta CASTELLÓ GUASCH (1962: p. 36), "existía, como es natural, gran expectación pública, predominando el escepticismo y el recelo; que vinieron a convertirse luego en una colectiva fiebre minera que llegó a contagiarse a casi todas las capas sociales isleñas". En alguna fase de l'exploració es van descobrir mostres de

cinabri (sulfur de mercuri vermell), proporcionant noves esperances de riquesa als especuladors de l'illa, l'entusiasme dels quals se satiritza en la rima següent, entre d'altres:

> *Cinabrio* per s'Argentera,
> *cinabrio* pes Figueral,
> *cinabrio* per s'Alameda
> i *cinabrio* pes mercat.[1]

Diverses de les mines de plom estaven en funcionament per un nombre d'anys, però totes d'elles van topar més o menys tard amb problemes d'inundacions i, per a més inri, hi va haver un col·lapse dels preus de plom cap al final del segle XIX. Els intents de superar les inundacions van fallar, i l'explotació de les mines es va aturar el 1909. Des d'aleshores, uns quants altres intents de tornar a obrir les mines han fallat, en gran part per la manca de capital suficient. Un estudi de l'any 1925 va estimar que eren necessàries llavors un milió de pessetes aproximadament, que semblava una gran suma per arriscar-se en una empresa que havia fallat tan sovint abans. Tot i això, encara existeix una *Societat Anónima Minas de Ibiza*.

Durant l'època intermèdia, tot i el mercat limitat, sembla que hi havia competència intensa entre els empresaris d'Eivissa i que les condicions de vida i treball dels obrers eren molt dures, tal com s'il·lustra gràficament en un relat contemporani del desenvolupament de la fabricació de mitges al final del segle XIX (NAVARRO, 1901: 86-88). La indústria va ser originada per un foraster, que va veure una font de treball barat en les dones de l'illa. Després d'uns quants anys, aquest home va aconseguir convertir-se en "uno de los principales capitalistas de Iviza" (NAVARRO, 1901: 86). Els empresaris locals es van afanyar a copiar la idea. Van importar màquines per fer mitges de la Península, i van ensenyar el seu ús a les "muchachas necesitadas", subministrant-los els materials necessaris i pagant-los 50 cèntims per dotzena de parells de mitges acabades. Les dones que

[1] "S'Argentera" i "es Figueral" eren dues mines importants. Les altres línies es refereixen a llocs de trobada populars a la ciutat.

fabricaven les mitges ("ses calceteres") podien produir fins a tres dotzenes de parells en un dia si treballaven durament, i els sis reals que podien guanyar d'aquesta manera els semblaven una recompensa excel·lent, tot i que les mitges solien ser revenudes al doble del preu a la Península.[1] La trampa va ser que no es van pagar en efectiu, sinó amb els productes de la botiga de l'empresari. Havien d'acceptar les coses que aquest triés, de vegades productes no desitjats a preus per sobre el valor contemporani de venda al detall. Les dones, per tal d'obtenir aliments o altres requisits, doncs, havien de vendre aquests productes a preus baixos a altres botiguers. Per tant, el seu salari efectiu va ser la meitat, o menys, de l'import nominal. Tot i així, el comerç va florir al principi, i una empresa anomenada *Calcetería Hispánica S.A.* va establir una fàbrica que donava llocs de treball a més d'un centenar de dones i que va atraure moltes famílies del camp a la ciutat (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 149). Segons la informació oral d'algunes persones locals el 1970, aquesta fàbrica es va tancar després d'alguns anys: van esmentar com a raó que treballar en una fàbrica no agradava a les dones eivissenques.[2]

D'altra banda, l'empresa més important en operació a Eivissa fins fa poc era clarament la companyia mallorquina *Salinas de Iviza* (NAVARRO, 1901: 88), a la qual l'estat havia venut les salines el 1871. Aquesta companyia va comprar més tard les salines de Formentera també, per convertir-se el 1898 en la *Salinera Española, SA,* nom amb el qual encara funciona (VILA VALENTÍ, 1953: 383). La història de la producció de sal marina a Eivissa inclou una part important de la

[1] Alguns homes grans de Sant Josep encara recorden haver treballat "de sol a sol" per un jornal de sis reals, un import equivalent a una pesseta i mitja.

[2] N. del t. Per ser més exactes, aquesta fàbrica, Can Ventosa, va ser fundada el 1925 per la família d'un empresari català, Pere Ventosa, que havia tingut èxit amb la importació de màquines per a la fabricació de mitges a comissió des del 1876. Can Ventosa no es va tancar fins al 1956, és a dir després d'un període llarg d'operació en comparació dels d'altres empreses eivissenques contemporanis. Cal assenyalar que hi havia protestes en contra del tancament i el trasllat del negoci a Mallorca. La història de la fàbrica (ara una biblioteca) i la lluita sindical de les seves treballadores, amb conseqüents represàlies franquistes, és avui en dia més generalment coneguda que en els anys –encara franquistes– de 1970-71. Vegeu, per exemple, l'article "La dona en la indústria eivissenca" de Margalida Torres Planells, a Territoris (1999), 2: 113-121.

transformació de l'economia de l'illa d'una de mitjans tradicionals de l'explotació dels recursos locals a una de capitalisme de lliure mercat (modificat en certa mesura per la intervenció del govern). En l'època tradicional, la sal era la propietat comuna dels eivissencs. I la seva recol·lecció durant els mesos més calorosos de l'estiu (la qual encaixava bé entre les collites agrícoles) era un esforç col·lectiu en què "tots els nadius d'ambdós illes que estan en condicions de fer feina forta" van participar.[1] L'administració de les Salines va ser més aviat complexa i era a càrrec de la Universitat, el govern electe de l'illa, amb representants de cada estament social. Però, l'any 1715, Felip V va expropiar les Salines "per dret de conquesta" després de la Guerra de Successió. El control –i la majoria dels ingressos econòmics– de la pedra angular de l'economia d'Eivissa va passar així a mans de l'Estat espanyol, i això era un pas crucial en l'assimilació de l'illa a l'economia estatal. L'interès dels eivissencs en la producció de sal va disminuir naturalment, malgrat la seva continuada importància com una font de treball, i la producció va minvar (VILA VALENTÍ, 1953: 390). Finalment, el 1871, l'Estat va vendre les Salines d'Eivissa a l'empresa privada mallorquina mencionada per la suma de 1.162.020 pessetes (SALVADOR, 1886-90: vol. II, 175). Uns quinze anys més tard la companyia va fer una sèrie de reformes, i després la producció ha estat més alta que en segles anteriors (VILA VALENTÍ, 1953: 392), amb l'excepció del període de la Guerra Civil, quan va cessar temporalment. Tot i les millores de producció, les Salines havien perdut completament la seva històrica importància comuna per als eivissencs. Van continuar emprant un centenar o més homes a temps complet, amb l'addició d'uns set o vuit-cents treballadors temporers durant "sa recollida" (VILA VALENTÍ, 1961: 40). Però la feina era desagradable i esgotadora i, ara que el turisme ha proporcionat alternatives laborals, el nombre d'homes disposats a treballar en les

[1] "todos los naturales de una y otra isla, con tal de que sea gente robusta" (Martín de Callar, 1798, citat a VILÀ VALENTÍ, 1961: 40-41).

salines ha disminuït progressivament.[1] L'empresa va reaccionar amb un augment de l'ús de maquinària, especialment durant la dècada de 1950, de manera que ara només empra uns vuitanta-cinc homes i no necessita una gran força de treball temporer a l'estiu.

Els relats dels nombrosos intents d'establiment d'empreses a relativament gran escala abans de la Guerra Civil són interessants per diverses raons. Corroboren les altres proves documentals i orals de la pobresa d'abans del turisme que afectava a molts eivissencs, sobretot als jornalers i altres treballadors pagats. També demostren l'impacte de l'evolució capitalista d'altres llocs sobre l'illa durant els segles XIX i XX, malgrat la seva tardança predictible i abast limitat. Però potser la característica més notable d'aquestes grans empreses és que solien tornar a tancar les portes després d'un cert temps.[2] No totes d'elles s'han descrit aquí: per exemple, es van construir fàbriques al segle XIX per produir sulfat de sodi i carbonat de sodi de la sal marina. Però sembla que tampoc van durar gaire temps: vegeu VILA VALENTÍ (1953: 391).

El capitalisme, per tant, va tenir un paper relativament limitat a Eivissa abans del turisme. Al llarg dels segles, els descriptors forasters han assenyalat "l'endarreriment" de l'illa en aquest o en altres aspectes, i les citacions següents són prou típiques:

> L'any 1645:– La terra és fèrtil en si; però falta per a millorar-la la indústria i el treball dels seus habitants, que s'enfoquen en la recaptació de la sal, que es distribueix igualment entre ells i, per tant, descuiden de conrear els camps (DAMETO Y MUT, 1716: 54).

---

[1] Fins a la seva mecanització recent, la recol·lecció de la sal va ser un treball esgotador, que incloïa portar manualment càrregues pesades a través de la sal xopa. A més hi va haver un risc de contraure la malària, que existia a Eivissa fins a la dècada de 1940, abans de ser eliminada (ROIG BINIMELIS, 1944), per bé que els moscards encara abunden a la zona.

[2] Abans del turisme, la producció de sal marina va ser l'únic èxit incondicional de la indústria a Eivissa. Inicialment, no va ser una empresa capitalista, i en certa mesura s'assemblava a l'agricultura en les seves tècniques i organització, com a mínim abans de la mecanització recent. Ben entrat el segle XX, la seva singularitat va ser mostrada en el costum local de referir-se a ella simplement com a "s'Empresa", mentre la fàbrica de mitges (també singular i exitosa, tot i no tan longeva) es deia "sa Fàbrica" a seques.

> L'any 1787:– [Ibiza] yace ahora entregada á unos brazos sin vigor, disminuida de gentío, falta de agricultura, sin conocer la industria, sin practicar el comercio, y en todo pobre [...] Con tan ricas producciones y con proporciones tan ventajosas, admira ver la pobreza de la isla, nacida de la incuria de sus habitantes, y de su despego de la agricultura, industria y comercio (VARGAS Y PONCE, 1787: 13; 9-10).[1]
>
> L'any 1859:– En términos es feraz la isla, que nos atrevemos á decir que su feracidad la perjudica, porque asegurado el sustento de sus moradores viven descuidados y no aguzan el ingenio, como lo harían, si el terreno fuera árido y les obligase á trabajar para vivir. Efecto de su feracidad es la falta de industriales, de artistas, de comerciantes, y demas clases que abundan en todas partes (ARANAZ Y BARRERA, 1859: 11).
>
> L'any 1897:– En general, todos los naturales de Iviza son indolentes, sóbrios y faltos de ambición; podría decirse que tienen el espíritu tan estrecho como la tierra en que habitan, y que es, para la inmensa mayoría de ellos, todo el mundo conocido (NAVARRO, 1901: 111).

Una característica comuna de totes aquestes descripcions és la noció que els eivissencs són mandrosos, frugals, ignorants i mancats d'ambició. La presumpta indolència dels eivissencs s'utilitza, doncs, per "explicar" les dificultats cròniques de l'economia de l'illa, però això ens sembla una confusió completa de causa i efecte.[2] Cap visitant a l'illa d'avui no podria dubtar de la voluntat dels eivissencs de treballar fort, ni de les seves habilitats empresarials, ara que el turisme ha creat les oportunitats adients. Per tant, sembla més exacte atribuir l'anterior desenvolupament tan limitat del capitalisme d'Eivissa a altres factors, principalment els geogràfics o polítics (els quals, per cert, també reben

[1] La referència a *tan ricas producciones* és almenys en part a la producció de sal, que ja no pertanyia als eivissencs i que estava en descens aleshores. Aquest autor parla en un altre lloc sobre la mandra extrema dels eivissencs, i diu que havien amenaçat amb matar un valencià, que vivia a l'illa, per treballar massa dur i voler introduir-hi nous mètodes.

[2] Acusacions similars s'han fet en contra de la pagesia de molts llocs pobres. És interessant, per exemple, comparar aquests comentaris sobre Eivissa amb d'altres sobre Irlanda, on les condicions econòmiques i la relació política amb Gran Bretanya tenen alguns paral·lels amb la situació d'Eivissa i la seva relació amb la Península espanyola. Vegeu HUTCHINSON (1970: 510).

alguna menció en les obres citades al paràgraf anterior).[1]

6.2 EL DESENVOLUPAMENT I LES CARACTERÍSTIQUES DEL TURISME A EIVISSA

A causa de l'aïllament d'Eivissa dins la Mediterrània occidental, assetjada o dominada per la pirateria durant la major part de l'època tradicional, l'illa solia rebre pocs visitants de caràcter amable, fins i tot incloent-hi els funcionaris o soldats (la defensa de l'illa es deixava a la milícia popular). En l'època intermèdia, hi va haver una millora de les comunicacions i un augment gradual en el nombre de visitants. Uns quants funcionaris i soldats visitaven Eivissa per obligació d'ofici. Hi havia visites ocasionals també de vaixells estrangers per a carregar sal: els mariners, segons un relat contemporani, no eren generalment ben rebuts pels eivissencs, que els donaven a tots el sobrenom de "Jeans", un dels noms francesos més comuns. Però, per molt de temps, hi va haver relativament pocs visitants voluntaris a l'illa d'Eivissa, que (com Mallorca) es va utilitzar durant el segle XIX per més inri com a lloc d'exili per a presos polítics. Eivissa en particular tenia una reputació d'endarreriment i barbàrie, la qual va perdurar llargament. Tot i això, hi va haver algunes visites de viatgers especialment aventurers, que arribaven de tant en tant en iots particulars. Eren majoritàriament estrangers rics,

[1] Aquests factors s'han descrit anteriorment, al Capítol 5 (apartat 5.8), en un context diferent. En l'època tradicional, la pirateria és especialment important. Més tard, la dominació castellana de Catalunya va afectar el comerç de l'illa i va provocar la pèrdua dels ingressos de les Salines. En tot moment, d'altra banda, la ubicació d'Eivissa crea un greu desavantatge de cost de transport per a qualsevol producte fabricat per a la venda a la península espanyola, i això és suficient per si sol per explicar la manca d'èxit durador d'algunes empreses. El patró d'assentament dispers també va ser un greu obstacle per al desenvolupament de les fàbriques abans de l'increment recent en les carreteres asfaltades i dels vehicles a motor. (L'organització de la fabricació de mitges com un treball a casa per comissions –*putting out system*– evidencia aquesta dificultat, i una varietat d'articles es fan encara d'aquesta manera, dels quals els brodats en són els més importants, tant per a l'exportació com per a vendre als turistes.) Finalment, el mercat local de mercaderies manufacturades és limitat per la mida petita de l'illa, la dispersió de la seva població, la divisió relativament equilibrada de la terra, i la tradició de subsistència.

coneguts com a "milords" pels eivissencs (NAVARRO, 1901: 18-19).[1] El 1909, sorprenentment, es va publicar la primera guia de turisme d'Eivissa, un treball dirigit a lectors cultes en un estil més erudit que les guies modernes (PÉREZ-CABRERO, 1909). Al principi de la dècada de 1930, hi havia prou visitants per justificar la construcció dels primers hotels: el "Gran Hotel", "Hotel Isla Blanca" i "Hotel España" a Vila; el "Portmany" a Sant Antoni; i el "Buenavista" a Santa Eulària.[2]

Aquest modest preludi al turisme de masses va ser interromput doblement per la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial. El 1947, doncs, hi havia encara només 23 hotels i hostals a Eivissa i Formentera, i la majoria eren cases d'hostes (ZORNOZA BERNABEU, 1964: 170). El 1964, en canvi, hi havia 150 hotels, que incloïen 9 "hotels de primera classe", 14 "hotels de segona categoria", 5 "hotels de tercera", 5 "pensions de luxe", i 15 "pensions de primera classe". Durant els següents sis anys, el nombre d'hotels i establiments similars gairebé va duplicar-se, arribant a un total de 295 el 1970. D'altra banda, els hotels edificats en els darrers anys han tendit a ser cada vegada més grans, així que el desenvolupament dels hotels ha estat fins i tot més ràpid que indiquen aquestes xifres. El 1972, hi havia un total de 33.026 llits en els 281 hotels de l'illa (MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO..., 1973). Això vol dir que hi havia llavors aproximadament tres places hoteleres per cada quatre habitants de l'illa.

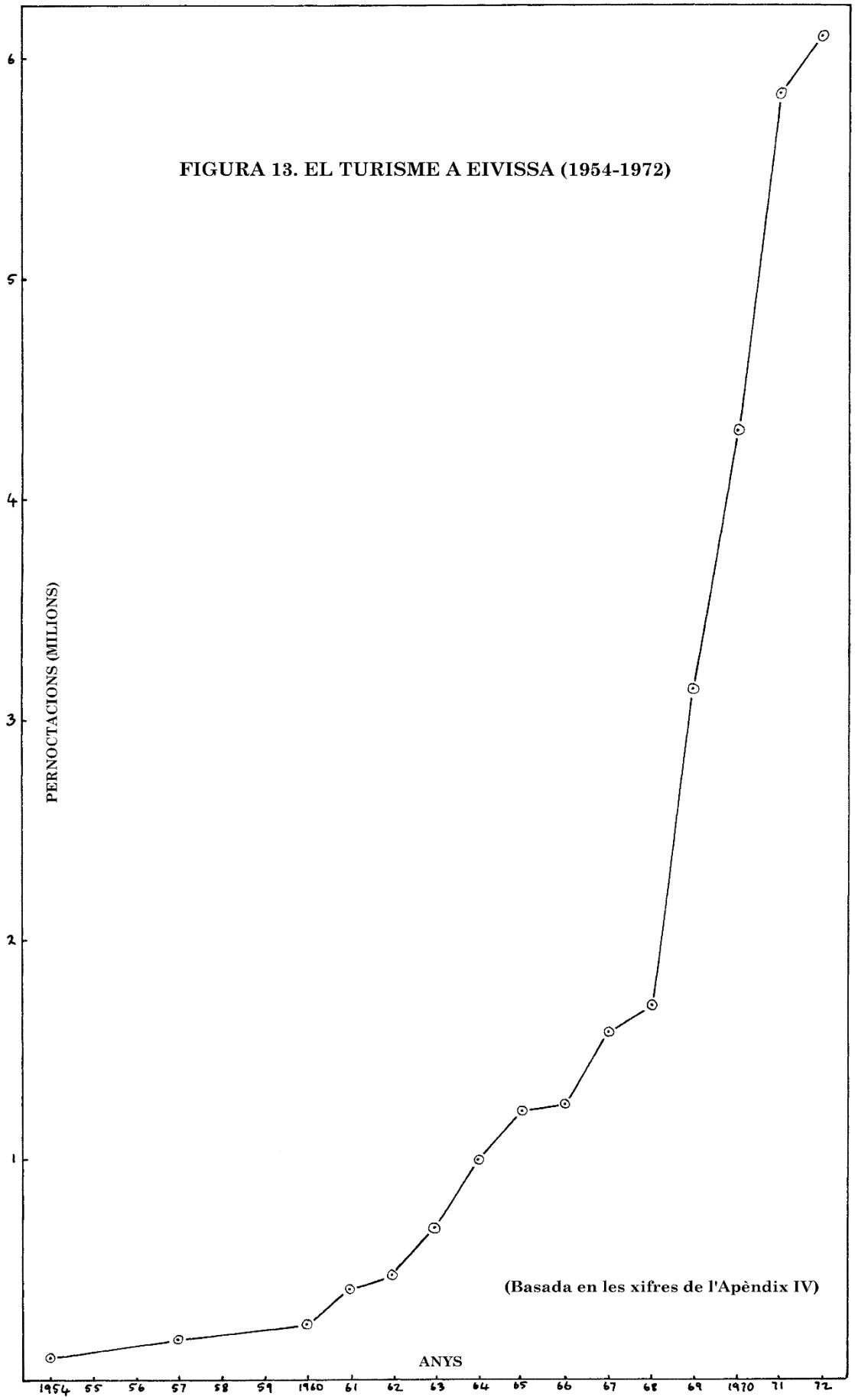
Però el meteòric ascens del turisme d'Eivissa es mostra més clarament en la Figura 13. El ritme d'augment va ser particularment dramàtic després

---

[1] La següent valoració (de segona mà) d'Eivissa va aparèixer en una guia del viatger del 1910: "Eivissa [...] és un dels racons del món que no poden oferir cap tipus de justificació de la seva existència. És un indret perdut, una bassa estancada de la humanitat, encara que té algun interès com un poble enterrat sota prejudicis i costums que daten de fa centenars d'anys". Després d'uns quants paràgrafs sensacionals sobre la forma salvatge i perillosa del festeig i l'ús d'armes, l'autor conclou: "Definitivament ha de ser més difícil fer-te feliç a Eivissa que en qualsevol altre lloc damunt o fora del planeta" (CALVERT, 1910: 104-106).

[2] El turisme (com la majoria de les altres coses) va desenvolupar-se amb notable anterioritat a l'illa més gran, Mallorca, on ja va tenir el 1905 prou importància per a la creació d'una associació d'empresaris locals dedicada a la seva promoció. El 1929, quan tenia encara relativament poca importància a Eivissa, la Cambra de Comerç de Mallorca ja parlava del turisme com a "la industria quizá más próspera y de mayor rendimiento" (Text citat a BARCELÓ PONS, 1970: 226).

FIGURA 13. EL TURISME A EIVISSA (1954-1972)

del 1967, quan tant el nombre anual de visitants com el de pernoctacions es van duplicar en menys de dos anys.[1] La importància d'Eivissa com a zona de turisme també ha augmentat en comparació de la de Mallorca i les altres Illes Balears en els darrers anys. Així, el 1960, només un 7,5 per cent dels turistes de Balears corresponia a Eivissa, però el percentatge havia crescut al 9,4 el 1965 i al 15,4 el 1970.

El desenvolupament del turisme d'Eivissa després de les dues guerres ha depès tant de factors locals com d'una sèrie de processos i esdeveniments nacionals i internacionals (BARCELÓ PONS, 1969a). Fins al 1950, aproximadament, molts dels visitants a les Illes Balears eren espanyols peninsulars. Però quan les Nacions Unides van terminar l'ostracisme polític i econòmic d'Espanya, el qual havia seguit la Guerra Civil, una nova fase del turisme a les Illes Balears va començar, en la qual els turistes estrangers van convertir-se cada cop més en l'element dominant. El 1958, l'aeroport d'Eivissa va ser inaugurat per al servei de passatgers. El 1959, el govern espanyol va presentar una nova política d'estabilització del preus i simplificació dels procediments de les duanes i del canvi de moneda. Aquests canvis, juntament amb la creixent riquesa dels estats industrials de l'Europa occidental, van produir un ràpid increment en el nombre de turistes que visitaven Eivissa durant la dècada de 1960.[2] Però l'enorme

---

[1] Els efectes d'aquest auge extraordinari encara s'estan definint: per desgràcia hi ha poc material estadístic disponible per al període des de 1965. Moltes xifres de la tesi, doncs, es refereixen als anys abans del 1965, i subestimen, per tant, l'impacte actual del turisme sobre Eivissa. Això no vol dir que no són útils, però cal tenir-ho en compte per a la seva correcta interpretació.

D'altra banda, cal destacar que totes les estadístiques del turisme a Eivissa contenen una subestimació sistemàtica, ja que inclouen només els turistes que s'allotgen als hotels i pensions registrats, i exclouen els turistes en trànsit i els que s'allotgen en xalets, càmpings, etc. No obstant això, aquesta subestimació és menys important per als darrers anys tenint present el gran volum del turisme de paquet que s'inclou en l'estadística.

[2] L'aeroport va ser inaugurat el 1958 per al trànsit civil nacional, exclusivament en mans de les empreses Iberia i Aviaco. La pista, de terra compactada, no podia ser utilitzada ni després de la pluja ni a la nit. El 1961, la pista va ser millorada i asfaltada. El 1962, l'aeroport es va obrir a les empreses de xàrter, incloent-hi les empreses espanyoles Spantax i Tassa, i diverses empreses estrangeres. Però cada vol estranger havia de fer escala a un altre aeroport espanyol en primer lloc, per satisfer els requeriments de la policia i duana. El 1964, després de més millores, l'aeroport va ser obert per als vols nocturns. Però l'actual aeroport internacional d'Eivissa no es va inaugurar fins al 15 de juliol de 1966, fent possibles per fi els vols estrangers directes i també els serveis internacionals regulars d'Iberia i BUA (DIARIO DE IBIZA, 22 de desembre de 1971).

augment dels darrers anys es deu en gran part també a l'organització de vols xàrter i paquets de vacances.[1] Finalment, sens dubte, les campanyes publicitàries organitzades per professionals locals i estatals han també contribuït en una mesura important al creixement turístic d'Eivissa.

Les taules següents, Taula 8 i Taula 9, mostren l'evolució de la composició del turisme per nacionalitats per a les Pitiüses des del 1954 al 1972, i la composició detallada per a Eivissa el 1972.

TAULA 8

EVOLUCIÓ DEL TURISME A EIVISSA I FORMENTERA (1954-1972)

Nacionalitat (en l'ordre de magnitud del 1972)	1954			1960			1972		
	Nre.	%	Rang	Nre.	%	Rang	Nre.	%	Rang
Britànica [a]	2.029	25,0	2	7.092	29,1	1	245.736	46,0	1
Alemanya	630	7,8	4	3.175	13,0	4	142.214	26,6	2
Espanyola	1.482	18,2	3	5.878	24,1	2	55.048	10,3	3
Danesa	–	–	–	148	0,6	10	17.130	3,2	4
Francesa	2.647	32,5	1	4.918	2,2	3	15.521	2,9	5
Neerlandesa	–	–	–	637	2,6	5	10.954	2,0	6
Sueca	277	3,4	6	492	2,0	7	10.917	2,0	7
Belga	155	1,9	8	371	1,5	9	10.395	1,9	8
Suïssa	280	3,4	5	559	2,3	6	8.800	1,7	9
EUA	270	3,3	7	445	1,8	8	4.093	0,8	10
Altres	362	4,5	–	687	2,8	–	13.950	2,6	–
Totals	8.132	100,0	–	24.402	100,0	–	534.758	100,0	–

[a] Les fonts utilitzen el terme *Ingleses* per incloure totes les persones de les Illes Britàniques, amb l'excepció de les que tenen passaports irlandesos.

Fonts: JOTAZOR (1961: 48-9); MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO... (1973).

[1] Els canvis en l'organització i composició del turisme des de les dues guerres es reflecteixen també en un augment de la durada mitjana de l'estada a Eivissa: 8,9 dies el 1960 i 11,9 dies el 1965, la qual és la més llarga de l'Estat espanyol (BARCELO PONS, 1970: 234). També hi ha hagut una ampliació progressiva de l'espectre social de visitants a Eivissa: els "milords" aristocràtics del segle XIX van ser seguits pels turistes espanyols i estrangers de classe mitjana en el segle XX, i el procés ha culminat amb el turisme proletari de paquet dels últims anys.

TAULA 9

COMPOSICIÓ DEL TURISME A EIVISSA (1972)

Nacionalitat	Visitants	Percentatge del total
Britànica	245.113	47,6
Alemanya	127.708	24,8
Espanyola	52.976	10,3
Danesa	17.115	3,3
Francesa	14.678	2,9
Sueca	10.882	2,1
Neerlandesa	10.379	2,0
Belga	10.358	2,0
Suïssa	8.607	1,6
EUA	3.877	0,8
Irlandesa	2.772	0,5
Italiana	2.609	0,5
Noruega	1.947	0,4
Canadenca	1.545	0,3
Austríaca	896	0,2
Hispanoamericana	754	0,2
Portuguesa	686	0,1
Altres europeus	639	0,1
Finlandesa	519	0,1
Luxemburguesa	332	}
Africana	290	}
Asiàtica	126	}0,2
Grega	119	}
De l'Oceania	111	}
Sense estat / desconegut	14	}
Totals	515.052	100,0

Font: MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO... (1973).

La Taula 8 demostra que el nombre de turistes que visiten Eivissa i Formentera des de gairebé tots els països europeus occidentals ha augmentat ràpidament des de 1954, tot i que hi ha una preponderància general dels europeus del Nord, que van cap al sud en la cerca del sol. Deixant a banda alguns canvis en l'ordre de rang, el patró global es manté similar, amb dues excepcions relacionades entre si. En primer lloc, la proporció de turistes francesos ha disminuït d'un 32,5 per cent el 1954 a només un 2,9 per cent el 1972. I, en segon lloc, la proporció de turistes britànics ha crescut del 25 per cent el 1954 al 46 per cent el 1972. Aquests canvis reflecteixen gairebé segurament la dependència bàsica del boom

turístic eivissenc sobre els mètodes de transport. La baixada relativa de les xifres franceses pot ser atribuïda a l'accessibilitat amb cotxe des de França de l'Espanya peninsular i altres països europeus: hi ha, doncs, pocs incentius per volar a Eivissa o viatjar allà àrduament de Barcelona. Els britànics, enmig del mar, estan en una situació exactament contrària i els vols barats els constitueixen el mitjà més fàcil per a visitar climes assolellats. Ja que això és l'única manera en què un gran nombre de persones pot visitar Eivissa, el predomini britànic no és sorprenent. La majoria d'altres països europeus es col·loquen en aquest sentit entre França i Anglaterra i, en general, la seva ubicació geogràfica es reflecteix també en el seu rang en la Taula 8 i la Taula 9.

Taula 9 mostra també la gamma molt àmplia de nacionalitats dels turistes que visiten Eivissa. Provenen literalment de tot el món. Tot i així, els britànics tenen en l'actualitat una indiscutible preeminència en el turisme d'Eivissa (encara que cal assenyalar que la proporció d'alemanys va augmentar del 15,2 per cent al 26,6 per cent del total d'Eivissa i Formentera entre el 1970 i el 1972). Això té importants conseqüències culturals a Eivissa, i l'anglès és de bon tros la llengua estrangera més comunament parlada pels eivissencs. En els llocs de vacances principals, els cambrers solen adreçar-se rutinàriament en anglès a qualsevol persona d'aparença estrangera: fins i tot hi ha queixes de tant en tant al diari local perquè alguns eivissencs reben el mateix tractament per equivocació!

Pel que fa a l'economia, el predomini del turisme britànic és una font d'ansietat per als empresaris d'Eivissa. Encara que no és més cert en el seu cas que en el de la majoria d'altres activitats comercials, el turisme és considerat sovint com un fenomen capritxós. I, per tant, els empresaris volen evitar la dependència sobre només un mercat, sigui quin sigui. La seva preocupació ha estat agreujada per una tendència a denigrar Eivissa a la premsa i les revistes britàniques, a vegades per raons objectives (com ara les queixes d'informació falsa en fullets publicitaris, hotels inacabats, i similars), però sovint per raons d'esnobisme també: els comentaris desdenyosos reflecteixen el disgust de la classe mitjana amb els destins del

turisme empaquetat –"*Fish and chips* a Espanya"– i el consegüent abandonament pels entesos dels llocs que ells havien "descobert" només uns anys abans. El predomini britànic també augmenta el poder de negociació dels majoristes britànics de viatges en detriment del dels propietaris d'hotel eivissencs. Aquestes consideracions han impulsat una campanya per diversificar l'origen dels turistes a Eivissa tant com sigui possible per mitjà d'anuncis i exposicions en diverses parts d'Europa, i fins i tot als Estats Units. La campanya és en gran part l'obra del *Fomento del Turismo* (una associació de gairebé tots els empresaris d'Eivissa associats d'alguna manera amb el turisme), i és una clara mostra de l'enfocament seriós de llarg termini envers el turisme de la gent empresarial d'Eivissa (com també d'altres llocs turístics d'Espanya).

TAULA 10

L'ESTRUCTURA (PER GRUPS D'EDAT)
DEL SECTOR TERCIARI (1965)

Grups d'edat	Percentatge de persones actives en el sector terciari (del total en cada grup d'edat)				Percentatge de persones actives en cada grup d'edat (del total en el sector terciari)	
	Eivissa		Mallorca		Eivissa	Mallorca
	Homes	Dones	Homes	Dones	Ambdós sexes	Ambdós sexes
10 - 19	25,19	44,12	38,37	53,86	10,9	10,7
20 - 29	37,80	70,70	49,28	50,66	31,6	25,9
30 - 39	24,84	69,70	38,93	45,77	20,3	19,2
40 - 49	24,89	80,00	39,28	41,58	15,6	18,3
50 - 64	19,70	50,00	32,29	41,26	16,3	20,6
64+	16,01	41,18	28,28	32,70	5,3	5,3
Totals	26,05	57,75	36,98	44,77	100,0	100,0

Font: BARCELÓ PONS (1970: 245-246)

La taula 10 indica l'estructura d'edat de les persones ocupades en el sector terciari d'Eivissa el 1965 (vegeu l'Apèndix 2), incloent-hi la de Mallorca per a la comparació. Hi ha un marcat contrast amb l'estructura

d'edat del sector primari (vegeu la Taula 7, més amunt). Diversos factors contribueixen a l'estructura més jove del sector terciari: en primer lloc, el seu desenvolupament recent i la nova contractació; en segon lloc, l'atracció de joves illencs des del sector primari; i, en tercer lloc, la contractació de joves immigrants peninsulars. L'estructura d'edat del sector terciari s'assembla en general a la del secundari, que es descriu més endavant. No obstant això, hi ha un fort contrast entre les xifres de l'ocupació femenina en el sector terciari i les dels altres dos sectors: un gran percentatge de les dones actives de cada grup d'edat, especialment les més joves, treballen en el sector terciari. La raó és que les indústries de serveis ofereixen una diversitat de llocs de treball que encaixen bé amb els rols tradicionals de la dona, i perquè hi ha menys resistència a la seva contractació en un àmbit d'ocupació relativament nou i flexible.[1]

6.3 L'ESTAT ACTUAL DE LA INDÚSTRIA FABRIL

El grau d'industrialització de la província de Balears és encara per sota de la mitjana de les províncies espanyoles (BARCELÓ PONS, 1970: 207), a causa dels diversos factors descrits anteriorment. I Eivissa és la menys industrialitzada de les tres illes més grans, tenint només una quarta part de la seva població ocupada en el sector secundari (el 1965). Tot i això, la importància del sector secundari ha augmentat constantment en els darrers anys en resposta a les noves demandes creades pel turisme. L'estructura de

[1] No obstant això, el creixement del treball femení fora de casa (en combinació amb altres factors) ha tingut efectes importants sobre la relació entre els sexes a Eivissa. En el passat, les dones del camp en particular van passar una gran part del seu temps a casa, i tendien a ser pudoroses o reticents en contextos públics. Els homes prenien gairebé totes les decisions importants, com a mínim en aparença. Però ara les dones eivissenques prenen la iniciativa molt més sovint. Fins i tot hi ha partits públics de futbol entre els equips de noies o dones joves de diferent pobles: aquests partits solen provocar algun que altre acudit masclista, però no hi hagut cap oposició pública. Durant el període de treball de camp, ens va ser possible observar canvis individuals més aviat dramàtics de la personalitat de dones de totes les edats. En un cas típic, una dona d'uns quaranta anys d'una de les cases disperses va aconseguir un treball a temps parcial canviant els llençols d'un hotel. Després de poc temps, ella havia abandonat simbòlicament el vestit tradicional de "pagesa" per el d'una "senyora" (és a dir, la roba corrent d'una espanyola de ciutat); i una nova dona, extravertida i xerraire, va sorgir de la dona reprimida d'abans.

la indústria fabril d'Eivissa i Formentera del 1965 es mostra en la Taula 11.

TAULA 11

LA INDÚSTRIA FABRIL D'EIVISSA I FORMENTERA (1965)

Sector	Nombre. d'establiments	Per cent del total	Nombre d'assalariats per empresa
Alimentació	77	40,1	2,28
Tèxtil	1	0,5	3,41
Arts gràfiques, paper i fusta	44	22,9	4,54
Cuir, sabates, cautxú	1	0,5	–
Productes químics	3	1,6	–
Construcció, vidre, ceràmica	22	11,5	9,00
Metall	34	17,7	3,93
Aigua, gas, electricitat	9	4,7	–
Altres	1	0,5	3,00
Totals	192	100,0	6,55

Font: BARCELÓ PONS (1970: 208-209)

La taula mostra el clar predomini de dues categories d'activitat industrial: en primer lloc la fabricació d'aliments, i en segon lloc la construcció i activitats aliades com l'artesania de fusta o metall. Encara que les xifres són del 1965, donen una bona idea de l'estat actual de la indústria fabril d'Eivissa. Hi ha hagut un previsible augment tant del nombre d'empreses com de la producció en els darrers anys, durant els quals les indústries de l'alimentació i la construcció han mantingut la seva importància i han acaparat també bona part del creixement recent.[1]

La mida de la majoria de les empreses és petita, amb una mitjana de 6,55 treballadors per empresa. Les empreses més grans són majoritàriament les de la construcció i, si s'exclou aquesta categoria, la mitjana és només 4,2 persones per empresa (el 1965). La majoria de les empreses, doncs, empren menys de cinc persones, i poques d'elles donen feina a més de vint.

Taula 12 mostra l'estructura d'edat en el sector secundari el 1965

[1] L'investigador ha examinat el registre de les empreses de l'illa del 1969, a la Cambra de Comerç d'Eivissa, però les dades no s'utilitzen per a la comparació en aquest apartat, ja que les classificacions són de vegades ambigües, i la seva interpretació d'elles podria ser diferent de la de BARCELÓ PONS 1970, font de les xifres que s'utilitzen en aquesta secció.

(vegeu l'Apèndix 2), incloent-hi la de Mallorca per a la comparació.

TAULA 12

L'ESTRUCTURA (PER GRUPS D'EDAT)
DEL SECTOR SECUNDARI (1965)

Grups d'edat	Percentatge de persones actives en el sector secundari (del total a cada grup d'edat)				Percentatge de persones actives en cada grup d'edat (del total en el sector secundari)	
	Eivissa		Mallorca		Eivissa	Mallorca
	Homes	Dones	Homes	Dones	Ambdós sexes	Ambdós sexes
10 - 19	32,90	37,13	43,19	31,68	14,9	11,6
20 - 29	31,54	13,29	36,21	34,79	26,2	22,7
30 - 39	32,41	12,99	38,75	26,76	25,3	21,1
40 - 49	24,50	10,00	35,05	26,66	15,5	18,6
50 - 64	20,02	10,71	34,84	20,06	15,7	22,3
64+	6,23	29,41	20,05	12,17	2,8	3,7
Totals	26,32	19,28	35,77	25,86	100,0	100,0

Font: BARCELÓ PONS (1970: 221-222)

Aquesta taula pot ser comparada amb la Taula 7 i la Taula 10, més amunt. L'estructura d'edat del sector secundari és en general similar a la del sector terciari i els mateixos factors l'afecten, encara que la proporció de dones empleades hi és una mica menor.

A curt termini, per tant, el turisme ha causat un important boom del sector secundari auxiliar, concentrat en gran part a Vila i als seus voltants. Però gairebé totes les activitats industrials de l'illa estan estretament relacionades amb el turisme i la seva perspectiva a llarg termini és més aviat insegura. Una recessió del turisme, o només un fre del boom, provocaria la contracció de bona part del sector secundari. La indústria de la construcció seria especialment perjudicada, ja que depèn de la continuada expansió. Les indústries de materials també es veurien afectades fins a cert punt, mentre els productors d'aliments probablement es veurien poc

afectats: hi ha un gran excés de demanda a Eivissa de materials de construcció i aliments, el qual se satisfà en l'actualitat per mitjà de la importació. Fins ara, el volum del turisme ha augmentat cada any, amb el resultat que la nova capital generada s'ha reinvertit gairebé totalment o bé en les instal·lacions turístiques o bé en les indústries associades. Quan el boom perd una mica de força, alguna part de la nova capital pot esdevenir disponible per a altres formes d'inversió, obrint possiblement el camí a un derivat creixement de la fabricació de productes que no tinguin cap relació amb el turisme, però fins ara n'hi hagut molt pocs casos.

6.4 LA IMPORTÀNCIA RELATIVA DELS TRES SECTORS ECONÒMICS

Taula 13 mostra la importància relativa dels tres sectors econòmics de les Illes Balears el 1962 i el 1964, pel que fa a la producció. L'any 1962, el sector terciari ja va representar més de la meitat del valor afegit net de la producció de la província. En comparació, el sector secundari en va representar una quarta part i el sector primari poc més de una cinquena part. Les xifres del 1964 mostra la ràpida continuació d'aquest procés de canvi econòmic de l'agricultura al turisme. I, per interpretar-les correctament, cal recordar que s'ha quadruplicat el nombre de turistes que visiten la província, des de 848.705 el 1964 a 3.418.647 el 1972 (MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO..., 1973). En altres paraules, el sector terciari ara domina completament la vida econòmica de les Illes Balears. El sector secundari també s'ha expandit en resposta a la creixent demanda, però no ha donat l'abast fins ara, i l'excés de demanda s'ha cobert mitjançant les importacions. El sector primari ha sofert una disminució, tant relativament com absolutament. Les estadístiques relatives a la província en el seu conjunt són determinades per les característiques de Mallorca, que és de bon tros l'illa més gran. No obstant això, les xifres de la Taula 13 donen una bona indicació d'allò que va passar a Eivissa també durant la dècada de 1960.

TAULA 13

EL VALOR AFEGIT NET DE PRODUCCIÓ
(PER SECTORS) A BALEARS

Any	Sector primari		Sector secundari		Sector terciari		Totals	
	Valor[a]	%[b]	Valor	%	Valor	%	Valor	%
1962	2.571	21,5	3.070,5	25,6	6.347,5	52,9	11.989	100,0
1964	2.464,5	15,3	4.106,5	25,5	9.553	59,2	16.124	100,0

[a] Els valors s'indiquen en milions de pessetes (ajustades al 1962).
[b] Els percentatges difereixen dels originals, que no són exactes.

Font: BARCELÓ PONS (1970: 202, 217, i 240-1).

6.5 EL TURISME I EL CAPITALISME A EIVISSA

Per començar, considerem la següent definició sociològica del "capitalisme":

> El terme es refereix a una forma de la societat industrial en la qual la proporció més gran de la vida té les següents característiques: la concentració dels mitjans de producció econòmica (el capital) i el control del capital són en mans de propietaris particulars (és a dir, no governamentals); els recursos i la riquesa s'adquireixen mitjançant l'operació del lliure mercat; el treball es realitzat per treballadors formalment lliures que venen els seus serveis en el mercat; i, la maximització de beneficis és l'objectiu i l'estímul de l'activitat econòmica.
>
> En el que podria ser anomenat 'capitalisme clàssic' les funcions econòmiques de la societat depenen de nombrosos productors, forçament diferenciats i relativament petits. Cada productor, sia totalment o en part, és el propietari de l'empresa que controla, i assumeix completament els riscos i beneficis de la seva activitat. El control i la coordinació de les moltes activitats i decisions tant dels productors com dels consumidors s'aconsegueixen per mitjà de les operacions del lliure mercat, en què el que se subministra, en quines quantitats i a quin preu és determinat en gran part per la demanda dels consumidors i la competència entre els productors. Una unitat monetària, que actua tant com una font de riquesa com un mitjà de comptabilitat per a mesurar els resultats de l'empresa, és essencial en aquest sistema (HUGHES, 1970: 23).

A la llum d'aquesta definició, el material dels anteriors apartats revela l'existència d'un llarg procés acumulatiu de canvi a Eivissa, en el qual les característiques d'una economia determinada pels requisits de subsistència i regulada per les normes tradicionals han estat substituïdes a poc a poc per les característiques del "capitalisme clàssic". Durant l'època tradicional, l'economia de l'illa va tenir ben poques d'aquestes característiques. En

l'època intermèdia, en canvi, moltes de les característiques essencials d'una economia capitalista van aparèixer, com ara l'ús comú de diners per a l'intercanvi, la propietat privada, un mercat en gran part lliure, treballadors formalment lliures que venien el seu treball, etcètera. Però l'agricultura encara dominava la producció econòmica a l'illa, i la seva organització econòmica, sobretot al camp, conservava molts elements tradicionals com els cultius de subsistència i el pagament en espècie d'acord amb les normes tradicionals. Sembla que no hi havia cap manca de l'esperit capitalista a l'illa, però, per les diverses raons esmentades, la fabricació industrial va romandre molt limitada. La poca indústria que hi havia va encaixar bé en la definició del "capitalisme clàssic", però estava gairebé totalment restringida a Vila, encara que depenia sovint dels productes del sector primari. De totes formes, només era d'importància secundària a l'economia de l'illa.

Aquestes consideracions subratllen la naturalesa radical de la transformació econòmica causada pel turisme. El creixement de la indústria manufacturera fins ara ha estat gairebé totalment complementari al del turisme, amb un predomini de la construcció i activitats aliades (que de vegades s'inclouen en el sector terciari). Però, per primera vegada, l'economia eivissenca en conjunt té totes les característiques del capitalisme clàssic.

6.6 EL TURISME I EL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC

La transformació econòmica de l'illa d'Eivissa pot tenir importants implicacions per a altres àrees rurals "tradicionals" o semi tradicionals, que són visitades pel turisme o que tenen potencial turístic. El punt és que el turisme sembla especialment apte per al desenvolupament capitalista d'aquestes zones, que havien tendit anteriorment a romandre al marge del gran desenvolupament econòmic d'altres llocs. Hi ha dues raons principals per aquesta aptitud especial del turisme:

i) Els turistes dels estats industrials benestants tendeixen a ser atrets per les àrees que, en virtut de la seva geografia, tenen bells paisatges i no tenen

indústria manufacturera de gran escala.
ii) Una característica especial de les "indústries de serveis" en general, és que "molts es realitzen amb l'ajuda de molt menys béns de capital que els requerits per a la manufactura o l'agricultura" (CLARK, 1957: 375).

Així és que els factors que van inhibir anteriorment el desenvolupament econòmic a Eivissa no han afectat negativament el desenvolupament del turisme, sinó tot el contrari. A més, l'explotació inicial del turisme és possible fins i tot per a la gent que tingui ben poc capital. El capital inicial, de fet, pot ser tan baix com les 10.000 a 20.000 pessetes (£60-£120) que eren necessàries el 1970-1971 per establir un petit *kiosko* (quiosc) de platja. Durant el període de treball de camp, moltes petites empreses d'aquest tipus es van començar (per bé que pocs requerien tan poc capital), i hi havia encara moltes altres oportunitats sense explotar-se, tot i que hi havia signes de saturació d'espai o recursos en alguns llocs.[1]

D'aquesta anàlisi ens sorgeix una pregunta interessant: ¿pot proporcionar el turisme un nou camí cap al desenvolupament econòmic per a les àrees "subdesenvolupades"? Els models de desenvolupament en general solen fixar l'atenció sobre la indústria manufacturera com una base imprescindible per al desenvolupament capitalista de gran escala. Per exemple: "L'arrencada econòmica es defineix com una revolució industrial, lligada directament a un canvi radical en els mètodes de producció, i tenint la seva conseqüència decisiva en un període relativament curt de temps [...] el ràpid creixement d'un o diversos nous sectors manufacturers és un motor potent i essencial de la transformació econòmica" (ROSTOW, 1964: 289). De vegades s'ha suggerit també que l'agricultura podria ser el "sector impulsor" del desenvolupament econòmic (ROSTOW, 1964: 288), mitjançant l'ús de nous cultius i tècniques; però fins fa ben poc la possibilitat que les

[1] Al mateix temps, per descomptat, el turisme d'Eivissa ha proporcionat moltes oportunitats d'inversió de més gran escala. Un gran hotel modern podia costar entre uns 50 i 150 milions de pessetes el 1970, i aquestes sumes s'aconsegueixen normalment mitjançant la participació de grans empreses. El turisme també ha causat un augment important de la demanda de serveis com l'electricitat, aigua, gas butà, gasolina, transport i telecomunicacions, els quals requereixen molt grans inversions inicials i solen ser monopolitzats per l'Estat o, si no, per empreses molt grans.

"indústries de serveis" podrien fer aquest paper es descartava gairebé sempre.[1] Ara, en canvi, quan "El turisme internacional s'ha convertit en l'element individual més gran del comerç exterior" (vegeu p. 1-2, més amunt), ja no es pot ignorar aquesta possibilitat.

La implicació és que el turisme pot proporcionar un mode de desenvolupament en el qual l'ordre dels sectors de creixement s'inverteix. Rostow ha fet la següent distinció útil entre:

> a) Sectors de creixement primari, on les possibilitats d'innovació o per a l'explotació de recursos novament rendibles o fins ara inexplorats produeixen un creixement ràpid i creen forces expansionistes en altres parts de l'economia;
>
> b) Sectors de creixement complementari, on un creixement ràpid es produeix en resposta directa a –o com a requisit per a– l'avanç dels sectors de creixement primari, per exemple el carbó, ferro i enginyeria en relació als ferrocarrils [...]
>
> c) Sectors de creixement derivat, on el creixement és relacionada consistentment amb l'augment de la renda real total, població, producció industrial, o algun altre paràmetre global que creix de forma moderada. La producció d'aliments en relació amb la població i la construcció d'habitatges en relació amb la formació de noves famílies són exemples clàssics del creixement derivat (ROSTOW, 1964: 288).[2]

Encara que Rostow ha subratllat que no hi ha una sola seqüència de desenvolupament, l'activitat manufacturera proporciona per a ell el paradigma únic del sector de creixement primari. Però, si aquesta limitació es deixa de banda, conceptes similars són aplicables als esdeveniments recents a Espanya, p. ex:

---

[1] Els models del tipus de Rostow es poden criticar de diverses maneres. Per als propòsits limitats d'aquesta secció, no obstant això, les crítiques marxistes arran de les desigualtats internacionals o nacionals i el neocolonialisme (p. ex. FRANK, 1970: 39-47) no venen al cas, ja que el fet del creixement econòmic a Eivissa és innegable i la qüestió de la distribució de la riquesa es considerarà més endavant. D'altra banda, els arguments que s'enfoquen en les diferencies que hi ha ara en les condicions dels països subdesenvolupats en comparació amb les dels països industrials al seu moment d'arrencament econòmic en el passat (p. ex. MYRDAL, 1971: cap. 2, "Differences in Conditions") no afecten el tema principal sota consideració en aquest apartat: és a dir l'enfocament gairebé exclusiu en la indústria manufacturera com un "sector impulsor" (el qual és compartit per alguns dels crítics de Rostow).

[2] Els tres "sectors de creixement" de Rostow, per descomptat, no s'han de confondre amb els tres "sectors" de l'economia que s'utilitzen per dividir la producció econòmica en diferents categories per als propòsits d'anàlisi (vegeu l'apèndix 2).

> El turisme és potser l'únic sector d'activitat econòmica en el qual els principis del lliure comerç encara són aplicables. Més important, els països subdesenvolupats ara poden millorar les seves economies, no per l'augment de les exportacions mitjançant la producció de baix cost, sinó per la transferència de la demanda interna dels països que envien turistes als que els reben. El turisme es va convertint en una activitat d'igual importància a la indústria tant com una base primària per al desenvolupament econòmic com un element permanent en l'estructura econòmica d'un país [...] Per a les economies com la d'Espanya, el turisme és fonamental, i una consciència del seu paper és essencial per a una comprensió del ràpid creixement econòmic del país i les perspectives de futur (NAYLON, 1967: 23).

L'anàlisi detallada de l'Estat espanyol en conjunt es troba fora de l'abast d'aquesta tesi, però algunes idees rellevants poden ser extretes dels desenvolupaments recents a Eivissa, on hi ha hagut una concentració especialment alta del turisme. A Eivissa, doncs, el turisme ha proporcionat clarament un sector de creixement primari. Ha estimulat alhora un ràpid creixement complementari d'altres indústries de serveis, construcció, fabricació d'aliments, subministrament elèctric, i comunicacions. D'altra banda, el creixement complementari fins ara no ha arribat a satisfer les demandes del sector de creixement primari, amb la conseqüència que les importacions eivissenques de matèries primeres o fabricades han augmentat molt considerablement (algunes xifres pertinents es donen en un capítol posterior). I, finalment, hi ha hagut més aviat poc creixement derivat a Eivissa fins ara: al revés, hi ha hagut una contracció de l'agricultura, i poc capital s'ha invertit en formes de fabricació que no es relacionen directament amb el boom del turisme.

Les qüestions plantejades en aquest apartat, per tant, encara només poden rebre una resposta parcial. No hi ha cap dubte que el turisme ha transformat l'economia eivissenca semi tradicional a una que és essencialment capitalista i integrada en els mercats nacionals i internacionals. El boom turístic també ha creat un nivell de riquesa sostingut i sense precedents, com a mínim a l'actualitat. Però no és possible encara determinar si el ràpid creixement econòmic de l'illa constitueix un

"arrencament de creixement sostingut" en el sentit de Rostow.

Sembla que hi ha tres possibilitats principals:

i) Una guerra, una crisi financera d'Europa o algun altra eventualitat podria provocar una recessió aguda del turisme (tal com es va produir –en una escala menor que seria el cas en l'actualitat– durant la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial). Mentre l'illa segueix sent tan dependent del turisme, qualsevol gran crisi d'aquest tipus pot tenir clarament repercussions greus per a Eivissa. Però les crisis poden afectar qualsevol altre sector de l'economia igual que el turisme i, per cert, l'Eivissa d'abans del turisme va ser afectat greument per diverses crisis. Per tant, la vulnerabilitat de l'illa no es pot atribuir només a la seva dependència de turisme.

ii) El mercat del turisme dirigit a Eivissa, com altres llocs turístics, continuarà expandint-se al ritme del creixement general dels viatges cap a l'estranger i, a més, cal remarcar que molta gent van ara de vacances més d'una vegada a l'any. Fins ara, els esdeveniments han seguit aquest patró, i ens sembla que l'expansió del mercat turístic pot perdurar llargament.

iii) No obstant això, tard o d'hora, el turisme d'Eivissa ha d'arribar a algun sostre de demanda o dels recursos de l'illa (per exemple, hi ha el problema esmentat més amunt del subministrament de l'aigua). Si això passa, el nivell de turisme podria començar a disminuir, provocant una contracció de l'economia de l'illa. Ara bé, és igualment possible que el turisme s'estabilitzi a un cert nivell, si els principals factors que estimulen el turisme d'Eivissa continuen funcionant, sobretot el desig d'unes vacances assolellades fora de la vida urbana industrial. En aquesta eventualitat, tant el creixement complementari com el derivat podrien fer-se més importants en tant que més capital esdevingués disponible per a les inversions no turístiques.

En qualsevol cas, la importància de la inversió derivada a l'illa pot ser circumscrita pels factors descrits anteriorment (en les seccions 5.8 i 6.1 en particular), així que la sort econòmica d'Eivissa ben pot dependre de les pujades o baixades del turisme. Però no hi ha cap raó òbvia per què això hagi de passar a l'Estat espanyol en general. Durant la majoria del segle

XX, la balança de pagaments espanyola va mostrar un dèficit (una excepció és el període de neutralitat durant la Primera Guerra Mundial). No obstant això, el 1959, els ingressos del turisme van superar el dèficit de comerç exterior, i des de llavors el turisme ha estat de bon tros la font més important d'ingressos de divises, igualant o superant el valor total de les exportacions. D'aquesta manera, el turisme ha proporcionat els fons necessaris per a la importació dels béns de capital requerits per al desenvolupament industrial: aproximadament la meitat de les importacions recents eren de primeres matèries i béns d'equipament per a possibilitar el pla de desenvolupament del govern (NAYLON, 1967: 33-34). La pesseta ha aconseguit una fortalesa sense precedents, i no hi pot haver cap dubte sobre la rapidesa del creixement de la riquesa nacional (encara que, per descomptat, ha crescut d'una manera molt desigual). Queda per ser vist si tot això continuarà, gràcies a una continuada expansió del turisme i/o mitjançant una major competitivitat derivada de la indústria i l'agricultura d'Espanya en els mercats internacionals. Però sembla probable que sí. I, en aquest cas, els models acceptats del creixement econòmic i del desenvolupament necessitaran alguna modificació adient.

C A P Í T O L 7

INTERCANVI

Els primers turistes que visiten una regió camperola troben la hospitalitat que s'acordava tradicionalment a tots els forasters no hostils. A la major part de la Mediterrània solien rebre en el passat una benvinguda amable, amb cortesies i regals espontanis. Després de poc temps, tanmateix, els nadius troben necessari desenvolupar noves categories d'estranys, i en general els estranys identificats com a "turistes" es tracten d'una nova manera única, que combina elements de relacions tan diverses com les d'amfitrió / hoste, servent / mestre, animador / espectador, propietari / client, venedor / comprador i fins i tot agricultor / conreu. Els turistes solen trobar aquests nous tractaments menys agradables que l'hospitalitat tradicional i tendeixen a considerar que els nadius s'hagin tornat "cobdiciosos" (*money-grabbers*) o "tramposos" (*cheats*), amb doble moral. I ara, sovint, els primers turistes esdevenen desdenyosos, dient que el lloc ha estat "espatllat" (*spoilt*) per tots els "turistes de paquet" (*package tourists*), per la qual cosa comencen a buscar nous llocs on el procés podrà repetir-se.[1] Aquests canvis particulars són paradigmàtics del turisme, i un dels propòsits d'aquest capítol consisteix a examinar els canvis d'aquest tipus. Però l'anàlisi tracta també de posar-los en el context dels canvis més amplis en els valors, normes i pràctiques de l'intercanvi a Eivissa, alguns dels quals canvis han tingut lloc durant segles, tot i que sovint han estat accelerats en gran mesura pel turisme.

Hi ha molts paral·lelismes entre els canvis socials actuals a Eivissa i aquells que els sociòlegs del segle XIX van atribuir a la urbanització i la industrialització. Un aspecte interessant del turisme, tanmateix, és que estén típicament aquest tipus de canvis a les zones rurals, tant per via del contacte cultural amb els turistes predominantment urbans com pels canvis fonamentals produïts pel turisme de masses en l'economia local i les

[1] Vegeu, per exemple, JOHNS (1973).

comunicacions en general. De fet, els processos descrits en aquest capítol podrien ser considerats sumàriament com una assimilació dels procediments d'intercanvi tradicional a l'Eivissa rural als de la gent urbana moderna. Cal destacar que qualsevol desenvolupament urbà industrial a Eivissa (exceptuant la construcció d'un cert nombre d'hotels i d'instal·lacions de serveis relacionats) és purament incidental en aquest sentit: és a dir, no constitueix una part necessària del procés. Aquest capítol, per tant, s'enfoca en l'Eivissa rural, encara que molts punts són aplicables fins a un cert punt a la ciutat capital també.

7.1 "INTERCANVI SOCIAL" I "INTERCANVI ECONÒMIC"

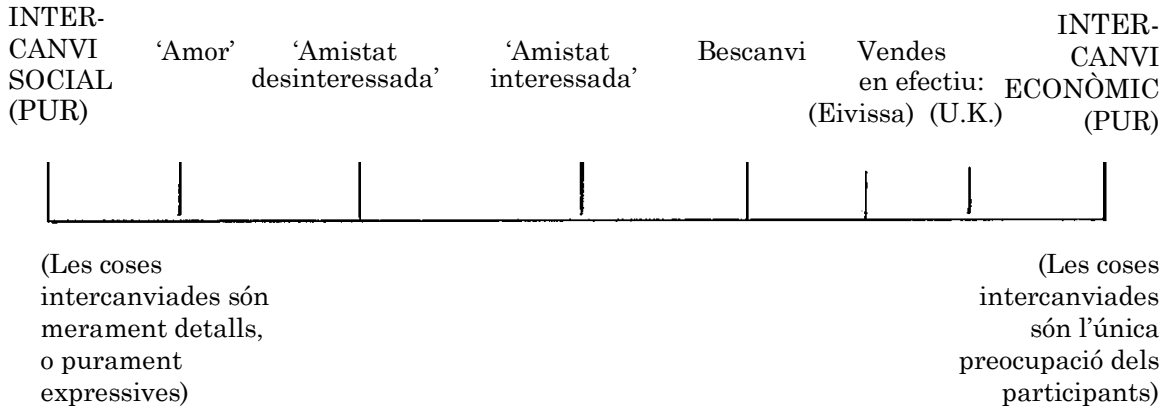
"L'intercanvi social" ha tingut una varietat de connotacions entre els sociòlegs i antropòlegs. Les ramificacions teòriques del concepte han estat explorades en detall per BLAU (1964), el treball del qual s'utilitza per a referència i comparació en aquest capítol. Però, per les raons que s'expliquen a l'Apèndix 5, aquest tesi utilitza la següent definició (la qual és més àmplia i flexible que la de BLAU) de "l'intercanvi social":

> "L'intercanvi social" es refereix a qualsevol intercanvi de productes, serveis, i/o recompenses sociopsicològiques (per exemple gratitud, afecte, estima, respecte, obediència, etc.) al qual s'apliquen els dos següents criteris:
>
> i) la importància de l'intercanvi va més enllà del valor instrumental de les coses intercanviades;
>
> ii) la relació social entre els participants afecta i és afectada per l'intercanvi en una mesura significativa (la "relació social" pot incloure el parentiu o altres vincles socials, vincles afectius no racionals, i posicions en l'ordre de desigualtat social).

Un avantatge d'aquesta definició és que es pot aplicar no només a l'intercanvi de regals i favors, sinó també a les relacions comercials. Cal assenyalar també que els altres trets de l'intercanvi social segons BLAU, els quals s'enumeren a l'Apèndix 5, no es donen per fet aquí, ja que requereixen

verificació empírica. La distinció entre l'intercanvi social i l'intercanvi econòmic queda clara, no obstant això, ja que aquest últim es refereix típicament als intercanvis racionals –sense cap significat social per als participants– de béns o serveis amb un valor d'intercanvi específic acordat, o sia un preu.

A l'Apèndix 5 es fa referència a la dificultat de classificar alguns tipus d'intercanvi a Eivissa, com ara les pràctiques del bescanvi, les quals inclouen trets de l'intercanvi social i de l'econòmic. El problema es pot resoldre, tanmateix, si els dos conceptes es veuen com a tipus ideals i com als extrems polars del contínuum que es mostra a l'esquema següent.[1]

D'aquesta manera és possible descriure qualsevol intercanvi com a "més social", "menys social", "principalment econòmic", etcètera. A més, l'ús d'aquesta definició fa possible descriure els canvis de les característiques típiques de l'intercanvi a través del temps, o d'un lloc a un altre, o entre les diferents generacions: a tall d'exemple, les característiques d'una compra de terra d'un propietari eivissenc jove poden ser ben diferents a les d'una compravenda en què participa un propietari eivissenc gran.

7.2 LA "TEORIA EIVISSENCA" TRADICIONAL DE L'INTERCANVI

Despullades de la seva terminologia més esotèrica, la majoria de les

[1] Cf. SAHLINS (1968), esp. p.144-147.

idees principals sobre l'intercanvi social (i de la seva relació amb les desigualtats socials) que estan de moda entre els sociòlegs resultarien fàcilment intel·ligibles als pagesos eivissencs. D'altra banda, semblarien més familiars a la gent del camp d'Eivissa que als seus homòlegs anglesos o americans. La raó més fonamental per aquesta diferència, probablement, és que el nexe dels diners (*cash nexus*) ha arribat a predominar en els intercanvis a Eivissa només des de fa ben poc, en paral·lel amb el boom del turisme.[1] Fins i tot ara, molts intercanvis retenen un perfil "més social" que a Anglaterra. Aquests punts s'elaboren en les seccions següents, però cal assenyalar des del principi que hi ha a Eivissa una teoria popular més aviat sistemàtica de les relacions d'intercanvi, la qual és aplicada de manera bastant explícita a la interacció social quotidiana per les persones locals, sobretot en el camp.

Mentre que molts "intercanvis econòmics" són "més socials" a Eivissa que a Anglaterra, és cert també que fins i tot les relacions més "òbviament" afectives es veuen (en part) en termes d'intercanvi d'una manera més rigorosa que a Anglaterra. Per exemple, la paraula "amic" té dos significats diferents en l'ús comú: el terme pot referir-se a un vincle afectiu o a un enllaç d'influència o obligació. Dir que algú és "un amic meu" pot implicar o l'un o l'altre, encara que normalment tots dos tipus de vincle són presents en certa mesura. Si l'enllaç afectiu es vol destacar, alguna forma de superlatiu pot ser emprada: per exemple "és molt amic meu" o "som molt bons amics". Però, en el cas que el significat encara sigui ambigu, algun altre comentari pot ser afegit com "és molt simpàtic" o "li estim molt".[2]

Encara que s'interpreta menys casualment, el concepte d'amistat és més ampli que a Anglaterra, i inclou "coneguts" (això, per descomptat, no

---

[1] El turisme en si és un factor que estimula l'enunciació de les normes d'intercanvi a Eivissa en l'actualitat, perquè els valors i normes tradicionals són freqüentment posats en dubte: és a dir, s'han de fer més conscients o explícits.

[2] L'ús de la paraula eivissenca (i catalana) "estimar" per dir "sentir afecte o amor" és interessant. "Voler" no s'utilitza en aquest sentit, a diferència de l'expressió castellana *querer*. La paraula "amar" s'utilitza rarament excepte en forma de substantiu, "l'amor". Les altres connotacions de la paraula "estimar" inclouen la calculació de preu, avaluació i valoració, cosa que expressa simbòlicament la relació estreta entre l'afecte i l'intercanvi en els ulls dels eivissencs.

implica que aquest diferència no es pugui fer en el català eivissenc). Però dir que dues persones "no són amics" no significa en general que es desconeixen: en lloc d'això suggereix que es coneixen i s'han barallat. Haver-se barallat (o *abarallat*) és considerat com un estat de relacions greu, tot i que no inusual, i la relació és explícitament hostil, amb pocs intents de dissimulació. "No se tracten" és una forma significativa d'expressar això. Implica que les persones que no són amics no només no parlen entre ells, sinó que eviten qualsevol relació, llevat que sigui inevitable. D'altra banda, encara que el turisme ha provocat alguns canvis en aquest sentit, la gent del camp d'Eivissa han preferit, a ser possible, tractar i fer negocis amb persones conegudes que els cauen bé i els semblen de confiança. La seva actitud en aquest aspecte contrasta fortament amb la noció comuna dels anglesos que el negoci s'ha de mantenir apartat de l'amistat i el plaer.

També evidencia el caràcter generalment "social" de l'intercanvi a Eivissa la importància donada al concepte de la confiança. BLAU ha suggerit que l'intercanvi social es distingeix de l'intercanvi estrictament econòmic per les obligacions sense especificar les quals en sorgeixen, i per "la confiança que és al mateix temps necessària per a, i fomentada per, l'intercanvi" (BLAU, 1964: 8. Vegeu també l'Apèndix 5.).

La confiança és una consideració primordial en totes les relacions entre la gent d'una certa edat a Eivissa. Durant el període de treball de camp, per exemple, vaig mirar (de part d'altres persones) diverses parcel·les de terra a la venda, i solia rebre avisos amables com els següents: "Em pareix que en X és un home de confiança, però mai convé fiar-se massa"; "No és de fiar, aquest".

Ja que ningú vol tractar amb un home que no sigui considerat digne de confiança, la confiança és un component vital de la reputació personal a Eivissa, i molt més així que en llocs on les transaccions econòmiques solen ser impersonals i transitoris. Encara que altres persones poden veure la mateixa persona sota diferents llums, hi ha alguns criteris objectius de confiança, els quals poden ser utilitzats per avaluar les persones sobre les quals es té alguna informació però que no són ben conegudes. Qualsevol

indicació de manca de fiabilitat tendeix naturalment a disminuir la confiança. Però la raó més freqüentment donada a l'investigador per tenir poca confiança en algú va ser que s'havia barallat amb una altra persona o persones: "estan *abarrallats*" (estan en un estat d'haver discutit i haver-se enemistat). Barallar-se (excloent-hi desacords i friccions lleugeres) és generalment vist com "una cosa de gent que no té raó". Alguna disputa puntual no afecta gaire una reputació, especialment si la culpa sembla clarament de l'altra persona. Però es comenta aviat de qualsevol persona que es baralla amb freqüència o sense raons clares: "No és molt de raó, aquest"; o, més fortament, "Aquest és un home *raro* / molt *raro* / molt especial!". Les baralles entre veïns o familiars són naturalment relativament comunes, però són alhora fortament desaprovades. L'estigma més greu afecta els germans que es barallen (freqüentment sobre herències): "Són germans però no són amics. Està molt lleig, això!"
A ser possible, els eivissencs eviten transaccions financeres amb aquestes persones, que han mostrat que no són dignes de confiança. O, com a mínim, les tracten amb una certa precaució ("anar alerta").

D'altra banda, la confiança es relaciona estretament amb la reciprocitat, que es practica normalment a Eivissa amb un grau de precisió i preocupació que pot semblar exagerat a una persona anglesa (per bé que hi ha certes excepcions com ara el tracte amb les persones malaltes o altres casos no infreqüents de generositat desinteressada). Durant el període de treball de camp, doncs, l'investigador i la seva dona van integrar-se a poc a poc en un conjunt acumulatiu de relacions d'intercanvi, i aviat van trobar que havien de pensar en la reciprocitat amb molta cura per tal de no fer una mala impressió. Això va ser només en part a causa de les dificultats comunes a tots els nouvinguts a una comunitat. Els eivissencs són molt curosos al respecte entre ells mateixos, fins i tot en el cas de detalls menors. En una colla de joves amics dels investigadors, per exemple, l'acceptació d'un cigarret per una persona que no en tenia cap per poder reciprocar-hi solia anar acompanyada per una broma alegre (però implícitament d'empatx o disculpa): "Sempre anam de gorres, naltros!" Qualsevol persona que no sol

reciprocar adquireix aviat una reputació de ser "cric", "cricany" o "cagat" (en el sentit eivissenc). Un comportament més greument antisocial o egoista naturalment empitjora la reputació: una persona pot arribar a ser considerada com un *caradura* o "descarat". En el pitjor cas es pot decidir que una persona "no té mica de vergonya!" o "és un perdut!". I, per tant, aquesta persona "no és de fiar".[1]

---

[1] Aquestes qualificacions, per descomptat, s'utilitzen també en el cas d'una conducta sexual desaprovada. "El honor" (i "l'honra"), "la vergonya", i altres conceptes relacionats s'han analitzat molt extensament i, potser, s'han atribuït massa rellevància o generalitat en els estudis mediterranis: vegeu, per exemple, PERISTIANY (1965). La seva importància en el festeig, la conducta sexual en general, i les diferències de gènere han constituït un tema important en aquests estudis, mentre que la principal preocupació d'aquest apartat és el comportament econòmic. No obstant això, farem una petita digressió en aquesta nota per emfatitzar que els patrons tradicionals del festeig i dels valors sexuals d'Eivissa mostren divergències interessants dels descrits en altres estudis mediterranis, com també d'aquells estudiats fins ara als pobles peninsulars espanyols.

A Sant Josep, doncs, l'estil tradicional de festeig era conegut com a "festejar amb molts". El festeig en parelles (acompanyades o no) és una innovació relativament recent per als habitants dispersos del camp i encara no hi ha cap tradició d'un *paseo* com el de molts pobles peninsulars. En el passat, tots els pretendents –en una combinació del festeig amb la recreació– es reunien les nits acordades a la casa de la noia, fent torns per festejar-la (sota estrictes normes d'etiqueta), mentre els altres joves jugaven a cartes o xerraven entre ells o amb els pares, a l'altra banda de la sala o cuina. Els pretendents també solien fer torns el diumenge per acompanyar les al·lotes núbils entre l'església i la seva casa, sota la vigilància discreta dels pares.

El concepte popular de l'honor sexual a l'illa és generalment molt menys rígid que els descrits a PERISTIANY (1965), tot i que sembla que ha estat modificat en alguna mesura al llarg dels segles pels ensenyaments de l'església catòlica, que des de fa molt de temps s'oposava a l'estil rural de festeig, amb un èxit només parcial. La influència de l'església ha estat més notable en els valors i els comportaments sexuals "públics" que en els seus homòlegs "privats". Les al·lusions sexuals lleugerament disfressades i els versos picants o bruts són elements importants de l'humor del camp eivissenc. I no s'espera que les dones fingeixin ni ignorància ni empatx en els contextos "privats", com ara les reunions de familiars i amics. De fet, hi ha formes tradicionals de cançó verda en què l'home i la dona alternen després de cada verset (cançons de porfèdia) o després de cada cançó (cançons puntoses), fent al·lusions progressivament més sexuals i exagerades envers el "contrincant" o acusant-lo de grosseria d'una altra forma, com per exemple en orinar. El festeig espontani a la nit ("anar de finestres") era també una pràctica bastant freqüent, encara que no comptava amb el coneixement manifest dels pares de la noia. El final desitjat del procés inicial (del festeig "amb molts") era que l'al·lota esdevingués la promesa d'un dels joves, i a partir d'aquest punt els altres pretendents no hi acudien més. Si la noia afavoria especialment un dels pretendents, podria acordar amb ell visites discretes a la nit. Sobretot quan la boda era pròxima o semblava segura, algunes noies solien jeure amb el seu promès sense esperar l'autorització de l'església. Aquests costums i valors recorden els descrits per a la ruralia de Gal·les (REES, 1951: 82-90) –notablement una zona d'habitatges dispersos com el camp d'Eivissa– o els de l'Escandinàvia rural (p. ex. TOMASSON, 1970: 176-78), tot i que cal assenyalar que LISÓN TOLOSANA (1969: 23) ha esmentat arranjaments i actituds bastant similars a Galícia, al nord de l'Estat espanyol.

Aquests valors sexuals tradicionals a Eivissa també ajuden a explicar l'actitud generalment tolerant que adopten cap al heterodox comportament sexual dels visitants estrangers: el nudisme a les platges d'Eivissa, per exemple, ha causat molt més escàndol i indignació a la premsa de la Península que entre la [... segueix al peu de la pàgina següent]

La necessitat de reciprocitat, doncs, és més acuradament observada en la interacció quotidiana a Eivissa: a més, afecta més explícitament les institucions socials com la família, el matrimoni i l'herència, en les quals els mutus drets i deures són molt menys vagament concebuts que a Anglaterra. En el cas de l'herència, per exemple, els testaments anglesos es consideren dependents gairebé exclusivament de la voluntat del testador, que pot deixar normalment el seus béns de la manera i a qui triï, mentre que a Eivissa hi ha una normativa detallada (i fonamentada en la tradició local) que restringeix els possibles beneficiaris i les porcions que puguin rebre (tot i que això no impedeix que qualsevol persona pugui disposar de la seva propietat d'altres maneres al llarg de la seva vida).[1] Cada fill o filla a Eivissa té un dret de naixement d'una porció ("una legítima"), però la part més gran de cada finca es deixa tradicionalment a un (o, de vegades) a una d'ells: "s'hereu" (o "s'hereva"). L'elecció d'un hereu es fa generalment ben abans de morir-se els pares, i una raó per això és que l'herència es veu explícitament com un intercanvi mutu i no un regal sense cap reciprocitat necessària com és sovint el cas a Anglaterra. A canvi de l'herència, doncs, s'espera a Eivissa que el beneficiari principal –s'hereu– romangui a la llar parental amb els pares fins que morin, donant-los suport i cuidant-los si estan malalts, mentre que els altres fills queden absolts en principi d'aquesta responsabilitat. En canvi, encara que es pot observar amb freqüència que un testament a Anglaterra tingui en compte els tractaments

---

gent eivissenca. Explica també l'acceptació amb relativament poca resistència per part de la gent gran de les noves formes de festeig entre els eivissencs més joves, sota la influència del turisme.

L'investigador no té coneixement de cap estudi complet i acurat sobre el festeig i els valors sexuals passats i presents a Eivissa, encara que hi ha moltes descripcions inexactes o dissimulades. Alguna informació útil però incompleta es pot trobar, per exemple, en MACABICH (1966-67: vol. IV, pàssim). Això pot ser en part a causa de la tendència dels eivissencs del camp de donar una versió dissimulada dels costums com el festeig als escriptors forasters (incloent-hi la gent culta de Vila), la qual s'aproxima més a l'ortodòxia de l'església. Tenint en compte les limitacions d'espai i l'enfocament de la tesi en temes de l'economia i l'estratificació social, un tractament detallat dels temes d'aquesta nota i d'altres relacionats no seria apropiat aquí, però l'investigador espera poder utilitzar el material del treball de camp per rectificar aquesta omissió en el futur.

[1] Els arranjaments d'herència peculiars de l'illa s'incorporen als apèndixs regionals del codi civil estatal: vegeu CÓDIGO CIVIL... (1966: 755-60).

o les atencions personals abans de la mort, no hi cap normativa sobre aquestes expressions (pòstumes) de gratitud.

La connexió estreta i reconeguda entre les relacions socials i els intercanvis a Eivissa (tant si són intercanvis "socials" com "econòmics" en l'ús del BLAU) és mostra també en les actituds tradicionals envers el comerç. Qualsevol persona que es beneficia del comerç entre eivissencs té risc de ser criticada. Els botiguers eivissencs, per exemple, propietaris d'una "botiga" (un establiment rural on es ven de tot, a més d'actuar normalment com un bar) són criticats amb freqüència per vendre alguna cosa per una pesseta o dues més que algun altre venedor proper. En aquest cas la crítica deriva d'un benefici concret que sembla excessiu, però si es repeteix freqüentment la gent no tardarà en dir que "a can Tal, abusen molt!" Això passa sovint quan s'aprofita d'un bon lloc, com ara al costat de la carretera principal, per cobrar preus més alts. Però en general hi ha una clara idea que està malament beneficiar-te en detriment dels teus paisans. I, per tant, tot el comerç limitat a l'intercanvi entre els eivissencs mateixos, amb fins de lucre, tendeix a ser vist com indesitjable o *despreciable*.[1] Prosperar per mitjà de la feina pròpia en l'agricultura o altres oficis és lloable (tot i que fins i tot en aquestes activitats un nivell desproporcionat d'èxit tendeix a provocar la crítica, en vista dels recursos limitats de l'illa). Però enriquir-se d'intermediari provoca la desconfiança i l'hostilitat, tot i que aquestes actituds estiguin acompanyades normalment per alguna admiració a contracor. De fet, això ha estat una raó important i sistemàtica de tensió entre la ciutat i el camp d'Eivissa en el passat, ja que el motiu més comú per visitar la ciutat era la venda dels productes sobrants als intermediaris professionals de Vila. Fins i tot ara es pot sentir alguna broma d'advertència quan una persona del camp parteix cap a la ciutat: "No vaiguis a Vila: es de Vila són molt vius / putes!" Les famílies josepines d'orígens més aviat humils

[1] Compareu les observacions més generals de WOLF (1966: 47): "els interessos econòmics s'oposen directament i no són compensats per les implicacions més personals. [...] Per tant, on es troben pagesos involucrats en els mercats de la xarxa, trobem també que el comerciant o botiguer –fins i tot quan ell resideix en el poble– continua a ser considerat com un estrany i de fora. Pertany a la categoria de referència negativa del camperol".

que s'enriqueixen solen ser criticades també d'aquesta manera. Un exemple corrent és el de les persones que cobren comissions per la compravenda de terres heretades per altres. Això és el cas d'un josepí que va emigrar de jove a Amèrica i que més tard va tornar a Sant Josep. Utilitzant els sous guanyats en un bar petit del poble, es va fer molt ric per mitjà de compres i vendes astutes de terra durant els primers anys del boom turístic, i va arribar a ser l'alcalde del poble durant algun temps. La gent comentava que ell era "molt viu", i alguns van elogiar la seva energia com a alcalde, però també es va al·legar que ell havia esdevingut ric per mitjà de trampes. Deien, per exemple, que ell havia comprat terres costaneres *a plassos* ("a terminis"), un arranjament habitual a Eivissa en les compravendes privades de qualsevol cosa costosa, i que poc després havia venut parcel·les *as contat* ("al comptat") a preus d'unitat molt més alts, abans de pagar els deutes pendents de tota la terra al preu original. Crítiques similars es van fer d'un altre home que havia actuat d'intermediari en la venda de un tros de terra per una comissió acordada de deu per cent, però que al final havia cobrat aproximadament quaranta per cent: això va ser possible perquè el propietari era analfabet i no era castellanoparlant, així que ell i el comprador estranger podien comunicar-se només a través de l'intermediari.

La força del sentiment despertat per aquestes activitats s'assenyala en l'incident que segueix. Un dia s'havia ofert a l'investigador un tros de terra a la venda i ell era allí parlant amb un amic eivissenc seu i el propietari de la terra, quan es va acostar "en X" (un intermediari de compravenda ben conegut). Tan bon punt aquest home va ser de nou fora de l'abast de l'oïda, el propietari va començar a relatar-nos que en X ja li havia fet una oferta de compra pel mateix terreny al mateix preu que demanava a nosaltres, però que ell havia rebutjat l'oferta perquè creia que en X volia la terra només "per fer negoci" (és a dir, en aquest cas, per revendre la terra juntament amb una peça contigua que ja havia comprat, per traure'n un benefici més alt). L'amic de l'investigador va confirmar aquesta història i els dos homes van passar algun temps entrant en detalls de la carrera d'en X, per tal d'explicar l'actitud del propietari. Aquest incident va ser notable en dos aspectes: en

primer lloc, el propietari estava preparat aparentment a perdre econòmicament, almenys temporalment, i s'estimava més vendre la parcel·la a un estranger que a en X. En segon lloc, l'amic de l'investigador va esmentar amb una mica d'empatx que ell i en X eren "cosins germans", una relació de parentiu considerada prou important a Eivissa. Malgrat això, ni ell ni el propietari van dubtar en criticar en X en la presència de l'investigador estranger.

Hi ha ara moltes persones a Eivissa que es dediquen al negoci o a "fer comissió": la paga de comissions per qualsevol feina, sobretot de moment per facilitar la venda de terrenys, és un arranjament habitual de l'illa. Sempre que els intermediaris de compravenda siguin escrupolosos, no se'ls critica necessàriament. No obstant això, els seus motius són sempre sospitables i es troben freqüentment en perill de ser coneguts com a "interessats" (una etiqueta despectiva que implica que una persona només fa favors quan pugui traure'n aviat algun benefici). Més explícitament, poden al·legar que: "Només mira en es sous, aquest!", o "Sempre vol cobrar!"

L'intercanvi de qualsevol tipus en una comunitat amb una intricada xarxa de relacions és, doncs, una font potencial de tensió, però pot ser alternativament un factor que contribueix a l'amistat entre les persones que fan l'intercanvi. Això és sobretot el cas en l'intercanvi de serveis en lloc de béns materials. Quan algú realitza el servei de mitjancer en una compravenda, per exemple, s'espera en general que el venedor ofereixi a l'intermediari una comissió, que sovint és acceptada. Però també pot ser negada i, en aquest cas, el servei esdevé "un favor". La persona que rebutja la recompensa sol dir explícitament: "No, gràcies. No ho he fet per guanyar sous / per interès. Només ho he fet per fer un favor" afegint-hi potser "perquè som amics". El destinatari del favor sol insistir una mica en tornar-li algun tipus de recompensa, ja que es considera incorrecte acceptar un favor massa a la lleugera, i la vacil·lació serveix per reconèixer la importància del favor. Un comportament similar és normal en el cas alternatiu de l'acceptació d'una recompensa, que s'acceptarà només després d'alguna mica de protesta: en aquest cas l'intercanvi s'ha acabat sense cap

tipus de compromís de favors futurs. Si no s'accepta cap recompensa, en canvi, un deute mútuament reconegut de gratitud entra en vigor i la relació d'amistat entre les dues persones es veu reforçada, sempre que hi hagi alguna expectació d'un retorn del favor en una data posterior. Un retorn merament simbòlic del favor es pot fer immediatament en la forma de "una copa" (un gotet, generalment de brandi, que és barat i es pot beure ràpidament): això serveix per suavitzar l'acceptació del favor i no cancel·la l'obligació. Els favors poden ser de molts tipus diferents i sovint formen part d'una sèrie acumulativa: és a dir, cada favor tendeix a ser una mica més valuós que el anterior que reciproca, de manera que la relació d'amistat es fa progressivament més forta fins que s'equilibri en algun nivell mútuament acceptable.

Tot això, per descomptat, és "l'intercanvi social" en el sentit estret utilitzat per BLAU i d'altres. Les característiques generals d'aquest tipus d'intercanvi social a Eivissa són molt similars a les descrites per BLAU (vegeu l'Apèndix 5); encara que, una vegada més, és important adonar-se que l'intercanvi social és més penetrant a Eivissa i més acuradament observat pels eivissencs que per la majoria dels anglesos o nord-americans. Cal mencionar, a més, una excepció a Eivissa a les normes d'intercanvi social enumerades per BLAU: amb freqüència, no s'hi observa la norma de la reciprocitat diferida. Les idees preconcebudes de l'investigador incloïen aquesta norma i, per tant, al principi del treball de camp, li va sorprendre la pressa i la insistència amb què la gent eivissenca solien tornar o recompensar els favors. Però aviat n'hi va trobar un patró: la reciprocitat s'ajorna en un grau més o menys proporcional al nivell d'intimitat dels participants. Aquest principi no es nota tant en les societats com Anglaterra o Amèrica del Nord, on la majoria dels intercanvis poden classificar-se bastant clarament en les dues categories distintes d'intercanvis "econòmics" o "socials": en aquestes societats, doncs, tots els intercanvis "socials" ocorren normalment entre participants d'una intimitat suficient per haver-hi alguna expectativa d'ajornament del retorn del favor. A Eivissa, en canvi, la distinció entre l'intercanvi social i econòmic és menys clara, i la presència en

l'actualitat de molts immigrants i residents estrangers (a més dels turistes d'estades de curta durada) no encaixa bé en les relacions d'intercanvi tradicionals entre veïns i amics. Si un d'aquests nouvinguts (l'investigador, per exemple) fa un favor a un eivissenc, aquest últim tractarà sovint de recompensar-lo o bé tornar el favor a corre-cuita. Aquesta reacció sembla derivar-se no tant d'una animositat o una manca de confiança en la gent de fora com de la possibilitat que el nouvingut se'n vagi de l'illa abans de complir-se l'obligació. No obstant això, aquesta relació observada a Eivissa entre l'ajornament de la reciprocitat i el grau d'intimitat sembla ser només un exemple notable d'un principi bastant general de l'intercanvi social.[1]

Es tocarà breument ara (el tema té més importància en capítols posteriors) l'enllaç entre l'amistat i la posició social o la influència. A Eivissa, cada persona –i especialment els caps de casa– es veu com un tenidor d'una certa quantitat "d'influència": aquest terme s'utilitza més sovint que a Anglaterra i s'aplica també a persones en posicions socials més humils. La influència de qualsevol tipus s'interpreta sempre a Eivissa en termes de les relacions personals, incloent-hi, per exemple, la influència que deriva de la riquesa o de l'ocupació: la magnitud de la influència d'una persona depèn, doncs, de l'abast i la força de la seva xarxa personal "d'amics" (coneguts) i, al seu torn, de la seva influència. De fet, els termes "influència" i "amics" s'utilitzen indistintament de vegades, com en "Aquest té molta influència" / "Aquest té molts d'amics". Les xarxes personals poden incloure persones d'estatus socials molt diferents i, en aquest cas, qualsevol vincle afectiu és normalment subordinat al càlcul de l'avantatge mutu. Seria fàcil trobar paral·lelismes entre l'operació d'influència a Anglaterra i a Eivissa, però hi ha una diferència important de grau. El paral·lelisme anglès potser més conegut és el concepte de les xarxes socials entre ex-alumnes de certs internats privats (*old school tie networks*), però aquestes xarxes són característiques només dels estrats socials superiors, mentre que la importància de la influència a Eivissa s'estén a les persones de totes les

[1] Dr. B. R. Wilson ens ha comentat (en una comunicació personal) que ell ha notat un desig similar de reciprocar-se immediatament amb forasters a l'Alemanya rural. Cf. també els comentaris sobre la reciprocitat i la distància del parentiu a SAHLINS (1968: 149-158).

posicions socials.[1]

A l'Apèndix 5 es fa referència críticament al caràcter estàtic de molts estudis (per exemple, els de BLAU) sobre les relacions d'intercanvi. La major part d'aquesta secció ha contingut fins ara una anàlisi similarment estàtica (encara que comparativa) de les relacions d'intercanvi tradicionals a Eivissa. Amb això, tanmateix, només es pretén establir l'escenari de les descripcions dels canvis socials que segueixen. S'ha utilitzat el temps present perquè les característiques tradicionals encara es mantenen en molts intercanvis a l'illa. Però hi ha hagut canvis considerables, especialment durant el boom turístic dels darrers anys: s'ha modificat, doncs, la tradicional "teoria popular de l'intercanvi" entre els eivissencs mateixos; i ja no té cap rellevància a molts d'intercanvis en què participen immigrants, estrangers o turistes.

7.3 EL DESENVOLUPAMENT MONETARI I EL NEXE DELS DINERS

Com en altres llocs, un increment progressiu en la utilització de diners i l'extensió del nexe dels diners en efectiu (*cash nexus*) a gairebé tots els tipus d'intercanvi han estat les fonts fonamentals de canvi en les característiques de l'intercanvi a Eivissa. Però el procés va ser molt més lent que a la Península fins fa poc, quan el turisme de masses l'ha portat a una conclusió accelerada.

Les monedes van ser encunyades a l'illa mateixa tan aviat com l'era púnica i romana, i molts exemplars se'n poden veure en els museus locals. Unes petites monedes de coure van ser encunyades també en diverses ocasions durant l'època tradicional després de la conquesta catalana del

[1] Altres exemples d'Anglaterra, com ara *string-pulling* (literalment, tirar de les cordes com fa ell que manipula una marioneta i, figurativament, utilitzar contactes importants d'una manera oculta per aconseguir un fi), podrien adduir-se en contra de la distinció feta aquí. No obstant això, l'investigador no té cap dubte que hi ha una diferència significant, basant-se en les observacions del treball de camp. Per cert, això podria explicar per què la teoria de l'intercanvi ha tingut un tractament més freqüent i complet en l'antropologia social que en la sociologia: en termes parsonians, com més particularista sigui la societat, més important i penetrant hi serà l'operació de la influència.

segle XIII.[1] Aquestes monedes locals tenien problemes de períodes d'inflació ràpida i no podien ser utilitzades en altre llocs, ja que els diners de plata eren necessaris per al comerç exterior.

Així doncs, l'ús de la moneda va quedar molt limitat al llarg de l'època tradicional. La família va ser la unitat bàsica de producció i de consum: moltes famílies produïen gairebé tot el que necessitaven, per mitjà de l'agricultura de subsistència i l'artesania de la llar. Fins i tot a Vila, moltes persones eren propietaris d'una "feixa" (una parcel·la de l'horta a la vora de la ciutat) o d'una finca al camp (amb majoral) i per això rebien bona part del seu aliment des de la terra. Hi havia només un lloc de mercat ("sa Plaça") a tota l'illa. La venta de productes al públic estava en mans dels titulars del mercat i no hi va haver cap mercat de venda directa com els mercats setmanals de Mallorca. Aquest arranjament econòmic es va reflectir en el patró radial de les principals carreteres d'Eivissa, les quals comunicaven la ciutat capital amb cada un dels nuclis principals de població. Els pagesos podien, per tant, dur qualsevol excedent de béns a la ciutat i fer alguna compra a la vegada, abans de tornar laboriosament a casa. Però, a més de la inconveniència, la probabilitat d'un tracte desfavorable pels intermediaris del mercat era un al·licient per bescanviar els productes amb un altre particular sempre que fos possible.

El comerç exterior es va limitar a la compra periòdica de gra (especialment de blat) i alguns altres productes. A causa de l'escassetat crònica de diners a l'illa, la moneda habitual d'aquest comerç va ser la sal marina d'Eivissa (el seu usdefruit aleshores era comú entre tots els eivissencs per la concessió dels senyors del 1267): "tot es compra amb sal..." relaten els comptes dels Jurats (els administradors electes de l'illa) el 1683, per exemple (MACABICH, 1966-67: I, 405).

Durant l'època intermèdia, des de la segona meitat del segle XVIII, l'augment del comerç exterior va provocar un augment en el subministrament de diners a Eivissa, i hi va haver una disminució

[1] Hi ha descripcions de les primeres monedes eivissenques a MACABICH (1966-67: I, 68) i a MINISTERIO DE EDUCACIÓN... (1969: 68–).

corresponent en la importància del bescanvi:

> Esta facilidad de comercio, que en otro siglo no avía, ha traído abundancia de moneda, la que apenas se conocía en los siglos pasados en la Isla, en los cuales no se vendían los géneros por dinero constante, sino que se permutavan unos géneros por otros. De aquí venía la frase vulgar, que usavan en sus Contratos: 'fem quelcom', expresión propia de este país, que significa baratar una cosa por otra, como almendras por trigo, higos por aceite y otras cosas semejantes (Próspero Martín Descallar, 1798. Citat a FAJARNÉS CARDONA, 1958: 143).

Tot i així, els canvis de l'època intermèdia van ser molt lents i limitats si es comparen amb els de l'època turística. La gent de mitjana o més edat de Sant Josep va comentar freqüentment a l'investigador: "Ara es jóvens només gasten, però *antes* es sous se guardaven perquè n'hi ha havia pocs". Quan l'investigador preguntava què entenien per "antes", van dir en general: "fa uns vint o trenta anys" o, més explícitament, "antes de venir es turisme". Algunes famílies del camp guarden encara alguna "unça d'or" (monedes velles d'or heretades a través de diverses generacions). Fins i tot les famílies relativament humils podien tenir alguna joia d'or dels estils tradicionals de l'illa (joies similars s'han trobat entre les restes púniques) per ser portada amb orgull els dies de festa. Aquests joiells se solien vendre només en cas de gran necessitat. Les monedes i altres objectes de valor de la família solien amagar-se normalment en algun lloc de la casa –en coixins, sota el llit o en la paret, per exemple– i, per tant, la frase següent s'utilitza encara en to de broma quan una casa es deixa sense cap persona dins: "Que heu adreçat es sous?" Les persones del camp més sofisticades ("es més espavilats") ara tenen un compte bancari i a vegades més d'un. Deixant a banda el petit tresor d'objectes de valor (el valor sentimental dels quals tendien a limitar la seva utilitat pràctica), la quantitat de diners en efectiu guardada per una família de l'època intermèdia havia de ser comparativament petita, malgrat el major esforç d'estalvi de què parlen avui la gent gran. Quan l'investigador va fer preguntes el 1970 sobre la riquesa estimada de vint o trenta anys abans de diverses de les famílies pageses més riques de la zona de Sant Josep, li van contestar que a les cases més riques

"*quissàs* tenien mil pessetes o una cosa així, però una casa a on tenien cinc centes ja era prou rica!"

Els canvis dramàtics en aquest aspecte durant l'època turística poden apreciar-se dels canvis de terminologia. Els termes "rica" / "molt rica" s'utilitzen normalment per qualificar les famílies que són (o eren) riques en el sentit que tenen bones terres de conreu. Respecte a la riquesa monetària, s'utilitzen més sovint termes d'origen més recent com ara "milionari" o "multimilionari" (en pessetes, i, per tant, un fenomen bastant freqüent en l'actualitat); i s'utilitzen normalment per parlar d'individus més que no de famílies. Per tant, els agricultors que han acumulat riquesa per mitjà de vendes de terrenys i els emprenedors de tot tipus que han fet diners del turisme es diuen "milionaris" en lloc de "rics". Una altra manera d'expressar la riquesa adquirida recentment d'un individu és afirmar que "aquest té molts de bitllets": aquesta frase és acompanyada sovint per un gest que imita l'acció d'un empleat de banc que compta diners. Els canvis de terminologia reflecteixen, doncs, la transferència de la base de la riquesa a Eivissa des de la terra al capital monetari i, també, l'adopció definitiva de l'intercanvi monetari, fruit del gran augment de la disponibilitat local de diners produïda pel turisme.[1]

7.4 L'INTERCANVI DE BÉNS EN EL COMERÇ INTERN

L'intercanvi de mercaderies per mitjà de la compravenda és considerat normalment com l'intercanvi típicament "econòmic" (vegeu, per exemple, BLAU, 1964). A l'Apèndix 5, no obstant això, s'afirma que totes les formes d'intercanvi a Eivissa –especialment abans de turisme– contenia un important component "social". Aquesta secció elabora aquesta idea pel que

[1] Cal afegir-hi, tanmateix, una esmena important. Les seccions següents contenen exemples contemporanis de pràctiques i arranjaments d'intercanvi que eviten l'ús de diners. El pagament en espècie és encara bastant comú al camp d'Eivissa. I el bescanvi ocorre també, fins i tot en alguns intercanvis relacionats amb el turisme, com ara la cessió de terrenys per a la construcció de blocs d'apartaments o hotels. En general, però, aquestes pràctiques són corrents només entre la gent del camp i amb poques excepcions estan disminuint bastant ràpidament. El nexe dels diners, per descomptat, predomina gairebé completament en els intercanvis amb forasters i turistes.

fa al comerç intern, i descriu alguns canvis significants introduïts pel turisme.

El bescanvi va ser la forma més característica del comerç intern a Eivissa en el passat. En principi, el bescanvi difereix de l'intercanvi monetari només en que dos conjunts de béns com a mínim estan implicats en una sola transacció, en la qual no hi ha cap intercanvi intermedi i asimètric que utilitzi una moneda sense valor intrínsec. Els valors d'intercanvi dels béns diferents es podria definir teòricament amb tanta precisió com en una economia monetària, encara que la llista seria necessàriament molt més complexa, ja que cada bé tindria un "preu" diferent per cada altre bé que fos disponible per a l'intercanvi. Però, en la pràctica, el bescanvi a Eivissa (com en altres llocs) comporta típicament un procés de negociació verbal: "es regateig" o "regatejar". Els valors d'intercanvi són inicialment indeterminats (cf. els criteris d'intercanvi social de BLAU, citats a l'Apèndix 5), tot i que els participants solen tenir una idea bastant clara del resultat final. En funció de la importància de la transacció i les personalitats dels participants, el procés de negociació pot ser més o menys llarg; però normalment implica una quantitat considerable d'interacció social, que contribueix als vincles socials (o a l'hostilitat si la conclusió no és satisfactòria per als participants). Igualment, l'intercanvi és afectat per la relació social preexistent entre els participants. Aquestes característiques es conformen, per descomptat, als criteris utilitzats més amunt per definir "l'intercanvi social", per bé que l'objectiu principal del bescanvi és econòmic.

La majoria dels intercanvis entre eivissencs (fins i tot al camp) impliquen ara l'ús de diners en lloc del bescanvi, però algunes de les tradicionals característiques "socials" persisteixen. Després de gairebé un any a Eivissa, l'investigador havia arribat a tenir una fluïdesa acceptable en el dialecte i tenia un coneixement pràctic dels procediments de negociació local. I volia comprar una moto d'ocasió d'un home josepí. La següent esquemàtica anàlisi de la interacció en aquesta transacció mostra

tant la supervivència d'algunes característiques tradicionals com la introducció d'algunes noves (en primer lloc, a causa de l'ús de diners i, en segon lloc, perquè un dels participants era un estranger, encara que no gaire típic).

LA COMPRA D'UNA MOTO D'OCASIÓ (Desembre, 1970)

FETS	COMENTARIS
Vam comentar a uns amics i veïns propers, sense donar-hi massa importància,[1] que pensàvem comprar una moto d'ocasió barata, perquè el nostre cotxe d'Anglaterra havia estat precintat per la duana. Tenien coneixement d'alguna moto de segona mà a la venda?	[1] El grau d'urgència que mostra el comprador o el venedor pot afectar la seva capacitat de negociació.
Després de descartar diverses pistes infructuoses, en X ens va suggerir una moto adequada.[2] Pel que semblava, En Y, "qui treballa amb en Z amb els camions", tenia un escúter en bon estat que havia dit que vendria per 8.000 pessetes. En X ens va explicar que ell havia dit a en Y que no voldríem pagar tant. "Quin seria s'últim preu?" li havia demanat. "7.000 pessetes" havia contestat en Y: però en X havia insistit encara més, dient-li que ell pensava que tampoc no pagaríem aquest preu. Acceptaria en Y 6.000 pessetes al comptat?... "I no em va dir ni que sí ni que no."[3]	[2] Això va passar uns deu dies després d'haver-se fet les primeres consultes, que ens havien proporcionat també alguna idea dels preus contemporanis. En X era un home solter d'una trentena d'anys i era un conegut nostre. Tot i que no havíem tingut molt de tracte social amb ell, teníem més amistat amb el seu pare, com també amb en Z, que era cunyat d'en X. A més, havíem donat gratuïtament a en X una sèrie de classes d'anglès, encara que ens havia ofert el pagament normal. En Y, el propietari de l'escúter, ens era conegut només de vista. [3] És a dir que no volia negociar més amb l'intermediari, sinó parlar amb nosaltres.
En X ens va dir que pensava que el preu era raonable. No obstant això, ell tenia que anar l'endemà a Vila i va oferir visitar de part de nosaltres la botiga d'escúters, ca sa Vespa, per veure si hi havia algun escúter millor o més barat. Va comentar que era preferible que hi anés ell, ja	

que li voldrien cobrar probablement un preu més alt a un estranger. Una setmana més tard, va fer-nos una visita per dir que no hi havia res d'interès a ca sa Vespa. Ens va dir també que pensava que podríem persuadir en Y d'acceptar només 5.000 pessetes per mitjà del regateig.[4]

Uns quinze dies més tard, en X i jo vam anar a casa d'en Y. Després d'un intercanvi de salutacions i una mica de conversa inicial, en X va comentar: "Aquest senyor té interès en sa vespa."[5] També va explicar que havíem anat a casa d'en Y en lloc de can Bernat perquè jo no estava segur que sabria reconèixer-lo.[6]

Hi va haver una petita conversa sobre l'estat de l'escúter, en la qual en Y va disculpar-se, dient que ell no havia fet cap manteniment del vehicle des de la compra original. Li vaig dir que tanmateix no semblava estar en mal estat. Però ni ell ni jo vam fer cap comentari que pogués danyar seriosament la nostra capacitat de negociació.[7] Llavors en Y va suggerir que jo hauria de provar la moto. En X em va informar més tard que, mentre jo no hi era, en Y li havia preguntat quin preu convindria demanar-me, i que ell havia suggerit "entre 6.000 i 7.000 pessetes." Al meu retorn, hi va haver un debat renovat sobre l'estat de la moto, similar a l'anterior.

Finalment, li vaig preguntar: "I com és de preu?"

[4] "Aquí tenim es costum de regatejar." Aquesta fórmula s'utilitza sovint per explicar una pràctica habitual de l'illa.

S'ha d'assenyalar en aquest punt tant l'assessorament donat voluntàriament a uns estrangers en el regateig com l'avís sobre la tendència a cobrar més als estrangers per les coses que no tenen preus fixos. Aquestes revelacions no afavorien ni el prestigi ni l'interès econòmic dels eivissencs. Però els vincles de la coneixença i d'un favor encara no reciprocat (les classes d'anglès) eren més que suficients per superar el factor de la lleialtat etnocèntrica. De fet, els eivissencs solen donar consells d'aquest tipus amb bastant freqüència als residents estrangers veïns que tenen una relació amistosa amb ells. Però això ocorre menys sovint amb els turistes, per descomptat.

[5] El títol de "senyor" en aquest cas es refereix a una persona estrangera i vestida de forma acceptable. S'ha d'assenyalar també l'ús caut de la frase "té interès en" en lloc de, per exemple, "vol comprar".

[6] En realitat, la nostra raó principal per anar a la casa era per l'interès de conèixer-la: hauríem pogut demanar per en Y al bar. És normal tenir (o inventar) alguna raó especial per visitar la gent a ca seua, sobretot si no són familiars o bons amics. Moltes transaccions, de fet, es realitzen a can Bernat, el bar més gran del poble, i ens vam reunir allà més tard per arranjar els detalls legals.

[7] Encara que pot semblar paradoxal a primera vista, és bastant comú que un venedor a Eivissa minimitzi d'aquesta manera els mèrits d'allò que vol vendre. Se nota especialment en el cas de la compravenda de terra. Les raons semblen incloure la idea que no és correcte presumir massa i la consideració (feta explícita de vegades) que qualsevol afirmació exagerada pot arribar a causar un ressentiment posterior. El comportament resultant és l'equivalent en una relació de comunitat (*Gemeinschaft*) de la tècnica que en una relació d'associació (*Gesellschaft*) és coneguda com "la venda suau" (*the soft sell*).

"*Bueno*, per vostè... jo la vendria per set mil pessetes."[8]

Jo vaig fer una petita pausa per "considerar" l'oferta, abans de respondre: "Per naltros és una mica cara... per cinc mil sí que la compraria... i al contat, però set mil..."

"Per cinc mil no la puc vendre... *bueno*, pot pensar-s'ho si vol... a què li pareix si rebaix cinc centes - sis mil cinc centes?"

Encara vaig mostrar-me dubtós, fins que en X va interposar: "I sí fossin 6.000?" Jo vaig repetir això a en Y, que em va contestar: "No sé... *bueno*... però per vostè no ve de cinc centes pessetes, és ver? No li importaria cinc centes més o *menos*?" [9]

"Això sí que no és cert! Som estudiant i per jo val cada pesseta." Vaig riure.

"Però no té famili ni fills per cuidar com jo (rient també, i menys formal)."

"Però sí que tenc una dona, i no mos sobra res."

"I ella no treballa?"

"Si que treballa dins sa casa, però no guanya res. Idò, quedam amb això?... a sis mil?"

"Idò bé!"

[8] Noti's l'ús de "per vostè...", que suggereix que es fa alguna especial concessió personal.

[9] És a dir que tots els residents estrangers respectables són per descomptat uns senyors o cavallers. I s'espera que els senyors paguin més. El diàleg que va seguir va servir per reduir aquesta diferència implícita d'estatus i, per tant, per reduir el preu acordat

Amb l'intercanvi acordat per fi, vam seguir parlant durant algun temps i llavors vam quedar per trobar-nos al bar més gran del poble, can Bernat, on hauríem d'organitzar tots "es papers" i podríem parlar també amb l'agent local d'assegurances a temps parcial. En el camí de tornada a s'Arraval,

en X em va preguntar si estava satisfet amb l'acord, i jo vaig dir que sí i li vaig agrair els seu esforç. Ell va acceptar les gràcies sense donar-les importància, dient-me que pensava que el preu era just. Va afegir que ell no tenia cap "interès" en la transacció. Hi havia altres persones, va comentar, que solien actuar com a "intermediaris" només "per fer mil pessetes de comissió", però ell ho havia fet "per fer un favor, només". Encara que no va esmentar-les, era evident que aquest favor reciprocava almenys en part les classes d'anglès, i aquest implícit intercanvi social secundari va servir per reforçar la nostra relació.

Uns dies més tard, amb la moto, vaig aturar-me a casa d'en Z, coincidint amb en Y, que l'estava ajudant a reparar un camió. En Y em va preguntar si la moto anava bé i li vaig dir que sí. Llavors en Z i la seva dona van començar a burlar-se amicalment d'en Y sobre l'intercanvi, dient-me en to de broma que, sens dubte, en Y m'hauria cobrat molt per la moto. Els vaig dir que no, que jo estava ben content amb el preu que li havia pagat. En Y els va assegurar, envermellint-se una mica: "En R [és a dir, jo] sap bé que li he cobrat igual com si hagués nascut aquí! No és ver?" Ell em mirava perquè ho confirmés i jo vaig dir que sí. Els altres van comentar que, de tota manera, jo era "ja un eivissenc", i la conversa va passar a un altre tema. Malgrat el to de broma, és evident que en Y hauria estat ben avergonyit si s'hagués revelat que el preu fos massa alt, i les bromes amicals n'eren una prova per a ell. Per aquesta raó, entre altres, molt de secretisme envolta els intercanvis a Eivissa. Cal assenyalar que ni en Y ni jo vam especificar el preu pagat –per bé que tots dos n'estàvem contents– en la situació més aviat pública que acabem de descriure. És ben possible, no obstant això, que en Z coneixia ja el preu pagat de la boca del seu cunyat en X, perquè els secrets són confidències entre els íntims.

En altres ocasions durant el treball de camp, es va emfatitzar explícitament la necessitat del secretisme. Per exemple un home, que em mostrava un dia el camí a casa d'un veí seu, va parar a alguna distància de la casa, en la obscuritat, dient-me: "Jo li esperaré aquí, per si vol parlar d'un secret". El "secret" (utilitzat simplement en el sentit de qualsevol cosa

particular o confidencial) es referia a una peça de terra a la venda. Les persones que tenien terra en venda solien demanar-me emfàticament que no revelés el preu demanat a ningú, i un home fins i tot va fer d'això una condició de la venda. Això va ser encara més notable quan el preu demanat era baix; probablement perquè es considera més perjudicial ser vist com a "bambo" que com a "viu". La discreció en públic és, en general, un component important de la "confiança" a Eivissa: d'aquell que manqui la deguda discreció es diu que "té molt de *cuento*" i no es pot confiar en ell per a cap assumpte confidencial.

La compravenda de la moto, doncs, va incloure una sèrie complexa d'interaccions socials. La recerca inicial va proporcionar-me oportunitats per parlar amb un nombre de persones, que van poder fer-me un petit favor en informar-me sobre les motos disponibles de segona mà. En X va trobar una oportunitat de tornar-me un favor. En Y i jo vam quedar tots dos satisfets de l'intercanvi i a partir de llavors vam tenir una relació de coneixença i salutacions cordials, la qual podria haver-se desenvolupat més si haguéssim estat d'edats o interessos similars. Hi va haver un intercanvi de begudes al bar, i vaig conèixer altres persones com l'agent d'assegurances a temps parcial. En canvi, tot i que es puguin trobar algunes similituds, la compravenda d'una moto d'ocasió a Anglaterra és típicament bastant diferent: el comprador respon a un anunci petit en un diari; es dirigeix a la casa d'un total desconegut; inspecciona la màquina i en demana el preu (intentant potser abaixar-lo, però d'una manera impersonal); conclou el tracte, i després d'això potser no torna mai a veure el venedor. A Eivissa, hi ha algunes variacions en la pràctica del regateig, però les característiques generals de la compravenda d'aquesta moto són bastant típiques dels intercanvis de productes entre els eivissencs, sobretot al camp.

A més de l'augment en l'ús de diners, però, hi ha hagut un augment enorme en el nombre i la importància de botigues a Eivissa, un procés que va començar en l'època intermèdia i s'ha accelerat en l'època turística. La compra de productes de detallistes professionals és en general una forma exacta i molt "econòmica" de l'intercanvi. Per tant, el desenvolupament del

comerç al detall representa un canvi important en les característiques típiques de l'intercanvi a l'illa.

Les pràctiques del negoci al detall entren sovint en conflicte amb les normes tradicionals de l'intercanvi, donant lloc a tensions que poden causar crítiques dels detallistes del tipus descrit anteriorment. Significativament, hi ha una sèrie de pràctiques habituals que serveixen per reduir l'hostilitat potencial entre el venedor i el comprador:[1]

i) Els petits serveis que costen una mica de temps, sense implicar materials cars, són realitzats bastant sovint de forma gratuïta pels coneguts, fins i tot quan algú actua en una capacitat professional o empresarial. Això, per descomptat, converteix "l'intercanvi econòmic" en un "intercanvi social" (o sigui "un favor" en aquest cas).

ii) De vegades, per exemple si no té monedes adients, el comprador arrodoneix el pagament a l'alça, Però, amb més freqüència, el venedor arrodoneix la factura a la baixa. Això serveix per destacar la manca intrínseca "d'interès" del venedor i li permet tornar també un petit favor al comprador, que li ha fet un favor a ell en forma de la compra de la seva mercaderia.

iii) Molt sovint, el venedor redueix espontàniament el preu dels productes en el moment de la compra. Aquesta pràctica, conegut en general com "rebaixar", és normal i esperada en les compres particulars d'ocasió, però també és freqüent en les botigues, tant a Vila com al camp. Una "rebaixa" sol ser esperada pels familiars i amics més propers del venedor; però sovint s'estén a tothom –fins i tot a estrangers desconeguts– que tinguin un aspecte i un comportament acceptables al venedor. Els clients regulars d'una botiga solen establir també una expectativa d'una rebaixa: per exemple, el propietari d'una llibreria sentia la necessitat de demanar-me disculpes en una ocasió quan ell no em va oferir cap reducció perquè ell havia obtingut el llibre especialment, pagant tarifes postals. Aquesta pràctica, doncs, té funcions similars a les de ii).

[1] Aquestes pràctiques, per descomptat, no són peculiars a Eivissa. No obstant això, són notablement habituals a l'illa.

En la seva forma espontània o casual, aquestes pràctiques són possibles normalment només en l'àmbit de petites empreses familiars, on el propietari i el venedor són la mateixa persona o són, com a mínim, estretament relacionats. En l'actualitat hi ha diversos supermercats a Eivissa, on, òbviament, els dependents troben difícil fer concessions personals espontànies. I hi ha moltes altres botigues que són intermèdies en tipus i mida. La tendència general sembla que la compravenda a Eivissa es faci progressivament més formal, deixant fora les consideracions personals. Així, per exemple, el *descuento* o "descompte" tendeix a substituir la "rebaixa". En altres paraules, les ofertes especials i els descomptes (que s'apliquen indiscriminadament a tots els clients i estan fixats per endavant) tendeixen a substituir les rebaixes basades en les relacions personals difuses. La principal funció del descompte formal (la qual és només una funció secundària de la rebaixa informal) és d'intentar estimular les vendes o la lleialtat dels clients a la marca.

L'anàlisi fins ara demostra clarament que un dels patrons generals de canvi en les característiques del comerç a Eivissa és una transició a llarg termini des de les formes d'intercanvi "més socials" a les "menys socials", les causes de la qual eren, fins recentment, el creixement gradual del comerç i el desenvolupament de l'intercanvi monetari. Ara, el turisme ha accelerat en gran mesura aquest procés, a causa de la bonança econòmica i els canvis d'ocupació descrits en els capítols anteriors. De fet, la "teoria tradicional eivissenca de l'intercanvi" s'aplica només en mesura limitada als joves eivissencs. Els joves tendeixen a divertir-se o mostrar impaciència sobre l'enfocament particularista de les persones majors. Veuen l'amistat més en termes de companyia i menys en termes de l'intercanvi, els favors i la influència; i el mateix es pot dir del matrimoni. Fins i tot entre la gent gran, els canvis com l'augment de la burocratització de l'administració i la necessitat creixent dels certificats de proves estàndards i universals per obtenir llocs de feina van reduint l'àmbit i la rellevància de la influència personal. La fiabilitat i la confiança són molt menys importants en els intercanvis econòmics, ja que moltes persones estan involucrades ara en el

comerç amb forasters i turistes, de manera que la noció de confiança sol ser irrellevant. D'altra banda, ja que no hi ha cap vincle social amb els desconeguts, les nocions del comerç just dels eivissencs s'atenuen, i a vegades (encara que no sempre) s'aprofiten al màxim de la ignorància dels estranys (hi ha casos inversos també, per descomptat, com ara en algunes compravendes de terrenys). El comerç per treure'n beneficis o guanys monetaris tendeix a reemplaçar en general els intercanvis tradicionals.[1] I es podria dir que les actituds de la gent jove a Eivissa envers el comerç i l'intercanvi són en general intermèdies entre les dels eivissencs majors i les de la majoria de la gent anglesa (per exemple).

Però el turisme no ha accelerat simplement una procés preexistent de canvi. Més amunt, tant el desenvolupament més lent de l'intercanvi monetari com l'existència de vincles socials múltiples es van citar com a raons per les dificultats en aplicar les idees de BLAU a Eivissa. Ara hi predomina clarament l'intercanvi monetari. Però encara existeixen els múltiples vincles socials i això pot perdurar a causa de la mida limitada de la població de l'illa, amb el seu alt grau d'endogàmia fins ara i les conseqüents xarxes complexes de parentiu. Per tant, l'intercanvi de productes i béns entre els eivissencs nadius conserva alguns dels trets socials tradicionals, com hem vist. En altres paraules, hi ha actualment a l'illa dues normatives diferents de l'intercanvi, una de les quals s'aplica a la gent de fora i l'altra als eivissencs (i als "eivissencs d'adopció").

Aquesta situació dóna lloc a alguns problemes, com era d'esperar. D'una banda, qualsevol indici d'un sistema de doble preu molesta els turistes (i, a més, pot ser il·legal). Però, d'altra banda, no sembla raonable esperar que la gent local pagui els mateixos preus alts i propines inflades que poden semblar barats o com a mínim acceptables als turistes. A més a més, l'ethos de l'intercanvi és completament diferent en els dos casos.

---

[1] Un aspecte curiós d'aquests canvis (el qual es considera detalladament més endavant) és que hi ha poca o cap crítica de les persones locals que acumulin grans beneficis del comerç turístic, perquè aquests beneficis no es deriven d'altres persones locals i, per tant, no són vistos com a perjudicials per a elles: això és un estímul important per a les activitats comercials actuals relativament a les preturístiques.

Suposem que un estranger corrent (és a dir, un que té poc o cap coneixement del dialecte i els costums de l'illa) hagués fet la compra descrita anteriorment de la moto de segona mà. Hi hauria hagut segurament una transacció relativament breu, sense gaire contacte social i sense regateig en la majoria dels casos. El venedor eivissenc hauria demanat probablement el seu preu màxim, com de costum, i el comprador estranger li hauria pagat potser en efectiu sense regatejar. La primera vegada que passa això, l'eivissenc té una bona sorpresa i potser en parla llargament amb els seus amics; però aviat aquesta manera de fer les coses li arriba a semblar normal. Això ha tingut naturalment conseqüències inflacionistes en els preus d'intercanvis que no són regulats pel govern estatal, com ara la compravenda de terrenys i cases. Durant el període del treball de camp, un home de Sant Josep va augmentar el preu que demanava per certes parcel·les de terra des de 100 ptes. per m^2 a 130 ptes., i després a 150 ptes. Els compradors estrangers van pagar cada preu sense dubtar-ho, així que el venedor va decidir que seguiria apujant el preu cada vegada que volia vendre una parcel·la, o bé es guardaria algunes parcel·les per deixar créixer el seu valor: en tot cas, ell ja no participaria en cap regateig. En aquest punt, el sistema doble d'intercanvi comença a descompondre's. Suposem que un eivissenc vol comprar un tros gran de terra de conreu. Si té molta sort, la terra se situa bastant lluny del desenvolupament turístic i, per tant, el propietari li demana un preu factible. En canvi, si hi ha qualsevol possibilitat de desenvolupament turístic o de vendre la terra en parcel·les per a la construcció, el propietari voldrà cobrar un preu molt més alt, ja que no hi ha cap distinció eficaç entre els camps de cultiu i el sòl urbanitzable en l'actualitat (fins que la nova legislació urbanística hagi entrat en vigor).

Hi ha diversos mecanismes, tanmateix, que contribueixen a aïllar els dos tipus d'intercanvi. Els intercanvis de terra per acord mutu sense l'ús de diners són bastant comuns a la zona de Sant Josep: per exemple, un tros gran de terra de bosc pot ser bescanviat per un tros més petit de terra de conreu. A més, les dificultats actuals dels agricultors que volen adquirir nous terrenys poden ser pal·liades per la nova legislació urbanística, que

tendirà a crear diferencials de preu entre el sòl qualificat com a agrícola i els altres tipus de sòl. D'altra banda, les botigues de venda al detall a Eivissa tendeixen a dividir-se en unes dirigides principalment a turistes i d'altres que només venen les coses que són més necessàries per als habitants locals (incloent-hi els residents estrangers). I hi ha una divisió similar dels bars i llocs d'entreteniment.

Aquests mecanismes d'aïllament, sovint, són sorprenentment eficaços, i fan possible que els eivissencs tinguin ben poc contacte amb la gent de fora si no ho volen: és clar que aquest punt important és ignorada pels crítics del turisme de masses que opinen que la Costa Brava, Eivissa i altres llocs de vacances estan completament aclaparats i *spoilt* ("espatllats") pel turisme. De fet, l'organització del turisme de "paquet" és en si un d'aquests mecanismes aïllants, permetent que la majoria de visitants es canalitzen selectivament i curosament. D'aquesta manera, tenen contacte normalment amb els eivissencs només en els seus rols professionals i, per tant, tenen poc impacte sobre altra gent local.

No obstant això, l'aïllament no resulta gaire perfecte i el turisme, en conseqüència, ha modificat els procediments habituals d'intercanvi local més ràpidament del que altrament hauria estat el cas i malgrat les interrelaciones complexes que segueixen vigents en la societat eivissenca.

7.5 LA PROPIETAT I LA PRIVADESA

Tots els intercanvis de béns suposen alguna noció de "propietat". Però el concepte de propietat varia d'un lloc a un altre i de tant en tant. I n'hi ha hagut canvis considerables durant el segle XX a Eivissa, a causa de tres factors dinàmics principals:

i) L'assimilació continuada d'Eivissa a "l'estat nació" d'Espanya. En particular, l'aplicació del Codi Civil Espanyol a l'illa, que mantenia anteriorment –com altres països catalans– una tradició jurídica civil pròpia, relegada ara als apèndixs del codi civil estatal.

ii) La Guerra Civil. En particular, la misèria, i la desconfiança i hostilitat

que neixen de les traïcions i represàlies entre rivals de la mateixa comunitat.

iii) El turisme. En particular, el fenomen dels diversos milers d'estrangers residents que ara són propietaris de terrenys: tenen nocions de propietat i privadesa que es diferencien de les dels eivissencs.

En el passat, el concepte jurídic de la propietat d'Eivissa es va basar en el dret romà com a la resta de l'Estat espanyol; però la seva interpretació popular derivava de les tradicions de l'illa, acceptades pels tribunals com una forma vàlida de dret comú coneguda com a "dret foral" o *derecho foral* (és a dir, el dret basat en furs o *fueros*: privilegis medievals locals). Aquestes tradicions de l'illa van ser importades originalment de Catalunya en el segle XIII, amb algunes adaptacions adients a les circumstàncies locals. Després, van ser modificades a poc a poc quan el present ordre *socio-legal* sorgia del feudalisme.

La forma més important de la propietat amb referència a l'organització social d'Eivissa ha estat la propietat de la terra (especialment del sòl rústic), a la qual aquest apartat, per tant, es restringeix. Cal emfatitzar que la propietat privada de la terra ha estat l'única forma rellevant de l'illa. Els conqueridors i els seus successors immediats van repartir tota l'illa d'acord amb un sistema feudal. (L'illa veïna de Formentera va romandre indivisa durant alguns segles a causa de la presència freqüent de pirates hostils, però més tard es va repoblar i repartir també entre propietaris privats). Així és que no hi ha gaire terra comuna a Eivissa, en contrast amb altres parts d'Espanya.[1]

En principi, doncs, tota l'illa és fragmentada en petits dominis privats, que poden ser tancats, traspassats o utilitzats per a qualsevol propòsit que no contravingui les poques restriccions legals que figuren en el Codi Civil (CÓDIGO CIVIL..., 1966: articles 348–). Però, en la pràctica, hi ha

[1] Les úniques excepcions importants són el litoral i les conques de les torrenteres més grans, els quals són de propietat pública i gestionats per l'Estat (CÓDIGO CIVIL, 1966: article 407), que emet permisos i pot cobrar impostos als particulars que facin ús especial d'ells. L'única altra excepció és el turó rocós fora de l'antiga ciutat emmurallada, es Puig des Soto, sobre el qual l'assentament va ser prohibit per motius de seguretat militar.

nombroses restriccions habituals i privilegis mutus entre els veïns, alguns dels quals són jurídicament vinculants, mentre que d'altres depenen de la tolerància mútua.

El patró d'assentament dispers implica que l'accés a la terra dels altres és sovint una necessitat. Com a mínim, tothom s'ha de permetre creuar les propietats entre el seu habitatge i l'església parroquial. L'illa, per tant, és estampada amb camins de peu o de carro en forma de teranyina, que parteixen des de cada una de les antigues esglésies parroquials i vinculen totes les cases. Negar-s'hi l'accés seria impensable, excepte en un cas de gran hostilitat. Per evitar fins i tot aquesta possibilitat, el dret de tothom d'utilitzar els camins radials és reconeix en el dret foral: s'anomenen "camins d'anar a Missa" en els documents públics locals (SÁEZ MARTÍNEZ, 1922). De diferents amplades, de vegades emmurallats a cada banda, zigzaguejant d'una casa a l'altra, semblen haver sorgit de l'ús habitual però, un cop establerts, es converteixen en camins de dret, els quals el propietari de la terra no pot obstruir.

Els camins de dret solen produir acalorades discussions a Anglaterra, perquè la majoria dels terrenys són tancats per tanques vives, parets, sèquies o tanques de filferro de pues, cosa que dona lloc a molts problemes en el manteniment de drets d'accés. A Eivissa, al contrari, hi ha hagut fins ara molt poc tancament de terrenys. Hi ha algunes parets que remunten el vessant d'un puig i bastants tanques petites de pedra (ara freqüentment en desús) que, en lloc de ser només espais privats, serveixen com a corrals per a ovelles i cabres, a més d'oferir protecció del vent i netejar la runa natural. Els límits de les finques es marquen tradicionalment només mitjançant senyals de pedres ("fites") col·locats discretament a terra de tant en tant. La majoria dels camps són feixes bastant reduïdes amb marges amples, però els agricultors estan bé conscients dels seus límits i, si llauren una mica massa lluny, solen fer "un solc de partió" a través de la terrassa, per indicar-ho. En canvi, a l'observador casual, la majoria de l'illa li té l'aparença de terra comuna i és possible caminar gairebé per tot: els únics impediments són els cultius, les parets de les terrasses i el sotabosc.

Els eivissencs tenen un proverbi per expressar aquesta accessibilitat de la propietat: "Passa de pagès no fa mal a res". Tenen un fort respecte envers la intimitat de la llar; i els cultius són tractats com a propietat privada, encara que poca gent es molestaria per la pèrdua d'un parell de figues o altres fruites abundants. Però la noció tradicional de privadesa acaba en aquest punt. A més dels drets mencionats d'accés, es dóna per fet un dret de fer ús de qualsevol planta o animal silvestre (excepte els arbres). En algunes parts d'Espanya els matollars i els boscos són àrees reservades, però a Eivissa, en l'actualitat, el bosc es considera normalment terra comuna per a la caça, i l'activitat és practicada pels homes de totes les classes socials. Els arbres són considerats privats a causa de la seva (anterior) importància econòmica, per analogia amb els cultius. Però, en principi, tothom pot agafar gratuïtament els ocells, conills, pebrassos (un fong comestible), o els espàrrecs silvestres que creixen al llarg dels marges de feixa a la primavera.

L'accessibilitat característica de la propietat d'Eivissa contribueix en gran mesura al seu ambient social de tranquil·litat i tolerància mútua, el qual ha estat l'objecte de comentaris per nombrosos autors visitants. Aquest ambient existeix encara. Però hi hagut pressions significatives per a canvis.

Els josepins em van explicar que abans de la Guerra Civil s'acostumava permetre que el bestiar recorregués lliurament pasturant els rostolls entre el dia de Sant Joan (el 24 de juny) –o sigui el final normalment de la collita de cereals– i l'inici de la sembra de la tardor, el qual depèn del temps. La pobresa i desconfiança durant i després de la Guerra Civil, pel que sembla, van canviar aquest costum: un dels informants em va citar (en castellà) una dita dels anys amargs de la postguerra: "cadascú a ca seva i amb els animals lligats". Aquest informador, un home culte, terratinent i benestant sense necessitat de treballar, em va dir també que la revisió del codi civil després de la guerra havia canviat els drets de propietat a Eivissa: mentre que anteriorment havia estat inconcebible tancar-se la propietat per tal d'excloure-hi altres persones o animals, el nou codi civil ho va fer possible. A l'illa d'Eivissa, ara, les tensions de la Guerra Civil s'han relaxat en gran mesura, i moltes persones han tornat a amollar el bestiar a l'estiu,

tot i que les cabres se solen travar i normalment els seus propietaris no els deixen errar gaire lluny. I, a vegades, les persones fan un ús consentit de la terra dels seus veïns d'altres maneres. Per exemple, jo estava caminant dins un bosc un dia, amb el propietari del bosc, quan vam topar per sorpresa amb un conjunt de cases d'abelles: aquests ruscs eren d'un veí seu, però aquest ús del bosc no va molestar en absolut el propietari, que no n'hi esperava cap pagament. No obstant això, sembla que la Guerra Civil i l'aplicació d'un codi civil estatal que no reconeix plenament les tradicions de l'illa han convertit alguns drets tradicionals en meres concessions, dependents de la tolerància i bona voluntat entre veïns.[1]

En aquest context de tradicions locals parcialment erosionades, la presència d'estrangers residents i turistes proporciona un estímul per a més canvis. Els estrangers residents rics, que inclouen personatges tan coneguts com ara Ursula Andress, Terry Thomas, Diana Rigg, Clifford Irving, entre d'altres, solen desitjar una reclusió exòtica. Així, típicament, en una entrevista sobre la seva casa eivissenca, Diana Rigg va destacar la seva situació llunyana i va parlar també de la seva "platja privada" (TV Times, 1969-70). I, encara que tot el litoral és legalment propietat pública tant aquí com a la resta de l'Estat, com hem comentat prèviament; hi ha hagut diversos intents a Eivissa per part d'estrangers individuals o promotors urbanístics de tallar l'accés a alguns trams del litoral i cales, fent-los efectivament privats. Si tots els terrenys adjacents pertanyen a la mateixa persona física o jurídica, això no és gaire difícil, especialment si la cala és tancada naturalment amb penya-segats a banda i banda, com ocorre sovint. Una empresa va privatitzar d'aquesta manera un tram de costa rocosa i encantadora a prop de Sant Antoni durant el període de treball de camp. A principis de la primavera, nosaltres havíem estat allà amb una colla de joves de Sant Josep per a "torrar gerrets" a la brasa –una excusa tradicional, com el pícnic anglès, per fer una excursió– sobre les lloses adients de pedra

[1] El 1961, es va afegir un apèndix especial de dret civil per a les Illes Balears al codi civil estatal. Això concedia la força legal preeminent de les tradicions locals; però les disposicions explícites tractaven només dels contractes de matrimoni i l'herència.

sorrenca de sa Galera. Més tard, a l'estiu, vam tornar-hi amb el mateix propòsit però vam trobar que hi havia guàrdies privats –immigrants peninsulars– en els camins d'accés, ara asfaltats, que travessaven una nova i extensa "urbanització" (una àrea artificial de desenvolupament de xalets). Tenien ordres de privar el pas a tots els cotxes que no fossin dels propietaris dels xalets, negant així qualsevol accés per carretera a les cales de sa Galera. Molestada per això, la gent local ho havia denunciat als guàrdies civils de Sant Antoni (que han retirat de tant en tant senyals de "platja privada" d'altres llocs), però aparentment no sabien què fer de moment en aquest cas.[1] Cal remarcar, tanmateix, que fins ara només uns trams relativament petits i poc freqüentats de la costa de l'illa han estat afectats per aquest fenomen aliè de "privatització". La preocupació local, per tant, no és gaire gran de moment, però si zones significatives comencen a fer-se "privades" la reacció eivissenca, sens dubte, es farà més forta, i les accions de les autoritats locals tendiran a ser més contundents en conseqüència.[2]

Aquestes actituds diferents respecte a la privadesa, igual que altres diferències culturals, solen causar algunes friccions entre els residents estrangers (i/o turistes allotjats en cases) i els eivissencs. D'una banda, els propietaris estrangers d'un jardí decoratiu sense tanca, per exemple, es molesten si unes cabres amollades els hi mengen les noves flors. Els residents estrangers, en general, es queixen també de la "lentitud" dels obrers locals i la "ineficàcia" dels comerciants de l'illa. I la seva vida és plagada d'innombrables problemes de comunicació i en l'obtenció d'objectes "quotidians" (és a dir, quotidians en el seu país d'origen).[3] De l'altra banda, els eivissencs poden cansar-se d'haver de passar gran part del seu temps tractant de comunicar-se amb els estrangers, que entenen potser només unes quantes paraules en castellà. També els resulta difícil d'entendre la

[1] Aquesta urbanització en particular ha fet un reclam publicitari de la seva privadesa i exclusivitat en la captació de clients. Vegeu MAHON (1972).

[2] Postdata (1973): sembla que l'Ajuntament de Sant Josep ha utilitzat amb èxit la via legal per a frustrar un intent similar de privatització d'una cala.

[3] Per un relat de primera mà dels problemes (i les compensacions) per als estrangers que s'estableixen a Eivissa, vegeu CLEIFE (1968).

impaciència dels estrangers: "Paciència!" és la resposta típica dels eivissencs als rondinadors de tot tipus. La paciència els sembla especialment necessària per a la construcció de cases: cal recordar que "una casa és per sempre". Troben normal haver d'esperar diversos anys sense cap pressa durant la construcció de les seves pròpies cases, en un lloc seleccionat curosament.

El furt de fruita és una altra font d'irritació a algunes persones locals: els camps oberts d'Eivissa, amb arbres fruiters a intervals, semblen molt acollidors als turistes i "hippies", els quals solen associar la privadesa amb les tanques. En una ocasió, per exemple, jo estava amb un pagès local, veient com un home de mitjana edat en pantalons curts va sortir d'un cotxe de matrícula alemanya, va recollir tranquil·lament una bona quantitat de raïm, i se'n va anar. L'agricultor (que no tenia raïm suficient perquè el seu vi d'autoconsum durés tot l'any) em va mostrar-se molest, però no va intentar intervenir-hi, explicant-me que "tendría massa empatx" per queixar-se d'allò. D'altra banda, hi ha hagut un augment dels robatoris en general a l'illa en els darrers anys. La mida petita de l'illa, la comunitat amb interrelacions complexes, i la consegüent facilitat relativa de detecció eren factors dissuasius de gran importància en el passat. Encara avui, el problema de deixar l'illa sense ser atrapat al moll o l'aeroport inhibeix la comissió de grans robatoris (de bancs, etc.); però la presència de tanta gent transitòria dificulta la prevenció dels robatoris menys significants. Els lladres són sovint gent de fora: molts eivissencs, de fet, solen atribuir els robatoris en general als forasters, culpant típicament la gent immigrada del sud peninsular pels robatoris en xalets no ocupats, entre altres coses; i "els hippies" o "els gitanos" pels furts de cultius al camp, i d'aliments o altre productes a les botigues. Però, hi hagut alguns eivissencs joves involucrats en casos de robatoris en xalets sense ocupants o furts de motos, etcètera, i les persones d'un certa edat solen observar que "es jóvens d'ara són més *pillos*". Una altra observació comuna és que en el passat la gent solia sortir de casa sense tancar la porta amb clau, mentre que ara no és gaire recomanable fer-ho.

En general, doncs, els conceptes culturals diferents de la privadesa, els conflictes d'interessos, i els malentesos entre la població mixta que existeix actualment a Eivissa, proporcionen un nou estímul per a la construcció de tanques. Un agricultor de Sant Josep fins i tot va incloure el tancament d'una parcel·la de terra com una condició de la seva venda a uns estrangers, perquè temia fricció per mor de la relació cabra / flor mencionada. El filferro de pues ha aparegut només en uns quants llocs a Eivissa fins ara, però el seu ús es pot estendre en el futur. Vaig topar amb diversos casos de l'adopció per part d'eivissencs de "pràctiques alienes" d'aquest tipus per crear privadesa. Una persona, per exemple, havia obtingut un permís per fer un pou dins la conca d'un torrent que s'utilitzava per irrigar una sèrie d'horts ben treballades, amb la idea de vendre l'aigua potable en camionades. Els propietaris dels horts eren alarmats per la probabilitat que això afectaria el seu subministrament d'aigua de rec, i van prendre diverses mesures per evitar la construcció del pou; les quals incloïen la col·locació d'una cadena per a tancar l'única pista que donava accés a la torrentera, amb un senyal que deia "CAMINO PRIVADO [sic]". En un altre lloc, un home es va oposar a la pràctica dels seus veïns d'utilitzar un camí de carro per travessar la seva terra en cotxe, i va tancar-la amb filferro de pues, obligant-los a utilitzar una ruta menys còmoda amb una forta pujada. Tot això indica que les actituds importades que topen amb les tradicionals poden donar lloc a una nova percepció de la privadesa. Una tarda, per exemple, dos homes locals van aparèixer a la platja de Cala Vedella portant escopetes i cinc tords en una tija de romaní. Una dona jove eivissenca (que pertany a una família emprenedora amb certes pretensions socials) va mostrar la seva desaprovació d'aquesta activitat tradicional, comentant "Pobres tords!", cosa que va provocar la resposta inusual i significativa: "No era damunt lo seu!"

Hi ha, doncs, nombroses pressions a Eivissa en l'actualitat per augmentar-s'hi alguns tipus de "privadesa". I el turisme, sens dubte, ha tingut algun efecte sobre l'ethos en general envers la propietat i privadesa. No obstant això, de moment almenys, la principal conclusió d'aquesta secció potser hagi de ser la contrària. Els eivissencs han aconseguit protegir

tradicionalment la seva intimitat per mitjà de mantenir les cases ben espaiades. Moltes de les cases de propietat estrangera s'han conformat també a aquest patró, i les relacions entre els nous grups socials plurals de l'illa es caracteritzen, almenys en l'actualitat, més per la seva mútua tolerància i el relativisme cultural que per les friccions sistemàtiques. De fet, la tradició de "la propietat privada però de lliure accés" tan característica d'Eivissa s'ha demostrat fins ara molt resistent, malgrat totes les pressions per al canvi.

7.6 ELS VEÏNS

Dins la memòria de la generació de la gent gran, Eivissa estava fragmentada en una sèrie de petites comunitats –centrades més o menys en les parròquies– i hi havia una forta rivalitat o fins i tot animositat entre les diferents parròquies. L'endogàmia parroquial era la norma i, abans de la Guerra Civil, un jove que volgués festejar amb una al·lota d'una altra parròquia hi aniria normalment en una colla o com a mínim en una parella, no tan sols per tenir companyia durant el passeig sinó per raons de seguretat personal. A més, el contacte quotidià i les relacions d'importància entre veïns eren limitats efectivament a algunes de les finques més pròximes, a causa de l'espaiament de les cases i els camins pedregosos. D'altra banda, els veïns solien tenir un parentiu proper a causa dels patrons de matrimoni i herència. Al mateix temps, l'aïllament físic de cada finca donava una importància molt més gran a les relacions amb les cases més pròximes que allò d'una població compacta, on hi ha una selecció més àmplia de veïns o amics, i on l'auxili en situacions d'emergència és més fàcil d'obtenir. Aquesta importància es reflectia en l'antiga divisió territorial en "véndes", veïnats més petits que les parròquies creades només a l'últim quart del segle XVIII. Fins i tot avui, la gent del camp d'Eivissa posa una èmfasi especial en ser "bons vesins". Aquest apartat, a continuació, explora el que significava això en el passat i com les relacions entre veïns estan canviant a causa del turisme i altres factors.

a) L'afecte i l'altruisme: "la pau del boom"

La interrelació de veïns ha proporcionat un camp fèrtil per a la teoria de l'intercanvi en la sociologia rural. Els intercanvis de treball en moments d'intensa activitat, els préstecs d'eines, etc. de la vida rural proveïen més material per a l'anàlisi de l'intercanvi social que les relacions menys interdependents de la ciutat. Aquest capítol ja ha destacat el caràcter explícit i escrupolós de les normes d'intercanvi a Eivissa, el qual sembla bastant característic de les comunitats pageses tradicionals en general. No obstant això, cal remarcar que en estudis com aquest hi ha sempre un perill que la presència de qualitats com l'altruisme (la generositat desinteressada, sense cap expectativa d'un retorn) o l'afecte (el sentiment d'afecció, sense cap dependència psicològica o motiu ulterior) s'ignori o s'exclogui indegudament de l'anàlisi, a causa de les tendències tautològiques de la teoria de l'intercanvi social, especialment quan el concepte de "la reciprocitat" s'utilitza amb una manca de sentit crític. Per exemple, un cas genuí d'altruisme pot minimitzar-se en termes de la reciprocitat hipotètica ("tu ho faries igual per a mi") fins i tot quan no hi ha gaire possibilitat de reciprocitat real, com en el cas d'un moribund. Aquests arguments són especialment difícils d'avaluar quan recompenses immaterials o "psicològiques" (com l'afecte, la gratitud, deferència o subordinació) s'invoquen per compensar un desequilibri observat en una relació.

Aquests comentaris són aplicables a la majoria d'estudis mediterranis, on trobem una manca sorprenent de referències a l'afecte, juntament amb una èmfasi notable sobre l'individualisme i l'egoisme. Per exemple, la paraula *affection* ("afecte" o "afecció") no apareix en l'índex d'una recent col·lecció d'assaigs empírics sobre la interrelació de veïns en diverses comunitats mediterrànies (BAILEY, 1971).

Per què és així?

D'una banda, els interessos teòrics actuals de la sociologia podrien haver tendit a distorsionar els informes de treball de camp. I aquesta possibilitat, de fet, es va reconèixer en un estudi: "En l'anàlisi de les

relacions familiars i les actituds envers la llei, m'he enfocat en els seus aspectes negatius, és a dir en les tensions i els conflictes, només esmentant puntualment els positius" (LISÓN-TOLOSANA, 1966: vii).

D'altra banda, podria ser que les observacions –encara que selectives– siguin exactes, i que les comunitats estudiades es caracteritzin efectivament per la manca de relacions afectives entre tothom –exceptuant potser només els familiars immediats– i per les relacions egoistes o familístiques entre els veïns. La següent cita és particularment interessant perquè deriva del comentari realitzat per un pobletà dels Pirineus espanyols sobre la seva pròpia comunitat local: "Les persones (els veïns) no tenen cap tipus de comprensió del significat de l'associació; només senten sospites, l'enveja i la desconfiança entre ells; per tant, l'individualisme regna suprem, tot i que entenen que aquest sistema els fa mal" (ADAMS, 1971: 167). Aquestes observacions, per descomptat, no es limiten de cap manera a les comunitats de pagesos mediterrànies, com mostren per exemple els següents comentaris sobre els boiximans !Kung: "La seguretat i la comoditat s'han d'aconseguir mitjançant l'interès propi i molta vigilància gelosa. L'altruisme, amabilitat, simpatia o generositat genuïna no eren qualitats que he observat sovint en la seva conducta. No obstant això, aquestes qualitats no estaven completament absents, especialment entre pares i fills, entre germans i cònjuges" (MARSHALL, 1970: 94). Enfocant-nos en la Mediterrània, però, trobem que aquestes descripcions d'egoisme, familisme i desconfiança han estat succintament resumides en el concepte de "familisme amoral" (*amoral familism*), inventat per BANFIELD per tal de tipificar l'ethos del poble italià de "Montegrano", i definit com el seguiment de la següent norma: "Maximitza l'avantatge material de curt termini de la família nuclear i assumeix que tots els altres faran el mateix" (BANFIELD, 1958: 85).

Tornant al cas específic d'Eivissa, em sembla que hi ha un gran contrast entre la meva pròpia experiència durant el treball de camp i la descrita per molts altres estudiants de la Mediterrània. Per descomptat, és difícil comparar idees abstractes que són propenses a la distorsió subjectiva –i em pregunto de quina manera haurien descrit la mateixa experiència tots els

autors que acabem de citar– però estic raonablement segur que hi ha grans diferències entre l'ethos de Sant Josep i el de Montegrano (almenys, tal com el descriu BANFIELD). Els eivissencs (si es comparen amb la gent d'altres parts de l'Estat espanyol) solen ser molt reservats al principi envers els nouvinguts, però entre ells mateixos i els forasters o estrangers acceptats mostren gran afecte i una generositat de bon cor, per a la qual "l'altruisme" sembla sovint l'única paraula apta (malgrat la necessitat mencionada de ser cauts en el tractament d'aquest temes). L'afecte i generositat no es limiten a la família immediata, nuclear o estesa: s'estenen als veïns i als amics especials (com ara els amics del servei militar o –més recentment– de l'escola o universitat, com també alguns coneguts a l'atzar). És cert trivialment que els participants de qualsevol relació, si la volen continuar, han d'obtenir-ne (o haver-ne obtingut o esperar obtenir-ne) alguna satisfacció; però no tenir en compte el component afectiu de les relacions entre els veïns d'Eivissa seria una seriosa tergiversació, com també ho seria un intent de fer-les conformar a un model com el de BANFIELD. I el component afectiu requereix més d'una referència de passada: malgrat les variacions entre diferents famílies i veïnats, la importància de l'afecte sol quedar clara. Actua freqüentment com una variable independent: pot determinar, per exemple, si una diferència d'interessos es resol de forma amistosa o es converteix en la base d'una llarga hostilitat cumulativa. D'altra banda, mentre que normalment els veïns segueixen escrupolosament la norma de reciprocitat, es donen també casos de generositat espontània de caràcter desinteressat. A més, el concepte de "bons vesins" inclou l'expectativa d'aquest tipus de relacions afectives i comportament desinteressat, com també dels serveis mutus que es descriuen a la secció següent.[1] Els veïns que mostren un excés de zel sobre els drets, deures, la reciprocitat, etc. estan criticats tradicionalment amb el proverbi: "Bon *abogat*, mal vesí". Fer companyia és també un component molt important de l'amistat i ser "bons vesins". A més de les freqüents reunions convivals per

[1] Un contrast interessant es troba en la descripció de la interrelació dels veïns del poble "Auguste" als Pirineus francesos, a BLAXTER (1971).

celebrar els dies festius o esdeveniments familiars, hi ha moltes visites casuals. Els homes es troben normalment (encara que no sempre) fora de casa o en un bar; mentre que les dones fan visites l'una a l'altra més sovint a casa, fent-se companyia en les tasques domèstiques o per brodar, etc. La meva dona va integrar-se aviat en aquest patró d'intercanvi de visites a Sant Josep, i quan jo havia de deixar-la sola per uns quants dies en dues ocasions durant el treball de camp, les dones veïnes van oferir immediatament a tenir-la a ca seva, o bé que una d'elles podria dormir a ca nostra amb ella "per fer-li companyia" fins que tornés jo.

No obstant tot això, hi ha àmplies proves en altres seccions d'aquesta tesi que la majoria dels trets típics del "familisme amoral" sí existeixen a Eivissa. No hi ha cap escassetat de desconfiança ("tenir *recelos* / *mala fe*"), individualisme ("ser individualistes"), manca de capacitat per cooperar ("no *sebre* anar junts"), egoisme ("tenir interès / mirar per ell"), venalitat ("mirar en es sous / sempre voler cobrar"), suborns ("donar propines"), xafardejar ("mormolar"), engany ("fer trampes"), esquivament mutu ("no tractar-se"), enveja, rancor, baralles, etc. De fet, es poden trobar paral·lels a Eivissa de gairebé tots els punts negatius fets per altres autors sobre les comunitats pageses. Tot i així, la meva impressió general és molt diferent. Per què?

BANFIELD (1958: Cap. VIII, "Origins of the Ethos", 147-161) hipotetitza que l'ethos de Montegrano prové de la pobresa i inseguretat de la gent del poble, reforçades per la seva cultura particular i socialització. Mentre que la mateixa paraula "misèria" s'utilitza a Eivissa per referir-se a la pobresa del passat, a Montegrano hi havia "misèria" en el mateix moment que BANFIELD (1958: 63-67) estava escrivint. La taxa de mortalitat entre els pagesos era relativament alta. El suport afectiu de l'individu, almenys segons BANFIELD, era limitat a la família nuclear, i els fills solien ser socialitzats cap a l'individualisme egoista. Pel que sembla, hi havia molt poques famílies extenses, potser a causa de les circumstàncies de tinença de la terra. Des de l'acabament del feudalisme al segle XIX, el patró característic havia estat d'unes quantes grans finques on treballaven molts obrers contractats (en lloc d'haver-hi terres llogades o finques treballades

per majorals), mentre que la majoria d'altres explotacions eren massa petites per donar suport a més d'una família nuclear.[1]

[1] Els temes sota discussió en aquesta secció són difícils de presentar de manera satisfactòria a causa de la necessitat de confiar en les "impressions" del treballador de camp. Jo estic segur, almenys, que el 1970-71 hi havia un fenomen identificable de la bona sort compartida entre molts eivissencs, el qual he anomenat "la pau del boom"; tot i que algunes reserves són necessàries, per exemple respecte a les possibilitats de la privació relativa, que seria molt important si aquest estudi s'enfoqués en els immigrants peninsulars en lloc dels eivissencs nadius. La manera més fàcil d'il·lustrar el concepte de "la pau del boom" és per contraposició. L'estat passat de la mateixa illa d'Eivissa, per exemple, podria servir aquí per a comparació, però –per a incloure les variables culturals a més de les econòmiques– l'estudi de BANFIELD sembla proporcionar un contrast particularment apte.

No obstant això, aquest ús del material de BANFIELD no implica valorar la seva obra, que ens sembla susceptible de crítica per diverses raons. En primer lloc, ens sembla extraordinari que un antropòleg escrivint en la dècada del 1950 va escollir un títol tan marcadament etnocèntric com "The moral basis of a backward society" (La base moral d'una societat endarrerida). En segon lloc, és possible que el treball de camp de BANFIELD no sigui gaire fiable. El seu coneixement de l'italià, en les seves pròpies paraules, va ser "al principi inexistent i més tard rudimentari" (BANFIELD, 1958: 10), i el període de treball de camp va ser de només nou mesos (entre 1954 i 1955). Gran part del seu material es basa en entrevistes possiblement no adequadament representatives, realitzades per la seva dona i per un estudiant italià, amb aproximadament 70 persones, en la seva majoria pagesos que vivien al poble o a prop. Els seus mètodes en general semblen els contraris als meus: mentre que en aquesta tesi he intentat procedir per inducció des de les observacions del treball de camp cap a unes generalitzacions cautes, BANFIELD comença amb unes hipòtesis clarament formulades i després utilitza dades seleccionades per a il·lustrar-les... "Ja que la nostra intenció no és 'demostrar' res, sinó més aviat perfilar i il·lustrar una teoria que pot ser comprovada rigorosament per qualsevol que es preocupi per fer-ho, pensem que les nostres dades –tot i escasses– són suficients" (BANFIELD, 1958: 11). En general, el material de BANFIELD es presenta en "blanc i negre" i l'absència de matisos incrementa els dubtes en la ment de qualsevol persona familiar amb els fenòmens típicament variables i sovint aparentment contradictoris que es troben en el treball de camp. Aquest problema de la complexitat empírica es fa explícit només rarament en el llibre de BANFIELD, encara que la cita següent és interessant ja que conté algunes generalitzacions seguides d'una frase menys típica, que no només sembla contradir les generalitzacions anteriors però també apunta l'existència –almenys entre "els muntanyencs"– de característiques socioculturals tradicionals que no encaixen amb el model rigorós del familisme nuclear amoral: "Alguns assentaments remots de les muntanyes, damunt de Montegrano, estan pràcticament separats de la societat més gran. Els professors, metges i sacerdots no arriben mai a ells. Els *carabinieri* visiten els assentaments només quan se'ls informa d'algun assassinat. Entre aquests muntanyencs la vida social pel que sembla és gairebé una guerra de tots contra tots [...] Però fins i tot entre els muntanyencs, hi ha algunes restriccions sobre l'agressió: la màgia té encara una poderosa influència sobre ells (i, per tant, els forts físicament han de tenir por dels febles) i les obligacions de parentiu semblen més fortes i més àmplies que a Montegrano" (BANFIELD, 1958: 145n.). En tercer lloc, és clar que "el familisme amoral" és en realitat un "tipus ideal" compost, relacionat de manera complexa i contextual a variables econòmiques i socioculturals. Per tant, és difícil d'imaginar com "la teoria" de BANFIELD podria ser "comprovada rigorosament per qualsevol que es preocupés de fer-ho", encara que és molt probable que algunes qualitats que encaixen amb "el familisme amoral" es poden trobar en gairebé qualsevol comunitat pagesa, especialment en les zones pobres.

No obstant tot això, la freqüència de citació del concepte del "familisme amoral" en els estudis recents de comunitats pageses de l'àrea mediterrània confirma com a mínim el valor heurístic de l'obra de BANFIELD per a estimular l'anàlisi teòrica dels aspectes "negatius" del parentiu i de les interrelacions veïnals en les comunitats pageses en relació amb altres variables sociològiques.

A l'Eivissa turística, aquestes condicions estan invertides en gran mesura. La bonança econòmica ha eliminat la pobresa absoluta entre els eivissencs nadius, i tenen una salut i una esperança de vida iguals o millors que les de la majoria dels europeus occidentals. Hi ha una major proporció d'explotacions mitjanes que a Montegrano, i corresponentment menys terra és ocupada per les explotacions molt petites i les més grans. La divisió de terres relativament equilibrada s'acompanya amb un predomini de finques explotades pel seu propietari, i la resta és conreada per majorals (que ara, en alguns casos, estan canviant a ser llogaters). El servilisme extrem dels pagesos italians cap als propietaris de terra i cap al recaptador d'impostos, el qual descriu BANFIELD (1958: capítol IV, "Class Relations", 69-82), hauria estat impensable a Eivissa en el passat, i molt menys avui. Pel que fa a la família a Eivissa, normalment s'estén verticalment a través de tres generacions; i també es pot ampliar horitzontalment per a incloure-hi les "al·lotes" (fadrines de qualsevol edat i generació) i els fadrins discapacitats. Els fadrins adults sense discapacitat poden romandre també a la casa pairal però, quan cada un d'ells es casa o rep la seva "legítima" (herència de dret de naixement), se'n va normalment a viure si pot en un altre lloc (fins fa poc, per descomptat, molts d'ells emigraven); amb l'excepció de l'hereu principal ("s'hereu") i la seva família de procreació, que romanen a la casa paterna. En qualsevol moment, doncs, hi ha un conjunt de llars de família nuclear i llars de família troncal (*stem family*) a Eivissa, encara que n'existeixen variants en funció de les tradicions familiars individuals, la mida de les explotacions, etc. I el suport afectiu de l'individu no es limita de cap manera a la família nuclear, fins i tot en les llars on el marit no és un hereu principal: els fills, per exemple, es deixen amb freqüència a la custòdia dels avis, ties i oncles. El suport afectiu i la seguretat de l'individu també es veuen reforçats per altres costums. Cada persona té un padrí i una padrina, que normalment gaudeixen d'una estreta relació amb el seu fillol o fillola, i s'espera que

es converteixin en pares substituts si el fillol esdevé un orfe. Fins i tot quan ambdós pares són vius, un noi o una noia pot ser adoptat informalment, per exemple per un matrimoni raonablement adinerat sense fills o per una tia soltera: a canvi de "recollir-lo" o "endur-lo" i de gaudir de la seva companyia i atenció durant la vellesa els adoptants el fan hereu (o hereva), i d'aquesta manera els pares naturals deixen de tenir un pes econòmic mentre romanen en contacte proper amb el seu fill o filla. Aquests arranjaments són encara bastant comuns a Eivissa, tot i que el benestar turístic els fa menys necessari que anteriorment i es diu que la relació entre padrins / padrines i fillols / filloles solia ser molt més important que no ara.

Hi ha hagut, doncs, clares diferències, tant econòmiques com culturals, entre Montegrano i Eivissa en el passat i el present. Però el contrast no és total. Hi ha hagut períodes de misèria a Eivissa també; i els legitimaris (els titulars només d'una porció de dret de naixement) de les famílies pobres van estar exposats a grans penúries en aquests moments, llevat que aconseguissin convertir-se en "majorals" (parcers). No és sorprenent que l'ethos econòmic en la pràctica sembla també haver estat diferent en els períodes de pobresa. La gent gran de Sant Josep em va dir amb freqüència que "anys enrere, *naltros* [nosaltres, els eivissencs, sobretot els del camp] érem salvatges" o "ignorants" o bé "molt *atrassats* [endarrerits]". Tals consideracions se solien utilitzar com a pròleg de comentaris negatius sobre el passat en una varietat de contextos, com ara el de l'ètica econòmica en els moments quan la gent havia estat molt pobra. Normalment solien citar-me primer la dita "Sempre n'hi havia de bons i de dolents, i sempre n'hi haurà" perquè els eivissencs grans "sense lletra" es mostraven recelosos de fer generalitzacions concretes, especialment les de caràcter negatiu. Però llavors em dirien, per exemple, que la gent havia estat "més crica que ara", i solien il·lustrar tot seguit aquest comentari general amb alguna història d'un tresor de monedes d'or trobat a les parets d'una certa casa després que els propietaris gasius haguessin mort. Sovint van fer referència a la naturalesa canviant del festeig i del matrimoni: en el passat hi solia haver

molts més matrimonis "per interessos", i nois i noies bastant joves van ser promesos de vegades per acord entre els seus pares, pel que sembla. De fet, les barreres econòmiques al matrimoni de les parelles joves enamorades són un tema romàntic molt comú a les balades eivissenques tradicionals. Amb freqüència aquestes tracten de l'oposició dels pares a una relació concreta considerada desavantatjosa, però també hi ha indicis d'una concepció generalment més econòmica del matrimoni en el passat: el següent extracte típic d'una cançó eivissenca mostra per què això era així, en les paraules d'un jove a una al·lota admirada, amb la qual no vol casar-se:

> Jo som un pobre pagès
> qu'he de treballar per viure,
> i encara que em faciu riure
> aiximateix no em dareu res.

Finalment, em solien dir que hi havia antigament "més baralles per mor d'interessos".[1] Tots aquests comentaris negatius dels eivissencs sobre el passat d'Eivissa són especialment interessants en vista de la tendència general de les persones grans d'altre llocs a veure el passat amb una certa nostàlgia (que només comparteixen pocs eivissencs, els quals solen ser de les famílies més benestants fins i tot abans del turisme).

D'altra banda, en la majoria dels estudis de comunitat, les normes negatives pràctiques, o "reals", es troben acompanyades de normes positives "ideals", que normalment es consideren inassolibles en una societat imperfecta i que, per tant, s'han de modificar a efectes pràctics. A Eivissa, aquestes normes ideals es plasmen en moltes paràboles populars i contes infantils, en què la intervenció divina o màgica premia o castiga sovint el comportament de les persones, especialment en temps de dificultats, quan estan a prova per les seves circumstàncies adverses. La paràbola següent, per exemple, és interessant perquè emfasitza la necessitat d'adherir-se tan fidelment com sigui possible a les normes ideals, fins i tot en gran pobresa.

---

[1] Cf. les observacions més amunt sobre el comportament de la gent en "la misèria" després de la guerra.

Simbolitza, per tant, un enfocament sobre la socialització molt diferent del que descriu BANFIELD.

UNA PARÀBOLA EIVISSENCA: "SA BARSETA SENSE TAPADORA"[1]

> Havia estat un any terrible, que encara és recordat com "S'Any Dolent". Hi havia molta misèria a la veïnat. Una nit freda d'hivern, una dona vella, sa jaia Taronges, hi buscava refugi de la tempesta. En una casa rere l'altra, els ocupants li van fer el sord, fins que va tocar a la porta d'una viuda invàlida pobra i el seu fill de vuit anys d'edat, N'Agustinet. El noi la va deixar entrar, i van compartir les seves poques crostes de bon grat amb ella. Abans de tornar a posar-se en camí, ella va demanar al noi si li faria un altre favor: cuidar un quissonet seu, dins una barseta vella sense tapadora. Ell ho va acceptar tot i que tenia por que no fossin capaços d'alimentar-lo bé: 'No passis ànsia per això' la jaia li va dir, perquè el quissonet sempre s'estimava més dormir en la cistella que menjar. Després van descobrir que, si qualsevol persona dormia reposant el seu cap sobre la cistella, tots els seus somnis es feien realitat. Naturalment, el noi i la seva mare van somniar de menjar, i cada vegada es van despertar ben alimentats. Després d'un temps, la seva bona voluntat va superar la seva resolució cautelosa que "Ara, no ho tenim de dir a ningú!" Primer, van deixar que els nens veïns ho provessin, i llavors un home adult. Aquest home va anar amb celeritat a veure sa jaia Taronges, però ella li va rebutjar la petició d'una barseta similar, dient que ell li havia negat refugi de la tempesta i que, de tota manera, les cistelles no serien bones per a ell. L'home la va fer caure i va robar cinc o sis cistelles, només per ser atacat i robat al seu torn pels seus veïns, que l'estaven esperant a prop. Cada nou posseïdor d'una cistella va provar-la, amb resultats desastrosos. Un home va somiar que li havien robat el seu tresor de monedes d'or, un altre que els moros s'estaven enduent el seu gran ramat d'ovelles, i així successivament. D'altres van intentar-ho, amb conseqüències similars; fins que a la fi van tornar totes les cistelles a sa jaia Taronges, demanant-li el seu perdó. Quan les coses van millorar, N'Agustinet va tornar-li també la seva cistella, amb agraïment. I, des de llavors ençà, totes les persones pobres han trobat les portes de la vesindat obertes per a elles.

Bé, doncs, com s'han interpretar els testimonis diversos? Sembla que les diferències culturals poden explicar alguna part del contrast entre Montegrano i Eivissa, i que el comportament egoista i familista a Eivissa

[1] Aquesta versió és un resum de "Sa barseta sense tapadora", una rondalla eivissenca de la selecció publicada per CASTELLÓ GUASCH (1955: 9-20). El resum no intenta captar la gràcia típica del conte complet original.

potser hagi estat atenuat en certa mesura per la seva cultura i estructura social, fins i tot en temps de misèria. No obstant això, l'estat material de les persones es destaca com una variable fonamental. En altres paraules, proposaria la hipòtesi que cada comunitat pagesa té unes normes ideals i altres reals (amb variacions culturals, però amb algunes característiques generals): les normes reals tendeixen a assemblar-se a les normes ideals fins a un punt que és determinat, almenys en part, per la pobresa o la prosperitat de la major part de les famílies en la comunitat. Si això és correcte, l'ethos actual de tolerància mútua, bona voluntat, afecte i generositat d'Eivissa s'ha d'atribuir en gran part (però no del tot) a la extraordinària bonança econòmica creada pel turisme.

No es pretén, per descomptat, negar la importància d'altres factors (com la desigualtat social i les variacions de mobilitat social) que poden donar lloc a sentiments de privació relativa entre algunes persones de qualsevol nivell de prosperitat: no és difícil trobar exemples de la privació relativa a l'Eivissa actual. I hi ha algunes noves fonts de fricció a causa del turisme. Tanmateix, la impressió predominant de l'illa és d'un sentit de benestar compartit, el qual inhibeix la gelosia en assumptes econòmics. Per exemple, ens va sorprendre l'actitud tolerant en general envers les empreses "competidores" per part de molts empresaris eivissencs, fins que vam entendre que, amb el ritme tan ràpid de creixement de la demanda, hi havia menys motius per a la rivalitat, perquè hi havia més que suficient demanda per a tothom. D'altra banda, la prosperitat actual dels eivissencs és realçada en termes relatius per la seva pobresa antiga, especialment tenint en compte el període de "sa misèria" que va precedir immediatament el boom turístic. L'ethos econòmic resultant d'Eivissa en l'actualitat, en efecte, és allò que hem anomenat "la pau del boom".

Ja que els booms són de naturalesa temporal, ho poden ser també algunes de les característiques socials que els acompanyen. Però ens sembla poc probable que l'ethos econòmic d'Eivissa retorni al seu estat anterior, en part a causa dels canvis laborals bàsics i en part a causa de certes característiques que són peculiars d'un boom turístic. Per primera vegada

des de la fi de la pirateria, els eivissencs no han d'emigrar ni explotar altres eivissencs per enriquir-se. La segona consideració té més importància en aquest apartat: ja s'ha descrit el ressentiment general contra les persones que es beneficien a costa dels seus paisans. En canvi, si algú es converteix en un "multimilionari" mitjançant la venda d'alguna part de les seves pròpies terres (heretades) a un estranger o per mitjà d'un negoci freqüentat gairebé exclusivament per turistes, per què hauria de ser criticat? Dit d'una altra manera, la "pau del boom (turístic)" implica més que mera prosperitat. Hi ha hagut un canvi en el "joc" econòmic bàsic d'Eivissa: des d'un "joc de suma zero" (*zero-sum game*) a un "joc de pesca miraculosa" o bonança comuna. Per bé que la "sort" (o l'astúcia) més gran d'algunes persones pot ser envejada encara per altres menys afortunades, els resulta menys fàcil opinar que el benefici sigui injust o perjudicial per als paisans eivissencs. Cal assenyalar que aquestes consideracions contribueixen en gran mesura a explicar l'actitud proactiva envers el turisme de la gran majoria dels eivissencs, la qual em va semblar sorprenent a vegades, en vista d'alguns desavantatges aparents.

Finalment, sigui quina sigui la raó per la importància dels vincles afectius a Eivissa, cal tenir-los en compte per a una correcta interpretació de la conducta instrumental que es descriu en els apartats següents i en altres llocs d'aquesta tesi.

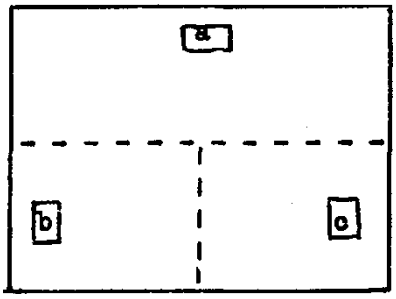
b) <u>Les relacions instrumentals entre veïns: l'individualisme, la compartició i la cooperació</u>

Malgrat la certitud de les afirmacions a l'apartat anterior, hi ha una tradició molt forta d'individualisme a Eivissa, especialment al camp. De fet, la gent del camp utilitzava el concepte per explicar-nos el seu propi comportament, dient: "Aquí som individualistes". I ens solien citar alguna de les nombroses dites populars que expressen actituds individualistes:

> Cada un viu sa seua vida.
> Cada un a ca seua cuina i pasta així com vol.

Val més anar tot sol que mal acompanyat.
Cada un prega per la seua ànima.
Cada un per ell i Déu per tots!

L'esperit de l'individualisme impregna totes les institucions econòmiques de la gent del camp. El patró d'assentament dispers contribueix a l'individualisme –i a l'inrevés–, tot i que el patró d'assentament reforça també la importància de ser "bons vesins", com es descriu més amunt. La gent ens va dir, en diversos contextos, que s'estimava més viure amb una certa separació entre els habitatges, per bé que preferia estar dins el mateix veïnat que la seva família i amics, a ser possible. El dibuix següent va ser fet per un home que intentava explicar-nos un dia el patró d'assentament dispers. El dibuix mostra les posicions preferides per a les cases noves d'una finca dividida per l'herència. Les cases noves s'estableixen, cada una en el seu propi terreny, en les posicions més distants de la finca.

a): La casa "mare" o casa pairal, ocupada ara per "s'hereu".

b) / c): Les cases "d'es legitimaris".

Si bé hi ha variacions en el patró d'assentament en la pràctica (a causa de les diferents tradicions i relacions d'algunes famílies i també a causa de la topografia variable de l'illa), aquesta explicació serveix per il·lustrar la base fonamentalment individualista (o bé "familista") de la cultura eivissenca: cada família nuclear (o família extensa en el cas de "s'hereu") prefereix mantenir la seva distància de tal manera que cada família visqui a la seva pròpia terra en lloc de ser agrupades en un nucli rural. (L'home que va fer el dibuix no sabia donar cap raó per la preferència excepte que "És es costum d'aquí".)

Hi ha dos diferents aspectes de l'individualisme. D'una banda, el terme es refereix al "sentiment o comportament centrat en si mateix, l'egoisme" (CONCISE OXFORD DICTIONARY). Aquest és el sentit que es considera en la secció anterior: com hem vist, l'ethos econòmic d'Eivissa és d'un individualisme (en aquest sentit) suavitzat per diversos factors culturals i ara també per la prosperitat. En la pràctica, s'espera que la gent ajudi els altres mentre això no perjudiqui significativament els seus propis interessos. De l'altra banda, "l'individualisme" es pot referir a "una teoria social que afavoreix la lliure acció de les persones" (CONCISE OXFORD DICTIONARY). En aquest sentit, els seus contraris no són l'altruisme (que és un principi de l'acció individual o familiar), però més aviat el socialisme o comunisme (que són principis de l'organització política i econòmica). L'individualisme tradicional (en el segon sentit) d'Eivissa es reflecteix clarament en les respostes dels eivissencs a les qüestions polítiques de la Guerra Civil. La majoria dels eivissencs eren bàsicament indiferents a les qüestions polítiques en si, tot i que hi va haver alguna divisió de lleialtats entre la minoria activa que, a grans trets, es va dividir conforme amb les classes socials de la gent de les dues bandes. Durant la invasió de curta durada de les forces republicanes (només resistides pels guàrdies civils i un més aviat petit nombre de reclutes nacionals civils), els pagesos més rics, els sacerdots i altres eivissencs de la dreta van haver d'amagar-se al bosc: els que eren capturats van ser empresonats al castell de Dalt Vila i alguns d'ells van ser executats pels republicans just abans que aquests van abandonar l'illa. Alguns dels majorals van acceptar l'argument dels "rojos" que les terres que ells havien treballat en parceria eren ara les seves per dret natural i, per tant, ja no pertanyien a "l'amo": més tard, pagarien la seva credulitat. Però altres majorals van continuar donant la porció tradicional a "l'amo": fins i tot en alguns casos els van ajudar en la clandestinitat, subministrant-los aliments i mantenint el secret del seu amagatall. I, en general, s'ha d'assenyalar que les actituds eivissenques envers les idees polítiques innovadores com les dels republicans no van ser gaire entusiastes en comparació amb la resposta d'algunes altres parts de l'Estat espanyol.

L'individualisme tradicional també ha estat important en la configuració de les actuals formes d'organització econòmica i social que han emergit del boom turístic, les quals il·lustrem aquí pel que fa a les relacions entre veïns d'intercanvi i cooperació.

La compartició ("tenir a mitges": "partir": "compartir") actua com un substitut de l'intercanvi: és una manera de difondre els beneficis dels recursos o béns escassos a més d'un usuari. Des d'un punt de vista econòmic i asocial això pot semblar sovint la manera més eficient d'explotar recursos o utilitzar béns, tal com en el cas de l'agricultura cooperativa que produeix economies d'escala. Però en vista de la perspectiva individualista dels eivissencs no és sorprenent que tendeixen a desestimar totes les formes de compartició: per a ells, compartir es veu com una mesura de necessitat. Les seves raons es relacionen generalment amb el potencial de conflicte inherent a qualsevol acord d'intercanvi: pot haver-hi diferents interpretacions de l'acord de compartició, diferents costums personals d'ús i cura dels béns, disputes sobre la causa o la reparació d'avaries eventuals, i dificultats per continuar l'intercanvi si els participants tenen alguna disputa per altres assumptes. Tals arguments en contra de compartir es resumeixen en el refrany comú: "Cada un vol es corter de sa coua".

Malgrat aquesta actitud, els eivissencs es van veure obligats per la pobresa del passat a adoptar diverses formes de compartició; les quals, de fet, solien provocar molts desacords. Per evitar aquest tipus de desacords en la mesura del possible, es van desenvolupar normatives complexes orals i/o escrites per a les formes més comunes de compartir. En altres paraules, l'aversió tradicional envers la compartició va produir una tendència general cap als acords més contractuals o a la pertinença més individual. Els contractes solien basar-se en la majoria dels casos en un acord verbal ("un acord de paraula"), però ara, amb un augment de l'alfabetització i una disminució del control social informal –"Sa gent d'ara no són tant de paraula", diuen les persones grans, i per descomptat la fiabilitat dels forasters és desconeguda–, hi ha una creixent preferència pels acords per escrit: com diu un proverbi, "On hi ha papers, no menten barbes".

El turisme ha tingut dos efectes principals sobre els acords de compartició a Eivissa. D'una banda, el benestar associat ha fet possible que moltes persones prescindeixin de la compartició de determinats béns i recursos. Però, d'altra banda, una nova forma de compartició ha sorgit: molts illencs participen ara en el capital social d'empreses. Aquests arranjaments són freqüentment entre familiars, però són clarament de tipus contractual. Així, el paper del turisme en aquest respecte és en gran part el d'un factor facilitador: és a dir que ha permès que la pressió de l'aversió existent de compartir entri en vigor, tant en la producció d'acords més contractuals com en produir més pertinença individual dels béns. Aquests punts s'amplifiquen en les següents descripcions de formes comunes de compartir a Eivissa i les seves modificacions recents.[1]

i) La compartició de la terra:– La forma més important de compartir la terra era el sistema de parceria, que implicava una associació desigual entre el propietari ("l'amo") i el parcer (el "majoral"), en la qual tenien alguns interessos compartits i d'altres oposats. La normativa resultant (que va arribar a plasmar-se en acords verbals estàndards) era bastant complexa.[2] Els efectes del turisme han estat diversos, però el principal resultat ha estat una ràpida reducció en el nombre d'acords de parceria, els quals es van reemplaçant progressivament, sigui per l'abandonament de l'agricultura o sigui per l'arrendament de la terra. Tot i que hi ha encara alguns majorals, els antics acords estan sent modificats considerablement per tal de donar cabuda a la millor posició de negociació dels majorals d'avui, que tenen el valor afegit de la seva sobtada escassetat.

La caça, el pasturatge de rostolls, etc., que es descriuen a l'apartat 7.5 anterior, són també formes de compartició comunitària dels recursos de la terra, les quals encara persisteixen, però ara estan sota la influència de diverses pressions cap a una interpretació més estricta dels límits de la terra i de la privadesa.

---

[1] El concepte de "factor facilitador" es considera més detalladament a l'Apèndix X.

[2] Els acords tradicionals amb els majorals es descriuen en RAMON COSTA (1966-67)

Altres tipus de compartició de la terra van sorgir de l'herència. Per exemple, un home gran de Sant Josep em va parlar d'un antic costum anomenat "delme i promella".[1] Pel que sembla, això va ser un arranjament en què els arbres i/o les fruites en un tros de terra pertanyia a una persona diferent del propietari del terreny. El meu informant va descriure com havia tingut alguns arbres d'aquesta manera: els arbres havien estat tallat recentment per acord i ell havia compartit la fusta amb el propietari de la terra, perquè no sabien a qui correspongués (més tard li havien informat que la fusta era seva, em va dir). El motiu per fer aquest arranjament era per proporcionar una divisió justa d'una finca heretada. El costum havia caigut en desús, segons sembla, i alguns veïns més joves que hi eren presents van dir que mai havien sentit parlar d'això i van fer el comentari significatiu que seria "molt empipo" per a ambdues parts.

ii) La compartició d'edificis:– Algunes de les cases més antigues existents al camp d'Eivissa es divideixen en dos habitatges adossats. Ara pertanyen potser a persones procedents de diferents famílies, però molts semblen haver pertangut a germans en el passat. Aquesta aparent desviació de la norma de viure amb alguna separació pot haver sorgit de la necessitat d'ajuntar-se per a la defensa contra les incursions pirates: moltes de les grans cases d'aquest tipus tenen una torre enmig, com un refugi interior i observatori. Aquest arranjament seria ara molt inusual.

Les dones solteres i els homes no vàlids a Eivissa tenen dret tradicional (a la disposició dels seus pares, però) de retenir una habitació separada amb una porta amb pany a la casa pairal després de la mort dels seus pares. També tenen dret a l'ús lliure de la cuina, sala de recepció, cisterna, etc. i el conjunt de privilegis s'anomena legalment "l'estatge" (vegeu SÁEZ MARTÍNEZ, 1922a). La intenció és alleujar la sort de les dones solteres i els minusvàlids, que en cas contrari poguessin ser engegats de la casa paterna

[1] El terme "delme" pot tenir algun sentit relacionat amb l'antic impost senyorial. No vaig descobrir el significat de "promella" (o potser "proméia", "pruméia", "promea"...?). Tindria sentit "promesa", però no es va pronunciar així. El costum no s'esmenta en l'apèndix foral del codi civil estatal; ni tampoc el coneixien els dos advocats de l'illa especialitzats en el dret foral a qui vaig consultar-ho. Sembla que nombrosos arranjaments tradicionals com aquest han desaparegut inadvertidament en dècades recents: vegeu RAMON COSTA (1946: 325).

per un hereu insensible. El costum encara existeix, però es va fent clarament menys rellevant a una Eivissa cada cop més rica.

Per l'altra banda, hi ha unes noves formes de compartir edificis. A les parts de l'illa que tenien més desenvolupament modern, el preu del sòl edificable havia pujat a 4.000 o 5.000 pessetes per metre quadrat (uns £25-30) el 1970. I fins i tot on el preu per metre quadrat és inferior, l'import total per un terreny pot ser molt gran per a un empresari de l'illa. En conseqüència, un acord comú és que l'edifici és comparteix entre el constructor (o els seus clients) i el propietari original de la terra, que rep una o més plantes de l'edifici en lloc de diners per la seva terra. Arranjaments semblants es fan tant per a alguns dels grans blocs d'apartaments construïts a la ciutat capital com per als edificis més petits, com per exemple el bloc de quatre plantes de pisos on vam viure durant el treball de camp a Sant Josep. En aquest nou tipus d'acord de compartició, allò que es comparteix és, per descomptat, un edifici en lloc d'un habitatge, i l'arranjament és normalment (no sempre) formal i legal. Els nous edificis més grans també són sovint la propietat d'un grup de socis: per exemple, el mestre d'escola emprenedor de Sant Josep va compartir un nou bloc de pisos a Vila amb el seu germà i dos altres socis. Aquest és un exemple de la compartició de capital esmentada anteriorment, que s'aplica a tot tipus de negoci, així com als béns immobles. És interessant que aquests arranjaments –igual que les formes tradicionals de compartició– són productes espontanis de necessitat (en aquest cas dels grans requisits de capital, més enllà de les possibilitats dels individus): és a dir que, en la mesura que augmenti l'escala dels projectes empresarials d'Eivissa, tendeixen a fer-se nous arranjaments capitalistes que sorgeixen espontàniament de la base tradicional de la propietat privada i l'individualisme econòmic, independentment de la importació o imitació de tals arranjaments d'altres llocs.

iii) <u>La compartició de l'aigua</u>:– L'aigua dels rierols principals o torrents és propietat pública, oberta a l'ús comú o l'explotació privada amb permís. Moltes torrenteres es cultiven intensivament en petites parcel·les de

regadiu anomenades “horts” (les conques més seques tenen “clots de canal”). L’aigua es canalitza i es distribueix per acord amb cura, i cada persona pot treure aigua només a intervals estipulats. Tanmateix, no hi ha cap equivalent del Tribunal de les Aigües de València, i les disputes com la descrita per PITT-RIVERS (1961: 141-154) a Andalusia semblen haver estat relativament rares a Eivissa, probablement a causa de la relativa simplicitat de distribució i la menor extensió de les parcel·les de regadiu a Eivissa.[1] Quant a l’efecte general del turisme en aquest respecte, el resultat ha estat una disminució accelerada de la importància dels petits horts de torrentera; tant a causa de l’increment general de riquesa com per l’existència de noves tècniques de reg que fan possible cultivar terrenys molt més convenients que els d’entre vessants costeruts de torrentera.

En el passat, moltes llars de Sant Josep depenien dels pous i fonts públics per les seves necessitats d’aigua, encara que les famílies més benestants solien tenir aigua de pous particulars o de dipòsits d’emmagatzematge subterrani d’origen nord-africà.[2] Les fonts públiques eren mantingudes en bon estat pels veïns més propers, i eren importants llocs de trobada abans de la Guerra Civil, amb danses populars a cada pou o font principal al seu torn en determinats dies festius de l’estiu. Però la riquesa turística de les últimes dues dècades ha permès a gairebé tothom proveir-se de pous o cisternes: durant el període de treball de camp, el silenci tranquil de Sant Josep era interromput freqüentment per una explosió propera, provenint de l’excavació d’un nou pou o bé de l’aprofundiment d’un pou existent. En aquest cas, més que l’esmentada aversió a la compartició, és una qüestió de conveniència que ha produït la pressió principal per canviar des de l’ús de fonts comunals al subministrament privat; però el turisme (o sigui la riquesa associada) hi

[1] No obstant això, hem descrit anteriorment en aquest capítol una disputa sobre l’aigua a l’illa, o més aviat un enfrontament entre tradicionals i noves formes d’explotació de l’aigua.

[2] Hi ha dos tipus de dipòsit subterrani: les “cisternes”, que reben l’aigua de la pluja des la coberta de la casa; i els “aljubs” (noteu l’etimologia àrab), que s’omplen amb aigües pluvials des d’una era o una altra àrea exposada de roca.

figura una altra vegada més com un factor facilitador.[1]

L'actual sistema d'abastament d'aigua a Eivissa es troba en un estat caòtic, amb nous pous que es perforen gairebé a l'atzar i de vegades a grans profunditats en llocs totalment inadequats, depenent enterament del capritx o l'estat financer del propietari del terreny; tot i que se sol acudir a un saurí ("endevinador") o –amb menor freqüència– a un enginyer. Potser en part com un resultat d'això, hi una greu escassetat d'aigua a l'illa, com es va descriure anteriorment. A Sant Josep, gairebé la totalitat dels pous públics tradicionals estan eixuts, i molts pous particulars tenen cada vegada menys aigua quan s'excaven altres pous que extreuen la seva aigua del mateix aqüífer o "vena". Durant el període de treball de camp, tanmateix, noves regulacions estaven en preparació per tal de restringir les perforacions privades a l'atzar i garantir subministraments públics adequats.[2] En aquest cas, doncs, un major control públic sobre l'aigua per organismes oficials administratius pot arribar a reemplaçar l'augmentada pertinència privada que de moment va reemplaçant els arranjaments de compartició tradicionals. Un cop més, cal assenyalar que, encara que això és una seqüència familiar d'esdeveniments en altres llocs, aquests canvis particulars a Eivissa són el resultat d'adaptacions locals espontànies a les circumstàncies canviants.

iv) Altres formes de compartició:– La compartició de béns mobles (en lloc de recursos), sobretot la dels béns de consum, és relativament rara a Eivissa, com era d'esperar. Dos veïns nostres compartien una embarcació de pesca recreativa a mitges; però vaig presenciar el fort desacord entre ells quan el motor va necessitar reparacions d'importància i un d'ells no va voler pagar la meitat del cost, al legant que havia estat malalt i, per tant, havia fet poc

[1] Tot i així, cal esmentar un cas a Sant Josep on un nombre de veïns comparteixin l'aigua d'un pou nou: l'arranjament ja ha causat alguna fricció entre ells. I un pagès que compartia l'aigua d'un safareig amb un veí, em va comentar que era un mal arranjament, dient que ell pensava construir-se aviat un safareig separat, tot i que encara no s'havia despertat cap disputa.

[2] Postdata (1973):– Encara que no tinc tots els detalls a mà, es va fent en l'actualitat una llarga canalització des d'una font nova d'aigua descoberta per enginyers hidrològics, per tal de proporcionar un subministrament continu per als hotels i cases de la zona de Sant Josep.

ús de l'embarcació durant algun temps. Naturalment, el recent augment de la riquesa ha reduït encara més la incidència d'aquest tipus de compartició.

Per altra banda, hi ha noves formes de compartició comunitària dels recursos del litoral i sobretot de les platges. Normalment desertes en el passat, excepte pels pescadors, les platges són ara un focus d'activitat contínua, tant recreativa com comercial. L'illa es caracteritza per alts penya-segats i petites cales en la major part, i, per tant, hi ha poc espai per al desenvolupament separat d'activitats com la natació, busseig, esquí nàutic i l'ús d'embarcacions d'oci. A la vora de les platges, la gent emprenedora local ha establert una gran varietat de bars, restaurants i parades per al lloguer de vaixells, matalassos de platja, para-sols i similars. La presència d'activitats tan diverses produeix un considerable potencial de conflictes, sobretot quan l'espai per als nous desenvolupaments es torna cada vegada més limitat. Però això és un problema general a l'Estat espanyol, i ara hi ha regulacions estatals complexes sobre l'ús de platges: especifiquen, per exemple, el nombre i la mida de les empreses en relació a l'extensió de la platja, la distància de la costa a la qual l'esquí nàutic es pot practicar, i així successivament. Tots aquestes normatives, cal assenyalar, són de la incumbència d'organismes oficials administratius.

Ens queda per tractar-se la qüestió de la cooperació. Els eivissencs fan declaracions curiosament contradictòries sobre la cooperació a l'illa. Potser l'afirmació més comuna és que no hi ha cap tradició de cooperació, i es fa sovint referència a l'individualisme per explicar-ho, sigui en la forma d'un dels refranys citats anteriorment o sigui amb l'afirmació contundent: "Naltros es pagesos no sabem anar junts".[1] Però altres eivissencs solen dissentir d'aquesta autovaloració, argumentant: "Hemos oído decir a veces que el payés ibicenco era poco sociable. De que no hay tal cosa pruébanlo varias costumbres que aún se observan**"** (CASTELLÓ GUASCH, 1967: 106-107).

Els paràgrafs següents intenten resoldre aquestes opinions

[1] Això m'ho van dir a mi; i una declaració similar és citada per CALVERA (1972).

contradictòries, mitjançant l'examen d'alguns dels costums al·ludits per CASTELLÓ GUASCH, i considerant la seva adaptació en els darrers anys sota la influència del turisme.

i) El manlleu ("deixar", "prestar", "emprar"):– El préstec d'eines és molt comú en les comunitats agrícoles pageses, i proporciona una font important de favors i serveis mutus entre veïns. Eivissa no n'és cap excepció.[1] En la majoria de casos es demanen prestades les coses una mica cares que no cal utilitzar contínuament, com petites màquines trilladores, animals de tir, premses de vi o vinagre i similars. Ser generós i disposat a prestar coses és una faceta important de ser bons vesins, i no hi ha cap reciprocitat exacta. Però els préstecs i emprèstits estan estretament relacionats amb l'estatus social, de manera que les persones tracten especialment d'evitar ser massa sovint a l'extrem receptor en aquesta relació dificultosa: "Si has d'emprar alguna cosa, empra-la a tu mateix!", s'aconsella proverbialment.

La reciprocitat casual no és factible en el cas de les màquines més grans i cares, que van ser fins fa poc la propietat de només uns pocs agricultors; de manera que era habitual en el passat, com ara, pagar el seu ús (usualment en l'espècie que es processa: l'oli d'oliva, farina, etc.): "Ses eines se deixen, però es trulls i es molins se paguen", ens van dir. Les grans màquines que han aparegut recentment, com ara els tractors, recol·lectores i excavadores (molt utilitzades per aclarir noves pistes i carreteres) són contractats per diners en efectiu per hores, per raons similars.

Una vegada més es pot observar que els valors tradicionals d'individualisme proporcionen una pressió per a la propietat privada individual sempre que sigui possible, tot i que la riquesa turística ha actuat també com un factor facilitador. Per bé que nombrosos préstecs es realitzen encara entre els veïns d'Eivissa, hi ha una tendència general que cada família adquireixi o llogui preferentment el seu propi equipament en lloc de demanar-lo prestat; malgrat que el resultat pot ser un excés de maquinària sobre els requisits objectius de l'illa, considerats des de un punt de vista

[1] Cf., per exemple, WILLIAMS (1956: cap. VII, "Neighbours", 140-154).

econòmic i asocial. I, en aquest respecte també, els patrons tradicionals d'intercanvi social tendeixen a cedir espontàniament a l'intercanvi econòmic. ii) Grups de treball ("ses reminyoles"):– Dos tipus principals de grups de treball eren comuns a Eivissa fins fa poc: d'una banda, hi havia reunions per dur a terme obres per al bé de la comunitat; i, d'altra banda, hi havia grups (generalment més petits) de treball per al benefici de particulars.

El primer tipus de reunió, o "reminyola", constituïa el mètode tradicional d'Eivissa de dur a terme totes les grans obres públiques: la recol·lecció de la sal, la fabricació i reparació de les carreteres, la construcció de les muralles de la ciutat i la defensa de l'illa, la construcció de les noves esglésies (p. ex. la de Sant Josep, mencionada anteriorment) i similars. Totes aquestes tasques demanaven un esforç comunitari, de caràcter voluntari en gran part, però en no poques ocasions fomentat o fins i tot dirigit per funcionaris o altres persones d'influència. La construcció i manteniment dels carreranys i camins de terra era la tasca més freqüent d'aquest tipus en temps recents, i, per tant, s'utilitza aquí per il·lustrar els canvis generals que s'han produït. Els camins de terra passen sovint a través de terrenys difícils i necessiten reparacions freqüents després de temporals: van ser tradicionalment la coresponsabilitat de totes les persones que els usaven amb alguna freqüència. En el cas de les pistes establertes, s'esperava que cada llar ajudés a mantenir les pistes més properes, com també els pous o fonts a prop. Però, per a qualsevol reparació important o per fer una nova pista, es reunia en dies convinguts un nombre de persones suficient per fer la feina (d'un grapat a un centenar o més).

L'última gran empresa d'aquest tipus a la zona de Sant Josep, potser, va ser la construcció d'un camí llarg que segueix el contorn dels abruptes vessants nords de les muntanyes entre Sant Josep i Cala d'Hort; on una gran àrea de conreu costaner era antigament inaccessible als carros, i era cultivada en gran mesura mitjançant "pahisses" (païsses), rudimentàries cases secundàries, habitades només ocasionalment o per part de cada setmana pels agricultors, sovint sense la resta de la família. Aquesta gran reminyola va succeir fa uns vint anys (és a dir en la dècada del 1950). Molts

homes n'hi van prendre part, provinents d'una àrea àmplia de la parròquia, i van ser obsequiats per les dones del veïnat amb la tradicional "bunyolada": bunyols, melons, vi casolà, etc.

En l'actualitat, moltes de les pistes més petites són mantingudes encara per la gent local, però les carreteres asfaltades són responsabilitat de les autoritats (a nivell municipal, provincial o estatal, d'acord amb la designació de les vies). El turisme hi ha tingut dos efectes oposats. En primer lloc, hi ha un efecte directe: la necessitat de millors carreteres ha estimulat que s'asfaltin moltes més carreteres i que es construïssin algunes noves. Tot això augmenta, a més, l'abast i les responsabilitats de les autoritats locals. En segon lloc, hi ha un efecte indirecte. Per diverses raons, que inclouen les noves tècniques constructives, l'augment de la riquesa i els canvis en les ocupacions, els eivissencs veuen ara totes les carreteres i camins com una responsabilitat de les autoritats. Amb poques excepcions, són cada vegada més reticents a mantenir les pistes públiques de forma voluntària i la seva falta de voluntat és reforçada per la destrucció freqüent de les superfícies dels camins de terra per camions pesats de construcció. En conseqüència, moltes pistes estan de moment en mal estat.

El predecessor de l'alcalde actual de Sant Josep va instituir un compromís entre l'acció voluntària i municipal, que consistia en reunir personalment grups de veïns per reparar les pistes de tot el poble. Però ja no ho podria fer l'alcalde actual. Fins i tot en el cas d'haver-hi suficient temps i obrers voluntaris, és clar que seria molt difícil finançar i organitzar la construcció de les grans carreteres modernes: es fan ara amb les grans màquines i excavadores que es poden veure en funcionament en molts llocs de l'illa. En conseqüència, les reminyoles per fer obres de carretera són ja una cosa del passat: una combinació d'innovacions tècniques i canvis socials ha transformat aquesta activitat des d'un esforç cooperatiu de veïnat a una feina d'obrers assalariats i contractats per una burocràcia pública. Amb poques excepcions, el mateix

es pot dir d'altres tipus de cooperació pública a Eivissa.[1] Per exemple, la resposta a un incendi forestal greu durant el període de treball de camp es descriu en un capítol anterior (Capítol 5): si bé algunes persones locals van participar-hi voluntàriament, la majoria brillaven per la seva absència i la part principal de la feina la van fer els militars de la guarnició de l'illa.

Les reminyoles d'obra pública i per a les emergències eren exemples de cooperació en el seu sentit més estricte (la bunyolada era més aviat un àpat lleuger per als treballadors que una forma de pagament). No obstant això, cal assenyalar que aquesta col·laboració va ser el producte de necessitat i no d'elecció, i els eivissencs han estimulat directament els canvis d'organització amb la seva reticència freqüent a participar en obres comunitàries.

En canvi, hi havia altres formes habituals de cooperació de caràcter molt diferent (encara que el terme "reminyola" s'hi estén de vegades, sobretot en el cas de la construcció de cases). Eren el segon tipus de grup de treball esmentat anteriorment, és a dir, les reunions per al benefici privat.

Cada vegada que algú tenia una gran tasca a realitzar, que anava més enllà de la capacitat normal de la seva llar, era costum que passés la veu per convidar la gent a ajudar-lo en un dia concret. En aquests casos, alguna forma de pagament es considerava necessària. El pagament era de vegades en espècie: tant de blat per collir un camp de blat, tant d'ordi per

[1] Postdata (1973): m'han comunicat dos casos excepcionals des del final del meu treball de camp. La primera va ser l'accident d'un avió a prop de Sant Josep, en el qual va morir molta gent: sembla que molts habitants del poble van acudir-hi per cercar supervivents i per ajudar a aclarir l'embolic terrible. Hi va haver un gran seguici fúnebre al poble, i una recol·lecció de diners per al santuari que va aixecar-se en el lloc de l'accident. El segon cas, menys dramàtic, va ser una reminyola per a reformes urgents a l'escola primària estatal del poble, després del tancament de la propera "escola de ses monges". El mestre m'ha informat que l'obra va ser realitzada per un grup de pares amb coneixements de construcció, voluntàriament i sense cap remuneració. Aquestes excepcions són importants perquè il·lustren una vegada més la naturalesa resistent de certes facetes tradicionals de la vida eivissenca en l'època turística, en gran part a causa de la continuada petita població autòctona d'interrelació complexa i la insularitat, coses que mitiguen l'impacte del turisme. No obstant això, les excepcions no contradiuen la tendència general que es descriu en el text principal.

un camp d'ordi, i així successivament. Però molt sovint el pagament va prendre la forma d'un gran àpat tradicional (una "dinada") que seguia un menú prou estàndard, d'acord amb l'època de l'any i la quantitat de feina implicada. És important adonar-se (com em van insistir diversos informants eivissencs) que el menjar era l'al·licient principal per a moltes persones pobres en el passat, i que es va veure explícitament com a pagament i no com a hospitalitat incidental, la qual cosa s'il·lustra en el proverbi: "Lo que no es paga amb diners es paga amb dinades".

Les reunions més freqüents d'aquest tipus van ser les següents:

Sa duita:– Els veïns convidats solien fer diversos viatges amb els seus carros per amassar les pedres d'una casa nova, i després hi havia un gran àpat basat en una "arrossada" (un plat que és ara molt normal, sobretot en dies festius, però que antigament era un luxe per a moltes persones) i una "fritanga" (una barreja de carns fregides, que era també un plat de luxe, generalment reservat per a festes).

Sa llaurada i sa segada:– La feina d'aquestes reunions de veïns per llaurar o collir era compensada per un àpat, pagament en espècie o mitjançant la reciprocitat.

Ses matances:– Cada casa matava un o més porcs cada any a finals de la tardor per proporcionar carn salada i embotits durant els mesos d'hivern. La tasca feixuga es convertia en un gran festa. Hi havia un aplec de fins i tot un centenar o més persones en alguns casos: els convidats incloïen familiars (normalment fins als "fills de cosins"), amics íntims i un nombre variable de veïns (segons la tradició familiar i la seva riquesa). La feina durava tot el dia en un ambient d'alegria cada vegada més notable, amb una proliferació d'acudits amb doble sentit entre els homes i les dones, sobretot durant la tasca compartida de fer els embotits a la tarda. Culminava amb un àpat festiu a la nit, el qual era acompanyat sovint anteriorment per la visita de "desfressats": joves locals en disfressa –incloent-hi sovint els pretendents de les filles de l'amfitrió– que solien posar en escena alguna farsa esperpèntica per a la gent reunida, abans de

treure les seves màscares i menjar alguna cosa a la cuina).[1]

Ses filades (de llana o, menys sovint, de lli o cànem), sa desfeta de sa dacsa (la despulla de les panotxes del blat de moro) o sa trencada de pinyons (l'extracció dels pinyons comestibles de les pinyes torrades) eren algunes de les ocasions que motivaven antigament altres reunions de veïns a un casa rere l'altra, per dur a terme les tasques que solien ser altrament tedioses d'una manera agradable amb vi abundant, bunyols i melons, provocant contes, bromes i alegria fins a altes hores de la nit. En aquests casos, el menjar i beguda van ser més un refresc que un pagament; i la reciprocitat s'aconseguia fent torns a acollir les reunions.

L'efecte del turisme sobre aquests costums pot ser fàcilment imaginat del que ja s'ha explicat: tots han desaparegut o bé estan en via de desaparició. Diversos factors dinàmics de canvi ja existien abans del turisme: especialment importants van ser el creixement del comerç monetari –amb la substitució dels matancers de la pagesia pels carnissers minoristes professionals; el canvi del treball pagat amb aliments, en espècie, o mitjançant la reciprocitat, al treball assalariat; etc.– i la introducció de mètodes agrícoles menys intensius en treballadors (p. ex. l'ús de màquines segadores, etc.). Tot i així, hi havia moltes d'aquestes reunions de treball fins fa ben poc. Ens van convidar el 1970, per exemple, a una matança en què més de cinquanta persones van assistir a la dinada: els esdeveniments i l'ambient del dia van ser del motlle tradicional, excepte que no hi havia cap "desfressada" (hi havia, tanmateix, bromes pesades i pallassades entre la gent jove durant la vetllada). Cal insistir, però, que aquestes reunions són cada vegada menys habituals: moltes llars maten encara els seus propis porcs i tenen una dinada tradicional a la nit, però conviden normalment a menys persones, potser només a prou membres de la família immediata per fer la feina pesada. Cada vegada més, els porcs es duen al carnisser

[1] Una escena típica seria l'extracció d'una dent amb eines monstruoses per un home que representava grollerament el paper d'un dentista; o la d'un home vestit grotescament de dona que donava a llum, amb un altre home interpretant el rol de la "llavanera" (llevadora). Les bromes pesades, com ara l'ús de bombes fètides, eren també populars, encara que no sempre apreciades per l'amfitrió, que solia comprovar discretament la identitat dels "desfressats" abans de permetre'ls entrar dins la casa.

minorista professional del nucli de població de Sant Josep. El turisme, en efecte, ha rematat aquests costums; en primer lloc, pels canvis laborals (a la majoria de gent jove, ja no els interessa l'agricultura) i en segon lloc a causa de la major riquesa (les antigues pràctiques no són necessàries o bé la feina pot ser realitzada per màquines i obrers assalariats). Per dir-ho d'una altra manera, les innovacions tecnològiques i comercials preexistents van ser els factors dinàmics d'uns canvis que eren inhibits tanmateix pel factor estàtic de la pobresa de l'illa; fins que aquesta pobresa fos eliminada pel turisme, que és el factor facilitador (en aquest sentit com a mínim) que ha alliberat les pressions per a la modernització d'Eivissa.[1]

Tornant breument a la qüestió inicial de si o no els pagesos eivissencs sabien cooperar en el passat, es pot observar que ho van fer en el sentit que treballaven sovint en grups amb un esperit de convivència. No obstant això, els principis de pagament o reciprocitat hi eren explícits, i hi havia una reticència general a participar en les tasques comunitàries que semblessin oferir poc benefici als participants individuals. En altres paraules, aquest

[1] Els canvis considerats en aquest apartat tenen més importància, per descomptat, que la mera desaparició d'alguns costums pintorescs, que es troben a faltar en els llibres de guia. A més de tenir els efectes sobre les relacions d'intercanvi, els quals es destaquen en aquesta secció, han canviat radicalment l'ambient de la vida quotidiana a l'illa. Mentre que el treball i el plaer (i fins a un cert punt el festeig) es lligaven inextricablement en les reunions de grups de treball del passat, estan ara separats en gran mesura. Les matances, en particular, van ser un punt culminant de l'any agrícola; i totes les reunions a les cases van tenir també la important funció social de possibilitar la interacció de joves de sexes oposats en un ambient informal. Per evitar qualsevol biaix nostàlgic, és important assenyalar que els veïns no necessàriament es veuen menys sovint avui (de fet, l'invers pot ser cert). Tampoc no hi ha cap falta d'ocasions de convivència alegre: hi ha molts dies festius religiosos o familiars que se celebren amb trobades, i algunes d'aquestes semblen haver augmentat en nombres i sumptuositat... en part simplement perquè les persones són ara capaces de gastar més, però potser parcialment també en compensació per la disminució de les reunions de treball. També hi ha alguns nous costums emergents, per exemple el de convidar familiars i veïns a una arrossada en la "caseta de llaüt" (de vegades reformada de manera radical) de l'amfitrió, o en un restaurant de platja (de propietat normalment de l'amfitrió o un parent o amic seu). Però, tot i així, no hi pot haver dubte que la relació entre el treball i el plaer a Eivissa ha canviat i continua canviant, i que el treball esdevé cada vegada més instrumental mentre que el plaer s'associa cada vegada més exclusivament amb l'oci. Treballar en el passat podia ser brutal amb poca recompensa material, però això solia ser compensat en alguna mesura per un element de diversió ("fer vega"), especialment en el cas dels treballs en grup. Els eivissencs joves (i la majoria dels vells) tenen poc o cap dubte que s'hagi millorat la seva vida laboral; però quan s'estan recordant els antics costums de reminyoles, matances i xacotes (festes per celebrar esdeveniments com el retorn d'un immigrant o la recuperació d'una persona molt malalta), els homes més vells solen reflexionar: "Anys enrere, em pareix que fèiem més vega".

tipus de cooperació (amb la possible excepció d'algunes reminyoles públiques i respostes a emergències) no és de cap manera comparable amb els conceptes moderns de cooperació dels socialistes o comunistes, en els quals s'espera que la gent treballi pel bé comú (sota la influència d'una nova "mentalitat socialista") en lloc de treballar pel benefici privat. Aquestes consideracions s'han de tenir presents per evitar les confusions comuns sobre aquesta qüestió.

7.7 L'HOSPITALITAT

a) El rerefons: els relats de primera mà sobre l'hospitalitat eivissenca

En una zona turística, és molt difícil decidir a primera vista quines característiques actuals de l'hospitalitat es deuen a la presència de turistes, i quines deriven de velles tradicions. Podem trobar algunes pistes en les descripcions escrites dels visitants anteriors. Però cal tractar-les amb cautela, ja que aquests relats són normalment l'obra de gent més aviat inusual: en molts casos, eren gent funcionària que visitava l'illa en pla oficial o estrangers rics que eren molt distants socialment de la majoria dels eivissencs a causa del seu estatus, a més del fet de ser forasters. En el cas d'Eivissa, no obstant això, aquests relats són bastant rellevants ja que, com un funcionari visitant va assenyalar el 1897: "Por no negarlo en redondo, diré que son poquísimos los forasteros que, á no ser con carácter oficial, abordan á Iviza...".[1] Aquesta declaració va ser feta per D. Victor Navarro, natural de València, que va passar algun temps a Eivissa en la seva capacitat oficial com a registrador de la propietat. Mentre va estar allí, va escriure un relat llarg de la forma de vida local en un estil que és suficientment sistemàtic i analític per comparar favorablement amb el d'alguns moderns "estudis de comunitat". La seva obra conté tanmateix nombrosos errors etnogràfics menors, que han estimulat unes crítiques molt

[1] NAVARRO (1901: 17). Aquesta declaració és corroborada per la descripció de tots els estrangers residents a Eivissa el 1838, la qual es dóna en MACABICH (1966-67: II, 63).

hostils de part d'alguns eivissencs, sobretot MACABICH (1966-67), que veu especialment malament el comentari llarg i poc afalagador de Navarro sobre l'hospitalitat dels eivissencs: Macabich atribueix la seva qualitat negativa a la gelosia provincial d'un valencià que no sabia fer-se simpàtic als eivissencs. Les següents cites donen una bona indicació de la recepció de Navarro a l'illa a finals del segle XIX. (Cal assenyalar, a l'inrevés, que en el mateix capítol i en altres llocs Navarro lloa diverses facetes del caràcter eivissenc, com ara la seva honestedat i la seva amabilitat en general.)

> Ahora, y en acatamiento á la mas severa imparcialidad, he de disipar la falsa y vanidosa aureola de hospitalidad con que gratúitamente se adornan los naturales. [...] Forastero será hasta que se muera.

Comenta que els eivissencs que necessiten el servei professional del funcionari li fan visites cerimonioses, i a Vila les persones amb qui ell ha parlat li saluden al carrer, però això és tot.

> Tal vez llegueis a franquear con alguno á quien veáis diariamente en el casino, en su tienda, ó en la plaza, pero no espereis que su efusión pase de las palabras, ni llegue á la cordialidad. ¿Visitas? Las de cumplido. ¿Invitaciones? Ninguna. ¿Obsequios? De ninguna clase [...] Nadie os abrirá la intimidad de su hogar.

Pel que fa a la gent del camp:

> Los payeses todos son muy atentos si os encuentran en el camino: No dejarán de saludaros, si es de día: no os echarán de su casa si entráis en ella: pero ¿invitaros? No. ¿Ofreceros algún obsequio? Tampoco. Se desata la tempestad, pasáis por la puerta de la casa, toda la familia os ve desde el porche donde se halla reunida al abrigo de la lluvia: si queréis guareceros, entrad sin esperar á que os inviten, porque esperaríais en vano. ¿Pasáis de largo? Ni una voz, ni un ademán se alzarán para deteneros. Os mirarán pasar sin lástima, sin interés, hasta sin curiosidad: con la misma indiferencia que ven caer el hilo de agua [...] Y si esto ocurre en tiempo malo, calculad lo que será en el bueno. La autoridad más respetable, y más respetada, es para el payés el Juez del partido: pues aun habiéndose dado á conocer, respondiendo á preguntas de un molinero, á la puerta de un molino, no merecimos la honra de que se nos brindara una silla para descansar después de un largo paseo, ni se nos invitase á entrar en el edificio.

Navarro descriu també la recepció dels visitants estrangers ocasionals a l'illa. Esmenta els vaixells estrangers que fan escala per recollir la sal

(principalment russos o noruecs) i diu que, sense importar-hi els beneficis econòmics que aquests visitants duen a l'illa:

> Los motejan con el nombre francés de *Jeans*, los zahieren, se mofan de ellos, las turbas de chiquillos los siguen cuando desembarcan, causándoles mil molestias, y hasta se organizan batidas para perseguirlos como si fuesen bestias dañinas, cuando al influjo del vinillo de España pierden la serenidad y el aplomo y, Faustos de nueva especie, se empeñan en encontrar Margaritas por las estrechas callejas de la Marina.[1]

Sembla que la conducta incívica dels mariners no explica del tot el comportament dels eivissencs, ja que coses similars solien passar als altres visitants estrangers més rics:

> Distinguidos viageros que con sus yotes (que los ivicencos llaman milores) han recalado en la isla [...] han tenido que tomar los botes a toda prisa, porque los silbidos, las risotadas insolentes, las pullas de mal gusto, y otras manifestaciones no más cultas de la turba de chiquillos, mugeres, y aun hombres, que les rodea y persigue desde que ponen pie en tierra, les hace desistir de todo proyecto de conocer y visitar la poblacion y la campiña.[2]

La meva impressió és que el relat de Navarro, amb els seus detalls circumstancials, és honest, encara que té, sens dubte, un biaix subjectiu. Diverses dècades abans, un "distingit viatger" del tipus esmentat per Navarro havia deixat una descripció més llarga i acurada (tot i que bastant menys sistemàtica) de la vida a Eivissa. Estem parlant de l'Arxiduc Ludwig Salvator, que va venir a Eivissa amb l'avantatge d'haver viscut ja algun temps a Mallorca. L'arxiduc no va descriure en detall l'hospitalitat eivissenca com a tal, però la seva recepció a l'illa pot endevinar-se de diverses de les seves observacions. Navarro va tenir la desgràcia de creure erròniament que visitar la gent del camp amb un dels dignataris locals com el jutge li seria avantatjós. L'arxiduc, amb més sentit comú, va anar acompanyat per un pagès que residia a Vila i que va actuar com al seu guia, ajudant-lo a evitar els malentesos culturals.

---

[1] NAVARRO (1901: 18-19).

[2] NAVARRO (1901: 19).

L'arxiduc va comentar que al camp d'Eivissa en general, qualsevol persona de bones intencions era "ben rebuda i acordada hospitalitat generosa" a qualsevol hora del dia.[1] L'arxiduc, a diferència de Navarro, va ser rebut dins les cases i les pagesos li van donar menjar. Al mateix temps, però, ell estava molt impressionat per l'autoestima dels pagesos eivissencs i per la seva relativa falta de deferència cap a ell (un desconegut d'estatus social òbviament alt), comentant-ne: "La estimación de si mismos, ó mejor dicho, el sentimiento de su dignidad personal que tan intima conexión tiene con el orgullo, se halla, entre los ibicencos, extraordinariamente desarrollado." (SALVATOR, 1886-90: I, 204). Aquest orgull eivissenc va desconcertar l'arxiduc, però sembla que li va agradar alhora fins a cert punt, com per exemple en una ocasió quan li van donar un menjar millor que el del seu guia eivissenc, que no va dissimular la seva molèstia: "No ha de extrañar que este enojado, pues aunque pobre, me tengo por tanto como V." (SALVATOR, 1886-90: I, 205). També va trobar una forta barrera inicial de reserva per part dels eivissencs, juntament amb la desconfiança i la por causades per la pràctica de l'arxiduc de fer apunts i dibuixos, les quals només es van dissipar mitjançant les explicacions del seu guia local.[2] El següent passatge mostra molt clarament la reserva inicial dels pagesos; la seva confiança que creixia només lentament; la seva sorpresa i curiositat (dissimulades al principi) sobre un visitant tan exòtic; i finalment la seva generositat espontània i hospitalitat "quan s'ha aconseguit guanyar la seva confiança":

> En mi trato con los labradores [...] tuve repetidas ocasiones para observar lo muy supersticiosos que son y la facilidad con que se dejan imbuir por las preocupaciones más absurdas. No pocas veces me vi, durante mis excursiones, en la necesidad de tranquilizarlos, por el temor que manifestaban de que con mis dibujos y apuntes premeditase no sé que maldades y brujerías contra ellos y su país. Con frecuencia solían decirme: 'Somos ya tan desgraciados y tan pobres; hace dos años que

[1] "Bien recibido y agasajado". SALVATOR (1886-90: vol. I, 202).

[2] Per a les persones no alfabetitzades a Eivissa, com en altres llocs, hi havia una forta associació –i pel que fa a les persones grans, encara n'hi ha– entre llibres dolents ("llibrots") i la bruixeria.

> nuestros olivares no nos han dado una gota siquiera de aceite: hemos de pagar las contribuciones, y ahora nos cae encima esta nueva calamidad. ¿Quién sabe que le resultará á nuestra isla de estas puntacións? Ya se ve, somos muy malos y Dios nos castiga por nuestros pecados." Pero, poco á poco, les fui inspirando más confianza, merced á las reflexiones que les hacia otro labrador domiciliado desde hace algún tiempo en la capital, que me acompañaba en estas excursiones y estaba ya curado de toda preocupación. Luego, no se cansaban de examinar cada una de las prendas de mi vestido, ni de contemplar con cierto aire de admiración el mecanismo de mi reloj de bolsillo, acosándome incesantmente con toda clase de preguntas, y demostrándose muy complacidos cuando lograban ver satisfecha su curiosidad. Lo que más les preocupaba, era saber el precio de cada objeto. Muchos me preguntaban que me había costado el abrigo impermeable que llevaba, mostrando la mayor extrañeza al contestarles que no lo sabía ya a punto fijo; pero su asombro subía de punto, cuando les hablaba de la extensión de algunas ciudades de mi país y de la vasta capacidad de sus edificios públicos y palacios.
>
> Habiendo nacido en Ibiza y pasado allí la mayor parte de ellos toda su vida, querían juzgar de los demás países por su hermosa tierra, instándome siempre para que comparase las cosas de que les hablaba con las que ellos conocían y les eran más familiares.
>
> Cuando ha llegado uno á captarse su confianza, no tarda en conocer que esos campesinos son en el fondo la mayor gente del mundo, hallando en su ignorancia misma cierto atractivo, y hasta puede decirse, algo que se asemeja á candor infantil. Nunca me separó de ellos sin que quedásemos buenos amigos, y más de una vez vinieron algunos á la ciudad, desde los caseríos ó parroquias más distantes, con el doble objeto de saludarme y de convidarme á pasar un día en su casa, ú ofrecerme un canastillo de la mejor fruta de su hacienda (SALVATOR, 1886-90: I, 272-274).

Molts altres visitants a Eivissa han enregistrat les seves impressions de l'hospitalitat de l'illa, però cap d'ells en la profunditat i amb l'atenció als detalls de l'Arxiduc i de Navarro, als relats dels quals afegeixen poca cosa de rellevància.[1] Per poder fer aquí una comparació contemporània, per tant, hi ha alguns detalls a continuació de l'experiència de l'hospitalitat eivissenca de la meva dona i jo el 1970-1971, en la presència del turisme de masses.

Després de la nostra arribada a Eivissa ens vam allotjar durant unes sis setmanes a una pensió de Dalt Vila, mentre procuràvem explorar alhora l'illa en el seu conjunt per triar un lloc idoni per viure-hi durant la resta del

[1] Vegeu, per exemple, VUILLIER (1897); D'ESTE (1907); BOYD (1911); CHAMBERLIN (1927); PAUL (1937); SHOR (1957).

període de treball de camp. Durant el període inicial vam conèixer moltes persones locals de forma superficial, però vam rebre molt poca hospitalitat de qualsevol tipus: les excepcions van incloure una família on el pare estava malalt i, per tant, era ben content de passar temps amb la nostra companyia; diverses persones que tenien raons comercials per ser-nos amables (per exemple, un agent immobiliari); i un vella camperola que treballava a la pensió on ens allotjàvem, que es trobava efectivament aïllada de la seva família durant gran part del temps, i que gaudia, per tant, de la companyia d'una persona que mostrava interès en els seus records i llengua (ella no parlava gaire castellà). Altres persones en botigues, cafeteries i llocs similars van ser generalment corteses i contentes d'oferir-nos informació útil, encara que mostraven de vegades alguna impaciència o irritació sobre la nostra manca de coneixement local. Després de sis setmanes, doncs, ens vam traslladar a Sant Josep, i a partir de llavors hi vam viure en un pis novament construït. El propietari era afable i útil, fent un gran esforç per moblar el pis d'acord amb les nostres necessitats sense cobrar més, incloent-hi l'addició d'un nou escriptori i prestatgeria fets a mida per un fuster local. L'acabament del nou pis va tardar molt més temps que ens havien dit inicialment. Això, tal com ens adonaríem, era típic de la majoria dels tractes comercials d'Eivissa, així com la nostra impaciència inicial (d'estranger) i l'alegre despreocupació del propietari eivissenc sobre els retards i la nostra impaciència. Als pocs dies de la nostra arribada al poble, els nostres veïns propers ens van fer regals de fruita i altres coses de collita pròpia, i la família més propera ens van convidar a anar regularment a ca seua per mirar la televisió al vespre en la seva companyia. En aquell moment, la meva comprensió i ús del dialecte eivissenc del català havien arribat a un nivell suficient per comunicar bastant bé, fins i tot amb els camperols que no parlaven gaire castellà. Això em va ser una gran ajuda, perquè la sorpresa i l'interès que provocava sempre en tots els nous coneguts proporcionava un tòpic immediat de conversa que parcialment contrarestava la (aparent) manca d'interès dels eivissencs en els estrangers en general.

Després de les nostres primeres setmanes al poble, no obstant això, la

meva dona i jo vam notar un increment de fredor i reticències envers nosaltres, fins i tot entre alguna gent del poble que inicialment ens havien tractat d'una manera amable. Els meus intents cautelosos per descobrir si hi havia algun rumor en circulació sobre nosaltres van ser infructuosos. Anar al bar més gran del poble era una experiència bastant inquietant, com entrar en un club del qual no érem socis: no hi havia gairebé res de la manifesta curiositat amable que jo havia trobat en viatges a altres parts de l'Estat espanyol o altres països menys freqüentats pel turisme. En canvi, hi havia una impressió de valoració encoberta per algunes persones, indiferència total per part de les altres, i només una cortesia formal quan fos obligada. A causa de la necessitat d'un coneixement bastant ampli i representatiu de la gent, això em va preocupar durant els primers mesos del treball de camp, encara que anava acumulant molt de material de les persones amb les quals l'hospitalitat inicial havia continuat i estava començant a convertir-se en relacions de veïnatge o amistat. No va ser fins un any més tard aproximadament –quan jo havia gairebé oblidat els problemes inicials– que un bon amic eivissenc em va comentar que recordava la primera vegada que ens havia vist entrar en el bar de poble: ell i els seus amics havien especulat sobre les nostres activitats a Sant Josep perquè una de les persones més importants del poble havia circulat un rumor que érem "espies", a pesar dels meus esforços per evitar l'excitació de tals sospites (cf. PITT-RIVERS,1961: xiii).

A poc a poc, doncs, la reserva local va donar pas a relacions més amistoses amb un cercle creixent de veïns, coneguts i amics. Des del moment de la nostra arribada al poble, vam rebre freqüentment petits regals de verdures, fruites, pa casolà, embotits, i una varietat d'especialitats locals per tastar; com ara "orelletes" –galetes toves de pasta dolça fregida, en forma d'orella, amb sabor d'anís–, "flaons" –pastissos dolços de formatge tendre amb herba sana–, "macarrons de Sant Joan" –un plat de pasta aromatitzada amb canyella i llimona, el qual es menja el dia de Sant Joan–, i així successivament. Durant el primer estiu, ens van convidar a anar de pesca en diverses ocasions i també a participar en àpats a la platja. A finals

de la tardor, vam ser convidats a una "matança" (de porc) i vam participar tant en el treball com en els àpats, des de l'esmorzar fins a gairebé mitjanit: aquesta va ser la primera vegada que havíem estat convidats a un sopar (gran, en aquest cas) en una casa del poble. La majoria dels altres estrangers residents a la zona van tornar als seus països nadius per Nadal, però nosaltres vam quedar-nos a Eivissa i –amb un cercle ja bastant ampli de coneguts– vam participar en la gran convivència festiva de visites mútues, menjar, i beure, que dura des de la "Nit de Matines" fins al "Dia des Reis" (el 6 de gener). Des d'aleshores, ens sentíem a gust en tots els bars del poble: fins i tot alguna gent gran em deixava de vegades pagar les begudes al meu torn, i la gent jove ja havia començat a donar-ho per fet. A partir d'aquest moment (és a dir, des d'uns deu mesos després de la nostra arribada a l'illa), no vam tenir cap preocupació més sobre ser acceptats en el poble, i vam participar plenament en la successió d'esdeveniments socials quotidians, incloent-hi les activitats seculars i les religioses: visites de dies de festa, batejos, primeres comunions, un casament, i així successivament. L'única dificultat persistent era trobar maneres de reciprocar la generositat dels eivissencs, molts dels quals eren més acomodats que nosaltres.

b) <u>L'hospitalitat abans del turisme: les antigues categories de gent de fora</u>

Totes les comunitats tenen un conjunt de categories de "gent de fora": és a dir que el seu món és divideix entre els endogrups (*in-groups*) i els exogrups (*out-groups*). Encara que alguns d'aquests grups (p. ex. els grups de parentiu i els grups de veïnatge) poden tenir alguns membres en comú, es diferencien pels límits socials –com és el cas del casino i altres associacions de Vila; les colles, o petits grups de companys habituals; els grups de parentiu; els convits, o reunions a què s'inviten familiars i amics; etc.– o pels límits geogràfics –p. ex. els barris, les comarques, etc.–, o per tots dos. L'hospitalitat consisteix en permetre, d'una manera provisional, que un membre d'un exogrup participi en la interacció de l'endogrup. En el passat, com hem vist, Eivissa estava dividida efectivament en veïnats ben petits

("vesindats", o "véndes" antigament, fins a la creació de les parròquies el 1785), així que l'hospitalitat intra-illa era de certa importància, però en nom de la brevetat només la gent d'origen fora de l'illa es consideren aquí.

Les funcions tradicionals de l'hospitalitat depenen de les intencions del foraster. Si ell és només un viatger de pas, se li pot concedir refugi i aliment, i –encara que certs regals poden ser acceptables– no s'espera necessàriament cap retorn immediat del favor: la reciprocitat en aquest cas és entre les comunitats en lloc d'entre els individus. Aquesta funció de l'hospitalitat és bàsicament econòmica, facilitant els desplaçaments en les societats no monetàries en particular. Si, en canvi, el foraster té la intenció de romandre en la comunitat durant molt de temps, comencen a manifestar-se algunes funcions diferents de l'hospitalitat. Ara serveix, per exemple, per crear llaços d'obligació entre la gent local i el foraster, i per proporcionar proves de l'aptitud del nouvingut per romandre en la comunitat: aquestes funcions són bàsicament socials. Una altra qüestió important per la comunitat és determinar si les intencions del foraster són "hostils" o "amistoses", "perilloses" o "innòcues".[1] Tenint en compte aquests punts, podem distingir entre diverses categories de forasters i estrangers a Eivissa. En el passat, les següents van ser particularment importants.

i) Gent "hostil" de fora:–

—Els pirates i altres visitants armats:– En les experiències bastant diferents de l'Arxiduc i Navarro de l'hospitalitat eivissenca del segle XIX, i, en menor mesura, en la nostra pròpia experiència el 1970-71, hi havia un factor comú: la marcada reserva inicial dels eivissencs, juntament amb la seva desconfiança o fins i tot por de la gent de fora, o bé dels seus motius per visitar l'illa. Aquesta reacció no és difícil d'entendre, en vista de la història de l'illa. En l'època tradicional, a més d'uns pocs vaixells mercants, les vaixells que van visitar Eivissa duien amb freqüència pirates hostils, disposats a saquejar les finques pobrament defensades per emportar-se'n el

[1] És d'interès comparar diversos punts d'aquest apartat amb els de l'assaig més general titulat "The Stranger, the Guest and the Hostile Host: Introduction to the Study of the Laws of Hospitality": PITT-RIVERS (1968).

botí, els animals, i les dones i els nens com a esclaus. Tampoc no tenien els eivissencs cap raó per celebrar la presència de visitants armats "menys hostils": el 1518, per exemple, l'illa va ser saquejada per les tropes espanyoles amotinades perquè el seu comandant no els havia pagat. Els eivissencs van rebre del rei una promesa de compensació, que no es va realitzar mai, malgrat les seves reclamacions freqüents (CASTELLÓ GUASCH, 1967: 28-29). Un segle més tard, l'any 1628, una altra flota espanyola de visita a l'illa va requisar les provisions vitals de blat que esperaven ser descarregades al port, cosa que era il·legal i molt perjudicial per als eivissencs (MACABICH, 1966-67: I, 408-410). La resposta eivissenca als pirates, naturalment, va ser obertament hostil, amb defensa física o atacs d'acord amb la situació; i els eivissencs van protestar a través de canals civils en els dos casos esmentats d'agressió per les tropes espanyoles.

—Visitants oficials:– En l'època tradicional, les visites de la gent oficial a Eivissa eren generalment inoportunes tant per a les autoritats de l'illa com per a la gent comuna, tot i per raons diferents. A les autoritats no els agradaven aquestes visites, en primer lloc, perquè solien ser massa eficaces en el seu propòsit oficial d'inspeccionar l'administració local i els seus abusos; i, en segon lloc, perquè alguns dels visitants pel que sembla van utilitzar el seu poder per beneficiar-se personalment a costa dels fons municipals de l'illa, la qual cosa va provocar protestes regulars dels eivissencs al rei (vegeu, per exemple, MACABICH, 1966-67: I, 378-381). Les persones comunes tenien de vegades raons per apreciar aquestes visites – que proporcionaven algun control sobre els abusos locals pels eivissencs més poderosos– i, fins i tot, van enviar algunes reclamacions directament a les autoritats peninsulars; però tenien al mateix temps una por fundada de tots els funcionaris –locals o de fora– que venien, per exemple, per cobrar impostos o per vigilar el compliment de les observances religioses, la incidència de faltes sexuals, etc.

En l'època intermèdia, hi havia menys raons per témer la violència física dels forasters, tot i que hi ha un monument al port de la capital, el qual commemora la captura d'un vaixell pirata anglès tan tard com el 1806,

i alguna gent del camp no va deixar de portar armes de foc o ganivets per a l'autodefensa fins a la dècada de 1920, quan la disminució de la seva rellevància i la creixent pressió de la Guàrdia Civil van posar fi al costum. Però la majoria de les antigues raons per detestar els visitants oficials van perdurar malgrat la transició del feudalisme; i hi havia alguns nous motius també, com ara la introducció de "sa mili", el servei militar obligatori per sorteig: durant l'època tradicional, els eivissencs havien estat exempts del servei militar nacional per dret foral; tot i que eren responsables de la defensa d'Eivissa, formant part de la milícia de l'illa tots els homes capaços.

No és sorprenent, doncs, que la rebuda eivissenca dels visitants oficials i funcionaris forasters (com el relat de Navarro ens ho il·lustra tan eloqüentment) solia ser dissimuladament hostil: una barreja defensiva de secretisme i reserva, amb només una cortesia forçada.

ii) Gent "no hostil" de fora:–

—Els estrangers que no sabien comunicar-se amb els eivissencs:– Així eren els "Jeans" (mariners "francesos") i "milords" (estrangers rics amb iots), als quals va al·ludir Navarro. Semblen haver trobat generalment una indiferència o resposta reservada per part dels eivissencs, sempre que es comportessin amb circumspecció. D'acord amb el relat de Navarro, però, una hostilitat subjacent (per exemple, cap als estranys que arribaven en embarcacions de vela, fins i tot després del cessament de la pirateria) podia manifestar-se de vegades. I, segons diversos autors, els formenterers veïns tenien fama (possiblement injustificada) d'encendre fogueres per provocar naufragis: hi ha testimonis, almenys, que donaven la benvinguda a qualsevol botí gratuït dels carregaments de vaixells enfonsats (MACABICH, 1966-67: I, 125-127).

—Els estrangers o forasters que sabien comunicar-se amb els eivissencs:– Navarro va patir de diversos desavantatges en el seu contacte amb els eivissencs. En primer lloc, era valencià i –encara que això li va permetre entendre el dialecte eivissenc– tenia el inconvenient que hi ha una vella desconfiança etnocèntrica envers els valencians, tal com es descriu més endavant; en segon lloc, era funcionari; i, en tercer lloc, si hem de jutjar pel

que escriu, sembla que ell va mostrar més aviat poc tacte amb els eivissencs, entre els quals el tacte és una habilitat social necessària i altament desenvolupada. En canvi, l'Arxiduc, tot i que va passar menys temps que Navarro a l'illa, va ser capaç de superar la gran distància social que existia entre ell i els eivissencs corrents, fent ús del seu tacte, paciència i habilitats culturals. Els relats de molts altres visitants, també, confirmen que Navarro va rebre una impressió inusualment lamentable de l'hospitalitat eivissenca. És ben segur que existia una reserva inicial bastant general a Eivissa o fins i tot una certa xenofòbia.[1] Però el tacte i la paciència van ser recompensats per una acceptació gradual, un interès creixent i una càlida generositat; com il·lustra la narració de l'Arxiduc, plenament corroborada per les nostres experiències més recents.

c) L'hospitalitat en l'època turística: les noves categories de gent de fora

i) La gent "semi-hostil" de fora:–

—Oficials i funcionaris:– Ara hi ha molts més oficials i funcionaris a Eivissa que antigament: alguns d'ells són visitants temporals i altres són residents de llarga durada. Fins a un cert punt, encara existeix la reserva tradicional de la gent comuna d'Eivissa cap a ells, però això tendeix a disminuir a mesura que les principals funcions de la majoria dels funcionaris esdevinguin menys oposades als interessos populars. El turisme ha accelerat aquest procés en gran mesura; i aquests punts es tracten més plenament en un capítol posterior sobre l'administració i l'estratificació.

—Immigrants peninsulars:– La bonança econòmica produïda pel turisme ha causat una gran afluència de treballadors immigrants pobres, predominantment homes i provinents de les províncies del sud peninsular més properes. L'estereotip local (que se sol aplicar igualment als immigrants

[1] L'antiga tendència xenòfoba és reconeguda més aviat rarament pels eivissencs que escriuen sobre ells mateixos, però la següent cita n'és una excepció: "La actual fraternidad del isleño con el turista extranjero –sobre todo con la turista– no debe ocultarnos una cierta xenofobia antigua, que debió de tener desagradables manifestaciones" (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 165-166).

laborals en altres llocs, com ara els irlandesos que treballen a Anglaterra) és que els immigrants peninsulars són peresosos, mals treballadors i de poca confiança. Aquestes qualitats s'atribueixen de vegades al seu ésser "mig moro", la qual cosa no deixa de ser una curiosa crítica tenint en compte les referències dels eivissencs en altres contextos al seu propi patrimoni nord-africà. Però, més enllà de les diferències bàsiques de la llengua, la cultura i l'etiqueta, hi ha certes raons objectives per l'actitud negativa dels eivissencs; incloent-hi l'augment de robatoris a Eivissa i altres incidents que reforcen l'estereotip, com ara les fugues furtives des d'habitatges de lloguer per part d'algunes famílies d'immigrants temporals.

En general, doncs, els eivissencs són reticents a contractar els peninsulars, llevat que siguin incapaços de trobar treballadors natius equivalents; de manera que els immigrants no qualificats tendeixen a ocupar els llocs de feina menys desitjats. Això s'aplica en molt menor mesura, però, a la gent peninsular de classe mitjana o professional: les maneres i el comportament d'aquestes persones tendeixen a despertar menys hostilitat etnocèntrica, i hi ha també una greu escassetat de personal qualificat o professional a l'illa.

No obstant aquestes consideracions, hi ha hagut alguns matrimonis mixtos d'eivissencs (més sovint homes que dones) amb tots els tipus de gent de fora; especialment amb els peninsulars, a causa de la nacionalitat compartida i la llengua comuna del castellà. En resum, sembla que les característiques personals individuals són el factor determinant: un immigrant tolerant i simpàtic pot aconseguir sempre una resposta hospitalària dels eivissencs, sobretot si té la intenció d'establir-se a Eivissa amb la seva família; però els eivissencs necessiten temps per avaluar-lo, i ell comença amb un handicap si prové d'una de les províncies del sud contra les quals els eivissencs tenen un prejudici etnocèntric.[1]

[1] Compareu el tractament a la Catalunya peninsular dels immigrants del sud, el qual es descriu en detall a CANDEL (1965). Cal assenyalar també que no totes les parts de la península són equivalents als ulls eivissencs: el seu etnocentrisme es descriu amb més detall en el capítol següent.

—"Es hippies":– Entre els primers visitants de llarga estada a Eivissa del segle XX van ser els artistes estrangers que hi trobaven un entorn romàntic ideal pel seu treball. La seva aparença i comportament semblen encara bastant estranys a molts eivissencs; però els autèntics artistes són especialment apreciats per la gent de classe mitjana de la ciutat i són, en general, acceptats pels altres eivissencs. Després del 1960, tanmateix, es va sumar-hi una petita colònia bigarrada de *beatniks* o *dropouts* de l'Europa occidental i dels Estats Units, els quals van congregar-se principalment en els barris més vells de Vila. El seu estil de vida era completament inacceptable per a la majoria dels eivissencs. No obstant això, sembla que van ser tractats en general amb una tolerància remarcable, tot i que les autoritats de l'illa van deportar alguns que havien causat una molèstia o escàndol greu.[1]

En els últims anys [és a dir, abans de 1970-71] els anteriors *dropouts* han donat pas a un gran nombre de "hippies", la recepció dels quals per part dels eivissencs ha estat més o menys similar.[2] Les reaccions dels eivissencs corrents varien entre el fàstic i escàndol de part d'algunes de les persones grans més beates i una barreja d'aprovació i desaprovació de part d'alguns dels eivissencs joves, especialment els de Vila, que tendeixen a aprovar alguns dels ideals "hippies", mentre que desaproven en general el seu consum de drogues, brutícia i ociositat. Hi ha expulsions periòdiques dels "hippies" de l'illa per les autoritats civils, que els consideren *indeseables* ("indesitjables") que puguin danyar l'atractiu turístic d'Eivissa, així com contaminar possiblement la joventut eivissenca.[3]

Fins i tot en el diari "semi-oficial" d'Eivissa, no obstant això, se suggereix de vegades que els "hippies" són una addició pintoresca a l'illa i inofensius en general. I, en les discussions entre els eivissencs corrents

---

[1] L'estil de vida i la interacció (més aviat limitada) amb la gent local d'aquests predecessors dels "hippies" es descriuen d'una manera convincent (encara que picaresca) en la novel·la "Hombres Varados", per TORRENTE MALVIDO (1963).

[2] Per un estudi espanyol dels "hippies" a l'illa veïna de Formentera, vegeu GIL MUÑOZ (1970).

[3] Vegeu, per exemple, JUAN VIDAL (1969: 40).

sobre els "hippies", s'hi troba normalment algú que digui alguna cosa en la seva defensa. Tot i la desaprovació general envers els "hippies" al camp, no tenen cap dificultat a llogar antigues cases de pagès o païsses; i vam trobar que els "hippies" que vivien en llocs aïllats de la zona de Sant Josep solien rebre a vegades petits regals hospitalaris dels seus veïns camperols, que també van mostrar curiositat sobre les idees dels "hippies", encara que la barrera idiomàtica impedia normalment qualsevol discussió profunda. El factor de la personalitat individual és, de nou, molt important i, amb el temps, els eivissencs estan fent distincions cada vegada més sofisticades entre les subcategories de "hippies": entre, per exemple, els que prenen drogues i els que no; els que són rics i els que no ho són; els que merament porten roba estranya i els que van bruts; els que són músics o artistes de veritat i els que creuen en el talent espontani i sense cap esforç...[1]

ii) Gent de fora "no hostil":–

—Residents estrangers:– En l'actualitat, hi ha diversos milers d'estrangers establerts a Eivissa, incloent-hi empresaris, artistes, celebritats, i altres, una proporció elevada dels quals han triat Eivissa com a lloc de jubilació.[2] Molts dels residents estrangers més rics tenen cases noves dissenyades de forma individual o han adquirit finques tradicionals adaptades a les seves necessitats, situades de vegades en llocs remots de l'illa, lluny de les rutes turístiques.

Alguns d'ells participen en els actes socials i semi-oficials a Eivissa, com ara les exposicions d'art, els concursos de bellesa, la inauguració de nous hotels, i similars; als quals solen assistir també els eivissencs de classe

[1] Comentaris similars sobre el tractament dels "hippies" per la gent local a Formentera han estat fets per GIL MUÑOZ (1971: 97-99).

També hi ha indicis que les autoritats eivissenques estan desenvolupant una actitud més sofisticada cap als "hippies": han promocionat amb entusiasme, per exemple, la "Moda Ad-lib", una moda eivissenca variegada i derivada de la indumentària de tots els grups culturals de l'illa, però amb una forta èmfasi en els estils "hippies" refinats.

També és notable que alguns dels més atrevits eivissencs joves estan adoptant les barbes, tot i que molts eivissencs de més edat utilitzen encara el terme fortament despectiu "els barbuts" per referir-se als "hippies".

[2] N. del t. En la dècada de 1970, quan l'Estat espanyol no era membre de la Unió Europea, el terme "residents estrangers" incloïa naturalment els britànics, francesos, alemanys, etc., que formaven gran part de la gent de fora resident a l'illa d'Eivissa.

mitjana. Però hi ha una gran distància social entre els residents estrangers i els eivissencs corrents, la qual impedeix el contacte íntim en la majoria dels casos, fins i tot quan la barrera dels idiomes se superi. Per exemple, molts residents estrangers contracten una dona o diverses persones eivissenques per cuidar-los-hi la casa. Diverses dones van oferir-se per netejar el nostre pis, tan bon punt ens havíem traslladat a Sant Josep, però les vam dir que no, en part per raons econòmiques, però principalment perquè l'avantatge de tenir un mica de contacte social regular amb una servidora eivissenca hauria estat més que compensat per la distància social addicional creada per aquesta relació.

Els residents estrangers proporcionen als eivissencs una finestra oberta a altres cultures –en una manera menys limitada que en el cas dels turistes– i, en conseqüència, ells han tingut un impacte considerable sobre els estils de vida i aspiracions de la gent del camp en particular. A causa de la seva tendència a viure lluny de les principals zones turístiques, estenen efectivament l'àrea afectada pel fenomen turístic. Atès que comparteixen moltes de les necessitats quotidianes dels eivissencs, tendeixen a freqüentar botigues similars en lloc dels establiments freqüentats pels turistes. També hi ha algun contacte informal amistós, per exemple entre els homes locals i els estrangers que són aficionats a la pesca. Fins i tot hi ha hagut alguns matrimonis entre persones eivissenques (gairebé tots homes fins ara) i estrangeres, malgrat la bretxa cultural o, potser, a causa d'això: l'element d'atracció exòtica mútua entre els joves ha estat el tema de diversos contes i novel·les a Espanya en els darrers anys.[1] Però, en general, la vida social dels residents estrangers segueix sent bastant diferent de la dels eivissencs natius. Alguns residents estrangers tenen un coneixement bàsic del castellà, i un grapat d'ells han après fins i tot una mica del català eivissenc. Però realment molt pocs han superat efectivament aquest doble barrera lingüística, i molts d'ells no senten cap necessitat de fer-ho. Cal assenyalar que hi ha fins i tot un periòdic anglès publicat a l'illa ("IBIZA INSIGHT"), la

[1] Vegeu, per exemple, MANEGAT (1965) o BERTRANA (1967): la segona novel·la s'ha utilitzat també per fer un film situat a Eivissa.

lectura del qual dóna una bona idea de les activitats, les actituds, i els gusts de molts dels residents estrangers (encara que són un grup ben heterogeni).

Han aportat grans beneficis econòmics a molts eivissencs, sobretot a la gent del camp relativament pobra, en les terres de la qual els residents estrangers han construït normalment les seves cases, que van des de simples cases d'estil eivissenc modern fins a cases neotradicionals extremadament costoses que incorporen una torre rodona "defensiva" de pedra en imitació de les que es troben en les finques velles més riques. De vegades, compren i reformen antigues finques, sovint en un estat semi-ruïnós i ja no utilitzades pels seus propietaris eivissencs. Per això, durant el període de treball de camp, el preu demanat normalment per una d'aquestes antigues finques amb un petit tros de terra era d'entre un i dos milions de pessetes (aproximadament, entre sis i dotze mil lliures) i anava pujant ràpidament. D'altra banda, la majoria dels residents estrangers viuen dels diners importats i compren una gamma més àmplia de béns i serveis que els turistes. I, per descomptat, solen passar molt més temps a l'illa.

Els eivissencs del camp tracten generalment els residents estrangers com a "senyors", amb cortesia i molt de respecte, tant en reconeixement dels beneficis econòmics que aporten, com per deferència envers el seu nivell de cultura i riquesa. De vegades, tanmateix, els malentesos culturals o enfrontaments d'interès (vegeu Secció 7.5, més amunt) causen friccions. I, en el moment del meu treball de camp, la gent del camp solia opinar que alguns d'aquests senyors tenen, sens dubte, alguns costums estranys: per exemple, mostrar-se obertament borratxos en alguna ocasió; tenir una amant que visqui amb ells; permetre que les seves filles es comportin d'una manera impúdica, o fins i tot "encoratjar" aquest comportament, donant-los, per exemple, dormitoris amb un accés independent a l'exterior. Però, en general, els van perdonar-ho en consideració a la seva riquesa o bé la seva condició d'estranger: d'ambdós categories de persona es concloïa que "tenen altres costums". I, notablement, vam trobar que els eivissencs són capaços de donar suport en alguna ocasió a un estranger en contra d'una persona eivissenca. Per exemple, un "senyor" estranger, establert durant uns deu

anys a la zona de Sant Josep, havia discutit amargament amb un veí seu eivissenc, però el consens d'opinió era que el veí va tenir tota la culpa: tenia fama de ser un home "molt *raro*".

Una vegada més, sembla que el factor personal és determinant en l'anàlisi final. Nosaltres mateixos pertanyíem aproximadament a la categoria de residents estrangers, i la nostra recepció a l'illa ja s'ha descrit. És cert que les distàncies socials i culturals operen en contra del desenvolupament d'un estret contacte social entre els estrangers i els eivissencs.[1] Però no hi ha realment res per impedir que un resident estranger aconsegueixi un molt alt grau d'acceptació local si està disposat a dominar les llengües i els costums locals. En la pràctica, això és poc usual, i l'hospitalitat dels eivissencs cap als "senyors" tendeix, per tant, a ser limitada als regals de fruita i similars, juntament amb cortesies amables i fins i tot invitacions ocasionals a menjar, més sovint a la platja que a casa. —Turistes:– Pel que sembla, hi ha una animositat considerable cap als turistes en alguns països, sobretot en els que tenen una historia colonial. De fet, en un estudi recent, s'ha suggerit que l'hostilitat que generen els turistes pot ser proporcional a la seva densitat (BRYDEN, 1973: 92). Ara bé, poques zones turístiques podrien tenir una major densitat de turisme que la d'Eivissa; i no obstant això la reacció general dels eivissencs als turistes es destaca per la seva manca d'animositat. Per què és així? Diverses raons es poden trobar en el transcurs d'aquesta tesi, entre les quals destaca el reconeixement dels beneficis econòmics portats als eivissencs pel turisme: una i altra vegada, ens van dir "Si no fos pes turisme, estaríem com *antes*... amb sa misèria". Una altra raó és, potser, la resistència de la cultura eivissenca, que és capaç d'absorbir moltes innovacions sense perdre el seu caràcter distintiu. I, finalment, encara que moltes persones del camp, en particular, s'avergonyeixen de la seva "ignorància" i opinen que l'illa segueixi sent "molt *atrassada*" ("endarrerida"), no hi ha cap mena de servilisme envers la gent de fora. Sigui quina sigui la relativa riquesa o educació dels eivissencs, estan orgullosos de la seva identitat i patrimoni cultural. I, en

[1] Vegeu, per exemple, CLEIFE (1968).

l'anàlisi final, se senten iguals a qualsevol altre, si no superiors: compareu, per exemple, el comentari de l'Arxiduc Salvador d'Àustria citat més amunt.

En conseqüència, de moment, l'actitud general cap als turistes de tots els sectors socials d'Eivissa és positiva i acollidora. Les excepcions, que s'analitzen més endavant, són notablement poques. Aquesta actitud favorable es manifesta en el comportament general dels eivissencs envers els turistes (referint-se aquí només als visitants d'estada curta, principalment els turistes de paquet). D'altra banda, en el curs normal dels esdeveniments, la majoria dels turistes arriben a conèixer només els eivissencs que viuen directament del turisme, de manera que això és un altre factor que contribueix a una recepció amablement cortesa.

Tot i així, la pròpia naturalesa del turisme de masses s'oposa a l'hospitalitat genuïna. En efecte, els turistes intenten "comprar" l'hospitalitat, violant així una norma general de l'intercanvi social (intentar pagar els regals amb diners és una ofensa al donador). La situació resultant és una distorsió comercialitzada de la relació tradicional entre l'hoste acollidor i el visitant desconegut o bé l'hoste acollit. Això fa que hi ha una mica de tensió cada vegada que s'ignori el caràcter essencialment comercial de la interacció turística. Una diversitat d'establiments hotelers han format l'escenari d'històries de terror que il·lustren aquest punt d'una manera extrema: els viatgers arriben a algun lloc lluny de tot, el propietari els dóna la benvinguda, i després els assassina d'alguna manera horrible per robar-los els diners. Els equivalents turístics reals són menys terribles, però similarment motivats. Per part dels turistes, hi ha històries de cobraments abusius, informació enganyosa als fullets, hotels inacabats, i mal servei; les quals coses passen a Eivissa de tant en tant, però no en la mesura que suggereixen les històries i la seva cobertura de premsa. Per part dels indígenes, hi ha irritació de vegades per mor de la conducta desconsiderada d'algunes turistes, tot i que la molèstia és sovint ocultada per la cortesia professional.[1]

[1] Una visió humorística de la vida oculta d'un hotel de luxe –l'autenticitat de la qual va ser ratificada pel crític professional de la revista espanyola del sector turístic, "EDITUR"– es pot trobar a la novel·la titulada "Torremolinos Gran Hotel" (PALOMINO, 1971).

Les friccions poden derivar-se també de les diferents interpretacions culturals dels rols. El canvi, per exemple, des de "treballar terra" o ser obrers de la construcció a ser assalariats del turisme representa un augment de categoria professional per a molts dels cambrers i altres servidors professionals d'Eivissa. Per a ells, no hi ha poc o gens de l'associació anglesa del "servilisme" amb aquestes ocupacions. Conseqüentment hi ha, als ulls anglesos, una marcada manca de deferència per part dels cambrers de l'illa, els quals solen fer la seva feina d'una manera casual i alegre, sense deixar de ser professionalment cortesa. Els eivissencs, per contrast, troben que molts de turistes estrangers manquen dignitat, encara que es tingui en compte que estan de vacances (hi una tradició de normes relaxades a Eivissa, com en altres llocs, durant les vacances i els dies festius, sobretot pel que fa al consum d'alcohol).

Aquestes friccions (qualsevol terme més fort seria una exageració) es van reflectir de tant en tant en comentaris despectius que vaig escoltar en la presència de turistes i/o eivissencs que es creien lingüísticament aïllats. Els eivissencs solen ser més cauts que els turistes en aquest sentit.[1] Però els seus sentiments eren manifests de vegades en el seu comportament, encara que no percebuts normalment pels turistes implicats.[2] Una escena, per exemple –que he vist repetida en diverses formes i llocs– va involucrar uns turistes una mica beguts en un restaurant de platja, on s'havien aturat per dinar com a part d'una excursió en vaixell des de Sant Antoni. L'amo, que feia de cambrer, encoratjava entre riures els turistes, de mitjana edat i

[1] La prudència dels eivissencs es deriva en part de la cortesia professional i en part de tenir més experiència de la possibilitat de ser entès per la persona equivocada: em van contar nombrosos acudits sobre aquest tema. Però hi influeix també una certa prudència tradicional sobre criticar públicament altres persones, la qual es plasma en el proverbi: "Es bon parlar es queda amb so que el fa". Això implica que si un hom parla bé dels altres, tot i que no estiguin presents –o, en aquest cas, no poden entendre-ho–, els altres tendiran a atribuir-li les mateixes bones qualitats.

[2] En els jocs d'interacció d'aquest tipus, els eivissencs tenen un avantatge gairebé sempre sobre els turistes, perquè són en el seu propi terreny i tenen set o més mesos de l'any en què practicar, mentre que el turista en té només una setmana o dues. Com indica el títol, això és el tema principal d'una novel·la sobre la Costa Brava –"Spanish Show"– en què "l'Spain" dels turistes es veu a l'estil del sociòleg Goffman com una representació (*performance*): "¡La española total!" (MANEGAT, 1965: especialment les pàgines 309-315).

cremats pel sol, a provar de beure vi d'una "borratxa" de pell de cabra, "ajudant-los" a empassar-se una part i vessar la resta. Els turistes van tractar tot això com "una bona broma", encara que alguns d'ells en mostraven menys entusiasme que els altres. Però la reacció d'algunes persones locals, amb qui estàvem dinant, va ser una barreja de vergonya i diversió: tenien vergonya (o sigui "empatx" en el sentit eivissenc) perquè un paisà seu estava animant el comportament indigne dels turistes, una mica de pena per nosaltres com a compatriotes dels turistes, i diversió genuïna a causa de l'escena esperpèntica.

La resposta als turistes al nivell personal depèn també en gran mesura del context. Per mantenir un mínim acceptable d'intimitat en la vida quotidiana, algun grau d'aïllament o "empaquetament" dels turistes de masses és imprescindible per als eivissencs. Així, mentre els turistes segueixen *the tour* ("la gira organitzada"), tot va bé i reben un tracte de cortesia i cordialitat professional de la gent local. El restaurant de platja de l'exemple anterior és (significativament) un cas marginal, ja que és freqüentat també per molta gent local. Quan els turistes s'atreveixen a allunyar-se de les seves zones habituals, però, solen topar-hi amb més reserva. Per exemple, quan la meva dona i jo ens vam acostar un dia a un petit bar d'un poble lluny de les rutes turístiques, vaig escoltar el següent comentari en to despectiu: "Què volen aquí aquesta gent?". Però, en arribar-hi, quan vam parlar amb la gent del bar en eivissenc, ens vam convertir immediatament en el centre d'atenció i amable curiositat, ens van convidar ràpidament a beure, i el seu interès en nosaltres era més marcat que en les parts més freqüentades de l'illa.

d) <u>Els efectes del turisme en l'hospitalitat eivissenca</u>

Al començament d'aquest capítol es feia referència a la idea comuna que el turisme sol aviciar ràpidament la gent autòctona, en qui la cobdícia comercial reemplaça l'hospitalitat tradicional. Ara podem veure que això és un estereotip limitat dels efectes del turisme. És cert, per descomptat,

que la resposta dels indígenes als turistes massificats implica necessàriament alguna adaptació de les formes tradicionals de l'hospitalitat; la qual en el cas d'Eivissa inclou el desenvolupament d'una "hospitalitat comercial", la formalització de la interacció, i tant d'aïllament com sigui possible entre el turisme i la vida quotidiana de l'illa.[1] Però els turistes de masses són un fenomen nou al qual les normes tradicionals simplement no són aplicables. I ells no són de cap manera els únics visitants a l'illa. Així que hem de seguir considerant la pregunta: en quina mesura i de quines maneres ha afectat el turisme l'hospitalitat eivissenca en general? I, en particular, què podem concloure sobre la marcada reserva inicial que jo vaig notar a Eivissa, fins i tot en contextos que no eren susceptibles de ser afectats pel meu rol d'observador participant? Això té arrels en la història problemàtica de la Mediterrània occidental i el caràcter dels eivissencs? O és més aviat el cas que la resposta comercial als turistes hagi canviat l'hospitalitat local envers tots els estranys?

La naturalesa hostil de molts visitants a l'illa en el passat, sens dubte, hi té alguna cosa a veure.[2] Les cites de Navarro i l'Arxiduc demostren almenys que la reserva esmentada no és enterament un fenomen nou. Una bona part d'ella, en efecte, pot atribuir-se a la resposta eivissenca de llarga tradició a un problema universal de l'hospitalitat. Tots els estranys representen com a mínim alguna amenaça cultural a la comunitat, especialment si tenen la intenció de romandre-hi durant algun temps. Per aconseguir-hi l'acceptació dels autòctons, per tant, les persones de fora han de passar un període inicial de prova i resocialització, durant el qual les persones locals tenen una oportunitat

[1] En termes dels conceptes explicats anteriorment en aquest capítol, pel que fa als turistes mateixos, la relació tradicional entre l'hoste acollidor i el visitant (un "intercanvi social" que tenia funcions parcialment econòmiques) ha estat substituïda per la relació entre indígena i turista (un "intercanvi econòmic" que conserva un element social).

[2] Tingueu en compte també que l'hostilitat entre eivissencs i estranys en el passat no encaixa amb la imatge comuna de "l'hospitalitat tradicional" que forma part de l'estereotip de "l'aviciadura dels indígenes" com un efecte del turisme.

d'avaluar si són "bona gent" o no.[1] En el passat, el coratge va ser un important element en l'acceptació o rebuig dels estranys a Eivissa, com il·lustra la cita següent: "Si algún forastero visible es convidado á la fiesta, el mayor obsequio que le hacen es cargarle un trabuco hasta la boca, y dárselo para que lo dispare: si admite la oferta y dispara, lo tienen por un gran hombre, y lo llenan de vivas y agasajos: si se escusa, es un desprecio y lo miran como á cobarde" (ARANAZ Y BARRERA, 1859: 9-10). Avui, les proves són menys dures, però no menys importants:

"Sap parlar eivissenc millor (sic) que naltros. I l'escriu!"

"Li agrada anar a pescar".[2]

"Ella és molt curiosa. Es molt feinera".[3]

"Són molt matancers. Els haurem de convidar l'any que ve!"[4]

"Són bona gent".[5]

"Són com naltros... van a Missa".

"Ja els hem fet dels nostros!"

Alguns d'aquests comentaris sobre el nostre comportament (de la meva dona i jo) es van fer en la nostra presència, i vam saber indirectament dels altres. Donen una bona idea dels factors que contribueixen a l'acceptació o rebuig de la gent de fora pels eivissencs. Característicament, els eivissencs solen esperar i observar durant un

---

[1] Molts de visitants, per descomptat, no busquen res més que una forma molt superficial d'acceptació, basada en la tolerància i no en la participació. Això, de fet, és l'opció escollida per la majoria de la gent de fora que resideix en l'actualitat a l'illa, cosa que condueix a la creació allà d'una societat plural.

[2] Els meus primers intents a pescar han d'haver provocat certa hilaritat entre els vesins, però mai en la meva presència.

[3] Es refereix al fet que la meva dona va fer el seu propi treball domèstic i era rarament inactiva.

[4] Això al·ludeix al fet que tots dos vam participar amb entusiasme en la feina general que dóna la matança d'un porc: un matancer especialitzat el va matar, per descomptat. Sembla que aquest esdeveniment va marcar un punt d'inflexió en la nostra relació amb la gent del camp i, a partir de llavors, solien encoratjar-nos a participar en totes les seves activitats d'una manera molt menys formal que abans. Si n'haguéssim mostrat desgana o una mica de fàstic, en canvi, això hauria tingut un efecte negatiu sobre les nostres relacions.

[5] Sens dubte, algunes coses menys afalagadores poden haver-se dit també de nosaltres però, en el moment d'anar-nos d'Eivissa al final del treball de camp, hi havia prou persones locals que pensaven que érem "bona gent" per fer l'acomiadament realment trist.

temps bastant llarg, fent només uns quants gestos amables envers els nouvinguts, fins a comprometre's a una acceptació profunda i càlida: això, de fet, és com ells mateixos em van explicar el seu comportament, quan jo parlava amb ells sobre l'hospitalitat.[1] (Una resposta diferent a l'amenaça cultural que representa l'estrany es pot trobar en altre llocs: a Grècia i al Marroc, per exemple, he trobat molt més cordialitat superficial al principi, encara que els indígenes mantenen una reserva dissimulada igualment o més forta.)

El canvi més fonamental a causa del turisme, doncs, ha estat la creació de noves categories de la gent de fora, per a les quals s'han de crear noves respostes hospitalàries (i/o comercials). En el passat, la pregunta bàsica sobre qualsevol desconegut que va arribar a Eivissa va ser si era hostil o amistós, perillós o inofensiu. Avui en dia, una pregunta més important és quant de temps l'estrany pensa romandre a l'illa. Ja que hi ha tants visitants temporals és simplement impossible estendre el costum de fer favors sense cobrament a tots d'ells. Les formes tradicionals de l'hospitalitat (i/o hostilitat), per tant, estan reservades per als nouvinguts que pensin establir-se a l'illa o bé que hagin après una o ambdós de les llengües locals amb un acceptable grau de fluïdesa. Per a la resta, amb poques excepcions, els eivissencs es limiten necessàriament o bé a un tractament formal (anàleg al que es troba en les grans ciutats) o bé a l'ús de cortesies i cordialitat

[1] El foraster no necessita ser un model de virtuts, per descomptat. Un cert grau d'acceptació a Sant Josep va ser acordat fins i tot a un resident negre anglès, extravertit i alegre, el comportament del qual anava en contra de gairebé totes les convencions locals. Les dones més devotes se'n van escandalitzar –tement que ell pogués arribar a corrompre alguns dels joves locals– i fins i tot van denunciar-lo davant les autoritats civils locals. No obstant això, ell va ser tolerat per les autoritats, almenys durant el període de treball de camp, i li van donar un permís de treball. A favor seu hi havia el fet que estimava l'illa i va fer un esforç per aprendre el dialecte local del català. Va ser tractat en general d'una manera bastant amigable pels homes locals, que trobaven tant desconcertadors com divertits el seu comportament estrany i humor extravertit (jo, en canvi, era possiblement "massa *serio*" de vegades per als gustos eivissencs): per cert, van quedar impressionats pel seu èxit amb les noies (no eivissenques). La seva acceptació, però, va ser acompanyada per un estatus més aviat baix (d'un bufó amb llicència). Aquestes dues dimensions socials estan només vagament relacionades, com ha destacat BLAU: "Els estudis de camp tendeixen a oposar els aïllats socials i els líders dels grups de treball, ignorant que aquests conceptes es refereixen a la posició social al llarg de dues dimensions diferents" (BLAU, 1959-60: 157).

comercials, segons el context.[1] Intenten, per cert, distingir diverses categories importants d'estranys, comportant-se de forma bastant diferent amb cada categoria, com hem vist. D'altra banda, les seves distincions es fan cada vegada més subtils amb el temps. Però els resulta difícil classificar els estranys correctament en tots els casos. Per tant, la resposta turística comercial de cordialitat superficial tendeix a predominar indiscriminadament a les zones turístiques (com revelen, per exemple, les queixes periòdiques de la gent eivissenca a qui han parlat en anglès en un bar o restaurant); mentre que en altres llocs la reserva tradicional s'ha reforçat sens dubte, com a mínim en la fase inicial de coneixement. Sembla que hi ha tres raons principals per aquest augment de reserva a les zones no turístiques de l'illa. En primer lloc, hi ha ara menys curiositat o interès en els visitants exòtics, ja que són tan corrents.[2] En segon lloc, hi ha la necessitat d'aïllament que es descriu anteriorment. I, en tercer lloc, l'existència establerta d'una societat plural a l'illa tendeix a inhibir l'hospitalitat a través dels límits socioculturals. En vista de tot això, l'únic aspecte sorprenent és que perdura encara la hospitalitat tan generosa que s'ofereix als nouvinguts que mostren un interès amistós per l'illa i pels seus habitants.

[1] Els diners no són, per descomptat, l'únic incentiu possible per a "l'amistat instantània", com indica la frase finament cínica, citada anteriorment, de FAJARNÉS CARDONA: "La actual fraternidad del isleño con el turista extranjero – sobre todo con la turista...".

[2] Cal destacar que encara hi ha molta curiositat a Eivissa sobre les idees i costums dels estrangers, però aquestes coses poden ser discutides útilment només amb un estranger que tingui alhora alguna fluïdesa en les llengües locals i un tracte suficientment íntim amb la gent eivissenca. La curiositat dels eivissencs sobre la roba estrangera i rellotges de butxaca, descrita per l'Arxiduc Salvador d'Àustria, es va satisfer fa temps.

C A P Í T O L 8

L'ESTRUCTURA DE L'ADMINISTRACIÓ

8.1 L'ÈPOCA TRADICIONAL: LES RELACIONS FEUDALS

Les diverses modificacions de senyoriu en els anys després de la conquesta de 1235 van tenir com a resultat que la meitat d'Eivissa pertanyia al domini de la mitra de Tarragona, una quarta part pertanyia a l'ardiaconat tarragoní de Sant Fructuós, i el quart restant pertanyia al rei d'Aragó. En els documents medievals els senyors tarragonins s'esmenten sovint junts, com als "consenyors eclesiàstics". El domini feudal d'Eivissa va ser dividit efectivament, doncs, entre el poder eclesiàstic de Tarragona i el rei d'Aragó.

Això va complicar l'administració i impedir la tranquil·litat política de l'illa: hi va haver moltes disputes en els segles posteriors entre els agents eclesiàstics i els del rei.[1] Tanmateix, això va servir també per limitar el desenvolupament del despotisme –que, en el cas contrari, les comunicacions defectives de l'illa amb l'exterior podrien haver facilitat–, perquè la cura gelosa dels seus respectius drets impedia que cap de les dues faccions de representants establís un indiscutible predomini sobre els assumptes oficials de l'illa.

Dues de les característiques més notables de l'administració medieval d'Eivissa, de fet, van ser la constitució liberal (segons els estàndards d'aquell temps) i l'alt grau d'autonomia de l'illa (si es compara amb la situació actual, és a dir, el 1970). Aquestes característiques deriven dels designis dels conqueridors catalans. Encara que van veure la conquesta parcialment com una croada religiosa, tenien l'objectiu pràctic i econòmic d'assegurar la Mediterrània occidental per als vaixells mercants catalans. Durant algun temps, les

[1] Vegeu MACABICH (1966-67: tom I, pàssim, especialment pàgines 171-260).

Illes Balears havien servit com a base per als pirates hostils, així que "el año 1226, Jaume I pasa seis meses en Barcelona, y al año siguiente se decide la ruptura con los musulmanes mallorquines, a causa de que los corsarios isleños interceptaban el tráfico entre Cataluña y Ceuta" (VILAR, 1968: 50). Per tant, la conquesta de Mallorca va tenir lloc el 1229, seguida per la d'Eivissa (per senyors i tropes diferents) el 1235. Els conqueridors tenien, doncs, relativament poc interès (inicialment, almenys) en l'explotació econòmica directa de l'illa mateixa. El preu considerable que Eivissa havia de pagar per tenir un lloc privilegiat en el sistema feudal era el de convertir-se en un baluard de primera línia de la cristiandat peninsular durant segles. La seva recompensa va ser la constitució liberal i el valuós conjunt de franqueses (furs, privilegis) del 1236, similars als atorgats a altres províncies frontereres: aquests privilegis eren "valuosos" tant en termes polítics com econòmics.[1]

Les franqueses d'Eivissa van ser enregistrades (incloent-hi algunes esmenes posteriors al 1236) en un document existent de l'any 1300, que es coneix com la "Carta de Franqueses".[2] A partir del segle XIII, doncs, aquestes franqueses eren fonamentals en el dret d'Eivissa; amb recurs, si calia, als Usatges de Barcelona (de l'any 1060) i d'allí al dret romà. Sense distinció de condició o estament, es va concedir als eivissencs la possessió franca i/o l'ús dels edificis, la terra i el mar:

> donam atorgam e loham a vos amats e feels nres. tots e sengles pobladors e habitadors del castell e de les illes de Eviça e de Formentera presents e esdevenidors que allí habitets e poblets, e donam a vos cases e casals e ortals e us de prats e de pastures, e que puscats pescar franquement en la mar ("Carta de Franqueses" de l'any 1300; publicada a MACABICH, 1966-67: I, 245).

Hi va haver moltes altres disposicions. Els eivissencs eren declarats

[1] "Tot i la importància de la consciència d'autogovern, els furs no s'haurien defensat amb tanta obstinació si no haguessin conferit substancials avantatges econòmics, d'acord amb la intenció original d'afavorir les províncies frontereres i pobres. Les províncies forals eren exemptes del servei militar espanyol, els impostos i drets de duana: així, la frontera duanera nacional seguia el curs de l'Ebre" (CARR, 1966: 63).

[2] El text català d'aquest document es va publicar a MACABICH (1966-67: I, 243-250).

lliures d'impostos i drets de duana. Estaven exempts de tot servei militar que no fos en defensa de l'illa. Els judicis havien de ser públics, amb la intervenció d'assessors i sense l'ús d'ordalies (que no s'havien abolit encara en altres llocs) ni la tortura per obtenir proves. Les possessions personals dels condemnats no podien ser embargades excepte en els casos de delictes d'heretgia o traïció a la pàtria; ni tampoc podia qualsevol agent judicial entrar en un habitatge privat si no anava acompanyat d'entre dos i quatre veïns del propietari. Els serveis judicials havien de ser sense remuneració, amb l'excepció de les despeses de desplaçaments a les zones més distants del camp.

Sembla que la intenció d'aquestes disposicions va ser d'evitar la concentració o l'abús de poder i riquesa a Eivissa, coses que podrien haver disminuït la seva força defensiva. La mateixa finalitat va ser clara en un ordre de l'Infant Jaume, fill del Conquistador, i Guillem de Montgrí, el 1268, el qual va prohibir el lliurament de propietats a cens als cavallers, clergues i llocs religiosos (MACABICH, 1966-67: I, 184 n.).

L'administració general d'Eivissa va ser confiada a un cos elegit de funcionaris pagats, conegut com la "Universitat"; que era responsable, en col·laboració amb els agents dels senyors, per a gairebé tots els afers interns de l'illa; incloent-hi la gestió i la divisió de la collita de les Salines, l'usdefruit valuós de les quals havia estat concedit al comú dels eivissencs pels conqueridors. Les activitats de la Universitat, que va administrar tota l'illa com una sola entitat, estaven circumscrites curosament per la complexa normativa de procediments electorals i executius; com estaven també les activitats dels representants dels senyors. La constitució de l'illa va detallar la participació efectiva dels "Jurats" (els representants elegits) de cada una dels tres principals estaments socials, que eren els següents:

—L'estament més alt, la "mà major", era format pels habitants del castell i altres persones notables o rics, ja que a Eivissa no hi havia cap noblesa: en les paraules d'un document contemporani, aquest estament incloïa les persones "qui son dels millors e pus richs de tota la ylla"

(MACABICH (1966-67: I, 186).

—L'estament mitjà, la "mà mitjana", es componia de l'altra gent de Vila com ara els comerciants, mariners, i artesans.

—L'estament menor, la "mà de fora", era format per totes aquelles persones que vivien fora de la ciutat.

Aquests primers esdeveniments i arranjaments van ser d'una importància cardinal en el desenvolupament de la societat i organització eivissenques. Una constitució similar no va ser capaç d'evitar el desenvolupament d'una noblesa terratinent i latifundista a Mallorca (vegeu BISSON, 1969). Però, a Eivissa –que era més petita, generalment més muntanyosa, de domini dividit, i més vulnerable a les ràtzies– els efectes a llarg termini de les disposicions dels conqueridors són evidents fins i tot avui (el 1970). En particular, la divisió de la terra d'Eivissa en propietats relativament equilibrades i la manca de grans finques treballades per obrers assalariats han portat a una distribució inusualment equilibrada dels beneficis econòmics del turisme (la qual és el tema d'un capítol posterior). I les disposicions van establir també la base de les relacions de classe relativament harmonioses existents a Eivissa, en comparació de les de Mallorca o de la Península; com també la manca de servilisme per part dels eivissencs més pobres, la qual ha estat l'objecte de comentaris per diversos autors.[1]

En l'època tradicional, doncs, els eivissencs gaudien d'un alt grau d'autonomia i una constitució feudal molt liberal, almenys en teoria. La constitució va tractar d'impedir els abusos de poder o de riquesa i garantir la participació efectiva en l'administració de cada un dels principals grups socials que, previsiblement, tindrien interessos divergents. En realitat, com era d'esperar, les expectatives no es van complir amb gaire freqüència. Durant els segles després de la conquesta, hi va haver innombrables queixes d'un grup en contra d'un altre. Potser

[1] FAJARNÉS CARDONA (1958: 153-155), en particular, remarca el contrast de la interacció entre classe socials a Eivissa i Mallorca.

les més freqüents van ser les dels consenyors eclesiàstics o els seus representants en contra de les infraccions repetides de la seva autoritat i privilegis pels agents del rei, els quals pel que sembla intentaven contínuament augmentar la seva autoritat (aquests intents van triomfar més tard a escala estatal).[1] Al seu torn, els membres elegits de la Universitat es queixava sovint d'intervencions indegudes en els seus afers, més freqüentment pels mateixos agents del rei (vegeu, per exemple, MACABICH, 1966-67: I, 407-410); tot i que es van queixar també de tant en tant dels visitadors eclesiàstics, sobretot quan els seus propis abusos van ser descoberts amb massa eficiència (vegeu, per exemple, MACABICH, 1966-67: I, 288-293). I, finalment, les persones del camp (la "mà de fora"), que eren la majoria dels eivissencs, es van queixar repetidament de ser representades inadequadament en la Universitat: fins i tot, en una ocasió, van enviar una llarga llista de presumptes abusos al rei, sol·licitant la seva intervenció a l'illa (vegeu SUÑER, 1690). En altres paraules, l'administració i la política de l'illa en l'època tradicional van ser de certa complexitat (especialment quan l'actuació d'altres associacions com els gremis d'artesans es té en compte) però, en general, es caracteritzaven per un alt grau d'autonomia i una constitució que va intentar ser escrupolosament justa. Encara que alguns abusos van romandre sense control durant llargs períodes, a causa de les dificultats pràctiques que complicaven la seva correcció, tant el rei com els senyor eclesiàstics van prendre mesures per fer reparació en nombroses ocasions, en acatament als drets forals dels eivissencs.[2]

---

[1] Vegeu, per exemple, el "Capítulo de agravios presentado por los Conseñores eclesiásticos respecto de la jurisdicción real. Del Archivo del Obispado de Ibiza" (1382): el text es publica en llatí i català a MACABICH (1966-67: I, 251-255).

[2] La pràctica de recórrer a les més altes autoritats per garantir els drets consuetudinaris dels eivissencs persisteix encara avui, en l'ordre polític molt diferent de l'Estat espanyol modern. Durant el meu treball de camp, l'alcalde de la ciutat d'Eivissa i altres dignataris van obtenir una audiència personal amb el general Franco per presentar-hi el seu cas per a la restauració al comú de l'illa de la terra del Puig des Soto, un espai rocós atractiu fora del nucli antic emmurallat. Per raons defensives, [... segueix al peu de la pàgina següent]

8.2 L'ÈPOCA INTERMÈDIA: LA INTEGRACIÓ A L'ESTAT ESPANYOL

Els enfrontaments perennes de jurisdicció a Eivissa en l'època tradicional havien estat reflexions microcòsmiques de les lluites nacionals, en les quals es va dur a terme una concentració discontínua però progressiva del poder en mans de les autoritats centrals seculars. MACABICH es refereix a un acord entre el Papa i el rei Felip IV, el 1624, com a la fi del període feudal a Eivissa, amb la unificació de les jurisdiccions sota el rei, encara que altres arranjaments feudals van continuar com abans (MACABICH, 1966-67: I, 232). El 1782, les rendes i drets territorials dels consenyors eclesiàstics van ser utilitzats per dotar la mitra (de curta durada) i la Catedral d'Eivissa; però aquests drets van passar a l'estat durant la desamortització de la propietat religiosa després del 1835.[1] L'esdeveniment crucial per a Eivissa, tanmateix, així com per a la resta de l'àrea catalana, va ser la internacional Guerra de Successió Espanyola, de 1701 a 1713-1715. El "Decret de Nova Planta", després de la victòria de Felip V, es va estendre aviat a les Illes Balears. La nova província (províncies més tard) catalana i les illes van perdre la major part dels seus drets tradicionals; les assemblees administratives amb un alt grau d'autonomia van ser reemplaçades per òrgans

---

no s'havia permès mai que aquesta terra es convertís en part de la ciutat, i havia estat utilitzada (com el castell) durant molts anys per les Forces Armades, que volien aleshores vendre-la per subhasta a compradors particulars o desenvolupadors. Les autoritats de l'illa van afirmar que la terra era comuna, i que mai s'havia convertit en possessió jurídica de les forces armades. General Franco els va donar un recepció amical i la venda va almenys retardar-se, tot i que fins ara (1970-71) l'assumpte no ha estat resolt definitivament pel que jo conec. L'interès d'aquest esdeveniment es troba en la continuïtat implícita de tradicions administratives a Eivissa malgrat els grans canvis socials des de la conquesta catalana. (El "tradicionalisme" és també un component important de l'amalgama d'idees en "El Moviment", almenys en teoria.)

Pel rerefons d'aquest incident, vegeu MACABICH (1966-67: II, 224-226). Els esdeveniments recents han estat reportats al DIARIO DE IBIZA: vegeu especialment els del 22 de març de 1970 (p. 5); 21 de juny de 1970 (p. 7); 18 de juliol de 1970 (p. 6 i 8); 20 d'octubre de 1970 (p. 7); 25 d'octubre de 1970 (p. 5); 23 d'octubre de 1970 (p. 6-8).

[1] La desamortització va ser oposada pels sacerdots de l'illa, i la diòcesi no es va extingir fins a la mort del darrer bisbe el 1852 (MACABICH, 1966-67: II, 73-4).

directament dependents de Castella; i l'ús de català va ser prohibit en tots els àmbits administratius.

D'aquesta manera, doncs, Eivissa va perdre la seva Universitat i les franqueses. D'altra banda, Felip V va aprofitar també l'oportunitat per expropiar –*por derecho de conquista* / "per dret de conquesta" (MACABICH, 1945: 251)– les importantíssimes Salines, que havien proporcionat Eivissa amb una constant font d'ingressos i que havien protegit l'illa dels desastres econòmics del passat, sobretot durant períodes d'intensa pirateria, males collites o epidèmies. Ja s'han examinat les conseqüències econòmiques d'aquests esdeveniments.[1] La seva importància administrativa rau en la integració d'Eivissa a l'Estat espanyol dominat per Castella.

Bona part de la història posterior de les províncies catalanes gira al voltant del seu ressentiment i els seus intents frustrats de trencar la dominació castellana, l'última ocasió notable essent la Guerra Civil espanyola de 1936-1939. Hi ha hagut tendències separatistes a Eivissa també, encara que amb bastant menys vehemència que a la Catalunya peninsular. El ressentiment dels eivissencs com a conseqüència de l'expropiació de les Salines va ser considerable, encara que ja ha gairebé desaparegut. Però l'auge del comerç marítim i de la construcció naval a l'illa, arran de l'expansió de les comunicacions a finals del segle XVIII i principis del XIX, deu haver alleujat molt els motius de queixa de les classes comercials (que es van adaptar bastant ràpidament al nou ordre); alhora que la distribució de la terra, que continuava sent relativament equilibrada, va ajudar a atenuar les diverses queixes dels pagesos. També hi va haver diverses relaxacions de l'estricta centralització: una concessió temporal d'una anualitat per la sal (que, no

[1] Hi ha diferents opinions entre els historiadors pel que fa als efectes econòmics generals. Per exemple, VICENS I VIVES (1962: 50) i VILAR (1968: 52-6) han argumentat que les debilitats internes catalanes eren més importants que la manipulació castellana (p. ex. el monopoli del comerç americà); mentre que MELIÀ (1967: 68-71) dóna un punt de vista típic dels illencs, culpant el centralisme castellà. Però hi ha poc dubte que per a Eivissa, com a mínim, la pèrdua dels ingressos de les Salines va ser un xoc econòmic molt dur.

obstant això, es considerava merament un gest caritatiu); l'ús continuat dels prohoms; i el reconeixement de certes lleis forals relacionades amb el matrimoni, l'herència i similars. Tot i així, hi va haver diverses revoltes populars, o dels pagesos armats, sobre l'augment d'impostos i altres assumptes, sobretot durant la primera meitat del segle XIX. I, com es descriu a continuació, el desenvolupament modern del turisme a Eivissa ha revifat les velles ambicions per a una major autonomia de l'illa (encara que no per a una renovació de l'antiga potència de l'església).

8.3 L'ESTRUCTURA FORMAL DE L'ADMINISTRACIÓ MODERNA

L'estructura administrativa actual (el 1970) és el producte del llarg procés històric de centralització que s'ha descrit anteriorment. Des de la Guerra Civil, hi ha hagut pocs canvis en aquest sentit, deixant a banda algunes concessions menors a les tradicions "regionals", com ara els apèndixs de llei foral en el Codi Civil.

L'Estat espanyol es divideix en cinquanta províncies, una de les quals és *Baleares*, que comprèn totes les illes de l'arxipèlag balear. Tots els organismes provincials es troben a la capital provincial de Palma de Mallorca. Eivissa, doncs, és doblement subordinada: en primer lloc a Mallorca, l'illa més gran, i, en segon lloc, al govern central de Madrid.

L'estructura provincial és similar a la de les províncies peninsulars i ignora gairebé completament les necessitats peculiars d'un grup d'illes heterogènies i àmpliament separades.

Hi ha poc reconeixement d'Eivissa com una entitat administrativa. Les excepcions són les següents. Eivissa i Formentera formen un sol partit judicial, una subdivisió del territori judicial de Balears. L'illa és també una unitat militar sota un governador militar, que depèn del capità general de la província. Per a les finalitats religioses, l'illa ha tornat a ser una diòcesi (la més petita de l'Estat espanyol) que, igual que les de Mallorca i Menorca, forma part de l'Arxidiòcesi de València.

Finalment, per als assumptes polítics, Eivissa té un delegat del govern que depèn del governador civil a Palma de Mallorca. Per la força de les circumstàncies, hi ha delegats similars per a altres funcions com ara la policia, les duanes i el turisme. Però aquests delegats tenen poca o cap autonomia i serveixen principalment per transmetre instruccions des de Mallorca o Madrid.

Per altres propòsits, Eivissa és dividida en cinc municipis que són totalment independents: Eivissa, Sant Antoni, Sant Josep, Sant Joan i Santa Eulària (vegeu la Figura 2, més amunt). Els municipis daten del segle XIX, però es deriven de divisions administratives molt més antigues. Després del Decret de Nova Planta del 1716, la Universitat havia estat substituïda per un únic "Ajuntament"; així que tota l'illa va constituir inicialment un sol municipi governat de la mateixa manera que la resta dels municipis de l'Estat espanyol. Però aquest nou sistema no donava a la gent del camp cap participació efectiva en els afers de l'illa. En conseqüència, el 1789, cada un dels pobles va rebre un "Ajuntament pedani", dependent del de la ciutat capital. Només un dels pobles (Sant Joan) tenia aleshores el requisit mínim d'un miler d'habitants per constituir un municipi de ple dret. El 1822, per tant, la "Diputació provincial" (l'òrgan assessor del governador civil) va determinar l'actual divisió en municipis que coincideixen més o menys amb els antics "quartons" dels conqueridors, els quals eren prou grans per tenir-hi Ajuntaments de ple dret.[1]

[1] Sota la dominació àrab abans del 1235, l'illa a fora de la ciutat emmurallada estava dividida en cinc parts: Alhauech, Xarch, Benizamid, Portumany i Algarb. Aquestes van ser rebatejades pels cristians com, respectivament: el Pla de Vila, Santa Eulària, Balanzat, Portmany i les Salines. Les divisions primitives van seguir més o menys els límits dels trets geogràfics de l'illa. Els tres conqueridors les van modificar per obtenir-ne QUATRE parts iguals (conegudes en conseqüència com a "quartons") per facilitar la partició de l'illa, assignant-se dos quartons a un dels conqueridors i un quartó a cada un dels altres. Aquesta nova divisió va ser realment efectiva només per als efectes de senyoriu però, per conveniència, els eivissencs van començar a utilitzar el terme "quartó" per referir-se a les CINC velles divisions de base geogràfica. Per tant, amb el temps, l'illa va arribar a ser considerada com a la suma de cinc "quartons", que corresponien més o menys a les divisions primitives. Quant als municipis actuals, el d'Eivissa inclou part de l'antic Pla de Vila; Santa Eulària és el mateix; Sant Joan era antigament Balanzat; Sant Antoni era Portmany; i Sant Josep era les Salines –encara que els límits s'han modificat en alguna mesura–. Els nous municipis van prendre els seus noms de les parròquies escollides com a llocs de les noves cases consistorials.

Els cinc municipis són teòricament d'estat igual. Cadascú té el seu propi "Alcalde", que és nomenat pel governador civil de la província a Palma, i que depèn posteriorment d'ell tot sol. Cada alcalde té un "Ajuntament" (casa municipal), amb un petit equip de persones a temps complet. D'aquestes, la més important és el "Secretari", triat per mitjà de les "oposicions" competitives estatals, que té el seu càrrec de forma permanent (igual que el mestre d'escola i el carter). Alhora hi ha uns quants assalariats ("escrivents"). També hi ha un grup de regidors elegits, però actuen en una capacitat merament consultiva. Tots els altres organismes oficials locals depenen d'una manera o altra de l'Ajuntament, així que els municipis són de bon tros les unitats administratives més importants per sota del nivell de la província; i l'alcalde és, per tant, una persona de gran autoritat i influència local: de vegades es conegut com "l'amo des poble".

En altres paraules, Eivissa no és només subordinada a Mallorca en gairebé tots els assumptes administratius: l'illa més petita quasi no existeix com una entitat administrativa. Es divideix en cinc parts independents, cada una de les quals és dependent separadament de Palma de Mallorca, una situació que és molt diferent de la de l'època tradicional eivissenca, amb la seva unitat i autonomia d'administració. Això dona lloc a moltes conseqüències curioses. Per exemple, és sovint molt més fàcil (encara que això va canviant-se, per les raons donades més endavant) trobar estadístiques pels municipis individuals que per l'illa en el seu conjunt. En altres casos, les estadístiques es preparen per la província i, per tant, són gairebé inútils per a Eivissa, perquè la seva magnitud és determinada gairebé completament per Mallorca, que és molt més gran. Això és només un petit exemple dels diversos problemes sistemàtics que es deriven de l'actual estructura formal de l'administració de la província. Aquests problemes i les pressions creades o magnificades pel turisme de masses per fer-n'hi canvis, formen el tema de les seccions que segueixen.

8.4 ELS PROBLEMES SISTEMÀTICS DE L'ADMINISTRACIÓ

Gairebé cada dia durant el meu treball de camp, el DIARIO DE IBIZA va publicar alguna de les queixes locals sobre els petits i grans problemes administratius, reflectint principalment les inquietuds dels empresaris o funcionaris, però incloent-hi també algunes qüestions que –com veurem– podien despertar sentiments populars que arribessin quasi al punt de rebel·lió. Les següents són les fonts sistemàtiques de la majoria d'aquests problemes o –en el cas dels problemes compartits amb altres parts de l'Estat– els factors que els agreugen a Eivissa.[1]

a) Les rivalitats entre les illes

La primera font sistemàtica de problemes és que la dependència d'Eivissa de Mallorca és fortament desagradable per als eivissencs; incloent-hi per als que ocupen els llocs administratius, els quals són generalment lleials al present ordre polític (això és, per descomptat, un factor important en la seva selecció). El seu disgust sorgeix d'una barreja de raons objectives i criteris subjectius que tenen arrels en les velles rivalitats etnocèntriques.[2]

Els eivissencs s'han reconciliat ara (el 1970) en gran mesura amb la idea de ser part de l'Estat espanyol, però encara troben difícil d'acceptar la seva subordinació cultural. En particular, el fet que els funcionaris més importants siguin forasters els irrita; igual que l'ús obligatori del

---

[1] El terme "problemes" s'utilitza en aquest apartat en preferència a una paraula aparentment menys carregada de valors com "dificultats" o una més tècnica com "disfuncions", perquè sembla més apropiada. Tots els problemes sistemàtics que es descriuen aquí són reconeguts també com a *problemas* pels funcionaris i governants peninsulars de l'illa i la província; i les propostes de canvi són un tema molt comú, especialment des que l'expansió del turisme ha intensificat els problemes, com es descriu a continuació. No cal dir que no es pretén fer cap valoració personal de l'actual sistema polític de l'Estat espanyol ni aquí ni en la resta de la tesi.

[2] Aquestes rivalitats i la seva expressió en refranys etnocèntrics són bastant generals a l'Estat espanyol: vegeu, per exemple, "El sociocentrismo de los pueblos españoles" en CARO BAROJA (1957). El seu interès aquí és que l'actual ús dels refranys d'Eivissa és relacionat clarament amb certes característiques objectives de les relacions entre les illes i, en el cas dels que es refereixen a zones peninsulars, amb les característiques de la interacció entre els eivissencs i forasters.

castellà per a l'administració i l'ensenyament.[1]

Els eivissencs (sobretot la gent de Vila) fan comentaris etnocèntrics de tant en tant sobre la gent de Madrid: solen dir, per exemple, que "Els madrilenys són molt *chulos*" (difícil d'interpretar-se, això implica que molts ciutadans de Madrid són presumits o extravagants, però la paraula té també una varietat d'altres connotacions tant negatives com positives). No obstant això, Madrid sembla massa remota d'Eivissa per figurar amb freqüència en els refranys o dites populars de l'illa i, per cert, els castellans són de vegades més benvinguts que les persones de les parts més properes de la Península.

És molt més comú, de fet, sentir refranys despectius sobre les províncies més properes:

> De València ni l'arròs.
> Valencià i home de bé no pot ser.
> *Mata al rey i vete a Murcia.*

L'ús de tals refranys reflecteix una opinió eivissenca tradicional que les persones que provenen de qualsevol lloc proper de la Península, sobretot la regió a l'oest de la província de València, són inherentment poc fiables.[2] Encara que molts eivissencs són bastant selectius sobre els qui critiquin, aquests sentiments han estat reforçats recentment per la gran presència de treballadors immigrants de la Península. La majoria d'immigrants són persones pobres que busquen treball, però els

---

[1] Existeix encara una opinió prou generalitzada entre els espanyols de dreta (la qual té potser algun element de certesa) que la defensa de la llengua catalana és inevitablement relacionada amb el "separatisme regional". Aquesta visió ha estat compartida per part de la classe mitjana eivissenca: per exemple, un jove professional de Vila em va dir que els seus pares s'havien esforçat a no ensenyar-li el català eivissenc, però ell havia començat a parlar-lo després d'haver anat a la Universitat de Barcelona, on el català es defensa més.

[2] Aquesta actitud és molt antiga, igual que la mencionada preferència pels castellans. Consideri's, per exemple, la següent súplica l'any 1552 de sis-cents soldats per reforçar Eivissa contra els turcs, la qual va estipular expressament que: "la qual gent se fassa en Castella, perque será gent de manera, y no en Valencia ni en Alacant" (MACABICH, 1966-67: I, 374).

acompanya un element marginal que dóna a la resta una mala fama. Eivissa, per exemple, és un objectiu primordial dels lladres itinerants, com moltes altres zones turístiques. I alguns dels joves mascles immigrants tenen una tendència a emborratxar-de, fer propostes no sempre desitjades a les dones locals, o involucrar-se en discussions i baralles. Els eivissencs, en conseqüència, tendeixen a utilitzar les etiquetes "peninsulars", "valencians" i "murcians" gairebé com si fossin sinònimes de *pijos* ("forasters" amb un matís eivissenc despectiu), "borratxos", "gitanos", "gentussa" o "lladrons".

Hi ha relativament pocs immigrants de les pròsperes províncies orientals de Catalunya, i els catalans que van a Eivissa solen ser persones qualificades o professionals. Vaig sentir entre els eivissencs corresponentment poques crítiques etnocèntriques dels "catalans" (és a dir, els de la part nord oriental de la Península). Sembla que l'opinió general és que són simpàtics però molt "vius", tal com indica l'únic refrany comú sobre ells:

> Es català que no te l'ha fet, te la farà!

En principi, es podria esperar que els eivissencs, en vista de la llengua i els orígens culturals comuns, tinguessin un sentiment d'identitat compartida amb els catalans en general; i això s'esmenta ocasionalment com una raó per tenir simpatia envers els "catalans". Però cal assenyalar que la majoria dels eivissencs no es consideren ni "catalans" ni molt menys "catalanistes" (patriotes catalans): més aviat, són "eivissencs" i/o "eivissenquistes" (patriotes eivissencs).

Significativament, els insults proverbials més forts estan reservats per a l'illa veïna de Mallorca:

> Mallorca terra porca,
> Eivissa plegat de pins.
> En farem una torrada
> de vint-i-cinc mil mallorquins.
>
> Mallorquí, porc gorrí.

Mallorquina puta fina.[1]

Aquests refranys són tractats generalment com a "bromes" pels eivissencs. Gairebé invariablement em van dir que no s'havien de prendre seriosament, fins i tot quan alguna serietat subjacent fos evident, com per exemple quan em van comentar el comportament inapropiat d'una certa dona mallorquina. En el passat, es diu, hi va haver una animositat genuïna cap als mallorquins i altra gent estranya; però en aquells temps "érem salvatges". Els joves, per cert, diuen que els seus pares solien prendre aquestes coses una mica seriosament, però que ells mateixos –a causa de les noves oportunitats de conèixer molts forasters en persona– no ho fan. Les persones professionals de la ciutat i els funcionaris administratius consideren que aquest etnocentrisme és un producte lamentable de la ignorància de les classes baixes. I hi ha molta veritat en aquestes afirmacions. No obstant això, continua havent-hi un cert residu evident d'hostilitat etnocèntrica fins i tot en alguna gent eivissenca de classe mitjana i alta, el qual no és dissipat pels freqüents desmentiments públics de persones prominents.[2]

---

[1] Compareu les següents estampes atribuïdes als eivissencs a principis del segle XX: "la isla de Mallorca, vecina y enemiga [...] Era un forastero. Además, era un mallorquín" (BLASCO IBÁÑEZ, 1948: 144 i 180).

[2] Considereu, per exemple, les següents declaracions curioses del recentment difunt sacerdot, arxiver, poeta, historiador i patriota eivissenc, D. Isidor Macabich, les quals van ser publicades en la seva columna setmanal del DIARIO DE IBIZA (22 de febrer de 1970):

> Aquí mismo, con lamentable frecuencia gentes llegadas aquí (españoles) con necesidad de trabajo, pero con mayor carencia moral y religiosa; ésta última hasta el punto de no saber ni el Padrenuestro. El diario "Pueblo" señaló, según me dijeron, con el epígrafe "Racismo en Casa", estas líneas de "Los encuentros de Baltasar Porcel" conmigo, en "Destino" en agosto de 1969: "...y no me suscita una gracia excesiva esta mescolanza de razas que se está produciendo entre nosotros, los ibicencos [que dije con referencia a] una fuerte inmigración del sur peninsular [...] Si dije 'razas' quise significar 'gentes' y no solo del sur de la península. [...] aquí se recibió siempre bien a los forasteros; pero sin deseos de una invasión incontrolada."

Cal assenyalar que el ressentiment que s'expressa aquí es dirigeix als immigrants peninsulars, però no als turistes o residents estrangers. Sr. Macabich em va expressar sentiments similars a mi personalment en dues ocasions. Mentre que no li agradaven algunes de les conseqüències del turisme, va pensar, com altres eivissencs, que els beneficis econòmics superaven els possibles inconvenients; encara que ell va desaprovar fortament dels "hippies", que potser s'incloïen entre els referits en les dues últimes frases citades.

En el cas de Mallorca, no hi ha cap dubte que la relació administrativa és el factor principal que manté viva l'animositat eivissenca.[1] No he sentit cap refrany hostil semblant, per exemple, sobre Formentera o Menorca. Al contrari, en les més aviat rares ocasions quan Menorca és esmentada per eivissencs, és normalment per il·lustrar que les dues illes estan "en el mateix vaixell".[2] I sembla que la gent de Menorca també diuen "Mallorca terra porca" (MELIÀ, 1967: 131).

Atès que l'esperit de l'actual Constitució espanyola és de valorar la unitat "nacional" (estatal) per damunt de tot, aquesta dissensió entre les diferents parts d'una província és vista oficialment com una qüestió greu, fins i tot quan no impliqui cap violència física. La unitat provincial, per tant, és un tema recurrent de les cerimònies públiques a Eivissa; i el 1970 es va crear un nou festival provincial dedicat a fomentar més unitat. En les paraules semi-oficials del diari de l'illa:

> Baleares celebrará en este mismo mes de abril [...] y en nuestra isla, el "Día de la Provincia", jornada instituida para que todos los hombres de nuestra Provincia nos conozcamos mejor y conozcamos sus tierras, todas sus tierras, y sus respectivas cargas de esperanza (DIARIO DE IBIZA: 2 abril 1970, p. 5).

L'elecció d'Eivissa (en lloc de Mallorca) per a la celebració del primer "Dia de la Província" va ser singularment diplomàtica; tot i que pot haver desagradat els menorquins (per no esmentar els formenterers rarament esmentats). Els esdeveniments del festival van durar més de tres dies. Van començar amb un concurs de ball folklòric el 18 d'abril; van continuar amb un seguit d'actes públics, visites oficials, inauguracions d'obres públiques i una missa; i van acabar amb visites a

---

[1] "És" i "era"? Compareu les següents observacions similars del final del segle XIX: "Mallorca desdeña, si no es que desprecia, á Iviza, como una inferior rebelde y orgullosa; Iviza, á su vez, mira á Mallorca con el rencor de una desheredada, con la hostilidad de quien contra su voluntad se ve unida y supeditada á una rival" (NAVARRO, 1901: 9).

[2] Vegeu, per exemple, el DIARIO DE IBIZA: 9 de gener de 1971, p. 7; 10 de març de 1971, p. 2; 23 de març de 1971, p. 2; 2 de maig de 1971, p. 7; etc.

diversos nous hotels, i un "Vi d'Honor" donat el 20 d'abril pel "Fomento de Turismo" (Foment de Turisme), un signe del temps. Aquests esdeveniments, que van ser reportats àmpliament en la premsa local, van promoure, sens dubte, el contacte entre els funcionaris de les illes; però van despertar ben poc interès públic en general, i es descriuen aquí principalment per la seva significació simbòlica.[1]

A més, ens sembla que el primer "Dia de la Província" pot haver tingut el contrari del seu efecte desitjat (la unitat), servint més aviat per estimular a Eivissa i a Menorca les demandes de més autonomia illenca. Aquesta nota irònica va ser evident en un erudit discurs donat en una cerimònia promocionada com a punt culminant de la festa: la concessió de nombrosos premis a persones destacades pel seu servei públic. Cal assenyalar que els premis i medalles de servei són una característica notable de la vida pública espanyola i són tractats ben solemnement. El discurs va contenir un al·legat llarg i inesperat a favor de la descentralització, el qual va ser resumit uns dies més tard en una carta al redactor del diari d'Eivissa:

> De dicha conferencia [...] destacaré únicamente las certeras peticiones finales que el Sr. Sorá hizo, o sea la necesidad insular de tener más representación en la Diputación y en las Cortes –que en la actualidad no tenemos ninguna directa– e incluso que todos los Servicios Provinciales de la Administración estén afincados en ésta con sus Delegaciones Insulares, a fin de evitar trámites muchas veces engorrosos y perjudiciales para nuestra economía (DIARIO DE IBIZA, 22 abril 1970, p. 6).

Aquests temes van ser amplificats en edicions posteriors del diari de l'illa. L'any següent el "Dia de la Província" es va celebrar a Menorca; i va tenir una seqüela similar allà.[2]

---

[1] DIARIO DE IBIZA: 16 d'abril de 1970, p. 5; 19 d'abril de 1970, p. 6-7.

[2] Diversos articles contestataris d'un diari de Menorca van ser reproduïts en el DIARIO DE IBIZA: vegeu, per exemple, les edicions del 2 de maig de 1971 (p. 7) i el 21 de maig de 1971 (p. 5); que van contenir els següents titulars expressius: "Mallorca: La Hermana Dominante", "Éxito A Nivel De Autoridades" i "Falta de Ambiente Popular".

La rivalitat entre les illes és un problema bastant seriós per als administradors de la província, fins i tot deixant a banda els aspectes polítics, perquè totes les decisions adoptades per les autoritats provincials han de ser summament discretes, per evitar llargues discussions sobre la seva equitat pel que fa a les illes més petites: com en qualsevol enllaç infeliç, hi ha una constant vigilància sospitosa i una disposició mútua a regatejar de manera desproporcionada sobre els punts més trivials, freqüentment a costa de l'acció. El governador civil té un consell assessor, anomenat la "Diputació Provincial", que s'ocupa de molts assumptes d'importància, incloent-hi totes les obres públiques a gran escala. En el moment del treball de camp la majoria dels camins d'Eivissa –tant a Vila com al camp– eren estrets, amb molts trams sense asfaltar i/o mal mantinguts: hi havia queixes contínues en el diari de l'illa sobre el seu estat. A Palma de Mallorca i als seus voltants, per contrast, hi havia carreteres àmplies d'asfalt en bon estat i fins i tot alguns desdoblaments. Ara bé, deixant a banda les mides relatives de les illes i les seves poblacions, no és estrany que molts eivissencs sospiten que els mallorquins retenen per a ells una proporció exagerada dels diners que són disponibles per als camins (i els hospitals i altres obres públiques).[1] En llenguatge popular, "és normal" (és a dir, que es dóna per descomptat) que els mallorquins prestin més atenció als seus propis interessos, així com s'espera que "es eivissencs sempre miren pes eivissencs". O, en llenguatge més oficial (de Menorca):

> Si en los tiempos de "lo rei en Jaume" se supo respetar la autonomía de Menorca, actualmente Mallorca no ha sabido comprender la realidad deficitaria de las Islas hermanas.[2]

---

[1] Hi ha algunes xifres sobre l'estat de les carreteres de les illes en LLAUGER LLULL (1969). Pel que fa a la llargària de carretera asfaltada per càpita, sembla que Eivissa és aproximadament igual a Mallorca de moment; però això ignora l'amplària i condició de les carreteres, de manera que les xifres tendeixen a donar suport a les sospites eivissenques.

[2] És a dir, en el temps de Jaume el Conqueridor: cal assenyalar aquesta referència casual al segle XIII i l'ús de la forma catalana antiga del nom del rei: els fets descrits anteriorment en aquest capítol perduren, doncs, com a part del patrimoni cultural ben viu de les illes.

> No intento culpar al pueblo [...] La Administración es algo ordenado con precisión desde las alturas. El centralismo no ha sido provocado por los mallorquines, sino por el propio sistema, si bien el pueblo de Mallorca –entendiendo pueblo en su sentido peyorativo, es decir, grupos de intereses, clases dominantes, poderes económicos y caciquillos locales o venidos de fuera– han sabido aprovecharse de la realidad coyuntural que el sistema les ofrecía.
>
> En definitiva, Mallorca ha sabido absorber todos los resortes de las Islas y, colocándolos en su seno, ha conseguido maniobrar a su antojo el desenvolvimiento de sus islas hermanas.
>
> Por desgracia, eso comienza ya a ser abusivo y continuado.

Aquest comentari per Josep M. Quintana, del diari "Menorca", va ser reproduït en el DIARIO DE IBIZA (2 de maig de 1971, p.7); i el redactor d'aquest últim el va ratificar completament.

Tal com es va remarcar a la mateixa edició del DIARIO DE IBIZA, els comentaris d'aquest tipus solen descartar-se amb freqüència com a *politiquillas de campanario* per les autoritats provincials i estatals.[1] No obstant això, les queixes sobre aquesta situació són contínues i, sota l'estructura administrativa actual, qualsevol intent de mostrar imparcialitat per part de les entitats provincials serà insuficient per evitar aquestes sospites.

b) <u>La manca de representació efectiva</u>

La segona font sistemàtica de problemes ja ha estat il·lustrada: hem vist que la dependència administrativa eivissenca de Mallorca no només estimula les velles rivalitats etnocèntriques; sinó també fa que la representació efectiva d'Eivissa a nivell provincial (i, per tant, a nivell estatal) sigui molt inadequada, a causa de les mides i característiques tan diferents de les illes, la seva àmplia separació i les seves freqüents

[1] És cert, en efecte, que els incidents més trivials solen assumir una importància simbòlica en aquestes situacions de rivalitat endèmica. Noteu, per exemple, els comentaris molests sobre la selecció repetida de noies mallorquines per representar la província en els concursos de *Miss España*: vegeu DIARIO DE IBIZA, 19 de maig de 1970 (p. 5) i 2 de setembre de 1970 (p. 7).

El 1970, per primera vegada, una noia de Menorca va ser elegida *Miss Baleares* i, com un diari mallorquí va comentar agrament, "La elección fue acertada... al menos acertadamente política" (DIARIO DE MALLORCA, citat al DIARIO DE IBIZA, 4 de setembre de 1970, p. 12).

diferències pel que fa a necessitats immediates.[1]

c) El retard en les comunicacions

La tercera font sistemàtica de problemes és el retard en les comunicacions, el qual causa els retards administratius esmentats més amunt pel Sr. Sorá. Tot i que els retards són comuns en altres llocs, hi pot haver pocs llocs de l'Europa occidental on arribin a tenir proporcions tan kafkianes. No són ocasionals o imprevisibles, sinó que són comuns a totes les transaccions burocràtiques, incloent-hi les de poca transcendència. La raó principal per això és la manca d'organismes executius autònoms a Eivissa, la qual cosa implica la sobrecàrrega dels òrgans centrals i la multiplicació dels documents. El següent exemple personal n'és bastant típic. Els estrangers estan autoritzats actualment a utilitzar un cotxe que han importat a Espanya durant només sis mesos abans de tornar a exportar-lo, guardar-lo precintat per la duana, o pagar drets molt cars d'importació.[2] Hi ha, no obstant això, certes excepcions a aquesta norma. Per tant, quan volia obtenir un permís per seguir utilitzant el meu cotxe després dels primers sis mesos del treball de camp, vaig fer una visita al cap de la duana d'Eivissa. Em va dir que ell no tenia poder per fer aquestes autoritzacions: jo hauria de fer la petició a Palma de Mallorca. Allà, em van confirmar que podien donar aquestes extensions de permís, però nomes als estrangers que haguessin importat més de 300.000 pessetes: el meu cas particular hauria d'anar, doncs, a Madrid. En aquest punt, em vaig donar per vençut en l'intent de manejar-ho personalment i,

[1] La natura artificial de la província és clarament evident, per exemple, en la manca de comerç entre les illes. Encara que aproximadament el 30 per cent de les mercaderies que arriben (el 1961) al port d'Eivissa provenen de Palma, això reflecteix principalment el fet que els vaixells de mercaderies destinats a Eivissa fan escala sovint a Palma de Mallorca. La gran majoria del comerç de cada illa es fa amb la península o altre llocs: vegeu COSTA PORTO (1969: 62-4).

[2] Amb l'objectiu d'atraure més turistes estrangers de llarga estada, una relaxació d'aquesta restricció ha estat proposada, tot i que sembla que no s'ha implementat encara... (COMISARIA DEL PLA DE DESARROLLO..., 1967: 81).

per tant, ho vaig deixar en mans d'una "gestoria" (cosa que no existeix a Anglaterra, on no hi ha una demanda suficient): una agència comercial, amb personal especialment qualificat per tractar tota mena de transaccions burocràtiques rutinàries com ara les sol·licituds del carnet de conduir o del passaport, la qual actua com a intermediària entre els eivissencs d'alfabetització variable (o els residents estrangers desconcertats) i la complexa burocràcia espanyola. Després d'un intercanvi bastant complicat de cartes, documents i certificats, em va ser concedida una pròrroga de tres mesos: n'havia demanat sis, és a dir, fins a la terminació esperada del meu treball de camp. Aleshores, dos dels tres mesos ja havien transcorregut! Un més després, doncs, quan la pròrroga adjudicada havia expirat, el cotxe va ser precintat i, per això, em vaig comprar una moto d'ocasió. En lloc del tràmit senzill i ràpid per correu que això representa a Anglaterra, jo vaig haver d'anar a una gestoria amb l'anterior propietari per fer el traspàs de la matrícula. Un empleat de la gestoria ens van donar a tots dos quinze fulls de formulari per signar en blanc al nostre torn –una manera d'actuar normalment impensable a Anglaterra– i, després de les signatures, ell va inserir-hi tots els detalls. El pròxim pas va ser una visita als nostres bancs respectius per obtenir certificats d'autentificació de les nostres signatures. Quan vam tornar a la gestoria, l'empleat em va demanar mil pessetes sense oferir-me cap explicació i després em va dir que podria tornar-hi en un parell de mesos per veure si el document del traspàs havia arribat o no. Ell i l'anterior propietari van trobar molt divertida la meva sorpresa aparent i ell va afegir que l'espera ben podria ser més llarga perquè tots els papers havien d'anar a Palma: això, pel que semblava, era una raó completament normal pel retard tan llarg.

d) <u>La manca de coordinació</u>

La quarta font sistemàtica de problemes administratius és la manca de coordinació entre els cinc municipis mútuament independents d'Eivissa. Hi

ha diversos serveis públics, per exemple, el subministrament dels quals no encaixa convenientment als vells quartons. El 1970, el vicecònsol britànic d'Eivissa em va contar que durant tres anys ell havia estat intentant aconseguir la instal·lació d'un telèfon a ca seva, per tal de ser més accessible. Va viure a prop de Vila, que tenia una xarxa telefònica a què era molt fàcil, almenys tècnicament, connectar la seva casa; però el municipi de la ciutat capital és més aviat petit, de manera que la casa es trobava just a dins del de Santa Eulària, un extens municipi principalment rural, que tenia una xarxa telefònica més rudimentària a la qual era només possible connectar una línia nova a un cost prohibitiu i després d'una espera indefinida. Consideracions similars s'apliquen a la planificació i l'administració del desenvolupament, les carreteres locals, el subministrament de l'aigua, la recollida de fems, i així successivament.

8.5 L'IMPACTE DEL TURISME

Els problemes administratius sistemàtics tenen profundes arrels històriques, com hem vist. Fins ara, han frustrat tot intent de fer reformes que siguin coherents amb els objectius polítics i constitucionals del govern estatal i alhora amb les exigències peculiars d'una província formada per unes illes al límit del territori espanyol.

Hi ha dues cares oposades de l'impacte del turisme de masses en aquesta situació. D'una banda, el turisme ha agreujat molt les dificultats del dia a dia de l'administració. De l'altra banda, però, el turisme ha ajudat a crear un nou ambient socioeconòmic a la província, en el qual hi ha almenys la possibilitat de reformes d'alguna importància. I, a més, sembla que algunes reformes estan en vies d'implementar-se, malgrat tots els impediments.

L'agreujament esmentat dels problemes del dia a dia és a causa de l'enorme augment del volum i complexitat de les transaccions administratives, el qual ha aclaparat l'estructura formal d'administració. L'eficàcia del seu funcionament anterior depenia de l'existència d'una

estructura informal complementària, que es descriu més endavant. És a dir que hi havia maneres informals per esquivar molts dels problemes quotidians en el passat; però el turisme ha fet que aquests recursos informals siguin menys eficaços per diverses raons, sobretot perquè ara moltes transaccions impliquen persones de fora que ignoren –o bé no estan disposades a observar– unes normes informals intrínsecament esotèriques.

L'ambient de reforma és la conseqüència de diversos factors.[1] En primer lloc, l'augment de volum i complexitat de les transaccions és suficient en si per crear fortes pressions per a reformes administratives. En segon lloc, l'economia de l'illa depèn ara en gran mesura del turisme: així doncs, els problemes administratius es veuen cada vegada més en termes dels possibles perjudicis econòmics (vegeu, per exemple, l'informe del discurs de Sr. Sorá, citat anteriorment). Abans del turisme, el pilar fonamental de l'illa era l'agricultura, per a la qual els retards i altres dificultats de l'administració eren menys dramàticament importants. No hi ha cap dubte, de fet, que les dificultats administratives han afectat de diverses maneres el desenvolupament del turisme d'Eivissa.[2] En tercer

[1] Postdata (1976). Un ambient similar es va crear a gran part de l'Estat espanyol durant la dècada de 1960, almenys en part a causa de la influència del turisme. Però durant els darrers anys (abans del 1974) la incertesa sobre les conseqüències de la inevitable successió de Franco, i els intractables enfrontaments entre les autoritats centrals i els grups de dissidents –per exemple els estudiants, les comissions obreres o els nacionalistes bascos– han invertit en part la tendència dels anys anteriors, donant lloc a l'arxivament (potser temporal) de moltes reformes proposades, com ara l'elecció dels alcaldes o la legalització de les associacions polítiques.

[2] Per exemple, hi ha hagut diversos espants als diaris estrangers sobre els presumptes perills per a la salut dels turistes a Eivissa a causa del rudimentari tractament i abocament de les aigües residuals sota l'actual sistema municipal (n'hi ha hagut algunes millores, en conseqüència).

D'altra banda, una persona informada de Pontins, una empresa britànica de vacances, em va contar que l'empresa havia intentat obrir un hotel a Eivissa abans del meu treball de camp, però que havia deixat caure el projecte (una decisió de la qual l'empresa es va penedir més tard, aparentment) "a causa de l'excés de tràmits burocràtics".

Tot i aquest "excés" de requisits burocràtics, un nou hotel de molts pisos va haver de ser enderrocat per ordre ministerial durant el període del treball de camp –encara que tenia els permisos necessaris de planejament– a causa del perill que suposava per als avions que estaven en curs d'aterrar a l'aeroport de l'illa (aquest incident es descriu amb més detall més endavant).

En un sentit contrari, al nivell estatal, les reformes fiscals del 1959 van establir les bases per a l'enorme creixement del turisme a Espanya durant la dècada de 1960.

lloc, una sèrie de factors –que inclouen l'augment de prosperitat, l'educació estatal i més contactes amb persones de fora de l'illa– han reduït la importància de les actituds etnocèntriques per se (és a dir, quan no es mantenen vives per circumstàncies especials com les descrites anteriorment). I un temps suficient ha transcorregut des de la Guerra Civil per permetre que els temors oficials del separatisme o anarquia regional s'hagin dissipat fins a un cert punt; com a mínim en l'ambient polític relativament moderat d'Eivissa, on la lluita armada dels nacionalistes bascos o la militància dels treballadors de la Península no formen part de la visió del món de la majoria d'eivissencs novament benestants.[1]

8.6 ELS CANVIS ACTUALS EN L'ADMINISTRACIÓ FORMAL

a) L'increment d'activitat

Tant perquè augmenta la demanda de serveis públics com perquè proveeix els diners necessaris per fer les reformes considerades necessàries, el turisme ha donat lloc a un considerable augment de les activitats pràctiques de les autoritats municipals i provincials d'Eivissa.

La quantitat de diners (dels impostos municipals sobre els hotels, la terra, cases, vehicles, etc.) que desemboca en les arques municipals, per exemple, ha seguit de prop el creixement del turisme: la Figura 14 mostra aquesta relació pel que fa al municipi de Sant Josep. He escoltat crítiques freqüents de l'Ajuntament de Sant Josep per recollir molts diners sense utilitzar-los aparentment. No obstant això, hi ha hagut en realitat en els últims anys un gran augment en les despeses municipals i provincials, tal

[1] Cal recordar sempre, no obstant això, que Eivissa forma part de l'Estat espanyol i, per tant, els orígens de l'actual règim en la Guerra Civil i els impediments a les reformes de govern local creats per les tensions polítiques regionals en altres parts de l'Estat, continuen tenint almenys una rellevància indirecta a l'illa. Vegeu l'apèndix 8. Compareu també MEDHURST (1973).

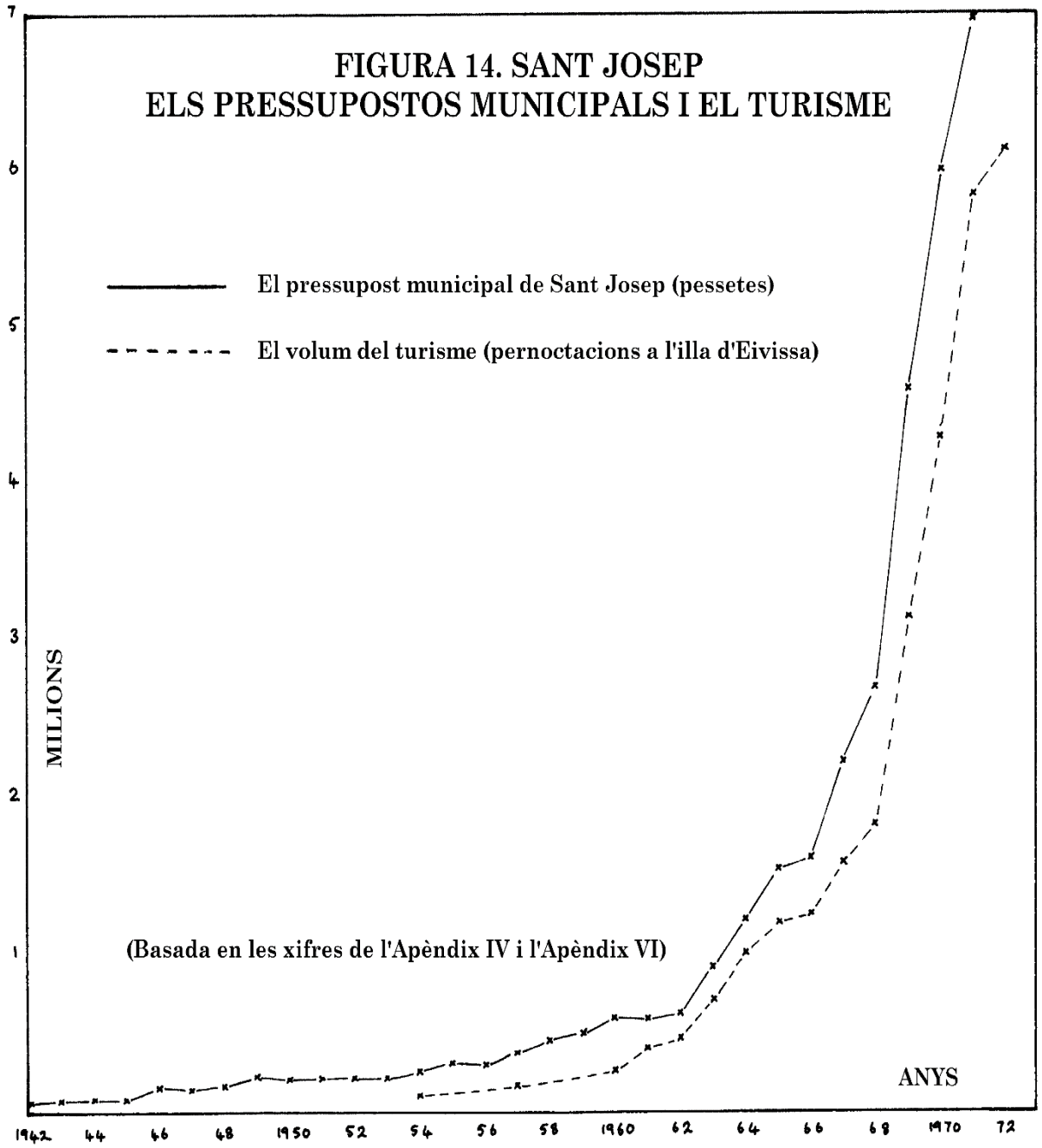
com es pot comprovar dels informes del DIARIO DE IBIZA, els quals donen detalls amplis de les reunions dels autoritats locals. Durant el meu treball de camp (1970-71), per exemple, les carreteres es construïen, s'asfaltaven i s'ampliaven a un ritme ràpid (tot i que mai prou ràpidament per evitar la crítica popular); va aparèixer el primer semàfor de l'illa; una nova depuradora es va inaugurar a Sant Antoni, i es van fer pressupostos per altres en la resta de l'illa; es va inaugurar una nova clínica estatal a Vila; un estudi hidrològic de l'illa va ser dut a terme, per permetre que el subministrament d'aigua es fes d'una forma més científica; i es va iniciar un servei de recollida d'escombraries (prèviament, moltes persones de Sant Josep solien cremar o enterrar les escombraries mentre d'altres, menys escrupoloses, les llençaven a qualsevol lloc convenient).[1]

L'augment de les activitats municipals es reflecteix també en l'escurçament dels mandats d'alguns alcaldes, sobretot els de Vila i Sant Antoni, on les noves pressions són més grans; així com en les canviants ocupacions dels alcaldes nomenats recentment (en el passat tendien a ser terratinents rics o professors, mentre que ara solen ser propietaris i empresaris hotelers, o almenys tenir algun vincle amb el turisme).

b) <u>La legislació</u>

Al nivell nacional, el turisme ha portat un creixent cos de legislació sobre el desenvolupament i comerç; incloent-hi normatives detallades per a la construcció d'edificis, instal·lacions complementàries, la higiene, condicions laborals, la qualitat i els preus (aquests últims són especialment detallats en el cas dels hotels i restaurants).

[1] Postdata (1973): Una canalització per subministrar aigua a Sant Josep ja s'ha realitzat en part; malgrat el fort escepticisme suscitat entre la gent pels anuncis del 1971 que allò s'anava a dur a terme.

FIGURA 14. SANT JOSEP
ELS PRESSUPOSTOS MUNICIPALS I EL TURISME
El pressupost municipal de Sant Josep (pessetes)
El volum del turisme (pernoctacions a l'illa d'Eivissa)
MILIONS
ANYS
(Basada en les xifres de l'Apèndix IV i l'Apèndix VI)
7
6
5
4
3
2
1
1942
44
46
48
1950
52
54
56
58
1960
62
64
66
68
1970
72

c) El planejament

Als nivells de l'illa i de la província, el turisme ha estimulat un marcat augment de la importància del planejament del desenvolupament del territori. Fins fa poc, potser el resultat més notable de la planificació local va ser que totes les noves edificacions de l'illa havien de ser blanques, d'acord amb la tradició de "l'illa blanca".[1] Però ara existeix un detallat pla general d'ordenació de l'illa, que potser tindrà resultats en el futur.

d) Els canvis estructurals

També hi ha hagut diverses propostes de canvis estructurals administratius, alguns dels quals s'estan efectuant, mentre que altres han topat amb dificultats en la pràctica. D'una manera o altra, totes aquestes propostes intenten resoldre els problemes sistemàtics descrits anteriorment.

i) Cabildos:–

La proposta més radical és la creació de "cabildos" illencs. Això no és cap idea nova: les Canàries, que tenen característiques administratives similars a les de les Illes Balears, ja utilitzen aquest sistema, basat en una llei de 1912.[2] El següent extracte de l'Article 10 de la Constitució de 9 de desembre de 1931, indica els trets bàsics del sistema de cabildos. Es refereix també a la seva possible extensió a les Illes Balears, la qual cosa ha estat aprovada en principi per les Corts espanyoles durant molts anys:

> En las Islas Canarias, además, cada isla formará una categoría orgánica, provisto de un Cabildo Insular, como Cuerpo gestor de sus intereses peculiares, con funciones y facultades administrativas iguales a las que la Ley asigne al de las Provincias [...] Las Islas Baleares podrán optar por un régimen idéntico (DIARIO DE IBIZA, el 24 de febrer de 1971, p. 2).

[1] Un dels diversos noms donats a Eivissa per autors visitants, aquest va ser encunyat per Santiago Rusiñol: vegeu RUS1ÑOL (1957).

[2] Ja el 1845, la devolució de gran part de l'administració a l'illa d'Eivissa va ser considerada com a urgent pel *Jefe político* (governador civil) de les Illes Balears, per tal de posar remei als coneguts problemes sistemàtics (GIBERT, 1845: 270).

Aquest sistema, doncs, donaria a les illes d'Eivissa, Mallorca i Menorca el rang efectiu de províncies separades; cadascuna de les quals tindria el seu propi consell insular (cabildo), subordinat només a l'autoritat central de Madrid i tenint amplis poders discrecionals. Els municipis actuals continuarien, cadascun tenint representació al cabildo insular i cada un sent dependent del cabildo de la mateixa manera en què són subordinats actualment a les autoritats provincials de Palma de Mallorca. Sembla que aquesta proposta podria resoldre alguns dels principals problemes sistemàtics que s'han descrit anteriorment. D'altra banda, l'aprovació en principi del govern estatal d'aquest sistema per a les Illes Balears ha estat reiterada més tard en diversos decrets oficials, com ara en 1950, 1952 i 1955 (DIARIO DE IBIZA, 24 de febrer de 1971, p. 2). I la idea compta amb el suport constant de la premsa local semioficial.

Per què, doncs, no s'ha implementat encara el sistema de cabildos a les Illes Balears? Parlant del tema, els eivissencs mateixos em van suggerir algunes raons. És possible, per exemple, que l'entusiasme de les autoritats centrals (de l'Estat i de la província) sigui menys evident en la pràctica del que és en principi. En tot cas, sembla probable que un esforç unit per part de les autoritats locals ja hauria produït alguns resultats pràctics, en vista de l'aquiescència en teoria dels òrgans centrals.

La resposta, per tant, sembla raure, almenys en part, en les rivalitats internes de les illes. Els següent comentari sobre les interrelacions entre la província d'Andalusia i els seus municipis són interessants en aquest context: "Tampoc no seria pràctic que funcionessin de cap altra manera, en vista de la formació geogràfica i ideològica del *pueblo*" (PITT-RIVERS, 1961: 15). Les poblacions disperses a Eivissa són molt diferents de les poblacions compactes d'Andalusia, les quals descriu Pitt-Rivers; però hi tenen també un fort sentit de la solidaritat del "poble" (*pueblo*), que normalment es concep avui en termes dels límits parroquials, en l'absència

de visibles límits físics del poble.[1]

El 1822, quan les divisions municipals actuals van ser instituïdes per les autoritats provincials, hi va haver greus conflictes entre les diverses parròquies sobre la ubicació dels nous Ajuntaments. Les parròquies que no aconseguiren tenir un casa consistorial es van negar a complir amb la nova estructura en un primer moment, i els intents d'imposar-la van provocar una revolta popular armada que va durar diversos dies abans de ser sufocada per les tropes. Els sentiments van ser més forts en les parròquies dels nous municipis de Sant Antoni i Sant Josep, un nombre dels habitants dels quals van ser empresonats durant dos mesos abans de ser alliberats sota jurament.[2]

L'ús de les armes a Eivissa és ara més restringit. Però hi ha encara sentiments profunds sobre la participació popular en el govern local, malgrat l'aparent indiferència envers les eleccions. Els josepins, per exemple, es queixen freqüentment que l'actual alcalde farà poca cosa per a la parròquia de Sant Josep, perquè va nàixer en la parròquia veïna de Sant Jordi i exerceix de mestre a Sant Agustí: per tant, és de presumir que ell no tingui cap "interès" en la parròquia de Sant Josep.[3] Van al·legar també que

---

[1] Alguns malnoms despectius de parròquia o veïnat es poden trobar a Eivissa, similars als que descriu Pitt-Rivers. En el passat, la gent de Sant Josep, per exemple, s'anomenaven a vegades "empuntxa-sarris", en al·lusió a la ubicació de l'Ajuntament, que emprava guàrdies per impedir que els pagesos duguessin comestibles a Vila sense pagar una taxa: solien punxar les sàrries per comprovar si contenien aliments. A canvi, el poble de Sant Josep usava el malnom "cucs de garrover" per a la gent de la parròquia veïna de Sant Agustí. En la actualitat, Sant Antoni s'anomena de vegades "es poble de sa pesseita (sic)": una doble al·lusió, primer a la seva manera de pronunciant la "e" eivissenca i segon per la seva presumpta preocupació amb els diners.

[2] Dels empresonats, catorze van ser de Sant Antoni. N'hi havia dos de Santa Agnès, un de Sant Mateu i sis de Sant Agustí (MACABICH, 1966-67: II, 32).

[3] Cal tenir en compte el doble significat de la paraula "interès": atès que l'alcalde no tenia cap implicació personal ("interès") en la parròquia de Sant Josep, es creia improbable que tingués cap mirament ("interès") envers el seu benestar. Si bé és cert que el fet que l'alcalde vivia fora de la parròquia significava que va passar menys temps dins el poble, no conec cap altra prova per donar suport a aquesta al·legació, la qual s'ha esmentat aquí, igual que els detalls posteriors, només per il·lustrar els sentiments populars i les rivalitats polítiques parroquials. Aquest sentiments és solen qualificar de menyspreables i apareixen poc sovint en fonts locals escrites; i a més tendeixen a ser dissimulats per la gent del poble en la presència d'observadors de fora.

les eleccions municipals solien manipular-se a favor dels candidats de Sant Jordi, i que això era una de les seves raons per no molestar-se a votar en aquestes eleccions.[1]

La pressió popular, doncs, és normalment a favor de la descentralització de l'autoritat, fins al nivell local del poble. Hi ha, en conseqüència, molta oposició a qualsevol pla que vulgui promoure la centralització a qualsevol nivell. Ara bé, encara que el pla de cabildos és descentralitzador pel que fa a l'autoritat provincial, és alhora centralitzador per a l'autoritat de cada illa, perquè cada municipi es faria subordinat a un nou cos de tota l'illa. Encara que cadascú tingués representació en aquest cos, els municipis rurals podrien arribar a ser bastant menys importants que ara; perquè, d'una banda, el nou cos illenc podria operar amb més eficàcia que les autoritats provincials actuals i, d'una altra banda, el cabildo podria tendir en la pràctica a ser dominat pel municipi de Vila (en tot cas, sembla probable almenys que el cabildo es reuniria a la ciutat "capital").

A més, les rivalitats locals no són merament simbòliques. Hi ha diferències reals d'interès entre els municipis de tant en tant. Fa uns deu anys, per exemple, Vila volia ampliar el seu àmbit municipal per augmentar les terres disponibles per al creixement ràpid del suburbi de Santa Creu.[2] Per això, alguna extensió hauria de ser presa del municipi de Sant Josep, però aquest es va oposar fermament al pla, arribant a portar-lo als tribunals. Al final, sembla que el municipi de Vila va ser ampliat, encara

---

[1] Les presumptes tècniques incloïen la votació múltiple i em van contar que en una ocasió els vots emesos en una àrea electoral havien superat el nombre de votants en el registre. Jo no tenia cap manera, tanmateix, de comprovar aquestes històries.

Els "caps de família" poden votar en les eleccions de regidors municipals, així com proporcionar alguns dels candidats. Però el poder efectiu rau en mans de l'alcalde tot sol, que és nomenat pel governador provincial. La votació en les eleccions municipals celebrades durant el meu treball de camp era aproximadament d'un trenta per cent (que és bastant típic), malgrat molta publicitat i exhortacions oficials prèvies. La manca real de poder electoral públic (tant aquí com en qualsevol altre lloc de l'Estat espanyol) és segurament la veritable raó per l'aparent manca d'interès; i hi ha freqüents suggeriments (fins ara sense resultat) que els alcaldes haurien de ser electius.

[2] L'expansió dels límits de Vila va ser, en realitat, una qüestió política de certa importància a Eivissa tan llunyà com l'any 1887: vegeu MACABICH, 1966-67: II, 132-135.

que en menys mesura que la desitjada.[1] Quan jo parlava sobre el govern local amb la gent de Sant Josep, solien mencionar espontàniament aquest incident –així és com vaig assabentar-me'n– per tal d'il·lustrar el principi general proverbial que "es peix gros sempre menja es petit". Hi havia, evidentment, alguna mica de ressentiment residual sobre l'afer, encara que algunes persones opinaven que Sant Josep havia obtingut una victòria en aconseguir una reducció de l'espai perdut. La gent de Vila, de l'altra banda, va minimitzar l'incident com a només una simple qüestió de racionalitzar els límits de la ciutat.[2] Per bé que sembla que la vella base etnocèntrica d'aquestes rivalitats va disminuint en importància a causa de l'ampliació dels horitzons mentals dels eivissencs, les querelles d'aquest tipus encara són possibles en l'època turística. Sant Josep, per exemple, és un extens municipi rural, gran part del qual és relativament poc desenvolupat turísticament; però el municipi comprèn un tros considerable del desenvolupament hoteler del litoral a prop de Vila i també del de la badia de Sant Antoni. Mentre que això beneficia Sant Josep, que assoleix d'aquesta forma l'estatus d'una zona turística i rep també més ingressos, és irritant per a Sant Antoni en particular perquè una part important de la badia de Sant Antoni cau fora del municipi.[3]

La manca d'implementació del pla de cabildos resulta ara fàcil

---

[1] Aquest relat es basa enterament en informes orals de la gent local i dels funcionaris de Vila i Sant Josep.

[2] Aquestes reaccions contraposades semblen molt típics d'aquests tipus de rivalitats. En el cas de les relacions insulars, per exemple, l'actitud típica de Mallorca és de comprensió parcial i condescendència envers les dificultats de les illes més petites. En altres paraules, els membres del grup més gran (o més potent) no solen tenir sentiments tan forts sobre aquestes qüestions com els dels membres del grup més petit; encara que això deixa de ser així quan els interessos reals del grup més gran es veuen afectats significativament (per exemple, sembla que la disputa sobre els límits –mentre estava en curs– era molt important per a almenys les persones administratives de Vila, una de les quals va donar una "arrossada" en celebració d'una decisió favorable dels tribunals).

[3] "Important", perquè es dóna la circumstància que aquesta zona inclou la majoria de les terres baixes aptes per al desenvolupament hoteler a prop de Sant Antoni. Gran part d'aquestes terres pertany, de fet, a persones de la parròquia de Sant Agustí, així que elles s'han pogut enriquir del turisme, tot i que el nucli del poble se situa a la serra prelitoral i no mostra gairebé cap senyal de desenvolupament turístic.

d'entendre, deixant a banda qualsevol reticència per part de les autoritats centrals. Una figura pública prominent de Vila em va dir (de forma extraoficial, per causa de la delicadesa de l'assumpte) que el projecte s'havia considerat seriosament per última vegada als volts de l'any 1956, després d'una petició formal al ministre de Governació. Va explicar que havia estat descartat després de les investigacions preliminars a causa de l'oposició dels alcaldes rurals de les illes d'Eivissa i Menorca, tot i que les autoritats mallorquines havien acordat d'abstenir de votar: "Eran muy galantes los mallorquines" ("Van ser molt galants els mallorquins"). Resultava que els municipis rurals "temen perder su independencia" ("tenen por de perdre la seva independència"). Tot i així, la idea no ha estat abandonada per "las fuerzas vivas" ("les forces vives") a Eivissa, i el diari de l'illa "procura despertar una consciencia para intentarlo otra vez" ("tracta de despertar l'esperit adequat per intentar-ho de nou").

La tortuosa història del pla de cabildos demostra, doncs, la complexitat dels interessos implicats en el govern local d'Eivissa. Pel que fa al turisme, la cosa més interessant és que la conseqüent intensificació dels problemes administratius ha estimulat el revifament del pla de cabildos, i l'ampliació dels horitzons mentals dels eivissencs (deixant a banda els exemples anteriors en sentit contrari) ha ajudat també a crear un ambient socioeconòmic en què sembla més probable que, a pesar de la continuació d'alguns entrebancs, los cabildos seran implementats en alguna forma en el futur.

ii) La mancomunitat:–

Una altra reforma impulsada de manera similar pel turisme és la institució de la *mancomunidad* ("mancomunitat"), una forma de cooperació per a certs propòsits entre els cinc municipis eivissencs. Durant l'any 1970, els diversos municipis van votar separadament a favor de l'esquema.[1] Es va formar un comitè especial de representants amb les següents funcions: en

[1] Vegeu DIARIO DE IBIZA, 7 de febrer de 1970 (p. 6); 17 de febrer de 1970 (p. 5); 13 de març de 1970 (p. 7).

primer lloc, per representar l'illa en matèries de la seva competència; en segon lloc, per organitzar la recollida i el tractament de les escombraries de tota l'illa, i organitzar igualment la neteja dels carrers, les platges i altres indrets d'interès turístic; en tercer lloc, per promoure el turisme i protegir els mèrits paisatgístics de l'illa; en quart lloc, per salvaguardar la higiene pública en general i promoure el desenvolupament dels recursos d'aigua potable de tota l'illa; en cinquè lloc, per obrir-se vies públiques d'interès per als eivissencs i/o turistes; en sisè lloc, per crear i mantenir un servei de bombers per a l'illa; i en setè lloc, per crear i mantenir un mercat i un escorxador centrals per servir tota l'illa (DIARIO DE IBIZA, 13 d'octubre 1970, p. 7).

La importància d'aquestes propostes pot ser apreciada en vista de les rivalitats locals descrites anteriorment. El servei de recollida d'escombraries es va posar parcialment en funcionament abans del final del meu treball de camp. Algunes de les altres propostes no han avançat gaire fins ara, però sembla probable que s'implementaran a poc a poc en el futur.[1]

iii) *El pequeño cabildo*:–

En els darrers anys, sota les noves pressions del turisme, un creixent nombre de delegacions dels òrgans provincials s'han creat a Eivissa. La delegació més important (almenys pel que fa als punts sota consideració aquí) és la nova *Comisión Especial de la Diputación Provincial de Baleares para las Islas de Ibiza y Formentera*, creada el 1971. Aquest cos de nom imponent ha de ser integrat pels mateixos representants d'Eivissa i Formentera en la Diputació Provincial de Balears però amb la diferència important que es reuniran i actuaran a Eivissa; i la nova comissió tindrà les següents funcions oficials:

> la programación y la planificación de la actuación de la Diputación en las islas de Ibiza y Formentera, como también la emisión de los correspondientes informes sobre todas las peticiones que se hagan en la

[1] Hi va haver una pregunta trista sobre els retards en la implementació d'aquestes propostes en el DIARIO DE IBIZA (31 de gener de 1971, p. 4).

> Diputación respecto a nuestras islas y, en todo caso, la supervisión de todas las obras que la Diputación realice en las islas de Ibiza y Formentera y la coordinación con otros organismos para evitar duplicidades de servicios y suplir deficiencias (DIARIO DE IBIZA, 20 de maig 1971, p. 2).

Un regidor de Vila ha aplicat l'etiqueta de *pequeño cabildo* a aquest nou òrgan.[1] I, encara que és en realitat molt diferent del cabildo perquè queda subordinat al cos provincial en lloc de reemplaçar-lo, el nou òrgan representa similarment un intent de reconciliar les noves demandes administratives amb les pressions conflictives de les rivalitats i disputes polítiques locals.

e) Un cicle històric

Es pot detectar un curiós paral·lelisme amb l'Edat Mitjana en els efectes del turisme de masses sobre l'administració eivissenca moderna. Existeix sempre una pressió geogràfica per a l'autonomia de les illes.[2] Històricament, aquesta pressió ha estat contrarestada per les tendències centralitzadores dels governs estatals. L'illa d'Eivissa va conservar un alt grau d'autonomia durant l'Edat Mitjana per mor de ser un perillós lloc fronterer. En l'època intermèdia, va deixar de ser-ho i, de llavors ençà, l'illa (com altres llocs que eren anteriorment fronterers) s'ha sotmès a una integració progressiva en l'estructura administrativa estatal, perdent gran part de la seva autonomia privilegiada. En els darrers anys, en canvi, l'illa ha esdevingut una zona turística important i, com a tal, es troba ara en una frontera econòmica d'Espanya. Per tant, hi ha una renovada pressió per tenir-hi més autonomia, i també una disposició més favorable per part de les autoritats centrals per aprovar-ho fins a un cert punt.

Sigui quina sigui, doncs, la forma final de l'administració local

---

[1] En una carta d'Antonio C. Tur al DIARIO DE IBIZA (11 de febrer de 1970, p.7).

[2] Compareu, per exemple, els casos d'Irlanda, l'Illa de Man i les Illes del Canal.

d'Eivissa en els propers anys, no hi ha cap dubte que el turisme ha tingut un paper fonamental en el foment de les reformes.

8.7 L'ESTRUCTURA INFORMAL D'ADMINISTRACIÓ

Almenys des de la conquesta catalana, l'estructura formal de l'administració a Eivissa no ha representat gaire exactament la seva realitat.

En l'època tradicional, com hem vist, hi va haver constants enfrontaments de poder i jurisdicció; i les freqüents queixes documentades sobre els "abusos" de tota mena indiquen l'existència regular de procediments informals que no es conformaven a la normativa formal i oficial de l'administració.

En l'època intermèdia, seguia havent-hi aquestes rivalitats entre diverses faccions, encara que van assumir la forma superficial de la política de partits. Pel que sembla de tots els relats, el lideratge personal i el clientelisme van romandre més importants que els principis polítics:

> Principios políticos no se profesan, pues aunque algunos individuos hay que se llaman republicanos, otros carlistas, unos cuantos conservadores, y el resto fusionistas, en realidad sólo hay dos partidos contrarios, que se distinguen exclusivamente por los nombres de los respectivos jefes. La única mira de los secuaces de uno y otro, es obtener destinos en la administración, ó cargos concejiles, ó lograr la impunidad para los abusos, tal vez para los delitos, en caso de residencia ó proceso. Así los descontentos de un bando se pasan sin dificultad al opuesto, y son acogidos sin necesidad de que hagan profesión de fé (NAVARRO, 1901: 111-112).

Aquesta descripció de la política a Eivissa al tombant del segle XIX –la qual és aplicable també als períodes immediatament anteriors i posteriors, tot i que hi va haver alguns canvis en les etiquetes dels partits– és corroborada tant per altres escrits com pels testimonis orals

dels eivissencs grans.[1]

No obstant això, no seria correcte exagerar aquests punts. La flexibilitat de lleialtats en si dels polítics podria atribuir-se en alguna mesura a l'alt grau de moderació dels "principis polítics" de la gran majoria dels eivissencs i a la llunyania d'ells de moltes de les qüestions polítiques estatals; en lloc d'atribuir-se tan sols a la cerca cínica de l'interès propi la qual descriu Navarro.[2]

Hi havia, a més, alguns patrons duradors de comportament polític a l'illa. Durant la major part de l'època intermèdia, hi havia només dues faccions principals que s'oposaven a Eivissa. Tot i que els seus noms oficials van canviar de tant en tant, les seves característiques bàsiques es representen bé en les dues etiquetes que feien servir habitualment els informadors orals amb qui he parlat sobre la política a Eivissa abans de la Guerra Civil; és a dir, "es lliberals" i "es conservadors". Els liberals eren de tendències "progressistes" moderades, mentre que els conservadors defensaven les polítiques "tradicionalistes". Només una petita minoria dels eivissencs, tanmateix, estaven implicats activament en un dels dos bàndols: la resta tenien una lleialtat bastant indeterminada, excepte quan els preocupés algun interès personal o problema específic.

Cal assenyalar que les lleialtats de la minoria de gent que era políticament activa, així com, en certa mesura, les dels seus seguidors

---

[1] Els escrits de Navarro evidencien una tendència liberal o d'esquerres: per exemple, va escriure emotivament de l'explotació de les dones pobres pels fabricants de mitges esmentats en un capítol anterior. Macabich, en canvi, era un fidel defensor tradicionalista del *Movimiento* de Franco; però els (escassos) detalls que ell dóna corroboren les afirmacions citades de Navarro. Sobre el caràcter efímer de "l'etiqueta política" i el clientelisme en què es basava la política de l'illa en 1896, per exemple, vegeu MACABICH (1966-67: II, 161).

[2] La majoria dels eivissencs, d'acord amb l'aïllament d'Eivissa i la seva distribució relativament equilibrada de terres i riquesa, semblen haver tingut normalment inclinacions tradicionalistes i, per tant, generalment conservadores; però les seves opinions han estat sempre més o menys en el centre de l'espectre polític, fossin quines fossin les divisions estatals contemporànies. En les eleccions de diputats a les Corts l'any 1871, per exemple, 5.439 dels 23.492 eivissencs tenien un vot, i 3.452 vots van ser utilitzats, de la següent manera: monàrquics lliberals 2.552; carlins 684; republicans 183; altres 33 (MACABICH, 1966-67: II, 98).

passius, eren vinculades amb les seves classes socials. La gran majoria de la gent de Dalt Vila –la vella ciutat emmurallada on habitaven l'alta burgesia i les famílies professionals o comercials benestants– eren "moderados ó conservadores", mentre que aquells que vivien en la Marina eren "progresistas de un matiz más ó menos templado", segons SALVATOR (1886-90: II, 119). Al camp, els sacerdots i els terratinents més rics eren majoritàriament conservadors; mentre que els pobres tendien a tenir simpaties liberals, especialment els que no eren propietaris de terra, com ara els pescadors o artesans independents.[1]

---

[1] La gran majoria dels eivissencs no van exercir cap paper actiu en els breus, però sagnants, episodis a Eivissa de la Guerra Civil del 1936 al 1939. Però la minoria activa es van dividir d'acord amb les diferències de classe social. A la dreta, hi havia els terratinents, empresaris i sacerdots, als quals es van afegir algunes persones professionals, com ara metges i oficials jubilats de l'exèrcit (a qui no els agradava les reformes de la Segona República que els havien fet redundants); així com els guàrdies civils i la petita guarnició de l'illa sota el comandant Mestre, el qual (després d'alguna deliberació, segons un testimoni oral informat) va declarar a favor de la rebel·lió a l'inici de la guerra. Els republicans actius incloïen alguns dels agricultors menys benestants o sense terra pròpia, i també algunes persones amb simpaties liberals d'altres ocupacions, incloent-hi professors i intel·lectuals, així com artesans i altres persones que tenien ocupacions relativament "independents".

La majoria dels agricultors i petits propietaris de terra no eren realment partidaris de cap dels dos bàndols, d'acord amb la seva disposició tradicionalment hostil envers tots els "governants". D'una banda, per exemple, els desagradava els *vales* ("vals", utilitzats en comptes de diners i compensables a una data indefinida) de les forces republicanes; de l'altra banda, van trobar igualment inacceptable la pràctica del bàndol franquista de "requisar" –un altre nou vocable per a ells– les seves possessions: per tant, solien amagar-les d'una manera imparcial, sempre que fos possible.

Les dones eren en general més conservadores que els seus homòlegs masculins i es van alarmar, per exemple, davant la crema de les esglésies i altres sacrilegis republicans; però la gran majoria van tenir un paper totalment passiu en la guerra, pel que sembla, i no eren subjectes a les execucions i altres sancions imposades als derrotats participants actius per ambdós bàndols. [N. del t. Les excepcions inclouen algunes dones sindicalistes de la fàbrica de calcetins de Can Ventosa, les quals van ser empresonades i multades o expropiades, com ara Margalida Roig Colomar, presidenta de la Unió Obrera Femenina.]

En general, hi va haver un marcat sabor personal (*Gemeinschaft*) en la participació local. Els meus informants orals m'han narrat històries, amb noms i dades circumstancials, de denúncies, assassinats i execucions motivats per rancúnies personals o ambicions. Però deien també que, per contra, algunes persones es van salvar per la intervenció de testimonis al seu comportament desinteressat abans o durant la guerra. I, segons els mateixos informants, alguns dels eivissencs que van participar en la cerca de persones buscades no eren gaire zelosos.

No he trobat cap versió escrita completa i acurada d'aquests esdeveniments. Hi ha, però, una narració sensible i detallada de primera mà, encara que obertament republicana, de la vida de Santa Eulària durant la Segona República i els primers dies de la guerra, per un autor nord-americà (PAUL: 1937). Els relats franquistes de la part posterior de la guerra tendeixen, per desgràcia, a ser menys útils a causa de les seva omissions, inexactituds i contingut propagandista (vegeu, per exemple, GAY DE MONTELLÀ, 1940: 106-111). Vegeu també l'Apèndix VIII, més avall.

Sense que importés gaire l'estructura formal del sistema polític del moment, la seva implementació a Eivissa en la pràctica seguia el següent patró. Unes quantes persones de l'alta burgesia terratinent de la ciutat emmurallada competien per l'honor de ser els representants polítics de l'illa. Havien ser rics, perquè l'operació d'atraure els vots era costosa i implicava el manteniment d'una comitiva, els membres de la qual eren motivats en gran part pel benefici personal.[1] En temps d'eleccions, hi havia despeses addicionals, com ara les "arrossades" per als seguidors polítics, les "bunyolades" per als votants, i fins i tot la compra directa de vots.[2]

Tant els resultats de les eleccions com l'èxit o fracàs de les polítiques locals depenien també en gran mesura del suport o oposició de determinats grups poderosos d'interès. En l'època tradicional el clericat de l'illa havia estat també senyors,[3] i els sacerdots van continuar a tenir un paper actiu en la política local durant tota l'època intermèdia. En vista de les desamortitzacions liberals de la propietat de l'església, no és sorprenent que la gran majoria dels sacerdots fossin tradicionalistes o conservadors.[4] Des de l'últim quart del segle XIX ençà, però, el domini

---

[1] Malgrat els motius venals que s'atribueixen invariablement a les seves comitives, es diu (en testimonis tant orals com escrits) que els representants polítics de l'illa eren motivats principalment per consideracions de prestigi. Per exemple: "ninguno de ellos saca de la política ni aspira á otro provecho que la satisfacción moral de servir á sus amigos [NB]; y que conservan su prestigio, á costa de sus propios intereses" (NAVARRO, 1901: 113).

[2] Aquestes pràctiques, entre d'altres, són esmentades per NAVARRO (1901: 111-113) i altres escriptors. També van proporcionar material per a diverses cançons i contes populars. A Sant Josep, es conta encara la història d'un conegut sacerdot local que va substituir bunyols que contenien un potent laxant pels del bàndol oposat i llavors es va beneficiar de la seva absència forçosa per transferir els seus vots d'una urna a l'altra... Aquest sacerdot, el nom del qual figura en els registres de la parròquia cap a finals del segle XIX, és el protagonista d'altres contes similars de bon humor. Vegeu, per exemple: "Es flaons de mossènyer Pallarès" que es publica en CASTELLÓ GUASCH (1953: 26-29).

[3] La gent del camp pot narrar encara diverses històries sobre l'època, fa molt de temps, "quan manaven es capellans a Eivissa...".

[4] Pel seu paper en el segle XIX vegeu SALVADOR (1886-90: II, 119), MACABICH (1966-67: II, 152-3), i NAVARRO (1901: 112). PAUL (1937) parla del to polític dels sermons en els anys previs a la Guerra Civil, i descriu també com el capellà de Santa Eulària (on vivia Paul) col·laborava amb els insurgents anti-republicà, que van utilitzar un túnel per sota de casa seva per emmagatzemar-hi armes.

clerical anava cedint lloc als interessos dels grans negocis, sobretot els de la "Salinera", l'empresa privada de la sal, que emprava més treballadors que qualsevol altra empresa de l'illa.[1] Més tard, durant els anys anteriors a la Guerra Civil, la família dels Matutes, banquers i financers eivissencs, va arribar a ser una força poderosa en tots els assumptes administratius de l'illa.[2]

La base clientelista de l'estructura política informal va ser potser més clara al camp. Cada lloc tenia "caps de partit" rivals i, a canvi de la seva influència amb els líders polítics de la ciutat, els caps de partit locals s'encarregaven de recollir els vots de la seva àrea. Van aconseguir això en gran mesura per mitjà de convertir-se en els agents comercials i judicials dels votants: si algú era capturat per fer contraban o pescar amb dinamita, per exemple, solia acudir primer al seu cap de partit per ajuda en lloc d'un advocat.[3]

En aquest apartat hem fet, per descomptat, només un esbós esquemàtic de l'estructura informal política i administrativa de l'illa

---

[1] "Las elecciones de Eivissa, al decir de los políticos, dependen de lo que quieran los salineros" ("Heraldo de Baleares", 1896, citat a MACABICH, 1966-67: II, 163-4). La "Salinera" ha estat etiquetada també "el gran cacic": vegeu FAJARNÉS CARDONA (1958: 150; i 1961: 22-3).

[2] "Don Abel Matutes va fer tots els diners perquè ell controlava tots els mitjans de transport, repartia les llicències, omplia o buidava les caixes, arreglava o descuidava les carreteres..." (PAUL, 1937: 37).

Més tard en el seu llibre, PAUL descriu com els republicans locals van intercedir per determinats eivissencs rics però populars davant del capità Bayo, el líder de la força expedicionària republicana que va ocupar Eivissa durant l'estiu de 1936. Però Abel Matutes va ser assassinat abans que les forces republicanes van abandonar l'illa. Els seus fills van sobreviure, no obstant això, i ells van recuperar ràpidament una posició destacada sota el règim franquista. En el moment del meu treball de camp (1970-71) es deia popularment que la família Matutes eren propietaris d'aproximadament una desena part de tota la riquesa de l'illa: a més del seu banc, tenien gran participacions en la terra, vaixells, hotels, etc.

Un membre jove de la família, Don Abel Matutes Juan, era l'alcalde de Vila; i ell va esdevenir la figura central en l'escàndol administratiu local que es descriu més endavant en aquest capítol.

[3] Això explica també el costum d'utilitzar el nom del líder en lloc d'una etiqueta política: per exemple, "Jo som des partit d'en Blau" diu un personatge d'una balada popular que encara es recorda a Sant Josep. La pràctica no implica una absència de principis polítics tant com la major importància pràctica del vincle personal entre patró i clients.

abans de la guerra civil. En particular, hem passat per alt molts dels canvis sota les diferents constitucions; com, per exemple, durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) o durant la Segona República (1931-1936). No obstant això, aquest esbós ens pot servir per indicar certs elements de continuïtat. En resum, encara quan l'estructura formal tenia els elements simbòlics d'un sistema polític de partits, el funcionament en la pràctica de la política i administració a Eivissa depenia d'un sistema més o menys institucionalitzat de patronatge i clientelisme, el qual s'entrellaçava amb els grups d'interès i l'estructura de classes socials de l'illa.[1]

La Guerra Civil va modificar aquesta situació, tot i que un dels efectes immediats de la presa de poder franquista va ser la restauració dels notables de l'illa que havien sobreviscut la guerra a posicions millorades d'importància i riquesa. A Eivissa, com a mínim, el nou sistema de govern –basat formalment en un sol "partit" polític– va produir una estructura formal més clara i més contínua d'administració, dins de la qual hi ha menys oportunitats per a l'expressió dels interessos rivals.[2] I el sistema local de patronatge i clientelisme dels partits rivals d'abans de la dècada de 1920 va ser reemplaçat per una nova estructura informal menys clarament definida. En lloc de la dicotomia de patrons i

[1] Aquest sistema no va ser de cap manera peculiar d'Eivissa, per descomptat. No obstant això, les característiques del *caciquismo* (caciquisme) van variar considerablement d'una part de l'Estat a un altre. El sistema eivissenc (amb excepcions ocasionals) va ser una forma relativament suau, tot i que ben desenvolupat, de caciquisme. D'acord amb la relativament equilibrada distribució i la tinença locals de la terra, el caciquisme eivissenc involucrava l'atracció dels votants amb aliments, suborns i favors més aviat que la seva intimidació per part de verros amb garrots (cf. BRENAN, 1960: 5-9).

[2] Cal destacar que el limitat paper del *Movimiento Nacional*, les permutacions dins d'ell des de la Guerra Civil, la manca d'una ideologia de partit ben definida després de la prompta transformació de la *Falange Española*, l'hàbit de governar per decret, i l'existència de diverses diferents dretes –i fins i tot alguns grups de "semi-oposició"– dins o fora del *Movimiento*, han fet que alguns escriptors prefereixen descriure l'actual sistema polític de l'Estat espanyol com "un sistema sense cap partit". No sembla apropiat entrar en aquesta tesi en les complexitats dels diferents canals d'influència, clientelisme i mobilitat jeràrquica a l'Estat espanyol fora d'Eivissa, però el lector interessat pot consultar, per exemple, LINZ (1964: 311–), LINZ (1970: pàssim), o per una interpretació diferent SEVILLA-GUZMÁN i GINER (1975: esp. 90-93).

clients rivals de fàcil identificació, que competien per la dominació política i les seves recompenses, hi ha ara només persones individuals amb més o menys autoritat formal i/o amb més o menys influència.[1] Resulta més apte, doncs, descriure l'actual estructura informal d'Eivissa només en termes d'un conjunt de pràctiques informals (cf. WOLF, 1968: 18). I les pràctiques informals més notables es poden resumir en els següents quatre punts.

i) L'ús d'influència:– Això ja ha estat explicat anteriorment fins a un cert punt. En essència, quan un eivissenc vol fer alguna cosa amb bastant rapidesa i sense entrebancs, sol preguntar-se quin dels seus "amics" seria el més indicat per ajudar-lo a fer-ho. Com més àmplies siguin la gamma i varietat dels seus "amics", doncs, més "influència" tindrà i, per tant, més fàcilment podrà fer qualsevol cosa. Sens dubte, aquest manera d'actuar existeix a tot arreu en alguna mesura.[2] Però la característica més notable (especialment entre la gent gran) d'Eivissa és que la influència és freqüentment allí el primer recurs considerat en lloc de ser l'últim. En un sistema en què una sol·licitud de traspàs de la matrícula d'un vehicle implica una multiplicitat de formularis i un retard rutinari de dos mesos o més, la importància de la influència és primordial. Funciona també en tots els nivells de l'administració. Per exemple, en el cas descrit més amunt de la meva sol·licitud d'autorització per mantenir el meu cotxe a Eivissa més de sis mesos, em van informar finalment que jo no era tècnicament apte per rebre aquesta autorització. No obstant això, jo hi havia adjuntat afortunadament una còpia d'una carta d'aprovació del

[1] Aquests comentaris són basats en les observacions d'Eivissa i es limiten als punts que afecten el debat a la resta d'aquest capítol. No impliquen, per descomptat, que el patronatge i clientelisme hagin estat menys importants a l'Espanya de la postguerra civil, tot i que s'han modificat les formes de patronatge. Tampoc no es poden extrapolar d'una manera senzilla aquests comentaris sobre Eivissa a l'Estat espanyol en el seu conjunt: vegeu, per exemple, els comentaris sobre els canals contemporanis de patronatge a GINER (1972: esp. 64-65) i el concepte de *service classes* ("classes de servei") a SEVILLA-GUZMÁN i GINER (1975: esp. 90-93).

[2] Compareu, per exemple, l'ús d'*enchufe* (literalment "endoll", però figurativament "influència") a altres parts de l'Estat espanyol.

meu estudi d'un professor de Sociologia a Madrid, el "patronatge" del qual va servir a la duana com a raó per concedir-me una autorització de forma excepcional, "en atención a los estudios de doctorado que realiza bajo el patrocinio de la Facultad de Ciencias Políticas, Económicas y Comerciales de Madrid".[1]

ii) "Les propines" (suborns):– La influència funciona principalment per mitjà de l'intercanvi de favors. Però la capacitat de realitzar favors és asimètrica. En l'època intermèdia, sota un sistema multipartidista electiva, fins i tot els eivissencs més humils van poder tornar els favors dels més rics i poderosos mitjançant la votació per a ells. Sota el sistema franquista del partit únic, però, això ja no és possible. Com, doncs, poden superar les persones amb relativament poca influència tots els tràmits burocràtics que són necessaris per fer qualsevol cosa? Pel que sembla, o bé han d'arriscar-se en el laberint del sistema formal o bé oferir una "propina" a la persona més indicada.[2]

No és sorprenent que el grau de generalitat d'aquesta pràctica sigui bastant difícil de determinar. Sens dubte, hi pot haver alguna exageració popular: els eivissencs corrents se solen desconfiar en general de tots els funcionaris i professionals. Però, al mateix temps, em van donar nombrosos testimonis de primera mà, amb detalls circumstancials, del funcionament de "propines" i altres pràctiques similars a Eivissa, tant en l'actualitat com en el passat recent.[3] De certes persones en llocs claus d'administració deien que "aquest s'ha *forrat*!", i a vegades relataven

---

[1] Una carta a mi del Director General de Aduanas, Ministerio de Hacienda, Madrid, del 28 de juliol de 1970.

[2] En alguns casos, un altre arranjament per satisfer les dues parts pot ser possible; és a dir, sense l'ús de diners. Però la consideració d'aquests arranjaments s'omet en aquest apartat en nom de la brevetat.

[3] No es pretén implicar, per descomptat, que les "propines" són una cosa nova a Eivissa (encara que és ben cert que l'estructura política de després de la Guerra Civil ha estat ben propícia per a elles): hi ha casos documentats de suborns (i del funcionament de la influència i les altres pràctiques esmentades aquí) que es remunten gairebé a la conquesta del segle XIII. Vegeu, per exemple, MACABICH (1966-67: I; 291, 306-7, i pàssim).

molts detalls a continuació, o bé de primera mà o bé de segona. Moltes persones professionals tenien la mateixa fama de fer la seva feina molt millor després d'haver rebut una "propina". De fet, sembla que l'única excepció important van ser els guàrdies civils, que tenien aleshores (en general) la fama de ser incorruptibles.[1]

Per diverses raons, no he inclòs aquí exemples concrets de gaire importància d'aquestes pràctiques: en primer lloc, jo no vaig donar mai "propines" (excepte als cambrers), així que he hagut d'utilitzar exclusivament els testimonis d'altres persones; en segon lloc, aquests assumptes són delicats a Eivissa, com en altres llocs; i, en tercer lloc, els eivissencs podrien identificar amb facilitat qualsevol persona al·ludida en connexió amb la donació de "propines".[2] No obstant això, el següent incident pot servir per indicar el grau d'extensió i "normalització" en l'actualitat d'aquesta pràctica a Eivissa, així com per explicar per què s'utilitza en aquest apartat el corrent terme popular "propines" en lloc de "suborns". Recentment, un amic eivissenc de certa edat em va visitar a Anglaterra i, com que és una mica sord i no havia pogut aconseguir un audiòfon adequat a Eivissa, volia comprar-ne un a Anglaterra i, per tant, jo havia d'actuar d'intèrpret. L'eivissenc va tenir gran dificultat en comprendre que l'especialista i venedor d'audiòfons no esperava cobrar-li cap diners per la sèrie de proves que ell havia dut a terme: fins i tot l'eivissenc estava al punt de deixar de comprar un audiòfon per això. Però, quan va ser finalment convençut, l'eivissenc em va expressar l'opinió que l'especialista havia de ser "un molt bon home" i "un home de confiança". Aquesta

[1] Això és degut probablement almenys en part a la regla general que els guàrdies civils no hagin de treballar als seus pobles d'origen. Tot i així, un guàrdia civil jubilat em va contar que la gent local –quan ell havia estat assignat a un municipi rural d'Eivissa en la dècada de 1950– li havien ofert regals hospitalaris amb freqüència; els quals, em va dir, havia rebutjat invariablement d'acord amb la normativa estricta de la guàrdia civil.

[2] Per raons similars, aquí i en altres apartats, com a exemples solc utilitzar incidents relativament trivials que m'involucren a mi en persona per il·lustrar els punts que els eivissencs reserven normalment per a la discussió privada o al quals farien només referències obliqües i parcials en una publicació.

consideració va ser un factor important en la decisió de comprar un dels audiòfons. Tot i així, no va quedar-se content per no haver fet res (a part d'haver pagat la factura considerable) per tornar el "favor" –és a dir, la sèrie de proves– a l'especialista en persona. Així que vaig passar una altra mitja hora interpretant els suggeriments de l'eivissenc sobre la possibilitat (mitjançant els seus amics mèdics) d'aconseguir l'establiment d'una agència de venda a Eivissa per l'empresa anglesa d'audiòfons, per la qual cosa l'especialista rebria reconeixement (ell, per cert, va mostrar algun interès en la idea).[1]

iii) *La vista gorda* ("els ulls grossos"):– Abans del turisme, de vegades, no importava gaire si la gent havia d'esperar durant mesos per un trivial tràmit administratiu. Deixant a banda el ritme generalment més pausat de la vida a l'illa (el qual és un tema que es comenta amb freqüència quan els eivissencs parlen sobre els efectes del turisme), la gent podia seguir fent les seves activitats, en general, abans d'arribar a tenir els permisos necessaris. En molts casos, a més, ells consideraven que el reglament d'aquest tipus era innecessari i "empipo", i, de fet, no es molestaven a sol·licitar cap permís. Les autoritats, especialment els guàrdies civils, tendien a fer els ulls grossos (*la vista gorda* en la parla

[1] Aquest incident il·lustra també algunes altres característiques de les "propines". En primer lloc, la seva forma pot variar des dels regals espontanis de gratitud fins als suborns transparents. En segon lloc, la pràctica pot originar-se per (almenys) dues raons diferents. D'una banda, qualsevol sistema formal que atorga a certs funcionaris claus una àmplia mesura de discreció (combinada amb oportunitats per a l'encobriment) sobre assumptes d'importància als ciutadans individuals tendeix a oferir temptacions a aquests funcionaris. Però, d'altra banda, els suborns poden sorgir dels regals espontanis, especialment quan els ciutadans pertanyen a comunitats que tenen un concepte de l'intercanvi social i econòmic com "la teoria eivissenca tradicional de l'intercanvi" descrita anteriorment. A més a més, el guàrdia civil esmentat més amunt va poder rebutjar sense ofensa els regals oferts –que al capdavall van poder ser simplement una expressió d'hospitalitat– només per mitjà de referència a una normativa eficaç. Se solen oferir regals similars als mestres i metges, i per a ells resulta més difícil rebutjar-los amb cortesia, fins i tot si desitgen fer-ho. Així, una expectativa de "propines" pot tenir el seu origen o bé en el sistema formal o bé en els costums populars d'intercanvi: una total absència d'aquesta pràctica, doncs, només seria possible en una organització –com la dels guàrdies civils, potser– on hi hagués regles estrictes contra tant els "regals" com els "suborns", amb un recolzament conegut de sancions eficaces.

corrent) davant d'aquestes faltes tècniques, sempre que això fos possible.[1]

El 1966-1967, per exemple, vaig viure durant gairebé un any a una ciutat peninsular d'Espanya, sense adonar-me de la necessitat de tenir diversos permisos.[2] La meva presència allà era ben coneguda per les autoritats locals, però mai no em van fer cap suggeriment que hagués de posar en ordre els meus documents. El 1970-1971 a Eivissa, en canvi, jo vaig voler fer-ho tot de forma estrictament correcta, per evitar dificultats durant el meu treball de camp. Tot i això, havent sol·licitat els permisos de residència amb un petit retard, vaig rebre una multa de dues mil pessetes, imposada d'una forma immediata i lacònica. De la mateixa manera, tornant al cas esmentat del permís per utilitzar a Espanya el meu cotxe amb matrícula anglesa, era molt poc probable que hi hagués cap intervenció oficial a Eivissa, fins que vaig fer la sol·licitud de pròrroga. Llavors, ja que l'assumpte havia estat portat formalment davant els ulls burocràtics, va haver d'anar inexorablement a través de tota l'estructura burocràtica fins a les oficines centrals de Madrid.

En altres paraules, si les persones mantenen normalment una *buena conducta* ("bona conducta"), les autoritats espanyoles –a diferència de les seves homòlogues angleses o franceses– tendeixen a passar per alt les faltes tècniques o lleugeres, llevat que siguin denunciades formalment

[1] Sembla que hi ha ser diverses raons per això. Una pot ser la inèrcia. Una altra és el reconeixement de l'argument presentat a l'apartat iv més avall. Una tercera raó és el sentiment que aquestes qüestions no són dignes de l'atenció dels guàrdies civils. I, finalment, en les paraules d'un home de Sant Josep, els guàrdies civils en general "no volen anar en contra des poble" llevat que es vegin obligats a fer-ho.

[2] La ignorància del reglament és un altre element en l'estructura informal descrita en aquesta secció. Per exemple, un pagès circumspecte de Sant Josep em va descriure la seva assistència a una multitudinària "encerrada" tradicional feia molts anys: la cerimònia va ser interrompuda per les guàrdies, que van confiscar els instruments tradicionals i van advertir els participants que no repetissin l'incident. Ell em va comentar que no hauria participat si hagués sabut "que fos una cosa mal feta". No obstant això, la consciència comuna que són "privades" (prohibides) afegeix un al·licient especial a algunes activitats populars com ara els jocs d'atzar i la pesca amb dinamita. En general, la majoria dels eivissencs són conscients de la llei en la mesura que els afecti personalment i, si no és així, els seus amics els posen al dia aviat. La informació en la premsa local es dissemina també bastant ràpidament pel boca a boca des de les persones alfabetitzades a la resta de la gent.

davant elles. Aquestes infraccions tècniques serveixen de tant en tant com a excusa per a l'expulsió dels *indeseables* ("indesitjables", sobretot els "hippies") de l'illa; però, fins i tot en aquests casos, les autoritats no estan disposades normalment a implicar-s'hi excepte quan estan impulsades a fer-ho per denuncies formals.

iv) "Feta sa llei, feta sa trampa":– diu un proverbi eivissenc.

Atès que la legislació es porta a terme a nivell estatal, tendeix a ignorar les diferències regionals, i sovint és dissenyada per fer front a la vida de grans ciutats com Madrid o Barcelona. En conseqüència, moltes de les disposicions de les lleis estatals tenen escassa rellevància a Eivissa (i molt menys abans del turisme).

Fins i tot quan la normativa té alguna rellevància local, hi ha una tendència constant a buscar-ne els punts dèbils per poder esquivar-la. Per construir una casa nova, a tall d'exemple, es necessiten diverses autoritzacions separades. En el cas d'un comprador estranger, les autoritzacions solen trigar encara més temps, ja que depenen no només del disseny i ubicació de la casa, sinó dels antecedents polítics i penals en els registres a Madrid i a l'estranger, entre altres coses. Això retarda considerablement la transferència legal de la terra i l'inici de la construcció. Però hi ha una "trampa" convenient. El propietari eivissenc de la terra pot demanar permís per construir-hi la casa per a ell mateix, de manera que les obres de construcció poden començar gairebé immediatament. Llavors, l'estranger sol·licita els permisos per comprar la terra "amb una casa en construcció": el retard ja no té cap importància (sempre suposant que no es deneguin els permisos, i que la compravenda es porti a terme com estava prevista).

8.8 L'AEROPORT I L'HOTEL: UNA HISTÒRIA DE CAS

Les pràctiques descrites en l'apartat anterior (punts i-iv) constitueixen una estructura informal flexible, de la qual les principals funcions –deixant a banda el benefici personal– són per accelerar o

prescindir dels molests processos formals, o per adaptar la normativa i procediments estatals a la forma de vida de l'illa. Però el turisme ha estimulat canvis considerables en l'estructura informal, així com en l'estructura formal; el seu impacte es pot veure clarament en la següent història de cas, que també il·lustra altres punts fets en aquest capítol. El relat es basa en part en la cobertura periodística contemporània –confusa, però molt detallada– i en part en les meves converses amb eivissencs, alguns dels quals estaven implicats en els fets descrits.

El 3 de juliol de 1970, un avió "Comet" d'un vol de Manchester a Barcelona es va estavellar en territori espanyol, matant totes les 112 persones a bord. Poc després, la British Airlines Pilots' Association ("BALPA") va fer una llista negra d'una sèrie d'aeroports espanyols; incloent-hi el d'Eivissa que suposadament tenia un equipament de seguretat en necessitat de millora o actualització.

A l'agost, l'acusació va ser negada oficialment pel Ministre de l'Aire d'Espanya (DIARIO DE IBIZA, 28 d'agost de 1970, p. 9). Gairebé al mateix temps, però, el *Boletín Oficial del Estado* va anunciar un concurs de contracte per noves ajudes de navegació a diversos aeroports que incloïen el d'Eivissa: les obres s'haurien de dur a terme en només sis mesos (DIARIO DE IBIZA, 30 d'agost de 1970, p. 9). Un altre concurs per fer més millores es va anunciar poc després (DIARIO DE IBIZA, 21 d'octubre 1970, p. 8; i 29 d'octubre 1970, p. 2).

A l'octubre, es va informar que els pilots britànics i d'altres havien començat a boicotejar l'aeroport d'Eivissa perquè un hotel, que ja tenia deu pisos d'altura, s'estava construint directament en la ruta de vol i a menys de dos mil metres de la pista (DIARIO DE IBIZA ["DI" en breu, d'ara endavant], 20 d'octubre de 70, p. 7).

El 9 d'octubre de 1970, la Subsecretaria d'Aviació Civil va enviar una carta (publicada al DI, 21 d'octubre 70, p. 5) al president del *Centro de Iniciativas y Turismo* d'Eivissa, la qual contenia una negació

categòrica de les coses denunciades pels pilots britànics.[1] Va acusar la BALPA d'haver actuat "con gran ligereza" i va reafirmar que els hotels en qüestió no havien infringit les normes establertes per a l'aeroport d'Eivissa ("no sobrepasan las Servidumbres establecidas para el Aeropuerto de Ibiza").

No obstant això, el 20 de novembre, el Ministre de l'Aire va fer la seva primera visita oficial a Eivissa, per inspeccionar l'aeroport i per parlar de la situació amb els funcionaris de l'illa. Després de debatre l'enderroc dels pisos superiors d'un o més hotels, van acordar, com a mesura d'emergència, tancar l'aeroport durant les hores de foscor a partir del 24 de novembre.

Aquesta notícia va causar consternació en els cercles oficials a Eivissa, per causa de l'amenaça directa a l'economia de l'illa: molts dels vols xàrter hi arriben a la nit. Hi va haver nombroses reunions d'emergència i un intercanvi frenètic de telegrames amb Madrid.

Mentrestant, es va arribar a saber que l'hotel principalment involucrat era el "Insula Augusta", que pertanyia a una empresa local anomenada "Hoteles Ibicencos, SA" ("HOTISA"). L'aleshores alcalde de Vila, Don Abel Matutes Juan, era un accionista important de l'empresa; i ell va actuar com el seu representant, convertint-se així en el protagonista central del drama posterior. Tement amb raó un conflicte de papers, ell va oferir la seva dimissió com a alcalde al governador civil de la província, que es va negar a acceptar-la. Però la seva dimissió de la vicepresidència del *Fomento del Turismo* pel motiu de la incompatibilitat d'aquest rol amb el d'alcalde va ser acceptada pel comitè el 28 de novembre.

L'empresa HOTISA va expressar la seva disposició favorable envers una solució ràpida, i hi va haver diversos vots oficials de confiança.[2] El suggeriment de l'empresa –que va oferir una contribució de trenta milions

[1] El *Centro de Iniciativas y Turismo* ("Centre d'iniciatives i turisme") d'Eivissa és una associació d'empresaris locals que es dediquen al turisme, i és conegut més comunament pel seu antic títol oficial de *Fomento del Turismo*.

[2] DI, 28 nov. 70, p. 5. Posteriorment, l'empresa va reiterar freqüentment aquests sentiments, fins que la seva credibilitat havia desaparegut totalment.

de pessetes per sufragar les despeses– que la pista podria ser re-alineada va despertar protestes indignades dels propietaris de les terres a prop de l'aeroport, els quals en temien l'expropiació: els seus comentaris van incloure les primeres acusacions en premsa de la presumpta operació de la influència per protegir els interessos personals (DI, 26 nov. 70, p. 6). La proposta de l'empresa no va prosperar, tanmateix.

El 28 de novembre de 1970, la notícia del tancament nocturn de l'aeroport d'Eivissa va arribar a la primera pàgina del Daily Telegraph i del Daily Express, i posteriorment la història va rebre cobertura en tots els principals diaris britànics.

Els comentaris al DIARIO DE IBIZA van anar adquirint un to cada vegada més sarcàstic, p. ex.: "Ciertos pilotos no tenían la razón, pero la tienen toda" (DI, 29 nov. 70, p. 6). La mateixa columna va fer referència al fet que la capital provincial estava sent ignorada completament en aquestes condicions d'emergència, i que gairebé totes les reunions administratives es feien entre els funcionaris d'Eivissa i Madrid: "El problema del Aeropuerto de Ibiza no es un problema provincial. Solamente es un problema nacional y un problema insular".[1]

Al desembre de 1970, els estudis tècnics havien demostrat que hi havia un significant perill involucrat en els aterratges instrumentals a l'aeroport. El Ministeri de l'Aire va nomenar, doncs, un jutge especial per investigar les possibles culpabilitats en "el caso del Aeropuerto de Ibiza".[2]

Durant el mes de desembre, el debat públic local va esdevenir cada vegada més acrimoniós quan es va aclarir que la decisió d'enderrocar l'hotel "Insula Augusta" estava esperant només la resolució de la qüestió de la

[1] El gener de 1971, el governador civil de la província va visitar Madrid per parlar del projecte de cabildos insulars, entre altres coses. En un informe sobre la seva visita, l'afer de l'hotel va ser citat com a prova que: "Las islas menores precisan angustiosamente un organismo representativo colegiado..." (DI, 28 gen. 71, p. 5-6).

[2] DI (3 des. 70, p. 5). Però –sota la pressió de Don Abel Matutes Juan– el diari va dir el 6 de desembre del 1970 (p. 5) que aquesta informació havia estat incorrecta. La veritat de l'existència del jutge especial va ser confirmada finalment el 4 de febrer de 1971, no obstant això, quan ell va arribar en persona per inspeccionar els registres municipals de Sant Josep.

responsabilitat legal.[1] Una sèrie d'articles detallats i de declaracions públiques al DIARIO DE IBIZA, a partir del 20 de desembre, va posar de manifest també una divisió d'opinió sobre la solució correcta entre diferents faccions de les *fuerzas vivas* ("forces vives") de l'illa. De la informació molt confusa que es va fer pública, van sorgir gradualment els quatre punts següents.[2]

i) Els hotels, tot i la seva ubicació en Platja d'en Bossa, una platja al costat de la ciutat capital, van caure dins l'àrea municipal de Sant Josep. L'Ajuntament d'allí va ser acusat d'haver expedit la llicència municipal necessària per als edificis sense haver fet tots els complexos procediments previstos per la llei. Una part de la culpa, doncs, podia atribuir-se a aquella autoritat municipal, que no disposava, de totes maneres, dels fons suficients per satisfer una indemnització eventual (DI, 20 desembre 1970, p. 9). Per contra, s'argumentava que era de coneixement públic i general que "todos los hoteles de la provincia se han construido sin atender en zona rústica al procedimiento concreto de los artículos 69 y 46 de la Ley del Suelo" (DI, 22 des. 70, p. 8).

ii) L'hotel "Insula Augusta" s'estava construint en el terreny d'un dels copropietaris, l'empresa "Promociones Ibicencas, S.A." ("PROMISA"). PROMISA continuava alhora edificant xalets en la terra al voltant de l'hotel. Però, el 1968, PROMISA havia estat avisada expressament que no podia construir sobre aquesta terra, i les autoritats provincials ja havien iniciat accions legals contra l'empresa per contravencions de les existents lleis urbanístiques, abans del començament de la construcció de l'hotel (DI, 20 des. 70, p. 8; 23 des. 70, p. 5).

iii) Malgrat l'inicial desmentiment públic del Ministeri de l'Aire, els hotels involucrats contravenien, de fet, les normes recents del mateix ministeri

---

[1] Durant algun temps es va creure que tres hotels (de tots els quals Abel Matutes era copropietari) podien estar-hi implicats, però finalment només un d'ells va ser enderrocat.

[2] Una segona rectificació sobre la nominació del jutge especial va ser precedida per una qualificació eloqüent: "Dentro de las limitaciones y de las reservas informativas en las que movemos, parece..." (DI, 8 gen. 71, p. 6).

sobre els edificis en l'àmbit d'un aeroport.
iv) Amb tot, ningú no estava disposat a acceptar cap responsabilitat pel que havia succeït.

A continuació, una llarga sèrie d'esdeveniments nuls van succeir. En primer lloc, el 30 de desembre de 1970, el governador civil de la província va fer pública una ordre del Ministeri de l'Aire que el hotel "Insula Augusta" hagués de ser enderrocat. En segon lloc, el 16 de gener de 1971, el diari de l'illa (DI, p. 7) va informar que el retard en la realització de l'ordre de demolició era a causa de les accions legals preses per l'empresa HOTISA; per la qual cosa el "Fomento del Turismo" va fer a continuació un vot de no confiança en la "disposició favorable" de l'empresa. En tercer lloc, el 19 de gener, una nova ordre de demolició va ser feta pública pel governador provincial (DI, 19 gen. 71, p. 4), especificant-hi les respectives dates límits del 28 i el 31 de gener per al començament i la finalització de l'enderroc. Però, en quart lloc, després d'una sèrie d'anuncis confusos en contra de les ordres del governador civil, un altre retard a causa de l'oposició legal per HOTISA va ser anunciat el 29 de gener (DI, p. 5). L'esdeveniment nul del dia anterior havia estat cobert per una gran part de la premsa i televisió espanyola i estrangera: uns quants redactors incauts fins i tot van publicar prematurament la història que l'hotel havia estat enderrocat tal com s'havia previst (vegeu el reportatge del DI, 5 febrer 71, p. 5)!

Mentrestant, el cas de l'hotel s'havia convertit en un important tema de conversa dels eivissencs a partir de la segona meitat de novembre de 1970. Durant desembre, tant a la ciutat com al camp, l'interès de la gent i la seva indignació sobre la possibilitat d'una greu restricció del turisme van créixer ràpidament. Moltes rumors van circular de boca en boca, algunes de les quals semblaven improbables mentre que d'altres eren més plausibles: un nombre d'aquestes, de fet, es van confirmar posteriorment a la premsa local. Diverses prominents persones locals van ser implicades per rumor en l'afer, però la major part de la culpa d'aquesta *merienda negra*, es va

atribuir finalment a "n'Abel" (nom popular per Don Abel Matutes Juan).[1] Algunes persones de Sant Josep van fer critiques de "n'Abel" només després d'un preàmbul referint-se a accions solidàries de la família Matutes durant els anys amargs de la postguerra. I d'altres van assenyalar (correctament) que els noms dels altres principals participants d'HOTISA s'havien guardat curosament en secret, així que opinaven que "n'Abel" estava servint com a boc expiatori per tots els involucrats. Els sentiments populars es van endurir progressivament, tanmateix, donant lloc a comentaris com els següents: "*Algo* hi haurà..."; "I aquest n'Abel vol pretendre que és *ibicenquista*!"; "Però un alcalde per fer una cosa així deu ser un canalla, no és ver?" I aquest ressentiment popular es va convertir en violència quan l'enderroc de l'hotel es va tornar a retardar el 29 de gener. Un grup de persones van tirar pedres al cotxe de l'alcalde, i consignes pintades van aparèixer en alguns murs de Vila, dient per exemple: "N'Abel no!"; "S'Alcalde fora!". Naturalment, tots aquests eslògans van ser esborrats molt ràpidament per les autoritats.

Un telegrama públic des del *Fomento del Turismo* a la Subsecretaria d'Aviació (publicat al DI, 30 gen. 71, p. 4) va esmentar indirectament aquests incidents, així com la possibilitat que coses pitjors ocorreguessin; dient textualment que el retard continuat de la demolició de l'hotel "podría dar paso a graves incidentes en la isla". El fet que aquests temors no eren infundats va ser mostrat per una discussió inaudita entre alguns josepins normalment moderats, en la nostra presència, sobre la possibilitat d'haver-hi un gran "motí" durant el qual es faria volar l'hotel amb dinamita.

El 2 de febrer de 1971, les objeccions legals de l'empresa (formulades per evitar cap admissió de responsabilitat i la consegüent pèrdua de compensació) van ser rebutjades finalment pel Ministeri de l'Aire. I, el 8 de febrer, l'hotel "Insula Augusta" –sota l'observació de la televisió internacional (incloent-hi la britànica)– va desaparèixer en un núvol de pols.

---

[1] L'expressió castellana *merienda negra* va ser utilitzada a Eivissa en altres ocasions per descriure el sistema local d'administració en general, implicant-hi tota mena d'abusos a favor dels interessos personals.

Així que l'aeroport va tornar a obrir al trànsit durant la nit: "noticia que hoy llenará de júbilo a todos los ibicencos" (DI, 9 febrer 71, p. 2).[1]

Les seqüeles d'aquest esdeveniment van ser diverses:

i) En les setmanes següents, un seguit d'articles a la premsa local i estatal van demanar qui tenia la culpa de l'afer. El Ministeri de l'Aire va emetre una declaració que l'edifici hoteler havia infringit la seva normativa, malgrat la prèvia concessió de permisos municipals i els desmentiments anteriors de la Subsecretaria d'Aviació (DI, 11 febrer 71, p. 10). L'empresa HOTISA va publicar una contradeclaració, en la qual afirmava que la demolició significaria una pèrdua de més de cent milions de pessetes i que, de fet, la normativa existent no havia estat infringida ni per ells ni pel municipi de Sant Josep, tal com el propi ministeri havia reconegut anteriorment: segons altres informes, a més, semblava que el perill no fos conseqüència de l'altura en si dels edificis, sinó més aviat de la interferència elèctrica amb els sistemes automàtics d'aterratge dels avions (DI, 25 febrer 71, p. 7). Des d'aquest punt en endavant, la resolució de la disputa es va deixar als tribunals.

ii) El 11 de febrer de 1971, Don Abel Matutes Juan va presentar la seva "dimissió irrevocable" del càrrec d'alcalde de la ciutat d'Eivissa, dient breument: "me marcho, porque no quiero colaborar con ciertas personas ni favorecer ciertos intereses. Ante esta alternativa, lo único que me queda es marcharme" (DI, 21 feb. 71, p. 5). És extremadament rar que els alcaldes

---

[1] L'amenaça d'acció directa per demolir l'hotel es va reportar al Sunday Times (BROWN, 1971). No era tan absurda com pot semblar. Hi ha una llarga tradició d'aquestes protestes populars i de l'acció directa a Eivissa, com en altres parts de l'Estat espanyol, en ocasions quan el poble estima que les autoritats designades hagin estat indegudament opressives o negligents. Encara que fos perillós, sens dubte, el projecte era factible en termes pràctics perquè molts eivissencs tenen accés als explosius, utilitzant-los comunament en les excavacions per a edificis i per fer pous, per exemple. Un grup de persones ben respectables i generalment moderats van parlar sobre la idea en la nostra presència a Sant Josep el 30 de gener, i van acordar per unanimitat que, encara que no poguessin ajudar ells mateixos a l'enderroc, hi anirien "per fer món": també van reflexionar que la seva participació no seria gaire perillosa, ja que els guàrdies civils no podien detenir tots els eivissencs.

Aquesta reacció popular és interessant tant per la llum que dóna sobre la relació entre els eivissencs i l'administració de l'Estat (mostra, per exemple, que el govern local depèn sempre d'un cert grau d'acceptació pública) com per la seva demostració dels forts sentiments despertats per qualsevol amenaça al turisme de masses, al qual els eivissencs atribueixen (correctament) la seva prosperitat actual.

designats de l'Estat espanyol franquista dimiteixin (en teoria, no és possible), però en aquest cas la renúncia va ser acceptada finalment, tot i que hi va haver expressions formals de pesar que, així, Don Abel Matutes no pogués completar el gran programa d'obres públiques que ell havia iniciat. iii) Diversos comentaris van assenyalar que –fos quina fos la posició jurídica– era difícil d'entendre, en primer lloc, per què unes persones tan prominents i ben informades havien estat els responsables d'ubicar un hotel de vacances en la sorollosa ruta de vol d'un aeroport molt transitat i, en segon lloc, per què havia passat tant de temps abans que hi hagués alguna acció oficial en contra de les infraccions, malgrat tots els avisos oficials anteriors de la prohibició de construcció en aquest lloc.

8.9 ELS CANVIS ACTUALS EN L'ADMINISTRACIÓ INFORMAL

a) La complexitat augmenta

Des del nivell municipal fins al ministerial, les declaracions públiques confuses i de vegades contradictòries van demostrar la perplexitat dels funcionaris i empresaris implicats en el cas de l'aeroport d'Eivissa. Aparentment, no sabien ni quins fossin els límits de les seves respectives competències ni quines accions fossin apropiades. Els canals normals de comunicació, a través de les autoritats provincials, van cedir pas a un seguit de reunions d'emergència, visites i telegrames. Els funcionaris no podien basar les seves accions ni en els precedents ni en els procediments informals i secrets.

També hi ha molts casos menys dramàtics de l'augment actual de complexitat administrativa a Eivissa. Hem vist anteriorment que les lleis estatals solien tenir una rellevància limitada a l'Eivissa preturística; però això ja no és tan habitual. A tall d'exemple, en el passat se solia fer poc cas a l'illa de les lleis estatals del trànsit, carnets de conduir, les normes de seguretat dels vehicles, etc. Però, en els darrers anys, a causa de l'augment del volum de trànsit provocat pel turisme, hi ha hagut un fort

augment en el nombre d'accidents a les carreteres estretes i sinuoses d'Eivissa. Això, al seu torn, ha provocat l'aplicació més estricta de les normes de la circulació viària, i fins i tot el desplegament de "motoristes" (guàrdies civils en motocicletes) per patrullar les carreteres.

Així que la nova complexitat no afecta tan sols els funcionaris, sinó els eivissencs corrents. Un home de Sant Josep, amb referència a les llicències de pesca i autoritzacions per tenir casetes *varadero*, ho va resumir rodonament: "Ara hem de tenir permisos per tot!". Un altre home va pronosticar: "Prompte haurem de pagar per entrar en el Cel!".

b) Una major interdependència

El cas de l'aeroport va implicar (almenys per a Eivissa) una interdependència sense precedents de decisions als nivells locals, estatals i internacionals. Sembla que d'ara endavant els responsables de les llicències d'obres municipals de Sant Josep han de prestar més atenció no només a les lleis estatals i locals, sinó també a les possibles conseqüències de les seves decisions per als turistes britànics. A més, per protegir el seu comerç turístic, l'aeroport de l'illa ha de complir ara amb les normes de seguretat de l'associació dels pilots britànics.

c) Un augment de la "transparència"

El cas de l'aeroport d'Eivissa va tenir una cobertura internacional de la premsa i televisió. Lluny de ser una de les "illes oblidades" de Gaston Vuillier (citat més amunt), Eivissa proporciona en l'actualitat molt de material per als diaris, revistes i pel·lícules. A més dels articles de les columnes de vacances, hi ha històries d'interès humà tant sobre els nadius d'Eivissa com sobre els seus visitants, especialment els "hippies". També hi ha moltes històries –com la del cas de l'aeroport– que se centren en les activitats (o bé en la seva manca) dels administradors de l'illa: les expulsions dels "hippies"; els hotels inacabats i les piscines buides; els

problemes d'aigües residuals; riscos per a la salut; i similars. Naturalment, aquestes històries no agraden gaire als eivissencs en general i encara menys als empresaris o funcionaris, que les veuen com a "mala propaganda". A més de prendre mesures més enèrgiques per eliminar qualsevol motiu genuí de queixa, les autoritats locals lluiten constantment per superar la "mala propaganda" amb les seves pròpies campanyes publicitàries internacionals.

El turisme, doncs, tendeix típicament a generar publicitat de tot tipus. I confereix així un grau molt més alt de "transparència" a les activitats dels empresaris i administradors locals. D'ara endavant, serà molt més difícil que el procés administratiu funcioni com abans, és a dir darrere de portes tancades, amb només algunes breus declaracions públiques, curosament elaborades per a una premsa local o estatal censurada pel govern.[1]

d) La lletra de la llei

[1] L'incident de l'aeroport d'Eivissa proporciona un fort contrast amb el cas anterior de "MATESA", el qual encara estava arribant a la seva lenta conclusió al principi del meu treball de camp. L'afer MATESA va involucrar una llarga operació de frau al voltant de l'exportació il·legal de moneda, en la qual molts alts funcionaris (i possiblement alguns ministres del govern) estaven implicats directament. Malgrat les protestes freqüents dels redactors, tot l'assumpte (incloent-hi el procés penal i el debat a les Corts) estava camuflat de principi a fi en el secretisme oficial.

L'escala massiva del frau pot ser deduït de la multa de 1.658.397.352 pessetes (uns deu milions de lliures) que es va imposar a la persona culpable més important, Juan Vila Reyes, que també va rebre una condemna de tres anys de presó. Quaranta-sis altres persones van ser multades fortament i alguns d'ells van rebre també penes de presó de curta durada (DI, 20 maig 70, p. 4).

No va ser possible ocultar totalment l'afer, que va motivar sentiments anti-governamentals a tot l'Estat espanyol. Un eivissenc políticament moderat, per exemple, m'ho va resumir tot en l'observació que ell pensava que el règim havia fet coses bones per a Espanya, però que "en Franco ha deixat robar massa...". Hi ha un relat bastant llarg de l'afer en RUEDO IBERICO (1972: III, 41-109). Però el cas "MATESA" va genera molt poca publicitat si es compara amb els escàndols en altres llocs, especialment casos com el "Watergate" dels Estats Units.

La mateixa tendència oficial a encobrir-ho tot va fer-se evident en el cas de l'aeroport d'Eivissa, tot i que es tractava d'un assumpte menys sensible. Però els intents d'encobriment van fracassar en aquest cas, a causa de la implicació d'estrangers i la insistència dels pilots britànics davant els desmentiments formals espanyols, que més tard van haver de ser retirats.

Els apartats a)-c) indiquen l'existència de noves pressions fortes sobre els funcionaris d'acatar la lletra de la llei en comptes de seguir la vella normativa informal, modificant o ignorant els requisits legals per adaptar-los a les circumstàncies locals o als interessos personals. Els funcionaris ja no poden confiar en la discreció de tots els implicats, ni en la naturalesa local i limitada de qualsevol conseqüència imprevista.

Aquest punt va ser reconegut en diversos articles de la premsa en altres llocs, referint-se al cas de l'aeroport, per exemple:

> ...que después de Ibiza sea imposible en España entera levantar un sólo ladrillo si no es con todas las garantías públicas y privadas (un comentari en EL NOTICIERO UNIVERSAL, Barcelona, citat al DI, 18 febrer 71, p. 6).

> Este hecho contribuirá a sensibilizar a la opinión pública sobre el fenómeno social del urbanismo y las aplicaciones correctas del derecho positivo; en suma: a una mejor formación de la conciencia jurídica que como en toda contienda de esta clase serán los Tribunales quienes dictaminarán de quiénes fueron los derechos y quiénes cumplieron con las obligaciones (CÉSAR MOLINERO en LA VANGUARDIA, citat al DI, 17 febrer 71, p. 6).

Aquests comentaris eren ben encertats en quant al municipi de Sant Josep, almenys de moment. Un dia, per exemple, vaig escoltar a un funcionari que explicava pacientment a un estranger perplex que ho sentia molt, però els plans de l'edifici havien de tornar per rebre l'aprovació del Ministeri de l'Aire. Sí, ell sabia que això no havia estat el cas abans, però després de l'afer de l'aeroport...

Aquests efectes semblen bastant generals a Eivissa. Els josepins, per exemple, solen queixar-se en general, amb certa resignació, que "*Antes* hi havia més llibertat, però ara miren més en aquestes coses". Es fan comentaris semblants sobre activitats tan distintes com la pesca amb dinamita o portar un carnet de conduir. Algunes persones ens han preguntat si "aquestes coses se miren" a Anglaterra també. I, sovint, resumen els canvis amb el comentari que "ara tot va més recte!"; és a dir

que les normes han de ser acatades ara, en lloc de ser manipulades o ignorades a conveniència, sigui pels funcionaris o sigui pels ciutadans.

Hi ha, tanmateix, algunes aparents excepcions. Per exemple, diverses persones em van insistir que la pràctica de donar "propines" (suborns) ha augmentat en els darrers anys. Alguns d'ells van atribuir això –potser erròniament, almenys en part– al subornament dels funcionaris, etc. pels residents estrangers. Sembla probable que (assumint que s'ha produït realment un augment de la pràctica) això és més aviat un resultat de l'augment de les transaccions adients i la major pressa dels implicats. En aquest sentit, cal mencionar que, en el cas de l'aeroport, la situació d'emergència va obligar els funcionaris a prescindir de l'estructura formal provincial. En altres paraules, pot ser que els efectes a curt termini de la pressió turística sobre l'administració no coincideixin sempre amb els efectes a llarg termini, els quals constitueixen el tema d'aquest capítol.

e) La planificació

El cas de l'aeroport il·lustra també les noves pressions per a la planificació més estricta del desenvolupament. A l'Estat espanyol en general, en efecte, es comença a reconèixer que cal observar molt més curosament en el futur no només tots els requisits legals sinó algunes consideracions estètiques i d'altres:

> Tenía licencias administrativas, pero le faltaba la "luz verde" de un semáforo que por ahora se usa poco: el indicador de las buenas localizaciones hoteleras ("El terreno manda": EDITUR, 19 febrero de 1971, p. 135).

f) La burocratització

Els canvis analitzats als apartats a)-e) poden resumir-se com la creació d'un conjunt de pressions per a la burocratització de

l'administració d'Eivissa. Encara que potser algunes normes informals existeixin en totes les organitzacions formals, el procés de burocratització implica la implantació progressiva de procediments formals de més complexitat per substituir els mètodes tradicionals, implícits, o conformes només amb criteris personals. L'estructura informal establerta de l'administració d'Eivissa és soscavada pels efectes del turisme de masses, com il·lustra clarament el cas de l'aeroport. Això crea una forta pressió indirecta per a canvis compensatoris en l'estructura formal, reforçant les pressions directes sobre l'estructura formal les quals s'han descrit en els apartats anteriors. La magnitud d'aquestes pressions és indicada pel fet que han provocat la dimissió –després d'un mandat molt curt– d'un jove representant polític de la família més rica i poderosa de l'illa, tot i que no s'ha revelat cap prova concloent d'impropietat administrativa per la seva part.

CAPÍTOL 9

LES AUTORITATS I EL POBLE

El capítol anterior considera l'estructura d'administració d'Eivissa en gran mesura sense referència ni al grau d'implicació dels eivissencs nadius ni a la relació entre les autoritats i la gent comuna de l'illa, encara que algun material pertinent s'hi ha inclòs de manera incidental. Aquest capítol explora, per tant, aquests dos temes. Són importants per a una comprensió de l'organització social de l'illa, perquè la divisió entre els dos grans grups socials de nadius i gent de fora creua els límits horitzontals dels estrats socials d'una manera transversal. És a dir que la relació entre els autòctons i la gent de fora (especialment en l'administració) no és uniforme en tots els nivells socials. Tampoc no ha estat constant en el temps. I el turisme ha influït fortament en l'evolució recent en aquest sentit.

9.1 EL REREFONS

En l'època tradicional, el senyoriu d'Eivissa va romandre fermament en mans dels representants peninsulars –és a dir, de fora– dels consenyors eclesiàstics i del rei (que tenia, per cert, la sobirania final de tota l'illa, encara que era senyor directe només d'un sol quartó). Un eivissenc nadiu va esdevenir consenyor d'Eivissa al segle XVII: "l'Ille. Senyor lo Dor. Francesch Orvay de Blanes". Però ho va aconseguir només gràcies a la seva carrera eclesiàstica (un mitjà tradicional d'accés a la mobilitat social en una sola generació), convertint-se en l'Ardiaca de Sant Fructuós de Tarragona. D'aquesta manera es va convertir en consenyor d'Eivissa en un rol de foraster, no com un eivissenc; i, per causa del celibat, el seu senyoriu va morir amb ell (MACABICH, 1944). Els eivissencs, no obstant això, van tenir un paper important en la seva pròpia administració durant l'època tradicional, mitjançant els seus representants en la "Universitat" autònoma de l'illa. L'existència d'aquesta entitat va servir també per mantenir una

clara distinció entre els papers administratius de nadius i forasters a l'illa; però aquesta distinció va desaparèixer més tard, amb importants conseqüències.

La conquesta castellana de Catalunya va portar, com hem vist, a una major dominació de l'administració eivissenca per part de forasters. Però no va suposar la desaparició dels funcionaris nadius, que van continuar formant una important (encara que canviada) part de l'administració quotidiana. Els càrrecs més alts de l'illa, del cap militar i del cap civil del govern local (tots dos delegats de les autoritats provincials a Palma de Mallorca), estan encara, avui en dia, ocupats normalment per persones de fora. Altres càrrecs permanents que s'escullen a nivell estatal inclouen el secretari municipal, mestre d'escola i carter de poble. Per conveniència, no obstant això, els carters solen ser homes locals. Fins fa poc, els mestres d'escola a Eivissa incloïen una elevada proporció de mallorquins i altres; però això era en part a causa de la manca d'eivissencs adequadament qualificats, i ara els mestres d'escola nadius hi són cada vegada més comuns. Els alcaldes, els regidors, els representants a la Diputació Provincial i els jutges de pau –per conveniència també– són normalment eivissencs nadius. La majoria dels capellans rurals han estat també nadius, tot i que els càrrecs eclesiàstics més alts (p. ex. el de bisbe) han estat ocupats més sovint per persones de fora. Finalment, hi ha uns quants guàrdies civils eivissencs que estan estacionats de tant en tant a Eivissa (encara que no al seu poble natal): no obstant això, serien disciplinats i/o transferits en cas de sospites d'influències conflictives per la lleialtat nativa.

Tot i la disminució de l'autonomia de l'illa, doncs, la Nova Planta va dependre encara d'una barreja de domini directe i indirecte. Però, mentre que anteriorment els funcionaris de fora havien participat en l'administració eivissenca només al nivell més alt; a partir d'aleshores estaven implicats en tots els nivells fins als del municipi i del poble. En altres paraules, ja no hi havia cap distinció clara entre les autoritats natives i les de fora. Tots els funcionaris locals, independentment del seu lloc de naixement, formaven de llavors ençà part d'una estructura estatal; la naturalesa centralitzada i

castellana de la qual va simbolitzar-se en l'ús obligatori del castellà en tots els assumptes oficials.

Atès que tots són nomenats ara des de fora en comptes de ser escollits pels eivissencs mateixos, els funcionaris principals han esdevingut representants del govern central –i no de la gent local– tant si han nascut a Eivissa com si no. Aquesta situació produeix alguns fenòmens curiosos d'interacció simbòlica. La gent eivissenca tendeix a utilitzar el castellà per adreçar-se als funcionaris nadius, fins i tot fora de qualsevol context oficial. Per exemple, el mestre d'escola del poble de Sant Josep provenia de Vila i era un defensor entusiasta del dialecte i folklore eivissenc: no obstant això, la gent gran del camp es dirigia normalment a ell en castellà, per bé que de vegades tenien dificultats per parlar-lo. A més, com em va explicar ell, la mateixa gent continuava parlant-li sovint en castellà sense adonar-se aparentment que ell els havia fet respostes diverses vegades en el dialecte.[1] D'altra banda, per bé que es feia referència dialectalment al mestre d'escola com "es mestre", la gent se li adreçava normalment amb la forma castellana del seu nom. En una ocasió, per exemple, quan vaig parlar a una dona sobre el seu veí "en Pere, es mestre", ella va tardar una estona a adonar-se de qui parlés jo i llavors ella va exclamar: "Ah si! Vols dir Don Pedro, no és ver? Jo li dic sempre "Pedro".[2]

---

[1] Això ha estat corroborat per la meva pròpia experiència. En algunes ocasions he mantingut converses sorprenentment llargues d'aquesta forma asimètrica ("bilingüisme passiu"): mentre jo parlo en el dialecte eivissenc del català, l'altra persona parla castellà, sense mostrar cap senyal d'adonar-se que jo no estic parlant també "la llengua dels forasters". Després d'una estona, curta o llarga, una mirada de sorpresa sol indicar la consciència sobtada del fet, i llavors segueix una discussió bastant estàndard sobre la raresa que una persona de fora sàpiga parlar el dialecte. Aquesta digressió sol ser acompanyada per un canvi més o menys brusca des de la cortesia formal a una alegre calidesa: un home, per exemple, em va felicitar immediatament, prement la meva mà en l'encaixada prolongada del pagès eivissenc; un altre em va oferir una beguda; i així successivament. De fet, aquesta associació entre la gent de fora i l'ús del castellà és tan forta que, de vegades, quan un eivissenc em presenta a un altre eivissenc amb l'anunci emfàtic que "aquest senyor sap parlar com naltros" o "millor que naltros", el nou conegut hi assenteix cortesament però m'adreça immediatament després en castellà –davant l'empatx patent del presentador– fins que finalment s'adoni que això realment no és necessari.

[2] L'ús del títol honorífic "Don" relaciona també la condició dels funcionaris i altres figures públiques (siguin nadius d'Eivissa o no) amb la de les persones de fora. El seu ús a Eivissa és molt similar al descrit per a Andalusia per PITT-RIVERS (1961: 72-74).

9.2 L'ILLA DIVIDIDA: LES AUTORITATS CONTRA EL POBLE

Des de fa molt de temps hi ha hagut algun reclutament d'eivissencs de tots els nivells socials per part de les autoritats. Així, algunes persones més aviat pobres van trobar una alternativa a l'emigració convertint-se en mariners mercants o de guerra. Altres (menys) es van unir a la guàrdia civil. I unes quantes persones (generalment, encara que no invariablement, de les famílies pageses acomodades) van fer-se sacerdots. Però, en general, les persones més estretament relacionades amb l'administració (en contextos tant oficials com laics) han provingut sempre dels estrats socials superiors de cada municipi, ciutat o poble. Clarament, això és així perquè els interessos i les actituds d'aquestes persones han estat més similars als dels administradors de fora que als dels eivissencs més pobres que ells. Per tant, els estrats superiors natius tendeixen a formar un grup intermedi entre la gent del món exterior i la gent local, pertanyent completament ni a l'una ni a l'altra. En efecte, sembla que això és una característica bastant general de les relacions entre els "estats-nacions" i les seves "regions". Pitt-Rivers ha utilitzat l'etiqueta apta "el grup dirigent" (*the ruling group*) per la barreja de forasters i rics nadius en els càrrecs oficials o semioficials d'un poble andalús:

> Qui comprèn, exactament, el que he anomenat el grup dirigent, i de quines maneres es diferencien de la resta de la comunitat? A més dels terratinents i la gent professional, hi ha els propietaris de les empreses més grans, els funcionaris municipals i de la justícia, i les persones que tenen influència en els assumptes sindicals o de l'església; és a dir, tota la gent que té el poder efectiu (PITT-RIVERS, 1961: 67).

Els "grups dirigents" d'aquest tipus són d'origen relativament recent als municipis rurals d'Eivissa: deriven dels canvis administratius dels segles XVIII i XIX. Però aquesta tendència oligàrquica havia estat evident des de feia molt de temps entre els estrats superiors de Dalt Vila i, durant el segle XVIII, la gent més acomodada va adaptar-se ràpidament al nou sistema d'administració sota Castella, adoptant la parla i la indumentària

castellanes, tal com ens deixa clar el següent extracte d'una descripció d'Eivissa de l'any 1746:

> La Villa se compone de unas doscientas casas, la mayor parte antiquísimas y distinguidas, y de nueve cientas personas de todas edades, que visten a la Española, cuyo idioma hablan perfectamente. El Arraval está al pie de la Villa a la lengua del mar; pero es mucho mayor que la Villa, pues se compone de quatrocientas y veinte casas y de mil setecientas personas, que hablan a la mallorquina.[1]

Així va ser que els eivissencs autòctons es van dividir en dos grans grups socials diferents, els interessos dels quals eren molt sovint oposats: "els senyors" i "el poble".[2] Des de feia molt de temps, una divisió d'aquest tipus havia estat molt rellevant a l'illa més gran, Mallorca.[3] Però, per contrast, el virrei i els nobles que fugien de la revolta de les Germanies de Mallorca del segle XVI havien trobat un refugi segur en Eivissa, una illa més estable socialment aleshores: el 1522, de fet, els eivissencs van lluitar contra un atac pels rebels mallorquins i així van guanyar una carta d'agraïment de l'emperador Carles V.[4] És cert que hi va haver protestes esporàdiques dels eivissencs humils sobre les activitats dels més benestants durant l'època tradicional; però aquestes protestes només van esdevenir freqüents i fortes en l'època intermèdia –sobretot durant la primera meitat del segle XIX– quan la divisió entre el grup dirigent dels senyors i el col·lectiu de la gent comuna s'havia fet més rellevant (en alguna ocasió, almenys) que la seva identitat compartida d'eivissencs autòctons.

---

[1] Extracte d'un fullet publicat l'any 1746 per l'Ajuntament de tota l'illa; publicat més recentment a MACABICH (1966-67: I, 462-63).

[2] Encara que grups dirigents separats tendien a formar-se en els diversos municipis rurals durant el segle XIX, els seus membres eren, fins fa poc, o bé enllaçats mitjançant interessos comuns o bé molt subordinats als membres de l'oligarquia de Vila, a causa de la concentració del comerç i administració dins la ciutat. Per tant, ha estat normalment possible parlar sociològicament d'un grup dirigent únic a l'illa, encara que el turisme ha modificat aquesta situació recentment.

[3] Vegeu MELIÀ (1967), especialment cap. II, "Ciutat i part forana" (pàgines 47-66).

[4] Uns quants artesans eivissencs estaven implicats en la revolta, però no van poder aconseguir cap seguici d'importància a Eivissa. Vegeu, per exemple, FAJARNÉS TUR (1957); i MACABICH (1966-67: I, 369-72).

El geògraf humà Vila Valentí ha representat les revoltes populars a Eivissa en termes d'una divisió d'interessos entre camp i ciutat:

> El levantamiento del campo constituye una manifestación de revuelta contra la ciudad y el patriciado urbano que la dominaba, oligarquía que casi siempre no obrara más que en su propio y único interés (VILÀ VALENTÍ, 1963: 95).

Aquesta afirmació és correcta en part, però cal assenyalar que de vegades els pagesos van actuar conjuntament amb els vilers humils: és a dir que la divisió més crucial era la que hi havia entre l'oligarquia del vell recinte emmurallat i la resta dels eivissencs, tant si habitaven al camp com si eren de la part extramurs de Vila.

La nit del 25-26 de març, 1806, "juntáronse un número considerable de gentes armadas" (Cita de MACABICH, 1966-67: II, 10) dels quartons de Santa Eulària i Balanzat, i van marxar cap a la plaça de Vila per protestar contra els últims impostos. La protesta va ser suprimida ràpidament, i les autoritats de l'illa van rebre una carta d'agraïment del rei, que esmentava les autoritats seculars, els governadors civils i militars, i el bisbe: és a dir, el conjunt del "grup dirigent". Un dels líders de la protesta va ser condemnat a deu anys de presó a les Filipines i quatre anys d'exili, i li van donar amb menyspreu una advertència que "sin que le sirva de disculpa su rusticidad e ignorancia" ell segurament seria penjat si tractés d'escapar-se o mai repetís l'ofensa (cita de MACABICH, 1966-67: II, 10). Altres persones van rebre penes similars o menors. Però, malgrat aquests càstigs exemplars, sembla que el 1810 un altre aixecament va necessitar per a la seva supressió la intervenció de vaixells armats amb canons (MACABICH, 1966-67: II, 12). El 1821, els pagesos armats es van unir amb alguna gent de Vila per fer una protesta, que va aconseguir un resultat concret: la destitució temporal d'un jutge i un funcionari impopulars. Entre altres sol·licituds en aquesta ocasió, la gent va argumentar també "que tengan todos los habitantes de la isla dos fanegas anuales de sal cada año, como las tenían desde tiempo inmemorial" (cita de MACABICH, 1966-67: II, 28). Ja s'ha fet referència a una altra revolta el 1822, que es va fonamentar en l'oposició rural a les noves divisions

municipals i procediments electorals, però alhora es va protestar per la introducció d'un impost en suport del Jutjat de Primera Instància: tot això va resultar en l'empresonament de vint-i-tres pagesos durant uns dos mesos (MACABICH, 1966-67: II, 32). Aquests van ser anys de gran pobresa per a molta gent del camp: havien de menjar garroves i, fins i tot, fulles de parra en algunes ocasions. Amb el suport de vegades de part de les autoritats de l'illa, la gent va fer repetides peticions al rei per l'alleujament dels impostos pendents de pagament, sense cap èxit. El 1824, els recaptadors d'impostos van ser acompanyats de soldats, els quals van sufocar un altre aixecament; i, el 1829, dos dels líders dels rebels de l'any 1824, que estaven amagats als puigs, van ser condemnats en absència a deu anys de presó a l'Àfrica. La repressió contínua de les protestes populars, doncs, va impulsar la creació de bandes fora de la llei en àrees remotes del camp, la qual cosa va agreujar encara més les relacions entre les autoritats i la gent comuna. Una revolta de més envergadura, el 1835, va involucrar gent de tota l'illa, tant de la ciutat com del camp: tres dels líders van ser executats, mentre que d'altres van ser empresonats o desterrats.[1] Més tard, durant la dècada de 1860, diverses protestes i revoltes a Eivissa van reflectir els esdeveniments contemporanis a nivell estatal: eren principalment instigades per la gent de la Marina, a qui es van unir ocasionalment alguns pagesos. Però la dècada de 1870 –i especialment els anys de la Primera República (1873-75)– va portar la fi del malestar popular greu d'Eivissa, quan una política de satisfer algunes de les demandes populars va substituir la crua repressió anterior. De fet, sembla que la divisió entre "el grup dirigent" i la gent comuna no va engendrar més incidents públics de violència greu fins a la Guerra Civil dels anys trenta, encara que els sentiments antiautoritaris i anticlericals van perdurar a l'illa i es van expressar públicament de tant en tant, sobretot durant les celebracions de "carnestoltes" (carnaval).

[1] MACABICH (1966-67: II, 53) dóna detalls de més de quaranta persones que van participar-hi, incloent uns exiliats polítics peninsulars. Aquests polítics exiliats a Eivissa semblen haver estat bastant importants en l'enfocament de les queixes populars durant aquest període, especialment a la ciutat.

Es podria preguntar com aquesta llarga seqüència de revoltes populars a Eivissa al segle XIX es pot conciliar amb les afirmacions freqüents en altres apartats d'aquesta tesi sobre la moderació política de la majoria dels eivissencs. Ara bé, sembla que en general les revoltes pageses a Eivissa van tenir propòsits més aviat limitats i específics, en lloc de demandes polítiques àmplies o revolucionaries: no buscaven, per exemple, ni un nou ordre d'estratificació ni un nou tipus de tinença de la terra. Algunes de les principals queixes dels pagesos es van expressar en balades, com il·lustra el següent extracte d'una balada sobre els esdeveniments de la dècada de 1860:

> Tots es dies mos creixien
> en sa contribució,
> no podíem fer tabac
> per fumar un fumador,
> ni podíem tenir armes
> per guardar-mos d'un traïdor
> que ja estàvem més subjectes
> que es que estàn a sa presó.
>
> (Publicat en MACABICH, 1966-67: II, 94)

Les revoltes en què van participar els vilers solien tenir un to polític més marcat; potser a causa de l'exposició més gran de la gent de la ciutat a les idees externes, sobretot a les dels presos polítics peninsulars que estaven exiliats aleshores a Eivissa, alguns dels quals van exercir certament un paper actiu en alguns aixecament populars. No obstant això, tan bon punt com les autoritats es van mostrar disposades a prestar més atenció a les demandes populars, la gent eivissenca va tornar al seu estat habitual pacífic, tal com testifiquen totes les descripcions de l'illa de l'últim quart del segle XIX ençà. I, com s'ha indicat anteriorment, fins i tot els interessos i idees oposats durant la Guerra Civil no van engendrar actituds extremes entre la gran majoria dels eivissencs.

Malgrat la naturalesa específica de les queixes populars, tanmateix, hi havia dos clars temes subjacents. En primer lloc, hi havia un ressentiment envers qualsevol mesura que fos dissenyada per augmentar el poder de les autoritats designades i per disminuir alhora la participació popular (per

exemple, la supressió de les armes de foc). En segon lloc, algunes de les accions de les autoritats, que a primera vista semblen arbitràries, només es poden explicar en termes d'una hostilitat profundament arrelada envers la cultura popular de l'illa, la qual va més enllà de les consideracions purament monetàries com la recaptació d'impostos.

Sota el règim medieval de l'illa, l'Església havia estat l'autoritat que s'ocupava generalment tant del control de les males conductes politicoeconòmiques com de la supressió de totes les formes d'heterodòxia religiosa o immoralitat; culminant amb les activitats de la Inquisició. Els informes més antics dels visitadors eclesiàstics a Eivissa solien incloure alguns comentaris favorables sobre la pietat en general dels eivissencs, juntament amb crítiques d'una petita minoria d'ells pel seu comportament heterodox. Però el següent extracte de l'informe de la visita consenyorial de l'arquebisbe de Tarragona, el 1726, és interessant perquè revela intents de suprimir certs elements de la cultura pagesa; incloent-hi tant la forma tradicional del festeig a casa de la noia com també elements del culte religiós extern dels eivissencs, els quals combinaven activitats religioses amb recreacions seculars:

> Comenzó su visita, según costumbre, por la iglesia mayor, siguiendo las demás de la Villa y pasando luego a los Cuartones. Corrigió censurables corruptelas de la Residencia o Comunidad de Santa María, y dio para toda la isla cuidadosas normas de mejoramiento religioso y moral. Prohibió en particular, con pena de excomunión, diferentes tratos usurarios, y entre los mandatos referentes a la campiña, [...] la comunicación entre los encartados, mandado [sic] a los Rectores que, constándoles que el Promès entrase en la casa de la Promesa, no se llevase adelante el casamiento sin haber dado cuenta al Vicario General. Como asimismo, con otras prácticas supersticiosas, la de 'rodar la terra', en la siguiente forma: "Esto es el visitar las iglesias de la Villa y Quartones consecutivamente en virtud de promesa, para cuyo efecto se juntan muchos hombres y mujeres, y lo que es devoción y piedad se convierte en profanidad, bailes, canciones y en quedarse repetidas veces en la campaña debajo de los árboles los hombres y mujeres, de que han resultados grandes daños" (Un informe sobre la visita oficial de l'arquebisbe de Tarragona el 1726, en MACABICH, 1966-67: I, 470-71).

A partir de la segona meitat del segle XVIII, aquestes funcions van ser assumides cada vegada més per les autoritats seculars de l'Estat, les quals tenien preocupacions primàries bastant diferents de les de l'Església, encara que les dues institucions actuaven conjuntament sovint, per exemple en els intents de suprimir les pràctiques populars tradicionals que estaven en contra dels seus interessos i/o filosofies. Les autoritats estatals, naturalment, tenien més interès en assimilar els eivissencs a la cultura laica "nacional" (és a dir, espanyola i estatal), així com a l'estructura administrativa "nacional", amb menys èmfasi sobre els aspectes religiosos i morals.

En conseqüència, la gent del camp va ser la més afectada, perquè havia conservat una distintiva cultura autòctona; mentre que els eivissencs de Vila (incloent-hi els de la ciutat extramurs) s'havien mostrat històricament més susceptibles a les influències castellanes. A partir de finals del segle XVIII, per tant, hi va haver esforços freqüents per aconseguir l'abandonament per part de la gent del camp del seu patró tradicional d'assentament dispers, que era vist com l'obstacle bàsic a la seva "civilització".[1]

També hi va haver intents freqüents per part del "grup dirigent" d'eliminar diversos costums populars, per exemple: "El miércoles último tuvo lugar una reunión de personas influyentes en la isla, en la que se trató de buscar los medios más oportunos para lograr que desaparezcan ciertas costumbres que tienen nuestros campesinos y que son causa y origen de frecuentes desgracias".[2] Els "mitjans més oportuns" incloïen sermons, decrets municipals i l'ús de la força: la guàrdia civil havia estat fundada en 1844, principalment per acabar amb el bandolerisme i contraban; però aviat es va convertir en un poderós mitjà per a la supressió de certs costums que

[1] Vegeu també la secció 2.5, més amunt. Cal assenyalar que l'associació de la cultura de la ciutat amb la civilització era compartida entre les autoritats que seguien els principis de la il·luminació despòtica i aquelles que tenien idees més liberals, com es veu clarament en els periòdics informes oficials sobre la condició d'Eivissa: diversos d'aquests informes s'han reproduït en MACABICH (1966-67), entre altres fonts. Compareu també l'assaig "La civilización es civismo" (UNAMUNO, 1964: 68-74).

[2] Un informe de premsa de l'any 1884, citat a MACABICH (1966-67: II, 123).

no agradaven als dirigents d'Eivissa. A més, de vegades, s'empraven mètodes indirectes, mitjançant l'estructura política clientelista de l'illa.[1]

En particular, es van dirigir els esforços de les autoritats seculars a erradicar la pràctica de portar armes de foc o els tradicionals ganivets eivissencs de combat, la qual derivava de l'època anterior quan tots els homes eivissencs havien estat membres de la milícia de l'illa.[2] Des del punt de vista de les autoritats, aquest costum tenia el clar desavantatge que donava a la gent comuna algun poder real per resistir mesures impopulars com la imposició de nous impostos, la prevenció del contraban o el compliment del monopoli del tabac.[3]

Però algunes tradicions arrelades eren també mal vistes per les autoritats en general, sobretot les associades amb el festeig: a les cases disperses del camp, les al·lotes núbils solien festejar amb diversos pretendents al seu torn, als vespres acordats i dies de festa. A part d'ofendre la moralitat monògama de l'Església, aquest sistema va donar lloc a baralles o duels de vegades fatals entre pretendents rivals; i la manca total de col·laboració de la gent del camp amb les autoritats judicials feia difícil l'aplicació de la justícia als contrincants supervivents (vegeu, per exemple,

---

[1] L'historiador Macabich era alhora un sacerdot influent i va participar com a tal en la repressió de diversos costums populars. Ell ens descriu, per exemple, com va buscar el suport dels "caps de partit" del camp amb qui tenia amistat per aconseguir per primera vegada la supressió de "l'enterrament del gat": una farsa anti-autoritària (amb un to fortament anticlerical) que solia finalitzar els actes de Carnestoltes (Carnaval) a Eivissa al segle XIX (MACABICH, 1966-67, II, p. 154; FAJARNÉS CARDONA, 1958, p. 165). El Carnaval va ser prohibit completament pel règim franquista després de la guerra civil de 1936-39: hi va haver intents a revifar la tradició a Eivissa durant els anys 1950 però no eren ben vists per les autoritats. Encara avui (1970-1971), se solen veure-hi només uns quants joves, nois i noies, amb disfresses tradicionals i modernes, que deambulen amunt i avall durant el dia de Carnaval, sota la mirada de les patrulles de la guàrdia civil i la policia militar.

[2] Tant recentment com el 1873, dos mesos després d'un edicte municipal contra l'ús d'armes de foc a Vila, les autoritats de l'illa van trobar necessari recórrer novament a les patrulles de vigilants civils, davant d'una possible visita dels insurgents cantonalistes de Cartagena (MACABICH, 1966-67: 108-109).

[3] Fa molt de temps que els eivissencs cultiven i preparen el seu propi tabac de forta olor – "tabac de pota"– que encara (1970-1971) és fumat per alguns homes vells: és a dir, els intents de supressió mai no van tenir gaire èxit en aquest cas, i les autoritats van deixar finalment que continués el seu cultiu, però només per al consum familiar.

NAVARRO, 1901: 10-13). Els diversos mitjans oficials de repressió van tenir poc èxit inicial en aquest cas. Abans de la guerra civil, petites bandes ("colles") de joves solien vagar pel camp eivissenc a la nit, especialment els dies de festa, per reunir-se amb els seus amics i per jugar a cartes, prendre una copa o participar en el festeig, o bé seriosament o bé simplement com un entreteniment. De vegades cridaven els uns als altres a través de les valls, utilitzant un especial crit tradicional amb to buit, conegut com un "uc".[1] Això podia servir simplement com una expressió d'eufòria, o per desafiar rivals. Alguns homes joves solien utilitzar una mena de "veu de cap" per evitar el reconeixement a la nit.[2] Encara avui, la gent no solen intercanviar salutacions al camp quan fa fosc, llevat que es reuneixin en un indret il·luminat.[3] A més de ser, com les pistoles, una arma portàtil comuna, els trabucs van tenir un paper més inofensiu en el festeig: solien ser descarregats de sobte prop dels peus d'una al·lota admirada (que no havia de mostrar ni sorpresa ni por) o quan el pretendent havia sortit de la casa de l'al·lota a la nit (sempre segons estrictes regles d'etiqueta). Totes aquestes pràctiques van ser finalment prohibides. Els homes més grans de Sant Josep recorden com, abans de la guerra civil, els guàrdies civils solien dur els joves que agafaven en l'acte de desafiar aquestes prohibicions cap a la caserna de Sant Antoni (aleshores no hi havia una casa de la guàrdia civil a s'Arraval de Sant Josep), on tallaven els cabells dels joves i "els hi donaven molta de llenya", a més de confiscar-ne qualsevol arma seva.

Els altres costums prohibits incloïen els jocs d'atzar. Hi ha un document existent de l'any 1346 que detalla una ordre de tancament de les

---

[1] Els "ucs" van ser encara una pràctica comuna en la dècada de 1930, segons el relat contemporani de primera mà de PAUL (1937). Una demostració per a mi d'un ancià el 1970 sonava aproximadament com: "a-tu-u-u-i-a-a-a-ai!"

[2] Aquesta pràctica em van esmentar alguns homes grans de Sant Josep. El terme "veu de cap" ("head-voice") és de VUILLIER (1897: 132), que descriu com va ser utilitzada una nit, mentre ell es passejava amb un mestre local, per alguns joves que hi passaven,.

[3] Amb el patró d'habitatges dispersos, la gent del camp té encara bones raons per ser cautelosa a la nit. Per exemple, el 1970-71, se solia determinar curosament la identitat i el propòsit d'un visitant a la casa abans d'obrir-li la porta a la nit. I una pregunta en castellà sobre si hi hagués algú a casa no solia provocar cap mena de resposta.

cases de joc a Eivissa (publicat a MACABICH, 1966-67: I, 303-4). Però les intervencions oficials d'aquest tipus van ser encara freqüents al segle XIX (vegeu, per exemple, MACABICH, 1966-67: II; 83, 104, 111). És a dir que les mesures havien tingut poc efecte en el passat: de fet, els jocs d'atzar són populars a tots els nivells socials d'Eivissa avui (1970-71). Els jocs en els bars es limiten normalment a petites apostes que no sobrepassen els límits de la tolerància oficial; però, pel que sembla, les sessions privades –en què el joc *el monte* sol formar-hi part– arriben a tenir-hi apostes molt més altes. La ludopatia (o fer apostes desmesurades) sol evocar desaprovació, pena o derisió entre la gent a nivell popular i oficial. Però també proveeix material per a les històries orals, segons les quals el perill d'intervenció (només de tant en tant) pels guàrdies civils hi afegeix un toc d'emoció en comptes de dissuadir la pràctica: els participants detinguts només han de pagar una multa, ja que la infracció no es considera gaire greu.

En canvi, la pràctica de la pesca amb dinamita es considera teòricament un delicte prou greu perquè implica consideracions econòmiques, l'ús d'explosius, i un risc de lesions físiques (a causa d'explosions prematures), en lloc de les consideracions només morals que s'apliquen als jocs d'atzar. Els pescadors atrapats poden rebre penes de presó. Els intents de suprimir la pràctica daten del segle XIX (MACABICH, 1966-67: II, 149), però sembla tanmateix que va esdevenir especialment estesa a l'illa durant la segona meitat del mateix segle, com també durant els períodes més pobres del segle XX, quan va proporcionar un mitjà important per complementar la dieta d'algunes famílies humils del camp d'Eivissa. Tot i que ja no té cap importància econòmica, alguns homes –tant vells com joves– del camp continuen fent (menys sovint) la pesca amb dinamita i, com en el cas del joc, la seva proscripció hi afegeix un toc d'emoció. El 1971, un home va ser detingut per pescar amb dinamita en la zona de Sant Josep. (Pel que sembla, va ser capturat completament per casualitat: un funcionari de pesca, de vacances a Eivissa, el va veure mentre pescava molt de matí vora un tram de costa remot, i li va donar una sorpresa considerable, detenint-lo quan desembarcava.) Però aquestes

detencions són relativament rares perquè els pescadors amb dinamita embarquen a la nit o a primera llum, i van de vegades als illots sense habitants, vigilant sempre per vaixells patrullers o altres riscos. I, en tot cas, els guàrdies civils i altres autoritats tenen ara massa feina per preocupar-se dels pescadors amb dinamita.

L'antagonisme oficial envers els costums camperols es va basar, com s'ha demostrat, en una varietat de motius polítics, econòmics i morals. Hi havia també prohibicions per altres raons, com per exemple la preocupació fonamentada sobre la higiene, sobretot a la ciutat d'Eivissa, on hi havia edictes de tant en tant contra la pràctica habitual de mantenir-hi porcs amollats (vegeu, per exemple, MACABICH, 1966-67: II, 129-30). Però la desaprovació oficial d'alguns aspectes de la cultura pagesa no es pot explicar fàcilment en termes d'aquest tipus de motius específics: als anys trenta abans de la guerra civil, per exemple, segons PAUL (1937), la desaprovació oficial es dirigia fins i tot a les cançons i instruments musicals tradicionals dels pagesos. En el cas de la guàrdia civil, això es podria explicar potser per la seva incapacitat de comprendre els versos dialectals de to irònic. Però, de vegades, resulta evident que les autoritats estaven motivades per un antagonisme bastant general envers tots els aspectes de la cultura popular, veient-la com un obstacle per a l'establiment d'una cultura homogènia d'estat nació. La repressió de les llengües i dialectes "regionals" és, per tant, només el paradigma més conegut dels intents seculars d'erradicar les diverses cultures populars de l'Estat espanyol.

Com hem vist, aquests intents no van ser gaire sovint completament reeixits. Però no s'ha de subestimar el pes acumulat de les accions oficials durant llargs períodes, i, sens dubte, van fer un paper important en els canvis considerables que van tenir lloc en els costums i cultures de l'illa durant l'època intermèdia. I cal notar diversos altres factors que van servir per reforçar els efectes de les campanyes oficials:

i) Les innovacions tècniques van canviar gradualment la cultura material dels eivissencs. Per exemple, el seus distintius vestits locals de confecció completament casolana van donar pas a vestits fets de teles importades, els

quals incorporaven al principi estils semi-tradicionals, però que més tard es conformaven cada vegada més a les modes espanyoles i urbanes.
ii) Els emigrants i mariners retornats, a més dels homes joves que treballaven a la ciutat d'Eivissa (hem de tenir en compte que el seu nombre havia estat limitat oficialment fins al segle XIX), van començar a introduir noves modes a la gent del camp: tenien una influència important sobre el vestit, la llengua, les idees i els costums populars (especialment els del festeig). Aquests homes semblaven molt sofisticats ("espavilats") als seus amics i familiars del camp, i l'augment d'aquest contacte indirecte amb cultures urbanes o exteriors va servir per reforçar la visió negativa de la cultura popular, la qual les autoritats havien intentat inculcar en la gent del camp des de feia molt de temps.
iii) La difusió de l'escolarització estatal a l'illa ha assimilat almenys parcialment tots els eivissencs més joves a la cultura castellana "nacional". Per exemple, tot i que parlen encara el dialecte de l'illa com a primera llengua, la majoria saben llegir i escriure només en castellà. A més, hi ha diferències notables de vocabulari i fraseologia entre ells i la gent gran, amb un afegit considerable de paraules castellanes. De fet, moltes persones del camp creuen firmament que no és possible escriure en eivissenc: això és un exemple cridaner de l'impacte de les polítiques oficials com a mínim en aquest sentit.

Els canvis progressius que van resultar d'aquests diversos factors es poden seguir a través de les descripcions successives de la vida eivissenca dels visitants estrangers durant els últims cent anys, així com en les obres escrites i els records orals dels mateixos eivissencs. Als escrits de finals del segle XIX i principis del segle XX, hi ha relativament poca evidència de canvis en la vida de la gent del camp. Però, al començament de la dècada de 1930, trobem que l'ús d'armes de foc (excepte per a la caça) o dels ganivets de combat havia esdevingut molt més inusual; i que, a poc a poc, el tradicional estil de festeig "amb molts" donava pas al festeig en parelles acompanyades de "carabina". La guerra civil va causar una suspensió de moltes activitats habituals, algunes de les quals –com, per exemple, les

trobades de ball tradicional vora els pous i fonts del poble en certs dies estivals de festa– no s'han revifat encara (1970-71). El turisme, amb les seves pressions addicionals per als canvis culturals, va començar a créixer durant la dècada de 1950, abans que la societat i la cultura de l'illa haguessin tingut temps per recuperar-se de l'impacte desintegrador de la guerra.

9.3 ELS EFECTES DEL TURISME

Els efectes del turisme sobre les divisions i les tendències que es descriuen en aquest capítol han estat més aviat mixtos. D'una banda, diversos efectes han tendit a disminuir la importància de la divisió entre els espanyols forasters i els eivissencs nadius, com també la divisió entre les autoritats i la gent comuna; d'altra banda, certs altres efectes han tendit a augmentar aquestes divisions. Per tant, els dos grups oposats d'efectes es descriuran per separat. (No obstant això, haurem de tenir en compte que l'oposició entre els efectes "integradors" i "divisius" no és sempre senzilla, ja que la integració a un nivell pot estar relacionada amb la divisió a un altre nivell.)

a) Efectes integradors

i) L'augment de la importància econòmica d'Eivissa relativament a la resta de l'Estat espanyol ha estimulat més pressions per a l'autonomia de l'illa, com s'ha explicat al Capítol 8. D'altra banda, però, hi ha una llarga història de sol·licituds que més llocs oficials i semi-oficials siguin ocupats per eivissencs nadius (és a dir, sense canviar-hi necessàriament l'estructura). Ara, per primera vegada –si deixem a banda els períodes republicans–, sembla que això està passant, i el procés ha estat ajudat per un augment del nombre d'eivissencs nadius amb formació professional adequada.
ii) El turisme ha produït una millora ràpida en el nivell de vida dels eivissencs més pobres. A la gent del camp els ha proporcionat llocs de treball

(en els hotels, etc.) d'un caràcter similar als de la gent de Vila. Això els ha fet possible la compra de revistes, ràdios i televisors, que introdueixen la cultura "nacional" de l'Estat a les seves llars. I s'han creat per a ells nous grups de referència, tant espanyols com estrangers. En resum, el turisme ha actuat en combinació amb altres factors (com ara les innovacions tècniques, l'ensenyança estatal, etc.) per assimilar els costums rurals de l'illa als urbans. Per tant, els aspectes distintius de la cultura rural, els quals van ofendre tant les autoritats en el passat, han desaparegut ara en gran mesura, o bé s'han convertit en relíquies pintoresques. I, per bé que el patró d'assentament al camp és encara predominantment dispers, això té menys importància social que antigament, perquè tota la comunicació intra-illa és ara més fàcil i ràpida (aquesta millora és alhora una resposta a les noves demandes del turisme i una conseqüència indirecta de la nova riquesa turística).

Almenys a primera vista, les diferències visibles entre "els senyors" i "el poble" han disminuït també. En els darrers anys, mentre els ex-pagesos han anat conformant-se a la moda europea i, per tant, es vesteixen "com els senyors", aquests últims han tendit a deixar de portar algunes peces distintives, com ara la mantellina (que encara s'usava en la dècada de 1950). En el passat, només "els senyors" podien permetre's viatjar a l'església en carruatges de luxe ("carros amb molls") o, més tard, en cotxes. La gent comuna caminava o viatjava en carros de feina. Ara, tot i que encara és possible detectar-hi algunes diferències visibles, són més subtils que no abans i no són una indicació tan segura de l'estatus social, a diferència de la mera riquesa.

Almenys en tots aquests aspectes, doncs, la dicotomia que existia a Eivissa entre "els senyors" i "el poble" ha estat desdibuixada pel turisme.
iii) Unes consideracions semblants s'apliquen a la divisió entre les autoritats i el poble. En particular, la presència de molts estrangers a l'illa tendeix a reforçar qualsevol sentiment existent d'una identitat nacional espanyola. És cert que, a un altre nivell, aquesta identitat nacional espanyola és minada per la presència no sempre desitjada dels immigrants peninsulars: en

aquest cas és la identitat eivissenca que es veu reforçada. Però, tots dos d'aquests límits entre "gent de fora" i "gent d'aquí" creuen transversalment (*cross-cut*) el límit més horitzontal entre "ses autoritats" i "es poble" d'Eivissa.

La importància d'aquests nous efectes transversals és especialment clara, per exemple, en el cas de la guàrdia civil a Eivissa. Abans, els guàrdies civils estaven involucrats en la repressió de diverses activitats populars, que anaven des del contraban a la recreació (p. ex. els jocs d'atzar) o les pràctiques tradicionals del festeig. Però ara dediquen gran part del seu temps als robatoris (que impliquen sovint peninsulars o altres forasters); al tràfic de drogues (que implica sovint estrangers); a les ofenses contra la moralitat pública (freqüentment pels "hippies"); i als accidents de trànsit (que involucren gent diversa, incloent-hi eivissencs: en aquest cas, no obstant això, els guàrdies fan un paper de servei públic a més del control legal contra les infraccions de trànsit, les quals solen ser mal vistes, de totes maneres, pels mateixos infractors).[1] Així doncs, en l'absència de les fonts antigues de fricció, no és sorprenent que hi ha senyals d'una relaxació de la relació delicada entre els guàrdies civils i la gent del camp d'Eivissa.

Segons PAUL (1937: cap. XII, "The Guardia Civil", 175-86, esp. 179), fins i tot abans de la guerra civil, els guàrdies civils van tenir en general una relació una mica més relaxada amb els eivissencs que amb la gent

[1] Un exemple interessant de la manera en què els efectes del turisme depenen en gran mesura de l'estructura social preexistent és proporcionat per un contrast entre un poble de turisme de cap de setmana a Mèxic i l'illa d'Eivissa. Al poble mexicà, sembla que la policia ha fet recentment una campanya per suprimir-hi l'ús d'armes (que s'assembla al d'Eivissa a principis del segle XX) i diversos altres costums locals més innocents, com ara portar pantalons tradicionals d'home de confecció casolana (els quals, es pensava, podrien ser indecents als ulls dels turistes que venien de les ciutats). La intenció era convertir el poble en un lloc més "adequat" per rebre els visitants urbans de cap de setmana, però això ha creat molta hostilitat local, segons NUÑEZ, 1963: 350.
En altres paraules, a causa de les diferents circumstàncies prèvies, aquest impacte del turisme al poble mexicà sembla exactament el revés del seu efecte sobre Eivissa, on ara les autoritats solen fomentar qualssevol característiques populars o "típiques" que sobrevisquin, perquè creuen (correctament) que són atractives per als turistes.

comuna en alguns altres llocs de l'Estat espanyol. En altres apartats, no obstant això, PAUL dóna indicacions de l'existència aleshores a Eivissa de greus tensions que ja no hi existeixen (tot i que existeixen encara, per descomptat, en altres parts de l'Estat espanyol). Per exemple, escriu sobre un pescador esquerrà de Santa Eulària als anys trenta: "Quan veia un guàrdia civil li mirava francament, conscient que el guàrdia tenia ganes de disparar sobre ell però sabent que no podria trobar cap excusa per fer-ho" (PAUL, 1937: 32).

Entre la meva pròpia informació de fonts orals, hi ha el testimoni detallat d'un guàrdia civil jubilat sobre la seva relació amb la població local de Sant Josep quan ell havia estat destinat al poble a la dècada de 1950. Les seves descripcions coincideixen bastant estretament amb les de PAUL, tot i que des d'un punt de vista diferent. Durant la dècada de 1950, les tensions de la guerra civil eren encara vives en les ments de la gent i, a més, les funcions de la guàrdia civil a la zona de Sant Josep incloïen patrulles contra el contraban i intents de suprimir altres pràctiques locals il·legals però institucionalitzades. El meu informant deia que, en general, la seva vida al poble va ser prou relaxada: solia jugar a les cartes i xerrar amb els homes locals en els bars del poble, i va ser convidat en alguna ocasió a matances de porcs. No obstant això, la normativa contra la fraternització indeguda el va obligar a rebutjar les invitacions i els regals hospitalaris de la gent. I hi havia una mica de tensió implícita en molt del seu testimoni. Per exemple, em va contar diverses vegades que les persones als habitatges dispersos s'amagaven o fingien no haver-lo vist fins que es veiessin obligats a reconèixer la seva presència. Ell va explicar aquesta reacció en termes de la timidesa ("s'empatx") que sol derivar-se de viure en aïllament, i encara avui –en alguna ocasió– la reacció de la gent del camp envers els estrangers tendeix a corroborar la seva explicació d'aquest fenomen; però, en el seu cas, no hi ha dubte que alguna mesura d'aversió a l'uniforme hi influïa també. L'ambivalència de la seva relació amb la població local es podia endevinar fàcilment dels seus propis comentaris en pla de broma (repetits en diverses ocasions), com ara: "¡Éramos el terror de los contrabandistas de por San

José!"; el qual comentari solia provocar la següent rèplica de la seva dona, que coneixia la seva falta d'entusiasme a l'hora de capturar els contrabandistes: "Ca! ¡El terror de las chavalas!"

Fins i tot en l'ambient més relaxat de Sant Josep el 1970-71, la gent tractava habitualment els guàrdies civils amb certa desconfiança. Un pobletà ho va resumir dient que la vida d'un guàrdia civil és necessàriament "una vida falsa": per bé que els guàrdies individuals poguessin ser simpàtics, mai no era possible parlar amb una franquesa total en la seva presència, ni fins i tot quan estaven fora de servei. La influència de la seva formació i la necessitat de seguir la normativa estatal de la Guàrdia Civil limiten el grau d'amistat assolible en qualsevol circumstància, per relaxada que sigui. Però, malgrat aquestes qualificacions, la relació quotidiana (1970-71) entre els guàrdies civils i el poble de Sant Josep no és notablement diferent que la relació entre, diguem, la policia anglesa i la gent local; en marcat contrast a la situació en el segle XIX dels guàrdies paramilitars entre els pagesos eivissencs hostils, com també a la seva situació avui en altres zones més turbulentes de l'Estat espanyol. Fins i tot la norma contra la fraternització indeguda s'interpreta d'una manera menys estricta. Durant el meu treball de camp, un guàrdia civil va començar a festejar amb una al·lota josepina, amb el consentiment de la seva família (dretana, per cert). Un altre guàrdia va passar la major part de les seves hores lliures xerrant en una casa veïna, on el pare era malalt. I el cap local de la Guàrdia Civil va assistir a la festa de bodes de la filla d'un pagès josepí amb el dibuixant de l'ajuntament, el qual també provenia d'una família d'agricultors.

b) <u>Efectes desintegradors</u>

i) A Eivissa, més joves que mai són assalariats. El boom turístic ha establert fermament una nova dicotomia en la societat illenca: els empresaris contra els treballadors. Molts dels problemes polítics en altres llocs de l'Estat espanyol han sorgit de les males relacions en general entre empresaris i treballadors, com també dels conflictes laborals a les grans

ciutats. Ara, almenys de moment, el boom econòmic a Eivissa fa que els assalariats tinguin una mica més poder en les negociacions salarials: hi ha un grau de competència considerable entre els empresaris, incloent-hi els hotelers, per obtenir assalariats qualificats locals. Però alguns hotelers segueixen una política de reclutament a la Península de personal més barat. Si hi ha una pausa en el turisme o fins i tot una crisi, els empresaris tornaran a gaudir del seu antic poder negociador (perquè l'actual estructura sindical vertical espanyola opera fortament a favor seu). L'única empresa de gran escala de l'illa en el passat –la salinera– va experimentar una vaga dels treballadors el 1897, en protesta per una reducció salarial (MACABICH, 1966-67: II, 169). I, més recentment, just abans de la guerra civil, les dones de la gran fàbrica de mitges de Can Ventosa van participar en una vaga per reclamar millors sous i condicions [n. del t.]. Si hi ha una crisi turística, doncs, és possible que l'illa d'Eivissa experimenti –per primera vegada en l'època turística– protestes laborals com aquelles que ja són habituals a la Catalunya peninsular i en altres parts de l'Estat espanyol.[1]

ii) La castellanització com a conseqüència de la Guerra de Successió Espanyola dels principis del segle XVIII va afectar l'obra literària, a més dels documents oficials. No obstant això, una "Renaixença" catalana estava en marxa a mitjans del segle XIX a la Catalunya peninsular, la qual es va estendre ràpidament a Mallorca. A Eivissa, però, en comú amb la majoria dels altres canvis històrics, la recuperació del català literari va trigar molt més temps. Era durant la dècada de 1920, doncs, quan MACABICH va començar a publicar alguns poemes escrits en el dialecte eivissenc (vegeu MACABICH, 1970). I els anys trenta, VILLANGÓMEZ

[1] Cal matisar aquest punt. Diversos factors que s'analitzen més plenament en un capítol posterior –com ara l'estructura jeràrquica fragmentada dels llocs de feina en els hotels o el caràcter estacional de molts treballs turístics– distingeixen en certa mesura la nova estructura de classes a Eivissa si es compara amb la Catalunya industrial. En general, la relació entre els empresaris i els treballadors no és tan dicotòmica a Eivissa; i també els treballadors de l'illa tenen menys incentius i oportunitats per formar-hi associacions legals o il·legals. Tot i així, sens dubte, es va produint algun grau de polarització entre els empresaris i treballadors de l'illa.

va començar a escriure sobre temes diversos en català literari.[1]

El turisme ha reforçat poderosament aquest incipient ressorgiment d'interès i orgull en les característiques distintives de la llengua i cultura d'Eivissa. El conjunt de canvis que anaven ocorrent durant les dècades de 1950 i 1960 en combinació amb la creixent presència dels turistes han estimulat una nova actitud entre la gent literària de l'illa i una nova mirada a la seva pròpia cultura eivissenca –la qual havien tendit a negligir o menysprear habitualment durant molt de temps–; perquè ara, en primer lloc, la cultura popular està en perill de desaparició i, en segon lloc, aquesta cultura distintiva és òbviament atractiva als ulls del munió creixent de turistes espanyols i estrangers. Aquestes motivacions per escriure sobre l'illa mateixa ja eren evidents en diverses obres de la dècada de 1950, com per exemple les de FAJARNÉS CARDONA (1958: vegeu especialment p. 13) i VILLANGÓMEZ LLOBET (1956). Des de llavors, fins i tot els poetes i escriptors de les famílies més distingides de Dalt Vila han començat a escriure cada vegada més sovint en català (tant literari com dialectal) i sobre temes eivissencs; així com a seguir l'exemple de MACABICH (1966-67: volum IV) en la recollida de versos, balades i contes camperols.[2] En la dècada de 1940, la societat cultural "Ebusus" va publicar una revista que s'anomenava simplement "Ibiza" i que especialitzava en temes eivissencs, però els articles van ser escrits gairebé íntegrament en castellà, en conformitat amb la normativa estatal d'aquell temps. El 1949 es va fundar el "Instituto de Estudios Ibicencos" i aquesta institució va publicar sis números més de la mateixa revista "Ibiza" entre 1953 i 1960, quan el projecte va tornar a encallar-se. L'Institut s'ha revifat només als primers anys de la dècada de 1970, però ara sota el nom català "Institut d'Estudis Eivissencs". La revista s'ha tornat a publicar amb el títol català (i dialectal) "Eivissa" i inclou ara una

[1] Hi ha un esquema útil de la Renaixença catalana i la seva extensió a les diverses illes, a FAJARNÉS CARDONA (1958: 180-81). Vegeu també MELIÀ (1967: especialment p. 90-96).

[2] Encara que no provenia de Dalt Vila, cal destacar aquí també les obres de CASTELLÓ GUASCH (1953); (1955); i (1961a).

elevada proporció d'articles en un català impecable. I, en aquest moment (1970-71), s'imparteix a l'escola secundària de la ciutat ("s'Institut") un curs extraescolar gratis de llengua eivissenca escrita i parlada. Aquesta nova actitud dels eivissencs literaris de classe mitjana, doncs, proporciona un fort contrast amb les actituds de les generacions anteriors, que es referien a la llengua de l'illa com "es parlar pagès": és a dir que consideraven que era apta només per a l'ús dels "pagesos" (amb sentit pejoratiu).[1]

S'ha produït un ressorgiment d'interès similar en altres aspectes de la cultura eivissenca. Mentre que les autoritats desaprovaven anteriorment la música i els balls folklòrics, ara són encoratjats i hi ha concursos de ball folklòric amb premis oficials. El turisme, amb el seu interès en el pintoresquisme i el tipisme local, proporciona un estímul decisiu per aquestes revifalles folklòriques. Ara, tant els funcionaris com els empresaris (és a dir, tot el "grup dirigent") miren tristament la ràpida desaparició dels vestits de pagès i altres característiques visibles de la cultura popular; i fan bon ús dels elements romanents en les seves campanyes de publicitat i altres promocions.

En l'actualitat, aquesta renaixença eivissenca té una certa ironia, ja que la gent de Vila i altres eivissencs alfabetitzats estan tornant a valorar el patrimoni cultural de la seva illa només ara: és a dir, al mateix temps que la gent comuna està mostrant forts signes de castellanització, a causa de la seva major exposició recent al sistema estatal d'ensenyança, als mitjans de difusió estatals, i als turistes en persona. Fins ara, de fet, ha estat gent de classe alta o mitjana i persones professionals del camp que han promogut la renaixença; així que el nou "folklore" –igual que gran part del folklore en altres llocs, per descomptat– podria ser descrit millor com a *lore* ("tradició") sense *folk* ("la gent comuna, actuant de manera

[1] N. del t. Quant a l'evolució del tema lingüístic des de la guerra civil fins al present, caldria detallar també les prohibicions i repressió de la llengua catalana escrita per part del regim franquista, però els arguments de l'autor en aquest apartat es relacionen a un període molt més llarg, és a dir, des la Guerra de Successió Espanyola dels principis del segle XVIII al present.

espontània").[1] A Sant Josep, per exemple, la gent corrent participa en les exhibicions de ball folklòric, i n'hi mostren una mica de veritable orgull local. Però unes poques cançons i danses es repeteixen cada setmana per a un públic diferent de turistes, ja que és més fàcil fer això en lloc d'assajar nous programes cada vegada. Mentre que les cançons i danses van formar antigament una part important de la recreació i el festeig per a la gent jove del camp, els motius dels seus promotors són de moment almenys en part econòmics. Les exhibicions són organitzades conjuntament pel mestre del poble (nascut a Vila) i un membre d'una família emprenedora local. Finalment es pot mencionar que, després del nostre treball de camp, diverses persones de Sant Josep han mantingut una correspondència amb nosaltres, però només dos d'ells ens escriuen en català eivissenc: el mestre i el capellà del poble.

Això, tanmateix, no disminueix la importància de la recuperació lingüística i cultural per a la pròpia imatge dels eivissencs en general. Moltes persones del camp ja són conscients de la inversió curiosa en l'estatus del "parlar pagès". I les persones professionals són especialment aptes per influenciar efectivament la majoria dels altres eivissencs amb el seu nou entusiasme per les tradicions de l'illa. El mestre de Sant Josep, per exemple, va animar els alumnes a fer una col·lecció d'endevinetes, la qual va guanyar un premi en un nou concurs anual i va ser publicada després (INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS, 1972). A l'any següent, els al·lots del poble van fer una altra col·lecció guanyadora, aquesta vegada de "remeis pagesos" (INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS, 1974). Sembla probable que aquesta revaloració de la cultura indígena s'estendrà de dalt a baix a tots els eivissencs; i que ho farà molt més ràpidament que no l'anterior influència castellana en el sentit contrari, ja que la nova tendència no

[1] L'exemple potser més cridaner durant el meu treball de camp va ser el de les noces, el 1970, en una església del camp d'Eivissa, de la princesa Inmaculada de Borbó. Van assistir-hi una barreja extraordinària d'eminències espanyoles, gent notable de l'illa, residents estrangers i "hippies" (tots convidats). La núvia reial va portar un conjunt de joieria d'or de pagesa eivissenca sobre el seu vestit de núvia. L'esdeveniment va ser vist (amb una barreja de deferència i ironia) per un gran nombre d'eivissencs; i es va comentar àmpliament en les revistes de moda: vegeu p. ex. "SEMANA" (1970).

toparà amb una resistència popular similar.

És cert que existeixen algunes forces en contra d'allò –com ara la utilitat més universal del castellà per al tracte amb estranys–, les quals tendeixen a limitar el desenvolupament de l'alfabetització catalana; però no hi ha dubte que la tendència general és cap a un major grau de patriotisme local o patriotisme illenc. Ara bé, encara que aquesta tendència és integrativa a nivell local o "regional", és divisiva, sens dubte, a nivell estatal o "nacional", a causa de l'oposició castellana secular envers els valors "regionals" i l'autonomia: de fet, l'equació oficial "nacional" de les cultures "regionals" amb el separatisme acaba sent una profecia autocomplerta.
iii) Els estudis de comunitat realitzats a l'Estat espanyol peninsular es refereixen sovint a la cautela política i l'aparent apatia de la majoria d'espanyols corrents des de la guerra civil. L'illa d'Eivissa no és cap excepció en aquest sentit. Els eivissencs més vells tenen records amargs de la guerra i no estan disposats normalment a parlar-ne, encara menys amb gent de fora. En general, solen descartar la possibilitat de participació popular en la política, utilitzant amplis gestos verbals, com ara:

"Què li hem de fer, naltros?"

"Naltros no pintam res en sa política!"

I les generacions mitjanes han estat més preocupades amb la reconstrucció econòmica o simplement per guanyar-se la vida que amb qüestions polítiques com la justícia social.[1]

Però, des de fa alguns anys, els eivissencs han tingut contactes directes i indirectes amb estrangers, que tenen actituds diferents envers la seva forma de vida. En l'àmbit polític, la mirada de l'estranger ha estat aclaparadorament negativa envers el règim actual. És cert que, fins i tot si els eivissencs en general estiguessin disposats a mantenir un diàleg seriós amb els visitants estrangers sobre la política espanyola, hi ha pocs visitants

[1] Cal assenyalar, però, que aquestes actituds es deriven probablement només en part de la inseguretat de la postguerra i la reacció contra la violència. També deuen molt al vell fatalisme polític popular; i, si es consideren per exemple els resultats de les revoltes pageses a Eivissa, està ben demostrat que aquesta actitud ha estat històricament molt racional i realista.

estrangers amb una fluïdesa adequada en les llengües locals i un coneixement suficient del tema. No obstant això, no hi ha cap dubte que els eivissencs, igual que la gent de la Península, esdevenen progressivament més conscients de les actituds estrangeres i els seus arguments subjacents. Altres coses, també, com ara el fet que els visitants estrangers semblen en general més benestants i sofisticats que els eivissencs, serveixen per reforçar la susceptibilitat local a aquestes influències polítiques de fora.

En aquest sentit, també, l'ensenyament estatal a Espanya ha tingut un efecte una mica irònic. L'augment de l'escolarització estatal des de la guerra civil ha tingut la funció manifesta de reforçar la unitat "nacional" (espanyol) mitjançant l'assimilació dels joves de tot l'Estat espanyol en una única cultura castellana. Però l'escolarització en general té freqüentment la funció latent d'alliberar qualsevol potencial de sentiment polític i augmentar la seva contundència pràctica. A més, el turisme de masses ha accentuat la importància a l'Estat espanyol d'aquesta funció latent, en primer lloc per mitjà del contacte cultural directe que s'acaba de descriure i, en segon lloc, mitjançant l'augment de la capacitat de pagar una educació més prolongada i gaudir del contacte cultural indirecte proveït pels mitjans moderns de comunicació. Els estudiants universitaris, doncs, es troben entre la gent més políticament conscient de l'Estat espanyol i els d'Eivissa no en són una excepció, ja que solen estudiar a la universitat molt agitada de Barcelona. Encara que els estudiants eivissencs són més aviat pocs, n'hi ha més cada any, i ara inclouen uns quants fills mascles de les famílies rurals més benestants o empresarials, a més dels estudiants d'ambdós sexes de Vila. D'altra banda, els seus interessos polítics es van propagant als altres joves. El 1966-1967, quan jo vivia temporalment en un poble de l'interior peninsular, vaig rebre algunes peticions per revistes de sexe estrangeres, mentre que a Eivissa, el 1970-1971, les úniques peticions comparables van ser per llibres estrangers sobre la guerra civil i l'actual sistema polític: per exemple, dues persones joves del camp em van demanar específicament l'edició de París (en castellà) de la història de la guerra civil de Hugh Thomas.

Al camp, el 1971, aquest procés de politització dels joves eivissencs només començava, però ja tenia força suficient per provocar la declaració contundent d'un vell agricultor: "Sa gent jove és molt més política ara que abans de sa guerra!"

I, a Vila, els al·lots d'edat escolar mostraven de vegades un grau sorprenent de consciència política. El 23 de juny, dia de la revetlla de Sant Joan, es fan encara a la ciutat els "focs de Sant Joan" (terme utilitzat per referir-se tant al conjunt de material combustible com a les efigies que hi són cremades), d'una forma més modesta però similar a la de les "falles" que es cremen al març a Valencia. Els focs representen esdeveniments actuals d'interès, amb versos satírics i llegendes ("escrits"). La seva construcció costa molt de temps, i els focs adults han estat escassos en els darrers anys. Però els incentius de poder participar a mitjanit a les cremes i potser guanyar un premi municipal eren suficients per estimular els al·lots (fins a l'edat d'aproximadament catorze anys) a construir-hi nombrosos focs al juny del 1971. Van incloure representacions dels "hippies", accidents de trànsit, talls d'electricitat, el futbol, els viatges espacials, i programes de televisió. Però també van incloure una varietat de comentaris polítics –cap dels quals va ser relacionats amb els temes tabús de l'actual règim i constitució espanyols, per descomptat– que indicaven una consciència de diverses qüestions locals i més àmplies. Els exemples següents van ser l'obra (aparentment sense ajuda) de grups d'al·lots escolars de menys de catorze anys; alguns dels quals es van mostrar notablement recelosos quan jo prenia nota en paper sobre els seus escrits.

Un dels focs va prendre la forma d'una gran paperera, amb escrits que satiritzaven la propietat privada, la pompositat oficial, i per descomptat la manca local d'instal·lacions públiques per eliminar-hi les escombraries. La cistella va ser etiquetada: "Papelera privada... alquilada". Més avall hi havia el comentari:

Esta papelera ha
sido declarada
monumento artístico
social y público

debido a que es la
única en importancia...

Un segon foc va prendre la forma d'un gran televisor amb quatre cares. Una cara va reportar un tall de llum, la segona va satiritzar un programa de trucades a la policia, i la tercera es va burlar de l'equip de futbol local. Però la quarta cara va contenir una sèrie d'escrits sobre temes d'interès més general. Dos es mofaven de l'apatia política popular:

¿Usted que piensa del Vietnam?
Pues yo, el Vietnam, pues...
no no se...
El Vietnam
¿Donde está? ¿Que cae cerca?

Recuerde un hombre sin
opinión es un tio
sin opinión y sin
Información.[1]

I un altre escrit –sota un dibuix d'un rodamón que duia el món com un farcell penjat d'un pal– tractava el tema de la pau mundial:

Hasta donde deberá
llegar el
Mundo para entrar
en los caminos de
la Paz.

Un tercer foc, finalment, va combinar temes d'interès local amb una altra actitud de moda: la desil·lusió amb el progrés i l'era tecnològica. El foc va ser construït per un grup de al·lots (d'entre deu i tretze anys d'edat) en un carrer entre els edificis de pisos de la nova zona mixta de Santa Creu, on sis dels nois havien format una associació amb un president, tresorer i secretari, la qual havia aconseguit guanyar el premi municipal

[1] Compareu l'èmfasi, a l'estudi conegut de LERNER que tracta de la modernització al Pròxim Orient, sobre la importància de les "opinions" en el desenvolupament d'una societat participativa (LERNER, 1958: 51).

pel millor foc juvenil pel segon any consecutiu. Havien gastat unes mil pessetes en la seva efígie, que tenia uns tres metres d'altura. Consistia en un enorme rellotge (per mostrar la brevetat de la vida, com un dels nois em va explicar) amb una figura de la mort dempeus al damunt, sostenint amb una corda una sèrie de vehicles de motor espatllats. Davant hi havia una víctima d'accident apedaçada d'una forma desagradablement realista i acompanyada per un enorme paquet de cigarrets "Celta" barats. El grup havia volgut escriure els seus versos en eivissenc, però finalment havien decidit utilitzar castellà per tenir la seguretat d'haver-los escrit correctament:

En estos tiempos que corren
Tan pesados de llevar,
Hay quien tiene prisa
Que acaba por no llegar.

Sin saber de donde vino
A nuestro tiempo llegó
Algo fantasmal y feo
Que progreso se llamó.

Como locos unos en coche
O en otra locomoción
Van dejandose sus piezas
En uno o en otro rincón.

No satisfechos con ésto
Otros buscan solución
En las drogas o tabacos
Capaces de una explosión.

La Comisión.

c) Conclusions

Els efectes del turisme són rarament senzills: molt sovint hi ha una combinació de diferents efectes, que amb certa freqüència són contradictòries. Així, en el capítol anterior, es va trobar que el turisme proporciona noves i poderoses pressions per a una major autonomia de l'illa. Al mateix temps, però, soscava els intents d'establir-hi un nou òrgan

administratiu de tota l'illa (el "cabildo"), perquè està augmentant la riquesa i importància dels municipis rurals, que són gelosos de la seva independència del municipi de la ciutat principal. En aquest capítol, hem comentat que el ressorgiment d'interès i orgull en la cultura nativa de l'illa és probablement integrador al nivell de l'illa –sempre que els immigrants no siguin considerats com a "eivissencs"– però divisiu al nivell "nacional" (estatal). També s'ha observat que alguns dels efectes del turisme poden ser integradors mentre que d'altres són divisius al mateix nivell, sigui quin sigui.

En altres paraules, les nostres conclusions generals han de ser condicionals. La possibilitat o no que els eivissencs siguin cada vegada més assimilats a una cultura "nacional" espanyola depèn de diversos factors, que inclouen: la prosperitat contínua o el seu cessament; la nova estructura emergent de la riquesa dels eivissencs (la qual és el tema del següent capítol); les relacions entre els empresaris i els treballadors; el creixement o el fracàs del moviment cap a l'alfabetització catalana i eivissenca; i els esdeveniments polítics a altres bandes de l'Estat espanyol. No hi ha dubte que el turisme contribueix a l'augment de les pressions a Eivissa, com en altres llocs, per a una major participació popular en l'administració i la política; però això pot tenir lloc o bé dins una estructura "nacional" (estatal) o bé en un context separatista. A més –a causa de la manca d'identificació dels eivissencs tant amb Castella com amb la Catalunya peninsular– els seus impulsos primaris separatistes tendeixen a limitar-se a l'illa mateixa i, per tant, estan condicionats per la consciència de la viabilitat limitada d'una illa autònoma (fins i tot amb el turisme). Tenint tot això en compte, sembla que la tendència actual és cap a més castellanització parcial dels costums i llengua de l'illa; però amb un major desenvolupament al mateix temps de l'alfabetització catalana entre almenys alguns eivissencs; i amb el seu suport general per incrementar la participació popular de tot tipus. L'única conclusió realment certa és que la societat eivissenca va canviant-se ràpidament en aquest últim aspecte: la majoria dels eivissencs políticament passius i no participatius del

passat es fan cada vegada més alfabetitzats, més cultes i més informats políticament. Sembla que una nova generació d'homes d'idees comença a sorgir a l'Estat espanyol i que Eivissa –a causa del turisme– és ara menys aïllada d'aquests processos polítics generals, tot i que cal assenyalar que la consciència política de molts eivissencs es troba una mica eclipsada en l'actualitat per la seva nova prosperitat i que és condicionada sempre per les característiques particulars de l'illa.

CAPÍTOL 10

LA DISTRIBUCIÓ DE LA RIQUESA I RENDA

Qui es beneficia econòmicament del turisme a Eivissa? Qui en pateix? On van a parar els diners gastats pels turistes? Es van fent els rics més rics i els pobres més pobres com a conseqüència del boom turístic? O s'hi va produint una distribució més igual de la riquesa? És veritat que els inversors i especuladors estrangers –especialment els grans touroperadors– tenen a l'illa un domini econòmic gairebé total? Els salaris es mantenen al dia amb el cost de vida? La inflació del valor de les propietats fa difícil la compra o lloguer d'habitatges per part de les parelles eivissenques joves? Aquestes són algunes de les preguntes que m'han estat demanades més freqüentment pels sociòlegs i antropòlegs britànics des del meu retorn del treball de camp.[1] Totes d'elles comparteixen essencialment una preocupació amb un sol tema: els efectes del turisme sobre la distribució de la riquesa i dels ingressos.

10.1 EL REREFONS

Abans del turisme, com hem vist, hi havia poc desenvolupament industrial a Eivissa. Amb la important excepció d'unes poques famílies empresarials que s'havien enriquit mitjançant el transport i comerç, doncs, el principal factor que determinava la distribució de la riquesa i els ingressos a l'illa era la propietat de la terra. Un autor conegut ha comentat: "A tot arreu d'Espanya, excepte en una o dues àrees afortunades, la terra pertany o bé a grans terratinents o bé a petits pagesos pobres: el pagès terratinent i benestant és l'excepció" (BRENAN, 1960: 117 n.).

Des de fa molt de temps, la divisió de la terra d'Eivissa ha estat una de les més equilibrades de l'Estat espanyol i, per tant, Eivissa es

[1] Cf. els temes del recent llibre britànic sobre el turisme: YOUNG (1973).

podria considerar com una de les "àrees afortunades"; però la pèrdua de la participació comuna en la propietat de la sal de l'illa i la subdivisió de les finques per causa de les pressions demogràfiques dels últims segles han empès molta gent del camp de l'illa cap a la segona categoria de Brenan, "petits pagesos pobres".

Hi ha una absència gairebé total dels latifundis que caracteritzen gran part del sud d'Espanya; d'on vénen la majoria dels migrants més pobres que busquen treball a Eivissa. Per poder fer comparacions, els latifundis s'han definit com a finques de més de 250 hectàrees o sigui 625 acres anglesos (BRENAN, 1960: 116 n.). El 1960 hi havia només una finca de més de 250 hectàrees a Eivissa, dues d'entre 100 i 150 hectàrees, i quaranta d'entre 50 i 100 hectàrees (v. Taula 6, més amunt). Aquestes explotacions més grans eren principalment terres de secà sense possibilitats de rec, i el rendiment anual mitjà –a valors del 1965– d'aquest secà era d'unes 20 lliures esterlines per hectàrea. En altres paraules, hi havia una finca a Eivissa a la dècada de 1960 amb un rendiment anual màxim de 10.000-20.000 lliures (la veritable rendibilitat seria segurament més baixa, no obstant això, ja que gran part de la terra en aquest cas seria de matolls o bosc); hi havia dues finques que produïen potser unes 2.000-3.000 lliures per any; i hi havia quaranta finques que podien produir unes 1.000-2.000 lliures anuals. La concentració real de la riquesa seria més gran d'allò que indiquen aquestes xifres, perquè alguns eivissencs posseïen més d'una finca. Però les xifres de rendiment tendeixen a ser sobreestimacions, ja que la mida de les explotacions de les Illes Balears es relaciona inversament en general amb la qualitat de la major part de la terra. D'altra banda, els ingressos nets del propietari de la terra serien normalment molt més baixos d'allò que indiquen les xifres per cada explotació, perquè gairebé totes les finques més grans eren treballades "a mitges": és a dir, la meitat del rendiment anava al "majoral" (o al pagès arrendatari), la seva família, i jornalers, segons el cas. Com a mínim, doncs, és clar que a la dècada de 1960 no hi havia cap terratinent extremadament ric a l'illa.

A l'altre extrem de l'escala, la sort dels eivissencs més pobres abans del turisme solia ser més aviat frugal que desesperat, encara que hi va haver casos de dificultats molt greus en els "anys dolents". Hi ha poques mencions d'inanició en els arxius de l'illa, encara que l'ajuda caritativa als *pobres vergonzantes* es menciona ja al segle XV (MACABICH, 1966-67: I, 332). En termes generals, la pobresa a Eivissa implicava haver de servir els altres o –en els segles més recents– haver d'emigrar, en lloc de ser capaç de treballar per a un mateix. O, per exemple, en la dècada de 1950, podia significar ser incapaç de pagar un dot de quatre-centes pessetes perquè una filla pogués casar-se amb decència i sense avergonyir els seus pares.[1] En moments excepcionalment dolents, la pobresa va impedir que alguns dels pagesos es vestissin conforme a les normes locals de decència.[2] En tot moment, ser pobre significava menjar carn rarament, excepte potser durant el període de les matances de porcs a l'hivern: per molta gent, fins i tot una truita d'ous els podia semblar un luxe.[3] En general, a més, el període més recent de "sa misèria", després de la guerra civil, els recorda sempre als eivissencs el pa fet amb farina d'ordi en lloc de blat o, pitjor, el pa fet amb figues o garroves mòltes: "menjar garroves" (el menjar dels animals) és per a ells un innegable signe de la desgràcia.

10.2 LA RIQUESA CREADA PEL TURISME

S'han fet diversos intents per quantificar la riquesa portada a les

[1] Vegeu SHOR (1957: 660). Noti's també que estan documentats, almenys des del segle XV, fons benèfics especials "para dotar doncellas pobres" (MACABICH, 1966-67: I, 332).

[2] La nuesa ("desnudez"), a causa dels alts costos de la roba, va ser un dels motius per les queixes al rei dels pagesos eivissencs a finals del segle XVII (SÚÑER, 1690: 425 i 430).

[3] Durant el treball de camp, quan els efectes del turisme es discutien, els eivissencs grans solien destacar la nova possibilitat econòmica de menjar carn cada dia. I alguns d'ells esmentaven també els ous com un menjar especial, per exemple per celebrar el seu dia onomàstic.

Illes Balears pel turisme. En xifres rodones, dos estudis sobre l'any 1964 van produir estimacions de 600 i 800 pessetes respectivament per la despesa diària mitjana dels turistes a Mallorca.[1] A Eivissa, el 1965, hi havia 1.215.120 pernoctacions enregistrades, així que –suposant que existeix alguna mesura de similitud amb Mallorca en aquest sentit– la despesa total anual dels turistes a l'illa en aquell moment va ser de l'ordre de 730-980 milions de pessetes (aproximadament 4-6 milions de lliures).

El nombre de pernoctacions turístiques ha crescut molt ràpidament en els darrers anys, arribant a 6.127.990 el 1972 (MINISTERIO DE INFORMACIÓN..., 1973). Als valors del 1964, doncs, la despesa anual dels turistes a Eivissa el 1972 hauria estat aproximadament de 3.700-5.000 milions de pessetes (20-30 milions de lliures esterlines). Aquest total representa uns ingressos de 450-650 lliures per cada home, dona i nen que viu a l'illa; incloent-hi els residents estrangers, els funcionaris i els immigrants peninsulars (encara que les persones residents només durant els mesos d'estiu van ser excloses de les dades del cens de 1971, ja que es va fer durant l'hivern). D'altra banda, aquest càlcul és segurament una subestimació, ja que no té en compte les despeses a l'illa pels turistes (i els estrangers residents amb ingressos de fora) que es queden de lloguer en apartaments, xalets o cases particulars; ni tampoc inclou la despesa de passatgers de creuer o la d'altres visitants transitoris que no apareixen en les estadístiques oficials. Un investigador ha estimat que aquestes fonts addicionals podrien fer créixer els totals calculats fins a un cinquanta per cent: molts dels "turistes" exclosos dels càlculs són relativament rics, encara que siguin menys nombrosos, i estan a l'illa durant més temps o fins i tot bona part de l'any (BARCELÓ PONS, 1970: 242).

El volum real del flux de diners cap a Eivissa en el moment actual és, per descomptat, molt més gran que indiquen aquestes xifres, perquè

[1] INE (1965); BCOCINPM (1966: 92); BARCELÓ PONS (1970: 241-42).

ignoren les importants inversions exteriors en els hotels i altres projectes, les quals contribueixen també al boom, proporcionant tant capital com llocs de treball addicionals. A més llarg termini, no obstant això, aquesta inversió de capital i els corresponents interessos s'hauran de deduir dels beneficis turístics dels eivissencs.

També cal tenir en compte el canvi en la balança comercial visible d'Eivissa. Les importacions a l'illa de tots els altres llocs, incloent-hi altres parts de l'Estat espanyol, van incrementar-se de 11.344 tones mètriques el 1950 a 114.238 tones el 1965, convertint el superàvit comercial visible anterior en un dèficit creixent (BARCELÓ PONS, 1970: 165). No obstant això, el cost d'aquestes importacions augmentades va ser petit si es compara amb la despesa turística: el cost total de les importacions a Eivissa el 1965, per exemple, va ser una mica menys de 44 milions de pessetes (COSTA PORTO, 1969, p. 69; v. també RAMON FAJARNÉS, 1962). En altres paraules, els ingressos invisibles del turisme superen aclaparadorament els majors costs visibles als illencs.

La següent Taula 14 ens mostra els efectes generals del boom turístic sobre diversos indicadors socioeconòmics entre 1955 i 1966. En la majoria dels casos, s'utilitzen les xifres de la província de Balears perquè hi ha una manca de xifres que corresponguin a Eivissa sola. Això significa que els canvis turístics hi semblen menys dramàtics que en realitat, perquè Eivissa era molt menys industrialitzada que Mallorca abans del turisme i menys rica en general. D'altra banda, les xifres han estat desfasades per l'augment massiu del turisme des de l'any 1966, i cal tenir això en compte en la seva interpretació. No obstant això, la taula serveix per il·lustrar les primeres etapes del procés pel qual el turisme ha transformat la província –i especialment el relativament pobra illa d'Eivissa– en una de les zones més riques de l'Estat espanyol.

TAULA 14

EL BOOM TURÍSTIC: ALGUNS INDICADORS SOCIOECONÒMICS

ANY	BALEARS Nombre de turistes	EIVISSA Nombre de turistes	BALEARS % de la producció total que representa l'hoteleria	EIVISSA Producció d'energia elèctrica: quilowatts hores	BALEARS Nre. de vehicles registrats en la província	BALEARS Balança comercial visible en milions de ptes.[1]
1955	188.704	10.572 [a]	6,30	–	12.772	–
1960	400.029	30.119	8,29	2.197.970	40.462	+390
1961	516.713	41.253	–	–	–	+192
1962	542.114	44.413	–	–	–	+288
1963	677.203	55.984	–	–	–	-136
1964	848.705	84.678	–	–	–	-189
1965	1,080.826	102.538	21,01	10.474.910	87.327	-379
1966	1,237.967	113.415	–	–	100.000	-195

ANY	BALEARS Índex del cost de vida (gener) 1958 = 100 [2]	BALEARS Renda anual per càpita (pessetes)	BALEARS Renda real per càpita ajustada als preus de 1958 (pessetes)	BALEARS Renda anual de Balears com a % del total de l'Estat	BALEARS L'ordre de rang de la província en termes de la renda per càpita
1955	–	12.159	17.023	1,59	14
1960	–	19.276	18.505	1,56	13
1961	–	–	–	–	–
1962	129,4	26.305	23.411	1,69	10
1963	137,8	–	–	–	–
1964	144,8	40.130	29.206	–	–
1965	164,9	–	–	1,94	8
1966	183,3	–	–	–	6 [b]

[a] Xifra del 1954

[b] Xifra del 1967

[1] Les xifres de la balança comercial fluctuen àmpliament a causa de les quantitats variables dels productes agrícoles exportats anualment: el volum d'importacions, de fet, va augmentar cada any durant aquest període.

[2] Per al conjunt de l'Estat espanyol, l'índex del cost de vida (base 1958 = 100) havia arribat a 148,3 al desembre de 1964. És a dir, segons les xifres oficials, la taxa estatal d'inflació va ser més o menys equiparable a la de la província de Balears (TUÑÓN DE LARA, 1965: 104).

Fonts: BARCELÓ PONS (1970: 164-165); CÁMARA OFICIAL... (1970); CAMBRE MARIÑO (1972); COSTA PORTO (1969: 70); MINISTERIO DE INFORMACIÓN... (1973); ZORNOZA BERNABEU (1964).

10.3 LES MANERES D'ACCEDIR A LA NOVA RIQUESA

Pel que fa als ingressos reals, la resposta curta a la pregunta "Qui es beneficia econòmicament del turisme a Eivissa?" és gairebé tothom. No hi ha cap dubte que els ingressos reals dels eivissencs, siguin de la ciutat o del camp, han augmentat de forma espectacular a causa del turisme: en divuit mesos a Eivissa no hi vaig conèixer ningú que no estigués d'acord amb aquesta afirmació, ni fins i tot entre aquells eivissencs als quals no els agradava personalment alguns aspectes del turisme. Per tant, cal reformular la pregunta: en primer lloc, "De quines maneres tenen accés a la nova riquesa les diferents categories d'eivissencs (i gent de fora)?" i, en segon lloc, "Quins eivissencs (i persones de fora), si s'escau, es beneficien més o menys?".

En un capítol anterior s'argumenta que la relativa manca d'èxit de les activitats empresarials a Eivissa en el passat es derivava principalment de les circumstàncies geogràfiques i econòmiques restrictives de l'illa i no pas del fatalisme i indolència atribuïts tan freqüentment als eivissencs (encara que és possible que alguns factors no econòmics, com ara les actituds tradicionals cap a l'intercanvi, hagin fet un paper secundari en la inhibició del desenvolupament de les activitats empresarials). Aquest argument es reforça molt si considerem l'àmplia gamma d'activitats empresarials que han realitzat els eivissencs de totes les categories socials –encara que més algunes que altres– en els darrers anys, tan bon punt el turisme els hagués proporcionat les oportunitats adequades.

Sembla, de fet, que la provisió d'aquestes oportunitats és una característica important –i en certes maneres peculiar– del turisme. Mentre que un enlairament en el sector secundari –en la indústria manufacturera– havia estat impedit a Eivissa (en contrast amb altres indrets dels Països Catalans, incloent-hi Mallorca) a causa de la seva mida petita, la relativa manca de riquesa concentrada local, les instal·lacions portuàries deficients i altres factors; aquestes precondicions tenen relativament poca importància per a la indústria turística, que tendeix a créixer d'una manera més espontània, amb o sense la promoció empresarial local (encara que, per descomptat, això pot tenir-hi rellevància, com és el cas a Eivissa). No hi ha cap necessitat d'haver-hi grans concentracions de

treballadors com és el cas de les fàbriques industrials: els hotels més grans tenen una plantilla ben petita si es compara amb la de la majoria de fàbriques. En principi, la distribució del "producte" turístic al consumidor no ofereix problemes: els turistes necessàriament el recullen en persona. Els turistes (almenys els dels països industrialitzats) tendeixen també a afavorir les zones que no són aptes per al desenvolupament de la indústria manufacturera. I, encara que "el turisme de masses" pot necessitar una organització intensiva en capital, amb tour operadors i hotelers grans; això no és una característica necessària del desenvolupament turístic en general. En efecte, el boom turístic a Eivissa és ben comparable amb una febre d'or: s'ha produït a l'illa l'aparició sobtada d'una nova font de riquesa (una vena d'or), que pot ser explotada (minada) per qualsevol persona una mica emprenedora.[1]

Seguint aquesta analogia una mica més lluny, la distribució dels guanys del turisme depèn de la mida i la qualitat de les "concessions mineres"; és a dir, de l'estructura de la propietat prèvia (o adquirida) a Eivissa. També depèn de l'empenta emprenedora i habilitats de les diferents categories de "minaire". I hi ha nombroses oportunitats per accedir a alguna part de la nova riquesa, fins i tot per part de les persones que no siguin propietaris de terra, mitjançant els diversos tipus d'empresa que necessiten poc capital inicial. Per a més claredat analítica, les diferents maneres d'accés a la nova riquesa es classificaran en aquest apartat en tres tipus principals:

a) els guanys del turisme continus: activitats empresarials i comercials
b) els guanys del turisme discontinus o cops de sort: la venda de terrenys i cases
c) els guanys del turisme continus: l'ocupació assalariada.

a) <u>Els guanys del turisme continus: activitats empresarials i comercials</u>

Les activitats emprenedores sota discussió en aquest apartat inclouran només les activitats empresarials o comercials més o menys contínues que estan

[1] Mentre que l'analogia té utilitat en aquest argument, cal tenir present les seves limitacions òbvies: per exemple, no hi ha necessàriament cap límit per a la duració del turisme en un lloc determinat, mentre que la vida d'una zona minera depèn sempre de la magnitud de les seves reserves viables.

registrades per als efectes fiscals amb la "Cámara de Comercio" de l'illa.[1]

i) La distribució de les empreses entre la gent autòctona i de fora:–

Els empresaris i funcionaris espanyols es mostren preocupats de tant en tant sobre les activitats de les companyies estrangeres, especialment els "tour operadors" (noti's que, al moment d'escriure aquestes línies, el terme anglès *tour operators* s'hi utilitza normalment). A vegades són acusats d'utilitzar la seva influència sobre el subministrament dels turistes per tal de captar la part del lleó dels ingressos turístics, a costa dels empresaris locals i altres eivissencs. Però en el cas d'Eivissa en l'actualitat, almenys, sembla que això és en gran part un mite, com s'aclarirà a continuació. És cert que alguns tour operadors (i altres empreses estrangeres) han invertit bastant grans sumes de diners en els hotels i altres desenvolupaments a Eivissa –igual que en altres parts de l'Estat espanyol– i que, naturalment, intenten obtenir-ne les condicions més favorables possibles. Una de les seves pràctiques que ha suscitat molta crítica és el subministrament de fons per a la construcció d'un hotel a canvi de reserves garantides de les places hoteleres després de l'obertura de l'hotel, durant un període acordat, la qual cosa pot exposar els hotelers a dificultats econòmiques en cas d'una inflació ràpida de costs durant aquest període. Però, encara que el tema és bastant complex, els possibles desavantatges de la pràctica s'han de contrastar amb la forta probabilitat que l'hoteler (autòcton) hauria estat incapaç de construir d'altra manera un gran hotel; com també amb la consideració que, si ell pot sobreviure el període inicial d'amortització –i, de moment, pocs hotelers a les Illes Balears mostren signes de greus dificultats financeres– serà capaç llavors de negociar noves condicions més favorables per a ell. Pel que fa a les acusacions que els tour operadors abusin del seu control sobre el subministrament dels turistes, sembla, per contra, que operen normalment amb marges pressupostaris molt ajustats i amb beneficis baixos.[2] La causa és la forta competència entre els tour operadors grans, incloent-hi les empreses com ara Clarksons, Horizon, i Skytours, que

[1] Llevat que s'indiqui el contrari, les xifres que figuren en aquesta secció són dels registres de la "Cámara de Comercio", a Vila, al personal de la qual estic agraït per la seva ajuda amable.

[2] Vegeu, per exemple, YOUNG (1973: cap. V, "The Structure of the Tourist Industry", especialment 72-80); DAVIES (1972).

vénen vacances a Eivissa.[1]

Una altra pràctica dels tour operadors que provoca les crítiques espanyoles és l'emissió de "bons" per a diversos serveis i compres durant les vacances. Juntament amb altres pràctiques com el pagament de les vacances al país d'origen, això tendeix a reduir la quantitat de moneda estrangera que entra a l'Estat espanyol i també a reduir els beneficis econòmics per a la població local. Molt pocs hotels d'Eivissa pertanyen en realitat als tour operadors o altres empreses angleses però, en un extrem cas hipotètic, els turistes podrien pagar les seves vacances a Anglaterra (diguem) a una empresa anglesa, allotjar-se a Eivissa en un hotel de propietat de la mateixa empresa anglesa, utilitzar bons per totes les compres, i llavors tornar a Anglaterra, sense que cap dels seus diners no anés (directament, almenys) a la gent autòctona. Aquesta línia de raonament fomenta la imatge "neocolonial" del turisme, la qual és invocada freqüentment en comentaris espanyols.[2] A Eivissa mateixa, hi ha acusacions similars de tant en tant al diari local sobre algunes pràctiques de benefici dubtós per als eivissencs, com ara les compres de terra per part dels estrangers o l'ús de personal que no saben parlar espanyol en alguns bars i discoteques de titularitat estrangera.

No obstant això, altres eivissencs solen adduir-hi ràpidament arguments en contra, a l'efecte que els beneficis de les inversions estrangeres i de la seva participació en l'economia de l'illa superen amb escreix els desavantatges. La meva pròpia impressió formada pel treball de camp (la qual acorda amb l'opinió majoritària dels eivissencs) és que l'argument neocolonial no s'ajusta, almenys de moment, als fets observats a l'illa. És cert, per descomptat, que el tour operadors tenen una forta posició de negociació sobre preus relativament a la dels empresaris locals, però no hi ha cap situació de monopoli o monopsoni, a causa de la competició internacional entre tour operadors, l'absència aparent d'una

[1] Postdata del 1974: Clarksons i Horizon es troben actualment en greus dificultats financeres, principalment a causa de la intensa competència de preus. Vegeu, per exemple, ROBERTSON (1974).

[2] Per comparar un estudi espanyol del turisme, el qual en subratlla els trets "neocolonials", i el qual té un enfocament diferent del d'aquesta tesi, vegeu "España *a go-go*" de Mario Gaviria i d'altres, del qual hi ha un breu resum en GAVIRIA et al. (1974).

escassesa de préstecs de capital a Eivissa mateixa, i l'absència d'un límit mínim rendible per a la mida dels hotels i altres desenvolupaments turístics; coses que en el cas contrari podrien haver pressionat els empresaris locals a comprometre's excessivament (per descomptat, això no garanteix que cap d'ells no ho faci). D'una banda, cal reconèixer que la propietat estrangera i la "integració vertical" de l'activitat de turisme tendeixen en general a reduir els guanys locals realitzables, encara que no els poden eliminar totalment. De l'altra banda, però, cal assenyalar que sembla que –a Eivissa, almenys fins ara– aquest procés és més aviat limitat; i que és subjecte sempre al control de les autoritats de l'Estat espanyol, les quals són ben conscients dels possibles problemes i ja han creat una normativa complexa de protecció.

Aquests arguments i contra-arguments són difícils de comprovar quantitativament. No obstant això, hi ha algunes dades disponibles que poden servir per posar a prova en certa mesura les impressions del treball de camp, encara que cal tractar-les com a indicacions només provisionals.

Quant a les discussions sobre on van realment els diners gastats pels turistes, podem observar primerament (com ho fan la majoria dels eivissencs) que l'augment global patent de la riquesa i els ingressos locals és una prova prou clara que una part substancial, com a mínim, va a parar a mans eivissenques. I, segons una enquesta realitzada el 1964 sobre els diners gastats pels turistes a les Illes Balears (excloent-hi la ciutat capital de Palma), un 18,7 per cent es va dedicar a l'allotjament; un 26,4 per cent a l'alimentació; un 7,5 per cent al transport; un 15,8 per cent a les diversions en general; i el 31,6 per cent en la compra de coses que no fossin aliments. Xifres més o menys similars han estat reportades per a altres parts de l'Estat espanyol i en altres països: vegeu per exemple BARCELÓ PONS (1970: 242); FERNÁNDEZ FUSTER (1967: 115,121). En altres paraules, una gran proporció dels diners es gasten en les compres, diversions i transport (en o entre les illes); de manera que una gran part va a parar a mans d'empreses petites que no estan directament associades amb els grans hotels o els tour operadors.

Alguns comentaristes espanyols han atacat durament una suposada dependència del desenvolupament turístic del capital estranger o no local. En un

llibre sobre Eivissa, per exemple, un autor mallorquí conegut ha afirmat que

> la necessitat d'inversions s'ageganta tant que la necessitat de capital exterior és total. Vénen doblers de Madrid, d'Amsterdam, d'Hamburg, de Brussel·les, de Londres..., cap on se'n tornen a anar els guanys. Els eivissencs –o els mallorquins, o els gironins– reben el sou per haver oficiat de minyona, de criada. I res més (PORCEL, 1968: 41).

No conec cap font de dades apropiades per distingir entre el capital d'inversió a Eivissa d'origen "local" i el que ve d'altres parts de l'Estat espanyol. Però les dades que s'inclouen més endavant sobre la distribució de les empreses de l'illa entre els propietaris autòctons i els d'altres parts de l'Estat espanyol suggereixen com a mínim que PORCEL ha exagerat la importància actual de la inversió de fora (tot i que és possible que vagi en augment, com diu ell). En el cas de les inversions estrangeres, hi ha poc dubte que fan un paper menys important en el desenvolupament turístic a l'Estat espanyol del que suggereix ell. La següent Taula 15 mostra les estimacions oficials de les inversions estrangeres en diversos tipus de negoci turístic a l'Estat espanyol durant el període de quatre anys 1968-1971, les quals es basen en projeccions de les dades oficials corresponents al quadrienni anterior.

TAULA 15

XIFRES ESTIMATIVES DEL CAPITAL ESTRANGER INVERTIT EN LA INDÚSTRIA DEL TURISME A L'ESTAT ESPANYOL (1968-71)

	Inversions estrangeres en milions de pessetes	Inversions estrangeres: percentatge del total
Hotels	4.200	7,4
Altres allotjaments	5.600	18,7
Indústries turístiques complementàries	600	9,2
Urbanitzacions turístiques	2.500	16,1
Instal·lacions turístiques esportives	60	10,9
Estacions d'esquí, etc. de muntanya	100	11,1
Totals	13.060	11,3

Font: COMISARIA DEL PLAN DEL DESARROLLO... (1967: 89).

El percentatge estimatiu de les inversions estrangeres en tots els tipus de desenvolupament turístic a l'Estat espanyol en el període 1968-1971 va ser, doncs, el 11,3 per cent. Les altres fonts principals del capital d'inversió durant aquest període van ser estimades com segueix: les inversions públiques espanyoles, un 3,7 per cent; els plans de crèdit oficial, un 18,6 per cent; i la inversió per part del sector privat espanyol, el 66.4 per cent restant (COMISARIA DEL PLAN DE DESARROLLO..., 1967: 88-9). D'acord amb aquestes xifres, la proporció de la inversió estrangera va ser relativament petita, encara que apreciable, fins a almenys el moment del meu treball de camp; i la major part del capital d'inversió venia dels inversors privats de l'Estat espanyol. Les xifres de la taula no donen cap indicació d'una extensa "integració vertical" dels hotels (per als quals sembla que hi ha una proporció menor de la inversió estrangera que en el cas d'altres tipus de desenvolupament turístic).[1]

Potser la qüestió més crucial d'aquest tipus és la de la distribució de la titularitat de les empreses. En general, és notòriament difícil obtenir dades precises de la titularitat de les empreses a Estat espanyol; però els registres de la cambra de comerç d'Eivissa tenia algunes dades que podem utilitzar per avaluar aproximadament la distribució de la titularitat de les empreses a Eivissa entre els eivissencs autòctons, altra gent provinent de l'Estat espanyol, i els estrangers. En particular, hi havia una llista de totes les entitats empresarials a l'illa registrades a efectes fiscals el 1969, la qual incloïa els noms complets de tots els contribuents fiscals associats amb aquestes entitats. Del meu treball de camp, ja tenia coneixement de la identitat dels propietaris de nombroses empreses (especialment els de la zona de Sant Josep) i –en tots els casos que jo podia comprovar d'aquesta manera– els noms dels propietaris veritables figuraven en els registres de la cambra de comerç. Els seus llocs de naixement i residència no hi figuraven, però va resultar bastant fàcil en general de distingir entre els noms eivissencs i els no eivissencs, perquè hi ha només noranta-set patronímics

[1] Cal tenir present, no obstant això, que la revista de la indústria turística de l'Estat espanyol "Editur" informa que l'aportació estatal real als crèdits hotelers entre 1964 i 1970 va ser menys de la meitat de la quantitat promesa. També suggereix que les agències de viatges estrangeres podrien haver contribuït (com a màxim absolut) una inversió del 25 per cent del valor total dels hotels a l'Estat espanyol el 1970 (EDITUR, 5 juny 1970, p. 424; 3 juliol 1970, p. 535).

diferents entre tots els eivissencs nadius, excloent-hi els fills d'immigrants molt recents. Hi ha encara menys noms de pila, només una dotzena aproximadament per a cada sexe.[1] Si bé és cert que algunes persones d'altres llocs dels Països Catalans poden tenir un patronímic "eivissenc", la probabilitat que tots tres noms (cristià, patronímic i matronímic) siguin "eivissencs" és ben petita: d'altra banda, relativament pocs immigrants arriben a Eivissa dels Països Catalans, on no hi ha tampoc cap escassetat d'oportunitats laborals i empresarials. En tot cas de dubte, però, jo vaig posar els noms sota la categoria de "no eivissenc": és a dir, si existís un biaix en l'anàlisi, hauria de ser cap a la titularitat no eivissenca. No hi va haver cap dificultat en general en distingir els noms "eivissencs" (de forma catalana) dels noms "espanyols" (de forma castellana o altra, no catalana). Els noms estrangers van ser també, per descomptat, molt distintius; i –ja que nombroses empreses es mostraven sota els noms aparentment reals de propietaris estrangers– no hi va haver cap bona raó per suposar que la veritable titularitat fos amagada en els altres casos. Algunes "entitats empresarials", tanmateix, van ser registrades sota un nom de "Sociedad Anónima", que no oferia cap idea fiable de la identitat dels propietaris, així que vaig tractar-les com una categoria separada.[2] Sobre aquesta base, doncs, es va compilar la següent Taula 16, que mostra, d'una forma aproximada i en diverses categories àmplies, l'estat de la titularitat de tots els negocis registrats el 1969 a Eivissa.

---

[1] Els detalls complets dels noms eivissencs autòctons, juntament amb la seva distribució a l'illa, es donen a RAMON COSTA (1964). Per desgràcia, no tenia aquest article a mà quan vaig compilar les dades d'aquesta secció: sens dubte, hauria augmentat l'exactitud de la classificació.

[2] Nota important. En molts casos una "entitat empresarial" és una empresa sencera. En alguns casos, no obstant això, diverses parts de la mateixa activitat poden ser enregistrades per separat per a efectes fiscals: per exemple, els rellotges es classifiquen per separat de la joieria, encara que es venen normalment en el mateix local. Això no afecta l'argument en el text, però sí que significa que les xifres de la Taula 16 (i les de les taules a continuació) no s'han d'interpretar com una indicació del nombre de les empreses de diferents tipus. El cas més extrem és el del "TRANSPORT", on les xifres són molt inflades, perquè cada vehicle de lloguer s'anota per separat en els registres.

La classificació utilitzada en la taula va ser necessàriament només aproximada. En alguns casos, per exemple, els registres agrupaven entitats empresarials que jo he classificat per separat: l'únic cas de solapament considerable va ser entre les categories de "CONSTRUCCIÓ" i "BOTIGUES" (algunes botigues de venda de materials de construcció van ser incloses sota "BOTIGUES" mentre que altres es van classificar en "CONSTRUCCIÓ")... però això no afecta els nostres arguments. Algunes altres possibles causes d'error ja s'han mencionat en el text principal. No obstant això, els nostres mètodes tendirien a produir, si s'escaigués, una subestimació de la participació eivissenca en la propietat dels negocis; i, de totes maneres, les xifres són aproximadament de l'ordre que s'esperaria de les impressions del treball de camp.

TAULA 16

DISTRIBUCIÓ DE LA TITULARITAT D'EMPRESES A EIVISSA (1969)

CATEGORIA D'EMPRESA	ENTITATS EMPRESARIALS REGISTRADES EN LA CAMBRA DE COMERÇ D'EIVISSA EL 1969									
	Sota noms eivissencs		Sota noms d'altres llocs de l'Estat espanyol		Sota noms estrangers		Sota "Societat Anònima"		Totals per cada categoria	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
ALLOTJAMENT (Hotels, etc.)	92	(64)	17	(12)	15	(10)	20	(14)	144	(100)
ALIMENTACIÓ (Botigues, etc.)	282	(83)	41	(12)	6	(2)	10	(3)	339	(100)
ALIMENTACIÓ (Restaurants, bars, etc.)	296	(66)	92	(20)	60	(13)	5	(1)	453	(100)
TRANSPORT (Vehicles de lloguer, taxis, ferris, etc.)	343	(67)	152	(30)	8	(2)	5	(1)	508	(100)
ENTRETENIMENT (i serveis diversos)	38	(50)	19	(25)	11	(14)	8	(11)	76	(100)
BOTIGUES (excloent-hi alimentació)	446	(64)	149	(22)	54	(8)	44	(6)	693	(100)
CONSTRUCCIÓ (i relacionades: materials, mobiliari etc.)	236	(70)	65	(19)	12	(4)	25	(7)	338	(100)
TOTALS PER CADA TIPUS DE PROPIETARI	1733	(68)	535	(21)	166	(7)	117	(4)	2551	(100)

Què es pot deduir almenys provisionalment de la taula?

En primer lloc, mirant els totals globals, sembla que una mica més de dues terceres parts (el 68 per cent) de totes les entitats empresarials o comercials a Eivissa el 1969 van pertànyer a eivissencs autòctons; una cinquena part (el 21 per cent) aproximadament van pertànyer a altres ciutadans de l'Estat espanyol; una catorzena part (el 7 per cent) a gent estrangera; i un vint-i-cinquena part (el 4 per cent) a societats anònimes. Deixant de banda per un moment la qüestió de la seva mida, això indica que la majoria de les empreses a l'illa romanien aleshores en mans d'eivissencs autòctons. Al mateix temps, demostra que hi

havia una proporció considerable de propietaris d'altres llocs de l'Estat espanyol o estrangers, la qual cosa es pot posar en perspectiva si mirem les proporcions relatives de les diferents categories entre els residents permanents d'Eivissa. L'any 1965, de tots els residents permanents, el 84,8 per cent eren eivissencs autòctons; el 13,6 per cent havien nascut a altres llocs de l'Estat espanyol; i només el 1,6 per cent eren estrangers (BARCELÓ PONS, 1970: 149 i 311).[1] Fins i tot si tenim en compte que les proporcions de residents "de fora" haurien augmentat entre 1965 i 1969 i que hi ha una mencionada subestimació de la titularitat eivissenca a la Taula 16, aquestes xifres suggereixen que els residents "vinguts de fora" tenen un paper important en l'activitat empresarial de l'illa relativament als seus percentatges entre els residents permanents. No obstant això, sota qualsevol prisma, les xifres no ofereixen cap suport a les visions extremes dels comentaristes com PORCEL (citat amunt), que parlen de la dominació no eivissenca de l'economia de l'illa.

En segon lloc, es pot observar que hi ha una variació considerable en la distribució de la titularitat entre les diferents categories: el patró general coincideix en aquest sentit amb les nostres observacions de camp, i els punts més notables en són els següents:

—La proporció més alta de la titularitat eivissenca es troba en el cas dels negocis "tradicionals", que tenen principalment com a clients els residents permanents de l'illa, sobretot les botigues d'alimentació (el 83 per cent). Tot i així, els propietaris eivissencs formen també una majoria absoluta en totes les altres categories.

—En canvi, la proporció més alta de la titularitat estrangera és en el cas dels negocis més vinculats al turisme, especialment els allotjaments (un 14 per cent); restaurants i bars (un 13 per cent); i entreteniments (un 11 per cent). També hi ha algunes botigues de titularitat estrangera (un 8 per cent), cosa que pot ser evident fins i tot a un observador casual, sobretot en el cas de les botigues de Vila amb una clientela mixta d'estrangers i gent local: aquestes botigues ofereixen un assortiment impressionant de miscel·lània i roba, tant de peces fabricades com de les confeccionades a mà pels residents de l'illa de tota mena, incloent-hi els

[1] Del 13,6 per cent de ciutadans espanyols "de fora", un 11,8 per cent eren peninsulars, i un 1,8 per cent venien de les altres illes baleàriques.

"hippies".[1] No obstant això, els propietaris estrangers fins ara –encara que la seva contribució és visualment cridanera– formen la més petita minoria en totes les categories de negocis.

—Els propietaris vinguts d'altres llocs de l'Estat espanyol, en canvi, són una minoria substancial en totes les categories àmplies de negoci, encara que alguna especialització hi és evident.

En tercer lloc, què es pot dir sobre les "societats anònimes"?

—Naturalment, no és pot concloure res definitiu sobre la seva propietat del seu nom en si. Hi ha noms, tanmateix, que suggereixen l'origen dels principals propietaris o accionistes d'algunes empreses: p. ex. "Abel Matutes Torres, SA" o "Verboten, SA". Altra informació oral i publicada confirma que hi ha una barreja d'empreses que operen a Eivissa, incloent-hi algunes que són de propietat autòctona i altres que són en gran part la propietat de persones vingudes de fora o estrangeres; encara que no hi ha xifres exactes disponibles.[2]

—Taula 16 indica que les societats anònimes són més freqüentment empreses directament relacionades amb l'activitat del turisme, com ara la provisió d'allotjaments (un 14 per cent) i entreteniment (un 11 per cent). Però la seva presència està lluny de predominar de moment en cap categoria de la taula. En lloc de donar suport a les visions d'una Eivissa dominada pels interessos de les grans empreses d'altres parts de l'Estat espanyol o qualsevol altre lloc, aquestes xifres semblen confirmar la nostra impressió del treball del camp que –sense negar la presència d'algunes empreses i capital de fora– el desenvolupament de les empreses turístiques d'Eivissa s'ha fonamentat en el capitalisme familiar clàssic (vegeu l'anterior Capítol 6).

En quart lloc, hi ha la qüestió de la mida de les empreses. Això es va ignorar

---

[1] Aquestes botigues constitueixen el principal punt de venda de la nova moda cosmopolita d'Eivissa –la "Moda Ad-lib"– que recentment ha estat promocionada també, amb algun èxit, pels comerciants i autoritats de l'illa, amb la idea d'atraure-hi un turisme de seguidors de la moda, els quals, presumiblement, serien gent benestant.

[2] Els eivissencs tenen interès en saber qui són els propietaris de les empreses que operen en la seva zona (igual que, de fet, tenen interès en altres formes de propietat, especialment la de la terra), i sovint em van poder facilitar-ne detalls bastant precisos. De tant en tant, també, alguns d'aquests detalls es publiquen, com per exemple en el cas de les empreses que intervenien en l'afer de l'hotel i l'aeroport descrit anteriorment, tot i que es va tractar sempre amb un cert secretisme.

en la Taula 16, que tracta les entitats empresarials de totes les mides com a equivalents. Es podria argumentar plausiblement que, tot i que les societats anònimes i els propietaris no eivissencs en són una minoria, elles puguin constituir la majoria de les empreses més grans i més lucratives de l'illa, recollint, per tant, la "crema" dels ingressos turístics. Podem posar a prova aquesta hipòtesi mitjançant un desglossament de la titularitat dels hotels; perquè els hotels més grans figuren entre els desenvolupaments més cars de l'illa i hi ha també molts d'hotels més petits, cases d'hostes, i allotjaments d'altres tipus. Afortunadament, els registres de la cambra de comerç distingeixen entre les diferents categories d'hotels i altres allotjaments. I, en aquest cas, cada "entitat empresarial" correspon realment a un hotel o casa d'hostes. Per tant, la Taula 17 mostra a continuació la resultant distribució de la titularitat dels hotels: en primer lloc, només els de primera i segona categoria; i, en segon lloc, els hotels de tercera categoria, les cases d'hostes i altres tipus d'hospedatge.

TAULA 17

DISTRIBUCIÓ DE TITULARITAT: HOTELS (EIVISSA 1969)

CATEGORIA DELS HOTELS	ENTITATS EMPRESARIALS REGISTRADES EN LA CAMBRA DE COMERÇ D'EIVISSA EL 1969									
	Sota noms eivissencs		Sota noms d'altres llocs de l'Estat espanyol		Sota noms estrangers		Sota "Societat Anònima"		Totals	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Hotels de primera i segona	26	(50)	3	(6)	7	(13)	16	(31)	52	(100)
Hotels de tercera i altres tipus d'hospedatge	66	(72)	14	(15)	8	(9)	4	(4)	92	(100)
TOTALS	92	(64)	17	(12)	15	(10)	20	(14)	144	(100)

De la Taula 17, és evident que hi havia efectivament, el 1969, una concentració de la titularitat sota societats anònimes dels hotels més cars –el 31 per cent– si es compara amb el només 4 per cent de la resta dels allotjaments. En menor mesura, això també era cert per als titulars estrangers individuals: el 13

per cent, en comparació del 9 per cent. A l'inrevés, hi havia menys titulars foresters (d'altres llocs de l'Estat espanyol) dels hotels de primera i segona categoria: un 6 per cent, en comparació d'un 15 per cent de la resta dels allotjaments.[1] I la proporció de la titularitat autòctona eivissenca –deixant a banda qualsevol participació seva en les societats anònimes– no era menys del 50 per cent fins i tot en el cas dels hotels més cars.

En cinquè lloc, una avaluació més precisa de la importància de la distribució de la titularitat entre autòctons i estrangers pot obtenir-se de les xifres dels diferents municipis; en els quals el turisme s'ha desenvolupat en la manera desigual que s'ha descrit als capítols anteriors. La següent taula –basada, com les anteriors, en les dades del 1969 de la cambra de comerç d'Eivissa– mostra, doncs, la distribució de la titularitat dels allotjaments per municipis.

TAULA 18
DISTRIBUCIÓ (MUNICIPIS) DE LA TITULARITAT DELS HOTELS (1969)

MUNICIPI	HOTELS O ALLOTJAMENTS REGISTRATS EN LA CAMBRA DE COMERÇ D'EIVISSA EL 1969									
	Sota noms eivissencs		Sota noms d'altres llocs de l'Estat espanyol		Sota noms estrangers		Sota "Societat Anònima"		Totals	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Vila	31	(62)	8	(16)	5	(10)	6	(12)	50	(100)
Sant Antoni	39	(76)	4	(8)	4	(8)	4	(8)	51	(100)
Santa Eulària	16	(57)	3	(11)	3	(11)	6	(21)	28	(100)
Sant Josep	3	(27)	2	(18)	3	(27)	3	(27)	11	(100)
Sant Joan	3	(75)	–	–	–	–	1	(25)	4	(100)
Totals	92	(64)	17	(12)	15	(10)	20	(14)	144	(100)

El primer desenvolupament turístic d'importància es va produir a Sant Antoni. A Vila, hi ha una diversitat d'hostaleria –principalment de petita escala– establerta des de fa temps, mentre que al litoral a cada costat de la ciutat (dins del mateix municipi) hi ha alguns hotels grans i recents. A Santa Eulària, encara que hi va haver uns brots primerencs, la majoria dels hotels són ben moderns, i

[1] Això no és realment sorprenent, ja que l'empresari que no és eivissenc –almenys en l'absència del suport d'una gran empresa o altres avantatges especials– deu tenir algun desavantatge competitiu en relació amb els empresaris autòctons.

uns quants més es troben en construcció el 1970-1971. Pel que fa a Sant Josep, els hotels del registre són nous, grans, i ubicats als afores de Sant Antoni o Vila, però cauen dins els límits del municipi josepí.

Si es tenen presents aquests punts, es nota un patró en la Taula 18. Les proporcions més altes de titularitat autòctona van ser en les zones més madures d'hotels, sobretot les de Sant Antoni (el 76 per cent). La zona mixta de Vila és un cas intermedi (el 62 per cent). La de Santa Eulària (el 57 per cent) i sobretot les zones hoteleres de Sant Josep (el 27.3 per cent), on hi ha una major concentració de desenvolupament més recent, mostren una corresponentment baixa proporció de titularitat autòctona.

Alguns dels totals a la Taula 18 són, per descomptat, massa petits per atribuir valor als seus percentatges en aïllament. Sant Joan n'és un cas obvi, amb només quatre allotjaments registrats el 1969. D'aquests quatre, de fet, n'hi havia un hotel de tercera categoria (inaugurat l'any 1966), que era propietat d'una societat anònima ("Soma, SA"); i els altres tres eren cases d'hostes de més edat (enregistrades com a *Pensión-Fonda*), totes de les quals eren propietat d'eivissencs locals. En altres paraules, les xifres de Sant Joan encaixen també amb el patró general, si s'examinen detalladament.[1]

ii) <u>Algunes conclusions sobre la distribució de la titularitat de les empreses entre autòctons, forasters i estrangers</u>:–

El panorama que es desprèn de l'anàlisi de titularitat fins ara no ofereix, en general, cap suport factual ni per als detractors polèmics ni per als defensors interessats del turisme de masses, encara que s'hi pot trobar algun material pertinent a tots dos punts de vista.

Per una banda, sembla que el 1969 hi havia una participació més que proporcional en les activitats empresarials d'Eivissa per part dels forasters i

[1] Sant Joan va ser el darrer municipi en experimentar un desenvolupament d'hotels grans, perquè hi ha alts penya-segats en gran part del seu litoral i perquè és lluny del port principal i l'aeroport. Però, des de 1969, un nombre d'hotels grans han estat edificats a la zona, especialment dins les badies de Portinatx i Sa Cala de Sant Vicent. Sembla que la majoria d'aquests nous hotels són propietat de societats anònimes i que un dels hotels pertany a un tour operador estranger. (Segons la revista del comerç turístic espanyol, Editur –del 30 d'abril, 1971, p.343– hi havia a Eivissa aleshores només dos hotels –encara en construcció– que eren propietat directa de tour operadors estrangers: "Clarksons" i "Blue Sky".)

estrangers (amb relació al nombre d'ells establerts a l'illa): a més, hi havia una proporció particularment important en les activitats més estretament relacionades amb el turisme. I hi havia una major concentració de titularitat de societats anònimes i estrangers individuals en el cas dels hotels més cars.

Per l'altra banda, no hi havia cap categoria en la qual la proporció de propietaris de fora arribés a la meitat del nombre total d'entitats empresarials, i aquesta proporció va ser en general molt menys que això. En altres paraules, les xifres disponibles donen suport a la impressió del treball de camp que, malgrat la substancial participació de gent de fora, els eivissencs nadius reben actualment la major part dels beneficis econòmics de les activitats comercials contínues.

Les següents generalitzacions també semblen coherents amb les dades anteriors. Fins ara, es poden distingir analíticament tres etapes importants del desenvolupament turístic a Eivissa:

—En la primera etapa, abans d'aproximadament el 1965, el turisme a l'illa va créixer d'una manera mesurada i es va mantenir en nivells assequibles per als empresaris i emprenedors autòctons, utilitzant principalment el capital local (juntament amb algun nou capital derivat de la venda esporàdica de terrenys a la gent de fora). Per tant, la participació dels forasters o estrangers en les empreses eivissenques va romandre petita.

—En la segona etapa, sobretot durant la segona meitat de la dècada de 1960, el turisme va créixer cada vegada més ràpidament. Per satisfer la creixent demanda, els empresaris de l'illa van haver d'associar-se cada vegada més, participar en societats anònimes, i/o cercar capital exterior.

—En la tercera etapa, a partir dels volts de l'any 1968, amb l'augment enorme del volum a causa dels vols xàrter i paquets de vacances, el turisme va començar a superar els recursos empresarials locals; proporcionant així creixents oportunitats per a les inversions o l'adquisició de titularitat per part de la gent de fora o estrangera.[1] Aquest procés va culminar en el període immediatament abans de, i durant, el meu treball de camp, quan

[1] Aquesta anàlisi ha ignorat en gran mesura les inversions externes que no es relacionen amb la propietat, a causa de la manca de xifres que les diferenciïn de les inversions locals. Però, encara que, sens dubte, són de certa importància, sembla poc probable que afectin en gran mesura els arguments desenvolupats en aquest apartat.

s'anaven obrint un nombre molt gran d'hotels nous; molts dels quals pertanyien a societats anònimes amb accionistes que no eren eivissencs. Durant la primera meitat del 1970, doncs, el nombre d'hotels en funcionament a Eivissa va augmentar de 264 (al gener) a 296 (el 20 de juliol). Però la majoria dels nous hotels van ser grans, proporcionant en conjunt un augment del gairebé cinquanta per cent en el nombre de places disponibles (es van crear unes 10.000 noves places, per arribar a 31.633 en total al juliol de 1970). Uns quants més hotels van ser oberts abans de finals de l'any (incloent-hi un hotel de cinc estrelles, el primer d'Eivissa, a Sant Miquel); però hi havia menys hotels en construcció durant l'any següent, el 1971, quan s'esperava proveir només uns 3.000 nous llits: "lo cual significará, ciertamente, un relativo 'frenado' a la tendencia expansionista actual" (EDITUR, 31 juliol, 1970, p. 1). El 1971, doncs, hi havia alguns indicis que la tercera etapa podia estar a punt d'acabar-se i alguna gent van expressar el temor que s'havien fet massa hotels nous per a la probable demanda turística futura; però, en contra d'això, el nombre de turistes encara anava augmentant ràpidament.

Resumint, aquesta anàlisi suggereix que, lluny de dominar els desenvolupaments turístics a Eivissa des dels seus inicis, els interessos empresarials de fora hi han fet un paper completament secundari, com a mínim fins als volts de 1969: pel que sembla, no han pres la "nata" dels ingressos turístics eivissencs sinó la "llet sobrant".

No obstant això, l'anàlisi suggereix també que, si el boom continua al ritme actual, hi ha almenys alguna possibilitat que els interessos de fora arribin finalment a dominar la indústria turística de l'illa, ja que s'esdevé més probable que els grans projectes nous depenguin d'una proporció creixent de capital no eivissenc i de la titularitat forana. En el cas d'una crisi econòmica, o només l'arribada d'un sostre turístic, algunes de les empreses de titularitat eivissenca podrien tenir dificultats per competir amb les noves grans empreses. I, en aquest respecte, és significatiu que s'expressen amb més freqüència el 1970-71 les preocupacions públiques sobre les suposades tendències "neocolonials".

Un autor anglès ha suggerit que, en general,

> hi ha un nivell de saturació per al turisme d'una determinada localitat o comarca i si se supera aquest nivell, els costos del turisme comencen a pesar més que els beneficis. Aquests nivells de saturació poden ser dictades per la disponibilitat del treball, la quantitat de terra apta per al desenvolupament hoteler, la capacitat de les carreteres, o els atractius turístics principals de la zona (YOUNG, 1973: 111-12).

En el moment del meu treball de camp, no es podia dir realment que Eivissa hagués arribat a un "nivell de saturació" en cap d'aquests aspectes. Per bé que hi havia una escassetat de treballadors eivissencs, hi havia molts immigrants peninsulars disponibles. Hi havia encara molta terra apta per al desenvolupament de nous hotels. Les carreteres eren perilloses, però s'anaven millorant a poc a poc i no tenien molt de trànsit en comparació de les de la majoria dels països europeus occidentals.[1] Algunes de les platges estaven ben plenes, però altres eren encara desertes; i algunes de les zones més belles de l'illa romanien encara aïllades dels principals corrents de turistes. No obstant això, sembla que un "nivell de saturació" o bé havia arribat o bé s'acostava ràpidament en termes dels recursos nadius de capital i personal. Cal assenyalar que no hi ha cap mena d'inevitabilitat quant a l'evolució futura dels desenvolupaments a l'illa, i que els empresaris eivissencs i les autoritats locals són ben conscients d'aquestes qüestions. Però sembla probable que, si el turisme continua expandint-se tan ràpidament, la proporció del negoci i dels beneficis econòmics resultants que arribi als eivissencs nadius tendirà a reduir-se relativament a la part de la gent de fora.[2] Al mateix temps, els costos mediambientals per als eivissencs –com ara l'escassetat d'aigua potable, els problemes d'aigües residuals, la congestió de les carreteres, el soroll, etc.– podran augmentar-se constantment. Aquest escenari, per tant, suggereix que és possible que una anàlisi d'aquest tipus en un futur no gaire distant pugui produir una impressió bastant diferent de la distribució de la titularitat de les empreses i del grau de participació nativa

[1] Eivissa, essent una illa, s'escapa de la magnitud de congestió de carreteres que ocorre per exemple a la Costa Brava, causada pel trànsit tant de pas com de visita.

[2] Qualsevol disminució relativa, per descomptat, pot ben anar acompanyada per un augment absolut. També es pot observar que la majoria d'eivissencs no són empresaris sinó assalariats, que poden guanyar d'un augment futur en el volum de turisme sense importar-los d'on vinguin els propietaris dels negocis.

en el boom turístic; però això per descomptat està encara per veure's, i hi ha altres possibles escenaris, com per exemple un desenvolupament més gradual del turisme, en el qual els eivissencs autòctons (i els residents establerts no nadius) gaudeixin d'un rol més dominant, potser controlant adequadament al mateix temps els eventuals problemes mediambientals.[1]

iii) La distribució geogràfica de les activitats empresarials de l'illa:–

El 1969, segons els registres de la cambra de comerç, hi havia 2.551 entitats de negocis a Eivissa. D'aquestes, hi havia 1.408 al municipi de Vila; 563 a Sant Antoni; 363 a Santa Eulària; 120 a Sant Josep; i 97 a Sant Joan. Aquestes xifres reflecteixen tant la concentració tradicional de les activitats comercials en la principal ciutat d'Eivissa com el grau de desenvolupament turístic de cada municipi (cf. la Taula 18, més amunt).

Resulta interessant constatar que hi havia més entitats de negocis a Sant Josep que a Sant Joan. Això corrobora el testimoni de les dades demogràfiques en els capítols anteriors que el turisme ha invertit les fortunes relatives dels municipis de Sant Josep i Sant Joan: antigament Sant Joan havia estat el més ric a causa de la major profunditat i fertilitat del seu sòl. Similarment, el municipi de Sant Antoni ha superat en riquesa al de Santa Eulària (una zona molt fèrtil); però tots dos han experimentat un desenvolupament turístic considerable i es van convertint en centres comercials d'importància suficient per començar a qüestionar l'hegemonia de la ciutat d'Eivissa.

Així, el turisme ha canviat definitivament la riquesa relativa de les diferents zones de l'illa, amb implicacions importants per a la seva organització social. En particular, l'extensió de les activitats empresarials

---

[1] Cal assenyalar que el concepte de "nivells de saturació" dona lloc a problemes obvis de valoració: per exemple, el "nivell de saturació de recursos humans" es podria definir per als recursos humans eivissencs o per als recursos humans de l'Estat espanyol. En general, "l'interès de l'Estat" pot ser diferent de "l'interès eivissenc": per exemple, els administradors i empresaris de fora de l'illa podrien concebiblement afavorir més i més desenvolupament fins a l'extrem que Eivissa i/o altres zones turístiques es convertissin en l'equivalent turístic espanyol de les zones dels "foscs molins satànics" de la revolució industrial anglesa. (Cal repetir, tanmateix, que actualment no hi ha cap similitud entre Eivissa i aquelles àrees industrials angleses en termes mediambientals. Malgrat els problemes esmentats, la contaminació provocada pel turisme és generalment més fàcil de controlar i certament menys tòxica que la dels efluents industrials. D'altra banda, la naturalesa del turisme restringeix el seu potencial de danyar el medi ambient: els turistes no seguiran visitant les zones que es facin desagradables.)

als municipis rurals ha disminuït considerablement la distància socioeconòmica entre la ciutat i el camp. Ara els (antics) pagesos tenen oportunitats per fer-se tan rics, o fins i tot més rics, que molts ciutadans de Vila (ja que aquests no solen tenir terrenys costaners per vendre o desenvolupar i, en canvi, depenen de sous o salaris, el creixement dels quals és menys ràpid que el dels guanys especulatius o negocis).

Aquest canvi en les relacions entre la ciutat i el camp té implicacions per a l'organització econòmica en general i no només en el sector turístic de l'illa. Per exemple, el mercat únic dels productes agrícoles va ubicar-se durant segles a la ciutat capital: els pagesos havien de pagar impostos sobre els seus productes i vendre'ls mitjançant intermediaris que tenien llocs de compravenda, tal com hem descrit en capítols anteriors. En els últims anys, però, uns "mercats pagesos" de venda directa s'han establert a Vila, Sant Antoni i Santa Eulària. La seva existència es va fer possible només gràcies a la nova situació econòmica creada pel turisme, en la qual, en primer lloc, els productes agrícoles no són ni l'única ni la major font d'ingressos (de manera que el control sobre la seva venda és menys vital per a la gent no pagesa de l'illa); i, en segon lloc, el turisme ha augmentat la riquesa relativa (i, per tant, el poder relatiu de negociació) de la gent del camp en relació amb els petits comerciants i els titulars de llocs de mercat de Vila.[1]

iv) <u>El sorgiment d'una classe empresarial a Eivissa</u>:–

En l'època tradicional, com hem vist, si deixem a banda les activitats d'uns quants patrons, corsaris i prestadors de diners, no hi havia gaires oportunitats empresarials a Eivissa: el negoci a l'illa es limitava principalment a l'intercanvi de productes rurals i sal per altres béns. En l'època intermèdia, el creixement del comerç exterior i l'augment de la producció de cultius comercials (és a dir, els que es podien intercanviar

[1] Ara, la gent del camp veuen la venda dels excedents de producció com a només una de diverses maneres d'aconseguir diners en efectiu. Tenen, doncs, el nou poder de retenir els seus productes (o de deixar de produir-los) sense el risc d'incórrer pèrdues importants. D'altra banda, les autoritats estan ansioses per mantenir un cert equilibri entre el turisme i l'agricultura per tal d'evitar-hi un "monocultiu turístic", i, per tant, simpatitzen amb idees per ajudar els agricultors: els "mercats pagesos", sens dubte, han encoratjat algunes persones a romandre en l'agricultura (vegeu, per exemple, CALVERA, 1972).

fàcilment per diners en efectiu), com ara les ametlles, van contribuir a l'aparició, fins i tot abans de la guerra civil, de diverses pròsperes famílies empresarials (sobretot la família dels Matutes). Però es pot dir que una "classe empresarial" d'Eivissa ha sorgit plenament només durant les últimes dues dècades (del 1950 i 1960) a causa del turisme. Ara, la propietat de la terra és només una forma de riquesa entre d'altres, i hi ha moltes famílies empresarials, el capital de les quals rivalitza amb els béns de qualsevol terratinent. Aquestes famílies formen una classe nova, de la qual provenen cada vegada més els membres de les *fuerzas vivas* ("forces vives") d'Eivissa, tant en l'administració local com en la vida pública de l'illa en general.

Qui són els membres de la nova classe empresarial, i de quins antics estrats socials deriven? La resposta curta és que són més aviat d'origen variat, però això no ens ajuda gaire. D'altra banda, una inspecció més propera n'hi troba certes regularitats. Un procés essencialment similar sembla haver tingut lloc a Vila i a les poblacions del camp. Ja que és molt més senzill analitzar el procés a una població del camp, examinarem el cas de Sant Josep com a exemple.

Els orígens i el desenvolupament del "poble" de Sant Josep es descriuen anteriorment (vegeu la secció 2.4). Fins fa ben poc, la població local va romandre gairebé completament dispersa per tota la parròquia muntanyosa. Fins i tot abans del turisme, no obstant això, hi va haver una tendència per part de les famílies que vivien de l'artesania, del comerç, o d'altres activitats emprenedores a triar viure a prop de l'església; que ha estat durant molt de temps el punt focal de la parròquia, i que a més es troba ara al costat de la carretera principal que s'utilitza per fer excursions turístiques.

Sembla que, malgrat l'ascendència comuna i els lligams continus de parentiu, les famílies del nucli del poble –"sa gent de s'Arraval"– han tingut sempre un caràcter marcadament més emprenedor que el de la majoria dels "pagesos" que viuen, lligats a la terra, en finques disperses i aïllades. De la "Família A" de s'Arraval, per exemple, fa temps que es diu que "viurien damunt una pedra". Abans de la guerra civil, van ser una de les famílies que

molien el gra per a altres persones locals amb pagament en espècie. La majoria de les explotacions més grans tenien un molí de cereals o un trull que incrementaven casualment les seves rendes, però hi havia poques famílies tan especialitzades com la "Família A". Un membre d'aquesta família, per exemple, va tornar del servei militar a la Península amb la noció d'importar un molí a vapor, i efectivament ho va fer, guanyant-se el sobrenom durador "En X de sa màquina". Més tard, la família va introduir el primer generador elèctric al poble. El 1971, a més del molí, els membres de la família tenien un taller de fusteria, l'únic taxi del poble, una petita botiga de records, i un nou bar bastant gran als afores de Sant Antoni. Una segona família de s'Arraval, la "Família B", segueix explotant un gran trull tradicional de fusta amb pagament en espècie. Però fa temps que els seus ingressos de l'agricultura han estat menys importants que els d'altres activitats. Van començar amb un bar, que és encara un dels tres bars principals del poble. A continuació, fa uns dotze anys, van edificar un cinema a Sant Josep: això va ser un èxit fins als darrers anys, quan una sèrie de circumstàncies produïdes pel turisme (la major sofisticació dels habitants del poble, els seus vehicles nous, i l'aparició de grans cinemes moderns a Vila) el va fer poc rendible. En lloc d'intimidar-se, la família té ara un bar reeixit en una de les platges més populars de la parròquia.

Històries similars, amb alguna variació de detall, podrien contar-se sobre altres famílies locals. Les seves idees mostren de vegades un notable olfacte empresarial. Per exemple, dos germans (que van començar amb l'avantatge d'haver heretat terrenys valuosos mentre eren encara bastant joves) són actualment els propietaris del bar més gran de Sant Josep: no satisfets amb només això, ells han desenvolupat també altres empreses. La més original tracta d'una cova natural i petita, però atractiva, a prop de la carretera entre Vila i Sant Josep: els germans han pres la cova a lloguer, l'han condicionat per obrir-se al públic, i s'inclou ara en les excursions turístiques organitzades que passen per Sant Josep. Veient-hi l'existència d'una clientela captiva, els germans han anat construint un restaurant i barbacoa amb un escenari al aire lliure fora de l'entrada de la cova, on es fan balls folklòrics eivissencs o flamencs, cosa que

proveeix una atracció addicional per a les excursions. Altres empreses locals han crescut aquí i allà de manera semblant, amb l'aplicació de l'olfacte empresarial de la gent local a qualsevol oportunitat proveïda pel creixement del turisme.

Les famílies de s'Arraval descrites fins ara van començar amb algun capital heretat, al qual se sumaven unes habilitats emprenedores. Però una altra família pròspera, la "Família C", sembla haver derivat d'una base agrícola i més aviat humil. De fet, el pare havia emigrat a Amèrica, però més tard va tornar a Sant Josep, on va acumular una mica de capital per mitjà de la seva especulació hàbil amb els terrenys durant les primeres etapes del boom turístic. Començant amb un petit bar (que ja no existeix) a la dècada de 1950, la seva família va arribar a tenir el 1971 dues botigues reeixides de records a s'Arraval; un bar a l'aire lliure per als turistes; un escenari a l'aire lliure utilitzat principalment per a les actuacions regulars del grup folklòric de Sant Josep per als turistes de les excursions d'autocar; una sucursal al poble d'un banc mallorquí; diverses propietats i terres; una gran botiga de records i articles de platja a Sant Antoni; i una "típica" casa pagesa restaurada com a museu folklòric.

Fins i tot en les actuacions emprenedores relacionades amb el boom turístic fora del nucli del poble, la gent de s'Arraval hi predominen. Això potser no és sorprenent, ja què eren el principal grup de persones amb habilitats comercials i influència al principi. Però resulta interessant que una gran proporció dels bars i restaurants situats a les platges de la parròquia no pertanyen a les famílies que viuen més a prop de la platja, sinó a persones que viuen a alguna distància cap a l'interior: en o a prop de s'Arraval, el nucli de tota la parròquia.

En altres paraules, abans del turisme hi havia només una incipient classe empresarial a Sant Josep, composta de diverses famílies que havien començat una transició de l'agricultura a l'especialització en empreses, sigui per mitjà d'alguna habilitat artesanal o sigui perquè hi havia un membre individual amb talents emprenedors inusuals. Això va proveir la base de la nova classe empresarial que ha desenvolupat en resposta a les oportunitats que ofereix el turisme: el seu auge s'ha materialitzat en els darrers anys en el creixement ràpid de s'Arraval, el "nucli del poble" (o, més exactament de moment, el "clúster" d'habitatges a prop de l'església). En general, cal dir

que els membres de les famílies agrícoles més benestants s'han adaptat més fàcilment que els altres a les activitats empresarials, així que hi ha importants vincles entre l'emergent classe empresarial i la velles famílies més riques de la pagesia. Però també hi ha alguna gent benestant que no ha sabut aprofitar les oportunitats turístiques: la reticència d'alguns "senyors" (un concepte que se solia interpretar en termes de no haver de fer cap feina, sobretot manual) a emprendre activitats comercials pesa clarament en contra dels seus avantatges en termes d'alfabetització i capital inicial. D'altra banda, la nova classe empresarial inclou bastants individus de mobilitat social ascendent que no semblen encaixar exactament en cap categoria. Així, hi ha nombrosos constructors autònoms (alguns dels quals provenen de famílies que eren anteriorment relativament pobres) que han adaptat profitosament les tradicionals tècniques eivissenques de la construcció per a un mateix, incorporant-hi a poc a poc els nous mètodes i materials moderns. I hi ha moltes altres persones que han aconseguit un començament empresarial amb els guanys inesperats o "cops de sort" que es descriuen a continuació, o amb el capital derivat de diverses activitats (que han inclòs el contraban, l'especulació i fins i tot els jocs d'atzar, segons m'han contat).

En l'absència d'una investigació quantitativa i detallada, això és realment tot el que podem dir de moment sobre la composició de la nova classe empresarial a Sant Josep. Un procés bastant similar sembla haver passat a l'illa en el seu conjunt (encara que cal tenir present que les activitats empresarials han estat fermament assentades a Vila durant molt més temps que en altres llocs). En l'actualitat, la classe empresarial de l'illa es troba encara en un estat relativament fluid però hi va prenent ràpidament una forma més definida, i es pot esperar que aquesta classe social proporcionarà la major part dels empresaris, directius i autoritats autòctones del futur; quan l'economia d'oportunitats obertes a qualsevol individu emprenedor s'hagi configurat en patrons més regulars. Cal destacar també que, en l'absència d'una crisi del turisme o un canvi polític radical, la nova classe empresarial constitueix el grup social d'eivissencs que

podran obtenir a llarg termini el major benefici econòmic del turisme.

b) Els guanys inesperats i discontinus del turisme: cops de sort

Dos periodistes nord-americans, de visita a Eivissa en la dècada de 1950, han descrit com un camperol pobre els va oferir la seva hospitalitat espontània i, en retorn, ells li van fer un regal completament inesperat de quatre-centes pessetes perquè pogués pagar el dot de la seva filla, la falta del qual estava retardant el seu casament (SHOR, 1957: 660). Durant el nostre treball de camp, un jove estranger resident a la zona de Sant Josep va encomanar a dues dones locals l'emblanquinada tradicional de la seva casa. Les dones hi van estar d'acord i van demanar el preu normal per la tasca, però després van tenir la sorpresa –ben grata, encara que en protestessin una mica al principi– de rebre el doble del preu demanat perquè l'estranger el va considerar massa baix. Aquests són dos petits exemples dels "cops de sort" o "guanys discontinus", que ocorren freqüentment i inesperadament durant les primeres etapes del boom turístic, i que poden tocar a qualsevol eivissenc. No obstant això, les dues fonts més importants d'aquests beneficis discontinus –les vendes de terrenys i habitatges a la gent de fora– tendeixen a assumir a poc a poc característiques més regulars, tot i que conserven algun element d'imprevisibilitat.

i) Les vendes de terrenys:–

Anteriorment, hem vist que la major part dels beneficis locals de les activitats empresarials relacionades amb el turisme sol anar a la gent de Vila o dels nuclis de població interiors. En canvi, la nova riquesa derivada de les vendes de terrenys –almenys fins ara– ha beneficiat més notablement la gent del camp, i especialment molts dels pagesos pobres que tenien terres costaneres. Aquest fet, juntament amb l'element d'imprevisibilitat, fa que les vendes de terra siguin un factor important en els canvis socials actuals a l'illa.

Poc després de la nostra arribada a Eivissa, un treballador de les Salines em va comentar que el seu salari s'havia mantingut en línia amb el

cost de la vida, però que era petit si es comparava amb els salaris de les ocupacions turístiques. No obstant això, ell va continuar, no podia queixar-se perquè tenia una casa nova, construïda amb els guanys procedents d'una venda de terra. Prèviament la vida a l'illa havia estat miserable, va dir, però ara "todos los de la isla tenemos terrenos, así que todos estamos bien ahora". Vaig escoltar posteriorment aquest argument repetit moltes vegades. Uns quants mesos més tard, per exemple, un home de s'Arraval de Sant Josep (qui era membre d'una de les famílies emprenedores, un ex-enginyer naval, i aleshores el propietari d'una nova restaurant de platja edificat en un terreny heretat seu) em va avançar espontàniament el següent argument, acompanyat amb xifres i curosament detallat.[1] Hi havia, ell va dir, uns 40.000 eivissencs nadius empadronats en els registres municipals en aquell moment (el 1970) i hi havia unes cinc persones en cada família.[2] Per tant, hi havia unes 8.000 famílies que posseïen tota la terra de l'illa. Dividint l'àrea total d'uns 500 quilòmetres quadrats entre aquestes, resulta que la família mitjana tenia més de 60.000 metres quadrats de terra. Assumint un preu mitjà de 20 pessetes per metre quadrat, la família eivissenca mitjana, doncs, posseïa terra d'un valor de més d'un milió de pessetes (uns 6.000 lliures esterlines), i el seu valor anava augmentant constantment. Va completar l'argument dient que no era sorprenent que la gent de la Península anomenava Eivissa *la isla de los millonarios* i que, de fet, era *la isla más rica del mundo*!

Algunes dades estan disponibles dels preus de la terra d'Eivissa al segle XIX, durant el període 1867-1886. El preu depenia llavors gairebé enterament de

---

[1] Les xifres estimatives i rodones d'aquest argument estan d'acord amb les citades en altres llocs en aquesta tesi, i, per tant, donen una impressió general probablement correcta.

[2] En els registres dels segles passats, la proporció entre la població total i el nombre de *hogares* (cases o llars) va ser consistentment entre 4.5:1 i 5:1. Però el 1965, pel que sembla, hi va haver 40.084 persones a Eivissa i Formentera, dividides entre 12.869 *hogares*, indicant una proporció de 3.11:1. Aquesta proporció aparentment inferior es pot explicar parcialment en termes de les tendències cap a la natalitat inferior i cap a la neolocalitat per part de les parelles joves, l'ocupació de les quals ja no els vincula a la casa dels pares. No obstant això, pot també ser afectada pel mètode del cens modern de l'Estat espanyol, en el qual cada família nuclear es compta normalment com una llar separada, fins i tot en el cas de les llars conjuntes o esteses (les xifres d'aquesta nota són de BARCELÓ PONS, 1970: 153).

la qualitat agrícola de la terra. Una pesseta era suficient per comprar uns cinc metres quadrats de terra de secà de qualitat mitjana (amb alguns arbres fruiters establerts) o uns tres metres quadrats de terra de regadiu.[1] Pels volts de vuitanta anys més tard, a finals de la dècada del 1950, les terres comparables valien respectivament quatre pessetes i vuit pessetes per metre quadrat.[2] Després de només dotze anys més, el 1970-71, una parcel·la de terra de l'illa podia valer entre cinquanta i cinc mil pessetes per metre quadrat, tot i que ja no se solia comprar normalment amb finalitats agrícoles.

Tots aquests preus es donen aquí en pessetes per metre quadrat, per facilitar-ne les comparacions. Però els criteris bàsics i les maneres de mesurar el valor de la terra de l'illa han estat completament transformats pel turisme. Així, al segle XIX, l'arxiduc Salvador distingia tres graus de terres de conreu sec sense arbres; tres amb arbres; i tres amb reg. I criteris similars s'hi aplicaven encara a la dècada de 1950. En canvi, en l'actualitat (1970-71), la major part del valor de la terra és determinada pel seu potencial de desenvolupament, de manera que un matollar té freqüentment més valor que unes bones terres de conreu. Quant al mesuratge de les terres, alguna gent gran del camp utilitzen encara la mesura tradicional del "tornall".[3] Però, en el passat, poca gent podia dir amb exactitud quanta terra tenia: quan se'ls ho preguntava algú, deien per exemple "uns cent tornalls: meitat sembrats i meitat bosc".[4] Si es va vendre un petit tros de terra, podia ser valorat per tornall, però generalment les explotacions agrícoles se solien vendre per un múltiple del seu rendiment anual conegut, en lloc del valor de la seva extensió. En l'actualitat, en canvi, els terrenys d'Eivissa es venen en unitats mètriques internacionals: hectàrees i metres quadrats. La mida precisa d'una àrea molt extensa en venda es pot ignorar encara; però en el

[1] SALVATOR (1886-90: I, 342). Cal notar que els seus preus per "tornalls" s'han convertit a preus per metre quadrat.

[2] DICCIONARIO GEOGRÁFICO... (1959: XV, 193).

[3] Un tornall és aproximadament igual a 6 àrees, 6/100 hectàrees o 600 metres quadrats. És a dir, és equivalent a la mida de les petites parcel·les en venda ara per edificar-hi.

[4] 100 tornalls són aproximadament 6 hectàrees, és a dir, la mida d'una parcel·la agrícola mitjana a Eivissa.

cas de les parcel·les destinades a la construcció –venudes pel metre quadrat– el terreny és mesurat meticulosament, tenint degudament en compte l'angle del pendent: el terreny no es ven per la mida de la seva superfície sinó per la de la seva projecció horitzontal.

Per contrast, malgrat aquesta major cura en el mesurament, el valor de la terra és molt més variable que antigament. En general, el seu valor és determinat pels següents factors, en l'ordre d'importància decreixent:

—La ubicació. La terra més valuosa és la que és necessària per als hotels o blocs de pisos a Vila i Sant Antoni. El preu actual (1970-71) és d'entre 4.000 i 5.000 pessetes per metre quadrat (ppm^2), encara que en alguns casos cap diners no canvien de mans: en lloc d'això, una part del nou edifici és bescanviada pel terreny.[1] Molts d'aquests terrenys havien estat antigament de poc valor agrícola; encara que el nou barri de Santa Creu de Vila, per exemple, ha engolit una part de la terra molt bona de Ses Feixes. La terra costanera bastant estèril a prop dels centres turístics principals és ara igualment valuosa i assoleix preus de 1.000 ppm^2 o més. L'única altra terra d'un valor comparable és la dels bons llocs comercials, com per exemple els costats de la carretera principal que travessa s'Arraval de Sant Josep, on el preu actual és d'aproximadament 600 ppm^2. El valor de la terra, doncs, disminueix sistemàticament a mesura que estigui més distant dels principals centres turístics i comercials (incloent-hi els nuclis dels pobles i uns quants nous nuclis rurals) i des del mar.

—La mida. El preu pagat per terrenys similars depèn molt de l'extensió comprada. Una peça de terra que pot costar entre 100 i 200 ppm^2 quan se'n compra una parcel·la de menys de 1.000 metres quadrats, pot vendre's a un preu tan barat com d'uns 20 ppm^2 si se n'adquireixen d'un cop uns 10.000 metres quadrats o més. És a dir que es possible de vegades pagar la mateixa suma per una gran àrea que per una parcel.la petita. Encara que això pot semblar una paradoxa econòmica, en realitat és merament una conseqüència curiosa de la diversitat de les pressions sobre la valoració de la

[1] Tots els preus de la terra en aquesta secció, llevat de les excepcions mencionades, són per als anys 1970-71, quan seguien creixent molt ràpidament.

terra d'Eivissa en aquest moment. El venedor sempre guanyarà més diners si ven la seva terra en petites parcel·les; però això implica tenir previsió, paciència, l'habilitat emprenedora per aconseguir un nombre de compradors separats i la capacitat financera per esperar-hi. Aquestes circumstàncies, doncs, són ideals per a tota mena d'especuladors de la terra.

—El comprador. Durant els darrers quinze anys aproximadament, una extensió bastant important del litoral de l'illa s'ha comprat amb vista a l'especulació o desenvolupament. Ja queda ben poca terra privilegiada vora les bones platges per ser comprada. Els especuladors, de fet, han ampliat les seves activitats a les parts de la costa amb accés al mar només a través de les roques, com Punta de sa Galera; les zones de penya-segat properes a les platges; i fins i tot alguns llocs pintorescs de l'interior. Els desenvolupadors inclouen la gent i empreses locals, i algunes empreses espanyoles o estrangeres. No hi ha xifres exactes disponibles, però l'autor estimaria que la proporció de la inversió no eivissenca en les urbanitzacions costaneres podria ser més gran que en el cas de les activitats empresarials en general (i les dades per a l'Estat espanyol en la Taula 15, més amunt, tendeixen a corroborar aquesta impressió). No obstant això, cal recalcar que, en l'actualitat, la longitud total del litoral amb titularitat no eivissenca és molt menor que la que queda en mans eivissenques.[1] D'altra banda, una creixent minoria d'eivissencs han tingut la previsió de vendre a poc a poc les seves terres en petites parcel·les a particulars, utilitzant el capital generat d'aquesta manera per desenvolupar el lloc ells mateixos en comptes de vendre'l a una empresa externa. Algunes persones locals han acumulat

[1] Bona part del litoral que queda en mans eivissenques és menys apta a primer vista per al desenvolupament turístic, però sembla que no hi ha cap terra a l'illa que sigui completament inapta (almenys mentre continuï la manca de restriccions de planificació). Per exemple, hi ha diversos desenvolupaments interiors que han tingut èxit. I una urbanització, que inclou l'únic hotel de cinc estrelles d'Eivissa, acaba de construir-se (el 1971) en la cresta dels penya-segats –entre els més alts de l'illa– de Na Xamena, a prop de Sant Miquel. No hi ha cap platja en les proximitats, però una sendera precària s'ha construït per donar algun accés a la mar i les roques llises a la base dels penya-segats, i el lloc és, sens dubte, espectacular i tranquil.

També hi ha hagut en els darrers anys una tendència entre els residents estrangers a fer-se les cases a l'interior de l'illa, perquè hi ha certs desavantatges de viure a la costa, com per exemple les tempestes o vendavals de l'hivern, però també perquè volen apartar-se dels "turistes".

diners cobrant comissions en les compravendes de terrenys d'altres, actuant com a intermediaris encomanats o espontanis. I unes quantes persones han practicat una forma clàssica d'especulació: han pagat un petit senyal per comprar terres a l'inici del boom; les han venut més tard en parcel·les per preus molt més alts; i llavors han pagat només el primer preu més baix al propietari original.

Els preus que han pagat les empreses han estat en general menys de 20 ppm^2 o encara menors en el passat. No obstant això, les empreses solen comprar grans extensions de terra i, per tant, el venedor eivissenc aconsegueix una immediata i enorme (almenys per a ell) suma de diners, que ell pot reinvertir o gastar com vulgui. La terra inclou normalment bosc de pins i matolls, que podien tenir anteriorment poc valor als ulls del venedor. A més, ell solia mancar els recursos necessaris per desenvolupar la terra, de manera que el baix preu per unitat (vist en retrospectiva) li pot semblar bastant correcte. De fet, fins i tot quan l'investigador els feia preguntes guiades, les persones de Sant Josep que havien venut terra a una empresa alguns anys abans no solien mostrar-se ressentits sobre la seva revenda posterior a preus més alts. Hi ha algun ressentiment envers certs especuladors locals, a causa de l'explotació implícita dels seus paisans; però aquesta crítica no s'aplica a les empreses, els motius comercials de les quals són clars per a tothom des del principi.[1] Normalment, l'empresa urbanitzadora divideix la terra en parcel·les d'entre 500 i 1500 metres quadrats; hi construeix vies d'accés; i proporciona aigua de pous, electricitat, una mica de jardineria paisatgística, i potser altres serveis. A continuació, les mateixes parcel·les es poden vendre gradualment per entre 300 i 600 ppm^2 o més; encara que hi ha diverses tècniques de venda i esdevé cada vegada més comú que les empreses construeixin un conjunt de cases als terrenys, en lloc de posar només les parcel·les de terra en venda.

[1] En un capítol anterior, es fa referència a la possibilitat d'enfrontaments entre les empreses de desenvolupament i la gent local sobre l'accés a algunes parts de la costa. Però, almenys fins al 1971, aquest tema havia generat relativament poc ressentiment a l'illa d'Eivissa, per contrast amb la situació descrita en algunes altres zones turístiques (vegeu, per exemple, WIGG, 1974).

Molts dels forasters i estrangers que resideixen a Eivissa han comprat una parcel·la de terra i s'hi han fet construir una casa. Al principi, aquestes persones solien ser benestants i es feien construir cases del seu propi disseny amb un constructor local, més sovint en un lloc triat amb cura i comprat directament a un pagès. Ara, en canvi, la majoria de gent de fora compren una parcel·la amb un xalet o "vil·la" a l'empresa desenvolupadora o una agència immobiliària. Naturalment han de pagar un preu unitari molt més elevat que en el cas dels compradors directes. Però, en tot cas, s'espera normalment que el foraster –i especialment l'estranger– pagui un preu més alt que un eivissenc.[1] La diferència depèn en gran mesura de l'astúcia respectiva del comprador i venedor, i del nivell del castellà o (rarament) del català del comprador.

En l'actualitat, hi ha també una quantitat notable d'intercanvis de terra entre els eivissencs nadius; perquè molts joves ja no tenen interès en l'agricultura, les persones de totes les edats es mouen d'un lloc a un altre amb molt més freqüència, i tenen més diners disponibles. En aquestes vendes (o bescanvis) entre els eivissencs, les característiques d'intercanvi de la *Gemeinschaft* ("comunitat"), descrites al capítol 7 més amunt, són encara importants. El preu unitari que es paga per la terra depèn, doncs, de la relació entre el comprador i venedor, i també d'altres factors com ara la finalitat de la compra: en general el preu és més baix per la terra que es destinarà a l'agricultura i més alt quan s'adquireix "per fer negoci".

—<u>El venedor</u>. Quan jo indagava sobre els preus de terra als voltants de Sant Josep, un home em va oferir una gran parcel·la seva de conreu de secà per "un mig milió" (un mig milió de pessetes, o sigui uns £3.000). El corresponent preu unitari era d'unes set o vuit pessetes per metre quadrat, i altres persones locals opinaven que era ridículament barat: em van comentar textualment que l'home era "molt bambo". Però, el seu propi raonament –que m'havia explicat en el moment de fer-me l'oferta– va ser que un altre "pagès" (és a dir, un altre agricultor actiu) esperaria pagar-li

[1] Pel que sembla, la causa d'això no és tant una preferència etnocèntrica com la creença (sovint ben fundada, de moment) que els forasters i estrangers tinguin més diners disponibles.

només unes 15-20.000 pessetes per tota la terra, que era més aviat pobra, tot i que contenia alguns garrovers. L'home pensava, per tant, que ell hauria fet un bon negoci venent-la a un estranger per un preu més alt que aquest. Al final, però, la seva dona i amics el van convèncer que seria millor guardar-se la terra durant algun temps més, per vendre-la probablement a un millor preu. Altres persones em van comentar que l'home volia vendre les terres només perquè era "un poc jugador" i havia acumulat diversos deutes: ell mateix em va dir que necessitava els diners per a l'educació dels seus fills. Però, en qualsevol cas, el baix preu que demanava no va ser determinat per les qualitats de la terra, sinó per les seves circumstàncies personals.

La presència o absència de fills era un altre factor personal que podia afectar el preu de terra. Quan jo buscava terrenys en venda, per exemple, em van dir (amb encert) que "en Tal vendria molt barat, crec, perquè no té fills i sa seua terra no li serveix per res". Per contrast, un altre home, que havia venut separadament un nombre de parcel·les costaneres seves, em va dir que ja havia fet diners suficients d'aquesta manera per solucionar-los la vida a tots els seus fills i que aleshores, per tant, "m'és igual si el venc o si me'l qued: ja tenc prou de sous". En conseqüència, havia començat a demanar preus unitaris progressivament més alts a les persones que mostressin interès en comprar altres parcel·les seves.

Si el venedor fos un intermediari experimentat, això també podria afectar el preu demanat, segons em comentava la gent: "En Tal té *terrenos* per a vendre, però sempre cobra molt car, perquè fa negocis".

—La planificació. Els diversos factors ja mencionats han produït una variació àmplia i de vegades anòmala dels preus de la terra de l'illa. Aquesta variació és probablement especialment característica del període actual del boom turístic a Eivissa: els vells criteris per avaluar la terra han desaparegut en gran part, mentre que el nous criteris no estan encara plenament clars per a les persones implicades. Sembla probable que els preus esdevindran gradualment més uniformes i determinats en general per la seva ubicació i mida. Però cal notar que la incertesa actual és clarament molt favorable per als agents immobiliaris, especuladors i individus astuts

de tot tipus.

Les noves normes de planificació que van ser formulades per a la consulta pública el 1971 alteraria considerablement aquesta situació, si es fessin efectives. Segons els nous plans, la totalitat de l'illa es dividiria en zones amb limitacions específiques sobre l'ús de la terra a cada una. Tal com estaven els plans el 1971, els resultats inclourien previsiblement un ràpid augment en el valor del sòl en les zones designades per a la construcció i desenvolupament turístic, i una aturada artificial (potser fins i tot un descens) en el valor monetari de la terra en les zones designades com a escèniques, boscoses o agrícoles.

Aquests canvis, si es fessin efectius, tindrien importants repercussions sobre la distribució de la riquesa i la mobilitat social a l'illa. Afavoririen sistemàticament les empreses de desenvolupament més grans i riques, que haguessin adquirit prèviament bona part de la terra en diverses zones designades per al desenvolupament futur. En canvi, per a la gent del camp, els resultaria molt més difícil vendre separadament petites parcel·les de terra, ja que les noves normes preveien àrees mínimes bastant grans per als terrenys destinats a cases noves a les zones agrícoles.[1]

ii) La compravenda de cases:–

La compravenda de cases de pagès tradicionals ("finques") ha estat també una font molt important de guanys inesperats i discontinus per a les famílies del camp.[2] El 1970-71, aquestes cases –incloent-hi fins i tot les que estaven en mal estat o ruïnoses– es podien vendre per 1.500.000 pessetes o més (és a dir, per més de £9.000). Molts eivissencs natius moderns ja no volien viure dins les cases antigues perquè les associaven amb la vida "primitiva" del passat i amb la seva incomoditat, sobretot durant els mesos d'hivern. A la ruralia de Sant Josep, per

[1] El 1971, per cert, hi havia certa controvèrsia sobre els nous plans, i es van proposar algunes possibles esmenes per acomodar el patró tradicional de desenvolupament dispers en zones agrícoles (vegeu, per exemple, IBIZA INSIGHT, núm. 92, la setmana fins al 6 de maig de 1971, p. 2). Cal assenyalar alhora que les restriccions urbanístiques beneficiarien les persones de camp les quals volguessin comprar terrenys per a ús agrícola.

[2] Els agents immobiliaris i els residents estrangers utilitzen la paraula "finca" per qualsevol casa tradicional i, per tant, el terme ha perdut l'associació implícita de l'activitat econòmica i agrícola.

exemple, hi havia moltes cases tradicionals abandonades o en ruïnes. En alguns casos els seus propietaris havien emigrat abans del boom turístic, però en altres casos ells havien elegit recentment utilitzar la seva nova riquesa per fer construir-se una casa moderna dins o prop de s'Arraval, o, com a mínim, a prop de les carreteres, electricitat i altres serveis (vegeu la Figura 8, més amunt). Però, als ulls de molta gent de fora, especialment els estrangers que volen escapar el efectes de la industrialització, les pintoresques "finques" semblen tenir un encant irresistible. També tenen certs avantatges pràctics per als compradors estrangers. Fins i tot si una casa vella és més o menys una ruïna, és sovint possible modificar-la o reconstruir-la, sense gastar-s'hi molt més diners que en comprar-se un solar per construir-hi una casa nova. I, normalment, aquestes dues opcions costen menys que comprar una propietat comparable a través d'un agent immobiliari. D'altra banda, hi ha menys dificultats per obtenir el permís de planificació per modificar un edifici preexistent que per construir-ne un de nou. El preu de les "finques", per tant, augmenta ràpidament, i molts eivissencs no tenen cap pressa ara per vendre les seves cases velles, estimant-se més esperar a obtenir-ne un millor preu en lloc de vendre-les al primer interessat, com feien de vegades en el passat. Un home de Sant Josep em va fer el següent comentari típic: "La vendré quan venguen prou sous, però no la vendré barata... es veu que cada any pugen es preus!"

La venda de cases en les zones turístiques de les illes britàniques per al seu ús com a segones residències de la gent que viu en zones industrials hi ha provocat molts comentaris hostils, com per exemple:

> Hi ha ira en els llocs com Appledore on les pintoresques cases rurals són adquirides per 'estrangers' provinents de Londres com a segones residències a preus que no pot igualar la gent local" (HUCKERBY, 1974).[1]

Podríem pensar que la venda de cases rurals produiria encara més ressentiment a Eivissa –on els forasters molt sovint són realment estrangers– i on la desigualtat de riquesa entre molts dels visitants i els eivissencs nadius (especialment en el passat recent) ha estat major. Però, en

[1] Hi ha comentaris comparables sobre "la febre compradora de cases rurals" a Gal·les a FISHLOCK (1972) i, sobre les segones residències a Jersey, a OWEN (1974).

el moment del nostre treball de camp, hi havia pocs signes de preocupació sobre aquesta qüestió entre els eivissencs natius: al contrari, la venda de cases es considera una font de riquesa molt benvinguda. Les diverses raons per a aquesta actitud, les quals es detallen a continuació, ens il·lustren una vegada més com els efectes del turisme depenen en gran mesura de la cultura i estructura social de la zona afectada.

—Hi ha una forta tradició d'auto-construcció de cases a Eivissa, especialment a la ruralia. Aquesta tradició, derivada de l'anterior economia de subsistència, ha sobreviscut fins ara la transició cap a noves ocupacions i la introducció de nous materials i tècniques de construcció. Hi ha poca gent del camp –incloent-hi fins i tot aquelles persones que tenen noves ocupacions– que no tinguin alguns coneixements bàsics de la construcció ni tampoc cap amic o parent capaç d'assessorar-los i assistir-los al ser necessari. De fet, les parelles joves que volen tenir una casa seva poden triar entre diverses opcions però, sigui com sigui, els joves eivissencs poden aconseguir una nova casa a un preu molt més barat que els preus que solen ser pagats pels forasters o estrangers.[1]

—La majoria dels estrangers que volen tenir una casa nova a Eivissa empren un constructor local. D'aquesta manera, proporcionen una gran quantitat de treball lucratiu per a aquelles persones del camp que han

[1] En primer lloc, el jove mateix –el seu rol inclou la provisió d'una casa– pot construir la casa, comprant-ne els materials i llogant l'equipament necessari. Aquest és el mètode més barat i és sorprenentment comú: fins i tot les tècniques modernes de construcció d'una casa local són poc complicades. La construcció no corre pressa normalment i pot durar diversos anys si és necessari: a causa de l'estacionalitat del turisme, molts homes joves tenen un nombre de mesos lliures cada hivern per a la construcció o altres activitats. Els amics i familiars solen donar una mà, i les dones acaben la feina blanquejant les parets i netejant la casa.

En segon lloc, alternativament, el jove pot dissenyar la casa i organitzar la compra dels materials; però contracta "jornalers" per dur a terme la major part de l'obra, tot i que normalment ell mateix segueix controlant-la i fent-ne alguns treballs.

En tercer lloc, finalment, es pot confiar la tasca sencera a un "mestre d'obres", el qual és gairebé sempre un home local i no poques vegades un parent. El "mestres" varien molt en la seva experiència i preus: han començat sovint la carrera com a "picapedrers", llavors han fet feines al marge, guanyant finalment prou experiència per treballar "per sa seua conta". Alguns mestres estan disposats a realitzar la feina "a jornals" (per dia o, sovint, avui en dia, per hora), però es contracten més sovint per construir-hi una casa "escarada" (per una suma fixa, acordada amb antelació). Aquest és el mètode més car dels tres, però encara resulta molt més barat que comprar una casa a través d'una agència o desenvolupador, tal com fan la majoria dels forasters.

adoptat les ocupacions de “picapedrer” o “mestre d’obres”.

—Fins i tot sota les noves normes de planificació, sembla que els eivissencs autòctons podran seguir construint-se cases a gairebé qualsevol lloc que triïn, en conformitat amb el patró tradicional d’assentament dispers.[1] D’altra banda, la gent jove del camp solen tenir alguna peça heretada de terreny adequada per construir-s’hi: en el cas contrari, normalment, poden fàcilment adquirir-ne una bastant barata, ja que la inflació extrema dels preus de terra afecta només algunes zones limitades i privilegiades de desenvolupament.

—Finalment, les “segones residències” són una tradició consolidada a Eivissa. La gent rica de Vila solien tenir una casa en les seves finques i feixes, que eren treballades per majorals residents. I ara alguns d’ells tenen una altra casa al seu lloc preferit de costa, contribuint així a la venda de petites parcel·les per la gent del camp. De manera similar, alguna gent del camp tenien la seva terra dividida en parcel·les separades àmpliament i, en aquest cas, solien tenir una segona casa rudimentària (“pahissa”) a la parcel·la més allunyada de l’església parroquial. Moltes d’aquestes pahisses estan llogades de moment als més pobres visitants estrangers a llarg termini (sobretot els “hippies”) i, per tant, estan proporcionant a la gent del camp una font addicional d’ingressos, cosa que s’utilitza de vegades com un argument en defensa dels “hippies”. A més, algunes pahisses s’han venut recentment per 300.000 pessetes o més (unes £1.800), proporcionant així una altra font de guanys extraordinaris. D’altra banda, nombroses persones del camp (com ara les famílies del nucli de Sant Josep) han heretat o comprat terrenys en les cales de la costa local i s’hi han construït segones residències. Alguns d’ells lloguen les seves cases costaneres per rendes altes durant la temporada turística (quan ells mateixos solen estar molt ocupats amb la feina) i les utilitzen com a llocs d’esbarjo durant la resta de l’any. Fins i tot les famílies humils del camp solen tenir una caseta auto-construïda de llaüt a la costa propera, en la qual es mantenen “llaüts” tradicionals o altres petites embarcacions de pesca recreativa. En anys recents,

[1] Aquest punt és important, ja que indica un alt grau de flexibilitat a Eivissa, que fins ara ha impedit que hi sorgeixi el tipus típic de mancança d’habitatges locals assequibles (tal com existeix a algunes parts de Gran Bretanya) a causa de la combinació de la planificació restrictiva i la inflació de preus per mor del poder adquisitiu dels forasters.

moltes d'aquestes casetes –que es construeixen en la zona de domini públic al peu dels penya-segats– s'han ampliat i convertit enginyosament (i tècnicament il·legalment) en petits habitatges secundaris, on les persones d'ambdós sexes (antigament només els homes) poden passar-s'hi els caps de setmana o vacances.

(iii) Els guanys discontinus imprevisibles i la mobilitat social:–

Els guanys extraordinaris descrits en aquesta secció tenen una rellevància social que va molt més enllà del seu valor monetari, encara que això pot ser prou considerable si tenim en compte el valor antic molt baix de la majoria de les propietats en qüestió. Les raons principals són les següents:

—La imprevisibilitat. Encara que existeixen certes regularitats en el patró de beneficis extraordinaris –les quals han sabut explotar alguna gent "llesta" local– continua també havent-hi un element general d'imprevisibilitat. Per exemple, la vista d'un lloc determinat pot agradar casualment a un visitant estranger ric i, de sobte, ell vol comprar-s'hi un terreny o una casa antiga, si el propietari n'està disposat a vendre. El propietari pot ser ric o pobre, però d'un dia a l'altre esdevé el posseïdor d'un capital totalment inesperat: fins i tot pot sumar-se a les files dels milionaris (en pessetes). Les coses que fa amb la seva nova riquesa depenen de la seva personalitat (i de la de la seva esposa o família). Alguns eivissencs en aquesta situació han gastat tots els diners en béns de consum: més sovint noves cases, mobles moderns o vehicles a motor. D'altres, mirant al futur, inverteixen immediatament el nou capital en el formigó: en un cas notable, un home josepí ha invertit tots els seus diners disponibles en l'esquelet d'un nou edifici de dues plantes a les afores de Sant Antoni. En lloc de completar un edifici més petit, prefereix esperar fins que tingui més diners (ell és un petit empresari) per anar construint el seu edifici en el futur; la qual cosa ens ofereix un exemple clàssic de la gratificació diferida i del capitalisme acumulatiu. Mentrestant, altres persones han perdut la seva nova riquesa, segons m'han contat, per inversions i préstecs imprudents o fins i tot en els jocs d'atzar. Però el cas típic sol combinar diversos aspectes. Durant el nostre treball de camp, per exemple, uns estrangers van comprar de manera fortuïta i inesperada una parcel·la de terra a alguna distància del nucli de Sant Josep, el propietari de la qual treballava llavors de

picapedrer per complementar els productes de la seva finca i la paga de la seva dona pels seus treballs temporals en hotels. Ell va gastar alguns dels nous diners comprant-se un cotxe Seat 600, però després va invertir la resta en la contractació d'una excavadora per fer un nou camí d'accés a tota la seva finca, amb vista a la possible venda de més parcel·les a un preu superior. Les seves perspectives i ambicions van canviar notablement durant el transcurs de la compravenda i ell va sortir-ne com un empresari incipient, buscant més compradors de terrenys.

—El patró tradicional de la propietat. En les zones latifundistes que tenen un gran proletariat rural, com Andalusia, es podria pensar que la majoria dels beneficis econòmics del turisme –incloent-hi els guanys discontinus imprevisibles– aniria als grans terratinents. Als llocs on molta gent viuen en habitatges de lloguer, també, els principals beneficiaris del turisme deuen ser presumiblement els propietaris. (Aquestos factors expliquen en part el flux continu d'immigrants a Eivissa i a la resta dels països catalans des del sud peninsular.) A Eivissa, també, cal assenyalar que hi ha diversos factors que operen sistemàticament a favor dels rics ja establerts: per exemple, la seva major potència de negociació en general, el poder pagar en efectiu, la capacitat d'esperar o especular, l'alfabetització i els contactes en l'administració local. També és cert que les persones que eren benestants abans del turisme tenien més possibilitats de tenir pahisses i altres habitatges tradicionals per vendre, així com les extensions més grans de terra. Però, en general, la divisió relativament equilibrada del territori d'Eivissa i la tradicional manca d'allotjaments de lloguer (amb l'excepció de les cases dels majorals) han produït a l'illa una distribució relativament més uniforme dels guanys inesperats i imprevisibles de la venda de terrenys i habitatges. Atès que les sumes implicades són molt grans si es comparen amb la limitada riquesa preturística, aquests beneficis extraordinaris han produït, doncs, molta mobilitat social, almenys en aquesta dimensió de la desigualtat.

—Les capgirades de la riquesa. D'altra banda, el turisme ha tingut un efecte típicament curiós sobre el valor de les terres. En algunes parts de l'Estat espanyol (per exemple, als voltants de València) el territori costaner és més

fèrtil que els terrenys muntanyosos i àrids a més distància del mar. En altres llocs, en canvi, hi ha una franja de terra vora el mar que és més aviat estèril, pel fet d'estar exposada a forts vents i l'esprai destructiu de la sal: això és el cas de gran part d'Eivissa, on el baix valor de la terra costanera va ser accentuat en el passat pel perill d'atacs pirates. En conseqüència, els propietaris de les terres costaneres de l'illa (amb l'excepció de la terra fèrtil adjacent a la ciutat capital) solien ser la gent menys benestant del camp eivissenc.

El sistema eivissenc d'herència ha afectat també aquesta situació. El sistema tradicional d'herència és una variant del patró trobat en altres indrets catalans.[1] Amb una mica de simplificació, la meitat aproximadament de la terra dels pares es dóna en vida a un dels seus fills ("s'hereu" o "s'hereua") qui és normalment (encara que no necessàriament) el fill mascle primogènit. Però si el primogènit és invàlid, alcohòlic, o ofèn d'alguna manera greu els seus pares, la major part de l'herència pot anar a un altre fill (o filla): el "més ben vist". A canvi de rebre la major part, s'espera que l'hereu tingui cura dels seus pares fins a la seva mort, cuidant-los i pagant les despeses mèdiques, mentre que els altres fills queden absolts d'aquests deures.[2] La resta de la terra (o el seu equivalent) és divideix en parts iguals entre tots els fills (incloent-hi l'hereu) en concepte de dret de naixement o "llegítima". Hi ha nombroses variacions possibles per acomodar les diferents tradicions i circumstàncies familiars, però no canvien l'argument central d'aquest apartat. El punt principal és que els camperols eren anteriorment sempre ansiosos de conservar l'extensió més gran possible de terra bona per a l'hereu: per tant, la terra donada en el passat a l'hereu incloïa normalment les millors parcel·les agrícoles –generalment a l'interior de l'illa– mentre que les terres menys fèrtils del litoral solien anar als menys afavorits "llegitimaris", el quals, per cert, incloïen una alta proporció de dones.

---

[1] Per tenir una idea més exacta i detallada del sistema eivissenca d'herència, vegeu COSTA RAMON (1966-67a) i CÓDIGO CIVIL... (1966).

[2] Així doncs, en el passat, almenys, l'hereu era normalment més benestant que els seus germans, perquè la terra era l'única forma important de riquesa a Eivissa. Però això depenia sempre també de la mida de la granja i altres factors.

En altres paraules, el sistema d'herència del camp d'Eivissa ha reforçat la tendència que la terra costanera sigui la propietat de la gent menys benestant del camp. Actualment, aquesta és precisament la terra que s'ha vist més afectada pel turisme. Així que hi ha hagut una inversió o capgirada curiosa de la riquesa respectiva dels membres de moltes famílies del camp. De sobte, les extensions més petites de terra costanera heretades pels llegitimaris han adquirit un valor molt major que el dels camps de cultiu que pertanyen a l'hereu. D'altra banda, en principi, els llegitimaris podran triar entre mantenir o vendre els terrenys i podran elegir qualsevol ocupació assequible; mentre que l'hereu principal ha de cuidar els seus pares i és més o menys obligat a continuar fent la feina de la finca (que ara té baix prestigi socioeconòmic) perquè –encara si en té un rendiment adequat– és poc probable que trobi un majoral en l'actualitat: fins i tot els treballadors assalariats agrícoles escassegen de moment.

Encara que aquesta fenomen d'inversió és només temporal –ja que cada vegada més gent del camp prenen els nous factors en consideració quan divideixen la seva propietat– la capgirada dels preus de terrenys ha provocat canvis importants tant en els patrons tradicionals d'herència com en l'ordre establert de desigualtat social. En les paraules d'un advocat mallorquí –referint-se a casos similars a Mallorca– les "ovelles negres" de la família són sovint les persones que més han beneficiat de l'impacte del turisme sobre el preus de la terra.[1] En resposta a aquests problemes, hi ha hagut una tendència generalitzada a Eivissa en els darrers anys a abandonar el sistema tradicional d'herència a favor d'una divisió més equilibrada (com en el sistema d'herència castellà) de la propietat dels pares entre tots els seus fills, tot i que encara hi ha molta incertesa: això va ser, per cert, un tema comú de debat entre els homes

[1] Sembla que efectes pareguts han ocorregut en altres llocs dels països catalans. Per exemple, la novel·la "Spanish Show" inclou una discussió de capgirades semblants a la Costa Brava (MANEGAT, 1965: 299-308). I, en general, algunes inversions de preus es poden esperar a qualsevol lloc on es desenvolupa el turisme costaner, encara que l'efecte sobre la distribució de la riquesa local dependrà sempre de les estructures de propietat de la terra i del sistema d'herència en cada lloc.

eivissencs més grans que estaven intentant resoldre les seves herències el 1970-71.[1]

c) Els guanys continus del turisme: l'ocupació

A Eivissa, abans del turisme, hi havia menys llocs de treball que persones que en buscaven, com va demostrar l'alt nivell d'emigració. Les tarifes de pagament (en moneda o espècie) per la feina tendien a ser normalitzades, canviant-se només a poc a poc. Bona part dels treballs (excepte el dels majorals) eren de caràcter precari, especialment en el camp, on un jornaler havia de dedicar-se a una varietat d'activitats durant l'any (la llaurada, la sembra, tallar fusta, fer carbó vegetal, la construcció, les collites agrícoles, la collita de la sal, etc.); omplint els buits amb tasques sobre el seu propi minifundi, la pesca, la caça, o altres activitats. Les dones també podien contribuir a la renda familiar fent brodats o alguna altra artesania en casa, treballant-hi sovint a comissió (*putting out system*) pels comerciants de Vila. I algunes noies solteres de famílies pobres es mantenien exercint de criades internes per a les famílies més benestants; encara que aquesta forma d'ocupació es menyspreava en general. Al llarg dels segles recents, els empresaris de l'illa tenien sempre un poder de negociació aclaparadorament fort a causa del gran excedent de mà d'obra; i els jornalers tenien dificultats per cobrir les necessitats bàsiques, com il·lustren alguns "estribots" (versos irònics tradicionals) sobre les famílies més benestants als voltants de Sant Josep:

> Gracis en es de Cas Costes
> que mos han dat d'aliament.
> Mos han dat gaspatxos d'ordi
> frits amb aigu des torrent!

El turisme ha invertit totalment aquesta situació. El 1970-71, doncs, hi havia una greu escassetat de tot tipus d'assalariat a Eivissa, malgrat el gran

[1] Les herències han estat sempre una font potencial de tensió a Eivissa, igual que en altres àrees agrícoles. Les capgirades del valor de la terra i els consegüents canvis socials han ocasionat nombroses disputes entre germans, encara que algunes famílies han sabut resoldre aquestes dificultats amigablement.

nombre d'immigrants. Encara hi havia alguna feina disponible de caràcter casual, especialment en la construcció i l'agricultura, però hi havia molt més treballs fixos o almenys estacionals. La temporada turística durava aproximadament set mesos i només un personal residual es mantenia a molts hotels durant els mesos d'hivern –sovint amb salaris més baixos– però hi havia una tendència creixent a tornar a emprar el mateix personal cada any o, fins i tot, pagar-los en alguns casos un salari de retenció durant l'hivern. No hi havia cap dificultat per a qualsevol persona de fer-se una vida adequada i els assalariats –sobretot els eivissencs natius– començaven a tenir algun poder negociador amb els empresaris. El turisme havia proporcionat també moltes noves oportunitats d'ocupació per a dones, com a cambreres, netejadores, bugaderes, recepcionistes, guies, dependentes de botiga, mecanògrafes, etc. Tant les dones casades com solteres van agafar les noves oportunitats, encara que algunes dones casades del camp tendien a quedar-se amb la cura de la casa i el minifundi mentre els seus marits i fills adults sortien a treballar.

El 1970-71, deixant a banda aquelles persones que encara treballava la terra a temps parcial o complet a Eivissa, els principals ingressos continus de la majoria dels eivissencs actius van provenir gairebé segurament de l'ocupació salarial, encara que hi havia comparativament un gran nombre de petits empresaris i artesans autònoms. Així doncs, una avaluació de la situació dels jornalers o assalariats és molt important per comprendre la distribució dels beneficis econòmics del turisme.

i) Autòctons i gent de fora en l'ocupació:–

Des del segle XIII i sobretot des de la centralització del segle XVIII, hi va haver forasters i gent designada de fora en els càrrecs administratius més alts d'Eivissa. Però gairebé tots els altres treballadors de l'illa eren eivissencs autòctons fins a la recent ona d'immigració de treballadors d'altres parts de l'Estat espanyol, especialment des del sud-oest peninsular.

L'estereotip comú dels treballadors immigrants als ulls dels eivissencs és que siguin persones molt pobres i sense educació, amb una falta de fiabilitat, habilitats i voluntat de treballar dur. Em van dir sovint els eivissencs que només empren forasters quan no hi ha treballadors autòctons disponibles. De tant en

tant, hi havia anuncis en el diari local oferint treballs amb el lema *Ibicencos preferidos* ("eivissencs preferits").[1]

No obstant això, alguns escriptors polèmics han suggerit que el nombre creixent de treballadors immigrants desgasta els beneficis econòmics que arriben als eivissencs autòctons. Baltasar Porcel, per exemple, ha ressenyat que bona part dels immigrants –perquè són homes sense les seves famílies– tendeixen a enviar diners als seus pobles d'origen i, per tant, ell afirma que "els eivissencs a penes s'enriqueixen" (PORCEL, 1968: 33).

Tots els indicis, però, suggereixen que la vista de PORCEL és totalment incorrecta. El meu propi treball de camp indica que la immensa majoria dels immigrants ocupaven en aquell moment els treballs més precaris, durs i pitjor pagats de l'illa, tot i que sembla que hi havia també una petita minoria d'immigrants qualificats a tots els nivells de l'estructura ocupacional. No hi ha dades quantitatives per a Eivissa mateixa, però han aparegut recentment els primers resultats d'un estudi rigorós de l'ocupació autòctona i no autòctona a Barcelona. L'enquesta es va realitzar el 1970-71, i els seus resultats corroboren les meves impressions concurrents del treball de camp a Eivissa; encara que cal tenir en compte certes diferències entre els dos focus de la migració, incloent-hi la proporció més gran i establerta de la població de forasters a Barcelona i la menor importància de la indústria manufacturera a l'illa d'Eivissa.

L'estudi distingeix entre dos sectors d'ocupació: el sector manufacturer i el sector no manufacturer (excloent-hi l'administració pública, que està dominada artificialment per gent no catalana). Per a cada sector, les principals categories laborals són definides com segueix: la A denota les més altes posicions directives i tècniques (directius, dirigents executius i personal tècnic amb titulacions universitàries); la B denota els quadres intermedis, supervisors administratius, i tècnics amb una educació secundària; la C denota els treballadors de coll blanc sense autoritat administrativa o tècnica; la D denota els treballadors d'ofici; i la E denota els obrers semi-qualificats i no qualificats. Les seves conclusions més pertinents al nostre estudi es mostren a continuació, a la Taula 19.

---

[1] Cf. els apartats 7.7 (c) i 8.4 (a), més amunt. Actituds i estereotips similars existeixen també a la Catalunya peninsular: vegeu, p. ex., CANDEL (1965); PINILLA DE LAS HERAS (1973: 130).

TAULA 19

EMPLEATS NADIUS I FORASTERS (PER GRUPS D'OFICI)
A BARCELONA (1970-71): UNA DISTRIBUCIÓ CUMULATIVA

Assalariats	Categories d'ocupació				
	A	A+B	A+B+C	A+B+C+D	A+B+C+D+E
Sector manufacturer					
Nadius	3,59	13,30	41,00	72,68	100
Forasters	0,62	2,24	12,82	36,65	100
Sector no manufacturer					
Nadius	17,04	35,17	85,01	97,63	100
Forasters	8,51	19,91	60,17	78,79	100

Totes les xifres s'expressen en forma de percentatges.
Font: PINILLA DE LAS HERAS (1973).

L'autor del primer fascicle de l'informe de l'enquesta inclou també un resum (en anglès a l'original), del qual es prenen els següents extractes:

> En el sector manufacturer:– Com s'observa, el gruix dels forasters es troben en les categories D (treballadors d'ofici) i E (obrers semi-qualificats i no qualificats). Els catalans ocupen aclaparadorament les feines que impliquen alta autoritat o qualificacions. Hi ha certes diferències entre els subsectors que cal assenyalar. Per exemple, les indústries tradicionals i especialment les seves petites empreses semblen propenses a emprar més catalans, sobretot en les categories més altes; en canvi, les indústries modernes i les grans empreses del sector de fabricació ofereixen una certa accessibilitat diferencial als forasters.
>
> Es podria dir que alguns subsectors prefereixen recórrer a la força de treball autòctona, un dipòsit de l'antiga tradició catalana de l'industrialisme, mentre que altres subsectors (i les empreses més modernes dels anteriors) estan obligats a recórrer a qualsevol (és a dir, als forasters no qualificats). Així doncs, quan més moderna sigui l'empresa o quan més gran sigui la proporció de la seva ocupació en la categoria E, més fort serà la presència de forasters.
>
> En el sector no manufacturer:– Aquests resultats revelen l'existència d'una altra migració que està fent el seu camí principalment cap a les feines de tècnics i directius del sector no manufacturer. Els titulars d'aquests llocs han rebut probablement una educació tradicional a les zones d'Espanya sense industrialització. No és poden considerar quantitativament representatius de la totalitat del procés migratori: les seves carreres són d'un tipus molt diferent i no s'haurien de confondre amb les dels treballadors no qualificats manuals (PINILLA DE LAS HERAS, 1973: 106, 107).

Els resultats de l'estudi a la Catalunya peninsular no requereixen gaire més comentaris. S'esperaria que els resultats d'una enquesta del mateix tipus realitzada a Eivissa fossin similars. També cal assenyalar que sembla haver-hi alguns paral·lelismes entre els dos casos pel que fa a la distribució nadiu / no nadiu de l'ocupació i de la titularitat de les empreses (cf. les dades de la secció 10.3a, més amunt).

Sembla, doncs, que –igual que en tots els altres àmbits excepte l'administració pública– els eivissencs autòctons gaudeixen d'un fort avantatge sobre els forasters pel que fa a l'estructura ocupacional d'Eivissa mateixa. A més, si l'illa es compara amb la resta de l'Estat espanyol, la privilegiada situació en l'actualitat dels treballadors eivissencs –com la dels treballadors de les altres illes– queda demostrada per les dades de la Taula 20, que dóna les xifres oficials de les rendes per càpita el 1967 de les sis províncies més altes i les sis més baixes (cal assenyalar que, excepte en el cas de Madrid, la capital, totes les províncies més altes són orientals, mentre que les més baixes són occidentals).

TAULA 20

LA RENDA PER CÀPITA (PESSETES) DE LES SIS PROVÍNCIES DE L'ESTAT ESPANYOL MÉS ALTES I DE LES SIS MÉS BAIXES (1967)

Les províncies més altes			Les províncies més baixes		
1)	Vizcaya	68.069	45)	Ourense	27.263
2)	Madrid	67.927	46)	Granada	26.833
3)	Guipúscoa	66.520	47)	Càceres	25.460
4)	Barcelona	63.261	48)	Badajoz	25.441
5)	Girona	59.938	49)	Jaén	24.385
6)	Balears	58.663	50)	Almeria	23.074

Font: Banco de Bilbao, "La renta nacional de España y su distribución provincial" citada a CAMBRE MARINO (1972).

ii) Variacions de salari:– Segons les xifres oficials, la taxa mitjana anual de la inflació a les Illes Balears des del 1950 ha estat de l'ordre de 10 per cent. No obstant això, no hi ha cap dubte que els ingressos mitjans reals dels illencs han augmentat més ràpidament que el cost de la vida. Això es manifesta tant en les

estadístiques de la Taula 14 (més amunt) com en les dramàtiques històries personals dels eivissencs quant a la dificultat de viure per mitjà del treball pagat en el passat, en contrast amb la facilitat actual.[1]

En termes analítics, seria molt sorprenent si això no fos així. El nivell general de preus a Eivissa (és a dir, els preus dels béns de consum i no pas béns immobles i terrenys) depèn principalment del nivell de preus a la resta de l'Estat espanyol –d'on provenen la majoria dels subministraments de materials i productes de fàbrica– per bé que els preus locals són subjectes a un cert grau d'inflació addicional a causa del turisme. En canvi, la nova demanda de treballadors i els nous ingressos del turisme depenen en gran mesura de factors que són externs a l'economia estatal, i han crescut a un ritme més ràpid a Eivissa (i en altres zones turístiques) que a la resta de l'Estat. Aquesta divergència entre els factors que influeixen la majoria dels preus i els que influeixen la majoria dels salaris ha donat lloc a una espiral de creixement en els salaris que no ocorre amb els preus.

Cal assenyalar, però, que les taxes de pagament dels diferents tipus de treball varien àmpliament a Eivissa. Algunes de les variacions són poc sistemàtiques: els empresaris d'un sector competeixen entre si, per exemple, pels treballadors escassos, amb el resultat que fins i tot la taxa per la mateixa feina pot variar (creant-se així una pressió per augmentar-se els salaris). Altres variacions són més sistemàtiques: reflecteixen les grans diferències en la riquesa relativa de les empreses agrícoles, comercials, i turístiques.

Per aquestes raons, la renda per càpita mitjana del sector primari (l'agricultura i pesca) va ser el 1964 només unes dues cinquenes parts de la del sector terciari (el turisme i altres ocupacions de serveis), i això no havia canviat gaire quan l'investigador feia el treball de camp. Un obrer agrícola no qualificat podia guanyar llavors (1970-71) un jornal d'unes 100 pessetes, mentre que el mateix home podia esperar guanyar entre 200 i 500 pessetes al dia en altres treballs. A causa d'aquesta diferencia, hi havia una escassetat constant de

[1] Això és també un tema important de les diverses històries personals recollides per FRASER entre els pobletans de "Tajos", a prop de Màlaga. En les paraules d'un d'ells: "la Costa del Sol la diuen ara: la costa de la fam és allò que solia ser" (FRASER, 1973: pàgina sense número).

treballadors agrícoles, que pressionava els salaris agrícoles fins a nivells que ja no eren viables. En un cas, per exemple, un agricultor benestant va haver de pagar 40 pessetes per hora per aconseguir jornalers per construir un mur de contenció a la seva finca a prop de Santa Eulària, cosa que va trobar tan alarmant que ell va anar-hi a participar personalment en la feina. També hi havia una escassetat de persones disposades a treballar com a majorals en la manera tradicional de participació "a mitges", i els propietaris van haver de fer cada vegada més concessions: per exemple, sobre les despeses menors que els majorals havien pagat anteriorment. Un propietari de Sant Josep va enfadar-se perquè el seu majoral havia pres un altre treball a temps complet, deixant bona part de la feina de la finca a la seva esposa i als seus pares ancians; però el propietari tenia por de queixar-se perquè no volia perdre el majoral i quedar-se'n sense. En l'absència de majorals disponibles, un altre propietari –d'una finca fèrtil de regadiu a prop de Santa Eulària– va contractar un gerent a un salari fix de 250 pessetes per dia, amb allotjament gratuït i alguna part de la producció en addició. Amb tot això el gerent tenia seguretat i un conjunt d'ingressos que es comparen favorablement amb els d'altres ocupacions, però la gent comentava que el propietari no guanyaria cap benefici econòmic amb aquest acord. Només procurava mantenir en bon estat els seus terrenys de cultiu, en contrast amb alguns altres propietaris que han abandonat completament la cura de la seva terra. Resumint, en la presència del turisme, els salaris agrícoles han pujat a la força, però no poden seguir el ritme de les altres ocupacions sense fer inviable l'ús de majorals, gerents, i treballadors pagats en la majoria de les finques eivissenques.[1]

Pel que fa a altres llocs de treball manual, el vell concepte del "jornal" ha donat pas en molts casos a les tarifes per hora, amb una taxa més alta per les "hores extres", que són molt freqüents. El grau d'urgència de l'obra afecta també les taxes de pagament: el 1970-71, per exemple, els obrers de construcció de la zona de Sant Josep rebien normalment unes 35-40 pessetes

[1] Cal assenyalar que els preus assolits pels productes agrícoles estan lligats als factors turístics locals només en alguns casos (per exemple, quan els hotelers i restauradors compren verdures, fruites, i peixos locals). En general, depenen més dels preus dels mercats nacionals i internacionals d'ametlles, garroves, albercocs, ordi, etc.

per hora, però alguns d'ells van anar a treballar temporalment en la construcció d'alguns hotels mig acabats a l'altre extrem de l'illa (Sant Miquel), on els propietaris van oferir-los 60 pessetes per hora en un intent de complir amb la seva data límit.

Quant als treballs de caràcter més durador, la paga sol ser mensual o fins i tot anual. Els estrangers amb cases a la zona de Sant Josep el 1970-71 pagaven unes 25-50 pessetes per hora a les dones de neteja, mentre que els hotels els pagaven 5.000 pessetes al mes (unes 165 pessetes per dia) durant la temporada i 2.500-3.000 pessetes al mes (unes 80-100 pessetes per dia) durant l'hivern. Hi ha una tendència que els hotels i altres empreses turístiques intentin retenir el mateix personal d'un any al següent, així que aquestes taxes diferents de temporada s'estan fent comunes. Per exemple, un anunci cercant un cuiner el 1970 va oferir 18.000 pessetes al mes durant sis mesos de l'estiu i 12.000 per mes durant la resta de l'any (DIARIO DE IBIZA, el 23 d'agost, 1970).

Hi ha una escassetat de tot tipus de treballadors a l'illa, però és més aguda en el cas dels treballadors qualificats o de coll blanc. Per exemple, vaig escoltar un home a la ciutat capital, en una conversa típica, queixant-se que no podia trobar-se enlloc una noia que sabés escriure a màquina, sense importar-hi la paga oferta. Però els treballadors més cobejats –com testifiquen els freqüents anuncis cercant-los al diari de l'illa– són, sens dubte, els que parlin una o més llengües estrangeres. Aquestes habilitats requereixen naturalment taxes més altes de pagament: el jornal oficial de guies turístics a partir de l'1 de novembre de 1971, per tant, variava entre 700 i 1.470 pessetes, depenent del nombre de llengües parlades i la hora (dia o nit, entre setmana o festes) de la feina (EDITUR, 14 maig 71).

Les grans variacions i els diferents mètodes de pagament dificulten la comparació exacta de les taxes de pagament. Algunes de les ocupacions que es paguen aparentment més malament –especialment les del sector primari– ofereixen beneficis ocults com la seguretat i un alt grau d'autosuficiència. I algunes de les ocupacions més ben remunerades –especialment les del sector turístic– tenen inconvenients com les llargues hores de feina durant els mesos

d'estiu i l'estacionalitat.[1] De fet, un jove camperol que havia passat una temporada com a cambrer em va comentar que el treball de cambrer era en realitat "sa faena més mal pagada a Eivissa", perquè implicava passar els millors mesos de l'any treballant cada dia i gairebé tot el dia (en realitat, el treball es va dividir en tres seccions, però els períodes d'oci abans o després de cada àpat eren massa curts per aprofitar-los). Em va dir que, com a resultat, ell havia tornat a exercir de "picapedrer", treballant aquesta vegada d'autònom en associació amb un altre home, cosa que seria menys segura però molt més agradable. Però cal comentar que, en aquell moment, aquest jove era més aviat atípic: la preocupació més comuna de gairebé tothom a Sant Josep, incloent-hi la majoria de gent jove, era la taxa de pagament de qualsevol nova feina, per bé que el prestigi i altres aspectes del treball hi tenia alguna importància també.

La majoria dels exemples que hem donat tracten d'ocupacions de remuneració modesta. Malgrat les variacions en les taxes de pagament, aquests exemples confirmen que molt pocs (o cap) dels treballadors eivissencs poden ser més pobres a causa de la inflació dels preus en l'època del turisme de masses: al contrari, la majoria d'ells són considerablement més benestants que anteriorment, almenys econòmicament.[2] Cal assenyalar que les rendes de la majoria de les ocupacions són més aviat petites si es comparen amb les grans sumes de diners que poden obtenir-se dels guanys discontinus de vendes, etc.; i –de forma més continuada– de les activitats empresarials: això és, sens dubte, un estímul important per als emprenedors de l'illa. No obstant això, alguns tipus d'ocupació ofereixen una major seguretat que ser empresari, la qual cosa és important també per a molts eivissencs, sobretot els casats o més madurs. I, finalment, a llarg termini, és clar que l'ocupació ha de ser la font més

[1] Tot i que l'estacionalitat és considerada un problema per la majoria d'hotelers, no desagrada sempre als seus treballadors, per a alguns dels quals proporciona un canvi agradable d'activitat.

[2] Fins i tot en el cas de les ocupacions casuals i menys ben pagades –com ara la neteja o construcció– l'augment d'ingressos totals durant l'any és, sens dubte, major que indiquen els increments de les taxes per hora o dia; ja que, malgrat la seva estacionalitat, el turisme ha proporcionat una continuïtat sense precedents de demanda per treballadors temporals de tota mena.

important dels guanys financers del turisme per a una alta proporció dels eivissencs.

10.4 PERDEDORS ECONÒMICS?

En qualsevol situació d'inflació ràpida de preus, les persones amb rendes fixes (especialment els minusvàlids i ancians que depenen d'una pensió) tendeixen a patir a causa de la seva manca de poder de negociació. En general, no obstant això, aquests efectes han estat mitigats a Eivissa per diversos factors. En primer lloc, el turisme ha contribuït més fortament a la inflació local en el cas dels béns immobles.[1] Aquest tipus d'inflació ha beneficiat bona part de la gent local (inclosos els pensionistes, que rarament tenen necessitat de comprar nous terrenys o cases) i de moment n'hi ha pocs, de perdedors. En segon lloc, hi ha en general a Eivissa una baixa dependència de les pensions i prestacions de l'Estat, en part perquè aquestes solen ser molt petites, però també a causa dels valors i arranjaments tradicionals en els quals les relacions entre pares i fills es veuen d'una manera clarament recíproca: els fills tenen un deure reconegut per cuidar dels seus pares ancians a canvi de rebre la seva criança i herència. En tercer lloc, els avis encara poden ser molt útils –especialment al camp– tant en la cura dels nens com en la realització de tasques diverses al voltant de la casa o el minifundi. Totes aquestes raons –sense mencionar-se les consideracions afectives– són suficients perquè siguin pocs els eivissencs vells que han patit econòmicament com a conseqüència del turisme.[2] Les excepcions en són principalment els pocs

[1] La inflació dels preus de béns de consum a Eivissa no és atribuïble normalment a la presència del turisme a l'illa (vegeu la nota 2 de la Taula 14, anteriorment). De fet, hem trobat sorprenentment que hi va haver un augment molt més ràpid en els índexs locals del cost de vida –sense cap augment proporcional de salaris– durant els anys de la "misèria", abans del turisme. Així, l'índex (del juliol) del cost de vida a Palma de Mallorca va pujar de la manera següent entre 1936 i 1948: 1936 = 100; 1945 = 294,4; 1946 = 386,7; 1947 = 429,6; 1948 = 472,6 (I.N.E., 1951).

[2] Aquesta situació pot tendir a canviar a mesura que els joves s'adaptin cada vegada més a una nova forma de vida com a assalariats no dependents de la terra –amb un probable increment de neolocalitat al casar-se– però aquestes tendències es limiten en l'actualitat, tant a causa de la persistència a l'illa de les característiques de Gemeinschaft com per l'estacionalitat del turisme, la qual significa que molts joves passen almenys alguna part de l'any a casa dels seus pares, tot i que puguin viure en un altre lloc durant l'estiu (per exemple als hotels on treballen o a prop d'ells).

jubilats que no tenen ni fills ni cap altre parent proper per ajudar-los, incloent-hi uns quants emigrants eivissencs que han tornat a l'illa per a la seva jubilació amb rendes vitalícies o pensions fixes.[1]

Hi ha una miscel·lània d'altres persones de les quals es podria afirmar que han perdut econòmicament a causa del turisme. Hi ha alguns propietaris de finques, per exemple, que no poden trobar majorals disponibles. Per contrast, hi pot haver alguns majorals que hagin perdut la seva subsistència quan el seu "amo" (propietari) hagi venut els terrenys als desenvolupadors.[2] A la zona de Sant Josep, em van parlar també de diverses persones que havien venut terrenys i després havien fet inversions desafortunades o bé havien dissipat els diners en capritxos o jocs d'atzar. I, finalment, és possible que alguns dels treballadors més humils, sobretot els que viuen a la ciutat capital, trobin que l'augment dels salaris no compensi sobradament l'augment dels lloguers i altres despeses.

El 1970-71, tanmateix, sense importar-hi la seva personalitat o nivell social, els eivissencs em van respondre gairebé invariablement a les preguntes sobre possibles perdedors econòmics a causa del turisme amb una negativa redona, mencionant només la possible excepció ja esmentada dels pocs pensionistes aïllats socialment. Argumentaven que els terratinents que no fossin capaços de trobar majorals podrien arrendar les seves terres a altres agricultors o treure'n benefici d'altres maneres, com ara la venda de terrenys, el desenvolupament d'atraccions turístiques, o l'extracció de pedra o sorra. Pel que fa als majorals, deien que bona part d'ells estaven en curs d'abandonar l'agricultura per la seva pròpia voluntat, atrets pels salaris i l'estatus més alts d'altres ocupacions. Hi havia poca compassió per les persones que havien perdut diners per mor de la imprudència o manca de previsió. Quant als treballadors amb salaris baixos, ja

---

[1] Ens han contat que un emigrant, per exemple, va tornar fa uns quinze anys a Sant Josep "amb una camionada de maletes" i solia comprar rondes en els bars del poble, però en l'actualitat és tan pobre que té alguna dificultat en pagar les seves pròpies consumicions. Un altre josepí retornat, que rep una pensió de jubilació fixa dels Estats Units, no va permetre que s'instal·lés l'electricitat a casa seva quan es va fer disponible: ell diu que no ho vol, però els veïns diuen que és massa pobre. No obstant això, aquests casos són inusuals perquè hi ha poques persones realment aïllades socialment a Eivissa, sense parents ni amics. Per a la gent gran sense fills, a més, existeix la tradició de l'adopció informal de nens: "an es que no té fills, el dimoni li dóna nebots!", com diu un proverbi eivissenc.

[2] No n'he conegut exemples concrets a Eivissa. Però l'antropòloga Miriam Gibson, que va iniciar un estudi a Formentera a l'estiu de 1970, m'ha comunicat sobre alguns casos d'allà.

hem vist que el seu nivell de vida ha pujat en general, i –en resposta a les meves preguntes– els eivissencs em van assenyalar que no solia haver-hi increments de lloguers excepte en el cas de nova tinença i que, per tant, pocs autòctons eivissencs es veien afectats proporcionalment per la pujada mitjana dels lloguers. I el seu argument més contundent va ser que, ara, qualsevol home o dona pot trobar un treball en voler-ho, amb un millor salari que anteriorment.

10.5 LA NOVA ESTRUCTURA DE LA RIQUESA I RENDA

La distribució comparativament equilibrada de la riquesa a Eivissa abans del turisme, sens dubte, ha estat un factor vital en la distribució de la nova riquesa creada pel turisme. Tot i així, cal dir que és probable que la magnitud absoluta de la bretxa entre els més rics i els més pobres de l'illa s'ha ampliat considerablement a causa de l'acumulació de grans fortunes noves en mans de relativament pocs eivissencs. En aquest sentit, almenys, sembla que les desigualtats de riquesa han augmentat considerablement a causa del turisme.[1]

Al mateix temps, els eivissencs més humils –igual que els altres– són majoritàriament molt més benestants que abans, així que hi ha poc o cap ressentiment entre els eivissencs autòctons en l'actualitat per causa d'un augment local de la desigualtat econòmica. De fet, quan vaig preguntar a alguna gent de Sant Josep si pensaven que hi havia més o menys "igualtat" a Eivissa com a resultat del turisme, em donaven respostes indecises o fins i tot contradictòries.[2]

En la situació de "boom" creada pel turisme, el factor de la personalitat individual ha estat particularment important. Alguns propietaris de terra han fet poc esforç per adaptar-se a la nova situació, per contrast amb els altres. Algunes persones professionals continuen la seva vida més o menys com abans, mentre

[1] Aquesta tesi intenta donar una visió equilibrada dels canvis que es produeixen a Eivissa, des dels punts de vista d'un observador extern i dels eivissencs nadius. Per una visió diferent vegeu, per exemple, l'estudi periodístic de SERRA (1971) sobre els canvis a Mallorca, el qual destaca deliberadament els aspectes negatius i les desigualtats.

[2] La contradicció era de vegades només aparent, referint-se a diferents dimensions de la desigualtat.

que d'altres han canviat a ocupacions més lucratives o a activitats empresarials.[1] Algunes persones més aviat pobres s'han fet acomodats mitjançant la previsió o bona fortuna, mentre que d'altres han augmentat el seu consum sense incrementar o fins i tot a cost de la seva riquesa.

La influència dels valors de comunitat (Gemeinschaft) també han tingut importància en alguns casos. Uns quants, per exemple, dels terratinents rics o professionals d'abans del turisme no s'han beneficiat plenament del turisme a causa dels seus valors restringits i per mantenir només les activitats apropiades per a un "senyor". I altre gent més corrent, fins i tot entre els emprenedors, tenen ambicions limitades en cert grau. Per exemple, el 1971, vaig conèixer un constructor autònom ("mestre d'obres") que ja tenia una casa moderna i ben moblada a Sant Antoni i que –estant satisfet amb els seus ingressos derivats de la supervisió intermitent d'un petit grup d'obrers regulars– dedicava gran part del seu temps a la pesca, caça i altres activitats d'oci tradicionals, vivint en les seves paraules "sa vida d'un senyor", en lloc de continuar en una cerca anòmica i incessant de més riquesa. I un veí nostre de Sant Josep, que treballava d'artesà autònom, em va explicar que tenia prou clients per emprar-hi uns quants aprenents; però ell estava content amb la seva vida tal com era, i no volia tenir el "mal de cap" de més paperassa, assegurances, etc. Va preferir restringir el seu negoci a la quantitat de feina que era capaç de fer ell mateix, tot i permetent-se algun temps d'oci per participar en festes o anar a pescar. També cal mencionar que alguns empresaris josepins –incloent-hi alguns dels més reeixits– tenien explotacions agrícoles a l'interior (heretades o comprades) en les quals s'havien introduït tècniques modernes, electricitat i reg. Aquestes finques eren treballades per majorals i els motius principals dels propietaris per la seva tinença incloïen consideracions d'estatus tradicional i la seguretat a llarg termini. Hi havia també un home que havia gastat molts de sous en foradar un pou "perquè li diverteix", segons deia la gent. Aquests casos contrasten totalment amb d'altres que no són

[1] Per exemple, els estudiants de mestre o capellà troben fàcilment bons llocs de feina en l'administració hotelera: al seminari d'Eivissa el 1971 només hi romanien un parell d'estudiants de capellà. Mentrestant, a Sant Josep, el mestre del poble, en associació amb un altre home emprenedor, organitzava exhibicions de ball folklòric per a camionades de turistes que hi pagaven una entrada.

menys típics, com el del josepí esmentat anteriorment que va construir dues plantes d'un edifici sense acabar-lo –utilitzant-hi tot el seu capital disponible– en l'expectativa de poder completar-lo en un futur.

L'artesà autònom mencionat va oferir-me una raó important per l'autolimitació de les seves ambicions: va argumentar que ser ric no li seria útil si això signifiqués no tenir cap temps lliure, afegint-hi que per a ell l'única manera de gastar més diners seria fent "més capritxos". Sobretot al camp, aquesta actitud és comuna entre els eivissencs, qui l'atribueixen amb alguna freqüència al clima suau de l'illa. Nombrosos visitants en el passat han notat aquesta característica; i els estrangers residents en l'actualitat a Eivissa es refereixen sovint a la paciència, tolerància i alegria dels eivissencs en general com una raó per haver decidit establir-s'hi.[1] Un altre factor no econòmic –i possiblement relacionat– que condiciona les ambicions dels eivissencs és que és relativament difícil transformar una major riquesa en un estatus més alt a una petita illa com Eivissa: encara que hi ha bastants aspirants a l'escalada social, el seu abast és relativament limitat.[2]

Aquestes observacions, tanmateix, no impliquen que hi hagi una completa manca d'ambició per part de la majoria dels eivissencs. Al contrari, els valors tradicionals, a més de marcar-hi certs límits, proporcionen alguns importants estímuls d'ambició. Hi havia, per exemple, una preocupació molt comuna entre la gent de Sant Josep per proporcionar una subsistència segura si fos possible per a cada un dels seus fills.[3] En el passat, això havia estat només un ideal per a la majoria de les famílies, però ja es fa cada vegada més assolible. Per aquesta raó, un agricultor josepí de família nombrosa, amb els beneficis de la venda d'alguns terrenys a la costa, havia comprat dues bones finques a l'interior a prop de Santa Eulària i hi havia instal·lat electricitat i reg. Un dels seus fills ja tenia una botiga

[1] A Sant Josep, el 1970-71, qualsevol manifestació de pressa o preocupació provocava aviat un consell d'una sola paraula: "pacienci!". L'acceptació tradicional de les implicacions de la mortalitat humana se solia expressar també, amb el proverbi comú: "D'aquí en cent anys tots serem *calvos*!"

[2] No obstant això, tingueu en compte també el grau d'indefinició dels actuals estrats socials, que tractarem a continuació al capítol 11.

[3] Aquesta és l'altre cara de la moneda dels casos esmentats anteriorment de les persones que es despreocupaven dels diners perquè no havien tingut fills.

en una bona posició i la seves filles havien optat per diners en efectiu en lloc de terra: els dos fills restants heretarien, doncs, les dues finques comprades (irònicament, tots dos prefereixen altres ocupacions). Per la mateixa raó, l'artesà autònom, tot i que tenia pretensions modestes, va construir un nou pis sobre la seva casa, amb la idea de llogar-lo de moment i donar-lo més tard a un dels seus dos fills; va comprar un terreny a Cala Vedella per construir-hi dos xalets (un per a cada fill); i ja posseïa una finca de secà a Santa Eulària, treballada per un majoral (els seus pares havien comprat aquesta finca per a ell amb els diners de la venda d'alguns terrenys). Es veu, doncs, que ell també, amb uns quaranta anys d'edat, ja estava fent disposicions curoses per als seus fills.

D'altres maneres, a més, els eivissencs s'han adaptat hàbilment als reptes empresarials del turisme. Tenen una tradició orgullosa de ser adaptables i capaços "d'apanyar-se" en qualsevol circumstància. Ja hem detallat les seves capacitats tradicionals d'auto-construcció de cases o embarcacions, i cal assenyalar que han mostrat gran habilitat en aprendre noves tècniques en aquests i altres àmbits (malgrat l'existència alhora d'una mica de reticència sobre innovacions per part d'alguns pagesos ancians). Els seus costums de negociació i la seva sagacitat familiarista els serveixen bé en les activitats empresarials. I el seu menyspreu general de qualsevol tipus d'extravagància o excés els dóna una bona base de personalitat per emprendre activitats d'acumulació capitalista.[1]

Hi ha algunes diferències importants entre les generacions en aquests aspectes. A les meves preguntes sobre les ocupacions típiques dels membres de les diferents generacions a Sant Josep, la gent em va respondre sense vacil·lar gaire que els avis eren majoritàriament pagesos encara; les persones d'edat mitjana eren sovint constructors, comerciants o petits empresaris; i els joves eren majoritàriament "empleats" (assalariats) en ocupacions turístiques. Aquest retrat

[1] El sociòleg ha de tenir sempre en compte els perills de la utilització dels tipus globals. Però, dit això, em venia sovint a la ment el "tipus apol·lini" de BENEDICT quan mirava els balls tradicionals eivissencs o quan assistia a les festes o altres reunions d'esbargiment. "La persona apol·línia... es manté al mig del camí, es queda dins el mapa conegut, no es fica dins estats psicològics disruptius. En les paraules fines de Nietzche, fins i tot en l'exaltació de la dansa ell segueix sent el que és i conserva el seu nom cívic" (BENEDICT, 1935: 56-57). En l'àmbit econòmic, sobretot, la majoria dels eivissencs desestimen fortament l'extravagància o el que anomenen "tirar sous". De fet, les seves qualitats tradicionals en general constitueixen gairebé una forma secular de "l'ètica protestant" de Weber: és a dir, tenir la necessitat d'acumular per al futur dels fills en lloc d'haver de convèncer a si mateix de la salvació religiosa.

encaixa bé amb les meves impressions del treball de camp i amb les dades sobre les estructures d'edat dels diferents sectors econòmics, les quals es donen en un capítol anterior. Les diferències d'ocupació generacionals, doncs, reflecteixen les diferents oportunitats que brinden les diferents etapes de creixement del turisme. Els adults joves (que ara formen la generació mitjana) van trobar a l'inici del turisme moltes noves oportunitats empresarials, mentre que els seus pares (ara la generació dels avis) van preferir més sovint continuar amb l'agricultura. Però les noves generacions més joves s'enfronten ara amb una indústria turística consolidada a l'illa, amb menys oportunitats per a nous emprenedors a petita escala. Reben també una escolarització més llarga que la de les generacions anteriors. Per aquestes raons, veuen el món laboral (amb o sense una formació especialitzada) com a la principal oportunitat que els ofereix el turisme.

En conclusió, hi ha hagut molts casos de mobilitat econòmica a Eivissa, tant en la riquesa com en els ingressos, incloent-hi algunes capgirades curioses de fortuna. No obstant això, les persones i famílies que ja eren benestants abans del turisme van trobar-se ceteris paribus millor equipades que les altres per beneficiar-se del turisme. Per tant, els eivissencs que eren rics abans o que tenien bons comerços establerts (principalment alguna gent de Vila o dels nuclis de poble rurals) constitueixen la base de la nova classe de rics del turisme, juntament amb un cert nombre d'emprenedors ascendents, tant autòctons com gent de fora. Les persones més corrents o pobres són la base dels nous treballadors i assalariats de l'illa. I els treballadors immigrants satisfan la demanda excedent, especialment pel que fa als treballs menys afavorits. Els canvis de distribució econòmica més notables a causa del turisme, doncs, són una elevació general del nivell de riquesa assolible a l'illa i un augment de la mobilitat econòmica vertical. De moment, això inclou mobilitat tant de llarg com de curt abast. Però, quan arribi la desacceleració del boom, és probable que Eivissa mantindrà molta mobilitat econòmica de curt abast però poca de llarg abast (almenys en una generació): és a dir que tindrà la mobilitat característica de la majoria dels països industrials occidentals.

C A P Í T O L 11

ESTRATIFICACIÓ SOCIAL

11.1 L'ÈPOCA TRADICIONAL: ESTAMENTS I ESCLAVITUD

Des de la conquesta catalana del segle XIII fins fa poc, els estrats socials principals d'Eivissa solien viure en barris ben distints, de manera que l'estratificació social de l'illa s'incorporava en la topografia dels assentaments de Vila i del camp (vegeu el capítol 2). Un tret especialment notable era la dicotomia social entre la ciutat emmurallada ben compacta i els habitatges dispersos del camp, sobretot durant l'època tradicional (cf. CARO BAROJA, 1963: 34). La vila i el camp, en conseqüència, es tracten per separat en aquesta secció, tot i que sempre han estat interdependents en certs aspectes.

a) Vila

Almenys durant la primera part de l'època tradicional, la gent de Vila vivia majoritàriament dins les antigues muralles de Dalt Vila: l'expansió de la població extramurs es va limitar estrictament per raons defensives (vegeu capítol 2.3, més amunt). Aquesta ciutat medieval "típica" va ser construïda sobre un turó estratègic, amb els diversos estrats socials disposats en el següent ordre jeràrquic de dalt cap a baix.

i) Els representants de l'autoritat exterior:–

Al cim hi havia el castell: el domicili del governador, el representant del rei. Una mica més avall hi havia l'església de Santa Maria i les residències dels batlles, els representants dels consenyors eclesiàstics.

Aquests representants de l'autoritat exterior van ser la gent més poderosa de l'illa sota el sistema feudal, tot i que el seu poder va ser condicionat sempre per l'existència de la "Universitat" i les franqueses dels

eivissencs. Actuaven localment pels senyors mateixos, els responsables en l'última instància de la jurisdicció civil i criminal, tot i amb l'obligada participació dels "prohomens" (assessors eivissencs independents). Els habitants dels "quartons" de cada senyor eren els seus vassalls i com a tal eren obligats a pagar-li delmes i altres quotes, malgrat les importants exempcions estipulades en la "Carta de Franqueses". A canvi, el senyors havien de mantenir una petita guarnició permanent de cavalleria per ajudar a defensar l'illa.[1]

Juntament amb els seus seguicis i els altres agents dels senyors o de l'Església, doncs, el governador i batlles van constituir, en efecte, un "estament" a part: el dels defensors dels interessos peninsulars a Eivissa. Per tant, no és sorprenent que les seves relacions amb la Universitat, els jurats i els prohomens fossin freqüentment amargues. Els governadors de l'illa, en particular, van intentar contínuament augmentar el seu poder a cost del poder dels representants eclesiàstics i dels eivissencs nadius: aquests els van resistir mitjançant excomunicacions, recursos interposats davant el rei i alguna que altra acció directa.[2]

ii) La "mà major":–

Al mateix nivell que l'església i una mica més baix es trobaven a continuació les cases dels nadius notables, sobretot els membres de les famílies terratinents més benestants, que tenien grans explotacions, conreades per majorals i esclaus, en les terres baixes i fèrtils entre la ciutat

[1] MACABICH (1966-67: I, 230-31). Hi havia de tant en tant queixes que la guarnició no sempre es mantenia.

[2] Sembla que els reis no van ser sempre gaire preocupats sobre els abusos a Eivissa. No obstant això, enviaven ordres bastant freqüents als seus lloctinents que haguessin de respectar els drets locals. Per exemple, el rei Pere IV d'Aragó els va ordenar el 1343 que haguessin de posar fi als judicis sense la intervenció deguda dels assessors natius (MACABICH, 1966-67: I, 302-303). Però l'ordre va haver de repetir-se el 1390, aquesta vegada pel rei Joan I d'Aragó (MACABICH, 1966-67: I, 306-307). Alguns governadors aparentment eren bastant ben rebuts pels eivissencs (MACABICH, 1966-67: I, 407 i 463–), però d'altres es van aprofitar de l'aïllament de l'illa per ignorar-hi tant les queixes com les corresponents ordres del rei. Per exemple, un governador del segle XVII, D. Leandro Loris, va mantenir un guardaespatlles il·legal i solia obrir les cartes del rei als "Jurats". En resposta a les queixes d'aquests, ell va comentar desdenyosament: "Vuesas mercedes no son más que unos caga calzas. Escríbanlo a Su Magestad". No obstant això, després d'un temps, el rei el va treure de l'illa (MACABICH, 1966-67: I, 407).

emmurallada i Santa Eulària. Aquestes persones van constituir el més alt estament nadiu: la "mà major" (vegeu la secció 8.1, més amunt).

Encara que els governadors i batlles tenien la sobirania, les famílies terratinents de la ma major van tenir més poder efectiu en alguns aspectes, sent l'estament més alt dels habitants permanents d'Eivissa. No eren nobles però tenien costums i pretensions aristocràtics, i es casaven o bé entre ells mateixos o bé amb forasters distingits. Tenien esclaus, servents i altres treballadors. I, en general, tenien riquesa i influència suficients per fer gairebé qualsevol cosa amb impunitat; fins i tot assassinats, pel que sembla.[1]

iii) La "mà mitjana":–

Davallant el turó, el pendent és suau al principi però esdevé més fort, engendrant una successió d'habitatges progressivament més humils i apilats els uns sobre els altres. Allí són les cases dels clergues, els funcionaris i els comerciants. Els més rics d'aquests van ser gairebé tan poderosos com els membres de la mà major, tot i tenint un estatus més baix.[2] Després, cap a la base del turó, vivien els artesans. Cada ocupació significant tenia el seu propi gremi: entre els esmentats en els documents medievals eren sastres, filadors i teixidors de llana, tintorers, constructors, fusters, fabricants de sabó i sandàlies, etc. Al capdavall hi havia el mercat de peix i verdures; i finalment, a prop del mar, les cases dels pescadors i mariners.

Totes aquestes persones van pertànyer al segon estament dels

---

[1] Per exemple, Joan de la Mata, el visitador oficial de l'arquebisbe de Tarragona, va anotar el 1392, referint-se a un assassinat recent, que la llei era ineficaç a l'illa perquè "tot hom escapa ab diners, e dien ací palesament: matam aytal hom, que ja sabem que si ha a parar: ço es, darem diners o fugirem e absentarnos-em de la illa" (Document citat a MACABICH, 1966-67: I, 291).

[2] L'estatus jeràrquic de cada estrat (i de les seves divisions internes) va ser curosament simbolitzat en l'ordre de les cerimònies o processons cíviques i religioses. El governador, que va liderar la gent laica, va ser seguit pel més important representant nadiu electe (el "Jurat en cap") i a continuació per una successió d'altres funcionaris de les tres "mans" en el seu torn. La part posterior de la processió contenia els representants rurals (que de vegades, per cert, es queixaven d'anar en darrera) igualment en l'ordre degut, amb els de Santa Eulària (el quartó del rei) al davant dels altres (MACABICH, 1966-67: I, 191n.).

eivissencs: la "mà mitjana", que incloïa una gamma des d'alguna gent rica i influent fins als habitants més humils de la ciutat emmurallada. No obstant això, totes aquestes persones eren membres d'una minoria privilegiada d'eivissencs: la gent de la vila ("Vila"), que més tard, malgrat la seva mida modesta, va rebre oficialment el títol de "ciutat". Deixant a banda la tinença de "feixes" (les parcel·les de regadiu a prop de la ciutat) amb majorals, tota la gent de Vila va viure amb ocupacions no agrícoles.

iv) Els esclaus o "catius":–

Hi havia alguns esclaus (majoritàriament captius nord-africans o els seus descendents) a Eivissa fins al segle XIX.[1] Si bé és cert que mai van ser gaire nombrosos, la seva presència a l'illa fins a un temps relativament recent reflecteix la lentitud dels canvis en l'ordre d'estratificació local abans del turisme. L'existència de l'esclavitud va servir també per incrementar la distància social entre les ocupacions manuals (o el servei domèstic) i la resta de les ocupacions a Eivissa.

L'ús d'esclaus (vegeu l'apartat 3.1, més amunt) va ser normalment limitat als més aviat pocs ciutadans rics que podien permetre's el luxe de comprar i mantenir-ne. De vegades, els esclaus van actuar com a agents d'aquestes persones i, per tant, exercien un poder considerable:

> los Esclavos Moros de dentro la Villa son muchos, y efectuando no pocas libertades y muchas insolencias de día y de noche por la campana, en daño y peligro de aquellos pobres moradores (SUÑER, 1690: 433).

b) El camp: la "mà de fora"

La gent del camp va pertànyer en el seu conjunt al tercer i més baix estament, la "mà de fora". Se'ls tractava de "pagesos" o bé de "forans", perquè vivien fora de les muralles de la ciutat, en finques disperses a tot arreu de l'illa. Fins i tot ben entrat el segle XIX, sembla que els pescadors

[1] L'última instància documentada de l'esclavitud a Eivissa (i a l'Estat espanyol) va ser en la dècada de 1820. L'esclava era una espanyola que havia estat comprada (juntament amb els seus pares) dels nord-africans per un eivissenc, qui va resistir durant algun temps els intents de les Corts Espanyoles per alliberar la dona i la seva filla (MACABICH, 1966-67: II, 214–).

de Vila –l'estrat social més baix dels ciutadans– podien opinar que els pagesos fossin "pitjors que els moros" (SALVATOR, 1886-90: I, 404).

És cert que els camperols tenien representació en la "Universitat", però en la pràctica la seva participació en el govern local era molt limitada, com demostren les seves protestes periòdiques. Encara que els representants de la gent del camp havien de residir tècnicament al camp, solien viure més o menys permanentment a la ciutat. I la dicotomia entre la ciutat i el camp va ser reforçada també per la por a la pirateria i la manca de sacerdots residents a la ruralia durant la major part de l'època tradicional.

La gent de la ciutat solia relacionar tant el treball agrícola com el servei domèstic amb l'esclavitud, la qual cosa va contribuir també, sens dubte, a l'estatus molt baix de la gent del camp. És incorrecte suggerir (vegeu l'apartat 3.1, amunt) que els pagesos en conjunt fossin esclaus durant gran part de l'època tradicional. No obstant això, les seves queixes al rei del segle XVII –les quals són corroborades almenys en alguna mesura per altres documents del mateix temps– revelen que, en la pràctica, la llibertat de la gent del camp va ser soscavada sovint per l'abús del poder arbitrari dels eivissencs més rics. No va ser gaire fàcil, per exemple, que la seva carta de queixes al rei sortís de l'illa, perquè els funcionaris nadius van fer tot el possible per impedir-ho, fins i tot intimidant els patrons de vaixells. La gent del camp van tenir dificultat a trobar un notari públic per redactar el document, a causa de la por de represàlies. Al cap i a la fi, la petició va arribar al rei només mitjançant la intervenció del governador d'Eivissa (un funcionari foraster, els interessos del qual podien ser afavorits per aquestes queixes contra les autoritats autòctones). A més de la mala administració en general, les queixes es van enfocar en l'abús habitual dels eivissencs més pobres: per exemple, el seu deure a Vila a subministrar fusta i aigua als soldats del rei (una tasca àrdua, tenint en compte el pendent del turó de la ciutat emmurallada) s'havia estès a subministrar-ne igualment a la gent rica (vegeu SUÑER, 1690).

Algunes llegendes orals insinuen l'existència d'altres formes de submissió, per exemple:

> Diu que... això vol dir que no és segur... només és un *cuento*... que quan manaven es capellans a Eivissa antigament... fa molt de temps... molt *antes* des temps des meus *güelos*... hi havia un costum que deien 'sa primera nit'. Això vol dir que es capellà –no sé si era es mossènyer des poble o no– tenia es dret de jeure amb una dona sa primera nit... *antes* des seu home... deien que 'l'havien de destapar'. I és per mor d'això que s'hereu es diu de broma 'es fill des capellà'... diu que això es considerava una honra: sa gent devia ser molt bamba llavors. Pareix mentida! Com ho diuen, devia haver-hi *algo*, però pot ser *cuento* també: a què li pareix? [1]

Ara bé, no conec cap evidència documental de l'existència d'aquesta pràctica a Eivissa.[2] És possible que –malgrat els curiosos detalls circumstancials– la llegenda sigui una variant eivissenca de contes importats sobre la pràctica a altres parts de l'Estat espanyol, coneguda allà com *el derecho de pernada*. No obstant això, la llegenda ens ofereix una indicació gràfica del poder arbitrari d'alguna gent i les grans distàncies socials que semblen haver existit a l'illa aïllada del període feudal.

Durant tota l'època tradicional, a més, la llei va ser molt severa si es compara amb l'actual, tant a Eivissa com en altres llocs. Per la repetició d'infraccions sexuals com el concubinatge o l'adulteri, per exemple, un home podia ser condemnat a "córrer la vila ab assots" (MACABICH, 1966-1967: I, 335). Per altres delictes, la gent comuna podia ser condemnada a les galeres, així com a la presó. Alguns capitosts de revoltes camperoles van ser penjats i esquarterats, o pitjor. Però aquestes sancions dures només s'aplicaven normalment a la gent comuna: els ciutadans benestants podien escapar-se'n en general pagant una multa. De fet, els càstigs reservats per a les persones d'estaments diferents eren de vegades codificats, com en el següent extracte

---

[1] La gent de Sant Josep em van contar aquesta llegenda –igual que altres sobre els temps de la Inquisició ("es temps de s'Inquisició")– amb un aire una mica avergonyit, tal i com indica la divulgació curosa. Això no va ser per raons de pudor, sinó principalment perquè els josepins es preocupaven que poguessin semblar poc intel·ligents per donar cap credibilitat a les històries d'aquest tipus: alguns d'ells van expressar, en efecte, un escepticisme mofador sobre aquesta.

[2] En particular, s'hi podria esperar alguna referència a les fonts extenses publicades o citades a MACABICH (1966-67). Tot i que –sent sacerdot ell mateix– podria haver estat temptat d'amagar articles d'aquest tipus, ell no ho va fer en altres casos similars, per exemple, el del concubinatge. De vegades –a jutjar dels informes de les visites oficials– bastants sacerdots de l'illa van mantenir joves servents femelles o esclaves com a concubines (MACABICH, 1966-67: I, 290, 334).

il·luminador d'un decret contra la blasfèmia del segle XV:

> Item estatuim e manam que si alguna persona, per sugestió del Enemich de humana natura, lo espirit diabólich, renegará, blasfemará, e mal dirá a Deu, o a la sagrada Verge Maria, o altres sants de paradís, aquell aytal maldridor, blasfemador o renegador dessús dit, lo qual per son abominable pecat sia estat fet servent et subjugat al dimoni o als seus àngels deputats, si hom de honor e de estat es, hage de pagar XXX lliures. E si será persona de simple estat o condició, III meses hage estar e fer penitencia en lo cárcer, a pa e aygua continuament dejunant. E cascún diumenge e festa colent dins los tres meses dessús dits, haga estar en la escala a la porta de la Església del dit Castell públicament, tant com durará lo offici de missa major, ab peus descalços e despullat en camisa, ab grossa cadena al coll, tenint un brandó cremant en la ma, talment que el seu pecat tan abominable sia a tots manifest.[1]

Així doncs, la condició de la gent del camp durant l'època tradicional va ser dura i humil. Al risc de males collites es va afegir la manipulació freqüent de la collita de sal i altres productes per al benefici de la gent de la ciutat. S'esperava que la gent del camp es defensessin –i, per tant, que ells defensessin indirectament la gent de la ciutat– contra les ràtzies dels moros, però els seus privilegis compensatoris eren freqüentment ignorats o manipulats.[2]

11.2 L'ÈPOCA INTERMÈDIA: GRUPS D'ESTATUS

---

[1] Del text d'un decret contra la blasfèmia de 1410, amb motiu de la visita eclesiàstica de Joan de Setcastells, publicat a MACABICH (1966-67: I, 338-40).

Compareu el següent estribot popular, recitat a Sant Josep el 1971:

> En aquesta illa d'Eivissa
> no guanya es que té raó;
> que guanya es que té pessetes
> i sa justícia a favor.

[2] Cal dir que hi havia alguns aspectes més favorables de la seva condició: aquest apartat està dissenyat per assenyalar tan clarament com sigui possible els contrastos entre l'estratificació de l'època tradicional i la de les èpoques posteriors. Així doncs, si es compara amb les condicions d'aquells temps en altres llocs, la condició dels pagesos eivissencs va ser probablement relativament lliure i benestant. Sens dubte, el patró eivissenc de l'agricultura feta pel propietari mateix, el poblament dispers i les armes que els pagesos duien, per defensar-se a ells mateixos i a l'illa, van donar-los algun poder per resistir les mesures massa opressives o abusives: per exemple, van aconseguir al final enviar les seves queixes del 1690 al rei, malgrat l'oposició de la gent de la ciutat. A més, en aquella època, viure al camp va ser en general més saludable que viure a la ciutat, i la gent atapeïda de la ciutat emmurallada va patir molt més altes taxes de mortalitat durant les epidèmies freqüents.

a) La decadència del feudalisme

L'estratificació social de l'illa en l'època tradicional es dibuixa a l'apartat anterior d'una manera més aviat estàtica, per a més claredat. Però això no implica cap manca de canvis socials significatius durant aquell període, ans al contrari, com es detalla a continuació.

En primer lloc, cal assenyalar que al començament del període després de la "conquesta catalana" Eivissa era una illa de frontera amb colons d'orígens variats, encara que principalment catalans (vegeu apartat 3.1). Però, al final del període, l'estructura social i la cultura de l'illa havien cristal·litzat en patrons ben definits i sancionats per tradicions locals centenàries: per això, s'hi aplica l'etiqueta "l'època tradicional".

En segon lloc, l'escassa població després de la conquesta va créixer gradualment a causa de l'increment natural –malgrat les epidèmies, malalties endèmiques i males collites periòdiques– amb el resultat que una petita quantitat d'emigració s'anava produint a finals del segle XVII.[1]

Malgrat això, l'ordre feudal havia proporcionat fins aleshores un element important de continuïtat, el qual va ser eliminat després per les reformes constitucionals a nivell estatal i la integració d'Eivissa a l'Estat castellà amb el seu govern cèntric. I a continuació –és a dir, durant l'època intermèdia– les pressions demogràfiques sobre els recursos de l'illa van arribar al seu apogeu, amb la conseqüent emigració a gran escala dels excedents laborals (en marcat contrast amb l'escassetat de mà d'obra que havia caracteritzat bona part de l'època tradicional, sobretot al seu inici).

La següent classificació dels habitants d'Eivissa el 1860 revela amb eloqüència la situació social de l'illa com a resultat d'aquests processos històrics:

—Hi havia 23.492 habitants: 11.056 homes i 12.323 dones de nacionalitat espanyola; 90 homes i 9 dones transeünts espanyols; 6 homes i 6 dones residents estrangers; i 1 home i 1 dona transeünts estrangers.

[1] Vegeu els capítols 3 i 4, més amunt. Per descomptat, hi havia altres factors importants que estimulaven l'emigració, com ara l'ampliació en general de les comunicacions o el descobriment de les Amèriques.

—D'aquests habitants 1.310 sabien escriure; 209 sabien llegir; i 21.973 no sabien ni escriure ni llegir.
—Hi havia 53 sacerdots; 14 monges; 104 funcionaris ("actius" i "passius"); 120 soldats i 424 mariners de la Marina; 2.435 "propietaris" (terratinents); 1.778 "arrendataris" (principalment en règim de majorals); 12 empresaris; 37 patrons de vaixell; 419 mariners; 3 professors de secundària; 1 professor particular; 12 advocats; 9 metges i cirurgians; 5 farmacèutics; 2 especialistes agrícoles; 3 arquitectes i mestres d'obra; 11 fabricants; 177 petits empresaris o comerciants; 6 mestres de primària; 157 escolars de primària; 131 escolars de secundària; 379 artesans; 26 treballadors de fàbrica; 2.986 treballadors assalariats o jornalers del camp; 739 servents; 193 "pobres de solemnitat"; 7 sordmuts; 42 persones invàlides amb ceguera; i 101 persones amb altres ocupacions.[1]

Fins aleshores, doncs, les escoles havien fet molt poc impacte sobre la immensa majoria illetrada d'eivissencs. Hi havia molt poques vies per a la mobilitat social de qualsevol tipus, de fet, malgrat la supressió de la divisió jurídica feudal de la gent entre estaments. Tota la terra de l'illa ja tenia un propietari i les possibilitats de trobar-hi terra nova per cultivar eren limitades als puigs rocosos: durant aquest període es van fer intents desesperats, en efecte, per cultivar fins i tot els terrenys més pobres. I les terrasses abandonades en els cims i penya-segats encara n'hi són testimoni. Per tant, hi havia poques opcions d'ocupació per al creixent nombre de persones sense terra ni ofici. Un grapat de joves intel·ligents podien aspirar a ser capellans. Gairebé tres mil homes es buscaven la vida al camp amb el treball assalariat, normalment a jornals i sovint en combinació amb un minifundi. Més de set-centes persones –mascles o femelles– eren servents: els eivissencs més benestants, incloent-hi algunes famílies pageses, ja no tenien cap dificultat en trobar criats interns que treballessin pel seu

[1] Aquestes xifres per a les persones en cada categoria laboral sumen 10.386. Es basen en el cens estatal espanyol del 1860, encara que la font que s'ha utilitzat aquí és "CLASIFICACION..." (1862). Cf. les xifres estatals donats a GINER (1968: 6).

manteniment, malgrat el disgust tradicional per aquest tipus de treball.[1] Altres eivissencs pobres es van convertir en mariners, passant molt de temps fora de l'illa. Això era efectivament un passa cap a l'emigració, que se'n va endur un nombre creixent d'eivissencs durant els segles XIX i XX. Finalment, més d'un dos per cent de la població "activa" el 1860 eren "pobres de solemnitat", minusvàlids o mendicants.

Les altres xifres citades concorden amb els patrons econòmics generals descrits en els capítols 5 i 6, més amunt. Els pagesos propietaris i els majorals formaven encara el grup més nombrós dels eivissencs, superant el dels treballadors assalariats o jornalers. La pesca, artesania i les petites empreses eren també de certa importància. Hi havia un parell de grans empreses, un grapat de persones professionals (incloent-hi una proporció notable de sacerdots i més aviat pocs professors), un petit grup d'administradors i una petita guarnició de soldats; però la manca de desenvolupament de la indústria és subratllada per la xifra de 26 treballadors assalariats de fàbrica (contrastant amb la xifra de 2.986 al camp). Un patró laboral molt similar (amb alguna variació de la població, l'educació i la prosperitat) va persistir fins a la dècada de 1950, juntament amb la tendència continuada que moltes persones abandonessin la terra: en primer lloc, per buscar feina a la ciutat i, en segon lloc, mitjançant l'emigració si això fos necessari. La gent emprenedora de l'illa van fer diversos intents abans de l'arribada del turisme –sense gaire èxit al llarg termini– d'aprofitar aquesta mà d'obra excedent per a empreses capitalistes, tal com es descriu anteriorment, al capítol 6.

---

[1] Vegeu, per exemple, l'apartat 3.1, més amunt. La reticència dels eivissencs a fer el servei domèstic per als seus paisans es mencionada també en la descripció de Santa Eulària durant la dècada de 1930 per PAUL (1937).

No obstant això, es pot observar que la situació actual és bastant diferent. El 1970-71, moltes dones del camp se'ns van mostrar ben contentes de poder fer el servei domèstic per als residents estrangers, i vam trobar que solien tenir orgull de les luxoses cases on actuaven com a suplents durant les freqüents absències dels propietaris estrangers. Hi sembla haver diverses raons per aquesta diferència d'actitud. En primer lloc, la posició de servent a un foraster és només un "estatus parcial": és a dir, la condició de servent no s'estén a les relacions socials amb els paisans eivissencs. En segon lloc, hi ha altres ocupacions fàcilment disponibles, de manera que ara hi ha menys possibilitat de l'abús dels servents. I, en tercer lloc, el servei domèstic es fa ara majoritàriament per hores i els servents viuen a les seves pròpies llars.

L'impacte de la transició del feudalisme al capitalisme sobre l'estructura de desigualtat social a Eivissa, doncs, va ser condicionat per la creixent escassetat dels recursos de l'illa en relació a la població. A Eivissa, en contrast amb altres indrets dels països catalans –incloent-hi l'illa baleàrica més gran, Mallorca– no hi va haver cap sortida per a l'excedent laboral en la industrialització. Per tant, els antics estaments feudals d'Eivissa no van ser substituïts per una estructura oberta de classes socials, sinó per un conjunt de "grups d'estatus" més aviat tancats: és a dir, grups socials de desigual estatus social diferenciats per diversos criteris –incloent-hi la riquesa, autoritat, barri o veïnat, llinatge, ocupació, educació, cultura i associació– amb molt poca mobilitat social d'un grup a un altre.[1]

Els grups d'estatus eivissencs de l'època intermèdia van ser aproximadament similars en composició i ubicació als antics estaments feudals. No obstant això, hi va haver diversos canvis en aquests aspectes –a més del canvi relacional del feudalisme a les normes constitucionals– que es ressenyen en les següents seccions b) i c).

b) <u>El creixement de la ciutat extramurs: "mossons" i "banyaculs"</u>

En els últims segles de l'època tradicional hi havia hagut una pressió constant per a una expansió extramurs de la ciutat i, després, durant la primera meitat de l'època intermèdia, la ciutat extramurs va esdevenir molt més extensa que l'antiga ciutat emmurallada, Dalt Vila. No és sorprenent que, entre la gent que va romandre a Dalt Vila, es trobaven els terratinents amb pretensions aristocràtiques, els administradors, i els sacerdots; per als quals el prestigi de la seva residència allà dalt més que compensava qualsevol inconveniència. La ciutat extramurs, "Sa Marina", va ser inicialment el barri dels pescadors i mariners, als quals s'anaven unint gradualment els petits empresaris i artesans, sobretot després de

[1] Hi ha alguns paral·lelismes interessants entre aquestes observacions sobre Eivissa i aquelles sobre l'estratificació social a l'Estat espanyol en general per GINER, que ha etiquetat l'estructura estatal post-feudal del segle XIX com "una societat de classes defectuosa" (GINER, 1968: 5).

l'establiment extramurs d'una plaça de mercat. D'aquesta manera, les antigues muralles es van convertir a poc a poc en un nou límit físic entre dos grans grups d'estatus que es corresponien aproximadament amb la mà major i la mà mitjana medievals.

La ciutat emmurallada havia esdevingut el recinte dels "senyors", que eren coneguts també amb el sobrenom popular "es mossons", una corrupció per la gent de Sa Marina del títol de "Mossèn", que s'utilitzava anteriorment per a qualsevol persona notable o de la mà major. Bona part d'aquest grup d'estatus d'eivissencs, que s'havia reconciliat en gran mesura amb el règim castellà –participant-hi en efecte– constituïa una "classe ociosa" d'elit.[1] Sobre aquesta gent, NAVARRO va dir poc caritativament al tombant del segle XIX:

> En Iviza mas que en otra parte alguna, proporcionalmente, existe una masa neutra que no hace nada, que no se dedica a nada, y que por mas que sea pobre, lleva la vida que en los grandes centros de población hacen los jóvenes ricos y calaveras… (NAVARRO, 1901: 116).[2]

Durant l'època intermèdia, els habitants de la ciutat extramurs van rebre el sobrenom vulgar "banyaculs".[3] Però aquesta zona va convertir-se gradualment en el centre comercial de l'illa, i la seva importància va augmentar constantment al llarg del segle XX, encara que els edificis administratius s'hi estan implantant només recentment –substituint els de Dalt Vila– a causa de les noves exigències administratives creades pel turisme.

c) <u>El desenvolupament dels grups d'estatus rurals</u>

---

[1] Aquesta "elit" autòctona es descriu com una "classe ociosa" (seguint VEBLEN, 1925) perquè li faltava certs altres atributs comuns d'una elit: en particular, no va ser una "elit de poder" (MILLS, 1956) excepte en la mesura que els seus membres s'associessin amb, o poguessin influir, els "forasters" que tenien la màxima autoritat a l'illa.

[2] El seu relat de la vida de la gent de Dalt Vila en l'època intermèdia és confirmada per nombrosos altres: compareu, per exemple, la (més caritativa) "vista de dins" de FAJARNÉS CARDONA (1958: 152-53 i pàssim).

[3] Hi ha detalls sobre aquests sobrenoms populars a MACABICH (1966-67: IV, 416-17).

La centralització del govern sota el règim castellà durant els segles XVIII i XIX va ser complementada –com s'ha descrit al capítol 8– per algunes mesures de descentralització d'administració al nivell de l'illa mateixa: s'hi van formar nous municipis i la gent professional, incloent-hi els sacerdots, funcionaris, i d'altres, es va establir dins les poblacions rurals, en lloc de viure normalment a la ciutat capital com abans. La piràmide d'estratificació social de cada zona del camp era més o menys paral·lel –i relacionada– a la de la ciutat, encara que tenia una base més ampla i un àpex més prim. A més dels "forasters" (els funcionaris i professionals), hi havia els següents grups d'estatus rurals significatius:

i) "es senyors", és a dir els "propietaris" rurals de prou terra per poder ostentar-hi una vida d'oci, deixant tota la feina agrícola i manual als seus majorals i treballadors;

ii) "es amos", és a dir qualsevol persona propietària d'una finca, que seguia sent un "pagès" si ell participava en les feines agrícoles o manuals, però podia ser considerada un "senyor" si les deixava totalment a la cura d'un majoral o altres treballadors pagats;

iii) "es majorals", és a dir els agricultors en contracte de parceria;

iv) "es jornalers", és a dir els treballadors assalariats agrícoles i manuals, incloent-hi aquells que no tenien terra suficient per bastar-se a si mateix i la seva família, sense treballar per altres persones;

v) "es pobres", incloent-hi tant els indigents habituals com les altres persones amb poc o cap terra que no podien trobar prou feina per bastar-se a si mateix.

11.3 L'ÈPOCA TURÍSTICA: CLASSES I PLURALISME

a) L'atenuació dels límits tradicionals de l'estatus social

Fins i tot el 1970-71, la interacció social a Eivissa era condicionada en gran mesura pels grups d'estatus tradicionals. Malgrat l'existència d'una aversió tradicional a les pretensions ("presumir", "voler figurar") i

l'emergència de noves vies per a la mobilitat social, hi havia encara notables distàncies socials, sobretot entre els eivissencs grans.

És una norma general que la distància social no ha de ser imposada per la persona socialment superior (excepte en el cas d'insubordinació flagrant), sinó que ha de ser respectada per la persona socialment inferior.[1] A Eivissa, doncs, hi havia apreciació popular per a les persones d'estatus relativament alt que es barrejaven sense aires de superioritat amb les persones d'estatus inferior, encara que fos normalment només en certs contextos públics. No obstant això, un membre de la burgesia terratinent de Dalt Vila –el qual va rebre'm només després d'una presentació personal adequada– em va parlar el 1971 dels tres estaments feudals d'Eivissa com si mai no haguessin deixat d'existir. I una reunió inesperada o "fora de context" dels eivissencs de diferents estatus socials podia fer aflorar-hi la vergonya.[2] Per exemple, jo vaig arribar a conèixer persones d'estatus

[1] En aquest context cal assenyalar que alguns eivissencs d'estatus alt afirmen rotundament que la societat de l'illa es destaca des de fa temps per la seva manca de distàncies socials (vegeu, per exemple, FAJARNÉS CARDONA, 1958). Al principi, almenys, els eivissencs d'estatus inferior solen fer afirmacions similars a les persones de fora, presumiblement per raons de lleialtat comunitària, però en altres circumstàncies no tenen cap dubte sobre la importància d'aquestes distàncies socials en la interacció social de l'illa.

[2] S'ha referit amb freqüència en aquesta tesi a les circumstàncies objectives que operen a favor d'un major grau d'igualtat social a Eivissa que en algunes altres parts de l'Estat espanyol: en particular, la distribució de la terra, el sistema de tinença, i el d'herència; l'estreta gamma (absolutament, encara que no relativament) de la riquesa i dels ingressos; i la mida petita de l'illa i la seva societat, un factor que limita el desenvolupament de diferents estils de vida. Però, tot i així, la societat de l'illa abans del turisme es va caracteritzar per l'existència de grups d'estatus tancats i separats per amplies distàncies socials. Tot això va inspirar una novel·la ambientada principalment a l'Eivissa dels principis del segle XX (BLASCO IBÁÑEZ, 1948). La novel·la relata com un noble mallorquí anat a menys es va refugiar des seus problemes financers en una finca d'una aïllada zona costanera de Sant Josep i es va enamorar de la bella filla del pagès. La segona meitat de la novel·la explora els problemes socials –només resolts finalment mitjançant un duel fatal– que van ser causats per l'associació de dues persones d'estatus social tan diferent. L'agricultor va ser conscient de l'honor implícit en la relació, però s'hi va oposar al principi com una cosa impensable. Només la valentia mostrada pel mallorquí en el duel el va convèncer a acceptar el matrimoni, però amb la condició que la parella hagués d'anar-se'n després per viure a Mallorca, per tal d'evitar més complicacions socials. El títol de la novel·la –"Los muertos mandan"– al·ludeix a la rigidesa de l'ordre social tradicional: els manaments de les generacions mortes pretenien mantenir separats els dos amants. Dóna una idea de per què la societat eivissenca va romandre tan desigual en termes relatius, malgrat les circumstàncies contraries esmentades. El grau limitat d'urbanització i industrialització d'abans del turisme va permetre només una emergència molt lenta de l'ordre tradicional tancat en què la societat eivissenca havia cristal·litzat durant els segles d'aïllament social després de la conquesta catalana del 1235.

àmpliament diferents a Sant Josep i, en diverses ocasions, un amic pagès meu de certa edat va fer-nos una visita a casa quan el mestre del poble hi era. Les primeres vegades, el mestre el va saludar amablement, utilitzant el seu sobrenom de casa, i llavors va afegir –en un intent de mitigar la vergonya evident de l'agricultor– que ell estava a punt de deixar-nos. Al seu torn, però, l'agricultor li va assegurar al mestre que ell mateix no podia parar perquè tenia pressa i que només havia visitat la nostra casa per donar-nos una mica de fruita (sobretot al principi solia portar-nos una cistella de fruita o altres productes, en part espontàniament i en part per justificar la visita). Llavors, quan el vaig acompanyar fora, em va explicar en veu baixa que tornaria més tard per xerrar. A Vila, també, és fàcil trobar-hi casos similars. Hi ha una barreja de persones de procedències diferents, per exemple, en el nou barri de Santa Creu. Vaig conèixer allí una família de classe treballadora, que vivia en un dels pisos moderns i tenia veïns que s'hi havia traslladat des del barri humil de pescadors, Sa Penya. La família em va assegurar diverses vegades que ells estarien perfectament contents d'entaular relacions amicals amb els "penyers" però que això era difícil perquè els "penyers" mateixos es creien socialment inferiors.

Dit això, durant l'època turística i sobretot en els darrers anys, una sèrie de factors ha erosionat considerablement les distàncies socials entre els membres dels grups d'estatus tradicionals de l'illa, tal com es descriu a continuació.[1]

i) El factor més fonamental ha estat la turbulència econòmica a causa del turisme. El capítol 10 ha descrit com la nova estructura de la riquesa i ingressos correspon només fins a un cert punt amb l'ordre tradicional dels grups d'estatus. És veritat que les persones més riques de l'illa en l'actualitat deriven en molts casos de les famílies que eren riques abans del turisme, però la seva riquesa no es fonamenta ara en

[1] En la novel·la esmentada de BLASCO IBÁÑEZ, l'amor va triomfar finalment sobre el règim dels morts (fins a un cert punt, almenys). No obstant això, l'autor va creure evidentment que aquest resultat hauria estat inversemblant unes dècades abans: és a dir que la novel·la reflecteix els canvis socials que anaven ocorrent fins i tot abans del turisme, en la mateixa línia que ara, encara que més a poc a poc.

la propietat senyorial de la terra, sinó en les activitats empresarials. Per tant, la definició tradicional d'un "senyor" ja no és adequada, perquè implicava tenir riquesa sense haver de fer cap esforç personal per obtenir-ne: avui en dia, en general, les persones que han fet poc esforç de treure profit del turisme ja no són (relativament) riques.

La minva de la importància social del grup de terratinents tradicionals és reflecteix clarament en la transformació física de Dalt Vila, on els nous bars, restaurants, galeries d'art i alguna pensió barata, freqüentada pels "hippies", comparteixen lloc amb les antigues cases senyorials de l'alta burgesia. Algunes persones de l'alta burgesia i la majoria dels empresaris i administradors s'han mudat a la nova ciutat, on hi ha més espai i conveniència. Al mateix temps, els carrers medievals, estrets i costeruts de Dalt Vila, naturalment, són una gran atracció per als turistes. Tot això perjudica enormement el prestigi de residir allà.

ii) Els nous rics d'Eivissa inclouen famílies d'origen relativament humil. No els resulta gaire fàcil utilitzar la seva nova riquesa per obtenir un estatus social més alt, a causa de la petitesa de l'illa, on "tothom coneix tothom". No obstant això, poden competir amb els "senyors" tradicionals en termes de la indumentària i aparences, que eren abans un important conjunt de signes d'estatus. Per bé que les diferències no eren tan marcades com en alguns altres llocs, tenien una importància igual a Eivissa: el "senyor" podia ser reconegut en qualsevol lloc per la seva roba i comportament o, fins i tot, simplement per les seves "mans blanques". Avui, aquestes distincions existeixen encara en formes modificades, però són molt menys evidents i són una indicació menys segura d'estatus social. En les paraules d'un estribot nou de Sant Josep:

> D'ancians ses dones es lleven sa coa[1]
> i es capellans sa gonella;

[1] La "coa" és la llarga trena tradicional portada per les dones pageses de totes les edats a Eivissa.

fa una calor que sofoga
i tot déu van a Cala Vedella.[1]

iii) Els dramàtics canvis ocupacionals que ha produït el turisme són un altre factor important en l'atenuació dels límits antics de l'estatus social. En el passat, era fàcil saber a primera vista si un eivissenc fos de la ciutat o del camp, i determinar amb rapidesa la seva posició social exacta segons si fos home d'oci, home professional ("un que té una carrera"), un empleat, un treballador manual i així successivament. Però ara no hi ha cap distinció clara entre les ocupacions de la ciutat i les del camp, ja que moltes persones del camp treballen en el turisme o en empreses relacionades. D'altra banda, hi ha moltes noves ocupacions que són típiques només de les zones turístiques –com ara guies, recepcionistes, cambrers, agents, venedors i moltes altres ocupacions de servei– que no encaixen bé en cap de les categories antigues de feina de l'Eivissa rural, ni tampoc en les categories trobades en les àrees industrials de manufactura, com ara obrer de fàbrica, capatàs, etc. Les ocupacions turístiques, en efecte, combinen sovint les característiques de més d'una de les categories antigues. Per exemple, la feina d'un cambrer no requereix l'alfabetització i és en gran part una feina manual, però no és una feina bruta (és a dir, el cambrer pot conservar les "mans blanques") i, d'altra banda, implica l'ús d'algunes habilitats socials. I els eivissencs han trobat encara més dificultat en valorar les moltes noves ocupacions d'oficina: per a les persones en aquestes ocupacions s'hi aplica normalment el terme "empleats", que anteriorment (i encara, però en menor mesura) implicava un estatus relativament alt, a causa de la seva associació amb l'alfabetització, la seguretat i un salari anual relativament alt. La situació resultant es pot veure o bé com un cas de la mobilitat ascendent (d'aquest grup de treballadors) o bé com una baixada d'estatus laboral (el de les ocupacions d'oficina). Però, de qualsevol manera, queda clar que la nova estructura laboral

[1] La importància simbòlica dels canvis d'indumentària és plenament apreciada pels eivissencs. A tall d'exemple, dues dones joves del camp –les quals, abillades de pagesa, solien participar en les exhibicions folklòriques locals– em van mostrar un grau inusual d'impaciència quan els vaig preguntar sobre la significació dels diferents colors de les cintes de cabell: van insistir-me que "naltros mai mos hem vestit de pagesa"! D'altra banda, una dona gran del camp, la qual es vestia encara de pagesa, em va comentar amb una mica de sorna: "ara qualsevol es vesteix de senyora!" S'han fet observacions similars sobre alguns altres llocs de l'Estat espanyol: vegeu, per exemple, MARTÍNEZ-ALIER (1971: 208-10).

implica una major complexitat de classificació i, per tant, més dificultat en comparar l'estatus dels diferents grups ocupacionals.
iv) Tant l'educació estatal com el turisme han contribuït a l'adopció de valors més universalistes a Eivissa, especialment entre la gent jove. En conseqüència, hi ha menys conformitat amb la norma antiga de mostrar "voluntàriament" deferència a les persones socialment "superiors" en virtut de la riquesa, educació, edat o sexe. Això és fa evident en moltes situacions i notablement en les formes bàsiques d'adreçar-se.

En l'ús quotidià del català (eivissenc) a l'illa, per exemple, s'empren encara no menys de tres formes pronominals per adreçar-se a algú en la segona persona del singular, en lloc de la paraula única *you* de l'anglès modern. La primera forma, "Vostè" ("Usted" en castellà) és una contracció de "vostra mercè" i concorda amb el verb en tercera persona del singular. S'utilitza gairebé invariablement entre desconeguts i quan s'adreça a un estranger. La gent del camp l'utilitza també per adreçar-se a la gent de Vila i qualsevol persona professional o oficial del poble; encara que no necessàriament a un terratinent local en els contextos d'oci, com ara el bar del poble o la pesca. La segona forma, "vós", és una forma arcaica que empra verbs plurals i predicats singulars, p. ex.: "Vós sou cosí germà d'en Jaume de can Botja de davall sa serra, veritat?" (els noms són ficticis). Avui en dia, deixant a banda el seu ús litúrgic, aquesta forma és utilitzada normalment només per la gent del camp, i menys sovint en els nuclis de població que a les zones perifèriques. Aquestes persones l'utilitzen en el context familiar i amb els seus companys, amb un sentit de familiaritat entre el de "Vostè" i el de "tu", que els sembla massa informal per a certs casos: la paraula "vós" és, en efecte, una supervivència d'una època de molta més "formalitat". La tercera forma, "tu", generalment s'utilitza només en la família o amb els coneguts estrets d'estatus social similar.

Els eivissencs d'edat avançada solen tenir molta cura en l'ús d'aquestes fórmules.[1] Serveixen per reafirmar les diferències d'estatus social de manera

[1] La importància simbòlica de les diferents modalitats d'adreçar-se s'il·lustra en els intents dels anarquistes per abolir-les durant la Guerra Civil (vegeu, per exemple, WOODCOCK, 1963: 366). Hi ha també una discussió de l'evolució i la importància en general de les formes "T" i "V" a BROWN (1967: cap. II, 51-100).

contínua durant qualsevol reunió, per breu que sigui. Per exemple, quan un pagès saluda un altre, ell li diu "Bon dia!" Però, si es topa amb una persona que no és pagesa, sol afegir-hi un verb en tercera persona del singular (és a dir, en la forma de "Vostè"), dient, per exemple: "Bon dia tengui!" Quant a la interacció dels eivissencs joves, en canvi, el seu ús de "Vostè" té cada vegada menys sentit de deferència i es restringeix amb més freqüència a l'expressió d'una manca de coneixença de l'altra persona. En aquest context, també, quan les persones avancen en la coneixença mútua, l'ús de "tu" tendeix actualment a reemplaçar més aviat el de "Vostè", fins i tot en el tracte amb els estrangers. Al mateix temps, l'ús de "vós" –mancant la funcionalitat dual de "Vostè"– va disminuint ràpidament i sembla possible fins i tot que desaparegui de la parla quotidiana i laica. Consideracions semblants es poden fer quant a moltes altres expressions simbòliques de la formalitat i la consciència de l'estatus social: en l'estil de les cartes o dels discursos públics, per exemple.

v) L'expansió de l'alfabetització ha estat també un factor important en la reducció de les diferències d'estatus social a Eivissa. Antigament, com hem vist, molt poca gent –com ara els sacerdots, mestres d'escola, i alguns fills d'eivissencs rics– sabien llegir o escriure, de manera que els eivissencs vivien en dos mons gairebé separats: el món dels alfabets i el dels analfabets. La situació actual és que hi ha una gamma completa d'alfabetització i capacitat aritmètica a l'illa, des de la generació dels avis (que encara són en gran part analfabets, sobretot al camp) a la generació dels escolars (que són gairebé tots alfabetitzats i tenen alguna habilitat aritmètica). Però "*sebre* lletra" ja no és un criteri important que divideixi l'elit de la majoria de gent de l'illa: l'antiga dicotomia ha estat substituïda per un contínuum d'habilitats de lletra i aritmètica.[1]

[1] No sembla cap coincidència que l'alta burgesia de Dalt Vila s'hagi dedicat cada vegada més a formes més avançades de l'alfabetització durant el segle XX. Fins recentment, els "senyors" semblen haver estat contents de portar una vida senzilla d'oci, participant en les activitats comunes dels altres habitants de l'illa. Però, amb el creixement de la classe dels rics comercials, el seu estatus social ha esdevingut menys inqüestionable i, els anys cinquanta, FAJARNÉS CARDONA (1958: 152-53) ja va observar que hi havia més èmfasi en "el afinamiento intelectual". Avui, el desenvolupament entre aquesta gent d'activitats intel·lectuals de tota mena és molt marcat; incloent-hi les arts visuals, música, història local i –sobretot– un nou interès en aprendre a escriure exquisidament poesia i prosa en català (o eivissenc), una forma d'alfabetització que encara no és gaire comuna a l'illa.

Els sacerdots rurals proporcionen potser la millor il·lustració dels canvis d'estatus social. Antigament, eren gairebé les úniques persones de lletres de l'indret, complint la funció de mestre local (religiós i secular) així com la de capellà. A més, durant el transcurs de la Missa, solien explicar als seus feligresos qualsevol notícia mundana que pensaven d'interès. Quan descrivien també els horrors de "l'Infern" des de "sa trona" (és a dir, el púlpit elevat), sembla que la majoria dels pagesos analfabets els solien escoltar amb creença o fins i tot amb por. Però, sens dubte, el nombre d'escèptics o "incrèduls" ha augmentat en els darrers anys, encara que pocs eivissencs correrien el risc de morir sense l'extremunció. D'altra banda, menys persones, fins i tot entre els devots, professen ara creure en l'Infern, encara que el concepte més agradable del "Cel" sembla més durador a Eivissa, igual que en altres llocs catòlics. D'acord amb les tendències generals en altres llocs, doncs, l'increment de l'alfabetització i la secularització concomitant van accentuant ràpidament la pèrdua d'estatus dels sacerdots eivissencs, la qual havia començat en segles anteriors amb la seva pèrdua del poder secular i la qual és simbolitza en l'abandonament actual del distintiu vestit clerical catòlic per tots excepte els capellans més vells de l'illa.

vi) Finalment, l'augment d'interacció social entre eivissencs i forasters tendeix a atenuar els límits tradicionals de l'estatus social, ja que els forasters són generalment ignorants (o indiferents) sobre les seves subtileses. En una ocasió, per exemple, vaig observar un adult estranger adreçant-se formalment en castellà a un petit nen eivissenc en la tercera persona: el nen es va mostrar una mica alarmat, mirant arreu per saber amb qui volia parlar aquesta persona estranya. En una altra ocasió, un estranger resident a l'illa des de feia temps va utilitzar el títol de "Don" per a una persona que no mereixia aquest honor als ulls dels eivissencs locals. D'altra banda, els residents estrangers solien convidar de tant en tant una barreja curiosa de gent eivissenca i no eivissenca a les seves festes privades (per celebrar l'acabament de la nova casa, per exemple). Aquest tipus d'interacció a l'atzar d'eivissencs d'estatus social diferent acaba erosionant les actituds tradicionals. Els mencionats encontres accidentals de l'amic pagès i el mestre

d'escola de Sant Josep a ca nostra n'és un exemple prou típic: després d'un cert temps, l'agricultor va perdre la seva reluctància a quedar-se per conversar amb nosaltres en presència del mestre. Encara que els eivissencs solen evitar fins a un cert punt aquestes situacions socialment confuses, associant-se normalment només amb els seus paisans, alguns d'ells gaudeixen activament del contacte social amb els forasters i estrangers –fins i tot, casant-se amb ells, en uns quants casos– precisament perquè d'aquesta manera poden escapar-se almenys parcialment de les rígides convencions tradicionals o del seu estatus social autòcton. Això afecta no només alguns eivissencs marginals, sinó molts homes joves corrents, particularment els ex-pagesos que treballen en l'hoteleria.

b) <u>La formació d'una societat de classes obertes</u>

En primer lloc, doncs, els límits antics d'estatus social a Eivissa s'han atenuat marcadament, tot i que conserven alguna importància residual. En els darrers anys, hi ha hagut molta mobilitat econòmica i més d'una mica de mobilitat social, que continuaran, sens dubte, en el futur previsible; encara que probablement de una manera menys fortuïta i amb més èmfasi, per exemple, en la mobilitat socioeconòmica mitjançant els assoliments educatius o d'altres, i menys mobilitat per mitjà de l'èxit empresarial dramàtic o els "guanys extraordinaris" comentats més amunt. En segon lloc, el turisme ha canviat fonamentalment les diverses dicotomies antigues a Eivissa que es descriuen en capítols anteriors –sobretot entre foraster / nadiu, ciutat / camp, elit / poble–, i totes aquestes dicotomies esdevenen cada vegada més complexes i menys clares. Al mateix temps, però, les dicotomies "marxistes" –propietari / no-propietari, empresari / assalariat; o sigui "burgesia / proletariat"– assoleixen més claredat i importància ara que l'ocupació assalariada es va convertint en la manera habitual de guanyar-se la vida de la majoria dels eivissencs, en lloc de considerar-se com una font d'ingressos complementària (vegeu l'apartat 9.3b, més amunt). El turisme fa així un paper facilitador crucial en l'aparició d'una societat de classes obertes a l'illa.

La nova societat de classes a Eivissa comparteix, naturalment, les principals característiques de les d'altres llocs: és interessant, per exemple, fer-ne comparacions amb la societat de classes que va desenvolupar-se molt abans a la Catalunya peninsular, segons JUTGLAR (1967). No obstant això, el terme "societat de classes" inclou moltes variants i, per tant, cal assenyalar les següents particularitats del cas eivissenc:

i) Eivissa comparteix alguns trets distintius d'estratificació social amb la resta de l'Estat espanyol. En particular, la victòria de les classes altes en la Guerra Civil va alentir i distorsionar la tendència que hi existia prèviament cap a una societat més igualitària; i diversos efectes són encara aparents, la qual situació ha estat resumida per un autor en les següents paraules:

> Una de les nostres conclusions ha de ser que a Espanya hi ha bàsicament dos sistemes de classes: un modernitzat, i un altre que s'assembla a un sistema d'estaments. Això, però, no es pot reduir a la dicotomia habitual entre societat rural i societat urbana; ja que unes elits nacionals autocràtiques, recolzades per un clergat amb prejudicis mirant cap enrere, així com un cos antiquat de funcionaris i una estructura sindical semi-feixista han format part també d'aquest quadre fins ara. A vegades, aquestes elits han pres mesures en la direcció de la modernització – començant un programa d'industrialització o impulsant l'escolarització– principalment perquè les exigències estructurals de la societat en el seu conjunt, així com les pressions internacionals els han obligat a fer-ho. Però fins ara el resultat ha estat la seva readaptació constant a les noves situacions així creades (GINER, 1968: 30).

Fins fa molt poc, Eivissa va ser una de les zones amb un sistema de classes que "s'assembla a un sistema d'estaments", i encara no ha deixat totalment de ser-ho. Però els canvis causats o facilitats pel turisme s'hi han superposat i van reemplaçant gradualment aquest sistema per un sistema més obert de classes, tal com hem vist; de manera que Eivissa té ara també uns trets d'estratificació social del tipus del sistema "modernitzat" de GINER (a pesar de la manca de la indústria manufacturera a l'illa, i la persistència de les característiques polítiques estatals citades).

ii) L'estratificació social d'Eivissa és afectada també per algunes característiques de l'illa mateixa. En particular, la mida petita tant de l'illa com de la població autòctona hi assegura la permanència d'alguns trets de *Gemeinschaft* ("comunitat") i del sentit de pertànyer a una "pàtria xica".

Això explica també la durabilitat a l'illa, malgrat els canvis dramàtics dels últims anys, d'alguns aspectes d'interacció social quasi-feudals (per exemple, la divisió continuada de la gent en "pagesos" i "no pagesos", com si fossin dos estaments diferents). Queda per veure, però, quant de temps més podrà durar això davant les pressions del turisme, si el boom continua.
iii) Finalment, però certament no menys important, el boom turístic ha donat lloc a diverses característiques especials de l'actual estratificació social d'Eivissa; com segueix.

En primer lloc, hi ha una sèrie de factors que tendeixen a fragmentar el nou "proletariat eivissenc". La mida mitjana de la plantilla d'una empresa turística és molt inferior que aquella que és normal en la indústria manufacturera: fins i tot els assalariats dels hotels més grans es compten per dotzenes en lloc de centenars. A més, l'estructura de l'ocupació als hotels és diferent de la típica de la indústria manufacturera. La majoria dels treballs d'hoteleria, incloent-hi els de menor rang, requereixen algunes habilitats especials –per això hi ha ara una "escola de turisme" a Eivissa, com en algunes altres zones turístiques–. El personal dels hotels es divideix horitzontalment en diverses branques de servei, càtering, tècnics i directius.[1] Tot el personal està compartimentat, doncs, en els diferents nivells d'una jerarquia fragmentada –que té el "director" a l'àpex i el "botons" a l'extrem inferior– de manera que els assalariats descontents són més propensos a mostrar mal humor als seus subordinats immediats que promoure intents d'acció solidària dels treballadors enfront dels directius. A més, els treballs turístics estan subjectes a altres factors de fragmentació, com ara la característica estacionalitat i les elevades incidències d'autonomia i pluriocupació. Cal assenyalar, per descomptat, que els treballs hotelers formen només una part de la nova estructura de treballs a Eivissa. També hi ha petites fàbriques i altres empreses –per exemple, les empreses de construcció– amb una estructura més "industrial", la importància de les

[1] Per informació tècnica sobre l'estructura dels treballs en un hotel espanyol, vegeu VIDAL ROTGER (1963: 229-34). O, per les idees informades d'un novel·lista humorístic, vegeu PALOMINO (1971).

quals podrà augmentar quan més capital esdevingui disponible per al "creixement derivat" (vegeu l'apartat 6.6, més amunt). Però una simple divisió dicotòmica dels recursos humans entre els propietaris (o directius) i els assalariats no és característica de les indústries de servei que dominen actualment l'economia de l'illa.

En segon lloc, les relacions entre les classe socials de l'illa estan afectades en l'actualitat per unes característiques només provisionals que deriven del boom econòmic sense precedents. Els assalariats gaudeixen de moment, per exemple, d'una nova posició forta de negociació laboral (tot i la presència de treballadors immigrants, que han estat utilitzats de vegades en altre llocs per trencar vagues). I els eivissencs joves s'han adaptat amb més facilitat que la gent de més edat als nous treballs en els hotels i altres empreses turístiques: per tant, hi troben oportunitats de promoció ràpida. Pel que fa a la situació dels empresaris de l'illa, el problema d'escassetat dels recursos humans es veu més que compensat, en general, per la demanda enorme creada per la bonança econòmica, engendrant a l'illa allò què és anomenat en un capítol anterior "la pau del boom". Aquestes característiques, per descomptat, poden continuar per la duració del boom: quan això s'acabi, l'alt nivell creat d'expectatives podrà bé convertir-se en descontentament i queixes: només el futur ho dirà.

En tercer lloc, el turisme està produint una societat plural a l'illa d'Eivissa, com es dibuixa en l'apartat que segueix.

c) <u>El pluralisme social</u>

En el passat, la immensa majoria dels residents d'Eivissa eren autòctons. Avui, en canvi, hi ha grups creixents de forasters i estrangers de procedència diversa, fent temporades o establerts a l'illa. (Aquests grups s'han descrit en les seccions 7.7c i 8.4a, més amunt. També es donen algunes xifres sobre les proporcions dels grups a la secció 10.3.) Mentre que, inevitablement, hi ha algun contacte social amb certa freqüència a través dels límits entre els grups diferents, aquest contacte

és molt limitat si es compara amb el contacte intragrup. A més, la majoria del contacte a través dels límits socials es realitza en els contextos del treball o ocasions formals: n'hi ha molt menys en els contextos informals o familiars. Eivissa, doncs, té ara una "societat plural", integrada per diversos grups ètnics. La relativa manca a l'illa de la urbanització i industrialització manufacturera fan encara més remarcable aquest pluralisme social, que té unes implicacions importants per als actuals processos de canvi social a l'illa, com es detalla a continuació.

i) El relativisme cultural:– Amb freqüència durant el treball de camp, em van impressionar la tolerància en general i les actituds flexibles dels eivissencs, incloent-hi moltes de les persones grans. Preguntats sobre això, els eivissencs solen dir que no són trets completament nous, i els testimonis escrits de visitants a l'illa en el passat ho confirma. Queda clar, tanmateix, que el nivell actual de relativisme cultural deu molt a l'existència a Eivissa d'una diversitat exòtica de nous grups de referència comparativa.

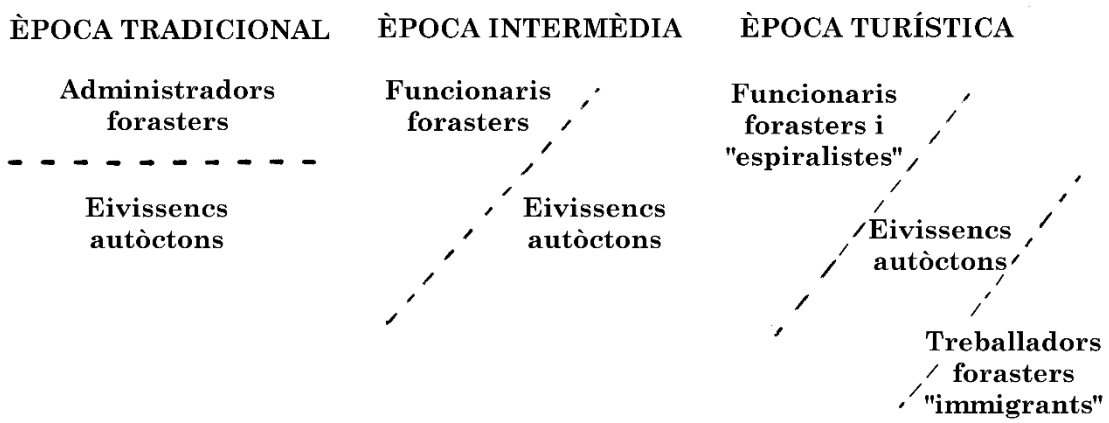
En la mesura que els grups estiguin mútuament aïllats i conserven llurs identitats diferents, els efectes de la diversitat tendeixen a romandre limitats. Però sempre és fàcil passar del relativisme cultural al canvi cultural, especialment pels joves. A tall d'exemple, els eivissencs (sobretot les autoritats) es van mostrar escandalitzats fa pocs anys davant les noies estrangeres que exposaven els seus cossos en pantalons curts o bikinis; mentre que ara les noies de l'illa en porten també. Cal matisar que aquestes solen triar estils més modests i tenen més cura en restringir el seu ús als contextos d'oci localment aprovats. De fet, les noves modes i idees adoptades pels eivissencs s'assemblen generalment més a les de la Península –divulgades per la televisió, ràdio i revistes, així com mitjançant la interacció personal– que a les dels seus visitants estrangers. És a dir, l'impacte indubtable del contacte amb les modalitats estrangers tendeix a transmutar-se en l'acceptació de les modes de la península espanyola, tant perquè són més accessibles com perquè solen ser d'un tipus intermedi. D'altra banda, els efectes del relativisme

cultural s'estenen a esferes menys tangibles, però potser més importants. El relativisme engendra dubtes sobre totes les formes d'autoritat tradicionals i, per tant, afavoreix el desenvolupament de l'autoritat secular i legal-racional (vegeu WEBER, 1964), tant en el contextos administratius analitzats al capítol 8 com en els contextos no administratius. La propietat, per exemple, es veu cada vegada més en termes de mers títols legals i menys com un "dret de naixement". Aquí no estem parlant només de les "llegítimes": tot l'ethos de la "propietat" entre els pagesos eivissencs més grans –però no tant entre els joves– respira respecte als drets morals tradicionals. A la zona de Sant Josep la gent em van contar diverses històries detallades sobre persones locals que havien adquirit "béns de mal just" i que van morir en circumstàncies que semblaven indicar algun càstig diví (o almenys misteriós), com ara d'una malaltia dolorosa o l'ofegament. És a dir, que aquelles persones havien obtingut d'alguna manera "incorrecta" un dret de propietat que no els corresponia segons la moralitat tradicional. Una analogia anglesa típica és el cas d'una jove infermera, o una segona esposa tardana, que aconsegueix heretar tota la riquesa d'un home moribund a costa dels seus fills. Avui, però, com hem dit, el títol jurídic té cada vegada més pes que les consideracions de la moralitat tradicional.

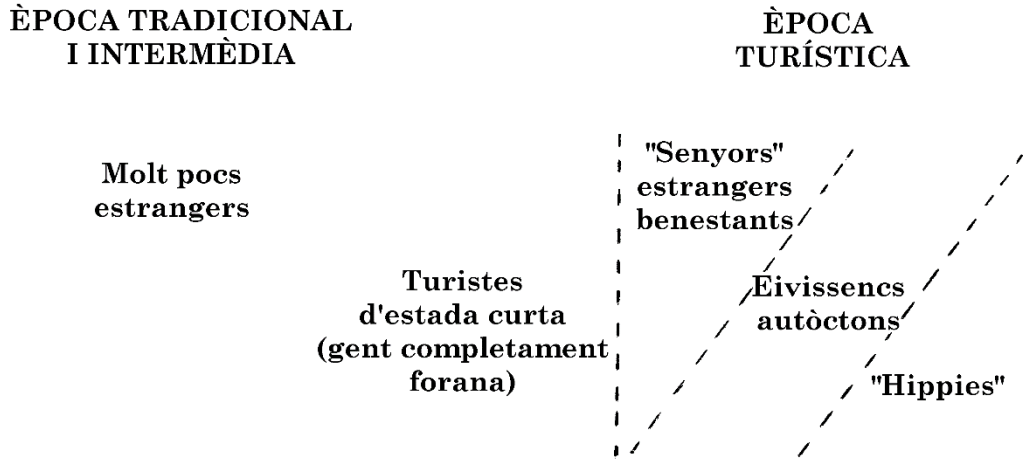
ii) L'estatus social dels grups plurals:– En la mesura que cada grup plural interaccioni exclusivament entre si mateix i tingui les seves pròpies institucions –com ara els periòdics i escoles anglesos de l'illa– és difícil comparar els seus estatus relatius, però algunes generalitzacions aproximades es poden avançar, com les següents.

—En primer lloc, els administradors i funcionaris eren gairebé els únics forasters espanyols a Eivissa en el passat, i van constituir inicialment un estrat superior separat, que posteriorment es va barrejar més amb l'elit nativa de l'illa. En els darrers anys, s'ha anat unint a aquest grup alguns "espiralistes" que tenen altres ocupacions, relacionades principalment amb el turisme. Però, en l'actualitat, la major part dels forasters espanyols a l'illa són treballadors no qualificats o semi-qualificats. Ara,

doncs, els eivissencs autòctons es troben intercalats entre una minoria de forasters espanyols d'estatus alt i una majoria d'estatus baix. Aquests canvis poden representar-se esquemàticament com segueix:

—En segon lloc, pel que fa a l'estatus, els estrangers residents a Eivissa es poden dividir a mode de resum en dos grups. D'una banda, hi ha els residents estrangers relativament rics (els "senyors" estrangers) que són jubilats o bé que utilitzen l'illa per relaxar-se en un entorn d'intimitat. De l'altra banda, hi ha els "hippies", la majoria dels quals tenen un estatus ben baix als ulls de la majoria dels eivissencs. Abans del turisme, hi havia molt pocs estrangers a l'illa. Per tant, aquests canvis d'estratificació poden representar-se com segueix:

iii) La tensió intergrup i intra-grup:–

—En primer lloc, la presència d'aquests grups heterogenis ha portat a Eivissa els problemes experimentats per les societats plurals més grans d'altres llocs. Diverses fonts de tensió entre els grups ja s'han esmentat en altres apartats de la

tesi. Tant la relació dels eivissencs autòctons amb els "turistes" estrangers com la seva relació amb els "senyors" estrangers són de moment generalment amigables; però això és menys cert de les seves relacions amb els "hippies" o amb els immigrants peninsulars. Les tensions ocasionades per la presència dels "hippies" es poden considerar de més aviat poca importància –excepte, per descomptat, per als "hippies" mateixos– perquè són estrangers d'estada precària i poden ser deportats en qualsevol moment (o de l'illa o de l'Estat) si les autoritats així ho desitgen, amb poca probabilitat de protestes oficials del seu país d'origen, ja que els "hippies" no solen ser apreciats enlloc pels funcionaris. Quant a la gent peninsular, no sembla necessari afegir més detalls aquí sobre les relacions històriques entre els eivissencs nadius i els funcionaris o oficials de fora, perquè ja s'han tractat sistemàticament als capítols anteriors. Però la tensió en l'actualitat entre els eivissencs i els immigrants econòmics peninsulars pot ocasionar problemes de llarg termini, per diverses raons:

i) Els immigrants formen un grup minoritari considerable i creixent.

ii) Molts d'ells es queixen de discriminació per part dels eivissencs.

iii) Malgrat el gran nombre de nous habitatges, és difícil que els treballadors immigrants en trobin un a un preu assequible. Quan vam deixar el petit pis (d'una sala / cuina i dues habitacions) on vivíem a Sant Josep, per exemple, es va compartir després per dues famílies peninsulars amb nens.

iv) Si hi ha una recessió econòmica o qualsevol conflicte laboral, els eivissencs poden veure els treballadors immigrants com a "esquirols" (amb o sense raó).

—En segon lloc, no obstant això, cal assenyalar que les divisions entre els grups sota discussió creuen diagonalment o sigui transversalment les divisions de classe de l'illa, i això pot contribuir a la solidaritat vertical dins el grup majoritari dels nadius eivissencs.

—En tercer lloc i finalment, la relació entre els eivissencs i els turistes es considera als capítols anteriors, especialment a la secció 7.7, on es detallen alguns motius per a la relació comparativament harmoniosa que existeix de moment a l'illa. Però cal assenyalar aquí una altra raó per això, la qual sorgeix dels punts anteriors del capítol actual. En el seu estudi del turisme a un grup d'illes del Carib, BRYDEN suggereix que els turistes rics (així com els empleats

expatriats de la indústria turística) poden ser un grup de referència comparativa positiva per als autòctons (RUNCIMAN, 1972: esp. cap. 2, p. 10-41), la qual cosa dóna lloc a la privació relativa entre els autòctons i, potser, contribueix a la seva animositat envers els turistes (BRYDEN, 1973: 93). El cas d'Eivissa ens ofereix un contrast interessant. És cert que els turistes més rics –i, sobretot, els residents estrangers rics– han proporcionat a Eivissa un grup de referència positiva per a molts eivissencs.[1] Però, al mateix temps, els eivissencs en general –a diferència, aparentment, dels indígenes del Carib– no veuen el nivell de benestar dels visitants estrangers com a una cosa completament fora del seu abast; i qualsevol element de "privació relativa" d'aquest tipus és contrarestat en aquest moment per la "riquesa relativa" dels eivissencs quan es comparen amb els grups de referència negativa proporcionats per la majoria dels treballadors immigrants peninsulars o pels "hippies".

Finalment, sembla que la privació relativa dels illencs del Carib s'ha agreujat per diversos factors que no afecten el cas eivissenc. Aquests factors inclouen el rerefons del colonialisme anterior, en què havien participat els països d'origen dels turistes actuals; la discriminació racial; la distribució molt desigual de la riquesa; molt poca propietat en mans natives; i poca participació autòctona en l'explotació turística.

A Eivissa, per contrast, els records de la "misèria" econòmica que va precedir el boom turístic, així com l'existència actual dels grups mencionats de referència negativa, serveixen per accentuar el sentit de la "riquesa relativa" que experimenten els eivissencs en la presència del turisme.

---

[1] Cal dir que els turistes –per rics o pobres que siguin– no constitueixen un grup de referència positiva per a tots els eivissencs: en particular, no hi ha cap dubte que l'elit eivissenca es considera superior a la gran majoria dels turistes i molts residents estrangers. D'altra banda, mentre escric aquest esborrany final, el calvari dels molts clients de "Court Line" a les Illes Balears –així com els continus augments en la taxa de canvi de la pesseta per la lliura esterlina– fa que els turistes britànics, almenys, semblin dubtosament benestants si es comparen amb els eivissencs, que són cada vegada més acomodats (vegeu, per exemple, JONES et al., 1974).

Hi ha, per descomptat, altres possibles fonts de la privació relativa entre els eivissencs, sobretot en el futur: una (que es menciona en altres parts de la tesi) és que l'augment de la mobilitat social a l'illa pot donar lloc a alguna privació relativa intra-grup del tipus analitzat en "The American Soldier" de Stouffer (vegeu RUNCIMAN, 1972: 20-25).

C A P Í T O L 12

RECAPITULACIÓ I CONCLUSIONS

La següent taula intenta resumir els principals descobriments empírics dels capítols anteriors per tal de treure'n a continuació algunes conclusions sociològiques.

12.1 TAULA SUMÀRIA

CATEGORIA	ÈPOCA TRADICIONAL (del segle XIII fins a l'última part del segle XVIII)	ÈPOCA INTERMÈDIA (des de l'última part del segle XVIII fins a la dècada del 1950)	ÈPOCA TURÍSTICA (des de la dècada del 1950 fins a l'actualitat: 1970-1971)
PATRONS D'ASSENTAMENT			
LA CIUTAT D'EIVISSA (VILA)	Totalment compacte: una fortalesa medieval, que monopolitza totes les funcions urbanes de l'illa.	Molt compacte, però amb una tendència al creixement extramurs, subjecte a fortes restriccions al principi.	Un nucli, barris, suburbis, i una franja rural urbana. Nous tipus d'habitatges. Algunes funcions urbanes compartides amb altres poblacions.
EL CAMP	Un patró totalment dispers: basat en una economia agrícola.	Predominantment dispers, amb uns petits nuclis formant-se al voltant de les esglésies: basat en una economia agrícola.	Diversos pobles amb nuclis creixents. Una varietat de nous tipus d'assentament (p. e. xalets, "urbanitzacions" i llocs de vacances). L'alt nivell de dispersió perdura, però hi ha una nova tendència cap a la formació de nuclis o almenys "clústers" rurals. Nous tipus d'habitatges. Un nou patró basat en una economia turística, sobreimposat al patró anterior.
POBLACIÓ			
MORTALITAT	Una alta mortalitat tant infantil com general, especialment en moments de males collites o epidèmies. Febres endèmiques.	Similar al principi, però amb un descens progressiu de les dues taxes des de mitjans del segle XIX (excepte durant l'epidèmia de grip del 1918 i la guerra de 1936-39).	Un nivell baix i estable de la mortalitat infantil i general.

NATALITAT	Alta.	Una alta natalitat al principi, la qual va minvar més tard a causa de l'emigració d'homes joves, l'edat tardana de casar-se, i el creixent ús de mètodes de contracepció. El nivell més baix va ser assolit després de la guerra civil.	Un augment general de la natalitat, a causa de la creixent prosperitat i la consegüent baixada de l'edat de casar-se, així com a causa de la immigració de famílies peninsulars fecundes.
INCREMENT NATURAL	Intermitent: determinat per la mortalitat.	Més alt en la segona meitat del segle XIX: després va disminuir a causa de l'emigració, etc.	La recuperació de l'increment natural després de la guerra va ser accelerada pel boom turístic.
MIGRACIONS EXTERNES	Després de la conquesta del segle XIII, hi havia immigració a l'illa, especialment de l'orient peninsular. Però aquesta tendència es va invertir cap als finals del segle XVII.	Molts eivissencs es van convertir en mariners o van emigrar a mesura que creixia l'excedent de població i en tant que les comunicacions milloraven (sobretot amb les Amèriques).	Hi ha immigració a gran escala (especialment del sud-oest peninsular). Alguns emigrants eivissencs també han tornat a l'illa. És a dir que el turisme ha invertit completament la tendència secular de les migracions externes d'Eivissa.
MIGRACIONS INTERNES	Molt poca migració interna. La comunicació intra-illa era difícil i hi havia una preferència per a l'endogàmia de veïnat. La població de la ciutat va ser controlada estrictament per les autoritats.	Una migració gradual però progressiva del camp a la ciutat (interrompuda només per la Guerra Civil). La formació gradual de petits nuclis d'assentament rurals.	Una migració ràpida des de l'interior i les àrees limitades pels penya-segats cap a les zones turístiques costaneres, sobretot a Sant Antoni, Vila i Santa Eulària. Un creixent abandonament de la terra: Vila en particular atrau immigrants natius a causa de l'administració, el comerç, i les seves indústries lleugeres o de serveis.
TRETS TÍPIQUES	Creixement intermitent de la població (factor dominant: la mortalitat). Només un nucli important, Vila, amb la resta de la població distribuïda geogràficament en forma dispersa per tot arreu de l'illa.	Creixement intermitent de la població (factor dominant: l'emigració). L'edat mitjana de la població creix. La distribució geogràfica rural és encara bastant uniformement dispersa.	Creixement molt ràpid i sostingut (factor dominant: la immigració). L'edat mitjana de la població disminueix (excepte en les zones rurals aïllades). La distribució geogràfica és molt desigual.

AGRICULTURA I PESCA			
TERRA CULTIVADA	Només les terres de l'interior i dels puigs es podien cultivar sense perill. Les terres costaneres eren obertes a les incursions pirates i, per tant, menys utilitzades. Formentera va quedar deshabitada.	L'àrea total de terres cultivades va en augment, incloent-hi terres costaneres. Menys cultius (deixant a banda els pins) en les terres pobres dels puigs.	L'àrea total de terres cultivades disminueix. Més abandonament de les terres muntanyoses o marginals, juntament amb algunes terres més baixes i fèrtils. Molts terrenys costaners es venen per dedicar-se a usos turístics.
CULTIUS PRINCIPALS	Una base de cereals; amb oliveres, figueres, vinyes i una gran varietat d'altres cultius per al consum de la casa. Ramaderia complementaria.	Desapareixen alguns conreus de subsistència, com ara el lli i cotó per fer vestits. Una lenta substitució parcial dels cereals per cultius comercials, esp. les ametlles i garroves.	Alguns nous cultius comercials, p. ex. patates primerenques per exportar. Un descuit i abandonament parcial dels cultius tradicionals de cereals i fruits secs.
UTILITZACIÓ DEL BOSC I GARRIGA	La caça i altres aliments del bosc i garriga complementaven els cultius. Altres productes vitals incloïen la fusta, pedra, etc. com a combustibles, materials de construcció, etc. L'exportació de la fusta i carbó era important.	Com abans; però hi va haver una disminució en el valor dels productes exportats en els darrers anys del període a causa d'innovacions en altres llocs en combustibles i materials d'envasament.	La riquesa generada pel turisme ha eliminat completament l'incentiu per explotar el bosc i la garriga com una ajuda per subsistir. Les seves funcions principals han canviat de les econòmiques a les recreatives i escèniques. (N. del t. En les dècades més recents, hi ha hagut també molta construcció en els terrenys boscosos, sobretot en els costaners... una nova funció econòmica.)
PESCA	Dificultada per la pirateria. Un suplement important a la dieta local, no obstant això.	La pesca a temps complet (sobretot a Vila) va augmentar, però al camp seguia com una ocupació complementària.	El nombre de pescadors a temps complet disminueix ràpidament, mentre que hi ha un augment en la pesca recreativa. Canvi parcial de funció principal de l'econòmica a la recreativa.
TÈCNIQUES	Tradicional. Rotació de cereals. Policultura elemental. Eines i màquines fetes localment de fusta i pedra, amb molt poc ús de metalls (p. ex. les sínies: bombes d'aigua de fusta de disseny àrab). Les tècniques limitaven l'extensió irrigada.	Principalment tradicional. Cereals i cultius arboris en associació. Algun ús de metalls i de maquinària importada (p. ex. els molins de vent i les motobombes). Les noves tècniques van facilitar un increment gradual de l'àrea sota irrigació.	Una barreja de tradició i modernitat. Alguna alternança d'ordi i llegums. Nous cultius i mètodes adoptats àmpliament pels agricultors de reg. Una resposta més lenta a la innovació en el cas dels cultius tradicionals (p. ex. nous mètodes de poda). Ràpid augment en l'ús d'eines i màquines importades (p. ex. bombes elèctriques rotatives). Augment ràpid de l'àrea sota irrigació (amb una severa escassetat concomitant d'aigua).

PROPIETAT I RECURSOS HUMANS	La terra era la propietat feudal dels conqueridors i colons. Els treballadors, que incloïen majorals, obrers i esclaus, escassejaven al principi d'aquesta època.	La majoria de la terra era en explotacions mitjanes; treballades per agricultors propietaris o majorals, amb alguns obrers pagats en espècie. Un creixent excedent de recursos humans.	Majoritàriament agricultors propietaris. El nombre de majorals declina ràpidament. La terra i el treball es paguen cada vegada més en efectiu. Escassetat extrema de recursos humans en l'agricultura i pesca –malgrat l'elevat nivell d'immigració– a causa de la reticència dels pagesos a emprar immigrants i la preferència general per treballar en el nou sector turístic. Un consegüent envelliment ràpid de la població en el sector primari.
EL TIPUS DE PRODUCCIÓ PREDOMINANT	Un policultiu de subsistència.	Una transició parcial als cultius comercials.	Un canvi ràpid al conreu de cultius comercials, tant per a l'exportació com per satisfer la creixent demanda local.
VIABILITAT ECONÒMICA	Normalment suficient per sostenir una vida frugal; amb la importació de grans, esp. blat, en ser necessari. Aquestes importacions depenien de l'exportació de la sal marina. Hi havia fams de tant en tant.	Similar al període anterior. Hi va haver un augment del rendiment en efectiu i de la població sustentada, però l'equilibri era precari, amb una consegüent emigració.	Una disminució absoluta de la producció del sector primari, malgrat els augments en l'eficiència i demanda local. Un efecte d'empenta i tirada: la viabilitat limitada de l'agricultura eivissenca combina amb l'atracció del treball i capital cap al sector turístic. Algunes parts del sector primari són tècnicament viables, però d'altres no ho són. L'estat actual és de desorganització.
COMERÇ, INDÚSTRIA I TURISME			
PRODUCTES PRINCIPALS DE LA INDÚSTRIA LOCAL	La producció i exportació de la sal marina era molt important. Alguna exportació de productes processats del sector primari: resina, carbó, etc. Petites indústries artesanals per a l'autoconsum local: roba, eines, etc.	La importància local de la sal va disminuir, a causa de l'expropiació estatal. La construcció naval va ser important fins a mitjans del segle XIX. Hi va haver també diversos intents de manufactura a gran escala i de mineria (plom), però no van perdurar gaire.	Un creixement "complementari" de la construcció i la producció d'aliments, per cobrir les noves demandes del turisme. Més aviat poc creixement "derivat" fins ara. Una gran part de la nova demanda es cobreix mitjançant la importació de materials i productes de la Península.
DESENVOLU-PAMENT DEL SECTOR TERCIARI	Comerç molt limitat. Poques utilitats públiques. Una administració relativament simple.	Més comerç (de petita escala). Aigua pública subministrada a la ciutat, així com més tard l'electricitat. Un creixement gradual de l'administració.	Dominat pel turisme. Un ràpid creixement consegüent d'altres indústries de serveis de tota mena i escala. Més complexitat administrativa.

DESENVOLU–PAMENT DEL TURISME	Eivissa aïllada efectivament per la pirateria i les pobres comunicacions a la Mediterrània occidental. Poques visites a l'illa, fins i tot pels funcionaris.	Una millora de les comunicacions: vaixells de correu regulars a partir del 1830. Però molt pocs visitants en el segle XIX, a part de gent oficial i mariners. Eivissa va ser utilitzada també com un lloc per exiliats polítics.	Després de començar a petita escala als primers anys trenta, el turisme a Eivissa va quedar-se paralitzat entre 1936 i el principi de la dècada de 1950 per les dues guerres. El transport aeri (esp. els vols xàrter) va facilitar l'arribada del turisme de masses en la dècada de 1960. Alguns visitants estrangers s'hi han fet residents, o treballant o –més sovint– com a jubilats. Molts immigrants peninsulars busquen treballs a Eivissa i alguns d'ells esdevenen residents de l'illa.
EL RECURS ECONÒMIC PRINCIPAL	Terra.	Terra.	Turisme.
ELS SECTORS PRODUCTIUS EN L'ORDRE D'IMPORTÀNCIA	Primari Secundari Terciari	Primari Secundari Terciari	Terciari Secundari Primari
RELACIONS DE PRODUCCIÓ	Feudal / Tradicional.	Tradicional. Algun capitalisme familiar.	Capitalistes.
TAXA DE CREIXEMENT ECONÒMIC	Lenta.	Variable, però generalment més ràpida que abans.	Molt ràpida.
		L'INTERCANVI	
INTERCANVI: ELS TIPUS PRINCIPALS	"Socials": és a dir que les relacions socials afecten significativament gairebé tots els intercanvis.	Predominantment "socials", però amb els intercanvis del tipus "econòmic" en augment.	Una dualitat: els intercanvis que impliquen solament nadius retenen un caràcter parcialment "social", mentre que aquells que impliquen forasters són gairebé totalment "econòmics".
INTERCANVI ECONÒMIC: LES FORMES PRINCIPALS	1. Bescanvi.. 2. Sal (utilitzada com a moneda, esp. en el comerç extern). 3. Moneda efectiva (molt limitada).	1. Moneda efectiva (ús creixent, esp. a la ciutat). 2. Bescanvi (habitual encara al camp).	1. Moneda efectiva (a la ciutat i al camp). 2. Altres mètodes moderns d'intercanvi, compres a crèdit o amb pagaments diferits, actius financers, etc. 3. Bescanvi (més limitat en general, però freqüent en intercanvis de terra o immobiliària).
PROPIETAT I PRIVADESA	Tota la terra era propietat privada (sota un sistema feudal), però amb l'accés obert i drets tradicionals de veïnatge.	Terrenys de titularitat privada. Va continuar l'accés obert. Però l'ètica tradicional va ser erosionada per la guerra civil i el codi civil "nacional" (estatal).	Hi ha pressions noves per tancar terrenys o per incrementar la privadesa: p. ex. el desig dels estrangers per a l'aïllament; la nova diversitat d'ocupacions, gustos i interessos dels eivissencs; la nova falta de pastors (nois). Fins ara, la tradició d'accés obert s'ha demostrat resistent, però la propietat adquireix cada vegada més una ètica racional legal.

FUNCIONS DE LES RELACIONS ENTRE VEÏNS	1. Defensiva (molt important –esp. al camp– a causa de la pirateria i la població dispersa). 2. Econòmica (p. ex. la feina del camp necessitava l'ajuda dels veïns, la qual es reciprocava sempre o bé es pagava en menjar, espècie o efectiu. La pobresa afavoria també compartir o prestar coses, encara que no sempre amb gust.) 3. Social.	1. Econòmica 2. Social (La funció defensiva ja no era important.)	1. Social Les funcions de les relacions entre veïns es limiten ara principalment a les celebracions i activitats d'oci. Fins i tot en aquests aspectes, el transport motoritzat, els telèfons, etc., han reduït la dependència mútua dels veïns immediats. Les funcions econòmiques han declinat espontàniament (a causa de la tradicional aversió a la dependència econòmica dels veïns, l'augment de riquesa, els nous mètodes de treball menys intensius, i els canvis laborals), per bé que hi ha encara alguns préstecs informals, i feina o coses compartides.
ORGANITZACIÓ DE TASQUES COMUNITÀRIES	Cooperació veïnal per a tot tipus d'obres públiques: p. ex. la milícia de l'illa, la collita de sal, carreteres, la construcció de les esglésies. Aquesta cooperació –en "reminyoles"– podia ser voluntària, però de vegades va ser obligada per les autoritats.	La cooperació veïnal va continuar en les feines de manteniment dels camins, etc. i en les emergències; però ja hi havia més intervenció per part del creixent administració burocràtica pública.	L'administració pública augmenta ràpidament en complexitat i àmbit d'activitats. Alhora, la cooperació comunitària tradicional declina espontàniament, excepte en casos d'emergència.
PRINCIPALS FONTS DE FRICCIÓ ENTRE VEÏNS	La pobresa.	La pobresa. La Guerra Civil.	Diferents ocupacions, interessos, i idees; el pluralisme social. Però cal assenyalar el fenomen (temporal?) de "la pau del boom".
HOSPITALITAT I INTERACCIÓ AMB FORASTERS I ESTRANGERS	Visitants estranys eren principalment de tipus "hostil". La recepció era, per tant, hostil o reservada.	Va continuar alguna reserva inicial; però hi havia una recepció generosa pels visitants amigables amb habilitats culturals, als quals se solien donar regals de cortesia, invitacions, etc.	El turisme causa la creació de noves categories d'estranys, amb respostes diferents per a cada una. Hi ha tres tipus principals de resposta (amb alguna reserva inicial en cada cas): 1. L'hospitalitat tradicional: per a aquells nouvinguts de llarga estada que aprenen les llengües i costums locals. 2. La reserva o el pluralisme social: per als immigrants i per als estrangers que no parlen ni el castellà. 3. Una "hospitalitat comercial" per als turistes.

L'ADMINISTRACIÓ			
LA RELACIÓ ENTRE L'ILLA I L'ESTAT	Un domini feudal, dividit entre el clergat tarragonès i el rei d'Aragó.	Cinc municipis independents però subordinats a les autoritats provincials de Palma de Mallorca, subordinades al seu torn a les de Madrid.	Com abans; però amb alguns matisos, que es detallen a continuació.
TRETS AUTÒNOMS	Una executiva nativa i electiva, anomenada la "Universitat". Una carta de franqueses locals.	Ja no hi havia cap entitat local realment autònoma. L'illa s'havia integrat a l'Estat espanyol, dominat per Castella. Pèrdua de l'usdefruit i control autòcton dels ingressos de la sal, la indústria principal de l'illa.	Creixent pressions –provocades per les tensions administratives creades pel turisme– per a més autonomia de l'illa. Diversos canvis formals en debat o en curs de posar-se en vigor: aquests últims inclouen en particular la creixent delegació de competències provincials a les autoritats eivissenques residents.
LA BASE DE L'AUTORITAT ADMINISTRA-TIVA	Tradicional / feudal.	Tradicional / constitucional. Més tard (després de la guerra civil): tradicional / militar.	Canviant de tradicional / militar cap a racional legal / militar.
L'ESTRUCTURA FORMAL DE L'ILLA	L'illa constituïa una sola província i parròquia (feta diòcesi posteriorment). Tota l'administració civil i religiosa es va centrar en la ciutat capital.	L'illa es va dividir en diversos municipis i parròquies. És a dir, la centralització estatal va anar acompanyada amb la descentralització local (seguint el principi "divideix i venceràs").	La rivalitat entre les illes i altres problemes administratius endèmics –intensificats per les noves demandes administratives del turisme– produeixen fortes pressions per a la creació d'una autoritat autònoma de tota l'illa (o sigui un "cabildo"); però hi ha pressions en contra dels municipis rurals que són gelosos de la seva independència. Fortes pressions a tots els nivells per aconseguir una millora de l'activitat burocràtica i la seva eficiència.
L'ESTRUCTURA INFORMAL DE L'ILLA	Lluites a l'illa per la supremacia entre els representants reials, eclesiàstics i nadius. Amb freqüència, la pràctica del poder no va conformar-se a la constitució feudal i les franqueses d'Eivissa, provocant,	Amb el temps, la supremacia reial (més tard la de l'Estat) es va establir fermament a costa del poder de les autoritats eclesiàstiques i locals. L'estructura informal era ben definida i basada en	El boom econòmic estimula més activitats aptes per a les "pràctiques informals", suborns o corrupteles. Però el turisme ha minat les pràctiques informals consuetudinàries de diverses maneres: en particular amb un augment de la complexitat, la interdependència i la "transparència" de l'administració eivissenca. Hi ha, per tant, fortes pressions indirectes per a més

	per tant, protestes diverses, les quals només van aconseguir remeis en algunes ocasions.	les relacions patró-client i els grups d'interès a tot nivell. Més tard, la Guerra Civil va substituir aquesta estructura per una xarxa menys fixa d'influència i clientelisme amb un conjunt de "pràctiques informals" menys ben definides.	burocratització i una major grau d'eficiència en l'administració formal de l'illa. .
LES AUTORITATS I EL POBLE			
GRUPS DIRIGENTS	El poder era compartit entre els grups dirigents forasters i natius, els quals mantenien les seves identitats separades.	L'elit nativa havia de castellanitzar-se per poder integrar-se parcialment amb els dirigents forasters i d'aquesta manera compartir el seu poder.	L'elit empresarial local reemplaça cada vegada més l'alta burgesia terratinent en el govern local. Una Renaixença (tardana) de la cultura catalana i eivissenca entre les elits natives.
LA RELACIÓ ENTRE L'AUTORITAT I EL POBLE	Jeràrquica (estaments socials i gremis d'ocupació).	Essencialment dicotòmica: "es governants" / "es poble"; o "es senyors" / "es poble". Hi va haver contínuament intents de reprimir la cultura popular local.	Burocràcia d'un sol "partit": una relació complexa amb la gent en una societat de classes cada vegada més culta. La cultura popular eivissenca ja no és vista per les autoritats com un obstacle per a la unitat o el "progrés": en canvi, les seves restes són valorades com a atraccions turístiques.
PARTICIPACIÓ POPULAR EN EL GOVERN LOCAL	Cada estament social tenia representació (encara que no sempre efectivament) en l'executiva de l'illa. La gent comuna era gairebé totalment analfabeta.	Influència popular marginal a través dels vots. La gent comuna era analfabeta en gran part, sobretot al camp.	Encara hi ha molt poca participació directa en el sistema del partit únic, basat en la norma franquista de l'autoritat jeràrquica a tots els nivells. No obstant això, hi ha una creixent capacitat popular, amb demandes per més participació (en l'elecció dels alcaldes, les associacions polítiques, una premsa lliure, etc.), a causa de l'augment de l'alfabetització popular, el seu accés als mitjans de comunicació, el contacte personal amb forasters, i l'augment de les expectatives. (Al mateix temps, noti's la castellanització parcial de fins i tot la gent del camp i l'acceptació majoritària d'una identitat espanyola, encara que sense la pèrdua de la identitat eivissenca).

OBJECTIUS DE LES PROTESTES POPULARS I DE L'ACCIÓ DIRECTA	Les protestes populars eren en gran part dirigides a la restauració del respecte pels privilegis tradicionals, en casos d'abusos.	Les protestes populars (i revoltes armades) proposaven l'eliminació dels impostos pesats, el cessament de les mesures supressors, i la restauració dels privilegis populars tradicionals.	Les protestes populars actuals (p. ex. sobre l'hotel "Insula Augusta") tenen com a objectius el manteniment de la nova riquesa econòmica creada pel turisme, més honestedat burocràtica, i menys afavoriment d'interessos personals en el govern local.
LA RIQUESA I FONTS D'INGRESSOS			
LA BASE DE LA RIQUESA	1. La tinença de terra. 2. L'agricultura.	1. La tinença de terra. 2. L'agricultura. 3. El comerç creixia, però va ser limitat per les circumstàncies de l'illa.	1. L'explotació turística. 2. La construcció, comerç i fabricació. 3. "Guanys extraordinaris" i especulació. 4. La tinença de terra i agricultura.
MODES D'ACCÉS A RIQUESA NOVA	1. L'herència.	1. L'herència. 2. Ser emprenedor (però les oportunitats eren limitades).	1. L'herència. 2. Ser emprenedor (ara hi ha moltes oportunitats i, en alguns casos, això ha sobrepassat l'herència en importància). 3. L'atzar (p. ex. els "guanys extraordinaris i inesperats").
DISTRIBUCIÓ DE LA RIQUESA I INGRESSOS ENTRE NADIUS I FORASTERS	Tributs feudals pagats als senyors exteriors. Molt poca participació directa per part dels forasters en l'economia local.	Hi havia impostos pesats de l'Estat o la provincia. Les Salines tan vitals per a l'illa van ser expropiades per l'Estat, i venudes més tard a una empresa mallorquina privada. Altrament, la participació directa de forasters en l'economia d'Eivissa era limitada.	Impostos estatals i d'altres com prèviament. Les Salines tenen ara molt menys importància en l'economia de l'illa. Hi ha un nivell considerable de participació directa i indirecta per forasters en l'explotació de la riquesa turística d'Eivissa; però la part més important es queda de moment en mans dels eivissencs natius.
DISTRIBUCIÓ ENTRE ELS EIVISSENCS NADIUS	Una distribució relativament equilibrada de la riquesa de la terra: hi havia alguns terratinents més "rics" que altres, però una absència en general de latifundis a l'illa.	Hi havia una elit de "senyors" terratinents (és a dir, senyors d'oci, encara que no es podien comparar amb els rics d'altres parts de l'Estat espanyol). Unes famílies comercials d'importància també. Molts d'agricultors ("pagesos") de subsistència. Algunes famílies indigents.	La divisió relativament equilibrada de la terra entre els eivissencs ha donat lloc a una distribució relativament equilibrada de la nova riquesa turística. Però la diferència absoluta entre els "rics" i "pobres" creix a l'illa. Hi ha hagut molta mobilitat social, a causa dels "guanys extraordinaris" i l'esperit emprenedor de les persones o la seva manca. Els treballadors assalariats tenen ara més ingressos, tant en termes absoluts com en termes relatius. Ja no es troben indigents eivissencs.

ESTRATIFICACIÓ SOCIAL			
ESTRATS PRINCIPALS	Estaments feudals.	Grups d'estatus tancats.	Classes socials obertes (o almenys semi-obertes).
DISTÀNCIES SOCIALS VERTICALS	Molt àmplies. Un grau molt alt de "formalitat". Estatus atribuït. Límits d'estatus molt ben definits.	Àmplies. Un grau alt de "formalitat". Estatus atribuït en la majoria de casos. Límits d'estatus ben definits.	Minvant ràpidament. Menys "formalitat". Augment de l'estatus adquirit a costa de l'estatus atribuït. Els límits d'estatus esdevenen menys clars.
ESTRATS PRINCIPALS A LA CIUTAT D'EIVISSA	1. Agents externs reials o clericals. 2. La "mà major". 3. la "mà mitjana" (vegeu l'apartat 8.1). 4. Esclaus o catius.	1. La gent de Dalt Vila: "senyors" / "mossons". 2. La gent de la nova ciutat fora murs: "es poble" / "banyaculs".	1. Propietaris i empresaris. 2. Assalariats (dividits en categories laborals: directius i professionals, personal tècnic i de oficina, treballadors manuals qualificats, treballadors manuals no qualificats).
ESTRATS PRINCIPALS AL CAMP D'EIVISSA	1. Tota la gent lliure del camp constituïen un estament separat (la "mà de fora") i es tractaven de "forans" o "pagesos". 2. Esclaus o catius.	La gent del camp encara solia ser considerada com a inferior (o fins i tot com una "raça" diferent) per la gent de la ciutat. Però ja no hi havia diferenciació d'ells en quant a la llei o la seva representació política. S'havia consolidat alguna estratificació rural: els estrats (o substrats) més significants incloïen "senyors" (ells que viuen sense "treballar") i "amos" (terratinents amb majorals i/o obrers); agricultors terratinents; majorals; treballadors pagats; jornalers; i "els pobres".	El turisme ha reduït enormement tant les diferències ocupacionals com les culturals entre els habitants de la ciutat i el camp d'Eivissa. Ara, a les majoria de les zones rurals, hi ha una barreja d'agricultors ("pagesos") i persones que no ho són (empresaris, comerciants i treballadors). És a dir que la gent del camp es va integrant en una unificada estructura eivissenca de classes socials (encara que la influència dels antics grups d'estatus i les diferències culturals és encara molt evident, més notablement entre els eivissencs rurals més grans).
DICOTOMIES IMPORTANTS	1. Oligarquia de la ciutat / altres eivissencs (però noti's les divisions internes de l'oligarquia). 2. Ciutat / camp. 3. Homes lliures / esclaus. (però noti's que els esclaus no eren eivissencs). 4. Gent culta / analfabets.	1. Autoritats / el poble. 2. Rendistes / treballadors; senyors / gent comuna. 3. Ciutat / camp. 4. Gent culta / analfabets. Cal assenyalar la coincidència, en general, entre (1), (2) i (4); i, en certa mesura, de (3).	1. Autoritats / el poble. Però noti's la distensió parcial (*détente*), a causa del turisme, descrita en l'apartat 9.3a. 2. Empresaris / treballadors. Però cal assenyalar les característiques especials descrites en apartats 9.3b(i) i 11.3b.

ESTABILITAT I CONFLICTES	Bastant estable (a causa de la divisió relativament equilibrada de la terra; l'elaborada organització jeràrquica del treball; el sistema executiu representatiu; i l'amenaça constant de pirateria o invasió).	Inestable (a causa de l'existència de pobresa greu; i l'alineació de les importants divisions dicotòmiques). Una dependència freqüent de la força militar per suprimir revolts populars armats.	Moderadament estable –malgrat el règim autoritari i les manifestacions d'inestabilitat en altres parts de l'Estat espanyol– (a causa de l'actual riquesa local tant en termes absoluts com relatius; i també perquè els límits entre els grups socials han esdevingut menys ben definits i més transversals).
MOBILITAT GEOGRÀFICA	Molt limitada.	Creixement gradual de la migració rural-urbana i de l'emigració.	Importants migracions internes i molta immigració.
MOBILITAT SOCIAL	Molt limitada: una mica de mobilitat ascendent per individus mitjançant, p. ex., el sacerdoci, els serveis armats, l'adopció, o la hipergàmia.	Limitada: algunes noves oportunitats per a la mobilitat individual per mitjà de l'empenta empresarial o la migració; i una mobilitat ascendent també del grup dels empresaris a costa de la burgesia terratinent.	Més aviat freqüent: els principals canals per a la mobilitat individual ascendent inclouen la migració interna; la promoció laboral; l'empenta empresarial i/o "beneficis extraordinaris"; l'educació i la formació professional. Cal notar també els canvis en l'estatus i el poder efectiu de negociació de diversos grups socials i laborals; o bé cap amunt –com ara la gent del camp, treballadors assalariats, empresaris– o bé cap avall –com ara alguna gent retirada amb ingressos fixos, sacerdots, funcionaris i personal d'oficina–.
PLURALISME SOCIAL	No era una característica significativa.	No era una característica significativa.	Una característica important de la societat eivissenca actual. Les conseqüències inclouen en particular la generació, sobretot entre els eivissencs més joves, d'un alt nivell de relativisme cultural o fins i tot xenofília. I cal assenyalar que aquest procés ocorre tant a la ciutat com al camp. Els principals grups plurals inclouen els eivissencs nadius; forasters peninsulars; residents estrangers; "hippies"; i turistes.

12.2 EL TURISME I ALTRES FACTORS DEL CANVI

Tot el conjunt de canvis, diversos però entrellaçats, que s'han descrit en el cos d'aquesta tesi i resumit en la taula de l'apartat 12.1 podria subsumir-se sota l'etiqueta flexible de la "modernització". Podem considerar també que la qüestió empírica plantejada en la primera pàgina d'aquesta tesi ja ha estat contestada –almenys dins les limitacions expressades–. Per tant, la resta d'aquest capítol final intenta només treure de tots els detalls alguns trets especials del rol del turisme en el canvi socioeconòmic, així com la seva rellevància a l'estudi sociològic de la modernització.

Amb retrospectiva, podem veure que l'Eivissa d'abans del turisme no va constituir estrictament una "societat tradicional", malgrat la seva representació freqüent com a tal. Per bé que els termes "tradicional" i "l'època tradicional" són aplicables a molts aspectes de l'època eivissenca abans de finals del segle XVIII aproximadament, la ciutat tenia alguns contactes –per difícils que fossin– amb l'exterior i, per tant, era susceptible a les influències externes. Fins i tot els habitants dispersos del camp en tenien també, encara que els contactes directes amb forasters eren menys freqüents. Per exemple, una descripció de primera mà de la parròquia recentment creada de Sant Josep –publicada per primera vegada el 1798– relata que vaixells bastant grans solien atracar en la propera badia de Sant Antoni per refugiar-se de tempestes o recollir garroves. Diu a més que molts dels pagesos de Sant Josep eren inscrits llavors a l'Armada Reial i que, per tant, havien d'absentar-se de l'illa de vegades en servei actiu (CALLAR Y DESCALLAR, 1798: 41-3). Aquest exemple il·lustra com la insularitat i la posició estratègica de l'illa provocava no només el seu aïllament periòdic sinó també la implicació o participació dels eivissencs en els esdeveniments exteriors. Així doncs, la seva història i desenvolupament social han estat sempre influenciats –encara que generalment amb algun lapse de temps– pels processos i esdeveniments històrics de l'exterior. D'altra banda, hi havia importants fonts endògenes de canvi social a l'illa (sovint en paral·lel amb les d'altres llocs), notablement l'augment natural de població i les

consegüents migracions. Encara que no de manera contínua, el canvi social ha existit sempre a Eivissa: l'estereotip comú i sense matisos d'una societat estàtica tradicional que ha estat transformada de sobte en una societat dinàmica moderna és, doncs, erroni (vegeu els comentaris a l'apartat 1.2, més amunt).

El turisme, en efecte, és només el més recent d'una varietat de factors que han causat o influenciat el canvi social a Eivissa i aquests factors, al seu torn, han estat condicionats pel medi ambient i altres particularitats de l'illa. La interacció d'alguns dels factors externs amb les circumstàncies locals s'ha analitzat en l'apartat 5.8, més amunt; i la influència d'altres factors (tant exògens com endògens) s'ha explicat àmpliament en altres llocs en la tesi.

No obstant això, la transició de "l'època intermèdia" a "l'època turística" representa, sens dubte, la discontinuïtat més abrupte en el procés de canvi social a Eivissa des de la conquesta catalana del segle XIII. És difícil demostrar aquesta proposició d'una manera succinta en el cas dels canvis qualitatius (encara que hi ha proves més que suficients en les fonts bibliogràfiques citades); però s'il·lustra clarament en els gràfics i les taules quantitatives dels capítols anteriors (sobretot en els detalls dels moviments de població).

Hi ha, en efecte, dos elements importants de veritat en l'afirmació comuna dels eivissencs més grans que han vist "dos mons" (vegeu la secció 1.2, més amunt). En primer lloc, els canvis recents han ocorregut amb una rapidesa sense precedents; i, en segon lloc, han estat molt complets.[1]

---

[1] Això afecta també els aspectes de la societat eivissenca els quals no s'han analitzat en detall per falta d'espai. Les actituds religioses, per exemple, van canviant molt sota la influència del turisme, entre altres factors (p. ex. el segon concili vaticà, 1962-1965, etc.). Els ancians m'han dit que abans era més comú fer penitències en haver-se recuperat d'una malaltia o altres desgràcies. La gent d'arreu de l'illa solia peregrinar, per exemple, a la capella de sa Creu d'en Ribes a prop de Santa Eulàlia: alguns d'ells pujaven el camí costerut i pedregós al cim amb peus descalços, a genolls, o portant pedres grans "amb el motiu de fer l'ascensió més dolorosa i, per tant, més meritòria" en les paraules de SALVATOR (1886-90, II, 322). La diferència radical en l'actual actitud religiosa eivissenca era patent en l'aire sorprès de les persones que recordaven aquell costum. També era evident en el nou hàbit predominant a Sant Josep d'assistir a missa el dissabte a la nit per tenir tot el dia de diumenge lliure per a la pesca o altres activitats d'oci. I no es podria expressar millor el procés de secularització local que en les paraules reflexives d'un ancià josepí: "llavor érem religiosos que ho sentíem de dins".

12.3 EL TURISME COM UN "FACTOR FACILITADOR" EN EL CANVI SOCIAL

En molts aspectes, el turisme ha actuat com un "factor facilitador" en el canvi social a Eivissa, per dir-ho més precisament que com "una causa" o, fins i tot, "la causa".[1] És a dir que el turisme ha afavorit la realització de diverses tendències latents o incipients, que anteriorment havien estat inhibides per altres factors, sovint factors estàtics locals.[2] Encara que l'enfocament d'aquesta tesi és principalment sobre els canvis mateixos, hem encunyat aquest concepte de "factor facilitador" per aclarir un dels més importants mecanismes associats amb el turisme com a "causa" del canvi socioeconòmic.

Durant el segle XIX i principis del XX, per exemple, hi havia clares pressions a l'illa per al desenvolupament de manera capitalista de la indústria de fabricació a gran escala, a causa de factors dinàmics com l'expansió del comerç exterior i les comunicacions amb les zones més industrialitzades de l'Estat espanyol i l'Europa occidental (vegeu Capítol 6). Però l'esforç dels empresaris locals va ser en gran part frustrat pels factors estàtics de la mida d'Eivissa, la seva localització i altres característiques. Amb l'arribada del transport aeri barat, aquests mateixos factors estàtics eren favorables, en canvi, per al desenvolupament del turisme a gran escala, proporcionant així als empresaris locals (com també als no locals) unes oportunitats més propícies. En altres paraules, el turisme de masses no ha causat la creació d'una societat capitalista a Eivissa: ha facilitat el seu desenvolupament d'ingredients locals i no locals, alguns del quals existien anteriorment.

L'apartat 7.6 (b), més amunt, ens ofereix un altre exemple del turisme com a factor facilitador. Descriu com els pagesos eivissencs van ser obligats anteriorment per la seva pobresa a escollir entre el seu desig d'independència econòmica al nivell individual (o almenys familiar) i els avantatges pràctics del

---

[1] Hi ha un aclariment d'aquest nou concepte sociològic de "factor facilitador" a l'Apèndix X.

[2] En qualsevol situació de canvi social, podem distingir-hi els factors "dinàmics" i "estàtics", encara que la distinció no és sempre totalment clara: vegeu, per exemple, la discussió de la importància del clima de l'illa a l'apartat 5.8a(i), més amunt. Breument, els "factors dinàmics" són els agents que creen pressions per a la realització de certs canvis o tendències, mentre que els "factors estàtics" són les circumstàncies condicionants que determinen en quina mesura i de quina forma aquells canvis o tendències es realitzin o no.

préstec, la compartició i la cooperació. Explica que aquestes pràctiques han donat pas espontàniament a una major independència individual o familiar, així com a un augment de la gestió formal i burocràtica de les tasques comunes, ara que aquestes tendències han estat facilitades per la nova riquesa turística.[1]

12.4 LA MODERNITAT A EIVISSA: CONVERGÈNCIA O SÍNTESI?

Els apartats anteriors destaquen tant la presència històrica del canvi social a Eivissa com la seva derivació de la interacció contínua de factors endògens i exògens. Podríem cristal·litzar aquests punts en la proposició que la societat "moderna" (o, almenys, "semi-moderna") d'Eivissa constitueix una única "síntesi" d'allò antic i allò nou, i d'allò local i allò exòtic.

Aquesta proposició contradiu l'estereotip comú de la modernització com a la causa d'una "convergència" inevitable de societats o cultures que eren anteriorment diferents, en conformitat amb un sol tipus de "societat moderna" –la qual s'identifica normalment amb les societats industrials de l'Europa occidental o els Estats Units, tal com ens indica el terme utilitzat freqüentment: "occidentalització"–.

Els models de convergència s'han utilitzat sovint en els escrits anteriors sobre el canvi social a Eivissa. Fa més de setanta anys, per exemple, ben abans que el turisme s'hagués convertit en un factor important, NAVARRO va opinar que Eivissa es caracteritzaria aviat "pel cosmopolitisme més prosaic... la uniformitat més monòtona" (un fragment del text citat al primer capítol, més amunt). No obstant això, ens sembla que els comentaris sobre l'impacte del turisme utilitzen els models de convergència amb una freqüència especialment notable. A tall d'exemple, considerem el següent comentari d'un geògraf humà

[1] Encara es poden trobar exemples de l'elecció (i no simplement la necessitat) de l'ús del préstec, la cooperació i, fins i tot, la compartició de coses entre la gent del camp eivissenc; i això ocorre sovint en altres llocs, per descomptat. Però això no contradiu el punt formulat anteriorment. Aquestes pràctiques són una forma útil d'intercanvi social entre els amics o veïns; sempre que es reconeguin mútuament com a vals expressius, que poden ser reciprocats fàcilment per qualsevol de les parts, i no com a productes de pura necessitat. No obstant això, la naturalesa problemàtica d'aquesta distinció en la pràctica es mostra en el declivi actual d'aquests costums a Eivissa, igual que en altres societats o grups socials de nou rics.

sobre les Illes Balears el 1967:

> Mereix la pena emfatitzar que, gràcies a aquestes evolucions convergents, les Illes del futur s'assemblaran cada vegada més, perdent la seva individualitat (MAYER, 1967: 203).

Unes implicacions semblants –però encara més generalitzadores– són evidents en els comentaris sobre la Costa del Sol d'un conegut historiador anglès, qui opina que el turisme l'està convertint en "una mena de Clacton despolititzada" (CARR, 1973: citat anteriorment). I es podrien citar molts més d'aquests exemples, tant per a l'Estat espanyol com per a altres llocs.

Si els examinem curosament, aquests models de convergència sense matisos no resulten gaire aptes per al cas d'Eivissa, com a mínim. D'una banda, és cert que l'expansió –o fins i tot "l'explosió"– de les comunicacions, que acompanya el desenvolupament del turisme de masses, provoca un intercanvi sociocultural molt més ràpid en les zones turístiques.[1] I, en efecte, Eivissa –que era antigament "al marge" de les societats de l'Estat espanyol i l'Europa occidental– està acostant-se ara més al "centre". A més, hi ha hagut clarament alguns processos de convergència a l'illa, com per exemple l'esborrament en gran part de la dicotomia ciutat / camp. De l'altra banda, però, el grau de convergència és sempre limitada i contrarestada pels factors locals –en particular el medi ambient, la història social i la cultura– que segueixen impartint singularitats importants a cada zona.

Així doncs, l'existència de *fish and chips on the Costa Brava* no significa (en contra de la seva interpretació més freqüent) que ara la Costa Brava –o Eivissa– sigui pràcticament idèntica amb, diguem-ne, la costa sud-est d'Anglaterra als voltants de Brighton; ni tampoc que l'existència de shows flamencs en un ciutat anglesa pogués convertir-la en "una mena de Granada

[1] Noti's, per exemple, que el 1947 l'únic mitjà d'accés a Eivissa era per un llarg viatge de mar des de Barcelona o Alacant; i que els turistes aventurers que van arribar d'aquesta manera a l'illa rebien la recomanació següent d'un guia turístic local: "Debido a las muy deficientes comunicaciones interiores de la isla, la única manera de visitarla satisfactoriamente es utilizando la bicicleta" (VALLES, 1947: 115-17).

despolititzada".[1] Igualment, l'ús de noves tècniques de construcció amb blocs de formigó en molts llocs de vacances de l'Estat espanyol és citat sovint com un exemple de la convergència ("destructiva"). Però, de fet, la barreja fèrtil de noves tècniques i materials de construcció amb trets arquitectònics tradicionals és una característica notable dels edificis moderns de l'illa d'Eivissa. Els resultats, sigui quin sigui el seu mèrit estètic, són, sens dubte, tan singulars com van ser abans les "finques" tradicionals, tan apreciades pels nous residents estrangers.[2]

A més a més, moltes de les característiques tradicionals de la vida eivissenca que estan en vies de desaparèixer (cosa que lamenten sovint els mateixos turistes que contribueixen a la seva desaparició) van ser anteriorment comunes en altres parts d'Europa occidental i, per tant, no eren considerats trets pintorescs o idiosincràtics, com ara. Per exemple, una visita a un museu folklòric a gairebé qualsevol lloc d'Europa posarà de manifest l'existència anterior de vestits de pagès i pagesa semblants en molts aspectes –per bé que no idèntics– a aquells portats encara avui per un nombre minvant d'ancianes eivissenques del camp. I una lectura d'històries socials o narracions dels costums i folklore del passat en altres llocs ens donaria un resultat

[1] La freqüència de l'argument que el turisme propaga la uniformitat cosmopolita en qualsevol lloc on es desenvolupa pot ser deguda almenys en part a l'aïllament social dels visitants a zones turístiques de la vida quotidiana de la gent local (vegeu capítol 7, més amunt). A tall d'exemple, la gent del camp d'Eivissa encara fa el seu "vi pagès" típic de vinyes antigues de monestrell, etc. Encara que el vi pot variar en qualitat i es reserva gairebé enterament per al consum de casa, els camperols en són ben curosos i orgullosos: l'utilitzen també per festes i algunes famílies guarden el seu millor vi per madurar-se. Als restaurants i hotels turístics, en canvi, s'ofereixen vins comercials produïts a gran escala del tipus de vi espanyol que es ven actualment en els supermercats anglesos. Aquest detall és només un dels molts –sovint no visibles a primera vista– que diferencien l'Eivissa vista pels turistes i la dels eivissencs natius. D'això es deriva en part la tendència comuna dels escriptors visitants a exagerar els efectes homogeneïtzadors del turisme de masses?

[2] Cal assenyalar que els espanyols són freqüentment orgullosos dels mateixos hotels monolítics que poden semblar lleigs als visitants estrangers que provenen d'entorns urbans i industrials. La valoració local de les qualitats estètiques dels hotels és demostra sovint –com és el cas a Eivissa– pel seu ús en postals. I vaig fer algunes excursions amb persones del camp d'Eivissa per veure "es lloc més polit de s'illa": un dia, per la meva sorpresa, això va ser un nou "country club" enorme a prop de Sant Antoni. Aquestes actituds, per cert, ja se solen considerar "poc sofisticades" pels eivissencs de classe mitjana. En general, sembla que "les normes pecuniàries del gust" (VEBLEN, 1925: capítol VI) contribueixen al menyspreu mostrat sovint cap als grans hotels monolítics per gent de classe mitjana o superior: és a dir, la suposada "lletjor" dels hotels es deriva de la seva "funcionalitat" i "preus baixos".

similar.

D'altra banda, diversos factors –com ara l'estacionalitat del turisme, la mida petita d'Eivissa, la forta identitat que és protegida per la frontera natural del mar, i la seva llengua distintiva– contribueixen a la persistència d'un alt grau de singularitat local (encara que no és ni immutable ni exclusiva). L'apartat 7.5 anterior (entre d'altres), que tracta de "la propietat i privadesa", exemplifica la resiliència de molts aspectes de la cultura i la societat eivissenca. I els eivissencs no són de cap manera els únics que s'han d'adaptar: els residents estrangers –i fins i tot els turistes– han d'ajustar-se de moltes maneres a la forma de vida local; acceptant aviat el pausat ritme comercial, per exemple, i fent normalment algun esforç per aprendre com a mínim una mica del castellà.

12.5 LA MODERNITAT A EIVISSA: ACULTURACIÓ O ADAPTACIÓ?

Els models de convergència dels efectes del turisme tendeixen molt sovint a convertir-se en models d'aculturació.[1] Per exemple, un estudiós anglès inculpa el turisme de la "violació" d'Andalusia (CARR, 1973); un eivissenc es refereix al turisme com "una invasió" (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 115); i un altre anglès el descriu com un procés de "colonització" (JOHNS, 1973). La següent cita del mencionat autor eivissenc ens dóna una bona idea del tenor d'aquests comentaris:

> Estos tiempos son para algunos ibicencos de malestar, de preocupación. Se suceden novedades y mutaciones económicas, administrativas, sociales, costumbristas, morales. Casi todas nos disgustan, porque son en daño de viejos valores, que gozó la isla a manos llenas [...] Nuestro disgusto tiene fundamento: la isla invadida y comprada por el extranjero; la tradición, cortada; multiplicadas las sumisiones; quebrantada la moral sexual; dilatadas la chabacanería y la petulante ignorancia de nuestro tiempo (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 114-15).

És veritat que el turisme de masses té certs trets en comú amb les

[1] L'aculturació ha estat definida succintament com segueix: "el procés pel qual un individu o un grup adquireix les característiques culturals d'un altre mitjançant el contacte directe i la interacció..." (RICHMOND, 1970).

invasions i colonitzacions: en particular, hi ha una massiva afluència d'estranys a la zona turística i això afecta necessàriament la societat i cultura locals. Malgrat les comunicacions amb l'exterior i la influència dels mariners o els emigrants retornats, l'impacte dels factors externs a Eivissa va ser limitat sempre en el passat per l'homogeneïtat (pel que fa al seu lloc de naixement) dels habitants de l'illa; mentre que, ara, el turisme de masses ha produït una heterogeneïtat de la població a l'illa per primer cop des de la conquesta catalana i, per tant, els canvis recents a l'illa tenen una naturalesa més penetrant.

No obstant això, aquestes analogies són molt limitades. En particular, els turistes –a diferència dels invasors conqueridors o colons– no tenen cap força militar, ni fins i tot cap dret que no sigui concedit a ells pels nadius locals o per les autoritats estatals. Són merament visitants o clients, en molts casos de curta durada. El seu impacte en la societat i cultura locals no pot descriure's correctament, doncs, en termes d'un domini o superordinació generalitzats.[1]

L'argument fins ara es pot resumir com segueix. Els canvis actuals a Eivissa són una combinació de canvis tant immanents com derivats del contacte. Tots dos eren d'alguna importància abans de l'arribada del turisme de masses; però el turisme ha augmentat considerablement, en particular, la rapidesa i el grau de penetració del canvi derivat del contacte. Cal ressaltar que els canvis produïts pel turisme –almenys en el cas d'Eivissa– són en gran part els resultats del "canvi selectiu, derivat del contacte" (*selective contact change*) i no pas del "canvi dirigit, derivat del contacte" (*directed contact change*). O bé, per dir-ho d'una altra manera, el procés actual de canvi a Eivissa és principalment més aviat "un cas d'adaptació"

[1] Contra això, es pot argumentar que de vegades els turistes (o els seus compatriotes residents) puguin tenir una dominació efectiva en virtut de la seva major riquesa individual o nacional, o en virtut del seu nivell "superior" de desenvolupament cultural. Hi pot haver un element de la veritat en tals arguments pel que fa a algunes zones turístiques com, per exemple, les illes del Carib estudiades per BRYDEN (1973). Però, en canvi, els eivissencs nadius tenen actualment el rol dominant, almenys en l'àmbit econòmic, com es va demostrar anteriorment, en el capítol 10, (sempre tenint en compte la possibilitat que aquesta situació podria ser modificada si el creixement ràpid del turisme arribés a superar completament els recursos locals de treball, habilitats i capital).

que "un cas d'aculturació".[1]

Dir això, per descomptat, no és negar l'existència del "canvi dirigit, derivat del contacte" a Eivissa. Lluny d'això, les activitats (descrites al capítol 9, més amunt) de les autoritats en la supressió de les diferències regionals i les cultures populars locals –la influència de les quals és evident encara– són un exemple clàssic del canvi dirigit, derivat del contacte.[2] Però això no és cert pel que fa al turisme: en aquest cas, qualsevol element d'aculturació és de caràcter voluntari; és a dir que els eivissencs natius seleccionen certs trets exòtics per a incorporació (sovint d'una forma modificada, com hem notat en apartats anteriors) en el seu estil local de vida, mentre que en rebutgen d'altres.[3] I, encara que la presència del turista tendeix en la pràctica a induir o accelerar l'abandonament d'alguns trets locals característics, aquest tipus de canvi no està previst ni desitjat pels turistes: al contrari, per a molts turistes, aquests canvis són un senyal que la zona visitada estigui en vies de degradar-se o espatllar-se (*become spoilt*); i hem vist (en el capítol 9) com el turisme contribueix actualment a la revaloració de la cultura indígena d'Eivissa. A més, sembla probable que l'augment de la riquesa i de la sofisticació política local, derivat del contacte

---

[1] "El 'canvi selectiu, derivat del contacte' (*selective contact change*) és el resultat de l'exposició dels membres d'un sistema social a les influències externes, quan poden adoptar o rebutjar lliurement una nova idea d'aquest origen en acord amb les seves necessitats" (ROGERS i BURDGE, 1972: 11-12).
"El 'canvi dirigit, derivat del contacte' (*directed contact change*), o el canvi planejat, és causat per la gent de fora que, tot sols o com a representants d'agències de canvi, volen introduir noves idees per tal d'assolir els objectius que han definit. En aquest cas, la innovació, així com el reconeixement de la necessitat del canvi, s'origina fora del sistema social" (ROGERS i BURDGE, 1972: 11-12).
"Aculturació" s'entén aquí amb la seva comuna connotació implícita d'assimilació, sobre què cal assenyalar el següent comentari: "l'aculturació s'ha mesurat sovint en termes de moviment cap a l'assimilació, i insuficient atenció ha estat donat als processos adaptatius i sincrètics" (BEALS i HOIJER, 1966: 738). És d'esperar que aquesta tesi pugui fer una contribució a remeiar aquesta situació.

[2] Les activitats dels assessors agrícoles oficials a Eivissa n'ofereixen un altre exemple, encara que el seu rol és ara –en conformitat amb les tendències actuals de l'antropologia aplicada– més aviat "consultiu" que "directiu".

[3] Cal assenyalar, per descomptat, que el procés de canvi no és del tot voluntari ni fins i tot completament conscient. L'acceptació inicial del turisme ha donat lloc, doncs, a molts canvis socials i culturals imprevistos. Però, en general, aquests són acceptats, o almenys tolerats, per la majoria dels eivissencs com a concomitants necessaris de la modernització, que és considerada generalment com una cosa desitjable.

extern, augmentarà la capacitat de tots els eivissencs a participar més eficaçment en el seu propi govern en el futur.[1]

12.6 ASPECTES DISTINTIUS DEL TURISME COM UN AGENT DE MODERNITZACIÓ

Una gran part d'aquesta tesi ha estat enfocada en descobrir i mostrar les maneres en què els canvis atribuïts al turisme encaixin en les tendències anteriors cap a la modernització d'Eivissa. No obstant això, el cas eivissenc il·lumina també les següents característiques distintives del turisme com un agent de modernització.

a) El contacte directe personal intercultural

El turisme –a diferència de la indústria manufacturera– implica principalment el transport de persones en lloc de mercaderies. La intervenció personal i directe dels forasters en processos de modernització en els contextos no-turístics es limita generalment a la presència d'una petita minoria de professionals i tècnics consultors o assessors. Les migracions a gran escala que solen produir-se en aquests casos són, en principi, incidentals al procés. En les zones turístiques, per contra, la presència massiva d'una miscel·lània d'estranys és l'essència de la majoria dels llocs que acullen el turisme modern.

En el cas estudiat d'Eivissa, diverses conseqüències importants d'això s'han fet evidents:

i) L'element addicional del contacte personal directe ha fet que l'impacte del turisme hagi estat especialment ràpid i complet (estimulant, per tant, la utilització d'analogies exagerades amb les invasions o colonitzacions, com s'ha esmentat anteriorment).

[1] Es pot notar que els arguments eivissencs a favor de més autonomia local es justifiquen sovint amb referències a la creixent importància econòmica de l'illa, així com a les majors dificultats administratives, com a conseqüències del turisme. Compareu les demandes d'autonomia de la Còrsega turística de França (WIGG, 1974) o la major importància del nacionalisme escocès des del descobriment de petroli al Mar del Nord.

ii) La presència de tantes persones, en trànsit o duent a terme activitats d'oci a l'illa, ha creat demandes inusuals per a l'administració local. Amb els seus altres corol·laris d'implicació internacional i comunicacions molt ràpids, el turisme de masses ha tingut, per tant, un efecte particularment dramàtic en l'estructura administrativa del lloc receptor.
iii) En aquest context, també, cal assenyalar-hi la creació d'una societat plural; el creixement del relativisme cultural; i l'impacte característic dels turistes i residents estrangers sobre els patrons locals d'intercanvi, interacció i hospitalitat.

b) La dominació econòmica del sector terciari

El turisme de masses s'ha desenvolupat típicament en zones poc industrials, com Eivissa. En els llocs receptors, per tant, hi ha una tendència que el sector terciari arribi a dominar l'economia local, reemplaçant d'aquesta manera el sector secundari com el sector impulsor del conseqüent desenvolupament econòmic (vegeu capítol 6, més amunt). El resultat és una forma inusual d'organització econòmica.[1] Cal assenyalar-ne les següents característiques: l'estructura jeràrquica fragmentada de l'ocupació als hotels; l'estacionalitat d'ocupació; l'èmfasi en l'oci i entreteniment; l'absència de forces laborals grans i homogènies; els "guanys extraordinaris i inesperats", amb algunes capgirades de riquesa; i, finalment, l'ampli ventall d'oportunitats per a l'autoocupació o les activitats empresarials a petita escala (com també a gran escala).

Quan aquestes característiques es consideren conjuntament amb la distribució geogràfica del turisme i els seus efectes sobre els patrons d'assentament (els quals es tractaran a continuació) sembla que aquest tipus d'organització econòmica tendeix a produir una distribució relativament àmplia dels ingressos –encara que l'equilibrament de la seva distribució depèn

[1] Es qualifica com "inusual" perquè, en la majoria de models de canvi socioeconòmic, el desenvolupament del sector terciari es considera com a "posterior" al desenvolupament del sector secundari: de fet, un alt nivell de desenvolupament del sector terciari és considerada en general com una característica d'una societat "post industrial".

també d'altres factors com l'estructura econòmica prèvia i el grau d'intervenció exterior tant en l'economia local com en l'organització del turisme–. Es pot argumentar també que qualsevol element de malestar entre els treballadors tendeix a ser menys propens a donar lloc a un conflicte organitzat i dicotòmic que en el cas de les àrees dominades per la indústria manufacturera.

c) Els efectes autolimitadors del turisme sobre l'assentament i el medi ambient

La indústria manufacturera, en l'absència d'un nivell molt poc usual d'intervenció i planificació administrativa, produeix típicament grans concentracions de treballadors i de capital; tant al nivell de la fàbrica individual com al de la comunitat local. El poble industrialitzat tendeix a fer-se una ciutat; i les ciutats industrials tendeixen a formar una "conurbació" o fins i tot una "megalòpoli" (vegeu, per exemple: SMAILES, 1966, capítol 2, "The Origin and Bases of Towns, II: Modern Towns", o GOTTMANN, 1961).

El turisme modern i les associades indústries de serveis estimulen també algun grau de concentració. Però les plantilles típiques de personal romanen molt petites i especialitzades a les empreses turístiques, sobretot si es comparen amb les fàbriques manufactureres. D'altra banda, l'impacte del turisme sobre els patrons d'assentament és diferent: tendeix a afavorir el creixement d'una sèrie d'assentaments relativament petits, amb o sense nuclis definits, els quals serveixen com a llocs de vacances o estiueig (vegeu el capítol 2, més amunt, i SMAILES, 1966, 30-31).[1]

La indústria manufacturera tendeix típicament a estar situada dins les gran valls de riu o als estuaris i ports; mentre que els llocs turístics es van formant més típicament a prop del naixement de rius (p. ex. els balnearis i estacions de muntanya) o en zones pintoresques de la costa, lluny de les aigües

[1] En algunes zones turístiques, el desenvolupament pot conduir al creixement industrial derivat, amb una consegüent urbanització intensiva dels llocs adequats. Fins ara, això no ha succeït en cap mesura significativa a Eivissa; mentre que hi ha hagut un marcat creixement en els darrers anys de les ciutats industrials a altres bandes de l'Estat espanyol, com ara Madrid i Barcelona, i, sens dubte, la demanda addicional de manufactures creada pel turisme n'hi ha fet alguna contribució. No obstant això, els factors "autolimitadors" postulats en aquest apartat continuaran afectant les zones turístiques mateixes, encara que no necessàriament a altres àrees més o menys lluny.

fangoses dels estuaris. Fins i tot quan el turisme es troba, per contra, en les grans ciutats com Londres, París o Nova York, les seves principals atraccions són la cultura i arquitectura històrica (o excepcional), exposicions, folklore, etc., més aviat que els altres trets típics de la ciutat moderna. És cert que per a alguns turistes (especialment per a la gent de zones rurals o pobles petits) les característiques urbanes modernes –com ara els grans edificis, els carrers plens de gent, el metro i els grans magatzems– són coses d'interès en si (i aquest punt és reprès més avall). No obstant això, en primer lloc, molt pocs turistes passen les seves vacances fent visites als polígons industrials o als grans suburbis moderns; en segon lloc, pocs turistes són atrets a les ciutats industrials que no siguin ni capitals nacionals ni llocs d'especial interès històricament o altrament; i, en tercer lloc, la gran majoria de turistes, almenys actualment, són habitants de llocs urbans i industrials, els quals busquen escapar-se durant un temps del seu entorn de treball normal.

Per conseqüència, els efectes del turisme sobre el medi ambient són generalment "autolimitadors" d'una manera que no funciona en el cas de la indústria manufacturera. Si una empresa industrial contamina un riu o l'aire circumdant, per exemple, les respostes són merament incidentals al procés de fabricació. En canvi, qualsevol suggeriment de contaminació (per exemple, d'aigües residuals) o fins i tot "degradació ambiental" (p. ex. una concentració excessiva d'hotels grans) en una zona turística té una rellevància directa al futur turístic de la zona. Provoca, per tant, dues respostes autolimitadores típiques. En primer lloc, una reacció dels turistes: el creixement del turisme local pot anivellar-se o invertir-se, impedint més contaminació o degradació ambiental. En segon lloc, una reacció de la gent local: les autoritats locals poden ser estimulades a introduir o fer complir més efectivament la protecció ambiental i la planificació urbanística (com ja ha començat a ocórrer tant a Eivissa com a la resta de l'Estat espanyol (vegeu el capítol 8, més amunt).

d) <u>El turisme i les diferències ciutat-camp</u>

En molts apartats d'aquesta tesi ha estat difícil fer afirmacions generals,

a causa de la plètora d'excepcions aparents o contraexemples. Per exemple, al capítol 7, més amunt, se suggereix que hi ha hagut a Eivissa una transició a llarg termini (accelerada recentment pel turisme) de les formes d'intercanvi "més socials" a les "més econòmiques"; però, al mateix temps, l'exemple de la venda d'un scooter d'ocasió (vegeu l'apartat 7.4) ens mostra que perduren alguns elements tradicionals d'intercanvi, els quals –tenint present la qualitat "cara a cara" de la societat eivissenca autòctona– no poden ser considerats com a meres "supervivències" o "relíquies" destinades a l'extinció ràpida. Qualificacions similars han estat necessàries a moltes altres afirmacions. I aquestes antinòmies reflecteixen l'impacte distintiu del turisme sobre les diferències ciutat-camp, el qual pot ser analitzat sociològicament mitjançant la dicotomia Gemeinschaft / Gesellschaft.

Formulats en 1877 per Tönnies (vegeu TÖNNIES, 1955), aquests conceptes s'utilitzen ara pels sociòlegs d'una manera bastant estàndard; normalment divorciats –com és el cas aquí– de la valoració particular de Tönnies dels processos històrics. S'utilitzen en dos sentits. En primer lloc, poden referir-se als tipus de relació social: "Gemeinschaft" es refereix a "les relacions socials que comporten lligams personals estrets, molts propòsits amplis i compromisos múltiples", mentre que "Gesellschaft" es refereix a "les relacions socials que són específiques, impersonals i instrumentals". En segon lloc, poden denotar dos tipus contrastants de la societat: "una 'Gemeinschaft' és una societat comunal en què les persones senten que pertanyen juntes perquè són del mateix tipus; els llaços de parentiu són permanents"; mentre que "una 'Gesellschaft', per contra, és una societat associativa en què els llaços socials més importants són voluntaris, basats en la recerca racional de l'auto-interès i definits pel contracte" (WEEKS, 1972: 19. Vegeu també PARSONS, 1968: II, 686-94.).

La tipologia Gemeinschaft / Gesellschaft va ser formulada en resposta a una de les grans preocupacions dels sociòlegs del segle XIX –les transformacions socials que van acompanyar la industrialització i la urbanització– i els dos conceptes s'associen normalment encara amb aquests fenòmens. Així doncs, els exemples de Gemeinschaft i Gesellschaft més

freqüentment citats són, d'una banda, un poble petit, homogeni, preindustrial (Gemeinschaft); i, de l'altra banda, una ciutat gran, heterogènia, industrial (Gesellschaft). No obstant això, els conceptes poden aplicar-se també –amb unes modificacions adients– als canvis socials produïts pel turisme que hem estudiat en aquesta tesi.

La societat eivissenca d'abans del turisme s'aproximava al tipus ideal de la Gemeinschaft. Hi havia una petita illa rural amb una població endogàmica de menys de 40.000 persones que vivien en comunitats amb estretes interrelacions internes; i aquestes comunitats formaven col·lectivament una veritable "pàtria xica", un país petit de dret propi, amb una cultura illenca distintiva. Les relacions socials entre els eivissencs autòctons eren generalment "difuses", i la majoria dels intercanvis eren de tipus "social". Cal dir que hi ha hagut sempre alguna tendència a divergir d'aquest tipus ideal: la proporció de la població en la ciutat capital anava creixent; l'ús de la moneda efectiva es feia cada vegada més dominant; l'agricultura de subsistència donava pas a l'agricultura comercial; les normes civils estatals i l'administració burocràtica local agafaven progressivament més pes relativament a l'autogestió comunitària i les pràctiques consuetudinàries; i a poc a poc l'illa d'Eivissa, per tant, s'anava integrant cada vegada més dins "l'estat nació" d'Espanya. No obstant això, si es comparés amb altres llocs, la societat eivissenca de l'època intermèdia hauria estat classificada, sens dubte, com una "Gemeinschaft" per la gran majoria dels sociòlegs.

El desenvolupament de trets Gesellschaft a l'Estat espanyol abans del turisme va associar-se normalment amb el creixement de les grans ciutats. Si la indústria manufacturera hagués estat capaç de desenvolupar-se més, segurament hauria portat més concentració urbana de la població a Eivissa, tal com va passar a l'illa més gran, Mallorca. De fet, la mida limitada de la ciutat d'Eivissa, Vila, va ser anteriorment un indicador del grau limitat allí de canvis cap a la Gesellschaft: en emigrar de l'illa, l'excedent demogràfic rural va llevar la pressió per a canvis importants en aquest sentit. Però, ara, el turisme ha modificat aquesta situació d'una manera molt distintiva. Encara que hi ha hagut algun consegüent creixement de la ciutat capital, aquesta segueix sent

petita si es compara amb altres ciutats. I el nou patró d'assentament produït pel turisme no és típicament ni "urbà" ni "rural" en els sentits tradicionals: comprèn petits poblats en un entorn rural, però tenen una població plural i altament mòbil geogràficament.

Pels propòsits d'aquest apartat, la pluralitat de grups socials a Eivissa pot ser reduïda a una dualitat: d'una banda, hi ha la societat dels eivissencs autòctons, la qual segueix manifestant moltes característiques de la Gemeinschaft i, de l'altra banda, hi ha la "societat" dels estranys (forasters i estrangers). Cada any, un nombre enorme d'estranys (més de mig milió el 1972) fan una estada mitjana d'entre deu i onze dies a l'illa; i a aquests cal afegir-hi els treballadors immigrants i residents estrangers de llarga temporada, els quals no s'han integrat a la societat autòctona, o sigui la gran majoria d'ells. Fins i tot si aquesta població temporal d'estranys es repartís durant tots els dies de l'any, el nombre mitjà d'estranys transitoris i permanents a Eivissa seria equivalent a més d'una tercera part de la població autòctona. Deixant a banda el factor comú de ser turistes (o immigrants) i la gent que viatja en família o amb companys; els estranys manquen relacions tant entre si com amb els eivissencs nadius: doncs, els intercanvis en què participen són típicament "econòmics". En altres paraules, aquests estranys constitueixen en tot moment –encara que més a l'estiu que a l'hivern– una "societat" de tipus Gesellschaft a Eivissa.

Els membres d'aquestes "dues societats" són diferents, però es poden trobar a la ciutat i al camp per igual: és a dir que, en aquest cas, les "dues societats" transcendeixen la frontera rural / urbana, en lloc de conformar-s'hi aproximadament, com en la majoria d'anàlisis Gemeinschaft / Gesellschaft. Les altres conegudes excepcions –el "poble dins una ciutat" o *urban village* (GANS, 1962) i el cas invers *urbs en rure* (PAHL, 1965)– no són realment comparables amb el cas d'Eivissa. Aquest cas no implica ni l'existència de petites comunitats de tipus rural dins la ciutat ni de les de tipus urbà dins el camp; sinó més aviat l'existència de dues societats en un sol lloc, la definició de les quals no depèn de la distinció ciutat-camp; i és per això que s'utilitza aquí la paraula "transcendeixen". En la mesura que les dues societats es

mantinguin "aïllades" (vegeu les últimes pàgines de l'apartat 7.4, més amunt), la societat autòctona no és afectada (directament); però, en la mesura que una societat se "superposi" sobre l'altra, els trets Gesellschaft de la "societat d'estranys" tendeixen a penetrar la societat local.

Per dir-ho d'una altra manera, el turisme afecta les zones rurals directament, mentre que la indústria manufacturera les afecta normalment només de manera indirecta: incentivant el creixement de les ciutats i, per tant, atraient-hi recursos humans de l'agricultura; i mitjançant la producció de maquinària agrícola o altres innovacions tècniques. A més, l'impacte del turisme és més marcat en zones rurals, mentre que l'impacte de la indústria manufacturera és més notable, almenys al principi, en llocs urbans. A la ciutat, els turistes representen només un altre component d'una població que ja era heterogènia i, per tant, la seva repercussió social és relativament lleu; tot i que s'hi poden crear algunes dificultats administratives o d'altres si la magnitud del turisme és molt gran, com en el cas de Londres, segons YOUNG (1973: capítol VI). En canvi, al camp, la presència del turisme de masses introdueix un element totalment nou en la forma de vida. El turisme, doncs, porta directament una nova forma de modernització a molts llocs rurals, com l'illa d'Eivissa, que havien estat relativament poc afectats pels processos previs d'urbanització i industrialització. D'altra banda, no produeix necessàriament un marcat increment d'urbanització en aquestes àrees: en lloc d'això, com hem vist, tendeix a augmentar la importància econòmica de les zones rurals en comparació dels més urbans (la dels municipis rurals en comparació de la de Vila, per exemple, o la importància econòmica de l'illa predominantment rural d'Eivissa en comparació de la dels centres urbans i industrials de la Península); augmentant, per tant, la seva capacitat de desenvolupament autonòmic i invertint les tendències anteriors al declivi rural i la seva assimilació a les àrees metropolitanes.

Podem dir, en resum, que el turisme promou la "urbanitat" (en el sentit d'un conjunt d'elements i qualitats que normalment es consideren com a típics de la vida urbana) però no necessàriament la "urbanització" (és a dir, l'edificació massiva i concentrada). I això explica algunes característiques

aparentment contradictòries de la societat eivissenca moderna. En primer lloc, hi ha la dualitat entre la Gemeinschaft dels autòctons i la Gesellschaft dels visitants. En segon lloc, hi ha la conseqüent evolució d'una societat autòctona que conserva molts dels trets de la "Gemeinschaft" arquetípica d'abans, però que incorpora també molts dels atributs de la visió del món, les modalitats d'interacció i intercanvi, i l'administració racional legal de la "Gesellschaft".

e) El nivell estatal: una forma distintiva de modernització?

Les diferents zones de l'Estat espanyol exhibeixen grans variacions en les seves característiques ètniques i culturals; en les formes d'explotació agrícola; en el desenvolupament urbà industrial; i en la distribució de turisme. Eivissa és només una petita àrea del territori estatal, de manera que qualsevol extrapolació dels resultats d'aquesta tesi al nivell estatal ha de ser molt cautelosa. En particular, hi ha algunes zones que tenen nivells molt més alts de desenvolupament urbà industrial que el d'Eivissa, i aquest desenvolupament ha estat encoratjat pel govern estatal, en part expressament per fer front a qualsevol tendència cap a la total dependència econòmica del turisme (*el monocultivo del turismo*). Fins a un cert punt, doncs, l'Estat espanyol, en comparació de l'illa d'Eivissa, té més en comú amb els grans països urbans industrials. No obstant això, és cert que hi ha hagut alguna "divisió internacional del treball" en matèria de turisme, com és el cas per altres fenòmens econòmics. L'Estat espanyol, sens dubte, s'ha "especialitzat" en el turisme durant les últimes dècades. I, en la mesura que això sigui així, es pot esperar que la modernització al nivell estatal d'Espanya tingui les característiques distintives analitzades anteriorment (en els apartats a-d).[1]

[1] Sobre el paper dominant del turisme en el desenvolupament econòmic de l'Estat espanyol, vegeu per exemple NAYLON (1967). Cal assenyalar que el 1967 la densitat per càpita del turisme (és a dir, el nombre de turistes per habitant natiu per any) havia arribat a 0,56 a l'Estat espanyol; la qual es compara amb 0,05 als EUA, 0,08 a Gran Bretanya i 0,11 a Alemanya Occidental. Només cinc països tenien el 1967 una densitat més elevada que l'Estat espanyol: Irlanda (0,61), Canadà (0,78), Àustria (0,93), Suïssa (0,99), i les Bermudes (4,74). (MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO..., 1970: 53).

12.7 PUNTS DE VISTA DIVERGENTS

Es manifesta amb freqüència en aquesta tesi que la majoria dels eivissencs tenen de moment una disposició favorable envers el turisme i els seus efectes en general sobre la societat de l'illa. Ara bé, un eivissenc s'ha citat anteriorment (apartat 12.5) dient que "per a alguns eivissencs" aquests temps són de "malestar" i "preocupació", i que gairebé tots els canvis actuals els desagraden. Quines, doncs, són les raons d'aquests punts de vista divergents, i quin grau de representativitat tenen respectivament?

És possible trobar alguns individus amb qualsevol punt de vista a qualsevol nivell de la societat eivissenca però, en general, el punt de vista negatiu i mirant cap enrere és més típic d'alguns membres de les antigues elits urbanes i rurals que no s'han adaptat plenament al turisme ni se n'han beneficiat gaire econòmicament. Entre ells, es destaquen alguns terratinents i gent professional (sovint relacionats entre si, incloent-hi la generació vella de sacerdots i mestres). Tant l'estatus social com la riquesa relativa d'aquestes persones han minvat alhora que han augmentat els de les classes de negoci i dels treballadors en general. L'autor citat més amunt (FAJARNÉS CARDONA, 1958) n'és un exemple concret: pertany al grup d'elit d'autors i altres persones professionals que han sorgit de la gent terratinent de Dalt Vila. El seu llibre passa per alt les grans distàncies socials que existien a l'Eivissa preturística: és més, arriba a negar redonament que hi hagués cap distància social, dient (tot i apartant-se curosament de la implicació revolucionària de les paraules) que l'illa es caracteritzava anteriorment per la "llibertat, igualtat i fraternitat".[1] Als seus ulls, doncs, Eivissa va ser anteriorment un idil·li de tranquil·litat i benestar; mentre que l'època turística és considerada com un temps de canvis caòtics, trencament de l'ordre social i moral, i l'auge de la "vulgaritat". Els eivissencs "vulgars", tanmateix, solen associar el passat amb

[1] (FAJARNÉS CARDONA, 1958: 115). Cal insistir que queda demostrat, en aquesta tesi, el caràcter bàsicament ideològic d'aquest "ethos d'igualtat" a Eivissa, malgrat la gamma relativament estreta de riquesa. Qualsevol aparent "igualtat" depenia en realitat del reconeixement clar del seu "lloc" pels socialment inferiors. Cf. el comentari fet el 1830 sobre la relació social aparentment més "propera" entre els blancs i negres al sud (on l'esclavitud existia encara) que al nord dels EUA (TOCQUEVILLE 1963: 191).

la misèria i l'endarreriment: tenen un punt de vista positiu, mirant cap endavant, sobre els canvis actuals. Són, per descomptat, la gran majoria dels eivissencs. I cal notar que un antropòleg ja havia assenyalat el 1964 la prevalença d'un similar *esprit moderniste* a l'illa veïna de Formentera (ROBERTSON, 1964: 7).

Les diferències de classe social no són, tanmateix, l'únic factor que influeix els punts de vista divergents. Fins en els detalls, per exemple, el punt de vista negatiu de Fajarnés Cardona troba eco en altres països en molts comentaris acadèmics o periodístics sobre el turisme (p. ex. CARR, 1973; JOHNS, 1973). El comparteixen també molts dels residents estrangers i "hippies" a Eivissa, i, paradoxalment, fins i tot uns quants dels turistes mateixos. D'altra banda, ens recorda l'actitud nostàlgica de molts sociòlegs del segle XIX i els principis del XX envers la transició europea des de societats majoritàriament rurals i semi-tradicionals a societats més modernes, urbanes i industrials. A més de ser majoritàriament de classe mitjana o superior, doncs, la principal característica que tenen en comú totes aquestes categories de persones és que són membres de grups socials o societats del tipus Gesellschaft: per a ells, les societats del tipus Gemeinschaft tenen un encant romàntic que s'intenta capturar per mitjà de visites ocasionals (p. ex. els turistes), de tenir "segones residències" al camp o costa (p. ex. la gent rica de Vila o altres pobles d'Eivissa), o de refugiar-se o jubilar-se en una àrea rural o costanera favorita (p. ex. els estrangers residents i "hippies"). Vista que no són subjectes ni a les limitacions socials ni a la pobresa que solien caracteritzar els llocs receptors abans del turisme, no és sorprenent que aquestes persones tendeixen a mirar amb mals ulls els processos de modernització o de Gesellschaft –dels quals elles intenten escapar temporalment o permanentment– en les àrees visitades; encara que, irònicament, el fenomen del turisme del qual formen part hi contribueix.

Cal recordar, per descomptat, que estem parlant aquí només de la visió del món i el punt de vista sobre el turisme d'un grup selecte (encara que influent) de gent. No tots els turistes de les societats urbanes industrials busquen "escapar-se de la modernitat", ans al contrari. Per a la gran majoria

de la gent proletària, per exemple, incloent-hi una bona part dels turistes que venen a Eivissa, les comoditats dels hotels moderns, etc. són una part essencial de les seves vacances. L'elecció d'Eivissa –en comptes de, diguem-ne, Blackpool– és deguda més a factors com el sol, el mar càlid, o el vi barat que al desig d'un canvi de l'entorn social, I la demanda de menjar i entreteniment d'estil anglès confirma aquest punt.[1]

Finalment, de la mateixa manera en què l'actitud negativa cap a la modernització turística d'alguns membres de les velles elits eivissenques troba eco entre els membres dels estrats socials privilegiats d'altres països, el punt de vista contrastant de la majoria dels eivissencs troba eco entre els individus que gaudeixen d'una nova mobilitat en les societats en procés de modernització per causes diferents, és a dir, no relacionades amb el turisme:

> Sense importar-hi el mèrit que la dicotomia convencional de l'anomia urbana contra l'estabilitat rural pugui haver tingut alguna vegada en algun lloc; a l'Orient pròxim, les persones parlen avui com si mai no haguessin sentit semblant disbarat. [...] La societat tradicional està en vies de desaparició de l'Orient pròxim principalment perquè relativament poca gent d'allà volen viure ara per les seves normes (LERNER, 1958: 398-99).[2]

[1] No obstant això, relativament pocs turistes anglesos passen gran part del seu temps de vacances visitant grans ciutats. En canvi, molts dels eivissencs que poden permetre's ara visitar Anglaterra trien passar la major part de les seves vacances a Londres, trobant que un viatge de metro resulta més atractiu –per un temps, almenys– que un viatge per la costa en un vaixell amb fons de vidre o la visió de la posta de sol sobre el mar. En aquest sentit, és interessant que més o menys un 90 per cent de tots els visitants estrangers al Regne Unit passen algun temps a Londres, i que tres quartes parts d'aquests no van fora de la capital durant tota la seva visita (YOUNG, 1973: 111); un patró que contrasta molt fortament amb allò del turisme estranger a l'Estat espanyol.

[2] N. del t. Aquesta afirmació de Lerner podria semblar equivocada o irònica a la llum dels esdeveniments al món àrab dels dècades posteriors a la terminació d'aquesta tesi. Però, en realitat, tot això demostra només que la predictibilitat dels canvis socials és sempre limitada perquè depenen de factors causals múltiples, incloent-hi les institucions polítiques i religioses, les quals són més poderoses –almenys al present– en aquest cas que l'al·legada voluntat popular majoritària.

A P È N D I X I

L'EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

TAULA 21

POBLACIÓ (1392-1970)

Any	Eivissa i Formentera	L'illa d'Eivissa	La ciutat d'Eivissa	El camp d'Eivissa
1392	–	2.250 [a]	–	–
1652	10.250 [b]	10.250	–	–
1669	9.596	9.596	1.614	7.982
1746 [c]	11.900	11.500	2.600	8.900
1787	13.707	–	–	–
1797	15.290	–	–	–
1834	18.421	–	–	–
1842	20.599	19.075	6.512	12.563
1857	23.791	–	–	–
1860	23.492	21.808	7.206	14.602
1877	24.466	22.620	7.393	15.227
1887	24.554	–	–	–
1897	24.273	–	–	–
1900	25.814	23.556	6.327	17.229
1910	26.926	24.628	6.225	18.403
1920	26.984	24.476	6.168	18.308
1930	31.575	28.646	7.616	21.030
1940	37.353	33.961	9.644	24.317
1950	38.139	35.482	12.283	23.199
1960	37.173	34.502	11.259	23.243
1965	40.698	37.811	13.445	24.366
1970	48.040	45.075	16.943	28.132

[a] Xifra estimada: sembla que hi havia aproximadament 500 llars a Eivissa l'any 1392. Durant bona part de l'època tradicional, solia haver-hi una proporció de 4 o 5 persones per llar, la qual donaria per al 1392 una població total de 2.000-2.500 persones.

[b] Formentera va estar deshabitada durant gran part de l'època tradicional.

[c] Aquestes xifres es van basar en les estimacions dels sacerdots a cada quartó i no en un cens.

Fonts: BARCELÓ PONS (1970: 50, 64-5, 258); CASTELLÓ GUASCH (1967: 32); INE (1973a); MACABICH (1966-67: tom I, 291n., 416, 462-3); SALVATOR (1886-90: tom I, 182).

TAULA 22

POBLACIÓ TOTAL A CADA MUNICIPI

Any	Eivissa	Sant Antoni	Sant Josep	Sant Joan	Santa Eulària
1842	6.512	3.411	2.916	3.551	4.209
1860	7.206	4.031	3.653	3.964	4.638
1877	7.393	3.864	3.730	4.238	5.241
1900	6.327	4.263	3.989	4.229	4.748
1910	6.225	4.550	4.004	4.808	5.041
1920	6.168	4.701	4.696	4.134	4.777
1930	7.616	5.014	5.099	4.612	6.305
1940	9.644	5.377	5.985	5.391	7.564
1950	12.283	5.597	5.180	5.037	7.385
1960	11.259	5.635	5.076	5.137	7.395
1965	13.445	6.609	5.403	4.909	7.445
1970	16.943	9.537	5.884	3.412	9.299

Fonts: Vegeu la taula 21

TAULA 23

PERCENTATGE DE POBLACIÓ A CADA MUNICIPI

Any	Eivissa	Sant Antoni	Sant Josep	Sant Joan	Santa Eulària
1900	26,9	18,1	16,9	17,9	20,2
1910	25,3	18,4	16,3	19,5	20,5
1920	25,2	19,2	19,2	16,9	19,5
1930 [a]	26,6	17,5	17,0	16,1	22,0
1940	28,4	15,8	17,6	15,9	22,3
1950	34,6	15,8	14,6	14,2	20,8
1960	32,7	16,3	14,7	14,9	21,4
1965	35,5	17,5	14,3	13,0	19,7
1970	37,6	21,1	13,1	7,6	20,6

[a] Totes les files sumen 100.0 per cent, amb l'excepció de la del 1930, la qual suma 99.2 per cent, a causa d'un petit error en la font.

Fonts: BARCELÓ PONS (1970: 265); INE (1973a).

A P È N D I X II
ELS SECTORS ECONÒMICS

Les categories "sector primari", "sector secundari" i "sector terciari" són útils per a l'anàlisi dels canvis econòmics a Eivissa. Però presenten certes dificultats quant a la interpretació de les estadístiques oficials sobre els sectors secundari i terciari, així com en la categorització de certes activitats, sobretot les que combinen la fabricació i la distribució, o les petites indústries artesanals com ara la fusteria, forns de pa o la confecció de roba. Aquests problemes són de menys importància en el cas del sector primari, que s'ha definit com segueix:

> El nostre tema es defineix com el subministrament dels productes de l'agricultura, la granja i la pesca, incloent-hi en la paraula 'granja' activitats de tota mena, fins i tot les del pasturatge i ramaders nòmades al desert. La pesca s'inclou no només perquè produeix un aliment que es pot utilitzar en substitució directa de la carn, sinó també perquè, en molts països, hi ha un nombre de pagesos pescadors que divideixen el seu temps entre les dues ocupacions, i seria molt artificial intentar analitzar aquesta divisió. [...] Productes forestals [...] Caça i captura... (CLARK, 1957: 253).

El "sector secundari" es refereix generalment a la indústria manufacturera, per a la qual s'han proposat els següents criteris:

> La manufactura pot ser definida precisament com la transformació contínua, a gran escala, de les matèries primeres en productes transportables. La paraula significativa 'contínua' exclou els processos com la confecció a mà, la reparació del calçat i similars: de la mateixa manera, la paraula 'transportable' exclou tots els processos de construcció, edificació i instal·lació, els quals es classifiquen més convenientment amb les indústries de servei. En efecte, la continuïtat del procés i la naturalesa transportable del producte són les característiques essencials de la manufactura, que concentra en un punt la producció de mercaderies que finalment seran consumides en una àrea extensa i d'aquesta manera subdivideix i fa més econòmic el procés de fabricació (CLARK, 1957: 326).

Però aquesta definició dificulta molt l'ús de les estadístiques oficials, com Clark admet:

> No es poden utilitzar les xifres dades en el Cens de Població de les persones que es dediquen a la fabricació. Fins i tot en els països més avançats econòmicament aquestes xifres inclouen sempre un nombre considerable d'aquells que han de considerar-se, estadísticament, com artesans, que no es dediquen a la 'manufactura' –artesans de confecció, reparadors de sabates, tapissers i similars– (CLARK, 1957: 338).

D'altra banda, en el cas d'Eivissa, no hi ha gairebé cap indústria que compleixi tots els criteris de Clark. Hi ha, tanmateix, un nombre considerable d'empreses que participen en la fabricació de petita escala, combinada sovint amb treballs de reparació i distribució (que són clarament "serveis"). És útil distingir aquestes activitats –com també el sector important de construcció a Eivissa– de les indústries de serveis les quals són directament relacionades amb el turisme. I, en totes les fonts espanyoles d'estadístiques que hem utilitzat, el sector secundari inclou la construcció, així com la fabricació de gran o petita escala, i l'artesania.[1] Per a la interpretació correcta de la informació estadística més amunt, en particular, cal tenir present que la tesi utilitza aquesta definició inclusiva del "sector secundari".[2]

El sector terciari comprèn normalment els "serveis" de tot tipus, els quals no impliquen *per se* la producció de cap cosa més tangible que la satisfacció del client. Inclou, per exemple, el comerç i la distribució de mercaderies; els bancs, depòsits i assegurances; els serveis personals i professionals; l'administració pública; els hotels i instal·lacions d'oci; i el lloguer d'allotjament. S'utilitza també com una categoria residual per incloure qualsevol forma d'activitat econòmica productiva no inclosa en els dos primers sectors. La construcció i l'artesania, per exemple, s'inclouen de vegades en el sector terciari (CLARK, 1957: 375), però es tracten en aquesta tesi com a activitats secundàries. A Eivissa, gairebé totes les altres indústries de serveis són directament dependents de la del turisme, la qual és l'única que s'analitza aquí en detall. (Hi ha una taula que mostra la distribució del sector terciari en BARCELÓ PONS, 1970: 241).

---

[1] La font citada més freqüentment en aquesta tesi és BARCELÓ PONS (1970), que fa referència als sectors definits per CLARK, però adopta finalment una definició més inclusiva del sector secundari, com la que s'utilitza aquí.

[2] Cal assenyalar també que la producció minera i la de la sal marina –que podrien considerar-se altrament com a activitats "extractives" del sector primari– s'han tractat juntament amb el comerç i la indústria, especialment en la secció sobre el desenvolupament del capitalisme, a causa de la seva organització i requeriments importants de recursos humans i capital.

A P È N D I X III

LES SEQUERES: UN FACTOR EN LA DECADÈNCIA AGRÍCOLA?

L'estimació dels eivissencs de la duració de la sequera recent (vegeu l'apartat 5.8 (a) (i), més amunt) variava entre dos i dotze anys, encara que la majoria d'ells ens van dir vagament "fa uns quants anys". Va ser difícil obtenir cap resposta més precisa, la qual cosa ens va semblar curiosa tenint en compte la presumpta importància i recència de la sequera. Ja el 1964, d'altra banda, hi ha una referència escrita a "la continuada sequera". Tractant-se dels problemes de l'agricultura eivissenca en la dècada de 1960, un membre destacat de la Cambra de Comerç local va declarar:

> La situació és crítica. La sequera continuada, que ha causat l'esgotament dels pous de flux mitjà i la reducció [sic] de l'extensió de terra sota reg, d'una banda. I l'aparició de nous llocs de treball, en altres sectors (sobretot l'hostaleria i construcció) ben remunerats, de l'altra banda, han provocat l'emigració de la joventut pagesa del camp... (RAMÓN FAJARNÉS, 1964: 158).

Cal assenyalar que la sequera es dóna el primer lloc en aquesta explicació, que (en un llenguatge més tècnic) és típica de les declaracions fetes per la gent del camp de Sant Josep el 1970-71. Una altra declaració d'aquest tipus, publicada el 1969, es refereix a les Illes Balears en el seu conjunt:

> La marcada disminució del bestiar oví pot ser atribuïda a les sequeres dels últims anys (ANGUERA SANSÓ, 1969: 38).

No hi ha cap dubte, doncs, que la manca general de fiabilitat del clima eivissenc ha estat un factor important en la transferència del treball de l'agricultura al de turisme. Però l'investigador es pregunta si un element de racionalització pot estar implicat en l'èmfasi sorprenent que alguns eivissencs (sobretot els pagesos ancians) posen en la "sequera" com un factor causal en la decadència de l'agricultura. Com diu RAMON FAJARNÉS (1964: 158): "sobre la sequera no es pot fer res". La sequera (o el "destí") pot ser utilitzada d'aquesta manera com a la raó principal perquè la gent jove deixi l'agricultura; minimitzant alhora els altres motius més mundans com ara els ingressos més alts, treballs menys bruts, el desig d'un estatus

ocupacional més alt, o el desig de ser lliures de la pàtria potestat. Per posar a prova d'una manera rudimentària aquesta hipòtesi, vaig obtenir les xifres (inèdites) de la precipitació mensual i anual de l'observatori a l'aeroport de l'illa, on els registres s'han mantingut des del 1952. Els totals anuals es mostren en la taula i el gràfic següents.

S'hi troba, de fet, que no hi ha hagut cap canvi important en el patró anual de precipitacions a Eivissa durant els darrers anys. És cert que hi ha hagut variacions molt àmplies, tant mensuals com anuals, amb diversos anys molt eixuts com el 1961 i 1965, però no hi ha cap nou factor involucrat que suggereixi un canvi climàtic a l'illa.[1]

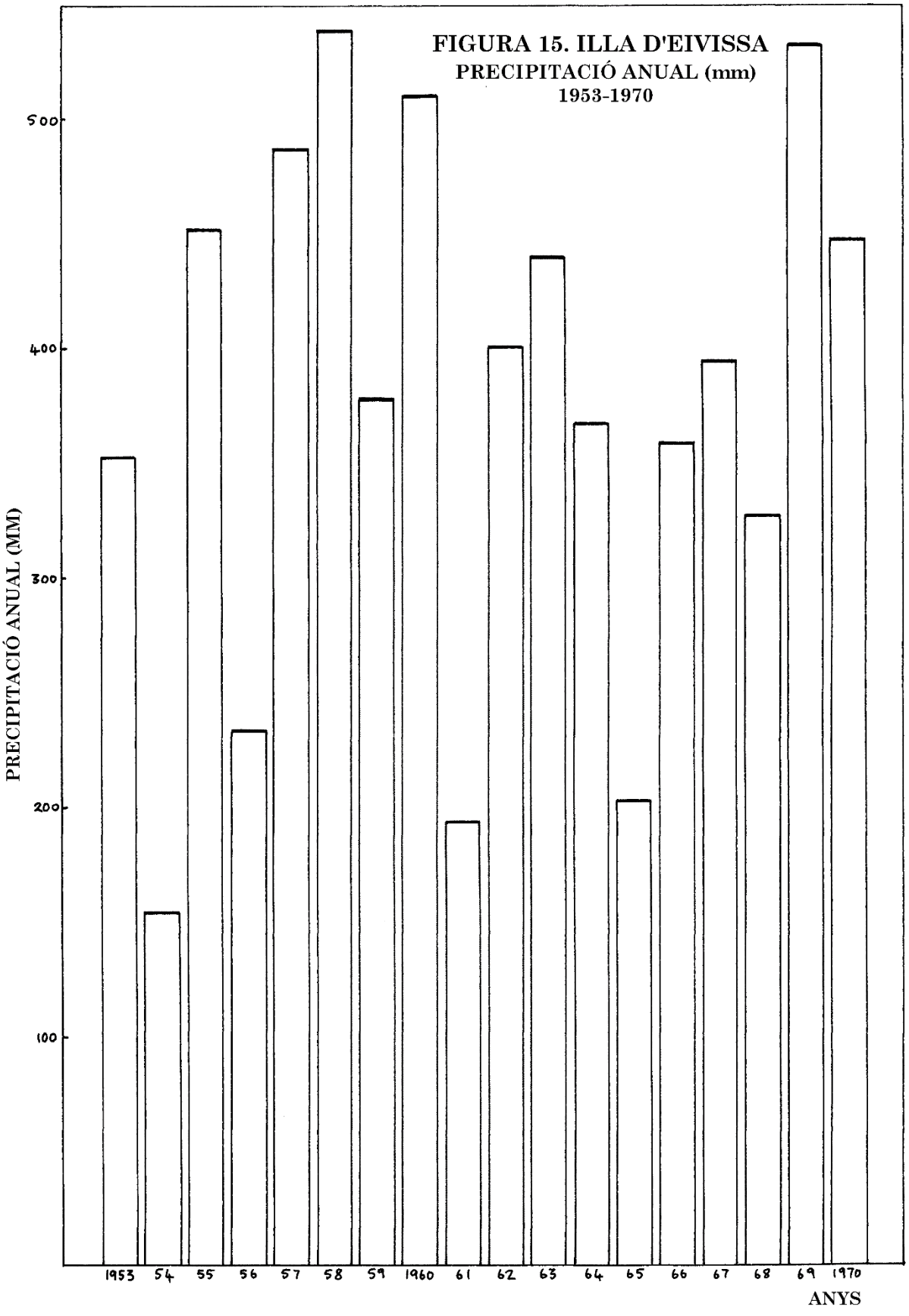
TAULA 24

PRECIPITACIÓ ANUAL (1953-1970)

Any	Precipitació (mm.)	Any	Precipitació (mm.)
1953	352,5	1962	401,1
1954	155,4	1963	440,6
1955	452,6	1964	367,7
1956	233,8	1965	203,8
1957	489,4	1966	359,8
1958	539,3	1967	396,2
1959	378,2	1968	328,8
1960	511,4	1969	533,5
1961	193,5	1970	448,8

Font: Observatori d'Eivissa (xifres inèdites)

[1] Clarament altres factors poden intervenir-hi: per exemple, hi pot haver una certa confusió de la "sequera" amb els efectes de la major demanda de l'aigua soterrània (vegeu l'apartat 5.5, més amunt); i pot ser important també l'impacte psicològic durador de cada "any dolent". És interessant, per cert, trobar que un presumpte canvi climàtic es va citar com a causa del declivi del cultiu de cotó, ja en la primera meitat del segle XIX (GIBERT, 1845: 269).

(Basada en les xifres de la taula 24)

A P È N D I X IV

L'EVOLUCIÓ DEL TURISME A EIVISSA

TAULA 25

EL TURISME A EIVISSA (1954-1972)

Any	Total de "viatgers"	Total de pernoctacions
1954 [a]	10.572	106.000
1957 [a]	18.663	190.000
1960	30.119	269.178
1961	41.253	408.615
1962	44.413	479.644
1963	55.984	709.620
1964	84.678	1.004.684
1965	102.538	1.215.120
1966	113.415	1.256.281
1967	135.810	1.597.069
1968	161.675	1.830.623
1969	263.604	3.144.677
1970	350.806	4.296.619
1971	493.859	5.850.425
1972	515.052	6.127.990

[a] Les xifres del 1954 i 1957 inclouen Formentera. Pels mateixos anys només, el nombre de pernoctacions és una aproximació basada en una estada mitjana de deu dies per "viatger".

Fonts:
MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO... (1973).
ZORNOZA BERNABEU (1964: 170).

A P È N D I X V

"INTERCANVI SOCIAL" I "INTERCANVI ECONÒMIC"

Encara que té molta antiguitat en el pensament popular i els escrits ètics, el concepte de "l'intercanvi social" està de moda entre els sociòlegs i antropòlegs. El seu enfocament prové en particular del treball empíric de MALINOWSKI (1922) i les idees teòriques de MAUSS (1923-1924). Aquestes idees han estat revifades i ampliades per escriptors més recents com HOMANS (1958), GOULDNER (1960) i d'altres. Hi ha una presentació detallada de "la teoria de l'intercanvi" resultant a BLAU (1964), el treball que s'ha citat en el capítol 7, més amunt. Els conceptes de la teoria de l'intercanvi ens semblen ben rellevants als canvis socials a Eivissa que es tracten en aquell capítol, però la formulació de BLAU té alguns aspectes que no encaixen bé amb al cas eivissenc, així que hem emprat aquí una definició modificada adientment de "l'intercanvi social" i "l'intercanvi econòmic".

HOMANS ha vist la teoria de l'intercanvi com una perspectiva sociològica distintiva, en la qual les nocions essencialment econòmiques de comportament racional, intercanvi, negociació i competència s'extrapolen a totes les formes de comportament social:

> Dels nostres molts enfocaments sobre el comportament social, aquell que el veu com una economia és el més descuidat, però també és el que utilitzem cada moment de les nostres vides –excepte quan escrivim sociologia– (HOMANS (1958: 606: el subratllat és meu).

BLAU també utilitza la teoria de l'intercanvi com una perspectiva sociològica, però ell té cura de manifestar-ne les limitacions, dient per exemple: "no tot el comportament humà està guiat per les consideracions d'intercanvi, encara que una bona part ho és, més que pensem sovint" (BLAU, 1964: 5). També difereix de HOMANS en què tracta sovint "l'intercanvi social" com una cosa per ser observada empíricament en el comportament social, en comptes d'utilitzar el concepte simplement com a part d'una perspectiva interpretativa. En lloc de veure el comportament social "com una economia", ell contrasta de manera acurada "l'intercanvi social" i "l'intercanvi econòmic": en efecte, utilitza les seves diferències diverses per construir gradualment una definició dels dos conceptes.

BLAU fa dos tipus diferents de distinció en el curs de la seva anàlisi:

En primer lloc, es refereix de vegades a les diferències en la qualitat de la relació entre les parts implicades en un intercanvi, emprant la dimensió extrínseca-intrínseca (o instrumental-expressiva):

> L'intercanvi social implica sempre elements de significació intrínseca per als participants, cosa que el distingeix de les transaccions estrictament econòmiques, si bé s'enfoca en beneficis de cert valor extrínsec i, com a mínim, en la negociació implícita d'avantatge, cosa que el distingeix de l'atracció mútua i suport en l'amor profund. El tabú sobre la negociació explícita en l'intercanvi de regals està dissenyat per protegir la seva significació com a mostres d'amistat –és a dir, com a signes de l'afecció intrínseca– de ser destruïda pel valor inherent dels objectes mateixos. L'intercanvi social, doncs, és un cas intermedi entre el càlcul pur d'avantatge i l'expressió pura d'amor (BLAU, 1964: 112).

En segon lloc, no obstant això, es refereix en altres occasions als trets de l'intercanvi en si, formulant així una definició prou estreta de "l'intercanvi social":

> i) Les obligacions no s'especifiquen:– "L'intercanvi social difereix en aspectes importants de l'intercanvi estrictament econòmic. La distinció bàsica i més important és que l'intercanvi social comporta obligacions sense especificar-se. El prototip d'una transacció econòmica es basa en un contracte formal que estableix les quantitats exactes a ser redimides. [...] L'intercanvi social, en canvi, implica el principi que una persona fa un favor a una altra i, mentre que hi ha una expectativa general d'alguna futura devolució, la seva naturalesa exacta és definitivament no establerta per endavant" (BLAU, 1964: 93).
>
> ii) Cap negociació:– "la naturalesa de la devolució no es pot negociar, sinó cal deixar-la al criteri de qui ho fa" (BLAU, 1964: 93).
>
> iii) La confiança:– "Ja que no hi ha cap manera d'assegurar un retorn adequat d'un favor, l'intercanvi social requereix confiar en altres quant al compliment de les seves obligacions" (BLAU, 1964: 94).
>
> iv) Implicació sentimental:– "només els intercanvis socials tendeixen a generar sentiments d'obligacions personals, gratitud i confiança; l'intercanvi purament econòmic no ho fa" (BLAU, 1964: 94).
>
> v) Cap preu monetari exacte:– "per contrast amb les mercaderies econòmiques, els beneficis de l'intercanvi social no tenen cap preu exacte en termes d'un sol mitjà d'intercanvi quantitatiu, la qual cosa és una altra raó per què les obligacions socials són inespecífiques. Cal adonar-se que això és un fet important; no és simplement un problema metodològic. No és només el científic social que no pot mesurar exactament quanta aprovació mereixi una certa acció útil; els propis actors no poden especificar precisament el valor de l'aprovació o l'ajuda en l'absència d'un preu monetari" (BLAU, 1964: 94-5).

> vi) La reciprocitat diferida:– "generalment, la reciprocitat massa apressada d'un favor, la qual cosa implica una negativa a quedar-se endeutat durant una estona i implica, per tant, una insistència en tenir una relació més formal, es veu molt malament" (BLAU, 1964: 99).

Aquestes cites ens donen una bona idea de la interpretació de BLAU del concepte de l'intercanvi social. Moltes nocions similars s'estan aplicant actualment en la sociologia europea i mediterrània, com indica el títol d'una col·lecció recent de treballs de recerca sobre comunitats rurals: *Gifts and Poison: The Politics of Reputation* ['Regals i verí: la política de la reputació'] (BAILEY, 1971). La teoria de l'intercanvi s'ha demostrat especialment fructífer per a l'anàlisi de la desigualtat social en les comunitats rurals mediterrànies, amb una forta èmfasi en les relacions patró-client, com per exemple a PITT-RIVERS: 1961, cap. X, "Friendship and Authority" ['L'amistat i l'autoritat']; KENNY (1960); CAMPBELL (1964); BOISSEVAIN, 1969a: cap. VIII, "The Village and the Outside World" ['El poble i el món exterior']; PERISTIANY, 1968: secció III, "Patron-Client Relations – Marketing" ['Relacions patró-client: màrqueting']. En efecte, alguns dels conceptes de la teoria de l'intercanvi ens semblen imprescindibles per a l'anàlisi del comportament social als pobles de pagès mediterranis, on els habitants els solen reconèixer explícitament en la terminologia local –com és el cas d'Eivissa– i on els conceptes de les relacions econòmiques i l'estratificació derivats de l'estudi de les societats urbanes industrials tenen de vegades només una rellevància limitada. No obstant això, cal constatar dues qualificacions importants pel que fa a l'aplicació de les idees de BLAU al context del canvi social a Eivissa.

La primera qualificació necessària es refereix a les diferències essencials en les circumstàncies de l'intercanvi a la societat industrial nord-americana de gran escala, d'una banda, i la societat eivissenca no industrial de petita escala, de l'altra banda. El mateix BLAU reconeix que el seu treball tracta especialment de la societat nord-americana i que, en conseqüència, pot contenir elements limitats culturalment, tot i que ell va incloure-hi algun material d'altres cultures (BLAU, 1964: 6-7). Ara bé, mentre que hi pot haver alguns trets universals de l'intercanvi, és perillós presumir que ho són abans de fer el treball de camp. En

conseqüència –igual que per a la resta de la tesi i malgrat l'ordre de presentació– vam adoptar un mètode inductiu en la preparació del capítol 7, més amunt: és a dir, l'ús de les idees del BLAU va ser determinat per la nostra experiència del treball de camp i no al revés. Un gran problema per a l'aplicació de les idees de BLAU a Eivissa, especialment abans del turisme, és que és difícil en la pràctica diferenciar entre l'intercanvi social i l'intercanvi econòmic en una societat on predominen els vincles socials múltiplex i on l'ús de diners ha estat (fins fa poc) bastant limitat. De fet, tots els intercanvis en el passat a l'Eivissa rural tendien a compartir característiques tant "socials" com "econòmics", segons l'ús de BLAU. Com en altres comunitats de pagès, tant a l'Estat espanyol com en altres llocs (vegeu, per exemple, FOSTER, 1962: 157-158), les relacions afectives a Eivissa tendien a ser menys casuals, i basades més explícitament en la reciprocitat, que les relacions afectives als Estats Units o el Regne Unit moderns. Per contra, les relacions comercials –que BLAU considera essencialment "intercanvis econòmics"– tendien a implicar a Eivissa alguns "elements de significació intrínseca per als participants"; o, almenys, afectaven i es veien afectades per les relacions personals entre els participants. Aquests punts es tracten més plenament al capítol 7, més amunt.

La segona qualificació important sobre l'aplicació a Eivissa de les idees de BLAU és que aquest és un estudi del canvi social. L'anàlisi de BLAU és tant general com estàtic.[1] Quan ell utilitza exemples d'altres cultures –com l'anell de Kula (BLAU, 1964: cap. IV, pàssim)– és per dibuixar més aviat comparacions que contrastes. I, deixant a banda una menció casual a la introducció, no hi ha cap consideració de la possibilitat que la qualitat dels procediments de l'intercanvi o les relacions pot canviar amb el temps, a més de diferenciar-se d'un lloc a un altre. Per contrast, aquests canvis són el tema central del nostre capítol 7.

Per aquests motius, s'utilitza aquí una definició més àmplia i més flexible de "l'intercanvi social" que la de BLAU, encara que les dues definicions estan clarament relacionades (vegeu l'apartat 7.1, més amunt).

[1] El mateix es pot dir de la majoria, si no tots, dels estudis mediterranis que han utilitzat les idees de la teoria de l'intercanvi. Això, per descomptat, ha estat una de les principals crítiques de la perspectiva funcionalista, de la qual ha sorgit la teoria de l'intercanvi.

A P È N D I X VI

L'EVOLUCIÓ DE LES FINANCES MUNICIPALS

TAULA 26

PRESSUPOSTS MUNICIPALS (SANT JOSEP)

Any	Pressupost (pessetes)	Any	Pressupost (pessetes)
1942	65.796	1957	388.774
1943	88.354	1958	464.360
1944	93.270	1959	501.177
1945	93.180	1960	616.707
1946	152.717	1961	616.453
1947	150.716	1962	623.699
1948	180.716	1963	926.438
1949	236.200	1964	1.228.550
1950	225.470	1965	1.551.000
1951	234.480	1966	1.622.000
1952	216.440	1967	2.285.150
1953	215.080	1968	2.736.210
1954	250.551	1969	4.600.000
1955	342.712	1970	6.000.000
1956	307.439	1971	7.000.000

Font: Dades municipals inèdites (Sant Josep)

A P È N D I X VII
LA DESAMORTITZACIÓ A EIVISSA

Del procés de desamortització s'en dóna només alguna menció de passada en aquesta tesi. Això és principalment a causa de la manca d'informació publicada sobre la desamortització d'Eivissa –la qual només es podria remeiar mitjançant la recerca arxivística especialitzada– i, per tant, les dades següents s'inclouen aquí amb reserves, en resposta a una pregunta d'un lector sobre aquest tema.

Sota l'Antic Règim, la societat espanyola estava dividida entre noblesa, clergat i tercer estat. Certes propietats eren vinculades –i, per tant, no es podien vendre posteriorment– a cada família noble o institució eclesiàstica, assegurant així alguna continuïtat en la seva riquesa i protagonisme, a costa de la liquiditat. Les reformes liberals de la primera meitat del segle XIX van ser destinades a produir un mercat més lliure de la terra i promoure un augment de l'eficiència agrícola, així com al mateix temps alliberar diners per a la gent noble més pobra (vegeu, per exemple, CARR, 1966: 39, i pàssim).

En la pràctica, les conseqüències de les mesures de desamortització van ser relativament limitades. Els detalls han proporcionat material per a controvèrsies polítiques i acadèmiques, però la cita següent ens dóna un resum succint dels efectes més importants, el qual serà suficient aquí:

> 1. Va aparèixer al centre (Madrid) una burgesia novament reforçada. Estava constituïda pels "nous rics" que havien comprat latifundis dels nobles i l'església [...]
> 2. La noblesa més rica va romandre poc afectada per la desamortització. Més tard es van unir a l'alta burgesia, però van mantenir intactes les seves finques enormes al llarg del segle XIX i fins als nostres dies.
> 3. Els pagesos pobres es van assentar a les propietats municipals que havien sofert la desamortització, les quals no eren realment adequades per al cultiu individualista i no comunitari. Molts municipis rurals que es veien d'aquesta manera privats de la seva font principal d'ingressos van ser afeblits greument (GINER, 1968: 8-9).

Aquestes conseqüències generals, per descomptat, han afectat tot l'Estat Espanyol fins a un cert punt, però cal assenyalar que hi va haver grans variacions en l'impacte immediat de la desamortització en llocs diferents, a causa de la distribució desigual de les terres comunes i altres terres vinculades. Fins i tot hi va haver algunes diferències en aquest aspecte entre les illes principals de

l'arxipèlag balear: per exemple BISSON (1969: 174-76) esmenta diferències entre la desamortització a Mallorca i Menorca.

A Eivissa, no hi va haver cap terra comuna d'extensió significant (vegeu l'apartat 7.5, amunt).[1] Tampoc no hi havia noblesa eivissenca. La desamortització eclesiàstica va ser, doncs, l'única forma significativa a l'illa, i fins i tot aquesta forma de desamortització s'esmenta només rarament en les fonts locals publicades.[2] L'extensió de terra vinculada directament al clergat de l'illa sembla haver estat relativament limitada, encara que la seva venda hauria beneficiat probablement els laics més rics de Vila i els seus voltants, contribuint així en alguna mesura als canvis cap al capitalisme descrits en el capítol 6, amunt. No obstant això, la repressió (el 1837), dels delmes i de les altres quotes feudals que l'església rebia en virtut de ser (juntament amb el rei) consenyors de l'illa des del segle XIII, potser va ser més important. Els canvis van posar fi a l'associació històrica de l'autoritat clerical i laica a Eivissa, i van disminuir el poder i ingressos de l'Església; augmentant tant directament com indirectament, doncs, la importància de la incipient burgesia laica. Finalment, l'efecte de les desamortitzacions sobre els eivissencs corrents o pobres és una qüestió de conjectura en l'absència d'una informació adequada; però, en vista de la manca de terres comunes i el predomini de les explotacions petites o mitjanes, treballades pels propietaris o majorals, és dubtós que la desamortització de la propietat vinculada tingués gaire impacte immediat sobre la vida de la majoria dels eivissencs.

---

[1] En efecte, les terres comunes no eren generalment de gaire importància a la resta de l'àrea catalana, en contrast amb algunes parts d'Espanya (CARR, 1966: 273n.).

[2] N'hi ha mencions ocasionals a MACABICH (1966-67) –vegeu, per exemple, l'apèndix "Sobre Desamortización" en vol. II, p. 234-37– però no en conec cap relat sistemàtic i quantitatiu que s'hagi publicat fins ara.

[N. del t. Potser s'hauria hagut de fer alguna menció en aquest apèndix del procés de la privatització de les Salines, però en realitat això no va ser més que la culminació de la seva expropiació per l'Estat per "dret de conquesta" en el segle XVIII, un canvi que, per cert, va tenir més importància per a Eivissa que les mesures de desamortització del segle XIX, i que és considerat en altres parts de la tesi.]

A P È N D I X VIII
LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A EIVISSA

La Guerra Civil Espanyola (1936-39) i les seves conseqüències importants apareixen freqüentment en aquesta tesi, però no ens semblava apropiat donar-les un tractament més detallat en el cos del text; en primer lloc, perquè el nostre enfocament principal és sobre els efectes del turisme i, en segon lloc, perquè la tesi adopta una perspectiva històrica molt llarga. Aquest enfocament històric va ser adoptat precisament per evitar l'error comú de destacar excessivament els esdeveniments més recents i, per tant, perdre de vista les llargues continuïtats històriques en l'organització social i també en els processos de canvi social. No obstant això, és possible que, sense voler-ho, aquest enfocament pugui haver produït en la tesi –com implica el comentari crític d'un lector– alguna aparença de subestimar la influència continuada de la guerra civil i les seves conseqüències per a l'organització socioeconòmica de l'Estat espanyol o per als esdeveniments actuals. El fet que la tesi sigui un estudi de cas d'Eivissa –on, per diverses raons, les tensions i violència que es manifesten freqüentment a altres parts de l'Estat són menys evidents– contribueix, sens dubte, a aquesta possibilitat. Encara que es complementa àmpliament amb altres dades, el mètode adoptat de generalització inductiva i progressiva de l'observació participant basat en un municipi rural pot contribuir-hi també. Cal recordar que hi ha una manca general d'implicació política efectiva al nivell popular i una tendència comuna a tots els nivells a minimitzar públicament qualsevol tensió política: és clar que aquestes mateixes característiques són conseqüències, en part, de la guerra. Quan la tesi es llegeix, cal tenir presents aquests punts. La resta d'aquest apèndix intenta proporcionar als lectors interessats, doncs, només una idea aproximada de l'impacte directe i indirecte de la Guerra Civil Espanyola fins i tot en l'illa relativament tranquil·la d'Eivissa.

No hi va haver cap batalla dramàtica a Eivissa i l'illa rep només referències incidentals en els relats històrics coneguts de la Guerra Civil Espanyola. Però la posició estratègica de les Illes Balears –en relació amb la

costa oriental de la Península i el control de la Mediterrània occidental– va provocar aviat la implicació d'Eivissa en la guerra com una base atractiva per a les dues bandes, una situació amb precedents històrics que es remunten a les èpoques púnica i romana.

El 19 de juliol de 1936 –dos dies després de la revolta militar al Marroc, i només després d'un període d'indecisió i deliberacions llargues entre els oficials militars i de la Guàrdia Civil, segons un relat oral informat– el comandant Mestres de la guarnició petita d'Eivissa, va declarar-se a favor de la rebel·lió. Va proclamar la llei marcial i va assumir les competències de les autoritats civils. Els obrers tenien prohibits fer vaga, celebrar reunions o abstenir-se de la seva feina habitual, sota pena d'empresonament o mort. La ràdio i els serveis postals van ser censurats i, per descomptat, els vaixells de passatgers normals de la Península no van comparèixer. Pel que fa al comerç local:

> Les botigues van fer alguna que altra venda, però els agricultors de les muntanyes ja havien començat a guardar curosament les seves pessetes. Per alguna raó, els pagesos es van posar nerviosos immediatament sobre els bitllets i intentaven canviar-los per monedes metàl·liques, algunes de les quals van ser enterrades (PAUL, 1937: 217).

A part de la proclamació de la llei marcial i la contractació i entrenament de voluntaris de dretes, hi va haver més aviat poca activitat durant la primera setmana. Les respostes predominants de la gent de l'illa van ser de confusió, aprehensió, i una disposició per part de les autoritats de facto i la gent comuna, per igual, a esperar per veure què passés en altres llocs, expressant amb freqüència l'esperança que res greu pogués succeir a Eivissa:

> El menor rumor tenia ales i quedava reforçat per una llarga sèrie d'imaginacions. Però, de tot això, una opinió va començar a cristal·litzar i sentir-se amunt i avall del carrer i a les cases, és a dir, que la gent d'Eivissa havien de ser pacients i es veurien obligats a comportar-se conforme amb qualssevol decisions que es fessin a la Península. 'Aquí, no ens començarem a matar l'un a l'altre' vaig sentir dir una i altra vegada tant els homes com les dones (PAUL, 1937: 217).

A Sant Josep, segons un informant oral, la gent va intentar animar-se, dient de broma: "Si vénen aquí no faran falta (a)metralladores... amb uns escorretjons dominarien sa gent d'aquí!"

Al cap de la primera setmana de llei marcial, es va decretar un toc de queda a les 10:30 h, però la incidència següent il·lustra les reticències de les autoritats locals a prendre cap mesura dràstica en aquesta etapa inicial. PAUL descriu com un republicà local va vagar amunt i avall del carrer principal de Santa Eulària després del toc de queda, cridant, desafiant: "Vull que em tanqueu. Vine a agafar-me, maleïts *duros sevillanos*.[1] Vull estar tancat" (PAUL, 1937: 219-220). Aleshores, va veure dos guàrdies civils que desapareixien silenciosament per un carrer secundari per evitar la necessitat de prestar-hi atenció: ell mateix va intentar calmar l'home borratxo per acompanyar-lo després a casa.

Al final de la segona setmana, en canvi, hi va haver una sèrie de detencions –amb o sense càrrecs formals– de republicans políticament actius, que van ser empresonats al castell de Dalt Vila. Altres persones d'esquerres s'anaven amagant. La tensió creixent a l'illa va ser augmentada per l'arribada de fulls de propaganda tirats dels avions republicans, exigint que Mestres rendís la seva comanda i advertint a la gent a evacuar la ciutat capital si ell no ho volgués fer. En resposta, Mestres va organitzar batudes per buscar els republicans amagats al bosc. PAUL (1937: 255) esmenta en particular els pobles de Santa Eulària i Sant Carles com a llocs on l'autoritat de Mestres encara es qüestionava.[2] Les batudes van ser en gran mesura infructuoses. Això era probablement en part a causa del terreny boscós sense tanques i la manca predominant de suport popular per a qualsevol forma de cacera d'homes; però és interessant que PAUL, malgrat les seves fortes simpaties republicanes, suggereix, en primer lloc, que els republicans locals de la zona de Santa Eulària i Sant Carles es van poder amagar just en el moment adequat en resposta a un avís oportú d'un guàrdia civil local i, en segon lloc, que l'oficial de la Guàrdia Civil encarregat de les batudes va tenir cura a evitar trobar els

[1] Els *duros sevillanos* eren monedes falses de cinc pessetes, emprades aquí com a malnom dels guàrdies civils.

[2] Cal assenyalar en aquest context que hi havia un nombre d'explotacions agrícoles molt grans –almenys per l'illa d'Eivissa– a la zona de Santa Eulària, i també que s'hi recordava encara la mineria de plom, la qual havia estat una font d'ocupació força important a la zona entre Santa Eulària i Sant Carles.

homes amagats. Hi va haver dues tirades més de fulls de propaganda dels avions republicans. Els primers van demanar de nou que Mestres i els seus partidaris es rendissin, instant la gent a tractar-los humanament i dient que serien jutjats més tard per les autoritats adequades segons el seu grau de complicitat o culpa. Però els últims fulls van instar els soldats regulars a Eivissa a pujar i matar els oficials rebels amb l'autorització del govern: cal assenyalar, tanmateix, que això no va passar.

Els fulls de propaganda provenien d'una força expedicionària conjunta de Catalunya i València, sota el comandament del capità Bayo i formada per quatre vaixells de transport, escortats per un vaixell de guerra, dos destructors, un submarí i sis avions. La petita illa veïna de Formentera va ser presa sense resistència el 7 d'agost. Un sacerdot local i dues persones més hi van ser matats, segons MACABICH (1945: 260-61), però el tinent encarregat de la petita guarnició no va ser agredit, segons PAUL (1937). El mateix dia, els vaixells van disparar sobre el castell i la catedral de la ciutat d'Eivissa, sense provocar-hi ferits ni danys greus, en un esforç per convèncer en Mestres de la inutilitat de la resistència. Molta gent de Vila van fugir cap al camp. Llavors, el 8 d'agost, uns quatre mil milicians (PAUL, 1937; però MACABICH, 1945, 261, en diu cinc mil) van desembarcar a la zona de Santa Eulària i San Carles, i hi va haver un breu intercanvi de trets amb un petit grup de voluntaris franquistes (no hi ha constància de cap baixa en aquesta escaramussa). Els milicians van calar foc a l'església parroquial de Sant Carles, on van ser matats el sacerdot i el seu pare. No ens queda clar com o qui els van matar –n'hem sentit o trobat diverses versions incompatibles– però la seva mort va simbolitzar la fi de l'esperança d'evitar un vessament greu de sang a Eivissa: la reacció consternada a aquesta notícia en el poble veí de Santa Eulària va ser que "ara, no s'acabarà mai!" (PAUL, 1937). La milícia republicana va arribar després a Santa Eulària i va calar foc a l'església allà, matant també tres persones per complicitat en la rebel·lió.

El dia següent, el 9 d'agost, la milícia va arribar a la capital d'Eivissa, on van trobar –per la seva sorpresa– el castell buit i enarborant la bandera blanca. Malgrat el desafiament anterior envers les advertències dels fulls de

propaganda, la fortalesa havia estat abandonada per la guarnició, que segons MACABICH (1945: 261) tenia menys de cent homes, incloent-hi els voluntaris. La milícia va celebrar llavors la seva victòria fàcil, saquejant i cremant les esglésies i les cases desertes dels eivissencs més rics o oficials. Sembla que algunes altres cases van ser destruïdes equivocadament perquè tenien les portes tancades i els propietaris eren absents; però hi va haver aparentment pocs altres casos de saqueig, ja que això podia ser castigat amb la mort, i els oficials republicans eren preocupats per evitar enemistar la gent local. L'illa es va declarar part de l'Estat Lliure de Catalunya, i es van organitzar comitès locals per substituir les antigues autoritats locals.

Es van alliberar els republicans locals que havien estat empresonats per ordre d'en Mestres (PAUL, 1937). Havien estat amenaçats amb execució, però això no s'havia dut a terme. Cal destacar, per cert, que no hi ha cap menció, en la narració detallada de primera mà de PAUL, de morts violentes en les setmanes prèvies a l'arribada de la força de Bayo. És possible que algunes puguin haver ocorregut sense el seu coneixement, però això és poc probable perquè la notícia de qualsevol incidència dramàtica solia viatjar molt ràpidament arreu de l'illa. D'altra banda, PAUL descriu un incident a Santa Eulària en el qual un voluntari feixista va disparar a un republicà local, que s'havia negat a obeir-lo, però sense tocar-lo amb la bala: l'interès d'aquest incident resideix en la reacció popular de fàstic i en el fet que el republicà furiós va ser dissuadit pels seus amics de prendre represàlies. En general, sembla que tres factors principals van inhibir la manifestació de violència a Eivissa durant aquestes primeres setmanes. En primer lloc, les persones amb autoritat o bé eren de naixement local o bé s'havien assimilat una mica a la gent local durant la seva residència a Eivissa (Mestres, per exemple, era emparentat amb una família benestant de l'illa). En segon lloc, la gran majoria dels eivissencs no s'identificaven ni com a "nacionals" (franquistes) ni "republicans", i hi havia una forta antipatia popular contra la violència per motius polítics. En tercer lloc, tant les autoritats com la gent comuna assumien que les qüestions de la guerra no podien ser resoltes a la petita illa d'Eivissa i que havien d'esperar, per tant, per seguir el corrent dels esdeveniments a la

resta de l'Estat.

Aquesta situació va canviar radicalment amb l'arribada de la força de Bayo, formada per gent de fora que en alguns casos ja havien viscut episodis sagnants a la Península. Durant els primers dies després del desembarcament, nombroses persones van ser fusellades sumàriament –amb o sense un judici breu– incloent-hi (segons PAUL, 1937, i corroborat per relats orals) Mestres i els altres oficials de rang superior (a excepció del tinent de Formentera), alcaldes de dretes i altres funcionaris, reclutes armats de dreta, sacerdots i un nombre d'homes rics de negoci o terratinents. El criteri de culpa era la seva adherència coneguda o participació activa en la revolta militar, la qual cosa es va considerar com a traïció contra el govern legalment constituït de l'Estat. Cal assenyalar que aquest criteri es va aplicar d'una manera més aviat confusa en el període inicial després del desembarcament. Però molta gent de dretes van escapar de la mort, amagant-se o mitjançant la intervenció d'altra gent local, incloent-hi republicans locals, que podien fer distincions més acurades entre la riquesa o l'estatus, d'una banda, i l'abús del poder, de l'altra; una personalitat simpàtica i l'estima o manca d'estima popular importaven freqüentment més que la mera posició social o lleialtat política (diversos exemples d'allò es donen en PAUL, 1937, com també en els relats orals dels josepins el 1970-71). Després, amb la constitució dels comitès locals i la incorporació de milicians locals la situació es va calmar. Hi ha una anècdota interessant a PAUL (1937: pàssim) sobre la recriminació entre si dels membres del comitè local de Santa Eulària per la mort violent d'un jove ingenu. Fill d'un fuster local, el jove s'havia fet recluta falangista pel que sembla a causa de l'oferta d'una pistola (un símbol de prestigi per als joves eivissencs) i un uniforme. Quan els milicians de Bayo van arribar a Santa Eulària, van veure el jove i li van preguntar si era un feixista: ell va dir innocentment que sí i va ser mort sumàriament. La consternació profunda posterior dels republicans locals, que no havien estat presents per impedir-ho –argumentant que el jove era massa bambo i bonàs per ser considerat un participant polític– va impulsar pel que sembla una decisió entre els comitès locals d'ajornar tots els judicis d'aquesta mena fins que s'establís a l'illa un tribunal més competent (de fora,

presumiblement). Els detinguts restants de dretes, per tant, van ser enviats per a retenció al castell de Dalt Vila: PAUL (1937) fa una menció d'un total de 239 presoners de dretes al castell.

La nova època republicana a Eivissa va ser de massa curta durada per implantar-s'hi molts canvis sistemàtics. Segons els meus informadors orals de Sant Josep, algun gra i altres aliments confiscats de les cases més riques es van distribuir entre les persones pobres a l'Ajuntament, i s'hi va fer algun intent per socialitzar la distribució de mercaderies mitjançant *vales* (vals) en lloc de diners. Als "mijorals" (majorals) els van dir que les seves explotacions pertanyien des de llavors a ells mateixos, els treballadors de la terra, i que ja no era necessari donar la meitat de la producció a l'antic "amo" (propietari). El diari de dretes de l'illa es va transformar temporalment en un butlletí de notícies republicanes. I un informant oral de Vila (el 1970-71), el qual no tenia cap raó per simpatitzar amb els republicans –ja que el seu pare, un guàrdia civil, havia estat detingut per ells i ferit més tard en la massacre del castell que es descriu més avall–, va considerar que els milicians "eren buenos chavales: hasta hicieron unas fuentecitas", la qual cosa no deixa de ser una anècdota curiosa d'una guerra més coneguda per les seves massacres.

No obstant això, menys d'una setmana després de la seva arribada a l'illa, la major part de les forces de Bayo van abandonar Eivissa per fer un assalt a Mallorca. L'expedició va tenir una mica d'èxit inicialment però després, durant la primera setmana de setembre 1936, va ser derrotada amb moltes morts per una contraofensiva franquista duta a terme per una combinació de les forces regulars locals, una unitat de la Legió Espanyola de l'Àfrica del Nord i un esquadró de caces bombarders italianes (vegeu THOMAS, 1968: 326-27; BERNANOS, 1938: 111-12).

La derrota de l'expedició de Bayo a Mallorca va deixar de nou l'illa d'Eivissa vulnerable als franquistes. Però, el 9 de setembre, un nou tipus de força republicana va arribar a l'illa. Els esdeveniments crucials dels dies següents s'han descrit per PAUL (1937) de la següent forma:

> Dos grans vaixells de vapor van arribar a Eivissa amb quatre-cents voluntaris de la FAI (Federación Anarquista Ibérica). Aquesta organització havia decidit de prescindir de comandaments i en aquell moment no s'havia

subordinat al lideratge i l'esforç en comú dels altres grans sindicats i federacions. El FAI, doncs, amb només la més mínima deferència al Comitè Local d'Eivissa, va prendre el control de la ciutat. Els anarquistes van ser civils, mostrant, en efecte, camaraderia, però tota la població de l'illa tenia una mica de por a causa de la manca de líders responsables i l'evident falta de connexió entre els vaixells carregats de civils armats i el govern d'Espanya. Tenint en compte el fet que cada home entre els anarquistes tenia igual autoritat per comprar el que volgués i pagar-lo amb un simple rebut guixat i signat, no hi havia gaire abús del privilegi, però els comerciants i pagesos van començar a amagar-ho tot, i els habitants que tenia amics o familiars al camp van començar a evacuar la ciutat portuària.

Miquel Tur, Carles i altres membres de la Comitè Local de Santa Eulària van lamentar profundament que haguessin enviat els seus presoners a Vila. Estaven tan ansiosos, aleshores, per recuperar el control del seu destí com havien estat reticents a jutjar-los prèviament, perquè era evident que la FAI pretenia establir un tribunal per dictaminar-hi. Els homes de Barcelona sabia que la majoria dels presos havien portat armes contra el govern i que hi havia molts líders feixistes entre ells, i van considerar que el Comitè d'Eivissa els havien tractat laxament. En pocs dies, no va quedar res de la confiança prèvia en el govern popular i la bona voluntat de l'administració del Comitè Local...

Al migdia del diumenge, 13 de setembre, quatre avions van aparèixer de sobte sobre Eivissa i van deixar caure bombes sobre la multitud de dones i nens que passejaven a la vora del port. No hi va haver cap advertència, ni cap intent de destruir res d'importància militar. Van destruir un petit estanc, una bomba de gasolina prop de la riba, diverses embarcacions de pesca amarrades al moll, i un club. Dels cinquanta-cinc eivissencs matats, quaranta-dos eren dones o menors de deu anys. A la nit, just mentre la gent es dedicaven més plenament a atendre als ferits i morts, un dels més joves presos feixistes al castell va comentar als guàrdies anarquistes:

"Ara arriba el nostre torn!"

Horroritzats per l'atrocitat del bombardeig de les dones i nens, i inflamats per la insolència del feixista, els guàrdies van agafar una metralladora per matar-lo a ell i els homes al seu voltant. Van donar l'alarma i més anarquistes van acudir-hi ràpidament de la caserna. Van decidir tot seguit d'executar tots els presos aquella mateixa nit, de cinc en cinc. Però, quan els presos es van negar a sortir al pati, les metralladores es van disparar contra ells a l'interior de l'edifici, i aquells que no eren morts per les bales van ser rematats amb baionetes. Els anarquistes van marxar després a l'hospital, on van treure Abel Matutes plorant del seu llit per afusellar-lo. Els cossos d'alguns dels presoners van ser carregats en un camió i enterrats en una fossa comuna; d'altres es van quedar a la fortalesa. Els anarquistes van preparar llavors la sortida dels dos grans vaixells de passatgers, ordenant que els membres de la milícia d'Eivissa s'embarquessin amb ells. Els milicians dels pobles del camp van adonar-se del que estava passant i es van afanyar per arribar a Vila, insistint que ells no haurien de quedar-s'hi per ser massacrats. Van poder pujar a bord" (PAUL, 1937: 385-88).

Ara bé, hi ha moltes discrepàncies de detall en les diferents versions orals i escrites dels esdeveniments del 13 de setembre a Eivissa. La narració de PAUL es basa en allò que va veure a l'endemà a Vila, així com en el relat d'un supervivent del castell i altres testimonis orals i té, per tant, l'avantatge de la immediatesa. No obstant això, és important tenir en compte que –fos com fos realment– no hi ha normalment cap menció de les morts de dones i nens durant el bombardeig franquista ni en els relats orals actuals (del 1970-71) ni en les altres versions escrites consultades.[1] En canvi, la massacre dels presos de la dreta al castell és una de les primeres coses que s'esmenten en qualsevol relat oral eivissenc de la guerra: aquest esdeveniment va proporcionar definitivament una important font de "legitimació" per a les mesures draconianes preses posteriorment per les forces franquistes a l'illa.

Molts dels republicans eivissencs més importants es van escapar de l'illa, amb les seves famílies, el 13 de setembre o durant els següents dies. Una setmana més tard, el 20 de setembre de 1936, una gran força mixta de falangistes i italians (descrita, per exemple en GAY DE MONTELLÀ, 1940: 10) va desembarcar a la ciutat d'Eivissa. Segons tots els testimonis, ells van trobar la ciutat abandonada pels seus habitants desconcertats i aterrits; però van organitzar més tard una missa a l'aire lliure vora el mar, la qual va atreure un cert nombre de persones i va simbolitzar la implantació d'una nova versió de l'antic ordre. No hi va haver cap intent de resistència, i l'illa d'Eivissa va romandre en mans franquistes durant la resta de la guerra.

Malauradament, no hi ha cap constància escrita dels esdeveniments posteriors que es pugui comparar amb la narració de PAUL de la primera part de la guerra a Eivissa. Per a l'illa més gran, Mallorca, per descomptat, hi ha el testimoni de BERNANOS (1938), però fins i tot aquesta font tan sovint citada conté més aviat pocs fets entre les seves moltes pàgines de retòrica apassionada. El tema central del treball de BERNANOS és la campanya de

[1] MACABICH (1945: 261), per exemple, diu que els avions van bombardejar instal·lacions antiaèries. La mateixa font esmenta també un vol de reconeixement sobre la ciutat del dia 12 anterior, pels avions "nacionals", el qual ja havia alarmat molt les forces republicanes, que s'havien adonat de la seva derrota a Mallorca pels testimonis dels supervivents eivissencs que en tornaven (cf. PAUL, 1937: 387).

terror a Mallorca sota el govern franquista (amb especial èmfasi sobre el paper dels sacerdots, el qual ofenia el sentiment d'integritat catòlica de Bernanos). No és clar al seu llibre quan van començar les matances d'esquerrans i presumptes simpatitzants, però hi queda implícita en general que aquestes van formar part d'una campanya organitzada de terror; la qual no s'hauria provocat de cap manera, atès que Mallorca havia estat en mans franquistes des del començament de la guerra. Però un altre comentarista, Mr. Lawrence Dundas, suggereix que el terror no va començar realment a Mallorca fins després de l'atac republicà a l'illa ("Behind the Spanish Mask" ['Darrere l'antifaç espanyol'], 1943; citat a THOMAS, 1968: 219 n.). Aquest tema és molt controvertit i confús, però és un fet bastant clar que a Eivissa, almenys, les matances franquistes van començar només després de la reocupació de l'illa el 20 de setembre 1936: allò que podria haver passat a l'illa si l'expedició de Bayo hagués anat directament a Mallorca sense fer escala a Eivissa continua sent un objecte de conjectura.

BERNANOS (1938: 126–) distingeix diverses fases en l'evolució de les execucions franquistes a Mallorca. Al principi, diu, hi va haver una fase preliminar d'assassinats sumaris sobre el terreny, sovint amb implicacions de rancúnia o venjança personals. Però les matances van adquirir una qualitat més sistemàtica quan els líders de la Falange de Mallorca van cedir el comandament al feixista italià extravagant i extrem, l'autodenominat "Comte Rossi". Inicialment, petits grups armats van detenir els homes fitxats durant la nit a ca seva, per portar-los suposadament a la presó, afusellant-los en realitat en o a prop de l'entrada d'un cementiri. Això va durar uns quatre mesos a Mallorca, fins al desembre de 1936. Després va arribar el torn de les persones detingudes a les presons i els camps de concentració, contra les quals no hi havia sovint proves suficients per a judici sota la llei marcial. Els presoners van ser "alliberats" en grupets segons els seus llocs d'origen, per ser afusellats en el camí de casa. En la fase final, les autoritats, preocupant-se pel malestar creixent sobre aquestes matances tant entre el públic com en la Falange mallorquina, van començar a utilitzar mètodes una mica menys transparents, fent tots els tràmits formals d'alliberament dels presoners,

abans d'agafar-los més tard enfora de la presó per ser matats de la mateixa manera.

Dels relats orals (del 1970-71) és evident que van passar unes coses bastant similars a Eivissa durant la tardor i hivern de 1936. És gairebé impossible imposar-hi un ordre cronològic del tipus descrit per BERNANOS, basant-se en els relats orals recollits més de trenta anys després d'uns esdeveniments que van ocórrer majoritàriament en només uns quants mesos. Però les històries es divideixen clarament en dos tipus distints: en primer lloc, hi ha històries de les greuges o rancúnies personals que van ser resoltes in situ i, en segon lloc, hi ha històries sobre les persones que van ser "denunciades", sovint anònimament, i que es van portar després a ser afusellades "en es portal des cementiri", un detall que es repeteix en nombrosos testimonis, però només en relació amb les execucions franquistes. L'ús freqüent del terme "netejar" en relació amb les execucions franquistes indica també la naturalesa més aviat sistemàtica de moltes de les matances a Eivissa, igual que a Mallorca.

La pregunta molt freqüent del nombre exacte de les persones que van morir en mans de cada banda és de resposta difícil a Eivissa, igual que a altres parts de l'Estat, a causa de la falsificació tan freqüent dels registres (hi havia una pràctica habitual d'entrar les morts violentes sota altres causes) i la manca d'informació publicada a l'Estat espanyol per mor de la censura oficial, sobretot pel que fa a les execucions franquistes. Els relats orals no són gaire útils en aquest sentit: les estimacions (el 1970-71) del nombre de morts en la massacre del castell, per exemple, variaven entre menys de cent persones a més de mil tres centes. D'altra banda, les narracions escrites que existeixen de moment no són gaire millors, a causa de la naturalesa incompleta i sovint impressionista de la informació testimonial que contenen i la tendència comuna a un biaix extrem per motius partidistes. Segons la meva estimació basada en tota la informació disponible, tanmateix, el nombre de morts a l'illa a mans dels republicans, abans del 13 de setembre de 1936, és probablement menys d'un centenar: però el nombre exacte és encara una qüestió de conjectura. L'estimació més baixa, i probablement la més acurada, del nombre de morts el dia 13 en el castell és, curiosament, la del sacerdot dretà

MACABICH (1945: 261), que afirma que hi van morir 93 presoners, incloent-hi 18 sacerdots. (El total hauria estat més alt però 50 presoners, com a mínim, van escapar-ne forçant una finestra i saltant de les muralles sobre monticles d'escombraries i terra que van ajudar a minvar l'impacte, encara que alguns d'ells van sostenir ferides o ossos romputs.) Ara bé, és encara més difícil estimar el nombre de persones esquerranes mortes a mans dels franquistes a Eivissa. BERNANOS suggereix que unes tres mil d'aquestes morts es van produir a Mallorca en el període fins al març de 1937, una mitjana d'unes quinze execucions cada dia durant uns set mesos. Un informant eivissenc oral fiable (cosí d'un dels botxins franquistes) em va dir que tres o quatre persones havien estat matades cada dia al cementiri, però no tenia clar quant de temps va durar això.[1] En una postdata al seu llibre, PAUL (1937: 397-8) cita un informe de l'Associated Press, segons el qual quatre-cents republicans van ser arreplegats i massacrats amb metralladores a Eivissa poc després que les tropes franquistes havien desembarcat allà; però aquesta informació no ens sembla gaire plausible, a causa de l'absència de cap altre testimoni escrit o oral que ho confirmi. Els mateixos noms de víctimes es repetien amb freqüència en els relats orals dels josepins, a més, la qual cosa suggereix que –almenys pel que fa a Sant Josep– el nombre total de morts no va ser gaire gran en termes absoluts. D'altra banda, alguns detinguts van ser alliberats més tard: un ex-milicià esquerrà em va contar, per exemple, que l'havien detingut per mor d'una nota anònima i que ell havia romàs a la presó per un any i mig, abans de ser alliberat. En el moment de la seva denúncia, curiosament, ell feia servici com un recluta franquista, cosa que va ajudar el seu cas. A més, va ser capaç de trobar testimonis per dir que ell havia salvat la vida de dos homes de dretes amagats al bosc, enviant-los un avís abans que la batuda republicana en què ell participava trobés l'amagatall. En general, doncs, el testimoni dels relats orals a Eivissa (el 1970-71) suggereix que les execucions franquistes van

[1] N. del t. Segons les investigacions més recents, sembla que aquesta fase de matances sumàries pels nacionals va acabar en abril de 1937 (coincidint aproximadament amb el seu acabament a Mallorca) donant lloc després a altres formes de repressió a Eivissa, més burocràtiques però menys severes, com la presó, sancions econòmiques i la depuració dels funcionaris.

afectar principalment la minoria d'esquerrans eivissencs que havien participat activament en la política i que havien col·laborat amb les forces republicanes visitants. Això indica també que, probablement, el nombre total que van morir durant les matances franquistes no hauria estat més que pocs centenars, o sigui una xifra més o menys equiparable a la xifra de morts anteriors de dretans. Però aquestes són simplement conjectures informades, amb un ampli marge d'error en vista de la manca de testimonis més fiables.[1]

Ara bé, siguin quins siguin els nombres correctes, no hi ha cap dubte del fort impacte d'aquestes morts violentes sobre les opinions i comportament polític posterior dels eivissencs. Amb el temps, alguns simpatitzants republicans anaven sortint a poc a poc dels seus amagatalls i molts d'ells van escapar la detenció o execució d'aquesta manera, però aquests "pàl·lids" (per la seva falta d'exposició al sol) no podien circular lliurement sense por durant bastant anys. Als mesos finals de la guerra, el 1939, el següent anunci en negreta en el diari de l'illa havia servit com un recordatori ominós:

> El que con palabras o con actos, por leves que parezcan, dificulte o mine la unión de todos los españoles, está vendido al enemigo y merece la pena infamante reservada al espía y al traidor (DIARIO DE IBIZA: 27 gener, 1939, p. 3.).

I, fins i tot el 1970-71, l'ex-milicià esmentat anteriorment era encara conegut localment com un dels "fitxats" (és a dir, una persona registrada com a d'esquerres).

Els esdeveniments a Eivissa durant la resta de la guerra van ser insignificants quan es comparen amb els de la tardor i hivern de 1936. Igual que Mallorca, Eivissa va servir com una base convenient dels militars franquistes, i hi havia guarnicions de tropes espanyoles i marroquines. Els avions de les bases de les illes es van utilitzar per assetjar la flota republicana

[1] N. del t. Per descomptat, la feina de diversos investigadors durant les dècades recents ha concretat molt més detalls dels esdeveniments i de les matances de la guerra i postguerra a Eivissa, sobretot pel que fa a les matances d'esquerrans, encara que la resistència de la dreta espanyola i el pacte de silenci de la "Transició" continuen dificultant, fins a un cert punt, aquest tasca. En general, però, sembla que la majoria de "les estimacions informades" d'aquest apèndix no donen una impressió massa incorrecta i, per tant, no hem modificat l'argument del text original, pensant que queda més interessant potser com una visió els primers anys setanta d'un sociòleg anglès de la Guerra Civil Espanyola i postguerra a Eivissa.

a la Mediterrània occidental (GAY DE MONTELLÀ, 1940: 111-12). Les forces franquistes van reclutar homes eivissencs: presumiblement en van morir alguns en els combats en altres llocs, però és curiós que cap dels meus informadors orals no va esmentar aquestes morts, i no tinc cap informació a mà sobre això. També hi va haver alguns bombardejos republicans, dirigits principalment a la ciutat. En un d'aquests atacs, el 19 maig de 1937, el cuirassat Deutschland fou bombardejat a àncora en el port, provocant 24 morts, mentre les bombes llançades sobre la ciutat hi van matar nou persones (MACABICH, 1945: 261). Hi ha alguns detalls del pànic popular a causa dels primers bombardejos a FAJARNÉS CARDONA (1958: 167-9), però cal repetir que aquests esdeveniments van deixar poca impressió en el record popular de la guerra en comparació de les execucions polítics per ambdues parts.

Com era d'esperar, la Guerra Civil Espanyola va tenir un fort impacte socioeconòmic a Eivissa, com a la resta de l'Estat espanyol, i els seus efectes no es poden apreciar sense almenys una breu referència al rerefons social i polític de la guerra. En termes amplis, la guerra va ser un conflicte de classe, el resultat de la reacció d'una amalgama inicialment incòmoda de les forces de dreta contra les innovacions ràpides dels governs d'esquerres de la Segona República, durant la primera meitat de la dècada de 1930. D'una banda, hi havia els grans terratinents, l'església, els oficials militars i la majoria de la classe mitjana o alta. De l'altra banda, hi havia els pagesos jornalers i treballadors de fàbrica, amb el suport dels intel·lectuals, artesans i alguns petits empresaris. No obstant això, les intervencions oposades d'Alemanya / Itàlia i Rússia van estimular respectivament el creixement –i la transformació subsegüent– del partit falangista i el comunista, la qual cosa va complicar la situació. I, a Catalunya, la qüestió d'autonomia la va complicar encara més: la concessió d'un cert grau d'autonomia hi va estimular una fidelitat transversal al govern republicà malgrat les altres lleialtats, especialment el catolicisme fort d'algunes parts de Catalunya (vegeu, per exemple, BRENAN, 1960).

Cal assenyalar que la guerra va seguir un rumb diferent a cada una de les principals illes de l'arxipèlag balear. A Menorca, l'intent de rebel·lió a l'inici de la guerra per part del comandant militar, el general Bosch, havia estat

aixafat ràpidament per les forces combinades del Front Popular i dels sotsoficials i tropa de la seva pròpia guarnició: el general i onze altres oficials van ser afusellats posteriorment sense judici (THOMAS, 1968: p. 205, 215). Menorca va romandre en mans republicans fins a la capitulació de Catalunya al final de la guerra. A l'illa més gran, Mallorca, en canvi, les tropes van seguir les ordres del general Goded, de manera que l'illa es va col·locar sense resistència en mans franquistes i va romandre així durant la resta de la guerra; amb l'excepció d'una petita àrea al voltant de Porto Cristo, que va ser ocupada breument per la força expedicionària republicana el 1936 (vegeu THOMAS, 1968: 326). A Eivissa, com hem vist, l'èxit inicial de la revolta va ser invertit sense gaire dificultat a mans de la força expedicionària republicà, però l'illa va ser represa pels franquistes, sense resistència, quan les forces republicanes externes ja s'havien retirat.

Segons tots els testimonis, és evident que la petita minoria activa d'eivissencs es van dividir principalment d'una manera bastant previsible i conforme amb les classes socials. Els partidaris locals dels franquistes incloïen els propietaris de terres, empresaris, sacerdots, oficials jubilats (o acomiadats per les reformes republicanes) de l'exèrcit, i oficials actius de la guàrdia civil i la petita guarnició militar. Els republicans actius incloïen alguna gent humil i artesans, juntament amb alguns professors i altres intel·lectuals. Però cal emfatitzar que la gran majoria dels eivissencs no van tenir cap paper actiu en els esdeveniments de la guerra a l'illa. Els relats orals d'altres parts de l'illa corroboren fortament el següent resum de les actituds polítiques a Santa Eulària:

> Mitja dotzena de comunistes, mitja dotzena de feixistes, tres mil homes i dones de Santa Eulària que volien que els extremistes i traïdors els deixessin en pau... (PAUL, 1937: 200).

Els pagesos i petits propietaris de terra, els quals constituïen el gruix de la població de l'illa, conservaven una desconfiança ancestral de tots "es governants" i polítics; i tenien, en conseqüència, poc entusiasme per cap dels dos costats, especialment quan les activitats polítiques interrompien el ritme

normal de les tasques agrícoles.[1] Alguns majorals van trobar atractiva la proposta republicana que des d'aleshores la terra que treballaven fos seva, però sembla que d'altres van tenir dificultat en acceptar aquest incompliment dels valors tradicionals de propietat, malgrat el seu interès personal en fer-ho. Als camperols en general, els vals republicans no els van agradar gaire, i van desaprovar igualment la tendència dels franquistes a "requisar" (una paraula nova en el vocabulari local) les coses, com ara els aliments i joies, per donar suport a la seva lluita: per tant, la gent tendia a amagar-ho tot de manera imparcial, sempre que fos possible.

Les dones eivissenques eren majoritàriament molt més conservadores que els seus homòlegs masculins, i van ser molt pertorbades per la crema de les esglésies i el sacrilegi dels republicans; però sembla que van tenir –en general– un paper gairebé totalment passiu, eximint-se, per tant, de les execucions i altres sancions imposades pels dos costats.[2]

El tret dominant de la guerra a Eivissa, doncs, va ser el paper majoritàriament passiu dels eivissencs, atrapats en una cadena d'esdeveniments que no s'hauria originat mai a l'illa sense la intervenció de les forces i les influències d'altres parts de l'Estat espanyol; on la divisió de la terra era menys equilibrada, on els treballadors agrícoles sense terra i els obrers industrials eren més nombrosos, i on els temes polítics (com ara l'autonomia catalana) tenien més rellevància al ulls del poble. No hi va haver

[1] Cf. el comentari següent sobre les actituds polítiques a Mallorca en el moment de la guerra civil: "la població de Mallorca s'ha caracteritzat sempre per la seva indiferència absoluta a la política. En els dies dels carlistes i els cristians. Georges Sand ens explica com es van rebre amb despreocupació igual els refugiats de banda i banda. L'aixecament de Catalunya el 1934, per proper que era, no va tenir-hi cap ressò. Segons el cap de la Falange, no podries haver trobat ni un centenar de comunistes en tota l'illa. D'on podria haver-los tret el partit? És un país de petits horts, olives, taronges i ametlles, sense indústria, sense fàbriques" (BERNANOS, 1938a: 86).

[2] BERNANOS (1938) esmenta l'execució d'algunes dones a Mallorca pels nacionals: no ens hem assabentat de res similar a Eivissa, tanmateix. [N. del t. Aquesta falta d'informació sobre les dones eivissenques que van tenir un paper actiu en la guerra ha estat rectificada recentment pels historiadors locals. Les calceteres de la fàbrica de Can Ventosa destacaven entre les dones polititzades i compromeses amb el sindicalisme. Dues dones van ser executades el 2 d'octubre de 1936 pels "nacionals", d'altres van estar empresonades, i bona part d'elles van patir algun grau de marginació social per ser considerades "roges". Vegeu, per exemple, "Les dones i la Guerra Civil" de Francisca Riera Escandell, a Fòrum per la memòria d'Eivissa i Formentera. Memòria contra l'oblit. (2015: 109-120).]

cap revolta popular a Eivissa en suport d'un dels dos costats.[1] Aquesta passivitat s'estenia als sotsoficials i rangs inferiors dels soldats estacionats a Eivissa: no van respondre a la demanda republicana que s'aixequessin contra els seus superiors, encara que més tard estaven majoritàriament disposats a acompanyar l'expedició de Bayo a Mallorca (PAUL, 1937).

Ara bé, els esdeveniments sagnants del 1936 van fer una impressió duradora entre els eivissencs, creant-hi hostilitats entre diferents famílies d'una magnitud sense precedents. Cap al final de la seva narració de l'episodi republicà, per exemple, PAUL (1937) menciona que es va adonar de sobte de les baralles existents entre famílies que havien conviscut anteriorment, només donant a la política "una importància de sisè o setè rang". El 1970-71, més de trenta anys més tard, els records de les denúncies i assassinats perduraven, malgrat el consens comú oficial que ja era hora que la Guerra Civil s'oblidés. Hi va haver una baralla entre dos homes en un bar, per exemple, durant el meu treball de camp. La discussió va començar amb una discrepància sobre un negoci que compartien com a socis. En la seva ira, l'home més jove va recordar de sobte un greuge de la Guerra Civil: va dir que l'altre home s'havia burlat d'ell en una ocasió sobre el seu pare republicà, preguntant-li si no l'haguessin afusellat encara. L'home més vell, un destacat falangista, va negar tenir cap record de l'incident; però els dos van arribar a les mans, encara que els espectadors els separaren abans que hi hagués cap lesió.

D'altra banda, per descomptat, l'illa ha compartit amb la resta de l'Estat espanyol les conseqüències polítiques bàsiques de la guerra. La victòria de l'aliança incòmoda de les forces de dreta ha produït un règim de característiques distintives, el qual ha estat descrit diversament com "orgànicament democràtica", "de dretes, però pluralista", "autoritària", "feixista", "una dictadura", i així successivament. Hi ha una anàlisi detallada d'aquests i altres intents a definir el caràcter sociològic essencial de l'actual

[1] Cal mencionar aquí que en la seva coneguda obra sobre la Guerra Civil Espanyola, THOMAS (1968: 326) fa una referència de passada al desembarcament republicà a Eivissa, dient: "els treballadors es van aixecar contra els cinquanta homes de la guarnició i l'illa va tornar al control republicà". Dels detalls que es donen en aquest apèndix, ha de ser clar que aquesta afirmació dóna una impressió força incorrecta dels esdeveniments inicials de la guerra a Eivissa.

règim espanyol a SEVILLA-GUZMAN i GINER (1975): ells mateixos opten per l'etiqueta "absolutisme despòtic i dominació de classe".[1] Sense entrar aquí en les ramificacions d'aquesta discussió, cal assenyalar que la llarga pervivència de l'actual règim no és el resultat només d'una combinació de la repressió de l'oposició efectiva i la manipulació oportunista dels grups de dreta pel general Franco i els seus companys escollits. Reflecteix també la interdependència entre l'elit política central i les altres elits espanyols: militar, comercial, terratinent, burocràtica i religiosa.[2] Pel que fa a qualsevol objectiu ostensible, en conseqüència, la legislació i les polítiques del règim han hagut de considerar i afavorir primàriament els interessos de les classes altes i elits oligàrquiques.

Un corol·lari ha estat l'accentuada concentració de poder i riquesa en mans d'un percentatge molt petit de la població de l'Estat espanyol (cf. GINER, 1971: 150), incloent-hi les famílies de classe alta d'abans de la Guerra Civil, juntament amb una proporció de nouvinguts, especialment de militars i membres de les organitzacions de dretes com la Falange Espanyola.[3] Des de la Guerra Civil, hi ha hagut algunes modificacions en l'estructura de les classes altes, principalment amb relació als canvis oportuns de la política central i les lluites entre faccions, causant el debilitament parcial d'algunes organitzacions, com ara la Falange, i

---

[1] La discussió detallada de contribucions recents a l'anàlisi sociològica del règim de Franco es troba fora de l'àmbit de referència d'aquesta tesi, però el lector interessat en el tema pot trobar més referències en les notes de l'article citat. Altres escrits del coautor, Giner, hi són també pertinents, especialment GINER (1968) i els seus articles posteriors que han modificat i ampliat aquest assaig, com GINER (1971), GINER (1972) i GINER (1972a).

[2] Postdata (1976). La mort recent del general Franco ha deixat molt problemàtica la continuada supervivència del règim, especialment si es té en compte l'exemple revolucionari de la veïna Portugal. Des de la seva mort, hi ha hagut una creixent onada de vagues i manifestacions a l'Estat espanyol per una varietat de grups dissidents i organitzacions, que havien esperat durant molt de temps per aquest moment simbòlic. Les conseqüències immediates han inclòs contra-manifestacions de dretes i la intensificació de tàctiques repressives familiars com ara les mobilitzacions militars de vaguistes i una onada de detencions polítiques. El successor escollit, el rei Juan Carlos, que manca el carisma victoriós del "portador de la pau" tant hàbilment manipulada pel general Franco, té la tasca ben difícil d'intentar conciliar les promeses de reformes democràtiques amplies –per pal·liar el descontent dels grups dissidents– amb els requisits de les elits oligàrquiques.

[3] Això inclou, per descomptat, el general Franco mateix: vegeu, per exemple, MARCOS SANTIBÁÑEZ (1966). Sobre la concentració de la riquesa i el control de capital, vegeu també EQUIPO DE JOVENES ECONOMISTAS (1966).

l'adquisició de nova rellevància per altres, per exemple l'Opus Dei. Altres grups de classe superior han crescut també en nombre i influència, per exemple els "tecnòcrates" o "desenrotllistes" en l'estructura burocràtica, i els membres més destacats de la classe emprenedora, "l'empresariat". No obstant això, malgrat la importància de la mobilitat ascendent i descendent dins les classes espanyoles contemporànies i els canvis en l'equilibri de poder i influència entre les diferents faccions i grups d'interès, els canvis en la política estatal han estat més estratègics que fonamentals, i no han afectat, per tant, el domini en general de les classes altes ni l'alt grau de concentració del poder polític definitiu. Aquests trets essencials del règim es reflecteixen també en anomalies de l'estructura econòmica de l'Estat espanyol, la qual no es conforma amb algunes tendències modernes dels altres països europeus occidentals: per exemple, hi ha una manca d'estatització, i els bancs privats mixtes, ja tan forts abans de la Guerra Civil, han assolit després una posició encara millor.[1]

La cara inversa d'aquesta concentració de poder i riquesa en mans de pocs és el buit polític i la manca del poder de negociació econòmica al nivell popular. Per començar, hi ha l'absència a tots els nivells de la gent d'esquerres, incloent-hi una part notable dels intel·lectuals espanyols, després del seu exili al final de la guerra o repressió posterior. Per a aquelles persones que romanien a l'Estat espanyol no hi havia cap alternativa a l'aparent conformisme, o l'abstenció curosa de qualsevol manifestació pública de dissidència, en vista de la campanya sostinguda de terror. Per descomptat, el fatalisme popular i l'aparent apatia política –que deriven d'una falta d'oportunitat genuïna per a la participació política– no són cap novetat històrica. Però el resultat de la Guerra Civil Espanyola va produir de sobte una tornada en darrere de les tendències cap a una major participació popular durant la Segona República. L'elaboració del sistema de partit únic basat en el "Moviment Nacional" va ajudar a evitar el ressorgiment d'un autèntic pluralisme polític (deixant a banda les organitzacions clandestines)

[1] Vegeu, per exemple, TAMAMES (1971: 663–).

excepte entre les faccions de dretes o d'adhesió almenys al Moviment.[1] En l'àmbit econòmic, el règim va instituir "sindicats verticals": doncs bé, igual que de vegades el Moviment Nacional ha estat etiquetat "un partit anti-partit", l'estructura sindical vertical podria ser anomenat "un sindicat anti-sindicat", reforçat amb la proscripció de vagues i amb tècniques com ara la mobilització militar de vaguistes (posant-los, per tant, sota la llei marcial). L'existència persistent de les Comissions Obreres il·legals i de les vagues no infreqüents de caràcter organitzat demostra el fracàs parcial d'aquestes mesures franquistes, però van aconseguir com a mínim reduir en gran mesura les possibilitats de negociació dels treballadors espanyols després de la Guerra Civil.

Ara bé, ni les manifestacions de vaguistes o estudiants, ni les càrregues de la policia armada d'antiavalots, ni els atemptats, ni tiroteigs terroristes no ocorren actualment (1970-71) a l'illa d'Eivissa: tots els aspectes repressius del règim franquista són corresponentment menys aparents allí que en molts altres indrets de l'Estat espanyol. No obstant això, les implicacions distintives del règim que va sorgir de la Guerra Civil són fàcilment detectables a l'illa. La lleialtat al règim, almenys en públic, és una condició *sine qua non* de la participació en la vida oficial i –a causa dels enllaços íntims del sistema informal patró-client– això afecta també en certa mesura l'èxit en la vida comercial. Nombroses persones importants de l'elit eivissenca van ser matades el 1936, però els supervivents de la dreta i els familiars dels morts es van trobar en una situació de major poder econòmic i privilegi després de la guerra, en comú amb els seus homòlegs en altres parts de l'Estat. La llibertat d'expressió va desaparèixer durant la guerra i mai no s'ha restaurat plenament, com demostra cada dia la presentació dretana de l'únic diari de l'illa. Fins i tot l'assistència a missa té una dimensió política residual:

[1] Per diversos motius mencionats anteriorment, alguns comentaristes sobre la política espanyola contemporània prefereixen evitar completament l'ús del terme "partit" en aquest context. Cf. el següent comentari de LINZ (1970: 131): "Espanya –depenent de la definició del sistema de partit únic– pot descriure's com un sistema de partit únic o sense partits". Per a una anàlisi interessant de l'evolució del sistema de partits de l'Estat espanyol, sobretot durant el període de la Guerra Civil, vegeu també LINZ (1967).

l'absència persistent, almenys entre la gent gran, és associada encara –"de broma"– amb ser "roig" o "comunista". En general, ara, les opinions crítiques són permissibles, però només pel que fa a detalls tècnics, i mai no en qüestions constitucionals fonamentals.

Tot això, doncs, ha format el rerefons polític contemporani de l'època turística a Eivissa. La Guerra Civil Espanyola i el resultant règim polític han afectat de diverses maneres tant el desenvolupament com l'impacte del turisme a l'illa. La Guerra Civil (seguida per la Segona Guerra Mundial) va interrompre bruscament la posada en marxa prèvia del turisme a totes les Illes Balears (sobretot a Mallorca), la qual no es va recomençar fins a la dècada del 1950. No obstant això, les polítiques econòmiques del règim durant les últimes dues dècades (després de l'abandonament de la política autàrquica de la postguerra) han ajudat a estimular el creixement del turisme, mitjançant els tipus de canvi de divises favorables, recursos laborals mòbils i barats, i preus controlats. La influència de l'estructura política sobre els efectes del turisme, limitant-los o modificant-los, es pot veure també en aquesta tesi, potser més clarament en les seccions que tracten de l'administració i l'estratificació, on queda evident que les pressions turístiques per al canvi –per exemple, en l'estructura provincial de les illes– han tingut només un efecte parcial o conseqüències modificades.

A l'altra cara de la moneda, tot i el punt de vista reaccionari dels vencedors, cal assenyalar que la Guerra Civil Espanyola –com totes les guerres, potser– ha constituït al mateix temps un estímul important per al canvi social, per mor de la concomitant interrupció violenta de la vida quotidiana i les actituds tradicionals, incloent-hi a Eivissa. Per exemple, la guerra va permetre que les autoritats prenguessin una posició més ferma que fins aleshores en la supressió de les tradicions populars que detestaven, com ara el Carnaval. Les formes tradicionals de cooperació es van veure afectats també per l'impacte desintegrador a nivell local. Fins i tot l'estil tradicional de vestir-se va ser afectat: les dones de pagès ja no gosaven lluir les joies tradicionals a l'església els dies de festa, perquè en teoria les havien hagut de donar a les autoritats per ajudar a l'esforç bèl·lic franquista. L'èmfasi del

règim en la unitat social i lingüística –o sigui en la construcció de la "nació espanyola"– ha contribuït també, sens dubte, a canvis importants a Eivissa, on l'independentisme català té només un atractiu limitat per mor del factor més rellevant de la insularitat. Tenint en compte també l'impacte directe sobre l'illa de la "misèria" econòmica de la post-guerra, podríem dir que la Guerra Civil i les seves conseqüències han devaluat, debilitat, o bé "flexibilitzat" l'ordre social tradicional, amb el resultat que els eivissencs actuals són més receptius a la influència modernitzadora del turisme, el tema central d'aquesta tesi. Finalment, cal assenyalar que el règim ha fet intents freqüents, des de la dècada de 1960 en particular, per conciliar-se amb les pressions per a la modernització de l'Estat espanyol (a les quals el turisme ha contribuït importantment, sens dubte), com testimonien les polítiques econòmiques de *desarrollismo* ('desenrotllisme' o 'desenvolupisme') i les seves mesures provisionals de liberalització en assumptes de la religió, la premsa i fins i tot la política. No obstant això, tots aquests intents de "modernització des de dalt" han estat compromesos per la interdependència del règim amb les classes altes tradicionals i el seu compromís de mantenir en la mesura del possible les relacions neotradicionals de classe, estatus, poder i privilegis que van ser el resultat de la Guerra Civil Espanyola.

A P È N D I X IX
L'ACUMULACIÓ DE CAPITAL A EIVISSA

Un lector ha fet la següent pregunta crítica sobre el capítol 6, més amunt:

> Qui acumula el capital? És la gent de la Península, els estrangers o els bancs? Caldria explicar això més clarament.

Per començar, no és sorprenent que les respostes a aquesta pregunta no figurin gaire clarament en el capítol 6, vista que els seus propòsits són diferents i de caràcter més general. El tema principal del capítol és la transformació àmplia de l'economia eivissenca dominada per l'agricultura de subsistència en un nou tipus d'economia, en què el turisme internacional és la major font d'ingressos de l'illa. El creixement del turisme s'examina en el context de l'evolució prèvia de comerç i indústria a l'illa. Es troba que antigament el creixement del comerç i la indústria havia estat restringit per diverses circumstàncies, incloent-hi les mateixes circumstàncies –la insularitat i situació en la Mediterrània occidental, el medi ambient, etcètera– que han estimulat el creixement del turisme de masses a l'illa en els darrers anys. Al mateix temps, és evident que el turisme ha facilitat la realització més plena de les incipients tendències prèvies cap a l'aparició del capitalisme a Eivissa. Fins i tot ara, no obstant això, les estadístiques del capítol 6 (sobre el nombre i mida de les empreses en el sector secundari) i del capítol 10 (sobre la titularitat de les empreses dels sectors secundari i terciari) serveixen per indicar-nos el predomini continuat a l'illa d'una forma de "capitalisme clàssic" (vegeu la definició a l'apartat 6.5, més amunt); amb la presència d'un nombre alt de petites empreses que tenen relativament pocs treballadors, que són freqüentment membres o relacions de la família propietària del negoci. Per descomptat, el desenvolupament del turisme internacional ha provocat –sobretot des del començament dels vols charter– la creació d'algunes empreses molt grans de viatges, però aquestes són principalment implicades en l'organització i el transport dels

turistes d'anada i volta al seu lloc d'origen: del moment de la seva arribada a les regions amfitriones com Eivissa, la presència dels turistes proporciona allí mateix moltes oportunitats noves d'explotació per part d'empreses tant grans com petites. Al capítol 10, es distingeixen diverses etapes de l'evolució del turisme a Eivissa i es constata que l'explotació turística inicial va ser majoritàriament per part d'individus o empreses locals, però que al principi de la dècada de 1970 el paper de les empreses de fora o estrangeres va començar a tenir-hi més importància, perquè el creixement de turisme tendia a superar els recursos empresarials i les fonts de capital locals. El primer comentari que cal fer sobre les preguntes citades, doncs, és que contenen una el·lipsi sorprenent: no hi ha cap menció dels eivissencs autòctons, que han estat, sens dubte, els protagonistes centrals en el desenvolupament del capitalisme a Eivissa i, igualment, en l'acumulació allí de capital durant l'època turística.

No obstant això, potser les preguntes s'haurien d'interpretar d'una manera una mica diferent, és a dir en termes de la concentració –o acumulació diferencial– de capital. En l'època tradicional, com hem vist, les oportunitats que tenien els individus o famílies particulars per acumular capital van ser limitades per factors com la seva dependència de la propietat de terra i la manca en general d'una tendència latifundista a Eivissa, així com per la participació comuna en l'única indústria gran de l'illa, la producció de sal. L'Estat va prendre la indústria de sal "per dret de conquesta" a principis del segle XVIII: més tard, a l'últim quart del segle XIX, la seva venda a una empresa privada basada en Mallorca va constituir la primera intrusió directe d'importància a Eivissa d'interessos capitalistes externs. La majoria d'altres intents a organitzar la producció a gran escala durant l'època intermèdia no van perdurar. Pel que fa als intents esmentats al capítol 6, la fabricació a gran escala al segle XIX de mitges a Eivissa va ser iniciada (segons NAVARRO, 1901: 86-88) per un emprenedor foraster –establert a l'illa– que va començar amb poc capital per arribar després a ser "un dels capitalistes principals d'Eivissa". Cal dir, tanmateix, que els empresaris autòctons no van tardar gaire a imitar

el seu exemple. Un altre foraster, D. Federico Lavilla, va participar també al segle XIX en una indústria important de gran escala a Eivissa –la febre de la mineria de plom–, però ell tenia com a socis dos empresaris autòctons, D. Juan Calbet i D. Bartolomé V. Ramón. I tant empresaris eivissencs com mallorquins van participar en altres empreses de mineria a Eivissa, fins que les inundacions persistents i els preus minvants del plom van posar fi al boom (vegeu CASTELLÓ GUASCH, 1962: 36-37 i NAVARRO, 1901: 88-89).

Tenint en compte la naturalesa de petita escala de les altres activitats productives a Eivissa en el passat, hi havia poques altres oportunitats per a la concentració de capital en la forma de mitjans de producció. La riquesa de la incipient classe comercial, per tant, derivava en gran mesura del transport marítim i actuaven com a intermediaris en l'exportació (principalment agrícola) i la importació (d'altres articles) a l'illa. Diverses famílies empresarials van participar directament o indirectament en aquest comerç, però NAVARRO i altres autors posteriors destaquen la importància en aquest context dels bancs mixtes privats locals (vegeu, per exemple, la citació de NAVARRO a l'apartat 6.1).[1] Fins recentment, hi va haver només tres bancs en operació a Eivissa: un que pertanyia a la família Matutes d'Eivissa; un altre que era sucursal de la Banca March de Mallorca; i un tercer, Crédito Balear, sobre el qual tinc poca informació a mà. El paper dominant dels dos primers bancs mencionats, abans de la Guerra Civil, va ser destacat (i possiblement exagerat una mica) per PAUL (1937: 192-93) com al tema "més urgent" per als republicans locals, els quals en les paraules de PAUL volien "alliberar el comerç d'Eivissa dels seus dos senyors feudals, Matutes i l'infame Juan March". La Guerra Civil Espanyola va interrompre greument el comerç eivissenc, i l'economia de l'illa no es va

[1] Cal assenyalar que l'estructura i el paper dels bancs espanyols són bastant diferents dels bancs moderns a la majoria dels altres països europeus occidentals. Hi ha, a més, algunes diferències entre parts de l'Estat espanyol, sobretot en el cas de Catalunya: vegeu, per exemple, TAMAMES (1971: 663–).

recuperar fins a la dècada del 1950. El cap de la família Matutes va morir en la guerra, però els seus fills van continuar la tradició empresarial de la família i, sens dubte, el suport de tant els banquers eivissencs com els de Mallorca a la causa franquista va beneficiar-los molt després de la guerra. En els darrers anys, alguns altres bancs han obert sucursals a la ciutat d'Eivissa, però els bancs locals establerts han tingut un paper més important en els desenvolupaments turístics fins ara (1970-71), i seria interessant (encara que no fàcil) investigar el grau de concentració del capital a Eivissa en les mans o el control de la família Matutes, la família mallorquina March i potser algunes altres prominents famílies locals. La família March, de fet, va ser inclosa en una enquesta el 1966 sobre un centenar de les famílies espanyoles més riques (vegeu EQUIPO DE JÓVENES ECONOMISTAS, 1966), la qual indica que els tres membres mascles actius de la família March ocupaven quinze càrrecs dels consells d'administració d'un total de deu "societats anònimes" diferents en una varietat d'activitats empresarials. La família Matutes també tenen una àmplia varietat de béns financers a part dels seus bancs, incloent-hi participacions importants en empreses de desenvolupament, terra, hotels, i oci, a més del transport marítim de passatgers i mercaderies. El 1970-71, en el moment del nostre treball de camp, per exemple, la vox populi asseverava que la família Matutes posseïa aproximadament una desena part de tota la riquesa de l'illa: una dada ben interessant, encara que no es pot considerar gaire rigorosa. La importància econòmica de la família Matutes i altres famílies riques es veu reforçada per la seva participació en el govern local: el 1970-71, per exemple, D. Abel Matutes Juan, un membre jove de la família Matutes, era l'alcalde de la ciutat d'Eivissa.

A més dels interessos i activitats d'empreses mallorquines a Eivissa, hi ha hagut naturalment una sèrie d'inversions importants en el boom turístic eivissenc per part d'empreses peninsulars i estrangeres. Encara que és difícil calcular les magnituds relatives amb un grau suficient de precisió, hi ha algunes dades pertinents a l'apartat 10.3, més amunt, les quals es deriven dels registres inèdits del 1969 de la Cambra de Comerç

d'Eivissa. La nostra conclusió, en termes amplis, és que la proporció d'inversió externa tendeix a créixer en la mesura de la saturació dels recursos empresarials locals; però que –com a mínim, fins al 1969– els empresaris eivissencs encara eren propietaris de la proporció més gran de les empreses: la meitat o més de les entitats empresarials en tots els casos, incloent-hi per exemple els hotels grans.[1]

En les anàlisis d'aquest tipus és molt fàcil donar una impressió exagerada de la importància o el poder d'unes poques famílies riques i dels banquers. Els registres de la Cambra de Comerç (així com la nostra experiència del treball de camp) mostren l'existència d'un gran nombre d'empreses de moltes categories i mides a Eivissa, amb una corresponent varietat de propietaris. Cal assenyalar, per exemple, que el poder actual de la família Matutes no s'estén a la premsa local: l'únic diari de l'illa –anomenat el "Diario de Ibiza"– pertany a, i és dirigit per, una altra família eivissenca influent, la família Verdera. Naturalment, hi ha un cert grau d'interrelació i influència entre les famílies més importants de l'illa, però les divergències d'interessos o opinions no són infreqüents: per exemple, la relació d'amistat que existia normalment entre les famílies Matutes i Verdera va ser destorbada, almenys temporalment, per la cobertura del diari de l'afer hotel / aeroport (vegeu capítol 8), en el qual D. Abel Matutes Juan va ser el protagonista.

Cal notar que la distribució relativament equilibrada, passada i present, de la propietat de la terra d'Eivissa ha constituït una limitació important a la concentració diferencial de la riquesa, fins i tot en l'època turística. En aquest sentit, cal destacar que el desenvolupament turístic s'ha produït normalment en les terres costaneres, que tenien poc valor anteriorment i que pertanyien sovint, per tant, als eivissencs menys rics, la major part dels quals eren pagesos (vegeu capítol 10). I, en general, cal dir que el turisme ha proporcionat oportunitats empresarials a tots els

[1] D'una manera inversa, seria interessant determinar la quantitat d'inversió dels eivissencs fora de l'illa, la qual cosa ha augmentat gairebé segurament en els darrers anys, tot i que malauradament no tinc cap material pertinent a mà.

nivells socioeconòmics i ha estimulat l'aparició de nous emprenedors tant locals com no locals. La mateixa magnitud del boom fins ara ha tendit també a limitar la seva dominació definitiva per les famílies de l'elit eivissenca, malgrat la gran importància de la seva participació en el boom. D'altra banda, a més dels préstecs de bancs, cal notar la presència de diverses fonts de capital d'inversió: els diners derivats dels "beneficis extraordinaris" (vegeu capítol 10); el capital proveït per inversors i especuladors locals o de fora; i el crèdit dels tour operadors i dels proveïdors de tot tipus.[1] Pel que fa als efectes generals del boom turístic sobre la distribució de la riquesa a l'illa, les dades del capítol 10 i d'altres indiquen que d'una banda hi ha hagut un augment en la magnitud absoluta de la diferència de riquesa entre els eivissencs més rics i més pobres, però que d'altra banda la concentració del conseqüent poder arbitrari i influència en unes poques mans ha tendit a disminuir.[2] Per donar-ne un exemple quotidià significatiu, conegut també per les persones de classe mitjana d'altres països europeus, la utilització dels servents domèstics es considerava normal abans del turisme entre les famílies d'una riquesa relativament modesta, tant a Vila com al camp d'Eivissa; però ara moltes menys persones volen fer aquesta feina, volen cobrar molt més que no abans, i esperen condicions i un tractament molt millors.

Sens dubte, seria interessant fer un estudi més sistemàtic dels temes discutits en aquest apèndix, encara que seria difícil, tant en virtut del secret que és característic dels negocis privats en general i a causa de la situació política contemporània de l'Estat espanyol. En l'absència d'un estudi especialitzat d'aquest tipus, les respostes a les preguntes citades a

[1] Tot i que ha estat de moda entre alguns periodistes espanyols atacar una suposada dependència excessiva dels hotelers, per exemple, del capital estranger; l'altre cara de la moneda és una reduïda dependència de les fonts tradicionals de finançament com els bancs, el poder dels quals també ha estat sovint un objecte d'atac, sobretot pels comentaristes "esquerrans" o "progressistes".

[2] Cal assenyalar, tanmateix, que la situació postguerra, la qual es descriu anteriorment a l'apèndix VIII, ha estat un factor limitant en aquests canvis.

l'inici han de romandre en gran mesura qualitatives i més aviat impressionistes. Tanmateix, com a mínim hauria de quedar clar que els peninsulars, estrangers i bancs han tingut tots una part en l'acumulació de capital que ha acompanyat el desenvolupament del turisme a l'illa d'Eivissa: queda igualment clar que el paper dels empresaris locals ha estat de particular importància en aquest procés tant abans com després del desenvolupament del turisme de masses.

A P È N D I X X
EL CONCEPTE DE "FACTOR FACILITADOR"

Un lector ens ha sol·licitat una mica d'aclariment addicional del nou concepte sociològic de "factor facilitador" que s'utilitza en aquesta tesi. Per bé que la preocupació principal de la tesi és desenredar tots els canvis mateixos que es puguin atribuir d'alguna manera al turisme, hem encunyat el concepte de "factor facilitador" per poder distingir entre diferents mecanismes de canvi socioeconòmic relacionats amb el turisme. Les ramificacions filosòfiques de "la causalitat" són molt complicades –especialment tractant-se de les ciències socials, amb les seves complicacions afegides de preguntes sobre la voluntat, racionalitat, comprensió, etc.–. Sense voler explorar gaire aquestes qüestions filosòfiques en una obra principalment empírica d'aquest tipus, doncs, cal assenyalar que la tesi adopta una estratègia bastant coherent respecte al paper causal del turisme en els canvis socioeconòmics i socioculturals a Eivissa.

Les observacions participants del camp i les fonts documentals han servit per donar testimoni de determinats canvis que són concomitants amb la presència del turisme a l'illa. Però la concomitància sola no és prova suficient d'una connexió causal, i aquest punt s'ha tingut sempre present: hem intentat trobar consegüentment alguna raó per a cada variació concomitant observada i identificar-hi un mecanisme causal a ser possible. En alguns casos això no és gaire difícil: per exemple, la inversió contundent de l'emigració a la immigració a Eivissa és clarament un efecte de la major demanda laboral produïda pel turisme –en l'absència, cal afegir-hi, de cap altra font possiblement significativa d'una major demanda de recursos humans–.

Més freqüentment, però, sorgeix el problema de les causes múltiples. En el cas de la immigració, per exemple, la situació és més complicada a la Catalunya peninsular, als voltants de Barcelona, on hi va haver una forta tendència immigratòria abans del desenvolupament del turisme a gran escala. Una acurada anàlisi estadística és imprescindible, doncs, per aclarir quina part de la immigració a la zona en els darrers anys és atribuïble al

turisme. Una dificultat similar es troba en l'anàlisi de les migracions internes a Eivissa, ja que –per exemple– la migració camp-ciutat hi existia abans de l'arribada del turisme de gran escala. Així doncs, ens hem estimat més utilitzar normalment el concepte "factor" en lloc de "causa", per mantenir clara la naturalesa només parcial –sense negar la seva importància– de les aportacions del turisme a la majoria de canvis actuals a Eivissa. Mitjançant referència a dades tant qualitatives com quantitatives, es fan intents al llarg de la tesi per determinar, amb tota la cura possible, les importàncies relatives del turisme i els altres factors (incloent-hi factors històrics i contemporanis), tot i que el focus principal és, per descomptat, sobre el factor del turisme.

D'altra banda, hi ha la qüestió del caràcter directe o indirecte de la influència del turisme en cada cas de canvi. La construcció d'hotels i cases és una conseqüència bastant directa del boom turístic. Però els seus efectes sobre els preus de la terra estan lògicament més distanciats. I encara més distanciada, hi ha la seva repercussió en general sobre els valors econòmics tradicionals, els procediments de negociació, etcètera. Per considerar un exemple d'una esfera no econòmica, preguntem què ha passat quan un pagès eivissenc imita (o reacciona d'una altra manera a) alguna cosa que ha vist a la televisió. En la majoria dels casos actuals, el turisme ha tingut un paper vital en la provisió dels ingressos necessaris per adquirir el televisor, de manera que qualsevol efecte que la televisió provoca posteriorment –a tall d'exemple, fomentar un sentit d'identitat nacional espanyola– pot atribuir-se almenys indirectament al turisme, tot i que no hi hagi cap connexió aparent a primera vista. Cal admetre que l'existència d'aquests mecanismes indirectes justifica en gran mesura l'hàbit comú entre els eivissencs d'atribuir tots els canvis actuals a l'illa d'Eivissa al turisme.

No obstant això, per arribar a una comprensió sociològica adequada d'aquests canvis econòmics, socials i culturals, és necessari adonar-se de les limitacions del paper causal del turisme; com també desembolicar la relació entre aquest paper causal i els papers causals d'altres factors. Hem formulat el concepte de "factor facilitador", doncs, per aclarir una relació d'aquest

tipus, la qual sorgeix amb freqüència quan es considera l'impacte del turisme sobre els processos incipients o latents de canvi preexistents, particularment –però no exclusivament– en l'àmbit econòmic.

Per començar amb una analogia senzilla, considerem el cas d'un nen petit que té un fort desig de menjar cotó de sucre, però que de moment no té diners. Una mica més tard, el Sr. Torres li dóna una petita suma de diners per fer un encàrrec i, després, el nen torna al quiosc i hi compra el cotó de sucre. En aquest cas, ens semblaria incorrecte dir simplement que la donació del Sr. Torres fos "la causa" de la compra de cotó de sucre pel nen. Una descripció més apropiada dels fets seria que la donació havia possibilitat –com a "factor facilitador"– la compra, en la forma que ja havia estat determinada pel desig de menjar cotó de sucre. Hi ha un paral·lelisme general evident en el cas de l'augment abrupte de les rendes locals derivat del boom del turisme a Eivissa. Els eivissencs són ara capaços d'adquirir molts productes que eren anteriorment més enllà dels seus mitjans. En alguns casos concrets –per exemple, les ulleres de sol o la roba de platja– el turisme els ha proporcionat també un estímul per comprar determinats productes més que no d'altres però, en general, la seva elecció de mercaderia –com ara cotxes o béns de consum duradors– no és atribuïble a la presència del turisme. En tots aquests casos, tanmateix, el turisme ha estat clarament un "factor facilitador" en la transformació de l'estil de vida, la qual acompanya la compra de cotxes particulars, televisors, rentadores, etc.

Cal assenyalar que el concepte de "factor facilitador" no es limita a casos purament econòmics, encara que poques altres situacions admeten una anàlisi tan simple, En capítols anteriors de la tesi, per exemple, hem vist que hi ha hagut una tendència durant segles per part d'alguns pagesos de migrar de la terra en cerca de feina o una feina millor. Abans del segle XIX, aquesta migració de la terra va ser limitada, tant per l'existència de lleis que restringien el moviment dels pagesos com pels perills de viatjar. Fins i tot entrat el segle XX, la relativa manca de possibilitats d'ocupació a la petita ciutat capital dificultava el creixement ràpid de la migració interna de la terra, i l'emigració de l'illa implicava una ruptura dràstica amb la

comunitat de naixement. Ara, en canvi, els pagesos no tenen cap dificultat a trobar alternatives laborals a l'illa mateixa, a causa del boom turístic, i la migració o abandonament de la terra, per tant, s'ha accelerat en gran mesura. En aquest sentit, doncs, el turisme ha estat només un "factor facilitador" en la migració interna –que era latent abans– de la terra.[1]

El concepte de "factor facilitador" es pot aplicar també a temes sociològics de més envergadura. Per exemple, a propòsit de l'evolució dels trets característics d'una societat capitalista a Eivissa (analitzada al capítol 6, més amunt), hem vist que hi va haver importants pressions per al seu desenvolupament fins i tot abans de l'arribada del turisme, però diversos factors locals havien frustrat o limitat les empreses capitalistes a l'illa. En els darrers anys, el turisme de masses ha proporcionat una sortida d'aquestes limitacions. Doncs bé, encara que pot ser justificable afirmar que el turisme ha "causat" el creixement recent de la importància de les característiques capitalistes a Eivissa, ens sembla més exacte dir que el boom turístic ha "facilitat" el desenvolupament del capitalisme latent a Eivissa, de components locals i no locals.

Similarment, en la secció 7.6 (b), més amunt, hem vist que l'individualisme i el familisme són trets històrics de la vida eivissenca, però que en el passat els pagesos eivissencs es van veure obligats sovint per la pobresa a deixar a banda el seu desig d'independència econòmica individual (o, almenys, familiar) per assolir els avantatges pràctics de la compartició, prestació, i cooperació. Ara, moltes d'aquestes pràctiques han donat pas a una major independència individual i familiar, i al mateix temps va en augment la gestió burocràtica formal de les antigues tasques comunitàries. Ens semblaria enganyós dir simplement que aquests canvis socials han estat "causats" pel turisme: més exactament, han estat "facilitats" per la major riquesa derivada del turisme.

Podríem adduir-hi altres exemples, però el sentit principal de descriure el turisme com un "factor facilitador" en molts tipus de canvi a Eivissa ja ha

[1] Cal matisar en aquest cas que el caràcter més atractiu dels treballs turístics per als joves pagesos eivissencs ha atret més d'ells que la quantitat que corresponia a l'estat econòmic de l'agricultura: vegeu les conclusions del capítol 5, més amunt.

de ser clar. És cert que el turisme ha aportat alguns trets idiosincràtics o especials a la societat eivissenca (vegeu, per exemple, els apartats finals de la tesi). Però molts dels canvis importants dels darrers anys tenen arrels més profundes. Els exemples en aquest apèndix il·lustren el paper causal del turisme en l'evolució a Eivissa de certs elements típics de consumisme, urbanització, capitalisme i Gesellschaft. Però no seria gaire correcte suggerir –com ho fan els comentaristes que apliquen models simples d'aculturació o assimilació als efectes del turisme– que el turisme hagi "determinat" la forma final de la societat canviada.

Per resumir-ho tot, el turisme ha estat un "factor facilitador" vital per a la "modernització" recent de la societat eivissenca i també hi ha contribuït alguns trets distintius; però la societat eivissenca no va ser una tabula rasa a l'inici del turisme a gran escala, i el concepte de "factor facilitador" clarifica, doncs, un mecanisme d'interacció entre la influència del turisme i la d'altres factors locals i no locals, preexistents i contemporanis.

A P È N D I X XI
ELS "HIPPIES" A EIVISSA

Un lector ha suggerit que "els hippies són un fenomen important a Eivissa i es mereixen potser un tractament una mica més ampli".

És cert que els "hippies" a Eivissa –o, més freqüentment, a l'illa veïna i més petita, Formentera– havien atret el 1970-71 més publicitat a l'Estat espanyol i internacionalment que tots els altres nouvinguts (vegeu l'apartat 7.7c, més amunt). Cal dir també que els "hippies" són d'interès sociològic pel fet que constituïen un grup de referència en gran part negativa per a la majoria dels eivissencs natius (vegeu el capítol 11), com també per a la premsa de l'Estat espanyol.

No obstant això, la publicitat exagerada ha donat una impressió falsa de la seva importància a Eivissa, com a mínim, on hi havia molts menys "hippies" per càpita de la població que a Formentera, encara que els "hippies" havien de fer escala a Eivissa per arribar-hi. L'únic lloc de concentració dels "hippies" a Eivissa era la zona de baix estatus adjacent als molls, i pocs d'ells van estar-hi gaire temps. Els "hippies" de més llarga estada solien llogar "pahisses" ("pallisses" o "païsses": habitatges agrícoles secundaris i rudimentaris) en mig del camp. Encara que es relacionaven en certa mesura amb els veïns eivissencs immediats, la interacció era limitada per l'aïllament dels habitatges, els problemes lingüístics i –per descomptat– la bretxa cultural produïda tant per la seva estrangeria com per l'heterodòxia. En aquests darrers aspectes, la situació dels "hippies" a Eivissa podria ser comparada amb allò dels "gitanos" del passat o present: per cert, el eivissencs van fer aquesta comparació amb molta freqüència.

Els "hippies", que lloguen habitatges considerats normalment com a inadequats per viure-hi permanentment, han proporcionat una renda secundària per a alguna gent eivissenca del camp i, a més, han fet una petita contribució a la prosperitat global de l'illa, però, en general, la seva importància directa en els aspectes del canvi econòmic i social tractats en aquesta tesi ha estat menor que la de les altres categories de visitants a

Eivissa. Fins i tot en el cas de Formentera, és significatiu que l'autor d'un dels estudis espanyols més detallats dels "hippies" en aquell moment (GIL MUÑOZ, 1970) els troben a penes dignes d'esment en la seva anàlisi posterior del canvi social a Formentera, publicada l'any següent (GIL MUÑOZ, 1971).

D'altra banda, cal tenir sempre present que el terme "hippy" solia aplicar-se (els primers anys setanta) a gairebé qualsevol desconegut a Eivissa que tingués cabells llargs i roba poc convencional. L'estudiós que vol intentar més que una anàlisi superficial dels "hippies" ha de distingir, doncs, entre una àmplia varietat de diferents tipus, o –a causa de la dificultat d'establir-ne una definició única satisfactòria– ha de recórrer a l'ús de cometes, tal com ho hem fet al llarg d'aquesta tesi (cf. GIL MUÑOZ, 1970; TORBADO, 1969).

Ara bé, encara que s'esmenten els "hippies" a Eivissa en diverses seccions de la tesi, cal destacar que les seves contribucions –directes o indirectes– més importants al canvi social de l'illa han estat potser en els àmbits de les actituds, mentalitat i idees; és a dir, en aspectes interessants que no hem detallat aquí, només per la nostra limitació de temps i paraules. El 1970-71, hi havia hagut molt poca extensió encara als eivissencs nadius de la "cultura de droga" dels "hippies" i, per tant, l'experimentació amb drogues per part de joves eivissencs era poc usual. En canvi, la presència dels "hippies" a l'illa ha ajudat, sens dubte, a estimular els eivissencs joves, en particular, a repensar els punts de vista tradicionals sobre el patriotisme, la guerra, la igualtat social, la llibertat individual, l'ètica de treball convencional, i per descomptat els papers sexuals, els valors i el comportament.

En l'avaluació d'aquestes influències importants, no obstant això, cal tenir present les associacions negatives de la pobresa, les drogues i la brutícia amb els "hippies", a més dels altres factors que els aïllen socioculturalment dels eivissencs nadius. És important assenyalar també que –als ulls dels eivissencs– les actituds, mentalitat, comportament, i fins i tot la roba de molts dels turistes i residents estrangers "normals" no eren

molt menys estranys a primera vista que els dels "hippies": els eivissencs tenien dificultat, per exemple, a distingir entre els "hippies" i els estudiants estrangers que duien també els cabells llargs. Els "hippies" constituïen per a ells, doncs, només un element marginal extrem entre una gran massa de visitants estranys i exòtics. La contribució dels "hippies" als canvis en les actituds, idees, etc., encara que és important, representa només una petita part de l'ona repleta d'innovacions portada a l'illa tant per mitjà del contacte personal directe com a través de canals menys directes com el cinema i la televisió.

En la tesi tal com ha quedat, relativament poc espai es dedica a descriure les diferents categories de visitants esmentades a l'apartat 7.7, més amunt. Segurament seria d'interès realitzar més estudis sociològics sobre aquests grups en si, així com sobre la interacció social entre diferents categories de visitants, i entre aquestes i els eivissencs nadius. Aquesta consideració afecta no només els "hippies", doncs, sinó també els immigrants peninsulars, residents estrangers i turistes. Però cal repetir que aquesta tesi s'enfoca sistemàticament en la societat autòctona dels eivissencs: per tant, hi ha molt menys èmfasi sobre els visitants i detalls interaccionals que sobre les pressions resultants per al canvi socioeconòmic i cultural en la societat eivissenca. Hem fet referències, tot i això, a altres escrits sobre els "hippies", i el lector interessat pot consultar en particular el llibre "Juventud marginada: estudio sobre los hippies a su paso por Formentera" per GIL MUÑOZ (1970).

L L I S T A D ' O B R E S C I T A D E S [1]

ABAD Y LA SIERRA, Manuel. 1907. "Breve Noticia del Estado Natural, Civil, Militar y Político que hoy tienen las Islas de Iviza y Formentera con sus Adyacentes en 1786". *Boletín de la Real Academia de la Historia*, núm. 51, quadern 6 (desembre, 1907), p. 417-46.

ADAMS, Paul. 1971. "Public and Private Interests in Hogar". A: *BAILEY* (1971: p. 167-81).

ANGUERA SANSÓ, Bartolomé. 1969. "Presente y Futuro de la Ganadería". *Banco de Vizcaya: Revista Financiera: Baleares y su Desarrollo Económico*, (abril de 1969), p. 37-48.

ARANAZ Y BARRERA, Tomás. 1859. *Historia de la Isla de Iviza*. Ibiza: Imp. científica y religiosa de la Juventud.

ARENSBERG, Conrad M.; KIMBALL, Solon T. 1965. *Culture and Community*. Nova York: Harcourt, Brace and World, Inc.

BAILEY, F. G. (ed.) 1971. *Gifts and Poison: The Politics of Reputation*. Oxford: Basil Blackwell.

——1973. *Debate and Compromise: The Politics of Innovation*. Oxford: Basil Blackwell.

BANFIELD, Edward C. 1958. *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe: The Free Press.

BARCELÓ, B. 1964. "Ibiza y Formentera en el Censo de la Riqueza Territorial e Industrial de España del año 1799". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juliol-setembre i octubre-desembre, 1964), p. 211-13.

BARCELÓ PONS, Bartolomé. 1964. "Estructura de la población del Municipio de Ibiza en 1960". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juny-setembre i octubre-desembre, 1964), p. 225-50.

[1] Aquesta bibliografia inclou només una selecció de les fonts consultades durant la preparació d'aquesta tesi, és a dir, aquelles obres que han estat citades en el text. Vegeu també l'addenda (corresponent a unes esmenes fetes entre 1974 i 1976) a la llista d'obres citades, al final.

——1969. "Problemática del Sector Agrario". *Banco de Vizcaya: Revista Financiera: Baleares y su Desarrollo Económico*, (abril de 1969), p. 17-36.

——1969a. "Origen y Evolución de la Afluencia Turística y la Oferta Hotelera en las Islas Baleares **y** su Distribución en 1965". *BCOCINPM*, núm. 663-664 (abril-juny i juliol-setembre, 1969), p. 57-103.

——1970. *Evolución Reciente y Estructura Actual de la Población en las Islas Baleares*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

BCOCINPM: [Abreviatura de *BOLETÍN DE LA CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE PALMA DE MALLORCA*].

BEALS, Ralph L.; HOIJER, Harry. 1966. *An Introduction to Anthropology* (3a. ed.). Nova York: The Macmillan Company.

BENAVIDES, José de. 1932. "En las costas de Ibiza se arrojan mensualmente al mar cientos de docenas de toneladas de dinamita". *Estampa*, núm. 259 (24 desembre, 1932).

BENEDICT, Ruth. 1935. *Patterns of Culture*. Londres: Routledge & Kegan Paul Ltd.

BERTRANA, Aurora. 1967. *Vent de Grop*. Madrid: Ediciones Alfaguara.

BISSON, Jean. 1964. "La Utilización del Suelo en las Baleares: Contribución al Estudio de la Geografía Agraria de las Islas". *BCOCINPM*, núm. 643 (abril-juny, 1964), p. 61-76.

——1969. "Origen y decadencia de la gran propiedad en Mallorca". *BCOCINPM*, núm. 665 (octubre-desembre, 1969), p. 161-88.

BLASCO IBÁÑEZ, Vicente. 1948. *Los Muertos Mandan*. Barcelona: Editorial Planeta. [Edició original: 1909].

BLAU, Peter M. 1959-60. "Social Integration, Social Rank and Processes of Interaction". *Human Organization*, XVIII, p. 152-57.

——1964. *Exchange and Power in Social Life*. Nova York: John Wiley & Sons, Inc.

BLAXTER, Lorraine. 1971. "Rendre service and Jalousie". A: *BAILEY* (1971: p. 119-38).

BOISSEVAIN, Jeremy F. 1969. *Hal-Farrug: A Village in Malta*. Nova York: Holt, Rinehart and Winston.

——1969a. *Saints and Fireworks: Religion and Politics in Rural Malta*. Londres: University of London, The Athlone Press.

BOLETÍN DE LA CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO, INDUSTRIA Y NAVEGACIÓN DE PALMA DE MALLORCA. 1960-71. [o sigui, en abreviatura: *BCOCINPM*].

——1966. "Encuesta turística de Semana Santa de 1964 en Mallorca". *BCOCINPM*, núm. 651-52.

BOYD, Mary Stuart. 1911. *The Fortunate Isles*. Londres: Methuen & Co. Ltd.

BRENAN, Gerald. 1960. *The Spanish Labyrinth: An account of the Social and Political Background of the Civil War*. Cambridge University Press.

BRITISH TOURIST AUTHORITY. 1971-74 [trimestralment]. *Research Newsletter*.

BROWN, Roger. 1967. *Social Psychology*. Londres: Collier-Macmillan Ltd.

BROWN, Timothy. 1971. "The rise and explosive fall of the Hotel Augusta". *The Sunday Times*, (14 febrer, 1971).

BRYDEN, J. M. 1973. *Tourism and Development: A Case Study of the Commonwealth Caribbean*. Cambridge University Press.

CALLAR Y DESCALLAR, Próspero de Martín de. 1798. *Memorias Históricas y Geográficas de Iviza y Formentera, Llamadas Antiguamente Las Islas Pythiusas*. Ferrara: 1798. (Reeditat a Eivissa: Impremta de Mariano Tur, 1915.)

CALVERA, Joan. 1972. "La força pagesa d'ara". *Eivissa*, núm. 1 (1972), p. 33-34.

CALVERT, A. F. 1910. *Catalonia and the Balearic Isles*. Londres: John Lane, The Bodley Head.

CÁMARA OFICIAL DE LA PROPIEDAD URBANA DE BALEARES. 1970. "Índices generales del coste de la vida en Baleares". *Cámara Oficial...*, Circular 80, p. 82-83.

CAMBRE MARIÑO, Xesús. 1972. "Necesidad de la regionalización en España". *Diario de Ibiza*, (13 setembre, 1972), p. 9.

CAMPBELL, J. K. 1964. *Honour, Family and Patronage*. Oxford: Clarendon Press.

CANDEL, Francesc. 1965. *Els Altres Catalans*. Barcelona: Edicions 62.

CARO BAROJA, Julio. 1946. *Los Pueblos de España*. Barcelona: Editorial Barna.

——1957. *Razas, pueblos y linajes*. Madrid.

——1963. "The City and the Country: reflexions on some ancient commonplaces". A: *PITT-RIVERS* (1963: p. 27-40).

CARR, Raymond. 1966. *Spain 1808-1939*. Oxford: Clarendon Press.

——1973. "Rape of Andalusia". Una ressenya de *The Pueblo: A Mountain Village on the Costa del Sol*, per Ronald Fraser. *Sunday Observer* (19 agost, 1973), p. 32.

CASTELLÓ GUASCH, Joan. 1953. *Rondaies Eivissenques*. Palma de Mallorca Impremta Suc. d'En F. Ferrer.

——1955. *Rondaies D'Eivissa*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

——1961. "Ibicencos en Mallorca". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 30-35.

——1961a. *Rondaies i Contes d'Eivissa*. Palma de Mallorca: Impremta Alfa.

——1962. "Las Minas de Plomo Argentífero en Ibiza". *BCOCINPM*, núm. 634 (gener-març, 1962), p. 34-45.

——1963. "La Toponimia de Ibiza y Formentera". *BCOCINPM*, núm. 639 (abril-juny, 1963), p. 71-85.

——1967. *Ibiza y Formentera: Índice para el viajero*. Palma de Mallorca: Impremta Alfa.

CHAMBERLIN, Frederick. 1927. *The Balearics and their peoples*. Londres: John Lane, The Bodley Head Ltd.

CLARK, Colin. 1957. *The Conditions of Economic Progress*. 3a. ed. Londres.

"CLASIFICACIÓN ...". 1862. "Clasificación de los habitantes de Ibiza y Formentera". *El Calendario para las Islas Baleares*. Impremta de D. Pedro José Gelabert. Palma de Mallorca: 1862. [A: *MACABICH*, 1966-67: II, p. 78.]

CLEIFE, Virginia. 1968. *White Under the Sun: the house that we built in Ibiza*. Londres: Hodder and Stoughton.

CÓDIGO CIVIL ... 1966. *Código Civil Español, Legislaciones Forales o Especiales y Leyes Complementarias*. 7a. ed. rev. Madrid: Instituto Editorial Reus.

COMISARIA DEL PLAN DE DESARROLLO ECONÓMICO Y SOCIAL. 1967. *Turismo: II Plan de Desarrollo Económico y Social*. Imprenta Nacional del Boletín Oficial del Estado.

COSTA PORTO, Pedro. 1969. "Aspectos de la comercialización interior y exterior". *Banco de Vizcaya: Revista Financiera: Baleares y su Desarrollo Económico*, (abril de 1969), p. 61-70.

COSTA RAMÓN, Antonio. 1944. "Construcción Naval Ibicenca". *Ibiza*, núm. 5 (juliol, 1944), p. 75-76 i núm. 6 (agost, 1944), p. 87-88; 98-99.

——1961. "La Industria en Ibiza". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 42-54.

——1964. "Apuntes Sobre los Apellidos en las Islas Pitiusas: Zona Rural de Ibiza y Formentera". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juliol-setembre i octubre-desembre, 1964), p. 175-87.

——1970. *Fichas de Bibliografía Ibicenca*. [Obra inacabada, publicada a] *Diario de Ibiza*, (20 octubre, 1970 i edicions posteriors).

COSTA RAMÓN, José. 1946. "Derecho Foral Ibicenco". *Ibiza*, núm. 20 (juliol, 1946), p. 323-25.

——1966-67. "La Aparcería". A: *MACABICH* (1966-67: IV, p. 110-13).

——1966-67a. "Los Espólits". A: *MACABICH* (1966-67: IV, p. 101-09).

DAMETO Y MUT. 1716. *The Ancient and Modern History of the Balearick Islands*. [Trad.] Colin Campbell. Londres: William Innys.

DAVIES, Ross. 1972. "Bleak forecast for package tours". *The Times* (27 maig, 1972), p. 14.

DEFFONTAINES, Pierre; DURLIAT, M. 1957. *L'Espagne du Levant*. Paris: Arthaud.

D'ESTE, Margaret. 1907. *With a Camera in Majorca.* Nova York / Londres: G. P. Putnam's Sons, The Knickerbocker Press.

DIARIO DE IBIZA. 1970-72.

DICCIONARIO GEOGRÁFICO DE ESPAÑA. 1959. Vol. II, p. 83-90. Vol. IV: p. 109-11; 192-93; 196-97; 385. Madrid.

EDITUR. 1970-71. *Editur* [Setmanari d'informació i documentació turística].

"ESTADÍSTICA". 1963. *BCOCINPM*, núm. 639 (abril-juny, 1963), p. 107-109.

"EXPLOTACIONES AGRARIAS...". 1963. "Explotaciones Agrarias Clasificadas según la Superficie Total de sus Tierras". *BCOCINPM*, núm. 640 (juny-setembre, 1963), p. 180-81.

FAJARNÉS CARDONA, Enrique. 1958. *Viaje a Ibiza*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Instituto de Estudios Ibicencos.

——1961. "Ibiza en los Siglos XIX y XX". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 20-26.

FAJARNÉS TUR, E. 1957. "La Germania a Eivissa". A: *VILLANGÓMEZ LLOBET* (1957: p. 155-60).

FERNÁNDEZ FUSTER, Luis. 1967. *Teoría y Técnica del Turismo*. 2 vol. Madrid: Editora Nacional.

FISHLOCK, Trevor. 1972. "Tourism: caravan in a field is worth a cow or two". *The Times* (2 març, 1972), p. 11.

FOSTER, George M. 1952. "Las 'feixes' de Ibiza". *Estudios Geográficos*, núm. 48 (agost, 1952), p. 559-68.

——1962. *Traditional Cultures: and the Impact of Technological Change*. Nova York: Harper and Row.

FRANK, A. G. 1970. *Latin America: Underdevelopment or Revolution*. Nova

York; Londres: Monthly Review Press.

FRANKENBERG, Ronald. 1966. *Communities in Britain: Social Life in Town and Country*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

FRASER, Ronald. 1973. *The Pueblo: A Mountain Village on the Costa del Sol*. Allen Lane.

FREEMAN, Susan Tax. 1970. *Neighbors: The Social Contract in a Castilian Hamlet*. Chicago / Londres: University of Chicago Press.

GANS, Herbert. 1962. *The Urban Villagers*. Nova York: The Free Press.

GAY DE MONTELLÀ, R. 1940. *Atalayas de Mallorca: La guerra en el mar latino (Julio 1936 - Abril 1939)*. Barcelona: Casa Editorial BOSCH.

GIBERT, Joaquín Maximiliano. 1845. "Relación de la Visita Practicada en las Islas de Ibiza y Formentera, al tenor de la Real Orden de 25 de agosto de 1845, por el Jefe Político de la Provincia, D. Joaquín Maximiliano Gibert". A: *MACABICH* (1966-67: II, p. 250-70).

GIL MUÑOZ, Carlos. 1970. *Juventud Marginada: Estudio sobre los hippies a su paso por Formentera*. Barcelona: Dopesa.

——1971. *Formentera: Una Comunidad en Evolución*. Barcelona: Dopesa.

GILI, Joan. 1967. *Introductory Catalan Grammar*. 3a. ed. Oxford: The Dolphin Book Co. Ltd.

GINER, Salvador. 1968. *Continuity and Change: The Social Stratification of Spain*. University of Reading.

GOTTMANN, J. 1961. *Megalopolis: The Urbanised North-eastern Seaboard of the United States*.

GOULDNER, Alvin W. 1960. "The Norm of Reciprocity". *American Sociological Review*, 25 (1960), p. 161-78.

HOMANS, G. C. 1958. "Social Behaviour as Exchange". *American Journal of Sociology*, 63 (1958), p. 597-606.

HOUSTON, J. M. 1964. *The Western Mediterranean World*. Londres.

HUCKERBY, Martin. 1974. "Mr. Thorpe's royal progress through his rural kingdom". *The Times* (25 febrer, 1974), p. 4.

HUGHES, J. A. 1970. "Capitalism". A: G. Duncan Mitchell (ed.), *A*

Dictionary of Sociology (Londres: Routledge & Kegan Paul), p. 23.

HUTCHINSON, B. 1970. "Non-economic factors in Irish development". *Economic and Social Review*, vol. I, núm. 4 (1970).

IBIZA INSIGHT. 1970-71. *Ibiza Insight: All About What's About the Island*.

INE: [vegeu *INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA*].

INSTITUT D'ESTUDIS EIVISSENCS. 1972. *Endevinetes: Per les Escoles Nacionals de Sant Josep, Eivissa*. Eivissa: Institut D'Estudis Eivissencs.

——1974. *Remeis Pagesos: Per les Escoles Nacionals de Sant Josep*, Eivissa. Eivissa: Institut D'Estudis Eivissencs.

INSTITUTE OF DEVELOPMENT STUDIES AT THE UNIVERSITY OF SUSSEX. 1971. *Development Studies: Research Register U.K.*

——1972. *Development Studies: Research Register U.K., supplement*.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA. 1951. *Reseña Estadística de la Provincia de Baleares*. Madrid.

——1965. *Encuesta sobre el turismo receptivo en España: agosto, 1964*. Madrid.

——1973. *Censo de la Vivienda en España según la inscripción realizada el 31 de diciembre de 1970. Tomo I: La Vivienda por Municipios*. Madrid.

——1973a. *Censo de la Población de España según la inscripción realizada el 31 de diciembre de 1970. Tomo I: Número de Habitantes por Municipios*. Madrid.

JOHNS, Philip. 1973. "Oh! for the Spain of pre-egg-and-chip days". *The Sunday Times*, (3 juny, 1973), p. 21.

JONES, M.; DAWE, T.; EGLIN, R.; ROBERTSON, J.; ROCCA, T. 1974. "The firm that sold pie in the sky". *The Sunday Times* (18 agost, 1974), p. 15.

JOTAZOR. 1961. "El turismo en Ibiza y Formentera". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 48-54.

JUTGLAR, Antoni. 1967. *Les Classes Socials a Catalunya: Un Esquema d'Aproximació*. Barcelona: Editorial Bruguera, SA.

KENNY, M. 1960. "Patterns of Patronage in Spain". *Anthropological Quarterly*, XXXIII, gener 1960, p. 14-23.

——1966. *A Spanish Tapestry: Town and Country in Castile*. Nova York: Harper & Row.

LERNER, Daniel. 1958. *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*. Nova York: The Free Press.

LISÓN-TOLOSANA, Carmelo. 1966. *Belmonte de los Caballeros: A Sociological Study of a Spanish Town*. Oxford: Clarendon Press.

——1969. *Límites simbólicos: Apuntes sobre la parroquia rural en Galicia*. [Separata de la *Revista Española de la Opinión Pública*, núm. 15, gener-març, 1969]. 59 pàg.

LLABRÉS, Juan. 1953. *Algunas noticias bibliográficas sobre Ibiza y Formentera*. Palma de Mallorca: Imp. Guasp.

LLAUGER LLULL, Miguel Ángel. 1969. "Carreteras". *Banco de Vizcaya: Revista Financiera: Baleares y su Desarrollo Económico*. (abril de 1969), p. 92-95.

MACABICH, Isidoro. 1944. "Un Ibicenco, Conseñor de Ibiza, en el Siglo XVII". *Ibiza*, núm. 8 (novembre, 1944), p. 120-21.

——1945. "Historia Elemental de Ibiza". *Ibiza*, núm. 16 (desembre, 1945), p. 246-61.

——1966-67. *Historia de Ibiza*. 4 vol. Palma de Mallorca: Editorial Daedalus.

——1970. *Obra Literaria*. Palma de Mallorca: Editorial Daedalus.

McCALL, George J. (ed.); SIMMONS, J. L. (ed.). 1969. *Issues in Participant Observation: A Text and Reader*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.

MAHON, Terry. 1972. "Islands to turn into Private Clubs". *The Times* (2 març, 1972), p. 25.

MALINOWSKI, B. 1922. *Argonauts of the Western Pacific*. Londres: Routledge & Kegan Paul.

MANEGAT, Julio. 1965. *Spanish Show*. Barcelona: Editorial Planeta.

MARSHALL, Lorna. 1970. "Sharing, Talking and Giving: Relief of Social Tensions among /Kung Bushmen". A: *Understanding Society*. Londres: Open University Press / Macmillan, p. 93-101.

MARTÍNEZ-ALIER, Juan. 1971. *Labourers and Landowners in Southern Spain*. Londres: George Allen and Unwin Ltd.

MASSUTÍ, Miguel Oliver. 1961. "La Pesca en Ibiza y Formentera". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 55-57.

——1969. "Evolución y situación actual de la pesca balear". *Banco de Vizcaya: Revista Financiera: Baleares y su Desarrollo Económico* (abril de 1969), p. 49-60.

MAUSS, M. 1923-24. « Essai sur le don ». *L'Année Sociologique* I (i), p. 30-186. [Trad. Ian Cunnison: *The Gift*. Londres: Cohen & West (1954).]

MAYER, Eberhart. 1967. "Unidad y Variedad en las Islas Baleares". *BCOCINPM*, núm. 657 (octubre-desembre, 1967), p. 196-208.

MAYER, Kurt B. 1961. [Ressenya de] Soziologische Strukturwandlungen Im Modernen Tourismus, per Hans-Joachim Knebel. *American Sociological Review* 26 (1961), p 138-39.

MELIÀ, Josep. 1967. *Els Mallorquins*. Palma de Mallorca: Editorial Daedalus.

MILLS, C. Wright. 1956. *The Power Elite*. Nova York: Oxford Univ. Press.

MINISTERIO DE AGRICULTURA: SECRETARIA GENERAL TÉCNICA. 1973. *Anuario Estadístico do la Producción Agrícola: Campaña 1970-71*. Madrid.

MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA, DIRECCIÓN GENERAL DE BELLAS ARTES. 1969. *Guía de la Necrópolis y Museo Monográfico del Puig des Molina (Ibiza)*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO: DELEGACIÓN PROVINCIAL DE BALEARES. *El Turismo en Baleares: Datos Informativos Año 1972*. Palma de Mallorca,1973.

MINISTERIO DE INFORMACIÓN Y TURISMO: DIRECCIÓN GENERAL

DE PROMOCIÓN DEL TURISMO. *El Turismo en 1969*. Madrid, 1970.

MOLL, Francesc de B. 1968. *Gramàtica Catalana: Referida especialment a les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

——1969. *La Lengua de las Baleares: Ensenada a las Personas de Habla Castellana*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

MOLL MARQUÉS, Francisco de B. 1961. "El Puerto de Ibiza y su Comercio". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 65-80.

MYRDAL, Gunnar. 1971. *The Challenge of World Poverty: A World Anti-Poverty Programme in Outline*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

NAVARRO, Víctor. 1901. *Costumbres en las Pithiusas: Memoria que obtuvo el quinto premio en el primer concurso especial sobre derecho consuetudinario y economía popular, abierto por la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, para el año de 1897*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús.

NAYLON, J. 1967. "Tourism - Spain's Most Important Industry". *Geography*, LII (gener, 1967), p. 23-40.

NUNEZ, JR., Theron A. 1963. "Tourism, Tradition, and Acculturation: Weekendismo in a Mexican Village". *Ethnology*, vol. II, núm. 3 (juliol, 1963), p. 347-52.

OWEN, Edward. 1974. "Tax havens: Juggling with golden eggs". *The Times* (13 abril, 1974), p. 17.

PAHL, R. E. 1965. *Urbs in Rure: The Metropolitan Fringe in Hertfordshire*. London School of Economics and Political Science: Geographical Papers núm. 2. Londres: Weidenfeld and Nicholson.

PALOMINO, Ángel. 1971. *Torremolinos Gran Hotel*. Madrid: Ediciones Alfaguara.

PARSONS, Talcott. 1968. *The Structure of Social Action*. Volume II. Nova York: The Free Press.

PAUL, Elliot. 1937. *The Life and Death of a Spanish Town*. Londres: Peter Davies.

PÉREZ-CABRERO, Arturo. 1909. *Ibiza*. Barcelona: J. Horta.

PERICOT GARCÍA, L. 1972. *The Balearic Islands*. [Trad.: Margaret Brown]. Thames and Hudson Ltd.

PERISTIANY, J. G. (ed.) 1965. *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*. Londres: Weidenfeld and Nicolson.

——(ed.) 1968. *Contributions to Mediterranean Sociology: Mediterranean Rural Communities and Social Change*. Paris: Mouton & Co.

PETERS, Michael. 1969. *International Tourism: The Economics and Development of the International Tourist Trade*. Londres: Hutchinson.

PINILLA DE LAS HERAS, E. 1973. *Immigració i Mobilitat Social a Catalunya: (Fascicle Núm. 1)*. Barcelona: Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona.

PITT-RIVERS, J. A. 1961. *The People of the Sierra*. Chicago: The University of Chicago Press.

——(ed.) 1963. *Mediterranean Countrymen: Essays in the Social Anthropology of the Mediterranean*. Mouton & Co.

——1968. "The Stranger, the Guest and the Hostile Host: Introduction to the Study of the Laws of Hospitality". A: *PERISTIANY* (1968: p. 13-30).

PORCEL, Baltasar. 1968. *Viatge a les Balears Menors*. Barcelona: Editorial Tàber.

POU MUNTANER, Juan. 1964. "Las Comunicaciones Marítimas en las Islas Baleares en los Siglos XIX y XX". [Article en dues parts]: *BCOCINPM*, núm. 642 (gener-març, 1964), p. 3-34; núm. 643 (abril-juny, 1964), p. 77-105.

RAMÓN FAJARNÉS, Enrique. 1962. "Ibiza, 1961". *BCOCINPM*, núm. 634 (gener-març, 1962), p. 2-7.

——1964. "Ibiza, 1963". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juliol-setembre i octubre-desembre, 1964), p. 157-64.

REES, Alwyn D. 1951. *Life in a Welsh Countryside: A study of Llanfihangel yng Ngwynfa*. 2a. ed. Cardiff: University of Wales Press.

RICHMOND, A. H. 1970. "Acculturation". G. Duncan Mitchell (ed.),

A Dictionary of Sociology (Londres: Routledge & Kegan Paul), p. 1.

ROBERTSON, A. F. 1964. *The Dynamic Process of Change in a Mediterranean Island Community*. Edinburgh University [dissertació inèdita de màster].

ROBERTSON, Jean (ed.) 1974. "Horizon holiday changes". *Compass. The Sunday Times* (21 abril, 1974), p. 19.

ROGERS, Everett M; BURDGE, Rabel J. 1972. *Social Change in Rural Societies*. 2a. ed. Appleton Century Crofts.

ROIG BINIMELIS, J. 1944. "El Paludismo en Ibiza". *Ibiza*, núm. 2 (abril, 1944), p. 23-25.

ROSTOW, W. W. 1964. "The Take-off into Self-Sustained Growth". *Social Change: Sources, Patterns and Consequences*. Ed. Amitai Etzioni; Eva Etzioni. Nova York: Basic Books Inc., p. 275-90.

RUEDO IBÉRICO. 1972. *Horizonte Español 1972*. Paris: Ruedo Ibérico. Vol. 3, p. 41-109. [Relat de l'afer "Matesa"].

RUNCIMAN, W. G. 1972. *Relative Deprivation and Social Justice*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

RUSIÑOL, Santiago. 1957. "L'illa blanca". A: *VILLANGÓMEZ LLOBET* (1957: p. 73-75).

SÁEZ MARTÍNEZ, José. 1922. "Camino de ir a Misa". *Ebusus*, 1922. A: *MACABICH*, 1966-67: IV, p. 98-101.

——1922a. "El Estatge". *Ebusus*, 1922. A: *MACABICH*, 1966-67: IV, p. 95-98.

SAHLINS, Marshall D. 1968. "On the Sociology of Primitive Exchange". *The Relevance of Models for Social Anthropology*. Ed. Michael Banton. Londres: Tavistock Publications. p. 139-236.

SALVATOR, Ludwig, Archiduque Austriaco. 1886-90. *Las Baleares: Las Antiguas Pityusas*. Trad. Santiago Palacio. 2 vol. Palma de Mallorca: Imprenta del Comercio.

SCHIØLER, Th. 1964. "El rendimiento efectivo de las norias en Ibiza". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juliol-setembre i octubre-desembre, 1964),

p. 214-23.

SEMANA. 1970. "La Boda de La Princesa Inmaculada de Borbón en Ibiza, con don Miguel García de Sáez, tuvo algo de fiesta "hippy" y de tablado flamenco". [Portada de] *Semana*, núm. 1586 (11 juliol, 1970).

SERRA, Antoni. 1971. *Gent del Carrer*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.

SERRES UBACH, Juan Ma. 1961. "La Agricultura en Ibiza". *BCOCINPM* núm. 631 (abril-juny, 1961), p. 140-48.

——1962. "La Agricultura en Ibiza". *BCOCINPM*, núm. 634. (gener-març, 1962), p. 8-33.

SHOR, Jean i Franc. 1957. "The Balearics are Booming". *National Geographic Magazine*, vol. CXI, núm. 5 (maig, 1957), p. 621-60.

SMAILES, Arthur E. 1966. *The Geography of Towns*. Londres: Hutchinson & Co. Ltd.

SOLBERG, Thorvald. 1928. "Some Notes on the Balearic Islands, with Special Reference to their Bibliography". *Papers of the Bibliographical Society of America*, vol. 22 (1928), 2a. part, p. 69-146.

STEIN, Maurice R. 1960. *The Eclipse of Community: An Interpretation of American Studies*. Princeton: Princeton University Press.

SUÑER, Juan. 1690. "Exposición de los campesinos al Rey". A: *MACABICH* (1966-67: vol. I, p. 423-37).

TV TIMES. 1969-70. [Article sobre els *retreats* ('refugis'), o siguin les cases de vacances, d'algunes celebritats britàniques a Espanya; incloent-hi les de Diana Rigg i Terry Thomas a l'illa d'Eivissa]. *TV Times* (20 desembre, 1969 - 2 gener, 1970), p. 30-32.

TOCQUEVILLE, Alexis de. 1963. *De la Démocratie en Amérique*. Paris: Union Générale d'Éditions.

TÖNNIES, F. 1955. *Community and Association*. Londres: Routledge & Kegan Paul.

TOMASSON, Richard F. 1970. *Sweden: Prototype of Modern Society*. Nova York: Random House.

TORRENTE MALVIDO, Gonzalo. 1963. *Hombres Varados*. Barcelona: Ed.

Destino.

TUÑÓN DE LARA, Manuel. 1965. *Variaciones del Nivel de la Vida en España*. Madrid: Ediciones Península.

UNAMUNO, Miguel de. 1964. "La Civilización es Civismo". en *Mi Religión y Otros Ensayos Breves*. 4a. ed. Madrid: Espasa-Calpe, p. 68-74.

VALLES, E. 1947. *Ibiza.* Colección de la Montaña y el Mar. Barcelona.

VARGAS Y PONCE, José de. 1787. *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares*. Madrid: La Viuda de Ibarra, hijos y ca.

VEBLEN, Thorstein. 1925. *The Theory of the Leisure Class*. Londres: George Allen & Unwin Ltd.

VICENS I VIVES, Jaume. 1962. *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Edicions Destino.

VIDAL JUAN, Cosme. 1969. "Correo de las islas - Ibiza y Formentera". *Revista Balear (Revista de la Exma. Diputación Provincial de Baleares)*, núm. 16-17 (3a. i 4a. trimestre, 1969), p. 40-41.

VIDAL ROTGER, Antonio de P. 1963. "La Industria Hotelera. Estudio Teórico de la Instalación y Explotación de un Hotel de Categoría 1a.-A en Mallorca". *BCOCINPM*, núm. 641 (octubre-desembre, 1963), p. 199-234.

VILÀ VALENTÍ, Juan. 1953. "Ibiza y Formentera: Islas de la Sal". *Estudios Geográficos* (agost, 1953), p. 363-408.

——1961. "Las Salinas de Ibiza y Formentera". *BCOCINPM*, núm. 630 (gener-març, 1961), p. 35-41.

——1963. "Ciudad y Campo en la Isla de Ibiza". [Traducció del francès per M. C.]. *BCOCINPM*, núm. 639 (abril-juny, 1963), p. 94-106.

VILAR, Sergio. 1968. *Cataluña en España: Aproximación desde Cataluña al espíritu y los problemas de las regiones españolas*. Barcelona: Aymá, S.A. Editora.

VILLANGÓMEZ i LLOBET, Marià. 1956. *L'Any en Estampes: Visions d'Eivissa*. Barcelona: Editorial Barcino.

——1957. *Llibre d'Eivissa: Paisatge, Història, Antologia*. Barcelona:

Editorial Selecta.

——1972. *Curs d'Iniciació a la Llengua: Normes Gramaticals, Lectures Eivissenques i Formentereres*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

VUILLIER, Gaston. 1897. *The Forgotten Isles*. Trad. Frederic Breton. Londres: Hutchinson & Co.

WEBER, Max. 1964. *The Theory of Social and Economic Organization*. [Trad. A.M. Henderson; Talcott Parsons. Editat, amb una introducció nova, per Talcott Parsons]. Nova York: The Free Press.

WEEKS, David R. 1972. *A Glossary of Sociological Concepts*. Bletchley: The Open University Press.

WIGG, Richard. 1974. "Corsica wants France to take off the handcuffs". *The Times*, (29 març, 1974), p. 18.

WILLIAMS, W. M. 1956. *The Sociology of an English Village: Gosforth*. Londres: Routledge and Kegan Paul.

WOLF, Eric R. 1966. *Peasants*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.

——1968. "Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies". *Social Anthropology of Complex Societies*. Ed. Michael Banton. Londres: Tavistock Publications. p. 1-22.

WOODCOCK, George. 1963. *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

YOUNG, George. 1973. *Tourism: Blessing or Blight?* Harmondsworth: Penguin Books.

ZORNOZA BERNABEU, José. 1964. "El Turismo en Ibiza, Factor Importantísimo de su Economía". *BCOCINPM*, núm. 644-645 (juliol-setembre i octubre-desembre, 1964), p. 169-174.

ADDENDA A LA LLISTA D'OBRES CITADES

Entre 1974 i 1976, en resposta a les preguntes de l'examinador extern, Salvador Giner, es van fer algunes esmenes i ampliacions del text original de la tesi, particularment la incorporació dels apèndixs VII-XI. Segueixen, doncs, detalls de les fonts addicionals citades:

BERNANOS, Georges. 1938. *Les Grands Cimetières sous la Lune*. Paris : Librairie Plon.

——1938a. *A Diary of My Times*. Trad. Pamela Morris. Londres: Boriswood.

EQUIPO DE JÓVENES ECONOMISTAS. 1966. "Las '100 familias' españolas". *Horizonte Español 1966*. Paris: Ruedo Ibérico, vol. I, p. 47-119.

GAVIRIA, Mario *et alii*. 1974. "Hipótesis sobre el turismo en España". *Triunfo*, núm. 620 (17 agost, 1974), p. 26-27.

GINER, Salvador. 1971. "Spain". A: *Contemporary Europe: Class, Status and Power*. Ed. Margaret Scotford Archer; Salvador Giner. Londres: Weidenfeld and Nicolson. p. 125-161.

——1972. "The Structure of Spanish Society and the Process of Modernization". *Iberian Studies*, vol. I, núm. 2, tardor 1972, p. 53-68.

——1972a. "La estructura social de España". *Horizonte Español 1972*. Paris: Ruedo Ibérico, vol. II, p. 1-43.

LINZ, Juan J. 1964. "An Authoritarian Regime: Spain". A: *Cleavages, Ideologies and Party Systems*. Ed. Erik Allardt; Yrjö Littunen. Helsinki: The Academic Bookstore. p. 291-341.

——1967. "The Party System of Spain: Past and Future". A: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Ed. Seymour M. Lipset; Stein Rokkan. Nova York: The Free Press. p. 197-282.

——1970. "From Falange to Movimiento-Organización: The Spanish Single Party and the Franco Regime, 1936-1968". A: *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems*.

Ed. Samuel P. Huntington; Clement H. Moore. Nova York / Londres: Basic Books, Inc., p. 128-203.

——1973. "Early State-Building and Late Peripheral Nationalisms Against the State: The Case of Spain". A: *Building States and Nations: Analyses by Regions*. Ed. S. N. Eisenstadt; Stein Rokkan. Beverly Hills / Londres: Sage Publications, vol. II, p. 32-116.

LINZ, Juan J.; MIGUEL, Armando de. 1966. "Within-Nation Differences and Comparisons: The Eight Spains". A: *Comparing Nations: The Use of Quantitative Data in Cross-National Research*. Ed. Richard L. Merritt; Stein Rokkan. New Haven / Londres: Yale University Press. p. 267-319.

MARCOS SANTIBÁÑEZ, Pedro. 1966. "La familia 'F'". *Horizonte Español 1966*. Paris: Ruedo Ibérico, vol. I, p. 121-127.

MEDHURST, Kenneth N. 1973. "The Central-Local Axis in Spain". *Iberian Studies*, vol. II, núm. 2 (tardor de 1973), p. 81-87.

SEVILLA-GUZMAN, Eduardo; GINER, Salvador. 1975. "Absolutismo despótico y dominación de clase: el caso de España". *Cuadernos de Ruedo Ibérico*, núm. 43-45 (gener-juny, 1975), p. 83-104.

TAMAMES, Ramón. 1971. *Estructura Económica de España*. Biblioteca Universitaria de Economía Guadiana de Publicaciones, 6a. edición.

THOMAS, Hugh. 1968. *The Spanish Civil War*. Harmondsworth: Penguin Books.

TORBADO, Jesús. 1969. "Junto a los 'hippies' en Formentera". [Una sèrie d'articles publicats entre setembre i octubre, 1969, al diari La Vanguardia Española].

Les fonts següents, que van arribar a la meva atenció massa tard per a consideració en la tesi, poden esmentar-se també aquí:

FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ, Fernando. 1976. "Ibiza - 70: Una comunidad en rápida transformación social". *Cuadernos de Realidades Sociales*, núm. 9 (gener, 1976), p. 151-196. [Aquest article és un resum d'una tesi

doctoral presentada a la Facultat de Ciències Socials de la Universitat Pontifica de Salamanca i titulada "Estudio Socioreligioso y Pastoral de Ibiza - 70", de la qual el focus principal és sobre l'impacte del turisme en les diferències i tensions intergeneracionals del municipi d'Eivissa.]

INSTITUTO DE SOCIOLOGÍA APLICADA DE MADRID. 1975. "Influencia del turismo extranjero en la juventud española". *Cuadernos de Realidades Sociales*, núm. 7 (maig, 1975), p. 93-119.

HANSEN, Edward G. 1975. "Cataluña Rural Hoy": una ressenya per Sebastià Torralba i Roselló. A: *Papers: Revista de Sociología, Publicados por la Universidad Autónoma de Barcelona*, núm. 4 (1975), p. 263-265.

MIRA, J. F. 1974. *Un estudi d'antropologia social al país valencià.* Barcelona: Edicions 62.

TERRADES SABORIT, Ignacio. 1973. *Antropología del Campesino Catalán*. Barcelona: Redondo. 3 vol.